

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

ARA REJİM VE KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE (1960-1965) TÜRKİYE’DE SİYASİ HAYAT

Doktora Tezi

Dürdane ŞAHİN

Danışman

Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU

SAMSUN

2020

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ARA REJİM VE KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE
(1960-1965) TÜRKİYE’DE SİYASİ HAYAT**

Doktora Tezi

Dürdane ŞAHİN

Danışman

Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU

SAMSUN

2020

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Doktora Tezinin Yeterlik çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

16 /10 / 2020

Dürdane ŞAHİN

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Ara Rejim ve Koalisyon Hükümetleri Döneminde Türkiye’de Siyasi Hayat

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 16.10.2020 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 10

Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

İmza

16 /10 / 2020

Danışman

Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU

TEZ KABUL VE ONAYI

Dürrane ŞAHİN tarafından hazırlanan *Ara Regim ve Koalisyon Hükümetleri Döneminde (1960-1965) Türkiye’de Siyasi HAYAT* başlıklı bu çalışma, (24.11.2020) tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi Çalışması olarak kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı	İmza	Sonuç
Üniversitesi		
Ana Bilim/Ana Sanat Dalı		
Başkan Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU Milli Savunma Üniversitesi Yakın Çağ Harp Tarihi Anabilim Dalı		☐ Kabul ☐ Ret
Üye Prof. Dr. Osman KÖSE Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Stratejileri Anabilim Dalı		☐ Kabul ☐ Ret
Üye Prof. Dr. Önder DUMAN Amasya Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı		☐ Kabul ☐ Ret
Üye Prof. Dr. Zeki ÇEVİK Balıkesir Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı		☐ Kabul ☐ Ret
Üye Doç. Dr. Sevilay Özer Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı		☐ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

...../...../.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

ARA REJİM VE KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE (1960-1965) TÜRKİYE’DE SİYASİ HAYAT

Dürdane ŞAHİN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora, Kasım/2020

Danışman: Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU

1946 yılında kurulduktan sonra 1950 seçimleri ile iktidara gelen ve on yıl boyunca Türkiye tarihinde önemli bir rol oynayan Demokrat Parti, 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbe ile iktidardan düştü. Darbenin başarı ile sonuçlanmasının ardından başkanlığını Cemal Gürsel’in yaptığı 38 kişiden oluşan Milli Birlik Komitesi kuruldu ve 1961 seçimlerine kadar iktidarda kaldı. Bu komite ilk olarak bir ilim komisyonu kurarak geçici anayasayı ilan etti ve bu anayasaya göre Demokrat Parti mensuplarını yargılamak üzere Yüksek Soruşturma Kurulu ve Yüksek Adalet Divanı kurdu. Demokrat Parti mensupları Yassıada mahkemelerinde bu divan tarafından yargılandı ve divanın idam kararı vermesiyle İmralı adasında Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu asılarak idam edildi.

Bu dönemde Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi’nden oluşan bir Kurucu Meclis kuruldu. Bu Meclis tarafından kurulan Anayasa Komisyonu ise 1961 anayasasını hazırladı. Anayasa komisyonun hazırladığı yeni anayasa Kurucu Meclis tarafından kabul edildikten sonra halkoylamasına sunuldu. Halkın çoğunluğunun onay vermesiyle birlikte 15 Ekim 1961 tarihinde genel seçimlere gidildi. Bu seçimlere 1960 darbesi öncesindeki seçimlerden farklı olarak Yeni Türkiye Partisi, Adalet Partisi gibi birçok parti katıldı. Fakat Seçim sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına çoğunluğu elde edemediği için bu dönemde ilk kez koalisyon hükümetleri kuruldu. 1961 seçimlerinden sonra 1965 seçimlerine kadar ki dönemde üç kez İsmet İnönü başkanlığında bir kez de Hayri Ürgüplü başkanlığında dört kez koalisyon hükümeti kuruldu. 1965 seçimlerinde Adalet Partisi’nin tek başına iktidara gelmesiyle birlikte koalisyon hükümetleri dönemi sona erdi.

1960 ila 1965 yılları arasında yaşanan en önemli olaylardan birisi de Harp Okulu Komutanı olan Talat Aydemir’in 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde iki kez darbe girişiminde bulunmasıydı. 27 Mayıs darbesinin amacına ulaşmadığını düşünen Talat Aydemir, her iki darbe hareketinde de başarısız oldu. 22 Şubat olayında başbakan İsmet İnönü tarafından affedilmesine rağmen 21 Mayıs 1962 hareketinde yargılandı ve idam edildi.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs darbesi, Milli Birlik Komitesi, 1961 Seçimleri, 1961 Anayasası, Yassıada, Yüksek Adalet Divanı, Koalisyon Hükümeti

ABSTRACT

POLITICAL LIFE IN TURKEY DURING THE INTERIM REGIME AND COALITION GOVERNMENTS (1960-1965)

Dürdane ŞAHİN

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of History

Philosophy of Doctorate, November/2020

Supervisor: Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU

Founded in 1946, Democrat Party, which came to power in 1950 elections and played an important role in Turkish history for a decade, was overthrown with a coup on 27 May 1960. After the successful coup, a 38-member National Unity Committee was established with Cemal Gürsel as chairman and retained power until 1961 elections. The committee first formed a scholars commission and declared a provisional constitution. Depending on this constitution, Higher Investigation Board and Higher Justice Council were formed to judge Democrat Party members. Trials of the members of the party were carried out by this council in Yassıada courts and ended with the execution of Prime Minister Adnan Menderes, Finance Minister Hasan Polatkan, and Foreign Affairs Minister Fatin Rüştü Zorlu on İmralı Island.

In this period, a Constituent Assembly which composed of National Unity Committee and House of Representatives was founded. Formed by this assembly, the committee on constitution prepared the 1961 constitution. After the approval of the Constituent Assembly, this new constitution was presented to voters at a referendum. Upon the approval of the majority, general elections were held on 15 October 1961. Different to the elections before 1960 coup, many parties like New Turkey Party, and Justice Party took part in this election. However, no party won a majority and, for the first time, coalition governments were formed. During the period from the elections in 1961 to the ones in 1965, four coalition governments were formed, three led by İsmet İnönü and one by Hayri Ürgüplü. Coalition governments period came to an end with the Justice Party winning the majority in 1965 elections.

Two of the most important incidents that took place between 1960 and 1965 were the coup attempts by War Colleges Commander Talat Aydemir on 22 February 1962 and 21 May 1963. Talat Aydemir, who thought 1960 coup didn't serve the purpose, failed in both of his attempts. Although he was forgiven by Prime Minister İsmet İnönü on 22 February incident, he was put on trial for his 21 May 1963 attempt and executed.

Key Words: 27 May Coup, National Unity Committee, 1961 Elections, 1961 Constitution, Yassıada, Higher Justice Council, Coalition Governments

ÖN SÖZ

Mustafa Kemal Atatürk'ün hiç tasvip etmediği ve uyguladığı prensip, ordunun siyaset dışında kalmasıydı. Bunun uygulamasını da 1924 yılında hayata geçirmişti. Türkiye Cumhuriyeti, 1952 tarihinde NATO'ya girdikten sonra Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde darbe heveslisi subayların sayısı artmaya başlamıştır. Durumdan vazife çıkaran ve aynı zamanda Atatürk'çü olduklarını iddia eden bu subayların ilk darbe teşebbüsü 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşti ve seçilmiş iktidar devrildi. 1960 darbesi ile başlayan ve serbest seçimlerle iktidarın askeri vesayetsiz sivil yönetime terkedildiği 1965 yılı arasındaki dönem ara dönem olarak bilinir. 1960 ila 1965 yılları arası ara rejim ve koalisyonlar döneminde Türkiye'de siyasi hayatı ele alan bu tez çalışmasında 27 Mayıs askeri darbesinin Türkiye'nin iç politikasına etkileri ve bunun sonrasında yaşanan siyasi gelişmeler incelenmeye çalışılmıştır.

Yedi bölümden oluşan bu tezin birinci bölümünde, Demokrat Parti döneminde bu partiye karşı subayların örgütlenmeleri ve bu amaçla kurdukları gizli komitelerin nasıl kuruldukları ve faaliyetleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde, darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesinin kurulması ve bu komitenin 1961 seçimlerine kadarki süreçte yaptığı faaliyetler incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, darbe hareketi ile birlikte yasaklanan siyasi faaliyetlerin yeniden başlaması sonucu demokrasinin en önemli parçası olan yeni siyasi partilerin kurulması ve 1961 Anayasası'nın halkoyuna sunulması ve sonuçları incelenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, 15 Ekim 1961 seçimleri ile sivil yönetime geçilmesi ve bu seçim sonuçlarına göre koalisyon hükümetlerinin kurulması ve bu dönemde yaşanan siyasi gelişmeler incelenmeye çalışılmıştır.

Beşinci bölümde, Silahlı Kuvvetler içerisinde oluşan Silahlı Kuvvetler Birliği adlı örgütün kurulması ve bu örgütün faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır.

Altıncı bölümde, 27 Mayıs darbesi ile birlikte iktidardan indirilen Demokrat Parti mensuplarının Yassıada'ya gönderilmesi, Milli Birlik Komitesi tarafından kurulan Yassıada mahkemelerinde ve Yüksek Adalet Divanı huzurunda yapılan davalar ve davaların sonuçlarına göre Demokrat Parti mensuplarının yargılanması ele alınmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise 1965 seçimleri ile tek başına iktidara gelen ve genel başkanlığını Süleyman Demirel'in yaptığı Adalet Partisi'nin iktidara gelmesi ve koalisyonlar döneminin sona ermesi ele alınmaya çalışılmıştır. Bu tez konusu incelenirken 1960 ve 1965 yılları arasında çıkarılan gazeteler, Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisi, Kurucu Meclis, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tutanakları incelenmeye çalışılmıştır. Bu kaynakların yanında dönemin görgü tanıklarının sonraki yıllarda kaleme aldıkları hatıratları, bu dönemle ilgili yazılan bilimsel kitaplar, makaleler ve yüksek lisans ve doktora tezleri de tek tek irdelenerek bu kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır.

Doktora eğitimim boyunca ve tez çalışmamın her aşamasında benden desteğini ve sabrını esirgemeyen, başta değerli tez danışman hocam Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU'na, doktora tez izleme jürimde bulunan değerli hocam Prof. Dr. Osman KÖSE'ye, değerli hocam Prof. Dr. Önder DUMAN'a öğrettikleri için yardımları için hayatıma kattıkları için her şey için teşekkür ederim.

Ayrıca tez konumla ilgili kaynaklara ulaşmamda bana yardımcı olan Milli Kütüphane çalışanlarına ve bu süreçte bana destek olan aileme teşekkürü borç bilirim.

Dürdane ŞAHİN

Samsun-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DARBESİNE GİDEN SÜREÇTE GİZLİ KOMİTELERİN KURULMASI

1.1. Tuzla Uçaksavar Okulu Komitesi	33
1.2. Harp Akademisi Komitesi.....	34
1.3. Sadi Koçuş Komitesi.....	35
1.4. Talat Aydemir ve Sezai Okan Komitesi	36
1.5. Yüksek Kumanda Akademisi Komitesi	37
1.6. Komitelerin Birleştirilmesi ve Faaliyetleri	41
1.6.1. Birleşmeden Sonra İlk Toplantı.....	41
1.6.2. Birleşmeden Sonra İkinci Toplantı	42
1.6.3. Birleşmeden Sonra Üçüncü Toplantı	42
1.6.4. Alparslan Türkeş'in Komiteye Katılması.....	43
1.6.5. Mamak Zırhlı Tugay Karargâhı Toplantısı	45
1.6.6. İlk Rami Kışlası Toplantısı.....	46
1.6.7. İkinci Rami Kışlası Toplantısı	47
1.7. Dokuz Subay Olayı	48
1.8. Darbe Komitesi	56
1.8.1. Cemal Gürsel'in Darbe Komitesi'ne Katılması.....	56
1.8.2. Kilit Mevkilere Yapılan Atamalar	57
1.8.3. Özdağ- Esin ve Er Grubu	58
1.8.4. Darbe Komitesi'nin Teşkilatlanması	59
1.8.4. Darbe Komitesi'nin Faaliyetleri	60
1.8.5. Cemal Gürsel'in Ordudan Ayrılışı.....	62
1.8.6. Darbe Hazırlıkları	64

İKİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS DARBESİ SONRASINDA KURULAN MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ VE FAALİYETLERİ

2.1. Askeri Şura Toplantısı ve Alınan Kararlar.....	70
2.2. İsmet İnönü'nün Darbe Karşısındaki Tutumu	72
2.3. 27 Mayıs Darbesinin Toplumdaki Yankıları.....	76
2.4. İlim Heyeti'nin Oluşturulması	78
2.5. İlim Heyeti Raporu	79
2.6. Cemal Gürsel Başkanlığında Kurulan Kabineler	81
2.7. İkinci Kabine'nin Kurulması	85
2.8. Geçici Anayasa ve Esasları.....	87
2.8.1. Egemenlik Hakkının Kullanılması.....	88
2.8.2. Yasama, Yürütme ve Yargı organları	89
2.8.3. Devlet Başkanı.....	89
2.8.4. Bakanlar Kurulu	90
2.9. Milli Birlik Komitesi'nin Kurulması	90
2.9.1. Milli Birlik Komitesi'nin Yetkileri	94
2.9.2. Milli Birlik Komitesi İçtüzüğü	96
2.10. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun Kurulması.....	97
2.10.1. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun Görev ve Yetkileri	98
2.10.2. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun Üyeleri.....	99
2.10.3. Yüksek Soruşturma Alt Kurulları ve Görevleri	100
2.11. Yüksek Adalet Divanı'nın Kurulması.....	102
2.11.1. Yüksek Adalet Divanı'nın Üyeleri	106
2.11.2. Yüksek Soruşturma Kurulu ve Yüksek Adalet Divanı'nın Ortak Hükümleri.....	108
2.12. Milli İnkılâp Mahkemeleri'nin Kurulması.....	108
2.12.1. Milli İnkılâp Mahkemeleri'nin Görevleri	111
2.12.2. Uygulanan Cezalar	111
2.12.3. Usul Hükümleri.....	111
2.13. 55 LER Olayı	113
2.14. EMİNSU Olayı	119
2.15. 147 LER Olayı	126
2.16. 14 LER Olayı	136
2.16.1. 14 Ler Olayı'nın Sebepleri Konusunda Öne Sürülen Görüşler.....	142
2.17. Kurucu Meclis'in Kurulması.....	153
2.17.1. Kurucu Meclis'in Kurulması Hakkında Kanun Esasları	159
2.17.2. Kurucu Meclis'in Görevleri	160
2.17.3. Kurucu Meclis'in İçtüzüğü.....	161
2.18. Temsilciler Meclisi.....	164

2.18.1. Temsilciler Meclisi Üyeleri.....	165
2.18.2. Temsilciler Meclisi İçtüzüğü.....	166
2.19. 1961 Anayasası	168
2.19.1. 1961 Anayasası'nın Hazırlanması	169
2.20.1961 Anayasası'nın Getirdiği Siyasi Yenilikler	173
2.20.1. Egemenlik Hakkının Kullanılması	173
2.20.2. Temsil Sistemin Kabul Edilmesi.....	174
2.20.3. Anayasanın Üstünlüğü İlkesi	175
2.20.4. Çift Meclis Sistemi.....	175
2.20.5. Devlet Rejiminin Değiştirilememesi	176
2.20.5.1. Milli Devlet İlkesi	176
2.20.5.2. Sosyal Devlet İlkesi.....	178
2.20.5.3. Hukuk Devleti İlkesi	179
2.20. 6. Kişi Hak ve Ödevleri.....	180
2.20.7 Parlamenter Sistem.....	182
2.20.8. 1. Yasama Organı	183
2.20.8.1. 1. Millet Meclisi	183
2.20.8.1.2. Cumhuriyet Senatosu	184
2.20.8.2. Yürütme Organı	185
2.20.8.3. Yargı Organı	185
2.20.8.3.1. Anayasa Mahkemesi'nin Kurulması	186
2.20.8.3.2. Yüksek Hakimler Kurulu'nun kurulması.....	188
2.21.1961 Anayasası'nda Seçimler Konusunda Yapılan Yenilikler	189
2.21.1. Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun.....	190
2.21.2. Müstakil Kanun.....	191
2.21.3. Geçici Kütük Sistemi	192
2.21.4. Seçmen Yaşının 18'e İndirilmesi.....	194
2.21.5. Subay ve Astsubaylara Oy Kullanma Hakkının Verilmesi.....	197
2.21.6. Nispi Temsil Sisteminin Kabul Edilmesi.....	200

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YASSIADA DURUŞMALARI VE DEMOKRAT PARTİ MENSUPLARININ YARGILANMASI

3.1. Adnan Menderes'in Teslim Alınması.....	204
3.2. Celal Bayar'ın Teslim Alınması	206
3.3. İçişleri Bakanı Namık Gedik'in İntiharı	208

3.4. Bazı Demokrat Parti Mensuplarının Serbest Bırakılması	209
3.5. Demokrat Parti Mensuplarının Yassıada'ya Nakledilmesi	211
3.6. Demokrat Parti'nin Kapatılması	218
3.7. Yassıada Mahkemesi'nde Görülen Davalar.....	221
3.7.1. Köpek Davası	223
3.7.2. 6- 7 Eylül Olayları Davası.....	225
3.7.3. Bebek Davası.....	229
3.7.4. Arsa Yolsuzluğu Davası.....	232
3.7.5. Kayseri Olayları Davası	233
3.7.6. Topkapı Olayları Davası	235
3.7.7. İstanbul ve Ankara Olayları Davası	238
3.7.8. Vinyleks Davası.....	241
3.7.9. Ali İpar Şilepleri Davası.....	242
3.7.10. Örtülü Ödenek Davası.....	243
3.7.11. Demokrat İzmir Gazetesi Davası	245
3.7.12. Vatan Cephesi Davası	247
3.7.13. Geyikli Olayları	249
3.7.14. Radyo Davası	250
3.7.15. İstimlâk Yolsuzlukları Davası	252
3.7.16. Döviz Davası	254
3.7.17. Zimmet ve İrtikâp Davası.....	254
3.7.18. Anayasanın İhlali Davası.....	255
3.7.18.1. CHP'nin Mallarına El Konulması.....	256
3.7.18.2. Kırşehir'in Hükümet Teklifi Üzerine Kaza Olması	258
3.7.18.3. Hâkim Teminatı ve Mahkeme Bağımsızlığının İhlali.....	258
3.7.18.4. Seçim Kanunda Yapılan Antidemokratik Değişiklikler	259
3.7.18.5. 6761 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu	261
3.7.18.6. Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması Kararı ve Sebepleri	262
3.7.18.7. Tahkikat Komisyonu'nun 7468 Sayılı Salahiyet Kanunu Çıkmadan Önce Aldığı Kararlar.....	264
3.7.18.8. 7468 Sayılı Kanun'un Çıkarılması ve Salahiyet Hükümlerinin Kanunlaştırılması	265
3.7.18.9. Demokrat Parti Liderlerinin İnfazı.....	273
3.7.18.10. Milli Birlik Komitesi'nin İdam Kararı Karşısındaki Tepkisi.....	273
3.7.18.11. Bakanlar Kurulu'nun İdam Kararı Karşısındaki Tepkisi.....	279
3.7.18.12. Cemal Gürsel'in İdam Kararları Karşısındaki Tepkisi.....	280
3.7.18.13. İnönü'nün İdam Kararları Karşısındaki Tepkisi	282
3.7.18.14. Parti Liderlerinin İdam Kararları Karşısındaki Tepkisi	285

3.7.18.15. Yabancı Ülkelerin İdam Kararları Karşısında Tepkisi	288
3.7.18.16. Karar ve İnfazların Dış Basındaki Yankıları.....	293

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS DARBESİ SONRASI SİYASİ PARTİLERİN KURULMASI VE 1961 ANAYASASININ HALKOYUNA SUNULMASI

4.1. Siyasi Faaliyetlerin Başlaması	297
4.1.1. Memleketçi Cumhuriyet Partisi.....	301
4.1.2. Memleketçi Partisi	302
4.1.3. Yeni Türkiye Partisi.....	303
4.1.4. Adalet Partisi	306
4.1.5. Çalışma Partisi.....	311
4.1.6. Mutedil Liberal Partisi	311
4.1.7. Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi	311
4.1.8. Düstur Partisi	311
4.1.9. Güven Partisi	312
4.1.10. Millete Hizmet Partisi	312
4.1.11. Kemalist Gençlik Partisi.....	312
4.1.12. Türkiye İşçi Partisi.....	312
4.2. Anayasanın Halkoyuna Sunulması	317
4.2.1. Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun	317
4.2.2. Anayasanın Halkoylaması Kampanyası ve Partilerin Faaliyetleri.....	319
4.2.2.1. CHP'nin Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri.....	320
4.2.2.2. CKMP'nin Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri	321
4.2.2.3. YTP'nin Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri.....	322
4.2.2.4. MSP'nin Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri	322
4.2.2.5. AP'nin Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri	322
4.2.2.6. MBK, Diğer Parti ve Kuruluşların Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri	323
4.2.2.7. Anayasanın Halkoylamasına Sunulmasının Sonuçları.....	326
4.2.2.8. Halkoylaması Sonrası Cemal Gürsel'in AP liderine Uyarı Mektubu	329

BEŞİNCİ BÖLÜM

KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ (1961-1965)

5.1. Seçim Kampanyaları Sürecinde Partilerin Faaliyetleri	336
5.1.1. CHP'nin Seçim Kampanyası.....	337
5.1.2. CKMP' nin Seçim Kampanyası	339
5.1.3. YTP' nin Seçim Kampanyası	342
5.1.4. AP'nin Seçim Kampanyası	344

5.1.5. 15 Ekim Genel Seçim Sonuçları.....	348
5.1.6. TBMM Açılışı ve Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi	349
5.1.7. İsmet İnönü' nün Başbakan Seçilmesi	356
5.2. Koalisyon Hükümetleri	361
5.2.1. AP- CHP Koalisyonu Dönemi	362
5.2.1.1. İşçi Sorunları.....	367
5.2.1.2. Milletvekili ve Senatörlerin Maaşlarına Zam Yapılması Sorunu.....	367
5.2.1.3. Nuri Beşer Olayı	368
5.2.1.4. AP'nin Demokrat Parti Mensupları İçin Af Talebi.....	369
5.2.1.5. Millet Partisi'nin Kurulması	372
5.2.2. CHP-YTP- CKMP Koalisyonu Dönemi.....	374
5.2.2.1. İşçilerin İstekleri	378
5.2.2.2. Koalisyonda Yaşanan Anlaşmazlıklar	380
5.2.2.3. Af Kanunun Çıkarılması	381
5.2.2.4. 11 Hava Subayı Olayı	383
5.2.2.5. Celal Bayar'ın Tahliye Edilmesi.....	387
5.2.2.6. 27 Mayıs'ın Milli Bayram Kabul Edilmesi	392
5.2.2.7. Gürsel'in İlk Veto Hakkını Kullanması	394
5.2.2.8. Üçüncü Dönem Meclis ve Senato Başkanlığı Seçimi	396
5.2.2.9. İlk Yerel Seçimler	396
5.2.2.10. İkinci Koalisyonun Dağılması	398
5.2.3. CHP- Bağımsızlar Koalisyonu Dönemi	398
5.2.3.1. Senato Üçte Bir Yenileme Seçimleri	401
5.2.3.2. Kıbrıs Sorunu.....	406
5.2.3.3. İsmet İnönü'ye Suikast Girişimi Olayı.....	412
5.2.3.4. Ordu'nun İkazı.....	414
5.2.3.5. Üçüncü Koalisyonun Dağılışı.....	419
5.2.4. AP-YTP-CKMP-MP-Bağımsızlar Koalisyonu Dönemi.....	420
5.2.4.1. TRT Konusu	422

ALTINCI BÖLÜM

SİLAHLI KUVVETLER BİRLİĞİ VE FAALİYETLERİ

6.1. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin Kurulması	424
6.2. MBK'nın Türk Silahlı Kuvvetler Birliği ile ilişkisi.....	428
6.3. Türk Silahlı Kuvvetler Birliği'nin İlkesi ve Amaçları	434
6.4. Silahlı Kuvvetler Birliği'nde Fikir Ayrılıkları	436
6.5. 21 Ekim Protokolü	436

6.6. 9 Şubat Protokolü.....	443
6.7. 22 Şubat Olayı.....	448
6.7.1. 19 Şubat 1962 Günü Yaşanan Gelişmeler.....	449
6.7.2. 20 Şubat 1962 Günü Yaşanan Gelişmeler.....	451
6.7.3. 21 Şubat 1962 günü Yaşanan Gelişmeler.....	453
6.7.4. 22 Şubat 1962 Günü Yaşanan Gelişmeler.....	455
6.7.5. 22 Şubat Olayı Sonrası Gelişmeler	462
6.7.6. 22 Şubat olayının Dış Basında Yankıları	466
6.7.7. Tedbirler Kanunu’nun Çıkarılması	468
6.8. 21 Mayıs Olayı.....	474
6.8.1. Talat Aydemir’in Tutuklanması	476
6.8.2. Talat Aydemir’in İstanbul Ziyareti	478
6.8.3. 14 lerin Brüksel Toplantısı	479
6.8.4. 22 Şubatçıların Teşkilatlanma Faaliyetleri	480
6.8.4.1. İlk Koordinasyon Toplantısı	481
6.8.4.2. İkinci Koordinasyon Toplantısı	482
6.8.4.3. Üçüncü Koordinasyon Toplantısı	482
6.8.5. Harp Akademisi Öğrencilerinin Örgütlenmesi.....	484
6.8.6. 21 Mayıs Olayı Hazırlıkları.....	484
6.8.7. 21 Mayıs Olayı’nın Gerçekleşmesi.....	488
6.8.8. 21 Mayıs Olayı Sonrası Yaşanan Gelişmeler	490

YEDİNCİ BÖLÜM

1965 GENEL SEÇİMLERİ VE KOALİSYON HÜKÜMETLERİNİN SONU

7.1. Süleyman Demirel’in Siyasete Atılışı.....	497
7.2. Seçim Kanunu’nun Değiştirilmesi ve Milli Bakiye Sisteminin Kabulü	499
7.3. 1965 seçimleri Süreci.....	502
7.3.1. AP’nin Seçim Propagandası.....	503
7.3.2. CKMP’nin Seçim Propagandası.....	506
7.3.3. CHP’ nin Seçim Propagandası	507
7.3.4. YTP’nin Seçim Propagandası.....	510
7.3.5. MP’nin Seçim Propagandası	511
7.3.6. TİP’in Seçim Propagandası	512
7.3.7. 1965 Genel Seçimleri Sonuçları	514
SONUÇ	516
KAYNAKÇA	520
ÖZGEÇMİŞ.....	538

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Partisi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MCK	: Memleketçi Cumhuriyet Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Memleketçi Serbest Partisi
s	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Mihver Devletler'in savaşı kaybetmesi sonucu galip gelen Müttefik Devletler'den ABD ve İngiltere'nin öncülüğü ve teşvikleriyle siyasi yönetimlerde demokratik rejimler ortaya çıkmaya başladı. Savaş sonunda dünyada bu gelişmeler olurken Türkiye'ye baktığımızda Türkiye, bu savaşa katılmadığı gibi savaş boyunca da tarafsız bir politika izledi. Fakat savaşa girmemesine rağmen hem iç politikada hem dış politikada savaşın olumsuz etkilerini ciddi anlamda her alanda hissetti. Özellikle Siyasi olarak savaşın sonunda ortaya çıkan demokratik rejime mecburen ayak uydurmak zorunda kaldı. Savaş sırasında ve sonrasında ülke içinde yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerin yanında dış siyasette yaşanan gelişmeler de Türkiye'nin demokratik rejime doğru sürüklenmesinde önemli etkenler oldu. Savaşın devam ettiği yıllarda tek partili yönetim iktidarı savaşın olumsuz etkisini savaşa girmemesine rağmen özellikle ekonomik alanda uyguladığı politikalarla yoğun olarak halka hissettirdi. Örneğin Varlık vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi ağır vergiler, günlük ihtiyaçların karşılanmaması, sağlık, üretim ve birçok alanda yaşanan aksaklıklar halkta savaş politikasına karşı bir bıkkınlık ve mevcut yönetime karşı hoşnutsuzluk ve güvensizlik yarattı. Savaş nedeniyle büyük bir orduyu besleme ve askeri teçhizatlarla donatma zorunluluğunun olması ayrıca üretimde gerilemenin yaşanması dolayısıyla tüketim ürünlerinin fiyatının artmasına sebep oldu. Bu durum bir taraftan sabit gelirli memurların ve yoksul köylülerin satın alma gücünün zayıflamasına neden olurken diğer taraftan bir kesimin gelişip zenginleşmesine neden oldu. Dolayısıyla bu durum sabit gelirli memurun ve yoksul köylünün tepkisine sebep olurken burjuvazinin ise siyasi yaşamda söz sahibi olmak için seslerini yükseltmelerine yol açtı.¹

Dış politikada ise savaş sırasında Türkiye'nin tarafsız kaldığı gerekçesiyle Sovyetler Birliği, Türkiye ile 1920 yılından beri devam eden dostluk ilişkilerini bozdu. Ayrıca iki ülke arasında imzalanan bazı antlaşmaları yenilemediği gibi 1878 -1918 yılları arasında Ruslara ait olan Kuzeydoğu Anadolu topraklarının iadesi şartıyla sınırların tekrar gözden geçirilmesi ve Karadeniz'in korunması için İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'nın bulunduğu bölgede ortak bir Türk –Rus savunma gücünün kurulması gibi bazı koşullar öne sürdü. Türkiye bu şartları haklı olarak kabul etmedi. Türkiye'nin bu kararına

¹ Davut Dursun, 27 Mayıs 1960 Darbesi Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001, s.13.

ABD de destek verdi. ABD'nin Türkiye'yi desteklemesinde en önemli etken komünizm rejiminin hızla yayılması ve özellikle Avrupa da bir tehdit oluşturması oldu. ABD bunun üzerine derhal harekete geçerek komünizmin tehdit ettiği Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelere askeri ve ekonomik yardım için 12 Mart 1947 de Truman doktrinini ilan etti. 1947 Haziran'ın da savaştan büyük ölçüde etkilenen Avrupa ve diğer ülkelere ekonomik yardım için Marshall planını açıkladı.² Bu gelişmeler Türkiye'nin Batılı devletler yanında yer almasına sebep oldu. Dahası Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin demokratik bir düzen içinde yer alması gerektiğine inanıyordu. Çünkü Türkiye'nin Batılı devletler nezdinde ve manevi anlamda itibarını kazanmasının başka yolu yoktu. Türkiye'nin Batılı devletlerle olan münasebetinin artması, Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne üye olması ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nı kabul etmesi doğal olarak tek partili rejimin temellerinin sarsılmasına neden oldu. Aynı zamanda bu siyasi olaylar Türkiye'nin demokratikleşme yolunda ilerlemesi için attığı çok önemli adımlar idi. Özellikle 1945 tarihinde San Francisco Konferansı'na bir delegenin gönderilmesinin hemen ardından İsmet İnönü'nün şartlar tamam olduğunda siyasi, sosyal ve kültürel alanda demokratik ilkelerin daha geniş yer tutacağını söylemesi çok partili rejime geçişin müjdesi olarak kabul edildi. Bu gelişmelerden sonra atılan her adım demokratik düzenin yerleşmesi ve çok partili hayata geçişin sağlanması yönünde oldu. Özellikle Birleşmiş Milletler Anayasası'nın kabul edilmesi tek partili yönetime eleştirel bir yaklaşım için hukuki zemin hazırladı. Şöyle ki Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anayasası'nın Meclis'in onayına sunulması esnasında tek parti iktidarına karşı uzun yıllar boyunca oluşan muhalefet ilk kez kendini gösterdi. Adnan Menderes Birleşmiş Milletler Anayasası'nın kabul edilmesiyle millet egemenliğinin sağlanacağını, bunun ise seçim yoluyla gerçekleşebileceğini ayrıca millet iradesini sınırlayan engellerin kalkmasıyla da milletlerin özgürlüklerinin ve bağımsızlıklarının güçleneceğini belirtti. Ona göre Birleşmiş Milletler Anayasası ile Türk anayasası birbirine tam uyuyordu. Fakat uygulamada iki anayasa arasında uyum yoktu.³

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun Meclis'te tartışıldığı sırada İzmir Milletvekili Celal Bayar, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü bu kanunun çıkarılmasına tepki gösterdiler. Sonrasında bu tepki siyasi bir eyleme dönüştü ve bu dörtlü gurup Cumhuriyet Halk Partisi

² Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çeviren: Yasemin Saner, İletişim Yayınları. İstanbul 2010, s. 306-308.

³ Kemal Karpaz, Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller, Timaş Yayınları. İstanbul 2014, s. 229-230.

Meclis Gurup Başkanlığı'na 7 Haziran 1945 tarihinde bir önerge verdi. Dörtlü karar olarak bilinen bu önerge, tek partili rejimin devam etmesinin doğru olmadığını, bir an önce çok partili rejime geçilmesinin zorunlu olduğunu belirtiyordu. Ayrıca anayasa da yer alan hükümlerin tam olarak uygulanması, kişilere anayasada yer alan hak ve özgürlüklerin tanınması, birden fazla partinin siyasi alanda yer alması ve bu partilerin faaliyetlerinin anayasaya uygun şekilde yeniden düzenlenmesi gibi temel haklar içeriyordu. Fakat bu önerge kabul edildiği takdirde Türkiye'nin siyasi hayatında çok önemli değişiklikler yaratacağı gerekçesiyle 7 saat süren tartışmadan sonra reddedildi. Önerenin reddedilmesiyle birlikte Fuat Köprülü ve Adnan Menderes hükümete karşı cephe alarak basın yoluyla özellikle Tan ve Vatan gazetelerine yazdıkları makalelerle hükümeti ve uyguladıkları antidemokratik kanunları eleştirdi. Bunun üzerine Cumhuriyet Halk Partisi, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes'i partiden ihraç etti. Ardından ise Celal Bayar partiden istifa etti.⁴

1 Kasım 1945 tarihinde İsmet İnönü'nün Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında ülkenin demokratik kurallar çerçevesinde ilerlediğini ancak iktidarda bulunan partiye karşı muhalefet edecek bir partinin olmadığını fakat demokratik ilkelere uygun bir muhalefet partisinin kurulacağından ümitli olduğunu söylemesi dolayısıyla muhalefet gurubunu cesaretlendirdi. İstanbul'un zengin sanayicilerinden olan Nuri Demirağ 6 Haziran 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisi adında bir parti kurdu. Partinin esaslı bir programının olmamasına rağmen bu partinin kurulmasıyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk döneminde iki kez denemesi yapılan fakat neticeleri olumsuz şekilde sonuçlanan çok partili hayata nihayet geçilmiş oldu.

İkinci muhalefet partisi ise 7 Ocak 1946 tarihinde dörtlü önerge veren Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar ve Fuat Köprülü tarafından Demokrat Parti adıyla resmen Ankara'da kuruldu. Demokrat Parti'nin kurulması Cumhuriyet Halk Partisi tarafından başta olumlu karşılandı. Hatta Demokrat Parti kurulmadan önce de bir muhalefet partinin kurulması yönünde olumlu hava mevcuttu. Örneğin Celal Bayar'ın CHP'den istifa ettikten sonra yeni bir parti kuracaklarını açıklamaları ve partinin kurulmasından önce Celal Bayar ile İsmet İnönü'nün bir yemekte bir araya gelmesi bu olumlu havanın göstergesiydi. Ayrıca kurulacak olan yeni partinin programının önceden

⁴ Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Yordam Kitap, İstanbul 2017, s. 13-15, Celal Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, Derleyen: İsmet Bozdağ, İstanbul 1986, s. 33-35.

İsmet İnönü'ye sunulması ve onayının alınması dahası CHP yayın organlarının DP'ni öven yazılar yazması olumlu havanın bir ürünü olarak o dönemde dikkate değer bir kanıt oldu.⁵

Lakin bu olumlu hava fazla uzun sürmedi. Şöyle ki Demokrat Parti kurulduktan sonra iki ana bölümden ve seksen küsür maddeden oluşan parti programını yayınladı. Programda partinin genel ilkelerinin liberalizm ve demokrasi olduğu belirtilirken, partinin kuruluş amacı olan demokrasinin yerleşmesinin başlıca aracının tek dereceli seçim kabul edilmesi ayrıca idarenin halkın emrinde ve hizmetinde bulunması gerektiği, dahası yeni bir yargı organının kurulması, üniversitelere özerklik verilmesi, iktisadi anlamda ise özel teşebbüsün ve sermayenin esas olması gibi hükümler yer aldı. Parti programında bu esaslar yer almasına rağmen Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti'nin siyasi alanda fazla tutunamayacağını ve bazı illerde sınırlı kalacağını düşündü. Dahası Demokrat Parti'nin programını etkisiz hale getirmek için derhal faaliyetlerine başladı. İlk olarak tek dereceli sistemi, sınıf esası üzerine parti kurulabilmesini ve parti başkanlarının seçimle parti başkanı olması ilkesini kabul etti. Ardından öğrencilere dernek ve birlik kurma hakkı tanıdı. Üniversitelere özerklik veren üniversite kanunu kabul etti. Matbuat kanunun iktidara gazete kapatma yetkisi tanıyan 50. Maddesini değiştirerek bu yetkiyi mahkemelere verdi. Ayrıca çıkardığı bir kanunla basın suçlularını affetti. CHP bütün bunlardan başka toprak kanunu çıkardı. Toprak Mahsulleri Vergisini kaldırdı. İşçi sigortaları kanununu yürürlüğe koydu. Dahası Çalışma Bakanlığı kuruluş kanununu kabul etti.⁶ Fakat Demokrat Parti, CHP'nin bu faaliyetlerine rağmen teşkilatlarını genişletme çabası içine girdi ve kurulduktan kısa bir süre sonra 63 ilden 16'sında ve 36 ilçede şubeler açtı.

1946 yılının Eylül ayında yapılacak olan belediye seçimlerinin 1946 Mayıs ayına alınması iktidar partisi ile muhalefet partisi olan Demokrat Parti'yi ilk defa karşı karşıya getirdi. Çünkü bu davranış 1947 yılında yapılacak olan seçimlerin 1946 yazında yapılacağı düşüncesini ortaya çıkardı. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu tutumunu Demokrat Partisi'nin daha fazla şubeler açmasına engel olmak ve teşkilatlanmasını geciktirmek şeklinde yorumladı. Fakat Belediye seçimlerinin öne

⁵ Erdoğan Teziç, 100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler), Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976, s.256-257, Eroğul, Demokrat Parti Tarihi, s.15-17.

⁶ Eroğul, Demokrat Parti Tarihi, s. 17-19, Enis Şahin, Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)", Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Yıl: 2015, s. 44-45.

alınması ile ilgili kanun teklifi Meclis'te de görüşülerek kabul edildi. Belediye seçimlerinin tarihinin öne alınmasının ve Meclis tarafından da kabul edilmesinin ardından Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayı 10 Mayıs 1946 tarihinde toplandı. Kurultay'da İsmet İnönü'nün öne sürdüğü sınıf esasına göre dernek ve siyasi yasağın kaldırılması, iki dereceli seçim yerine tek dereceli seçim kanunun çıkarılması, parti başkanının seçimle getirilmesi, şef deyiminin parti başkanına çevrilmesi ve Meclis'te Müstakil gurubun kaldırılarak seçimlere gidilmesi gibi teklifleri kabul edildi.

Halk Partisi'ne göre seçimlerin öne alınması doğru bir karar idi. Şayet seçimler öne alınırsa hem Cumhuriyet Halk Partisi iktidarda kalır hem de muhalefet partisinin iktidara gelmesi önlenemese bile en azından yavaşlatılabilirdi. Ayrıca partinin bir programının olmaması, parti liderlerinin siyasi fikirlerini henüz açıklamamış olmaları gibi nedenlere rağmen, muhalefet partisinin iktidara gelmesi ancak dinci ve topraksız köylünün ayrıca hoşnutsuz kitlenin sayesinde olabilirdi ki bu durum rejimi tehlikeye düşürebilirdi. Halk Partisi'nin böyle bir karar alması Demokrat Parti tarafından tepkiyle karşılandı. Çünkü Halk Partisi seçimi öne çekme kararı alırken Demokrat Parti'ye de danışması gerekiyordu.⁷ Dolayısıyla Demokrat Parti, bu seçimlere ülkede henüz demokratik bir ortam oluşmadığı gerekçesiyle katılmadı ve seçimlere katılmayacağını Celal Bayar imzasıyla yayınlanan bir seçim bildirisiyle duyurdu. Ayrıca seçimlere 1947 yılında yapılması şartıyla katılacağını bildirdi. Celal Bayar bu konuda muhalefetin tutumunu şu şekilde ifade eder. *"Bu şartlar içerisinde demokrasi fikrinde samimi olmayan iktidarın acele seçimlere gitmesinden başka yapacak bir işi yoktu. Çünkü bütün hesaplar, daima iktidarda kalacak bir halk partisinin yanbaşıda bir muhalefet partisinin kurulması esasına göre idi. O zamana kadar rengini belli etmemeğe çalışan iktidarın yöneticileri, yüzlerindeki nazik tebessümü bir kenara koymuşlar, çatık kaşlarıyla karşımıza çıkmışlardı"*⁸

Demokrat Parti'nin seçimlere girmeme kararı almasına rağmen belediye seçimleri ilk defa serbest bir ortam içerisinde 26 Mayıs 1946 tarihinde yapıldı. Fakat bu seçime halkın katılım oranı çok az oldu.

Belediye seçimlerinin yapılmasının ardından İsmet İnönü Halk Partisi Kurultayını olağanüstü bir toplantıya çağırdı. Bu toplantıda milletvekilleri seçimlerinin öne alınacağını ve iki ay içerisinde yapılacağını duyurdu. İnönü böyle bir karar almasına gerekçe olarak

⁷ Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, s. 242-243.

⁸ Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, s. 53-54.

ise Meclis'in otoritesi üzerinde saygılı olmayan bazı tartışmaların yapılmasını gösterdi. İnönü ayrıca *“son zamanlarda bazı memleketlerde seçime iştirak etmeme taktiği görülmüştür. Bunun manası yabancı devletlere karşı memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idareimizi, yabancı devletlere karşı kötüleme teşebbüsünü Türkiye denilen memlekette vatandaşların hoş görmeyeceğinden eminim”* şeklinde bir ifade kullandı.

Celal Bayar'ın ifadesine göre İnönü, böyle bir ifade kullanmakla, herhangi bir sebeple seçimlere girmeyecek bir muhalefet partisini vatan haini olarak itham etmekteydi. Bayar bu iddiasına delil olarak da İnönü'nün *“seçimlere girmeyecek partinin, kendi üyelerini sandık başına gitmekten alıkoymak suretiyle meşru mücadeleden ayrılmış olacağı”* şeklindeki sözlerini gösterdi. Bayar ayrıca İnönü'nün *“bir parti meşru yollardan ayrılmışsa gayrimeşru yola girmiş demektir. Gayrimeşru yola giren parti kapatılır. İdarecileri de mahkemelere sevk olunur”* sözlerini gösterdi. Bayar İnönü'nün bu sözlerine karşılık, İnönü'nün seçimlere girmeme yolu ile karşı koyduğu takdirde Demokrat Parti'yi kapatacağını ilan ettiğini fakat dünyanın ve memleketin içinde bulunduğu durumun Demokrat Parti'yi kapatacak güçte olmadığını, ayrıca İnönü'nün böyle bir niyetinin olması halinde Demokrat Parti'yi seçimlere girmesi için zorlamayacağını tersine el altından girmemesi için gereken çalışmaları yapacağını sonrasında ise kendine göre öne sürdüğü nedenlerle partiyi kapatacağını dolayısıyla İnönü'nün bu konuşmasını blöf olduğu fikrini öne sürdü.⁹

Belediye seçimlerinin ardından İnönü'nün de duyurduğu gibi 21 Temmuz 1946 tarihinde genel seçimlere gidilmesine karar verildi.

Bunun üzerine Bayar, Demokrat Parti'nin, yaptığı tartışmalar ve görüşmeler sonunda bu seçimlere girme kararı aldığını, memleketin huzurunun bozulmaması ve memleketin iki düşman kampa bölünmemesi dahası partinin kanuni yollardan mücadeleyi sürdürmesi kararı aldığı gerekçesiyle 1946 genel seçimlerine girme kararı aldıklarını söyler.¹⁰

Demokrat Parti'nin seçimlere girme kararı alması ve seçim tarihinin belli olmasının ardından ülkenin her tarafında seçim kampanyaları başladı. Halk da bu kampanyalara aktif olarak katıldı. 21 Temmuz 1946 seçimleri sakin bir ortamda yapıldı.

⁹ Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, s.54-55.

¹⁰ Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, s. 54-56.

Seçim sonuçlarına göre Halk Partisi 395 milletvekili, Demokrat Parti, 66 milletvekili, bağımsızlar ise 4 milletvekili çıkardı. Nihayetinde 1946 seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidara gelmesiyle sonuçlandı. Yalnız bu seçim Demokrat parti tarafından tepkiyle karşılındı. Çünkü Demokrat parti liderlerine göre bu seçim dürüst ve serbest ortamda yapılmamış ve hile karışmıştı.

1946 seçimlerinin ardından çok partili rejim aleyhtarı olarak bilinen Recep Peker kabinesi kuruldu. Fakat, Recep Peker kabinesinin ekonomideki olumsuzlukları çözmek ve ekonomiye istikrar getirmek için tasarladığı “7 Eylül kararları” olarak bilinen tedbirler hayat pahalılığı, çeşitli toplumsal gurupların yaşam standartları arasında büyük bir fark oluşması gibi olumsuz sonuçlar doğurdu. Bu durum muhalefet ile iktidar arasında çatışmalara, birbirlerini suçlamalara ve karşılıklı atışmalara neden oldu. le ki 1947 bütçesi üzerinde yapılan tartışmalar esnasında Başbakan Recep Peker’in Menderes’i “hasta ruhlu bir psikopat” olarak suçlaması Demokrat Parti mensuplarının Meclis’i terk etmesiyle sonuçlandı.

İktidar partisi ile muhalefet partisi arasında yaşanan bu gerginlik gerek basında gerekse kamuoyunda büyük bir tepkiyle karşılındı. Örneğin CHP’li Nihat Erim, muhalefetin Meclis’i terk etmesini vazifeden kaçmak olarak yorumladı. İki parti arasında yaşanan bu huzursuzluğu düzeltmek ve Demokrat parti mensuplarının Meclis’e dönmelerini sağlamak için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, derhal harekete geçti. İlk olarak Celal Bayar ve Fuat Köprülü’nün görüşlerini aldı ve kendilerine güvenliklerinin sağlanacağı şeklinde bir güvence vererek Meclis’e dönmelerini talep etti. Bunun zerine Demokrat Partililer 9 gün süren boykottan vazgeçerek 28 Aralık 1946 tarihinde Meclis’e geri döndüler.¹¹

Demokrat Parti, 7 Ocak 1947 de toplanan birinci kongresinde “*hürriyet misakı*” olarak nitelendirdikleri anayasadan anti- demokratik kanunların çıkarılması, bağımsız mahkemeler tarafından uygulanacak bir seçim kanunun kabulü ve aynı zamanda parti başkanı da olan cumhurbaşkanının bu durumunun kaldırılması kararlarını parti merkezi aracılığıyla Meclis’e sundu. Meclis’in bu kararları reddetmesi durumunda ise Meclis’i boykot etme kararı aldı. Bu arada her iki parti içinde de bazı i çekişmeler sürmekte idi. Ki bu durum iki parti arasında zaman zaman sert bir havanın oluşmasına neden oldu. Bu sert ortam köy ve muhtar seçimleri sırasında daha da gerginleşti. Demokrat Parti, iktidar

¹¹ şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Cilt: 4, Bilgi Yayınları, Ankara 1999, s.237-238.

partisinin anayasadan anti- demokratik kanunları kaldırmadığı takdirde Meclis'ten çekileceğini duyurdu. Partiler arası bu siyasi çekişmeleri durdurmak ve en azından yumuşatmak üzere İsmet İnönü araya girerek 12 Temmuz beyannamesini yayınladı. 12 Temmuz beyannamesi iki parti arasındaki siyasi havayı kısmen de olsa yumuşattı. Fakat bu beyanname her iki parti içerisinde bazı grupların tepkisine aynı zamanda CHP ve DP'nin içerisinde bölünmelere de sebep oldu.

Her iki parti içerisinde müfritler (aşırılar) adı verilen hizipleşme ortaya çıktı. Bunun üzerine 7 Eylül kararları bahanesiyle Başbakan Recep Peker kabinesi istifa etti ve yerine San Francisco Konferansı'nda Türk heyetine başkanlık etmiş olan Hasan Saka Hükümeti kuruldu.¹²

Cumhuriyet Halk Partisi 1947 kongresinde aldığı kararla siyasi olarak daha ılımlı bir politika izledi. İlk olarak muhalefetin en çok tepki gösterdiği Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun 17. Maddesini geri çekti. Milli eğitim bakanlığının 1948 yılında aldığı kararla her vatandaşa izin almak şartıyla İlkokulu olan yerlerde kuran belleme ve din bilgisi dershaneleri açabilme ve buralara eleman yetiştirmek için seminerler düzenleme olanağı tanındı. 1940 yılında sayısı 56 olan kuran kursları on yılda 127'e çıkarıldı. İlkokullara isteğe bağlı din dersleri koyuldu. İmam hatip kursları açıldı. Ankara Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi kuruldu. Hatta 1 Mart 1950 de çıkan yasayla bazı türbeler açıldı.

Bu iç politikada yaşanan gelişmelerin yanında Dış politikada da önemli adımlar atıldı. Örneğin 1947 yılında Türkiye, Dünya Bankası'na ve IMF'ye üye oldu. 15 Nisan 1948 de Avrupa İş birliği sözleşmesine katıldı. Komünizmin yayılmasına karşı ABD'nin yardımını getiren Truman Doktrini ve onu yürürlüğe koyan Marshall Planını kabul etti. Amerikan yardımı antlaşmasını kabul etti. 1949 da ise Avrupa Konseyine üyeliği kabul etti.

Hükümet, Dış politikada böyle bir yol izlemekle ekonomik açıdan güçlenmeyi hedefledi.¹³ Memleket adına bu gelişmeler olurken Demokrat Parti içerisinde 1948 yılında müfritlerden Sadık Aldoğan, Kemal Silivrili, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu ve Osman Nuri Köni isimli beş milletvekili partiden ihraç edildi. Bunlarla aynı görüşte olan Yusuf kemal Tengirşenk, Enis Akaygen, Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer de DP Genel İdare Kurulundan ihraç edildiler. DP'den ayrılanların bir kısmı

¹² Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin, s.314, Teziç, 100 Soruda Siyasi Partiler, s.260, Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, s.53-91.

¹³ Seçil Karal Akgün, "Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış", Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 43, Yıl: 2009, s.409.

“Müstakil Demokratlar Grubunu” kurarken, bir kısmı da 20 Temmuz 1948 tarihinde başkanlığını Mareşal Fevzi Çakmak’ın yaptığı Millet Partisi adında yeni bir parti kurdular. Bir yıl sonra ise Müstakil Demokratlar Grubu da Millet Partisi’ne katıldı. Millet Partisi kurulduktan sonra CHP ve DP, partiye karşı muhalefet yapmaktan geri durmadı.¹⁴ Böylelikle dördüncü parti de çok partili sistemde yerini almış oldu.

1946 ile 1950 arası dönem her ne kadar siyasi alanda çekişmeli bir dönem olduysa da ekonomik alanda birçok gelişmelerin yaşandığı bir süreç oldu. Bu dönemde Türk kalkınma planı uygulandı. Bu planla serbest girişimin hız kazanması, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi, ulaşımda karayollarının geliştirilmesi hedeflendi. Ayrıca sosyal alanda da birçok gelişmeler yaşandı.

1950 yılına gelindiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, yeni bir seçim yapılmasına karar verdi. Fakat kurulduğu günden beri hiçbir ara seçime katılmayan Demokrat Parti seçim kanununda bir değişiklik yapılmadığı takdirde seçime girmeyeceğini bildirdi. İki parti arasında seçim kanunu nedeniyle gerginleşen ilişkiler 15 Mart 1950 tarihinde gizli oy açık sayım esasına dayalı seçim kanunun kabul edilmesiyle yatıştı. Seçim kanununda yapılan bu düzenlemenin ardından 14 Mayıs 1950 tarihinde seçime gidildi. Seçim sonucunda ise Demokrat Parti, beklenmeyen bir çoğunlukla iktidara geldi. Katılım oranının yüzde 89,3 olduğu seçim sonuçlarına göre DP 4.241.393 oy, CHP ise 3. 176.561 oy aldı. DP oyların yüzde 52,7’sini alarak 415 milletvekili çıkardı. CHP ise oyların yüzde 39,4’ünü alarak 69 milletvekili çıkardı.¹⁵ Liste usulü çoğunluk sistemiyle yapılan bu seçimlerde DP’nin iktidara gelmesiyle yirmi yedi yıllık tek parti dönemi sona erdi. Çünkü Cumhuriyet Halk Partisi, savaş yıllarında yaşanan sıkıntılar, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Milli Koruma Kanunu ve güvenlik güçlerinin halka uyguladığı baskı gibi uygulamaların doğal sonucu olarak yıpranması nedeniyle bu seçimlere yorgun olarak girdi. Dahası siyasi politikada, Halk artık yeni simalar görmek istiyordu.

Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle Türkiye’nin kaderinde yeni bir dönem başladı. Bu yeni dönemde Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde aktif rol almış olan Celal Bayar, Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes, Başbakan, Refik Koraltan Meclis Başkanı, Fuat Köprülü ise Dışişleri Bakanı oldu.

¹⁴ Teziç, 100 Soruda Siyasi Partiler, s.274-275, Adnan Feruh Pancaroğlu, Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2006, s.9.

¹⁵ Tanel Demirel, Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s.99.

Aslında Adnan Menderes'in siyasi hayatı Mustafa Kemal Atatürk döneminde kurulan fakat kısa bir süre sonra kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla başladı. O dönemde Adnan Menderes Cumhuriyet Halk Partisi'nin Aydın şubesinin il başkanı idi. Fakat kendisini Mustafa Kemal Atatürk'ün keşfettiğini söyleyen Adnan Menderes, iktidar koltuğuna oturduktan sonra 29 Mayıs 1950 tarihinde okuduğu hükümet programı nutkunda kendisini keşfeden Atatürk'ün adını bir kez bile telaffuz etmedi. Bu davranışıyla Demokrat Parti daha ilk günden dikkatleri üstüne çekti. 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelmesi Demokrat Parti için bundan önce yapılan inkılâpların en büyüğü idi. Bu düşünce milli mücadele döneminde yapılan bütün inkılâpların basit olduğu anlamına geliyordu ki böyle bir anlayış iktidar partisi için iyi bir başlangıç olmadı. Başbakan Adnan Menderes bununla da kalmadı milli mücadele tarihinde önemli bir yeri olan İsmet İnönü'nün ismini ansiklopedilerden çıkardı. "İnönü Ansiklopedisi" isimli ansiklopedinin ismini de değiştirdi. Ayrıca okullar için yazılan tarih kitaplarında İnönü savaşlarına hiç yer verilmedi.¹⁶ Dolayısıyla tüm bu yapılanlar seçimlerin sonucu gereği artık muhalefet partileri arasında yerini alan Cumhuriyet Halk Partisi'nin tepkisine neden oldu.

Menderes'in bu tutumu bazı aydın çevreler tarafından Menderes'in İnönü'ye karşı zaafı olduğu şeklinde yorumlandı. Örneğin Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'i bu tavırlarının sebebini Demokrat Parti milletvekilinin ağzından çıkan şu sözlerle ifade eder. *"Hem Celal Bayar'ın hem Adnan Menderes'in İnönü'ye karşı, onu tanımaktan gelen takdirleri vardı. Ama Menderes'in İnönü'ye karşı tehevürleri, İnönü fobisinin bir reaksiyonudur. Bu tıpkı, sert bir babanın devamlı tazyik kuşkusu altında yaşayan bir çocuğun, ruhi tepkileri gibidir. Hatta bu hem Bayar hem Menderes'te böyledir. Gerek Bayar gerek Menderes başından beri Atatürk ve İnönü'nün tesiri altında kaldılar. Bu tesir birazda, bir fobi şeklinde oldu. Yani sonuçları itibarıyla, İnönü'nün devamlı korkusu altında kaldılar. Yahut bu his, İnönü'yü çok tanımış olmaktan gelen bir histir. Eğer araştırırsak hepimizde bunun, şuur altında yaşayan etkileri vardır."*¹⁷

İnönü'nün orduyu yanına alarak Demokrat Parti'ye karşı darbe yapacağı gibi söylentilerin yayılmasının yanında muhalefet tarafından tepki toplayan diğer iki olay ise Cumhuriyet döneminde bir kültür merkezi olan Halkevleri'nin kapatılması oldu. Oysa Adnan Menderes bir dönem halkevlerinin müfettişliğini yapmıştı ve Aydın Halkevi'ni açarken bu kurumun kültür alanında çok önemli yeri olduğunu dile getirmişti. İktidara

¹⁶ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam 1950-1964, Cilt III, Simge Yayınları, İstanbul 2000, s.107.

¹⁷ Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı, Simge Yayınları, İstanbul 2000, s.241.

geldikten sonra ise bu kurumların artık işlevini yitirmiş içi boş bir varlık haline geldiğini öne sürerek kapatması gerçekten ilginç bir gelişme idi.¹⁸

Bir de bu dönemde iki parti arasında irtica meselesi polemik konusu oldu. Şöyle ki Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendisini Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yapılan inkılâpların tek koruyucusu olarak görmesi Demokrat Parti tarafından tepkiyle karşılandı. Dmokrat Parti'ye göre inkılâpların tek koruyucusu vardı o da Türk Milleti idi. Demokrat Parti ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendisini anti- Kemalist ve dini irtica gibi suçlamalarından da rahatsızlık duydu. Bunun üzerine 25 Temmuz 1951 yılında Atatürk'ü koruma kanununu çıkardı. Bu kanunun çıkarılmasındaki amaç hem Atatürk heykellerini korumak hem de Atatürk inkılâplarına sahip çıkmak ayrıca partiyi iftiralardan korumak idi.¹⁹

Bu arada İsmet İnönü'nün seçim gündemde olmadığı halde yurt gezilerine çıkması Demokrat Parti tarafından şaşkınlıkla karşılandı. Adnan Menderes bu gezinin amacının ne olduğunu Meclis kürsüsünden sorarak tepkisini dile getirdi. İnönü'nün Balıkesir'i ziyareti esnasında Balıkesir Valisi tarafından miting yapmasına halkın huzurunu bozacağı nedeniyle izin vermemesi İsmet İnönü tarafından siyasi haklarının kısıtlanması şeklinde algılandı.

Tüm bu gerginliklerin ardından 22 Kasım 1952 de gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın Yahudi ve mason olduğu gerekçesiyle İslami Demokrat Parti üyesi tarafından öldürülmeye kalkışılması dini irtica sorununu yeniden gündeme getirdi.²⁰ Bu olay iki parti arasında süren sert havanın yumuşamasına sebep oldu. Fakat bu ılımlı hava çok uzun sürmedi. Millet Partisi'nin Atatürk İnkılâplarından sapması ve dini siyaset amaçlı kullanması gibi nedenlerden dolayı kapatılması Cumhuriyet Halk Partisi tarafından tepkiyle karşılandı.²¹ Bu olay üzerine ilişkiler tekrar bozuldu. İsmet İnönü bu partinin kapatılmasının ardından kendi partisinin de aynı akıbeti uğrayacağı endişesine kapıldı. İki parti arasındaki ilişkilerin bozulmasındaki diğer neden ise Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi'nin nüfusunu kullanarak haksız usullerle mal elde ettiğini iddia ederek partinin mallarına el konulması gerektiğini Meclis'e getirmesi oldu. İsmet İnönü Meclis'te bu konu tartışılırken “...*tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum. Adeta suçluların telaşı içindesiniz.*” diyerek tepkisini ortaya koydu.

¹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, s.111-112.

¹⁹ Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Türkçeleştiren: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul 2010, s.64-66.

²⁰ Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye, s.71.

²¹ Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye, s.72.

14 Aralık 1953 tarihinde 6195 sayılı kanunla Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına hazine adına el konuldu.²² İsmet İnönü'ye göre bu durum anayasaya aykırıydı. İnönü bu olay üzerine derhal bir anayasa mahkemesi kurulması gerektiğini vurguladı. Halkevlerinin kapatılması da anayasaya aykırıydı. İsmet İnönü'ye göre Demokrat Parti, demokrasiye aykırı hareket ediyordu. Bu yüzden Demokrat Parti'yi denetleyecek bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulması zorunlu idi. Fakat İnönü'nün bu istekleri uzun bir süreçte gerçekleşecek önerilerdi. Seçim öncesi kısa sürede bunların yerine getirilmesi imkânsızdı.

Bu arada Millet Partisi'nin kapatılmasının ardından bu partinin mensupları Enis Akaygen, Osman Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç ve Suphi Batur 9 Şubat 1954 tarihinde "Cumhuriyetçi Millet Partisi" adında bir parti kurdular. Bu parti 1957 seçimlerinde yalnızca dört milletvekili çıkarabildi. Bunun üzerine 29 Mayıs 1952 tarihinde DP'den ayrılan Seyhan Milletvekili Prof. Remzi Oğuz Arık, Dr. Cezmi Türk, Yusuf Ziya Eker ve Çanakkale Milletvekili Dr. Süreyya Endik tarafından kurulan ve Genel başkanlığını Remzi Oğuz Arık'ın yaptığı, Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek "Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi" adını aldı.²³

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra halk ile ilişkileri konusunda tek parti yönetiminden farklı bir yol izledi. Siyaseti, memleketin en ücra köşelerine kadar götürerek halkın içine girdi. Onların günlük hayatta var olan sıkıntılarını, dertlerini, ihtiyaçlarını dinledi ve seçim öncesi sloganlarını ona göre belirledi halk için bu çok önemli idi. Çünkü ilk kez birileri onları dinlemeye gelmişti. Ayrıca ekonomik alanda da Cumhuriyet Halk Partisi'nden farklı yol izledi. Tek partili dönemde ekonomi alanında yapılan gelişmeler devlet eliyle gerçekleşirken Demokrat Parti liberal ekonomiyi savundu. Ayrıca yatırımların özel girişimciler aracılığıyla yapılmasını savunarak özel teşebbüse büyük önem verdi. Dolayısıyla yatırımlar devlet eliyle değil daha çok özel sektör aracılığıyla gerçekleşti. Tarımsal üretim arttı. Yol yapımı hızlandı. Bütün bunlar ise 1950 seçimlerinde olduğu gibi 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimlerde de meyvesini verdi ve Demokrat Parti

²²6195 sayılı kanun 11 Ekim 1963 tarihinde anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. Kanunun iptal edilmesine rağmen Karara göre CHP, Atatürk tarafından veraset yolu ile kalan ulus matbaası tesisleri, İş Bankasındaki hisse senetlerini ve idaresini geri aldı. Yine karara göre bu hisse senedinin gelirinin yarısının Atatürk'ün vasiyeti gereği Türk Dil Kurumuna, diğer yarısı ise Türk Tarih Kurumuna bıraktı. CHP, diğer gayrimenkulleri ise hazineye bıraktı. **Hürriyet**, 12 Ekim 1963, s.1-7, Fevzi Çakmak, "Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mallarına El Konulması", History Studies, Cilt: 7, Sayı: 3, Eylül 2015, s.1-20.

²³ Teziç, 100 Soruda Siyasi Partiler, s.276-277.

ikinci kez büyük bir çoğunlukla tekrar iktidara geldi. Muhalefet partisi için bu seçim sonucu tam bir çöküntü oldu. Çünkü yalnızca Meclis'e 31 milletvekili sokabildi.

Demokrat Parti dönemine genel anlamda bakıldığında özellikle tarımda birçok gelişmeler yaşandı. Nüfusunun büyük çoğunluğu köylü kesimden oluşan ve bir tarım ülkesi olan ülkelerde tarımda yaşanan gelişmeler çok önemli idi. Adnan Menderes'te tarıma büyük önem göstererek köylünün ilgisini çekmeyi başardı. Marshall yardımları ve dış krediler sayesinde traktörün tarım sektöründe kullanılmaya başlamasıyla birlikte ekilmeyen meralar ve çayırklar ekime kazandırıldı fakat bu durum hayvancılığı olumsuz yönde etkiledi. Çünkü meralar hayvanlar için otlağ alanları idi. Fakat ekip biçilebilen arazilerin artmasıyla birlikte üretim de arttı. Birçok köye içme suyu gitti. Elde edilen ürünlerin korunması ve saklanması için toprak mahsulleri ofisi eliyle ülkede çok sayıda ambarlar yapıldı. Tarımın gelişmesine paralel olarak sanayi de gelişti. Bu alanda Sanayi Kredi Bankası kuruldu. Bu banka, sanayiye teşvik amacıyla uzun vadeli kredi imkânı sağladı. Çok sayıda şeker ve çimento fabrikası kuruldu. Bir ülkenin gelişmişliğinin ölçüsü olan yol yapımı da bu dönemde hız kazandı. Bu yollar sayesinde köylü ürettiği malları pazarlara kolayca götürme imkânı buldu. Ayrıca baraj, sulama ve enerji kaynaklarının sayısı büyük oranda arttı. Limanlar kuruldu. Bunlar ekonomik anlamda ülkenin menfaati için önemli gelişmeler idi.

Tarımda ve ekonomi alanında yaşanan bu gelişmelere rağmen siyasi alanda yapılan faaliyetlere bakıldığında aynı şeyleri söylemek biraz güç ve zor idi. Çünkü muhalefet parti ile iktidar parti arasındaki ilişki İsmet İnönü'nün bazı girişimlerine rağmen yumuşamadı. Hatta diyebiliriz ki daha da sertleşti. 1954 seçimlerinin üzerinden daha bir yıl geçmişti ki 6-7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul, Ankara ve İzmir'de bazı olaylar cereyan etti. Bu olaylarda özellikle İstanbul Beyoğlu'nda Hristiyan ve Rum vatandaşlarının mağazaları taşla tutuldu ve yağmalandı. Bazı yerlerde yangınlar çıkarıldı. Bazı kiliseler ateşe verildi. Bu olayları kimin çıkardığı sorusu iktidarla muhalefeti karşı karşıya getirdi.

Bir diğer gelişme ise dönemin ünlü gazetecilerinden Hüseyin Cahit Yalçın, Bedii Faik, Cemal Sağlam ve Fuat Arna gibi isimlerin tutuklanması oldu. Ayrıca Nihat Erim para cezasına çarptırıldı. Bunun dışında memurların siyasi hakları kısıtlandı. Yargıçların ve profesörlerin erken emekli edilmesine ve memurların görev sürelerine bakılmadan işten çıkarılmasına neden olan kanunlar çıkarıldı.²⁴ Bunun üzerine muhalefet partisi basında çıkan haberlerle ilgili "ispat hakkı" getirilmesini teklif eden önergeyi Meclis'e sundu. Bu

²⁴ Sedef Bulut, Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, Akademik Bakış, Cilt: 2, Sayı: 4, Yaz 2009, s.127.

önerge Demokrat Parti tarafından ret edilmesine rağmen parti içerisinde on dokuz milletvekili tarafından imzalandı. Fakat önergeyi imzalayan vekiller Başbakan Adnan Menderes'in ve Demokrat Parti'nin uyguladığı politikadan bir zaman sonra rahatsızlık duymaya ve yapılan uygulamaları eleştirmeye başladılar. Özellikle önergeyi imzalayan gurubun içinde yer alan Feridun Ergin'in hükümete ve partiye karşı eleştirileri daha sert oldu. Bunun üzerine Feridun Ergin parti tarafından Haysiyet Divanı'na verildi. Sonrasında parti içerisinde muhalif bir tutum sergileyen on dokuz vekilden dokuzu partinin bütünlüğünü bozduğu gerekçesiyle Haysiyet Divanı'na verilerek partiden ihraç edildi. Bu olay sonunda diğer on vekilde partiden istifa etti. Demokrat Parti'nin 1955 Ekim ayında yaptığı dördüncü büyük kongresinde Demokrat Parti'den çıkarılan veya istifa eden Demokrat Parti vekillerinin partiye tekrar dönmeleri söz konusu olduysa da Menderes *"her sabah uyanınca ihanetin hançerini mi sırtımızda hissedeceğiz. Şunu arz edeyim ki mesele ispat hakkı değil, bunu sadece bayrak yapmak istiyorlar"* diyerek bu teklifi ret etti. Menderes'in bu konuşmasının ardından Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Demokrat Parti'den ayrıldı. Bu olayların yaşanmasının ardından Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Alican, Turan Güneş, Fethi Çelikbaş, Ekrem Hayri Üstündağ, Nihat Reşat Belger, İbrahim Öktem, Enver Adakan ve Raif Aybar, Demokrat Parti'nin demokrasiyi ihlal ettiği gerekçesiyle 1955 yılında *"Hürriyet partisi"* adında yeni bir parti kurdular.²⁵ Bu parti 27 Ekim 1954 seçimlerinde ancak dört milletvekili çıkarabildi ve bu seçimde yaşanan başarısızlıktan dolayı CHP ile birleşme kararı aldı. 24 Kasım 1958 tarihinde yaptığı olağanüstü kongresinde hükümet'in baskı yapması neticesinde partinin kapatılmasına karar verildi. Partinin kapatılması üzerine parti mensuplarının bir kısmı Demokrat Parti'ye tekrar dönerken bir kısmı ise muhalefet olmaya devam etmek için CHP'ye katıldı.²⁶

Bu dönemin bir başka siyasi olayı ise illerin bölünmesi oldu. Kırşehir ili 1954 seçimlerinde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne ve bu partinin lideri olan Osman Bölükbaşı'na oy verdiği gerekçesiyle ilçe yapılarak Nevşehir'e bağlandı. İsmet İnönü'nün memleketi ve seçim bölgesi olan Malatya ili ikiye bölündü. Ayrıca olumlu bir gelişme olarak da Adıyaman il yapıldı.²⁷

²⁵Nebahat (Keleş) Belen, Türkiye'ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir Yaşam Dr. Baha Akşit, Turgut Yayıncılık, 1994 s. 53, Ahmet Yıldız, İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler, Alan Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 90.

²⁶ Melek Çolak, Yeni Türkiye Partisi (1961-1973), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1997, s.36-44.

²⁷ Tefvik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1955), İmge Yayınları, İstanbul 1996, s.64.

Bu olayların dışında 27 Haziran 1956 tarihinde toplantı ve gösteri kanunu çıkarıldı ve kabul edildi. Bu kanun ise muhalefete sınırlamalar koymakla birlikte partilerin gösteri ve toplantı yapmalarına engel oldu. Bu durum muhalefet tarafından tepkiyle karşılandı ve Meclis'in çalışmaları protesto edildi. Ayrıca Osman Bölükbaşı'nın bir konuşması sırasında Meclis'e hakaret ettiği gerekçe gösterilerek tutuklanması ve ceza verilmesi, muhalefet tarafında, muhalefe yönelik bir baskı ve sindirme politikası olarak değerlendirildi.²⁸

DP'nin bu tutumu kendi içerisinde de tepkiyle karşılandı. DP'nin kurucularından olan ve Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen Fuat Köprülü görevinden istifa etti.²⁹ Böyle bir atmosfer içinde 1958 yılında yapılmasına karar verilen seçimlerin zamanı öne çekilerek 1957 yılında yapılmasına karar verildi. 27 Ekim 1957 tarihinde seçimler yapıldı. Demokrat Parti üçüncü kez iktidar koltuğuna oturdu. Fakat bu seçim Demokrat Parti için bir gerileme hatta denebilir ki çöküş döneminin de başlangıcı oldu.

Bunun dışında Millet Partisi, Kırşehir'den 4 milletvekili çıkardı. Hürriyet Partisi, sadece Burdur'dan dört milletvekili çıkardı.³⁰ Cumhuriyet Halk Partisi ise önceki seçimlere oranla daha iyi sonuç elde etti. 1954 seçimlerinde çıkardığı milletvekili sayısı 31 iken bu seçimde bu sayı 178'e yükseldi. Bu sonuç muhalefet partisi için umut verici olmakla birlikte aynı zamanda Demokrat Parti ile arasında yaşanan gerginliğin dozunun artmasında da önemli bir gelişme oldu. Çünkü İsmet İnönü'nün kütük marifeti dediği bu seçimde Halk Partililer kütüklerde isimlerini bulamadılar ve bu nedenle sandık başına gidip oylarını kullanamadılar. Fakat birçok Demokrat Partili vatandaşlar yargıçlardan izin almak şartıyla oylarını kullanabildiler. Yani Halk Partililere göre bu seçimlere hile karışmıştı ve Halk Partililerin hakkı yenilmişti. Yani Demokrat Parti bu seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 yılında yapılan seçimdeki günahını tekrarlamıştı. Dolayısıyla bütün bunlar Halk Partililer tarafından tepkiyle karşılandı ve ülkenin birçok yerinde başta Gaziantep olmak üzere olaylar yaşanmasına neden oldu.³¹

Adnan Menderes için ise sonuçlar gerçekten moral bozucu idi. 1957 seçimlerinden sonra yaşanan atmosferi Samet Ağaoğlu şu cümlelerle açıklar *“1957 seçimlerinin sonuçları başta Menderes, hepimiz için düşündürücü oldu. Demokrat Parti önemli sayıda oy*

²⁸ Osman Bölükbaşı, Meclis'teki konuşması esnasında karşıdan gelen bir müdahale karşısında *“size ne oluyor zalimlerin uşakları”* cevabını vermesinden dolayı hapis cezası aldı ve yaklaşık 3-4 ay hapis yattıktan sonra beraat etti, Dursun, 27 Mayıs 1960 Darbesi, s. 50-51.

²⁹ Dursun, 27 Mayıs 1960 Darbesi, s.27.

³⁰ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, s.288.

³¹ Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944- 1973 Demokrasiden Darbeye 1957-1960, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s. 13-17.

kaybetmiş Meclis'te muhalif milletvekili sayısı 178'e yükselmışti. Bu sonuçları aldığımız gece siyasi hayatımın heyecanlı saatleriyle doludur. Heyecanlı ve en realist düşüncelerin baskısıyla dolu saatler! Seçimleri daha sonra çıkartılan bütün dedikodulara rağmen dürüstlüğü, hâkimlerden kurulu yüksek seçim kurulunun hükmü ile de mühürlü olarak yine Demokrat Parti kazanmıştı. Ama başta Halk Partisi, bütün muhalefetin Demokrat Partisi ile bir ölüm- kalım kavgasına girişmek kararına vardığı da yine açıkça ortaya çıkmıştı. Memleketin birçok yerinde sokak kavgaları, kargaşalıklar, seçim sandıklarına hücumlar olmuş, birçok yerde de vatandaşlar birbirinin üstüne yürümüşlerdi. Seçim sonuç ve olaylarını bildiren haberleri o gece sabaha kadar kâh başbakanlıkta, kâh içişlerinde rahmetli gedik'in odasında ve Halk Partililerin Ankara caddelerinde tertitledikleri kızgın yürüyüşlerin gürültüleri arasında alıyorduk. Menderes'i 7 yılda o geceki kadar üzgün bir sinirlilik içinde görmemiştim..." Adnan Menderes ise "Allah bir daha 27 Ekim gecesini yaşatmasın." Diyerek o gece yaşadığı korkuyu ve ruh halini bu sözlerle ifade eder.³² Fuat Köprülü ise 1957 seçimlerini, seçim kampanyası sürecinde yaptığı bir mitingde "bu seçim mücadelesi tek parti, tek şef sistemini canlandırmak isteyen bir adama karşı koca bir milletin mücadelesidir" şeklinde değerlendirdi.³³

1957 seçimlerin de iktidarı eline alan Demokrat Parti, Hükümeti ancak 25 Kasım 1957 tarihinde kurabildi.

27 Mayıs Darbesine Giden Süreçte Yaşanan Gelişmeler

1957 seçimlerden sonra Demokrat Parti'nin genel tutumu muhalefeti tasfiye etmek ve kendi yerini sağlamlaştırmanın yollarını aramak oldu. Bu amacını gerçekleştirmek içinde daha çok baskıcı ve sert bir politika izledi. Bu durum muhalefet partileri zor duruma düşürdü. Doğal olarak muhalefet bu baskıcı ve güç ortamdan çıkabilmenin yollarını aradı. Çareyi bir araya gelerek "Güç Birliği Cephesi'ni" kurmakta buldu. Muhalefet partilerin bir araya gelerek kurdukları bu "Güç Birliği Cephesi'ne" karşılık Demokrat Parti de "Vatan Cephesi" adı altında bir teşkilat kurdu. Bu teşkilat tüm ülke çapında hızla yayıldı. Partiler arası bu kutuplaşma, halkın da kutuplaşmasına ve fiili olarak da bölünmesine sebep oldu. Ayrıca Memleketin her tarafında kurulan "Vatan Cephesi Ocakları'na" karşılık "Güç

³² Samet Ağaoğlu, Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler, Alkım Yayınları, İstanbul 2004, s.127-128.

³³Hakan Tanıttıran, 1960 Askeri Darbesi Üzerine Bir Değerlendirme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, s.55.

Birliği Ocakları” kuruldu.³⁴ Demokrat Parti, partili ya da partisiz bütün vatandaşları “*Vatan Cephesi’ne*” katılmaları için teşvik etti ve bu konuda basını özellikle radyoyu etkili bir şekilde kullandı. Öyle ki Vatan Cephesi’ne üye olan vatandaşların isimleri her gün radyoda yayınlandı. Bu durum başta muhalefet olmak üzere birçok kimsenin tepki göstermesine ve partinin tutumunu eleştirmesine sebep oldu. Bu eleştiriler genel olarak insanların zorla ve baskı yoluyla Vatan Cephesi’ne geçirilmek istenmesi, Demokrat Parti’nin tek parti dönemine geçmeyi arzuladığı ve cephenin bir baskı aracı olarak kullanıldığı yönünde oldu.

Bütün bunların yanında iktidardakiler vatandaşlara eşit muamele yapmadığı gibi, insan hak ve hürriyetlerini kendi partisinden olanlara tanıyıp, devletin imkân ve olanaklarını onlar için kullandılar. Muhalif parti ve tarafsız olan vatandaşlar ise hak ve hürriyetten mahrum edildiği gibi devletin imkân ve olanaklarından mahrum bırakıldılar. Vatandaşları kendi taraftarları ve kendilerine muhalif olanlar ikiye ayırdılar. Öyle ki bazı yerlerde kahveler, camiler hatta mezarlıklar dahi ayrıldı.³⁵

Bu arada 1959 tarihinde Adnan Menderes’in ve Türk heyetinin Kıbrıs görüşmeleri için gittiği Londra seyahati dönüşü uçak kazası geçirmesi ve bu kazadan on dört kişinin ölmesine rağmen Başbakan Adnan Menderes’in sağ olarak kurtulması iki parti arasındaki gerginliği bir nebze de olsa yumuşattı.³⁶ Çünkü İsmet İnönü Menderes’e çektiği telgrafta geçmiş olsun dileklerinde bulundu, Menderes de İnönü’ye karşılık olumlu cevap verdi. Ayrıca İnönü Menderes’i yurda dönüşünde karşıladı ve el sıkıştı. Fakat bu olumlu atmosfer İsmet İnönü’nün bahar taarruzu adını verdiği Ege seyahatine çıkmaya karar verdiği sırada tekrar bozuldu. İnönü bu seyahatte Büyük Taarruz Savaşı sırasında kaldığı evi ziyaret etmek için Uşak’a uğradı. Fakat Uşak’ta bazı taşkınlıklara maruz kaldı. Burada atılan bir taş İnönü’nün başına isabet etti ve İnönü’nün yaralanmasına neden oldu. İnönü askerlerin yardımıyla kurtulabildi. Seyahatini yarıda keserek İstanbul’a geldiği sırada da Topkapı’da yine bir gurubun saldırısıyla karşılaştı. Bir grup, İnönü’nün bulunduğu otomobile taşlarla

³⁴Dilşen İnce Erdoğan, “Güçbirliği Karşısında Adnan Menderes’in Siyasi Manevrası: Vatan Cephesi (Manisa Örneğinde)”, *Belgi Dergisi*, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını Kış 2020/1, s.1915.

³⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30- 1-0-0, Dosya No: 10, Sıra No: 2, 27 Mayıs İnkılap Hareketi Niçin Yapıldı (08. 07. 1960)

³⁶ Süleyman İnan, “İngiliz Belgelerinde Adnan Menderes’in Uçak Kazası”, *Belgi Dergisi*, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını Kış 2020/1, s.1888, Mehmet Özdemir Evliyazade, Menderes’in Türkiye’ye dönmesinden sonra Menderes’e İsmet İnönü ile derhal buluşmasını ve memleketin faydası için kararlar almaları gerektiğini söylediğini fakat Refik Koraltan’ın, Celal Bayar’ın hastalık bahane ederek protokole katılmayacağını belirttiğini söylemesi üzerine Adnan Menderes’in “*ayıptır bunlar ayıptır*” diye bir ifade kullandığını söyler. Mehmet Özdemir Evliyazade, *Onları Anlatıyorum*, Yeni Doğuş Matbaası, İstanbul 1960, s.71-72.

saldırarak camlarını kırdı. Bu saldırıdan İnönü'yü orada bulunan bir subay kurtardı. Buna benzer olaylar Kayseri'de de yaşandı. Kayseri seyahati sırasında İnönü şehre sokulmak istenmedi ve saatlerce trende bekletildi. Bu olay ise askeri birliklerin İnönü'yü selamlamasıyla son buldu.

Tüm bu olaylar İktidar Partisi'nin halk ve ordu nezdinde itibar kaybetmesine neden oldu. Bu olaylardan dolayı Cumhuriyet Halk Partisi, Menderes hakkında bir Meclis tahkikatı açılması için Meclis'e takrir verdi. Fakat bu takrir reddedildi. Aslında bütün bu yaşananlar darbe ortamının oluşmasına neden olduğu gibi darbenin zeminini hazırladı. Özellikle 1959- 1960 yılları darbeye giden yolun taşlarının döşendiği dönem oldu. Bu dönemde parti liderlerinin artık son kozlarını oynadığı ilişkilerin iyice serleştiği, dönülmez çıkmaza girildiği bir zaman idi. İnönü'nün bu gergin ortamdan tek çıkış yolunun seçimlere gitmek olduğunu her defasında vurgulamasına rağmen İktidar partisi İnönü'nün sözlerine kulaklarını tıkadı.

Bu dönemde iki parti arasında uzun zamandan beri devam eden sert ilişkilerin iyice kopmasına neden olan olay ise 18 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve 27 Nisan 1960 tarihinde Meclis'te kabul edilen ve Tahkikat Komisyonu'na geniş yetkiler veren TBMM Tahkikat Encümenlerinin Vazife Salahiyetleri hakkındaki kanunun çıkarılması oldu. 15 kişiden oluşan Tahkikat Komisyonu'nun yetkilerini belirleyen bu kanun muhalefet tarafından tepkiyle karşılandı. Çünkü bu kanun komisyona çok geniş yetkiler vermekle birlikte, Komisyonun aldığı kararlara karşı çıkanlara ve bu kararların uygulanmasında zorluk çıkaranlara hapis cezası uygulanıyordu. Bu kanunla, Tahkikat Komisyonu, gazeteleri toplama, her türlü evrak, vesika ve eşyayı zapt etme, yayım yasağı koyma, matbaa kapatma, siyasi amaç taşıyan toplantı, gösteri, gibi faaliyetlere yasak getirme yetkisine sahipti. Ayrıca bu kanunun CHP' nin hareketlerine yasal önlemler getirdiği Menderes'in DP Meclis Grup toplantısında yaptığı şu konuşmadan anlaşılıyordu. *“Devlet nizamının, sabahtan akşama kadar temelini kazılmasına ‘demokratik icaptır’ diye tahammül etmeye imkân var mıdır? Binaenaleyh aldığımız tedbirlerden netice alana kadar ihtiyaç duyulan kanun maddelerini tadil etmek mecburiyetindeyiz”*³⁷ Muhalefete göre bu davranış anayasaya aykırı olmakla birlikte muhalefeti ve basını hedef alan bu kanunun çıkarılmasının amacı İnönü'ye göre ise 1960 seçimlerine hazırlık tedbiriydi. İsmet İnönü Meclis'te yaptığı konuşmada *“biz demokratik rejim dedik, demokratik rejim kurulmuştur.*

³⁷ Selin Esen, “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu” Mülkiye Dergisi, Yıl: 2010, Cilt: 34, Sayı:267, s.174-180.

Bu demokratik rejim istikametinden ayrıлып baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz sizi ben bile kurtararam. Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Fakat ihtilal aslında bir millet hayatının asla arzu etmeyeceği, çetin ve tehlikeli bir ameliyattır.” diyerek durumun ciddiyetini dile getirdi.³⁸ Bundan başka İnönü *“biz bir ihtilal teşekkülü değiliz, biz daima bir ihtilalin dışında kalacağız, fakat sizin idareniz memlekette ihtilali meşru kılacaktır.”* Dedi. İnönü’nün bu sözleri aslında Demokrat Parti’ye verilmiş bir ihtar idi.³⁹

Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasının ardından ilk tepkiler üniversite öğrencilerinden geldi. 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul Üniversitesi gençlerinden oluşan bir grup üniversitenin bahçesinde Atatürk heykeli önünde toplandı. Bu kalabalığı dağıtmak için görevlendirilen polis hücumu geçtiği sırada öğrencilerde taş, sopa ve toprak atarak karşılık verdi. Bunun üzerine askeri birlik araya girdiği sırada öğrenciler *“yaşa Türk askeri”* diye haykırdılar. Bir süre sonrada asker ile öğrencilerin birbirleriyle kucaklaşmalarıyla olay sona erdi. İstanbul Üniversitesi’nde yaşanan bu olay sırasında Orman Fakültesi öğrencisi Turhan Emeksiz polis kurşunu ile, bir lise öğrencisi de kazaran tankın altında kalarak hayatını kaybetti. Ayrıca Hüseyin Onur, Hüseyin Irmak, Cengiz Ballıkaya, ve Vedat Boy isimli öğrenciler de yaralandı. Öğrencilere bu şekilde müdahale edilmesine tepki gösteren İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar ise polis tarafından kafasından yaralandı.⁴⁰

29 Nisan’da buna benzer olaylar Ankara’da da meydana geldi. Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi öğrencileri gösteri yapmak için ilk olarak fakülte binasının önünde, sonrasında ise Kızılay Meydanı’nda toplandılar. Polis bu öğrencileri dağıtmak için harekete geçti. Fakat öğrencilerin polisleri taş yağmuruna tutmaları sayesinde polisler geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olaylar İstanbul’da 3 Mayıs’a kadar Ankara’da ise 20 Mayıs’a kadar devam etti. Bu olaylar üzerine hükümet derhal sıkıyönetim ilan etti. Üniversiteler bir ay süreyle tatil edilerek bazı yasaklar konuldu. Ayrıca gösteriler ve toplantılar yasak edildi.⁴¹

³⁸İsmet İnönü, Defterler 1919-1973, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s.565, Ahmet Zühtü Arslan, Türk Parlamento Tarihi, Cilt:1, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2009, s.368.

³⁹Selahattin Tansel, 27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960, s.11.

⁴⁰Ali Fuad Başgil, Ali Fuad Başgil’in Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, ss.69-70, Tansel, 27 Mayıs İnkılabını, s.13, Enver Ziya Karal, 27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşu, Milli Eğitim Basımevi İstanbul 1960, s.14, Sefa Salih Aydemir, “27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreçte Üniversite’nin Etkisi”, IJOEEC, Sayı:1, Yıl:2016, s.15, Şükran Özkaya, Adım Adım 27 Mayıs, İleri Yayınları, İstanbul 2005, s.91-97, İnönü, Defterler, s.596.

⁴¹Tansel, 27 Mayıs İnkılabını, s. 13, Karal, 27 Mayıs İnkılabının, s.14, İnönü, Defterler, s.596.

Yaşanan bu olaylar karşısında halen iyimser bir tavır takınan Adnan Menderes, şöyle bir açıklama yaptı. *“Bu memlekette isyanın ne koşulları ne nitelikleri vardır. Bozguncular ve yıkıcı etkinliklerde bulunmak isteyenler dışında, tüm yurttaşlarımızı tatmin edecek bir gelişme olduğundan vatanımızdaki istikrar kuşku götürmeyecek bir güven altında bünyesel bir rüçhaniyete sahiptir.”*⁴²

İstanbul Üniversitesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi öğrencilerinin bu protesto yürüşünü Ankara Kızılay Meydanı’nda 5 Mayıs tarihinde saat 5’te yaşanan ve 555 K olayı olarak bilinen olaylar izledi. Bu olay Demokrat Parti’nin 5 Mayıs’ta (555) parolası ile Ankara’da bir miting düzenlemeye karar vermesiyle başladı. Bu mitingün amacı muhalefet partisine, halkın büyük bir kesiminin hala hükümetin yanında olduğunu ve desteklediğini göstermek için bir mesaj vermektir. Fakat hükümetin bu mitingine karşılık muhalefet partisi de aynı parola ile miting düzenleme kararı aldı. Miting başladıktan sonra Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Celal Bayar, plana uygun olarak Çankaya’da arabadan indiği sırada, bazı gruplar tarafından *“Menderes istifa”* şeklinde slogan atılmaya başlandı. Adnan Menderes kendisinin aleyhine karşı atılan bu sloganlara rağmen arabasından inerek kalabalığa karıştı. Fakat bu arada göstericiler tarafından itilip kakılarak tartaklandı. Bunun üzerine Menderes Ankara Emniyet Müdürlüğü 1. Şube Müdürü Niyazi Bicioğlu’nun yardımlarıyla güçlükle Gazeteci Emin Karakuş’a ait bir arabaya bindirilerek olay yerinden uzaklaştırıldı.⁴³ İstanbul ve Ankara’da yaşanan bu protesto gösterilerini 20 Mayıs’ta Hindistan Başbakanı Nehru’nun Ankara’yı ziyareti sırasında yapılan öğrenci gösterileri, 21 Mayıs’ta ise aralarında subaylarında bulunduğu Ankara Harp Okulu öğrencilerinin sessiz yürüyüşü izledi.⁴⁴

Bu olaylar haliyle Demokrat Parti milletvekillerini endişelendirdi. Bunun üzerine aralarında Sıtkı Yırcalı, Esat Budakoğlu, Zeyyad Mandalinci, Fahri Ulaş ve Nuri Özhan’ın bulunduğu doksan Demokrat Partili vekil bir araya gelerek bir önerge hazırladılar ve parti grubunu olağanüstü toplantıya çağırdılar. Grup Başkan Yardımcısı Baha Akşit kendisine teslim edilen önergeyi Adnan Menderes’e ilettiler. Fakat Menderes, Meclis’te yapılan toplantıda olağanüstü bir toplantıya gerek olmadığını söyledi. Menderes’in bu düşüncesine

⁴² Nurşen Mazıcı, Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri, Gür Yayınları, İstanbul 1989, s.132-133.

⁴³ Sefa Salih Aydemir, “27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreçte Üniversite’nin Etkisi”, s. 18, Ali Dikici, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Türk Polisi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXX/ Temmuz 2014, Sayı: 89 s. 25-26, İnönü, Defterler, s.596.

⁴⁴ Sıtkı Ulay, Harbiye Silah Başına (27 Mayıs1960), Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, s.77.

karşı çıkan milletvekilleri olağanüstü bir toplantının yapılması yanında başta Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes olmak üzere, İçişleri Bakanı Namık Gedik ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun kabinenin dışında bırakılmasını istediler. Bunun üzerine Menderes hiçbir bakan arkadaşını feda etmeyeceğini söyleyerek vekillerin bu talebini de reddetti.⁴⁵ Dahası Harp Okulu öğrencilerinin sessizce yürüyüşü Adnan Menderes'e göre masumane bir yürüyüş idi ve kendisini bu olaydan sorumlu gören Genelkurmay Başkanı müdahale etmemeli, bununla ilgili incelemeleri ise komutanlar ve subaylar yapmalıydı.⁴⁶

Yassıada mahkemelerinde sanıkların birkaçının avukatlığını yapan Süreyya Ağaoğlu, Yassıada mahkemeleri dolayısıyla Demokrat Parti grup toplantıları tutanaklarında Adnan Menderes'e gençliğin bu hareketine karşı özel mahkemeler kurulması teklif edildiğinde, Menderes'in *"küçük bir alevi yurt sathına yaymayın, gençliği de orduyu da tenzih ederim."* Şeklinde bir ifadesini okuduğunu söyler.⁴⁷

Mithat Perin'in ifadesine göre bu olaylar yalnızca milletvekillerinde değil, İçişleri Bakanı Namık Gedik'te de bir endişe uyandırdı. Lakin bu konu Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'i ilgilendirdiği ve Gedik ile Ethem Menderes'in araları açık olduğu için Gedik'in meselenin üzerine gitmesi mümkün olmadı. Fakat Namık Gedik, darbeden kısa bir süre önce Celal Bayar'ı Ankara'dan ayrılması ve seyahate çıkması için uyardı. Gedik'ten başka Bayar'ı uyaran diğer bir şahıs ise Muğla Milletvekili ve aynı zamanda Namık Gedik'in damadı olan Turhan Akarca oldu. Şöyle ki Adana Belediye Başkanı Ali Sepici bir general ile yemek yediği sırada, general, artık ordunun partiler arası hakem vazifesi görmek zamanının geldiğini söyledi, bunun üzerine Sepici duyduklarını derhal Turhan Akarca'ya aktardı. Bu haberi misafirleri ile yemek yediği esnada öğrenen Celal Bayar, misafirlere birinin, Ege seyahatinde olan Adnan Menderes'in seyahati boyunca büyük bir kalabalık tarafından karşılandığını söylemesi üzerine, *"ihtilal Kızılay'da birkaç apartmandan idare ediliyor. Halkın ihtilal ile alakası yok"* cevabını verdi.⁴⁸ Perin, Namık Gedik'in, Adnan Menderes'in Pembe Köşk'te verdiği bir yemek sırasında ise yemekte bulunanlara hitaben *"beyefendiye söyledim, baş isteyen insanlara karşı bir baş vermek gerekirse benim başımı*

⁴⁵ Rasim Ekşi, Yassıada Çılgılığı, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 29-31.

⁴⁶ Mithat Perin, Yassıada Faciası, Cilt: 1, Dem Yayınları, İstanbul, 1990, s.78-79.

⁴⁷ Süreyya Ağaoğlu, Bir Ömür Böyle Geçti Sessiz Gemiye Beklerken, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1984, s.139.

⁴⁸ Perin, Yassıada Faciası, s.74-75.

seve seve verebileceklerini söyledim...” dediğini, Gedik’in bu sözleri karşısında şaşırان Menderes’in ise “*anca beraber kanca beraber*” şeklinde bir ifade kullandığını iddia eder.⁴⁹

Harp Okulu yürüyüşünün bir darbe hazırlığı olduğunu farkedene ve bunu Adnan Menderes’e bildiren bir diğere şahıs da 27 Mayıs 1960 darbesi döneminde MİT Başkanı olan Celal Tevfik Karasapan oldu. Karasapan, Harp Okulu’nun sessiz yürüyüşünden sonra Adnan Menderes ile görüşerek Menderes’e darbe hazırlığı yapıldığını, 26-27 Mayıs gecesi harekete geçileceğini söyledi. Menderes’in Karasapan’a ne yapılması gerektiğini sorması üzerine Karasapan, Tahkikat Komisyonu’nun kaldırıldığını ve hiçkimsenin tutuklanmadığını ilan edilmesi gerektiğini ayrıca seçim tarihinin ilan edilmesiyle birlikte kendisinin başbakanlıktan istifa etmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Menderes, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’i çağırarak kendisine durumu anlattı. Fakat Ethem Menderes, Başbakan’a telaş etmesine gerek olmadığını, Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay’a son derece itimatları olduğunu dolayısıyla darbe olma ihtimaline karşı kendilerini uyarabileceklerini söyledi.⁵⁰

Yaşanan olayların hemen ardından İstanbul Üniversitesi hocalarından Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, Başbakan Adnan Menderes tarafından Çankaya’ya çağırıldı. Bu görüşmede Adnan Menderes Tahkikat Komisyonu hakkında Ali Fuad Başgil’in fikrini aldı. Başgil’e göre Meclis’in iç tüzüğünün 177. Maddesi gereğince Tahkikat Komisyonu kurmaya yetkisi vardı. Lakin bu komisyona Salahiyetler Kanununun çıkarılmasıyla verilen yetkiler çok genişti ve Anayasaya aykırı idi. Örneğin bu kanunla adli yargı bağımsız olmaktan çıkıyor ve kuvvetler ayrılığı ilkesi ihlal ediliyordu. Ayrıca bazı yayınların engellenmesiyle basın özgürlüğü ortadan kalkıyordu. Başgil, bu kanunun anayasaya tamamen uymadığını gerekçesiyle uygulanmamasını, tekrar gözden geçirilmesi için Meclis’e geri gönderilmesini, özellikle gençliğe karşı sert tedbirlere başvurulmaması gerektiğini ve kabinenin derhal istifa etmesini ayrıca muhalefet partisine de birkaç bakanlık verilerek koalisyon hükümeti kurulmasını tavsiye etti. Başgil’in bu tavsiyelerine Adnan Menderes ılımlı bakarken, Bayar, nehir geçilirken at değiştirilmez düşüncesiyle bu şekilde hareket etmenin hükümet için bir zaaf olacağını ve muhalefeti cesaretlendireceğini söyleyerek, tenkit zamanının çoktan geçtiğini ve şuan ki zamanın tahrikçilere karşı tenkil zamanı olduğunu dahası iktidarın sağlam durduğunu kanıtlamak için sert tedbirler alınması gerektiğini ifade etti. Nihayetinde

⁴⁹ Perin, Yassıada Faciası, s.101-102.

⁵⁰ Kemal Bağlum, Bir Dönemin Uyuyan Kulağı, Ümit Yayıncılık, Ankara 2001, s. 14-16.

Başgil'in Bayar ve Menderes'e yapmış olduğu bu tavsiyeler maalesef sonuç vermediği gibi bu görüşmeden olumlu bir sonuç da çıkmadı.⁵¹

Başgil, Çankaya'da yapılan bu görüşmeyi Türkiye Sosyalist Partisi Başkanı Alaattin Tiritöğlu'na, Tiritöğlu ise İsmet İnönü'ye anlattı. Bunun üzerine İnönü, derhal seçimlere gidilmesi gerektiğini ve başbakanın seçim tarihini derhal belirleyip ilan etmesini, Tahkikat Komisyonuna tanınan yetkilerin kaldırılmasını ve seçim yasasında değişiklik yapma yoluna giderek bunun için bir seçim kurulu kurulması gerektiğini önerdi. İnönü, ayrıca bu önerilerin kabul edilmesi halinde iktidarı destekleyeceğini belirtti. İnönü'nün bu görüşleri Turgut Göle tarafından Adnan Menderes'e bildirildi. Lakin Menderes, İnönü'nün bu tekliflerini olumlu karşılarken Celal Bayar reddetti.⁵²

Mükerrem Sarol'un ifadesine göre ordunun sivil kuruluşların Demokrat Parti iktidarından memnun olmadığını Menderes'e söyleyen aydınlardan birinin de Şevket Süreyya Aydemir olduğunu söyler. Sarol, Aydemir ile Menderes arasında geçen konuşmayı şu şekilde anlatır. Aydemir, bir sohbet esnasında Menderes'e iktidar olarak neye dayandığını sorar. Menderes ise cevaben millete dayandığını söyler. Bunun üzerine Aydemir, milletin dört yılda bir oylarıyla konuştuğunu lakin konuşmalarıyla oyları etkileyen kadın ve gençlik kuruluşları ve dernekler dahil olmak üzere sivil ve askeri bir bürokrasinin bulunduğunu ve bu kuruluşların kendi iktidarına karşı olduğunu söyler. Aydemir'in bu sözlerine karşılık Menderes, *"yanlış görüyorsunuz. Asker Demokrat Parti'den memnundur. Bugünkü modern orduyu kuran Demokrat Partidir. Modern silahları onlara biz verdik. Dünyanın her yanına çeşitli vesilelerle göndererek subaylarımızın dünya seviyesinde bilgi edinmelerini biz sağladık. Emirlerini kaldırdık ama bu hizmeti satın alabilecekleri bir tazminat verdik. Orduda söylediğiniz gibi memnuniyetsizlik yoktur. Ordunun, kendisini Battalgazi ordusu olmaktan kurtaran bir iktidarın karşısında olabileceğine asla inanmıyorum."* Cevabını verir.⁵³

Sami Küçük, Demokrat Parti'nin üst kademelerinde görev aldıktan sonra partiden ayrılan Cihat Baban'ın darbeden sonra kendisi ile yaptığı konuşmada Başbakan Menderes'e gittikleri yolun hukuk dışına çıktığını, memnuniyetsizliğin arttığını ve başbakanlıktan çekilerek durumu dışardan değerlendirmesinin faydalı olacağını söylediğini, Menderes'in

⁵¹ Ali Fuad Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, Çevirenler: M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2017, s.129-142, Şerafettin Turan, İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Bilgi Yayınları, Ankara 2003, s.376.

⁵² Şerafettin Turan, İsmet İnönü, s. 376.

⁵³ Mükerrem Sarol, Bilinmeyen Menderes II, Kervan Yayınları, İstanbul 1983, s. 938-939.

ise kendisine “Cihat Bey ben de öyle düşünüyorum. Ancak büyük işlere başladık ve bunlarda bir hayli de yol aldık. Bunların hepsinin hukuk çerçevesinde olduğunu iddia edemem. İlk fırsatta bu gayri hukuki işleri düzelttikten sonra çekileceğim” dediğini kendisinin ise inşallah geç kalmazsınız temennisinde bulunduğunu fakat bu temennisinin dikkate alınmamasından dolayı partiden ayrıldığını anlattığını ifade eder.⁵⁴

Olaylar hızlı bir şekilde devam ederken Adnan Menderes bir yurt gezisine çıkma kararı aldı. İzmir ve Çanakkale’de bulunduğu esnada halk yine Menderes’i büyük bir coşkuyla karşıladı. Fakat Menderes’in bu seyahati sırasında İzmir’de verdiği nutukta üniversite hocalarından “kara cüppeliler” diye bahsetmesi aydınlar ve muhalefet tarafından yine tepkiyle karşılandı. Menderes’in son seyahati ise Eskişehir- Konya seyahati oldu. Yalnız Adnan Menderes’in Eskişehir yolculuğuna çıkmadan önce Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’in Adnan Menderes’e durumun ancak kabinenin istifa etmesiyle düzelebileceğini söylediği ve bu konuda Adnan Menderes’i ikna ettiği ancak bu durumdan haberdar olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Ethem Menderes’i huzuruna çağırarak Adnan Menderes’i istifa etmekten vazgeçirmesini istediğini lakin Ethem Menderes’in, Bayar’a “Adnan’ı istifaya zorlayan benim şimdi aykırı tezi savunamam. Ancak eğer arzu ederseniz sizin istifayı istemediğinizi söylerim” diyerek ayrıldığı bunun üzerine Adnan Menderes’in de “biraz daha bekleyelim Ethem” dediği iddia edilir.⁵⁵

Adnan Menderes’in istifa etmesine Celal Bayar’dan başka Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan da karşı idi. Fatin Rüştü Zorlu, Grup toplantılarında Menderes’e olan bağlılığını dile getirirken, Hasan Polatkan ise ordunun asla siyasete karışmayacağına ve ordunun iktidara bağlı olduğuna inanıyordu. Polatkan, orduya olan inancını, Menderes ile Eskişehir yolculuğuna çıkmadan önce eşinin ordunun iktidara karşı harekete geçeceğine dair duyum aldığını ve başkentte kalmalarının daha doğru olacağını dile getirmesi üzerine “hanım bu nasıl bir söz, seni tenzih ederim. Türk askeri böyle bir şey yapar mı” sözleriyle ifade etti.⁵⁶

Bu sözler aslında Demokrat Partililerin Türk Askerinin darbe yapacağına ihtimal vermemesi yanında Türk Askerine güvenin ve sevginin de bir ifadesi idi. Hatta darbe günü askerin idareye el koymasına rağmen Celal Bayar’ın eşi Reşide Bayar, “askerler dürüst

⁵⁴ Sami Küçük, Rumeli’den 27 Mayıs’a, Mikado Yayınları, İstanbul 2008, s. 77.

⁵⁵ Adnan Çelikoğlu, Bir Darbeci Subayın Anıları, 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.128-129, Ulay, Harbiye Silah Başına, s. 120.

⁵⁶ Ekşi, Yassıada Çılgılığı, s.23-26, Nazlı Ilıcak, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor, Cilt: 2 Kervan Yayınları, İstanbul 1978, s.581.

insanlardır. Haklıyı, haksızı ayırlar” diyerek Türk askerine olan güvenini ortaya koyabilmekteydi.⁵⁷

Aslında tüm bu yaşananlar darbenin ayak sesleri idi ve bu konuda Hasan Polatkan’ın eşi haklı idi. Dahası bu konuda Demokrat Parti mensuplarını uyaran tek kişi o da değildi. Örneğin 12 Mayıs 1960 tarihinde Astsb. Kıdemli Başçavuş Ahmet isimli bir şahıstan Celal Bayar’a gelen mektupda şunlar yazılı idi. *“Bugün çok acele yazacam için beni affedeceksiniz. Belkim de bu mektup zatinize ulaşmadan herşey olup bitecek. Burada bir isyan olacağı şüphesizdir. Bize verilen malımata görecen, sizin muhafız alayı kumandanı ve Angare’de birçok subaylardan, astsubaylardan kimseler bunu yapacakmış. Bize de burada emirler verildi. Tanklar ve motorlu kıta komutanları bunu yapacakmış. Bu kadar söylerim. Ben zamanı gelince elinizi öpmeye geleceğim.”* Demokrat Parti yayın organlarından Zafer Gazetesi Başyazarı ve Milletvekili Bahadır Dülger’e gelen mektupta da yine bir uyarı mektubu idi. Mektupda kıdemli bir subay olduğunu söyleyen şahıs muhalefet partisinin orduya darbe yaptırıp iktidara el koyacağını söylemekte idi.⁵⁸

Şükran Özkaya, Celal Bayar’a böyle bir mektubun geldiğini doğrular ve mektupta 3. Zırhlı Tugay’da Binbaşı Şükran ile Binbaşı Orhan Erkanlı’nın darbe hazırlığında olduğu ve olayın açığa çıkmasından sonra kendisini tanıtacağı şeklinde ifadelerin yer aldığını söyler.⁵⁹

Celal Bayar’a son bir uyarı mektubu da bir Astsubay imzası ile 14 Mayıs 1960 tarihinde geldi. Mektupta astsubay *“sayın reisicumhurum, bu mektup elinize geçtiğinde, eğer Muhafız Alayı Kumandanınız Osman Köksal ile Milli Müdafaa Bakanının Yaveri Adnan Çelikoğlu, hükümet darbesini henüz yapmamış iseler, ellerinizden öperim.”*⁶⁰

Tüm bu uyarılara rağmen basireti bağlanan Adnan Menderes seyahate çıkmadan önce istifa etmekten vazgeçse de son seyahati olan Eskişehir’de yaptığı konuşmada Tahkikat Komisyonu’nun artık kaldırıldığını söyledi. Lakin Menderes’in bu sözleri orduyu ikna etmediği gibi, muhalefet lideri İnönü’yü de inandırıcı gelmedi. Hatta Menderes’in bu sözleri İnönü’de bir şüphe uyandırdı. İnönü, bu endişesini, *“Adnan yeni bir tertip peşinde. Aklınca vakit kazanacak”* sözleriyle dile getirdi.⁶¹

⁵⁷ Nilüfer Gürsoy, 27 Mayıs Darbesi ve Bizler, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s.34.

⁵⁸ Ekşi, Yassıada Çığılığı, s.29-32.

⁵⁹ Özkaya, Adım Adım 27 Mayıs, s.160.

⁶⁰ Yılmaz Öztuna, Ayvaz Gökdemir, Türkiye’de Askeri Müdahaleler, İstanbul 1987, s.109.

⁶¹ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, s.445.

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DARBESİNE GİDEN SÜREÇTE GİZLİ KOMİTELERİN KURULMASI

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmamasına rağmen savaşın tüm dünyaya yaymış olduğu olumsuz havanın etkisinden kurtulamadı. Bu olumsuz hava siyasi, sosyal ve ekonomik alanda olduğu gibi askeri alanda da kendini hissettirdi. Özellikle ordu savaşın içinde yer almadığı halde savaşa katılmış kadar olumsuz etkilendi. Sadece savaşın olumsuz etkileri değil aynı zamanda memleketi saran ekonomik sıkıntı, huzursuzluk, savaş politikasının verdiği bıkkınlık ve yokluk da orduyu etkisi altına aldı. Savaşın sonunda, Türk Ordusu ile savaşın içinde yer almış devletlerin orduları kıyaslandığında, savaş zaferle sonuçlandırmış ülkelerin ordularının Türk Ordusu'na göre mükemmel denebilecek bir yapıya sahip olduğu görüldü. Türk Ordusu'nun içinde bulunduğu bu sıkıntılı durum aynı zamanda orduda malzeme, silah, teçhizat ve mühimmat açısından çok büyük eksikliklerin görülmesi doğal olarak Türk subaylarının iktidarda bulunan tek parti yönetimine karşı olan güvenin sarsılmasına neden oldu. Örneğin tek partili dönemde bir subay ve 27 Mayıs darbesinin önemli aktörlerinden biri olan Adnan Çelikoğlu, Türk Ordusu'nun savaşın galip devletlerinin modern orduları karşısında daha ilkel kalmasının sorumlusu olarak o zaman ordunun başında bulunan Mareşal Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü'yü gösterir. Çelikoğlu, Fevzi Çakmak'ın orduyu kurtuluş savaşı zihniyeti ile yönettiğini hatta Meclis'te subay maaşlarının artmasını talep edenlere “*benim subaylarım bir tayına (asker ekmeği) çalışır*” dediğini söyler. Ayrıca Çelikoğlu subayların çok uzun bir süre Türk Ordusu'na Genelkurmay Başkanlığı yapan Mareşal Çakmak'ın değiştirilmesi gerektiğine inandıklarını ve yerine Korgeneral Salih Omurtak'ın getirtmek istediklerini ifade eder. Çelikoğlu her ne kadar Fevzi Çakmak hakkında bu düşünceye sahip olsa da Fevzi Çakmak'ın yaş haddinden dolayı emekliye sevk edilmesini ve emekliliğin uygulanma tarzını eleştirir ve bu durumun İnönü ile Fevzi Çakmak'ın arasını açtığını söyler. Çelikoğlu'na göre Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanlığı görevine getirmiş bir insan olarak ve ordu ve halk arasında büyük saygınlığı olan Fevzi Çakmak'ın sıradan bir general veya subay gibi emekliliğe sevk edilmesi halk ve ordu arasında büyük bir üzüntüye sebep olmuştur. Ayrıca cumhuriyetin kuruluşunda “üçüncü adam” olarak büyük hizmetleri olan Mareşal'in bir gün içinde

emekliye ayrılması büyük bir hatadır ve bu olay İsmet İnönü'nün halkın ve ordunun nezdinde itibarının zedelenmesindeki önemli etkenlerden biridir.⁶²

Bu dönemde genç bir teğmen ve o dönemi yaşamış ve görmüş ve tek parti dönemini eleştiren subaylardan bir olan Alparslan Türkeş, o dönemde ordunun ve milletin ekonomik olarak bir yokluk içerisinde olduğunu, asker ocaklarının modern teçhizattan uzak, askerlik mesleğinin sadece bir geçim kaynağı olarak görüldüğünü ifade eder. Türkeş, ordunun bu durumda olmasını ise devletin rejimine yani tek partili yönetimine bağlar. Türkeş aynı zamanda savaşın devam ettiği yıllarda tek parti iktidarından memnun olmayan ve memleketi içinde bulunduğu durumdan çıkarmak isteyen bir grup subayın 1942-1943 yıllarında Çorlu'da bir araya gelerek teşkilatlanma faaliyetlerine başladığını bu grubun amacının ise tek parti iktidarını devirmek olduğunu söyler. Türkeş, hatta bu fikre sahip subayların teşkilatlanmasının 1941 yılına kadar geri gittiğini, 1946-1947 yıllarına gelindiğinde ise yurdun çeşitli yerlerinde devrin iktidarını devirmek için teşkilatlanmış pek çok subay birlikleri görmenin mümkün olduğunu fakat bu teşkilatlanmaların hiçbir zaman eyleme dönüşmediğini çünkü ordunun yönetime müdahale etmesinin o ülkeye yarardan çok zarar verebileceğini bu nedenle bu teşkilat üyelerinin beklemeyi tercih ettiğini ifade eder.⁶³ Türkeş'in bu ifadelerini Adnan Çelikoğlu da destekler. Hatta Çelikoğlu, İnönü'ye karşı, subayların bir araya gelerek bir teşkilat kurduğunu ve bu teşkilatın ilk toplantısını da İstanbul'da yaptığını ifade eder. Çelikoğlu, dahası bu toplantıya katılanların arasında 27 Mayıs darbesinden önce ordu içerisinde kurulan teşkilatlarda da görev alan Kurmay Albay Faruk Ateşdağlı'nın olduğunu ayrıca Ateşdağlı'nın kendisine anlattıklarından Orgeneral Cemal Tural'ın da bu toplantıda bulunduğu fikrini çıkardığını söyler.⁶⁴

1949 yılında "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti" başkanı olan Ali Fuad Başgil ise bu konuda şöyle bir olaya tanık olduğunu dile getirir. Hiç beklemediği bir zamanda bir profesör dostu kendisini ziyaret eder ve bazı yüksek rütbeli subayların kendisi ile görüşmek istediğini söyler. Bu daveti kabul eden Başgil, Yıldız Akademisi civarında bir yerde başlarında bir generalin bulunduğu kurmay subaylar ile bir araya gelir ve subayların başında bulunan general İnönü hükümetini eleştirdikten sonra yaklaşık seksen kadar subayın iktidara karşı harekete geçmeye hazırlandığını, darbeyi başardıktan sonra derhal seçimlere giderek iktidarı seçim sonuçlarına göre çoğunluğu elde eden partiye

⁶² Çelikoğlu, Bir Darbeci Subayın Anıları, s.54-55.

⁶³ Alparslan Türkeş, 27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler, Dokuz Işık Yayınları, İstanbul 1977, s.13-15.

⁶⁴ Çelikoğlu, Bir Darbeci Subayın Anıları, s.62.

vereceklerini ifade eder, Başgil'den ise makaleleri ile kendilerini desteklemelerini ister. Bunun üzerine Başgil, subaylara bir hukuk profesörü olarak kendilerini desteklemediğini, düzenin darbe yolu ile değil, barış yoluyla sağlanması gerektiğini tembihler.⁶⁵

Subaylar arasında tek partili rejime karşı tepkiler devam ederken İkinci Dünya Savaşı'nın, sonuçlanmasının ardından Türkiye de bir rejim değişikliğine gitti. O güne kadar tek parti rejimiyle yönetilen ülke çok partili rejimi benimseyerek demokrasi yolunda önemli bir gelişme gösterdi. Türkiye'nin çok partili rejimi benimsemesi ordu tarafından memnuniyetle karşılandı. Çünkü ordu, rejim değişikliği ve demokratik bir yönetim ile memleketin ve ordunun sorunlarının ortadan kalkacağına inanmaya başladı. Rejim değişikliğinden sonra ilk seçim 21 Temmuz 1946 yılında yapıldı. Bu seçim tek parti iktidarının zaferiyle sonuçlandı. Lakin seçimin sonuçları ordu ve halk üzerinde tepki yarattı. Çünkü seçimler serbest ve dürüst bir ortamda yapılmamış dolayısıyla seçimlere hile karışmıştı. Bu durum, demokratik düzenin, uzun zamandır var olan maddi ve manevi iç sorunlara çözüm getireceğine inanan subayları telaşa düşürdü.

Seçimin sonucuna tepki gösteren subaylar, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda bir araya gelerek sık sık toplanmaya memleketin içinde bulunduğu durumu tartışmaya başladılar. Bu toplantılarda memleketin içinde bulunduğu durumdan kurtulmanın yollarını aradılar. Ekonomik olarak kalkınmanın, toplumsal sorunların çözülmesinin ve toplumun refahının sağlanmasının ancak rejim değişikliğiyle olabileceğine inanan bu subaylar bir sonraki dönemde yapılacak olan seçimlere hile karışmasını önlemek ve seçimlerin dürüst ve serbest bir ortamda yapılmasını sağlamak için harekete geçtiler. 1948 yılında bu amaçla bir araya gelerek gizli bir örgüt kurdular. Bu örgütün liderleri arasında Fahri Belen, Albay Şeref Konuralp, Albay Seyfi Kurtbek, Cemal Yıldırım ve daha birçok subay bulunmaktaydı. Bu subaylardan birçoğu Demokrat Partisi'ne ordu desteğinin sağlanacağı konusunda güvence verdiler.⁶⁶

1946 seçimlerinden sonra Halk Partisine karşı kurulan örgütlerden biri de Albay Cavit Çevik başkanlığında kurulan İstanbul örgütü oldu. Bu örgüt ilk toplantısını milli emniyetin Parmakkapı'daki Lokalinde yaptı. Bu toplantıda Cavit Çevik ve Cevdet Sunay arasında örgüt başkanlığı için oylama yapıldı ve yapılan oylama sonucunda Cavit Çevik 5 ret oyuna karşılık 7 kabul oyu alarak örgüt başkanı seçildi. Cevdet Sunay ise bu duruma

⁶⁵ Başgil, 27 Mayıs İhtilali, s.157-158.

⁶⁶ Kemal Karpat, Türk Siyasi Tarihi Siyasi Sistemin Evrimi, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s.140-141, Fethi Gürcan, Ben İhtilalciyim, Yayına Hazırlayan: Ömer Gürcan, Süvari Yayınları, Ankara 2005, s.14.

hiçbir tepki göstermeden kabul etti. Örgütün başkanının belli olmasının ardından ise Başkan yardımcılığına Binbaşı Kenan Esengin seçildi. Bu örgütün amacı Halk Partisi'nin 1946 seçimlerinde olduğu gibi 1950 seçimlerinde de hile yapmasını engellemek dolayısıyla demokrasiyi korumak ve yaşatmaktır. Sonrasında bu örgüt yüksek rütbeli bir lider aramaya başladı ve ilk teklif Gelibolu kolordu komutanı Korg. Fahri Belen'e yapıldı. Fakat Belen, örgüt liderlerine seçimleri beklemelerini ve seçimlere tekrar müdahale olursa ancak o zaman harekete geçmelerini tavsiye etti ve liderlik teklifini reddetti.⁶⁷

Subayların Halk Partisi'ne karşı örgütlenme yoluna gidilmesine dair bir karar almasında, 1946 seçimlerine hile karışmasının yanında Halk Partisi'nin 1944 yılında Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'yı emekliye sevk etmesi, Genelkurmay Başkanlığı'nı, önce Başbakanlığa 1949 yılında ise tamamen Millî Savunma Bakanlığına bağlaması oldu. Bütün bunlara ilave olarak subay kadrosunun, orduya ve İsmet İnönü'ye İkinci Dünya Savaşı sırasında ordunun yıpranmasından dolayı güveninin sarsılması, savaş sonrasında ise İnönü'nün orduda gençleştirme politikası uygulamaktan ziyade yaşlı komutanları ordunun içinde tutarak ordunun kemikleşmesine zemin hazırlaması oldu. Örneğin İnönü'nün Harp Okulu'ndan arkadaşı ve CHP son döneminde Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Orgeneral Hüseyin Nafiz Gürman, yaş haddinden dolayı emekli olması gerekirken çıkarılan bir kanunla orduda bırakıldı. Ayrıca 1933 yılından beri ordunun subay ihtiyacını karşılamak için subay kadrosunun artırılması, doğal olarak ordunun alt kademelerinin dolmasına ve alt kademedeki subayların terfi süresinin uzamasına yol açtı. Dahası ordunun, 1947 de Truman yardımı almasına rağmen modern ordu çizgisini yakalayamaması ve ordu mensupları arasında CHP'nin Kemalist devrimden uzaklaştığı görüşünün yayılması doğal olarak tüm bunlar ordunun CHP'den uzaklaşmasına ve ordu mensupları arasında Demokrat Parti'nin iktidara geldiği takdirde bu sorunları çözeceği inancının yayılmasına neden oldu.⁶⁸

Yıllar sonra ordu mensupları o dönemde sahip oldukları bu düşüncelerini itiraf etmekten çekinmediler. Örneğin Suphi Karaman, 1950 yılından itibaren Demokrat Parti

⁶⁷ Örsan Öymen, Bir İhtilal Daha Var, 1908-1980, Doğan Yayınları, İstanbul 1986, s.148-149.

⁶⁸ Ümit Özdağ, Menderes Döneminde Ordu- Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, Boyut Yayınları, İstanbul 2004, s.21-22, Cemil Koçak, bu dönemde CHP'ne karşı Demokrat Parti'yi destekleyen subaylar arasında Alb. Talat Aydemir'in de bulunduğunu, Fakat Aydemir'in 1954 yılında bu düşüncesinden vazgeçtiğini söyler. Cemil Koçak, Darbeler Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s.12.

sempatizanı olduğunu ve 1945 yılından itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'nin memleketi çıkmaza götürdüğünü açık bir şekilde dile getirir.⁶⁹

Orduya göre, yeni kurulan Demokrat Parti orduyla ilgilenecek, onu modern silah araç ve gereçlerle donatacak aynı zamanda ordu mensuplarının hayat standartlarını yükseltecekti.⁷⁰

1950 yılına gelindiğinde iktidar partisi aynı yılda seçim yapmaya karar verdi. Seçim tarihinin belli olmasının ardından harekete geçen örgütün ilk hedefi, ordu içerisinde güvendikleri kişilerin Demokrat Parti listesinde yer almalarını sağlamak oldu. Demokrat Parti iktidara geldiği takdirde bu partiden aday olan subaylar da Meclis'e girecek ve fikirlerini gerçekleştirme imkânı bulacaklardı.⁷¹ Bu amaçla Cemal Yıldırım, teşkilat adına Celal Bayar ile bir görüşme yaptı. Bu görüşmede Cemal Yıldırım, Bayar'a 1950 yılında yapılacak olan seçime iktidar partisi müdahale eder ve baskı uygularsa Demokrat Parti'nin tarafında yer alacaklarını ve bu partiyi destekleyeceklerini bildirdi. Cemal Yıldırım'ın bu teklifini Celal Bayar büyük bir olgunlukla karşıladı. Hatta *"yapılacak seçimlerde bir müdahale olursa, yapacağınız ihtilalde bende nefer olurum"* diyerek böyle bir harekete onay verdiğini gösterdi. Bu görüşmenin ardından teşkilatın üyelerinden Kurmay Albay Seyfi Kurtbek ve Korgeneral Fahri Belen ordudaki görevlerinden istifa ederek Demokrat Parti'den aday oldular.⁷²

Nihayetinde 14 Mayıs 1950 tarihinde seçimler yapıldı. Bu seçim korkulanın aksine dürüst ve serbest bir ortamda yapıldı ve seçim sonuçları Demokrat Parti'nin lehine sonuçlandı. Demokrat Parti büyük bir çoğunlukla iktidarı ele alırken bu durum Demokrat Parti'yi destekleyen subaylar arasında da memnuniyet yarattı. Çünkü seçimi kazanan partinin mensupları arasında kendi liderleri de bulunmaktaydı. Fahri Belen Demokrat Parti'nin ilk hükümetinde Bayındırlık Bakanı olarak, Albay Seyfi Kurtbek ise ikinci Menderes hükümetinde Milli Savunma Bakanı olarak görev aldı. Adnan Çelikoğlu, bu durumun generaller arasında büyük bir üzüntüye sebep olduğunu, çünkü bir albayın önünde eğilmenin onlara çok zor geldiğini söyler.⁷³

⁶⁹ Ilıcak, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs, C:2, s.428.

⁷⁰ Ulay, Harbiye Silah Başına, s.15, Sinan Onuş, Sıfır General Parola: İnkılâp, Dama Yayınları, 2010 Ankara, s.19.

⁷¹ Abdi İpekçi- Ömer Sami Coşar, İhtilalin İç Yüzü, Uygun Yayınevi, İstanbul 1965, s.20.

⁷² İpekçi- Coşar, İhtilalin İç Yüzü, s.22.

⁷³ Çelikoğlu, Bir Darbeci Subayın Anıları, s.66.

Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından bazı generallerin, Cumhuriyet Halk Partisi lideri İsmet İnönü’yü ziyaret ettikleri ve bu generallerin bir darbe hazırlığı içinde olduklarına dair bir haber yayıldı. Mithat Perin bu haberi doğrularken İstanbul’da bulunan Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Noyan’ın, İnönü’yü ziyaret ederek, seçimlerin ordu tarafından yapılacak bir müdahale ile iptalini sağlamak üzere harekete geçmek için kendisinden yeşil ışık beklediğini söylediğini fakat İnönü’nün bu teklifi reddettiğini iddia eder.⁷⁴

Şevket Süreyya Aydemir ise generallerin İnönü’yü ziyaret ettiğini doğrular. Fakat bu ziyaretin nezaket ziyareti olduğunu ve gizli yapılmadığını söyler. *“Orduyu kendinin zanneden, kendi kendini aldatır. Ordu kimsenin değildir. O kendi kanunları içinde yaşar...”* sözü bu olay üzerine İsmet İnönü tarafından söylenmiştir.⁷⁵

Böyle bir haberin yayılması Demokrat Partilileri haliyle telaşa düşürdü. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanı Org. Abdurrahman Nafiz Gürman’ı Celal Bayar’ın evine davet ettiler. Gürman’ın kendilerine ordunun seçim sonuçlarına hürmet edeceğini söylemesi üzerine rahat bir nefes aldılar.⁷⁶ Fakat Gürman’ın bu sözleri Demokrat Parti mensuplarını tatmin etmedi. Seçim sonuçlarının ardından generallerin bir darbe hazırlığına giriştikleri söylentisi, Demokrat Parti’nin orduya karşı tavrının değişmesine neden oldu. Derhal ordu içerisinde yer alan bazı subaylar tasfiye, bazıları ise emekli edildi. Bu tasfiye Cumhuriyet Tarihi’nin en kapsamlı tasfiyesi olarak görüldü. Ordunun gençleştirilmesi adı altında yapılan bu tasfiye işleminden sonra bazı kademelere yaşlı askerlerin atanması ise dikkat çekici idi.⁷⁷

Demokrat Parti’nin orduya karşı böyle bir tavır takınmasının bir diğerk sebebi ise tek partili dönemde İsmet İnönü’nün Milli Şef hâkimiyetine karşı ordu içerisinde gizli teşkilat kurulmasından haberdar olan Celal Bayar ve Adnan Menderes’in kendilerine karşı da böyle bir örgütün kurulabileceği ihtimaline karşı endişe duymaları oldu. Çünkü onlara göre İnönü gibi tarihi bir şahsiyete ve kumandana karşı kurulan bir teşkilat, halkın oyuyla gelmiş bir iktidara karşı da kurulabilirdi. Bu düşünce Bayar ve Menderes’i huzursuzluğa ve ordu kompleksine düşürdü. Bu nedenle iktidara geldikleri ilk günden itibaren ordu sorunlarına yöneldiler ve kumanda kademesini ele geçirdiler.

⁷⁴ Mithat Perin, Menderes’i Kim Astırdı, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1995, s.30.

⁷⁵ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, s.46.

⁷⁶ Şerif Demir, “Adnan Menderes’e Göre Cumhuriyet Halk Partisi ve İhtilal”, History Studies, 11/6, Aralık 2019, s.2348.

⁷⁷ Özdağ, Menderes Döneminde, s.25.

Buna rağmen Adnan Menderes, iktidara geldikten sonra kendisini ilk sivil iktidar olarak takdim etti ve sivil bir iktidar olduğunu siyasi liderlerin oranıyla kıyaslandığında asker kökenlilerin oranını yüzde üçe düşürerek kanıtlamış oldu. Ki bu durum Demokrat Parti iktidarı boyunca da devam etti. Halk Partisi döneminde Milli Savunma Bakanlığı yapan on bir bakanın hepsi asker kökenli olmasına rağmen Demokrat Parti döneminde aynı bakanlığı yapan altı bakandan yalnızca biri asker kökenliydi.⁷⁸

Menderes bununla da kalmadı zamanla ordudan ve ordunun şövalye ruhundan yakınmaya başladı. Örneğin ordunun bu şövalye ruhunu ezeceğinden ve onları sefalete mahkûm edeceğinden bahsetmesi, Erzurum’da orduyu “*battal gazi*” ordularına benzetmesi, orduyu sivilize etme gayretleri ve astsubaylara lüzum olmadığını söylemesi ayrıca orduyu yedek subaylarla idare edebileceğini açıkça ifade etmesi,⁷⁹ bir Askeri Şûra toplantısına başkanlık ettikten sonra yakın çevresine “*bende bu generalleri bir şey sanıyordum. Bunlar en basit usulü müzakereyi dahi bilmiyorlar.*” gibi ordu hakkında sözler sarfetmesi dahası orduyu gençleştirme politikası adı altında bazı subayları tasfiye bazılarını ise emekliye ayırması aslında Demokrat Parti’nin iktidara geldikten sonra orduya karşı nasıl bir tutum sergileyeceğinin de başlangıcı oldu.

Menderes’in orduya karşı bu tutumu günden güne daha da arttı ve ordunun büyük rütbeli komutanlarına karşı hakaret ve küçük görmelere kadar varan olaylar yaşandı. Örneğin bir subay, bir general bakanı görmedi ve selam vermedi diye o subay Samet Ağaoğlu tarafından günlerce sorguya çekilerek kendisine nasihat verildi. Bir Korgeneralin bir vekâlet evrakının altına “*olmaz böyle şey*” yazması üzerine korgeneral 48 saat içerisinde emekliye sevk edildi. Başbakan, teklif ve ısrarlara rağmen sınır ve mahrumiyet bölgelerindeki kıtalarda görev yapan subay ve astsubayların teftiş ve yoklama ziyaretlerine senede bir de olsa katılmadı. Bütün bunlara ilaveten Genelkurmay’da askeri toplantılara katılan Dışişleri Bakanı’nın, büyük emek verilerek ve titizlikle hazırlanan askeri durum krokilerinin üstünü çizerek gülünç eleştiriler yapması ve sohbetleri esnasında küçük rütbeli subayların yanında, büyük rütbedeki generalleri görünce “*kakavanlar geldi*” diyebilmesi, askeri havaalanında bir merasim kıtasını teftiş eden bir bakanın elindeki evrak çantasını büyük rütbeli askere taşıması için uzatması dolayısıyla küçük rütbeli ordu mensuplarının gözünden kaçmadı. Dahası merasimlerde ve radyo

⁷⁸Nurşen Mazıcı, “Türkiye’de Ordu ve Siyaset”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt:17, Editörler: H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.74.

⁷⁹ M. Emin Aytekin, İhtilal Çıkmazı, Dünya Matbaası, İstanbul 1967, s.14-15.

yayınlarında Genelkurmay Başkanı'nın adının Emniyet Müdüründen sonra okunması, cumartesi ve pazar günleri Genelkurmay önünde yapılan bayrak merasiminin Milli Savunma Bakanlığı'nın önüne alınması, gibi davranışlar ordunun Demokrat Parti'ye olan güvenini sarstı.⁸⁰ Yine 1952 yılında Kore Savaşı'na katılan askerlerin Demokrat Parti mensupları tarafından uğurlanmaması ve savaş esnasında Türk Ordusu'nun büyük mücadele vermesine rağmen takdir görmemesi dolayısıyla ordu mensupları arasında sinirlerin iyice gerilmesine neden oldu.

Orduya karşı takınılan bu tutum yalnızca ordu mensupları arasında değil, Demokrat Parti Hükümeti'nde yer alan bakan subaylar arasında da tepkiyle karşılandı ve tepkisel istifalar dahi görülmeye başlandı. Örneğin Bayındırlık Bakanı olan Fahri Belen ve Milli Eğitim Bakanı olan Avni Başman, ve Seyfi Kurtbek⁸¹ Demokrat Parti'nin ordu mensuplarına karşı takındığı bu duruma daha fazla tehammül edemeyerek görevlerinden istifa ettiler. Böylelikle Demokrat Parti kabinesi içinde ordunun sorunlarını hükümete bildirecek hiçkimse kalmadı⁸²

Bütün bu yaşanan olumsuzluklar subaylar arasında Demokrat Parti'ye karşı bir hayal kırıklığı yaratırken aynı zamanda bu sorunun nasıl çözüleceği sorusunu gündeme getirdi ve subaylar arasında şu konular tartışılmaya başlandı. Subay ve onun sahip çıkması gereken ordu küçük düşürülmüş, ortaya rakip başka güçler çıkmıştı. İktidarda bulunan Demokrat Parti, muhalefete söz vermiyor, İnönü'nün şahsında paşalara saldırıyordu. Demokrat Parti anti militarist tutumuyla ordu içinde ikilik çıkarmaya çalışıyor ve kendisine bağlı bir grup oluşturmaya çalışıyordu. Ülkenin ekonomik durumu kötüye gidiyor ve sonunda Demokrat Parti bu sorunlarla baş edemez duruma gelecekti. İktidar, demokrasilerin vazgeçilmez unsuru olan kuvvet dengesini bozuyor ve Meclis çoğunluğu ile Meclise dayalı kurucular diktatörlüğüne gidiyordu.⁸³

İşte bu sorular ve düşünceler ordu mensuplarının ve Harp Akademisi subaylarının kendi aralarında gruplaşmalarına ve gizli darbe komiteleri kurmalarına neden oldu.

1.1. Tuzla Uçaksavar Okulu Komitesi

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimlerinin Demokrat Parti'nin tekrar iktidara gelmesiyle sonuçlanmasının ardından Yüzbaşı Orhan Kabibay ve Yüzbaşı

⁸⁰ Ulay, Harbiye Silah Başına, s.20-22.

⁸¹ William Hale, Türkiye'de Ordu ve Siyaset, Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s.138.

⁸² Onuş, Sıfır General, s.19.

⁸³ Çelikoğlu, Bir Darbeci Subayın Anıları, s.74-75.

Dündar Seyhan bir araya gelerek gizli bir komite kurmaya karar verdiler. Bu komitenin amacı ordunun iyileştirilmesi ve memleketin var olan meselelerini çözmek ve Atatürk İlkelerine bağlı bir toplum oluşturmaktı. Bu komite kurulduktan kısa bir süre sonra taraftar toplamaya başladı. Bu guruba kendileri ile aynı fikirde olan Yüzbaşı Süreyya Yüksel, Yüzbaşı Turan Orkan, Kurmay Yüzbaşı Nejat Kumuşçuoğlu ve Binbaşı Galip Yiğitgüden de katıldı.⁸⁴ Necati Ünsalan, Suat Çötele ve Kadri Kaplan'ın da katılmasıyla komite genişlemeye başladı. Tuzla Uçaksavar Okulu'nda çalışmalarına başlayan komite daha sistemli hareket etmek için Süreyya Yüksel'in evinde yaptıkları toplantıda oybirliği ile Yüzbaşı Dündar Seyhan'ı sekreter olarak seçti. Komite içinde sekreterin görevi çalışmaları takip etmek ve koordinasyonu sağlamaktı.⁸⁵

1.2. Harp Akademisi Komitesi

Harp Akademisi Komitesi, 1955 yılında Tuzla Uçaksavar Okulu Komitesi üyeleri tarafından İstanbul'da bulunan Harp Akademisi'nde, yeni bir komite kurmak amacıyla görevlendirilen Dündar Seyhan'ın bu okula başladıktan sonra ilk olarak Tümğ. Faruk Güventürk ile başlayan görüşmelerinin ardından Orhan Kabibay'ın da onayının alınmasıyla kuruldu. Fakat Dündar Seyhan, bu komiteyi kurarken Faruk Güventürk'e Orhan Kabibay ile kurduğu komiteden bahsetmedi ve ilk kez bir komite kuruyormuş gibi hareket etti. Ayrıca ilk kurduğu komitenin yeminini, prensiplerini ve ana esaslarını kaleme alarak bu yemin metnine göre Güventürk ile birlikte yemin ettiler. Tuzla Uçaksavar Okulu teşkilatı üyelerinden olan Orhan Kabibay ilk kez bir komiteye dâhil oluyormuş gibi bu komiteye katıldı. Sonrasında ise Faruk Güventürk komite başkanı, Dündar Seyhan komite sekreteri seçildi.

İlk kurulan komiteye katılan üyelerle birlikte bu komiteye yeni üyeler de katıldı ve böylece komite genişlemeye başladı. 1956 yılına gelindiğinde komitede Kur. Alb. Dündar Seyhan, Faruk Güventürk, Kur. Yrb. Orhan Erkanlı, Kur. Alb. Orhan Kabibay, Kur. Yrb. Suphi Gürsoytrak, Nuri Hazer Kur. Alb. Faruk Ateşdağı, Tuğg. Naci Asutay, Kur. Alb. Kemal, Güner, Kur. Alb. Necmi Bek, Kur. Alb. Rıza Akaydın, Kur. Alb. Şükrü İlkın, Kur. Alb. Mükerrerem Erensü, Bnb Rıfat Baykal, Alb. İhsan Gürkan, Kur. Alb. Necati

⁸⁴İpekçi-Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.27-28.

⁸⁵ Dündar Seyhan, Gölgedeki Adam, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, s.47-48.

Ünsalan ve son olarak da Ahmet Yıldız yer aldı.⁸⁶ 1955 yılından sonra toplantılar yapmaya başlayan komiteye “Atatürkçüler Cemiyeti” ismi verildi.⁸⁷

Komite başkanlığına Faruk Güventürk, sekreterliğine Dündar Seyhan, fahri başkanlığına da Faruk Ateşdağlı getirildi. Bu gurup aldığı kararları ve çalışmalarını yazıya dökmek şartıyla hücreler halinde örgütlendi. Komitenin amacı Demokrat Parti’yi iktidardan indirmekten ziyade ordunun iyileştirilmesi için devletin önemli kilit noktalarına subayların atanmasını sağlamak ve orduda yapılacak tayinleri kontrol altına almak aynı zamanda ileriki dönemlerde yaşanacak bir olumsuz gelişme karşısında hazır durumda beklemektir.⁸⁸

Dündar Seyhan ve Orhan Kabibay ilk kurdukları Tuzla Uçaksavar Teşkilatı hakkında yeni kurulan komiteye hiçbir zaman bilgi vermedi. Çünkü üyeler için ilk kez bir komiteye girmek önemliydi. Ayrıca başka bir kuruluşun ikinci kolu olarak çalışmak endişeli bir durumdu.⁸⁹

1.3. Sadi Koçuş Komitesi

Bu komite Genelkurmay Başkanlığı Protokol Dairesinde görevli Kurmay Binbaşı Sadi Koçuş ve 1946-1950 yılları arasında Halk Partisine karşı örgütlenen subaylar arasında yer alan Binbaşı Kenan Esengin tarafından Ankara’da kuruldu. Binbaşı Vefa Karatay’ın katılmasıyla örgütün üye sayısı üçe yükseldi. Komite kurulduktan sonra çalışmalarının yönünü belirlemek için ana prensipler belirlendi. Bu prensiplere göre komite üyelerinin isimleri hiçbir şekilde paylaşılmayacak daha doğrusu yazılı hiçbir şey paylaşılmayacak, herhangi bir parti veya siyasetçi ile irtibata geçilmeyecek ve bir komite lideri tespit edilecek ve kesinlikle kan dökülmeyecek şeklindeydi⁹⁰

Bu komite ilk toplantısını Sadi Koçuş’ın evinde yaptı. Bu toplantıda Kara Kuvvetleri Erkân Şubesini kontrol altına alarak Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na yapılacak atamalarda etkili olunması ve bu amacın gerçekleştirilmesinden sonra ise bu komiteye bir lider bulunması gerektiği kararı alındı. Bu kararın ardından ilk liderlik teklifi

⁸⁶ Seyhan, Gölgedeki adam, s.48-53, İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s. 30,31, Özdağ, Menderes Döneminde, s.76, Nazlı Ilıcak, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor, Cilt: 1, Kervan Yayınları, İstanbul 1975, s.190.

⁸⁷ Orhan Erkanlı, Anılar... Sorunlar... Sorumlular, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s.12, İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.33, Özdağ, Menderes Döneminde, s.6.

⁸⁸ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.34, Özdağ, Menderes Döneminde, s.77.

⁸⁹ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.52.

⁹⁰ Sadi Koçuş, Atatürk’ten 12 Mart’a Anılar, C. 1, İstanbul 1977, s.349.

Kenan Esengin tarafından Ankara’da bulunan General Cavit Çevik ve Cemal Tural’a yapıldı. Fakat General Cavit Çevik “*benim bu kuşağa güvenim yok*” diyerek liderlik teklifini reddetti. General Cemal Tural ise davaya inandığını gerekirse bir er olarak dahi çalışabileceğini ancak tanımadığı bir komiteye liderlik yapamayacağını söyledi.⁹¹ Bu arada Sadi Koçaş, komiteyi genişletmek için üye arayışı içine girdi ve Cihat Akyol ile irtibata geçti. Koçaş ile Akyol’un görüşmesi daha çok bazı şahıslar konusunda uyarı şeklinde gerçekleşti. Örneğin Akyol, Koçaş’a Faruk Güventürk, Baha Vefa Karatay’ın bazı komitelerin içinde yer aldıklarını, Samet Kuşçu’nun ise bazı faaliyetlere girdiğini bu nedenle bu şahıslara güvenmemesi gerektiğini, ayrıca kendisinin adının gizli tutulması şartıyla komiteye katılabileceğini ve komitenin bir planının olmasının gerekli olduğunu söyledi.⁹² Ayrıca İstanbul’da başka bir komiteye daha üye olduğunu açıklayan, aynı zamanda Atatürkçüler Cemiyeti gurubunun fahri başkanı Faruk Ateşdağlı da bu iki komitenin gerekirse ilerde birleşeceğini söylemesiyle bu komiteye katıldı.

1.4. Talat Aydemir ve Sezai Okan Komitesi

Bu komite 1956 yılında Ankara’da Kur. Binb. Talat Aydemir ve Kur. Bnb. Sezai Okan tarafından kuruldu. Sonrasında ise bu komiteye Kur. Bnb. Osman Köksal ve Kur. Yüzb. Adnan Çelikoğlu da katıldı.⁹³ Kur. Bnb. Osman Köksal ise bu komitenin Talat Aydemir, Sezai Okan ve kendisi tarafından Demokrat Parti iktidarını iktidardan indirmek amacıyla kurulduğunu Bnb Adnan Çelikoğlu’nun komite kurulduktan sonra komiteye dahil olduğunu söyler. Köksal, Aydemir ile nasıl karşılaştıklarını ise 1956 yılının eylül ayı ortalarında bir pazar günü Ankara Maltepe otobüs durağında Aydemir ile karşılaştığını, Aydemir’in teklifi üzerine bir yerde oturduklarını ve sohbetlerinin Aydemir’in kendisine yönelttiği iktidarın gidişatını nasıl görüyorsun sorusu ile başladığı şeklinde anlatır.⁹⁴

Bu komite ilk toplantılarını Sezai Okan’ın Meşrutiyet Caddesi’nde bulunan evinde yaptı. Bu toplantıya Sezai Okan ve Osman Köksal ve Kur. Bnb. Talat Aydemir katıldı. Adnan Çelikoğlu ise toplantıya katılamadığı halde alınacak kararlar için Sezai Okan’a vekâlet verdi.⁹⁵ Bu toplantıda Aydemir, orduda yapılması gereken yenilikleri dile getirirken Köksal ise Demokrat Parti’nin dikta rejimine doğru kaydığını sosyal dengeyi

⁹¹ Koçaş, Atatürk’ten 12 Mart’a, C.1, s. 345-349, İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s. 35-38, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.145-147.

⁹² Koçaş, Atatürk’ten 12 Mart’a, C.1, s.353-355.

⁹³ Talat Aydemir, Hatıratım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.20.

⁹⁴ Uğur Mumcu, İnkılap Mektupları, Um:ag Vakfı Yayınları, Ankara 2019, s.11-15.

⁹⁵ Talat Aydemir, Hatıratım, s.20, Mumcu, İnkılap Mektupları, s.16.

bozacak şekilde bir politika izlediğini, Atatürk ilkelerini çiğnediğini dolayısıyla ordunun, anayasa ve kanunlara dayanarak ülkeyi ve cumhuriyeti koruma görevini yerine getireceğini dile getirdi. Bu toplantıda Osman Köksal'ın ordu hakkında da bir değerlendirme yaptığı ve ordu hakkında bu kadar açık bir şekilde düşüncesini ifade etmesi net olmamakla birlikte Köksal'a göre ordu yurdun korunmasında bilinçliydi. Fakat cumhuriyet rejimini korumada bilinçli değildi bu nedenle ordu bu konuda bilinçlendirilmeliydi. Ayrıca ordunun yüksek kademesinde yer alan subaylar da iktidar partisine karşı çıkacak güçte değildi.

Bu komitenin amacı Atatürk ilkelerini, devlet rejimini ve demokrasiyi korumaktı. Ancak komite, aldığı karar gereğince yayılma esnasında bu amacını gizli tutarak asıl amacının orduyu iyileştirmek olduğunu ifade edecek, beş kişilik hücreler halinde örgütlenecek ve bir hücrenin çekimser kalması halinde diğer hücrelere sıçramayacak ayrıca bu komiteye siviller alınmadığı gibi alınacak subaylarda belli özellikler aranacaktı.⁹⁶ Bu özellikler ise yurda ve cumhuriyete bağlı olmak, söz dinlemeye yatkın olmak, sözünde ve kararında dirençli olmak, cesaretli ve atılgan olmak, iyi ahlak sahibi olmak, sır saklamasını bilmek, cumhuriyetin korunması konusunda aynı amaçta ve aynı fikirde olmak, çalışkan, sorumluluk sahibi ve ülke sorunlarının farkında olmak idi.⁹⁷

1.5. Yüksek Kumanda Akademisi Komitesi

1956 tarihinde İstanbul'da bulunan Yüksek Kumanda Akademisi'nde öğrenim görmek için gelen Talat Aydemir, burada da hüccresini genişletmek için kendi düşüncesine sahip ve güvenilir subaylar aramaya başladı. Fakat Ankara'da kurulan komite ile de bağıını kesmedi ve burada yaşanan bütün gelişmeleri bu komiteye bildirdi. Aydemir, burada ilk olarak Kur. Bnb. Rafet Aksoyoğlu ile irtibata geçti ve fikirlerini açıkladı. Daha sonra ise Muhabere Kur. Binb. Fahrettin Ermutlu, Piyade Kurmay Binbaşı Halil Kayalı, İstihkâm Kurmay Binbaşı Şeref Olcay, Hava Kurmay Binbaşı Halim Menteş, Hava Kurmay Yarbay Mustafa Postalcioglu ve Topçu Kurmay Binbaşı İsmail Akgün ile temaslarda bulundu. Şubat 1957 yılında Fahrettin Ermutlu'nun evinde yapılan ilk toplantıya adı geçen subayların hepsi katıldığı halde, aynı yıl şubat ayında yine Fahrettin Ermutlu'nun evinde yapılan ikinci toplantıya yalnızca Talat Aydemir, Fahrettin Ermutlu, Halil Kayalı, Rafet Aksoyoğlu ve Halim Menteş katıldı. Diğer subaylar ise çekimser kalarak toplantıya

⁹⁶ Özdağ, Menderes Döneminde, s.77-78, Mumcu, İnkılap Mektupları, s.16-18.

⁹⁷ Mumcu, İnkılap Mektupları, s.19.

katılmadılar. Bu arada Harp Akademisi ile de ilişkilerini sürdüren Aydemir, Rauf Gökçe ile irtibata geçti. Aynı dönemde Sezai Okan ve Adnan Çelikoğlu öğrenim için Yüksek Kumanda Akademisi'ne geldiler. Aydemir bunlarla da irtibata geçerek komiteye katılmalarını istedi ve bunda da başarılı oldu.⁹⁸ Ardından Kuleli Askerî Lisesinden sınıf arkadaşı olan Dünder Seyhan ile görüşen Aydemir, Dünder'a kötü giden gidişata bir son vermenin lüzumundan bahsetti ve bunun için teşkilatlanmaya gidilmesinin gerekli olduğunu söyledi. Bunun üzerine Dünder Seyhan, kendi komitesi ile irtibata geçerek komite üyelerine durumu bildirdi ve derhal bir toplantı yapmaya çağırdı. Bu toplantıda başka komitelerin varlığının ve faaliyetlerinin öğrenilmesi için Dünder'ın bütün gelişmeleri komite üyesine bildirmesi şartıyla Aydemir'in komitesine girmesi kararı alındı. Bu kararın ardından Dünder Seyhan, Talat Aydemir ile görüşmesinde Aydemir, Ankara ve İstanbul'da bazı arkadaşları ile darbe yapmak amacıyla teşkilat kurma konusunda anlaştıklarını söyledi. Bunun üzerine Dünder Seyhan Aydemir'in teklifini derhal komite arkadaşlarına bildirdi. Ardından Orhan Kabibay ve Dünder Seyhan bu teklifi ayrıntılı olarak düşündükten sonra Aydemir'in komitesine girmeye karar verdiler. Seyhan, kararını Aydemir'e bildirdiği esnada Orhan Kabibay'ı da teklif etti. Aydemir ise bu teklifi tereddütsüz kabul etti çünkü Kabibay da Aydemir'in sınıf arkadaşı idi. Seyhan ve Kabibay durumu ve kararlarını bildirmek için Harp Akademisi gurubunu toplantıya çağırdı. Bu toplantıda teşkilatın kurulmasını sağlayacak toplantının, Aydemir tarafından hazırlanmasına karar verildi. Aydemir bu arada Ahmet Yıldız'ı da durumdan haberdar ederek komiteye katılması için davet etti. Yıldız'ın Aydemir tarafından yapılan teklifi, Dünder Seyhan ve Orhan Kabibay'a bildirmesinin ardından nihayet Aydemir'in komitesine girmesi kararı verildi. Ahmet Yıldız, Dünder Seyhan ve Orhan Kabibay'dan haberi yokmuş gibi komiteye girdi.⁹⁹

1957 Mart ayında kendi üyelerinden seçecekleri bir kurula planlama görevinin verilmesi ve idare kurulunun belirlenmesi ayrıca Orhan Kabibay, Dünder Seyhan ve Ahmet Yıldız'ın, Aydemir Yüksek Kumanda Akademisi isimli hücresinin diğer üyeleri ile tanıştırılması için Rafet Aksoyoğlu'nun Mahmut Şevket Paşa'dan kalma olan evinde bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya Talat Aydemir Sezai Okan, Rafet Aksoyoğlu, Fahrettin Ermutlu, Rauf Gökçe, Orhan Kabibay, Dünder Seyhan, Halil Kayılı, Hayri Ekici ve

⁹⁸ Talat Aydemir, Hatıratım, s.21-22.

⁹⁹ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.55-57.

Ahmet Yıldız katıldı.¹⁰⁰ Ahmet Yıldız, bu toplantının amacının ordu içindeki konumlarından yararlanarak gerekli atamaların yapılması ve bunun sonucunda ordunun kilit yerlerini ele geçirdikten sonra elde edilen güçle iktidarın gidişini etkilemek, Milli Savunma Bakanı'ndan da yararlanarak ordunun gücünü kullanmak, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde üst komutanlarda bulunan komutanları ihtilal veya darbeye yöneltmek ve kendilerinin gerçekleştireceği bir darbe yapmak olduğunu söyler¹⁰¹

Toplantıda mevcut iktidarın yıkılması, ülkenin hızla kalkındırılması için Atatürk'ün gösterdiği hedefler doğrultusunda köklü yeniliklerin yapılması konusunda karar alındı. Yalnız toplantı esnasında alınan kararların, amaçların ve fikirlerin Kabibay, Seyhan ve Yıldız tarafından tam bir teslimiyetle kabul edilmesi ve komitenin çalışma yöntemi ile ilgili fikirler öne sürmeleri Aydemir'de ve Okan'da şüphe uyandırdı. Aydemir bu şüphesini başka bir komite ile ilgileri olup olmadığını sormakla belli etti. Bu soruyu üç subay büyük bir serinkanlılıkla hayır şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Aydemir, *“öyle ise şu andan itibaren teşkilatımız kesin şeklini almış bulunuyor silah üzerine yemin teklif ediyorum”* dedi.¹⁰² Aydemir'in bu teklifi karşısında Yıldız, edilecek yemin metninin kendisi tarafından hazırlamasını teklif etti. Yıldız, yaptığı teklifin kabul edilmesi üzerine Tuzla ve Harp Akademisi'nde hazırladıkları komite yemin metnindeki *“hiçbir kişi ya da örgüte bu örgüt hakkında bilgi vermemeye”* şeklindeki kısmı *“bu örgüte zararı dokunabilecek”* şeklinde değiştirdi.

Ahmet Yıldız böyle bir davranışın sebebini ise *“artık başka bir örgütün üyesi olduğumuzu söylemenin ve oradaki görüşmeleri kendi örgütümüze aktarmanın sözümüzü tutmama suçlamasına gerekçe edilememesini sağlamanın rahatlığı içinde sorularını yanıtladık.”*¹⁰³ Şeklinde açıklar. Komite yemininin hazırlanmasının ardından Kabibay'ın getirdiği tabanca üzerine el koymak şartıyla, komitenin gizliliğine sadık kalacaklarına, teşkilatın vereceği emirlere itaat edeceklerine ve teşkilatın Türkiye menfaatine olacak olan amaçları gerçekleştirmek uğruna tek başlarına kalsalar dahi kanlarının son damlasına kadar çalışacaklarına dair yemin ettiler.¹⁰⁴ Yemin faslından sonra ise üyeler arasında görev

¹⁰⁰ Talat Aydemir, Hatıratım, s.23-24, İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.42-43, Özdağ, Menderes Döneminde, s.79,80, Mumcu, İnkılap Mektupları, s.21.

¹⁰¹ Yıldız, İhtilalin İçinden, s.157.

¹⁰² İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.43.

¹⁰³ Yıldız, İhtilalin İçinden, s.155, Dünder Seyhan bu yemin metninin kendisi tarafından hazırlanması için teklifte bulunduğunu ve bu teklifin kabul edilmesinin ardından ilk olarak Tuzla Uçaksavar Komitesi ile Harp Akademisi Komitesi'nin yemin metninin aynısını kaleme aldığını söyler. Seyhan, Gölgedeki Adam, s.58-59.

¹⁰⁴ Özdağ, Menderes Döneminde, s.81.

dağılımına geçildi. Komite başkanlığına Talat Aydemir, Genel Sekreterliğe Ahmet Yıldız, üyeliklere ise Sezai Okan ve Rafet Aksoyoğlu seçildi. 1956 yılının mart ayında kurulan bu komite 1957 Ağustos ayına kadar faaliyet gösterdi.¹⁰⁵

1957 yılının Nisan ayında Talat Aydemir, Ankara Genelkurmay Başkanlığı Lojistik Dairesi Plan Şubesi'ndeki görevine başladı. Buraya geldikten sonra ilk olarak Osman Köksal'a İstanbul'da yapılan gelişmeler ve alınan kararlar hakkında bilgi verdi. Bu arada Kara Kuvvetleri Komutanlığı İstihbarat Şube Müdürlüğü'ne vekâlet eden Kurmay Binbaşı Fahrettin Ermutlu tarafından 1955 yılında Harp Akademisi komitesine girmiş olan Stajyer Topçu Pilot Necmi Bek ile tanıştı. Ermutlu tarafından komiteye alınması tavsiye edilen Bek, Aydemir ile yaptığı sohbet esnasında başka bir komiteye üye olduğunu ve aynı zamanda Aydemir'in komitesinden haberdar olduğunu sezdi. Bunun üzerine Aydemir de Seyhan Kabibay ve Yıldız'ın başka bir komiteye üye olduğunu anladı. Ankara ordu evinde Faruk Ateşdağlı ile karşılaşan Talat Aydemir, Ateşdağlı'nın kendisinden komite üyelerinin isimlerini sorması üzerine Ateşdağlı'nın başka bir komite ile ilgisi olduğunu anladı. Bu arada Faruk Güventürk'ün İstanbul'da gelişen olayları ve komite üyelerinin isimlerini Ateşdağlı'ya mektupla bildirmesi komitenin güvenliği açısından bir hataydı. Artık her şeyin açıklanması üzerine Ateşdağlı aynı amaç için çalışan iki komitenin kuvvetlerinin dağılmaması ve iki komitenin birleşmesini teklif etti. Komite başkanı olarak karar vermeye yetkili olmadığını ifade eden Aydemir, Ermutlu ve Köksal'a komitelerine sızıldığını bu nedenle üç seçeneklerinin olduğunu söyledi. Bunların ise her iki komitenin derhal birleşmesi, her iki komitenin ayrı ayrı çalışarak ortaya çıkmaları durumunda yönetim kurulları aracılığı ile birbirlerini haberdar etmeleri ve son olarak da komitelerin içinde bölünmeyi isteyen üyelerin diğer komitelere katılması olduğunu söyledi. Ermutlu, Köksal ve Aydemir birleşmeyi kabul ettiler. Aydemir Paris'te NATO karargâhında üç ay sürecek görev başı kursuna katılmak için 28 Nisan 1957 tarihinde Türkiye'den ayrılmadan önce Seyhan ve Kabibay ile görüştü. Seyhan ve Kabibay başka bir komiteye üye olduklarını ilk başta inkâr ettilerse de sonradan itiraf ettiler. Aydemir, ayrıca İstanbul'da bulunan tüm komite arkadaşlarına birleşme teklifini bildirdi. Birleşme fikrinin tüm üyeler tarafından kabul edilmesi üzerine kararı Seyhan'a bildirdi ve her iki

¹⁰⁵ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.59, Yıldız, İhtilalin İçinden, s.155, Osman Köksal, bu toplantıda örgüt başkanlığına kendisinin seçildiğini söyler. Mumcu, İnkılap Mektupları, s.22.

komitenin idare kurullarının toplantı yapması, toplantıda komitelerin programlarının incelenmesi ve ona göre karar verilmesi gerektiği konusunda uzlaşmaya varıldı.¹⁰⁶

1.6. Komitelerin Birleştirilmesi ve Faaliyetleri

Her iki komite birleşme kararı aldıktan sonra ilk olarak idare kurullarının görüşmesi kararlaştırıldı. Talat Aydemir, Sezai Okan, Aksoyoğlu, Halil Kayalı, Faruk Güventürk, Dünder Seyhan, Ohan Kabibay ve Ahmet Yıldız bir araya gelerek bir toplantı yaptılar. Bu görüşmede Güventürk, Seyhan, Kabibay ve Yıldız komitelerinin amacını gizli tutarak yalnızca diğer komite üyeleri olan Faruk Ateşdağı, Necmi Bek, Şükrü İlkin, Orhan Erkanlı, Necati Ünsalan, Mehmet Hazer, Necati Saydam ve Gürsoytrak'ın isimlerini verdiler. Yalnız Necdet Üruğ'un adı verilmedi. Komite üyeleri birleşmeden önce şu kararları aldılar. Birleşmeden doğacak yeni komite azami bir üye sayısında durdurulacak, bu taban sayı aşılmadan üyeler kendilerine bağlı hücreler kuracaklar ve iki komitenin temsilcilerinden oluşan yeni bir idare kurulu seçilecek. Birleşme Aydemir Paris'ten döndükten sonra yapılacak ve Aydemir komitesinin başkanlığını ise Sezai Okan yapacaktı.¹⁰⁷

Talat Aydemir, Paris'te bulunduğu üç aylık süre zarfında boş durmadı ve burada da komiteyi genişletme faaliyetlerini sürdürdü. İlk olarak Hava Kurmay Yarbay Mucip Ataklı'ya komiteye girmesi konusunda teklifte bulundu. Ataklı ise bu teklifi kabul etti.¹⁰⁸

1.6.1. Birleşmeden Sonra İlk Toplantı

1957 Ağustos ayında Talat Aydemir Türkiye'ye döndüğünde komiteye Albay Naci Asutay ve Kurmay Binbaşı Necdet Uruğ'un katıldığını gördü. Komite üyeleri Aydemir'in teklifi üzerine Dünder Seyhan'ın evinde toplandı. Bu toplantıya Faruk Ateşdağı, Faruk Güventürk, Naci Asutay, Dünder Seyhan, Orhan Kabibay, Necati Saydam Şükrü İlkin, Rafet Aksoyoğlu, Halil Kayalı, Rauf Gökçe ve Ahmet Yıldız katıldı. Bu toplantıda Aydemir, Faruk Ateşdağı'nın başka bir komitede yer alabileceğinden şüphe duyduğu için itiraz etti. Aydemir gerekçe olarak Ateşdağı'nın 1949 tarihinde Seyfi Kurtbek'in komitesinde yer almasından dolayı eski komite arkadaşları ile tekrar bağlantı kurabileceğini gösterdi. Fakat Ateşdağı'nın herhangi bir komite içinde yer almadığını ve bağlantısının olmadığını açıklaması üzerine üyeliği kabul edildi. Ancak komite içerisinde

¹⁰⁶Talat Aydemir, Hatıratım, s.27-29, Özdağ, Menderes Döneminde, s.82-83.

¹⁰⁷ Özdağ, Menderes Döneminde, s.84, Talat Aydemir, Hatıratım, s.29.

¹⁰⁸ Talat Aydemir, Hatıratım, s.30.

kendisine aktif bir görev verilmemesi kararlaştırıldı. Sonrasında ise bu toplantının yapılma amacı olan yeniden idare kurulu seçimine geçildi ve başkanlığa Faruk Güventürk, Genel Sekreterliğe Dündar Seyhan, üyeliklere ise Talat Aydemir ve Rafet Aksoyoğlu seçildi.¹⁰⁹

1.6.2. Birleşmeden Sonra İkinci Toplantı

Birleşmeden sonra ikinci toplantı, Rafet Aksoyoğlu'nun evinde yapıldı. Bu toplantıya Talat Aydemir, Faruk Güventürk, Dündar Seyhan, Sezai Okan, Adnan Çelikoğlu, Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay, Suphi Gürsoytrak, Ahmet Yıldız, Halil Kayalı, Necmi Bek, Fahrettin Ermutlu, Rauf Gökçe, Necati Ünsalan, Şükrü İlkin, Naci Asutay ve Rafet Aksoyoğlu katıldı. Bu toplantıda çekirdek komitenin sayısının 25 olmasına ve üyelerin kendilerine bağlı hücreler oluşturmalarına karar verildi. Ayrıca hücre üyelerinin çekirdek komite üyelerinden sadece bir kişiyi tanınmasına ve hücrelere girecek subayların sayısına da bir sınırlama koyulmamasına karar verildi. Bu toplantıda bu kararların yanında bir de komitenin idare kurulu seçildi. Komitenin başkanlığına Faruk Güventürk, Genel Sekreterliğine Talat Aydemir, üyeliklere ise Rafet Aksoyoğlu ve Dündar Seyhan seçildi. İdare kurulunun belirlenmesinin ardından son olarak komitenin Ankara'da yoğunlaşacağı, dahası komitenin ordu karargâhlarına ve bu ordulara bağlı Zırhlı Tugaylara sızarak genişletilmesi ayrıca seçimlerin beklenmesi ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ve olumsuz görülen gidişatına devam etmesi halinde komitenin müdahale etmesinin gerekli olacağı görüşü kabul edildi.¹¹⁰

1.6.3. Birleşmeden Sonra Üçüncü Toplantı

Harp Okulu'nda okuyan subayların mezun olmasının ardından 20 Ağustos 1957 tarihinde Orhan Erkanlı'nın evinde bir toplantı yapıldı. Bu toplantı İstanbul'da yapılan son toplantı olması bakımından önemliydi ve bütün üyelerin katılması gerekiyordu. Bu toplantıya Faruk Güventürk, Faruk Ateşdağı, Naci Asutay, Orhan Kabibay, Necati Saydam, Dündar Seyhan, Ahmet Yıldız, Halil Kayalı, Rafet Aksoyoğlu, Şükrü İlkin, Necdet Uruğ, Mehmet Hazer, Rauf Gökçe, Suphi Gürsoytrak ve Talat Aydemir katıldı. Toplantı başlamadan önce Faruk Güventürk komite başkanlığından istifa edeceğini bildirdi. Buna gerekçe olarak da Osman Köksal'ın Aydemir'den duyduğu kadarıyla kendisine güvenmediğini gösterdi. Bu durum karşısında Osman Köksal kendisine güven

¹⁰⁹Talat Aydemir, Hatıratım, s.30, Özdağ, Menderes Döneminde, s.85, Osman Köksal, üyeliklere kendisinin ve Kur. Bnb. Rafet Aksoyoğlu'nun getirildiğini söyler. Mumcu, İnkılap Mektupları, s.28.

¹¹⁰ Özdağ, Menderes Döneminde, s.85-86.

duyduğunu ancak sözlerinin Aydemir tarafından çarpıtıldığını söyledi. Aydemir ise iki dostun arasını açmakla suçlandı.¹¹¹ Bunun üzerine Faruk Güventürk, Ahmet Yıldız, Rafet Aksoyoğlu, Seyhan Dünder ve Talat Aydemir tarafından ikna edildi ve böylece Güventürk istifa isteğinden vazgeçti. Bu toplantıda üyelerin kilit noktalara yapılacak olan tayin işinin belirlenmesi, haberleşme şeklinin nasıl olacağı ve komiteye yeni alınacak olan üyelerin tayin edildikleri yerleri bildirme usulleri ve bunların hangi merkeze bağlanacakları görüşüldü. Merkez olarak İstanbul, Doğu Anadolu’da ise Elâzığ olarak belirlendi ve üyelerin bu merkezlere bağlı olacakları kararı alındı. Komitenin maddi kaynağı Şükrü İlkin tarafından hazırlanan yardımlaşma usullerine göre belirlendi. Buna göre hiçbir üye merkeze para göndermeyecek ve bankaya para yatırmayacak, Eylül 1957’den itibaren her ay on lira biriktirilecek ihtiyaç olması halinde ise birikmiş paralar üyelere merkeze aktarılacak, bunun dışında yine gerekli durumlarda istenilen miktarda para komite üyeleri tarafından sağlanacak şeklinde belirlendi. Bu toplantıda görüşülen diğer bir önemli konu ise komite içerisindeki idare kurulunun merkezinin neresi olacağı konusuydu. Asıl merkez İstanbul ve Ankara’ydı. İki vilayetten birinde azalma veya çoğalma olması durumunda idare kurulu o ile geçecekti. Son yapılan tayinlerin İstanbul’da yoğunlaşmasından dolayı İstanbul komite merkezi olarak belirlendi.¹¹²

1.6.4. Alparslan Türkeş’in Komiteye Katılması

25 Ağustos 1957 tarihinde Elazığ’da bulunan 10. Tümen Topçu Komutanlığı’na atanan Talat Aydemir, burada görev yaptığı günlerde komiteyi genişletmek için burada da faaliyetlerini sürdürdü. İlk olarak Topçu Komutanlığının Bingöl’de bulunan taburunda kıta hizmeti yapan Kurmay Yüzbaşı Turhan Yavçan ile karşılaştı. Aydemir’de olumlu bir etki bırakan Yavçan, kısa bir süre sonra komiteye dâhil oldu.¹¹³

¹¹¹Mustafa Ekincikli, Alparslan Şahin, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Öncesinde Kurulan “İhtilal Örgütleri” ve “Dokuz Subay Olayı”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:70, Kasım-Aralık 2018, s.45, Osman Köksal bu olayı şu şekilde anlatır. Osman Köksal, Talat Aydemir ile karşılaştıklarında Aydemir’e Faruk Güventürk ile Gelibolu’da ve Kore’de birlikte çalıştıklarını Güventürk’ün çok çalışkan, cesur ve sözünü kimseden esirgemeyen bir subay olduğunu fakat aşırı derecede alıngan özelliğinin bulunduğunu, gizli örgüt çalışmalarında sakınca yaratabileceğini dolayısıyla Güventürk’e dikkat edilmesi gerektiğini söyler. Köksal bu toplantıda Aydemir’e Güventürk hakkında söylediği bu sözleri hatırlattıktan sonra Güventürk’ün bu sözlerle darılacağını düşünmediğini başka bir söz söylemiş olabileceğini sorar. Aydemir’in ise bu soru karşısında konuyu değiştirmesi üzerine kendisinin Aydemir’in Güventürk’e herşeyi söylediğini anlar. Köksal sonradan Aydemir’in kendisinin Güventürk için geveze dediğini öğrenir. Mumcu, İnkılap Mektupları, s.30-31.

¹¹² Talat Aydemir, Hatıratım, s.31-32.

¹¹³ Talat Aydemir, Hatıratım, s.33.

Aydemir Elazığ'da bulunduğu günlerde birde Elazığ'da 243. Piyade alayı 1. Tabur Komutanı olarak görev yapan Alparslan Türkeş ile karşılaştı. Türkeş'in ifadesine göre Aydemir, Alparslan Türkeş'i ziyaret ettiği esnada Demokrat Parti iktidarını devirmek için gizli bir komite kurduklarını ve Türkeş'in de bu komiteye katılmasını teklif etti. Bunun üzerine Türkeş, Aydemir'e bu komitenin amacını sorduğunda Aydemir, Demokrat Parti'nin ülkeyi felakete sürüklediğini ve ülkenin bu gidişatına dur diyecek kişinin İsmet İnönü olduğunu ve Demokrat Parti'yi devirip Cumhuriyet Halk Partisini'ni iktidara getirmek istediklerini söyledi. Bunun üzerine Alparslan Türkeş, İsmet İnönü'nün 27 yıl boyunca ülkeyi yönettiğini fakat ülkeyi yokluğa ve geri kalmışlığa sürüklediğini söyledi. Türkeş, ayrıca ordunun siyasetin dışında kalması gerektiği görüşünde olduğunu, Atatürk'ün de orduya tavsiyesinin bu olduğunu dolayısıyla kendisinin bunu onaylamadığını ayrıca bir siyasi partiyi tutup onunla beraber olmayı, diğer partinin iktidarına karşı hareket yapmayı da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin şerefine uygun görmediğini ifade etti.¹¹⁴ Alparslan Türkeş, Aydemir ile yaptığı bu görüşmenin hemen ardından Tümen Topçu Komutanı Kur. Alb. Faruk Ateşdağlı ile karşılaştı. Ateşdağlı, Türkeş'ten yemekli bir görüşme talep etti. Bunun üzerine Faruk Ateşdağlı, Türkeş'in evinde Talat Aydemir'in de hazır bulunduğu yemekli toplantıda, komiteye katılması için Alparslan Türkeş'e teklifte bulundu. Bunun üzerine Türkeş, *"efendim zat-ı âlinizin bir emri olduğunu bilmiyordum. Konuyu, tam kavrayamamıştım. Emrediyorsanız, sizin olduğunuz yerde ben her zaman olurum."*¹¹⁵ Dedi. Böylece Alparslan Türkeş 1958-1959 yıllarında komiteye katılmış oldu.

Aydemir ise Türkeş'in komiteye dahil olmasını, Türkeş ile Elazığ'da bulunduğu günlerde çok samimi olduğunu, Türkeş'in komiteye alınması için Dünder Seyhan'a yazı ile bildirdiğini ve bu teklifinin kabul olmasıyla Türkeş'in komiteye katıldığı şeklinde anlatır. Aydemir ayrıca bu dönemde 9 subay olayının patlak verdiğini, Türkeş'ten bu olaydan dolayı kendisinin tutuklanması durumunda ailesi konusunda bir istekte bulunduğunu, Türkeş'in ise kendisinin bu isteğini kabul ederek, Washington'dan yeni geldiği için bir miktar parasının olduğunu ve ailesini hiçbir şekilde sıkıntıya düşürmeyeceğini hatta çocuklarını dahi okutacağı cevabını verdiğini anlatır.¹¹⁶

¹¹⁴ Türkeş, 27 Mayıs, 13 Kasım, s.21-22, Hulusi Turgut, Şahinlerin Dansı Türkeş'in Anıları, ABC Basın Ajansı Yayınları, İstanbul 1995, s.92.

¹¹⁵ Turgut, Şahinlerin Dansı, s.93.

¹¹⁶ Talat Aydemir, Hatıratım, s.38-41.

Alparslan Türkeş, komiteye katılmasının ardından 1958 yılının Ekim ayında Elazığ'dan sonra İstanbul'da bulunan Yüksek Kumanda Akademisi'ne atandı. Aydemir hatıralarında burada Alparslan Türkeş'e çok iş düştüğünü, Türkeş'in komite üyeleri ile temasa geçtiğini ve bunu mektupla kendisine bildirdiğini fakat Türkeş'in istediği şekilde faaliyet gösteremediğinden şikâyetçi olduğunu bu durum karşısında kendisinin ise Türkeş'i iyi tanıdığını eninde sonunda başarılı olacaklarına inandıklarını hatta Türkeş'in ayrılmadan önce *"üç kişi kalsak bile ben varım."* dediğini anlatır.¹¹⁷

1.6.5. Mamak Zırhlı Tugay Karargâhı Toplantısı

1957 seçimlerinin yaklaşmasıyla birlikte ve memleketin durumun yakından takip eden Talat Aydemir, Ekim 1957 de Kara, Hava, Deniz iş birliği kursuna katılmak üzere Elazığ'dan Ankara'ya geldi. Elazığ'da bulunan 10. Tümen Topçu Komutanlığında birlikte görev yaptıkları Faruk Ateşdağlı ise tümen komutanı ile anlaşamadığından dolayı görevinden istifa etti. Aydemir'in Milli Savunma Emir subayı olan Adnan Çelikoğlu'na durumu bildirmesiyle Faruk Ateşdağlı'nın istifa dilekçesi işleme konulmadı ve Faruk Ateşdağlı da Kara, Hava, Deniz iş birliği komutanlığına katıldı. Bütün komite üyelerinin Ankara'da bulunmasından dolayı gelişen durumu değerlendirmek üzere Mamak Zırhlı Tugay Komutanlığında toplantı yapılmasına karar verildi. Toplantıya Faruk Ateşdağlı, Naci Asutay, Sezai Okan, Adnan Çelikoğlu, Mehmet Hazer, Ahmet Yıldız, Necati Soydan ve Talat Aydemir katıldı. Bu toplantıda 1957 seçimlerinin yaklaşmasıyla birlikte komitenin hazırlıklarını artırması, seçimlerin normal şartlarda yapılmaması ile karşı karşıya kalınması durumunda müdahale edilerek hükümetin devrilmesinin memleketi getireceği olumlu veya olumsuz sonuçlar üzerinde tartışıldı. Talat Aydemir ve Faruk Ateşdağlı hükümeti devirme taraftarı olmasına rağmen komitenin diğer üyeleri eldeki kuvvetlerin henüz hükümet darbesi için yeterli olmadığı gerekçesiyle bunun mümkün olmayacağını savundular. Bu toplantıda ayrıca Talat Aydemir'in tavsiyesiyle Hava Kur. Yrb. Mucip Ataklı ve Kurm. Yrb. Ekrem Acuner, Ahmet Yıldız'ın tavsiyesiyle de Kurmay Binbaşı Suphi Karaman ve Kurmay Binbaşı Remzi Kalaycıoğlu da komiteye katıldı. Toplantıdan sonra hükümeti devirme taraftarı olan ve müdahale planı hazırlayan Aydemir ve Ateşdağlı, Genelkurmay Başkanlığında bulunan Tümgeneral Cemal Tural ve Tümgeneral Muharrem Kızıloğlu ve Muhafız Alay Kumandanı Kurmay Albay Bahattin Ertürk ile görüşme kararı aldılar. Fakat Ateşdağlı, Cemal Tural ile yaptığı görüşmede

¹¹⁷ Talat Aydemir, Hatıratım, s.41.

Tural'ın böyle bir şeye güvenemediğini öne sürmesi üzerine beklediği cevabı alamadı. Muharrem Kızıloğlu ise bu konuda enerjisinin olmadığını söylemesi yine Ateşdağlı'da hayal kırıklığı yarattı. Muhafız Alay Kumandanı da yine aynı şekilde olumsuz cevap verdi.¹¹⁸ Fakat bu kişiler hiçbir zaman Ateşdağlı ve diğer komite üyelerini ihbar etmedi. Bu arada Haziran 1957 de Hava Kurmay Binbaşı Halim Menteş komiteye katılması konusunda teklif edildi ve Halim Menteş komite üyelerinin ortak kararı ile komiteye alındı. Halim Menteş'in komiteye alınmasıyla komitenin bir kolu da Hava Kuvvetlerine uzanmış oldu.¹¹⁹

1.6.6. İlk Rami Kışlası Toplantısı

Ankara'dan sonra İstanbul'a gelen Talat Aydemir ve Faruk Ateşdağlı, burada Osman Kabibay ile bir görüşme yaparak Rami Kışlası'nda komite üyeleri ile bir toplantı yapma kararı aldılar. Bu toplantıya Talat Aydemir, Faruk Ateşdağlı, Naci Asutay, Orhan Erkanlı, Mehmet Hazer, Suphi Gürsoytrak, Faruk Güventürk, Fahrettin Ermutlu, Halil Kayalı, Necmi Bek, Rafet Aksoyoğlu, Osman Köksal, Orhan Kabibay ve Dündar Seyhan katıldı. Bu toplantıda Talat Aydemir ve Faruk Ateşdağlı bir an önce darbe yapılması gerektiği görüşünü ortaya attılar. Dündar Seyhan'da onların bu görüşüne destek oldu. Fakat toplantıda bulunan diğer üyeler Aydemir ve Ateşdağlı tarafından savunulan bu görüşe ellerinde bulundurdıkları gücün bir darbe yapmak için yeterli olmadığı gerekçesiyle karşı çıktılar. Yapılan görüşmeler sonunda seçimlerin beklenmesi ve seçimler esnasında veya seçimlerin sonrasında meydana gelecek olayların bir darbeyi zorunlu kılması halinde bütün hazırlıkların tamamlanması ve iktidara el koyabilecek güce ulaşılması kararı alındı.¹²⁰

Bu arada Yüksek Kumanda Akademisi'nde eğitim görmek için İstanbul'a gelen Osman Köksal, Sadi Koçaş ile irtibata geçerek Koçaş'a kendisinin bir komiteye üye olduğunu söyledi. Köksal, toplantıda, Ankara'da gizli bir komiteye dahil olduğunu tahmin ettiği bir Kur. Binbaşının kendisine kendi kurdukları bir komiteye katılması için teklifte bulunduğunu bu teklifin kabul edilmesi halinde binbaşıya şifreli bir telgraf çekerek iki komitenin birleşmesi için bir görüşme yapacağını dile getirdi. Toplantıda bulunanlar Köksal'dan bu subay'ın ismini açıklamasını istediler. Köksal, Koçaş ile anlaşması gereği tüm ısrarlara rağmen Koçaş'ın ismini açıklamadı. Bunun üzerine Köksal'ın teklifi

¹¹⁸ Özdağ, Menderes Döneminde, s.90-91, Talat Aydemir, Hatıratım, s.33-35.

¹¹⁹ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.61.

¹²⁰ Özdağ, Menderes Döneminde, s.91, İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.60- 61.

reddedildi. Köksal ise Koçaş'a "*Konak Otelinde odan ayrıldı, ama ben İstanbul'da bulunmayacağım*" yazılı bir telgraf çekerek iki komitenin birleşmesinin mümkün olmadığı haberini verdi.¹²¹

1.6.7. İkinci Rami Kışlası Toplantısı

Rami Kışlası'nda yapılan toplantıdan sonra Aydemir ve Köksal Beşiktaş İskelesindeki bir gazinoda buluştular. Aydemir, Köksal'a Rami Kışlası'nda yapılan toplantıda ismini açıklamadığı subayın adını sordu. Bunun üzerine Köksal, Aydemir'e kimseye söylemeyeceğine dair şeref sözü aldıktan sonra Sadi Koçaş'ın adını açıkladı.¹²² Bu konuşmanın ardından Rami Kışlası'nda ikinci toplantı yapıldı. Bu toplantıya Talat Aydemir, Necmi Bek, Orhan Erkanlı ve Suphi Gürsoytrak katıldı. Dündar Seyhan birliğini Ankara'ya götürmek için hazırlık içinde olduğu gerekçesi ile katılamadı. Talat Aydemir, Osman Köksal'dan kimseye söylememesi şartıyla Sadi Koçaş'ın ismini öğrenmesine rağmen bu toplantıda Koçaş'ın ismini komite üyelerine açıkladı. Dahası Aydemir, Köksal'ın kendisine Samet Kuşçu'nun da ismini verdiğini söyledi. Aydemir bu açıklamalarının ardından kendisinin bu iki subaya güvenmediğini de sözlerine ekledi. Faruk Ateşdağlı da Aydemir'in bu görüşüne katıldığını ifade etti. Aydemir, Koçaş'a bir partiyle Em. Alb. Cemal Yıldırım ve Em. Gen. Fahri Belen aracılığı ile irtibat kurmuş olmasından dolayı güvenmiyordu. Bu toplantı da bunların yanında komitenin bundan sonra nasıl bir yol izleyeceği konusu görüşüldü. Savunulan ortak görüş bir süre sonra seçimlere gidileceği ve idarenin devredileceğiydi. Aydemir'in ifadesine göre seçimi Cumhuriyet Halk Partisi kazanacaktı onun için bu partinin ileri gelenleri ile irtibata geçilmesi gerekiyordu. Bunun için Faruk Güventürk ve Suphi Gürsoytrak'tan oluşan iki kişilik bir heyet oluşturuldu. Bu heyet Cumhuriyet Halk Partisi ileri gelenleri ile iletişimi sağlayacak ve sonucu komite üyelerine bildirecekti. Aynı zamanda Faruk Ateşdağlı'da Cumhuriyet Halk Partisi ileri gelenleri ile görüşecekti. Bu heyetin dışında bir de son hedef olan hükümet darbesinin uygulama planının hazırlanması için Ekrem Acuner, Sezai Okan ve Ahmet Yıldız'dan oluşan bir planlama grubu oluşturuldu. Ayrıca Suphi Gürsoytrak'a İstanbul ile Ankara arasında irtibatı sağlama görevi verildi.¹²³ Alınan bu kararların hemen ardından Faruk Güventürk Cumhuriyet Halk Partisi ile yakın alakası bulunan arkadaşı Av.

¹²¹ Koçaş örgütüne de dahil olan Faruk Ateşdağlı bu toplantıda Sadi Koçaş'ın ismini tahmin etmiş olması gerekirken, Koçaş'ın ismini açıklamamıştır. Özdağ, Menderes Döneminde, s.91-92, Mumcu, İnkılap Mektupları, s.32.

¹²² Mumcu, İnkılap Mektupları, s.32-33.

¹²³ Özdağ, Menderes Döneminde, s. 92- 93, Talat Aydemir, Hatıratım, s.37.

Saim Bisalman ile görüştü ve bu partinin ileri gelenleri ile görüşmek istediğini söyledi. Bunun üzerine Bisalman Güventürk'ü, Ekrem Özden ile tanıştırdı. Güventürk, Özden'e İsmet İnönü ile görüşmek istediğini söyledi. Bu arada Faruk Ateşdağlı da Cumhuriyet Halk Partisi mensuplarından Faik Ahmet Barutçu ile irtibata geçti. O sıralarda Taksim Meydanı'nda seçim nutkunu vermek için İstanbul'a gelen İsmet İnönü'ye Güventürk ve Ateşdağlı'nın irtibat kurduğu şahıslar, bir grup subayın darbe hazırlığı içinde olduğunu ve kendisi ile görüşmek istediklerini dile getirdiler. Fakat İsmet İnönü, görüşme teklifini reddettiği gibi partisi ile de hiçbir şekilde irtibata geçilmemesini istedi.¹²⁴ Aydemir'in bu toplantıdaki tavrı Köksal nezdinde Aydemir'e karşı tamamen bir güvensizlik duygusu yarattı. Toplantıdan sonra ise bir müdahale kararı aldıklarını Köksal'a bildirdirmesi, Köksal'ın, Aydemir'e karşı olan güvensizlik duygusunu ve kuşkularını dahada artırdı. Köksal, müdahale için henüz uygun ortamın oluşmadığını ve komitenin henüz bir müdahale yapacak güce ulaşmadığını ayrıca kendi aralarında böyle bir karara varmalarının doğru olmadığını söyleyerek tepkisini ortaya koydu. Aydemir'in Kore'den döndüğü zamana kadar da kendisi ile herhangi bir iletişim kurmadı.¹²⁵

1.7. Dokuz Subay Olayı

Cumhuriyet Halk Partisi lideri İsmet İnönü'nün 1957 seçimleri arefesinde Taksim Meydanı'nda yaptığı miting sırasında NATO karargâhında uzun süre görev yaptıktan sonra İstanbul Ordu Temsil Bürosuna atanan Samet Kuşçu, Güventürk'e bağlı hücrenin üyelerinden olan Binbaşı Asım Ural ve Yüzbaşı Hasan Sabuncu ile karşılaştı. Yine aynı gün komite ile ilgisi olmayan fakat Faruk Güventürk'ün hücrelerinde yer alan Ata Tan ile de bir araya geldi. Samet Kuşçu'nun çalışkan, zeki ve kültürlü olduğunu ve bu özelliğinden dolayı darbe komitesinde kendisinden yararlanılabileceğini düşünen Ata Tan, Samet Kuşçu'nun Harp Okulu'ndan sınıf arkadaşı idi. Samet Kuşçu karşılaştığı bu subaylarla yaptığı sohbetlerde Demokrat Parti'nin ülkeyi kötü bir gidişata sürüklediği ve bu gidişata bir son verilmesi gerektiği konusunda fikirlerde bulundu. İlerleyen süreçte orduda bazı komitelerin kurulmuş olduğunu sezen ve bu komitelere sızma çabası içine giren Kuşçu'nun bu tavırları komite üyeleri tarafından sezildi. Sadi Koçaş ve Osman Köksal tarafından diğer komite üyeleri Samet Kuşçu hakkında ikaz edildi. Böylelikle Kuşçu uzun bir süre komiteye sızma imkânını bulamadı. Samet Kuşçu İstanbul Ordu

¹²⁴ Özdağ, Menderes Döneminde, s.93, İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.61-62.

¹²⁵ Ekincikli, Şahin, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Öncesinde Kurulan", s.46, Mumcu, İnkılap Mektupları, s.33-34.

Temsil Bürosundan sonra İstanbul Boğaz Müstahkem Kumandanlığı 82. Piyade Taburuna atandı. Buraya atandıktan sonra komiteye üye olan subayların olup olmadığını araştırma yoluna gitti ve dikkatini Yüzbaşı Kazım Özfırat ve Binbaşı Ahmet Dalkılıç üzerinde yoğunlaştırdı. Özfırat ve Dalkılıç, Kuşçu ile yaptıkları görüşmelerde Demokrat Partisi iktidarını eleştirmekten çekinmediler.

Bu arada Samet Kuşçu, komite ile aslında bir ilgisi olmayan fakat Faruk Güventürk'ün hücrelerine dâhil olan Ata Tan aracılığıyla Faruk Güventürk'e teklif edildi. Bunun üzerine Güventürk ve Kuşçu bir araya geldi.¹²⁶ Faruk Güventürk ve Samet Kuşçu arasında neler konuşulduğu ile ilgili iki şahsın verdiği ifadeye göre iki görüş ortaya atılmaktadır. Samet Kuşçu'nun verdiği ifadeye göre, Faruk Güventürk bir darbe hazırlığı içindedir ve bu hazırlıkları açık açık Kuşçu'ya anlatmıştır. Dahası Bandırma Hava Üssü ile 3. Zırhlı Tugay'ın ve 66. Tümen bu teşkilatın emrindedir. Ayrıca Kuşçu Güventürk'ün kendisine teşkilata girmesi konusunda teklifte bulunduğunu iddia etmektedir. Faruk Güventürk'ün ifadesine göre Samet Kuşçu'nun şüphe uyandırmasından dolayı kendisine hiçbir şekilde bilgi vermediği bu görüşmenin özel ve ailevi sebeplerle yapıldığı yönündedir.¹²⁷

Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar ise olayın gerçekliğini, Faruk Güventürk, Ata Tan, Hasan Sabuncu'nun bulunduğu İstanbul ordu evinde yapılan bir toplantı sırasında Kuşçu'nun, darbe taraftarı gibi gözüktüğünü, bu konuda görev almak istediğini, Milli Savunma Bakanı ile münasebetinden dolayı kilit noktalara tayin işinde etkili olabileceğini söylediği şeklinde ifade eder.

Dikkatini Albay İlhami Barut üzerinde toplayan Kuşçu, Barut'un üye olduğu teşkilatın, seçimlerin yapılması esnasında İstanbul'da suikast planları hazırladığını Kazım Özfırat'tan öğrendikten sonra Özfırat'tan, Barut ile kendisini görüştürmesini istedi. Bunun üzerine Kuşçu ve Barut 19 Aralık 1957 tarihinde Kazım Özfırat'ın evinde Kazım Özfırat tarafından tanıştırıldı. Bu görüşme sırasında Samet Kuşçu'nun ısrarlarına rağmen İlhami Barut, Kuşçu'ya subayların isimlerini vermedi fakat genel hazırlıklardan Kuşçu'ya bahsetti.¹²⁸ Bu görüşmeden sonra Samet Kuşçu, 20 Aralık 1957 tarihinde Expres Gazetesi sahibi aynı zamanda milletvekili olan Mithat Perin'i aradı ve kendisiyle acil görüşme talep etti. Fakat Mithat Perin, rahatsızlığından dolayı istirahat halinde olduğu için Kuşçu ile

¹²⁶ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.69-73.

¹²⁷ Dündar, Gölgedeki Adam, s.67.

¹²⁸ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.74-75.

ertesi gün görüşebileceğini bildirdi. Bunun üzerine Kuşçu, Demokrat Parti iktidarına yakınlığı ile tanınan Devlet Demiryolları İdare Meclisi Başkanı Kazım Demirkan ile görüşme kararı aldı. Kuşçu, Kazım Demirkan'a bazı subayların hükümeti devirmek için gizli bir komite kurduğunu söyledi. Kazım Demirkan'a bu ihbarı yaptıktan sonra Kuşçu durumu bir de Mithat Perin'e anlattı. Perin, derhal durumu Başbakan Adnan Menderes'e bildirmek istedi fakat Başbakan'ın meşguleyetinin fazla olmasından dolayı durumu İçişleri Bakanı Namık Gedik'e anlattı.

Kazım Demirkan ise Adnan Menderes'e Samet Kuşçu'nun yazılı ihbarını verdi. Bunun üzerine Namık Gedik'in, Binbaşı Samet Kuşçu'nun, 1. Ordu Müfettişi Org. Fazıl Bilge, Kazım Demirkıran ve Milli Savunma Bakanı Şem'i Ergin'in katıldığı bir toplantı yapıldı. Toplantıda Namık Gedik Kuşçu'nun ihbar ettiği subayların derhal tutuklanmasını istedi lakin Gedik'in bu önerisine Şem'i Ergin kesin bir delil olmadığı için itiraz etti. Toplantıda Kazım Demirkan, Samet Kuşçu'nun Alb. İlhami Barut'u evine çağırmasını ve odaya bir ses kayıt cihazı yerleştirerek önceden Kuşçu'ya söylediklerini tekrarlatmaya çalışmasını tavsiye etti. Namık Gedik'in bu öneriyi kabul etmesiyle birlikte planın uygulanmasına geçildi. 1. Şube Komiser Yardımcısı Muzaffer Us ve Mithat Yalçınır adındaki teknisyen Kuşçu'nun evine ses kaydını yerleştirmek ve ses kaydı yapmak için bulundukları esnada İlhami Barut'ta geldi. Kuşçu'nun İlhami Barut'un ağzından bilgi almak için yüksek sesle Barut'a sorular sorması ve ısrarlı ve heyecanlı bir şekilde sürekli darbe planları hakkında konuşması İlhami Barut'ta bir şüphe uyandırdı ve Kuşçu'nun sorduğu sorulara alakasız ve kısa cevaplar verdi. Amacına ulaşamayan Samet Kuşçu, İlhami Barut'u gönderdikten sonra Park Otel'de kendisini bekleyen Namık Gedik, Şem'i Ergin ve Emniyet Müdürü Hayrettin Nakiboğlu'nun yanına gitti. Sonrasında Muzaffer Us da geldi ve ses bandı dinlenmeye başlandı. Lakin ses bandında yüksek sesle konuşan Samet Kuşçu'nun sesi duyulmakta İlhami Barut'un ki ise çok zor anlaşılacakla birlikte bir uğultu şeklindeydi. Bunun üzerine Samet Kuşçu tuzağa düşüldüğünü düşünerek paniğe kapıldı ve ertesi gün Milli Savunma Bakanı Şem'i Ergin'e hayatının tehlikede olduğunu ve aleyhinde komplo hazırlandığını söyledi. Şem'i Ergin'in kendisini telkin etmesinin ardından Samet Kuşçu, hayatının tehlikede olduğunu düşündü ve Park Otel'in penceresinden atlayarak ilk olarak Harbiyede bulunan 1. Ordu Karargâhına geldi. Burada Kur. Başkanı Cemil Uluçevik'e kendisini öldüreceklerini ve zehirleyeceklerini söyledi. Sonrasında Merkez Komutanı'nın yanına, ardından ise Temsil Bürosuna geldi ve orada yedek subaylığına yapmakta bulunan ayrıca kendi emrinde de çalışmış bulunan Zeki

Müren'e durumu anlattı. Samet Kuşçu, biraz yatıştıktan sonra tekrar Namık Gedik'in odasına geldi. Burada Kuşçu'nun tabancası alındı ve ifadesi alınmak üzere Emniyet Başmüfettişliğine götürüldü. İfadesi alındığı esnada Kuşçu, perişan haldeydi ve söyledikleri birbirini tutmuyor ayrıca Fatin Rüştü Zorlu, Samet Ağaoğlu, Kazım Taşkent, Behçet Türkmen, Haluk Saman ve Milli Savunma Bakanı Emir Subayı Adnan Çelikoğlu gibi şahısların isimlerini veriyor ve bu isimleri darbe hazırlığı yapmakla suçluyordu. Samet Kuşçu ifadesi alındıktan sonra tekrar kaçtı ve Amerikan Başkonsolosluğuna sığındı.¹²⁹ Bunun üzerine İstanbul Emniyet Müdürü Hayrettin Nakipoğlu, 2. Şube Müdürü Ergun Gökdeniz'e ABD Başkonsolosluğunda görevli CIA'nın İstanbul İstasyon Şefi Laysırsın'ın kendisini aradığını ve bir Türk Yüzbaşısının Konsolosluğa gelerek Türkiye'de darbe yapılacağını ve bu konuda bilgiler verdiğini ve kendilerinden bu yüzbaşıyı oradan almalarını istediğini söyledi. Gökdeniz asayiş işlerine 1. Şube Müdürü Nevzat Emrealp'in baktığını ve onun yetki sınırlarının içinde olduğunu söyledi ve nihayetinde Emniyet Müdürü Hayrettin Nakipoğlu ve 1. Şube Müdürü Nevzat Emrealp ekibi ile birlikte konsolosluğa gelerek Yüzbaşı Samet Kuşçu'yu aldılar ve tekrar sorguya çektiler. Kuşçu, sorgu esnasında dokuz subayın adını verdi. Kuşçu'nun sorgusu tamamlandıktan ve ifadesi imzalandıktan sonra Kuşçu'nun verdiği bilgiler İçişleri Bakanı Namık Gedik'e teslim edildi. Namık Gedik ise bu bilgileri Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a ve Başbakan Adnan Menderes'e verdi. Sonrasında Namık Gedik 2. Şube Müdürü Ergun Gökdeniz'in katıldığı bir toplantı yaptı. Toplantıda Kuşçu'nun ihbar ettiği subaylara ne yapılması gerektiği konusu görüşüldü. Gökdeniz, ihbarda adı geçen subayların yetkililer tarafından çağırılmasını, Kuşçu'nun kendilerini ihbar etmesi sonucu adlarının öğrenildiğini ancak hiçbir şekilde haklarında herhangi bir muamele yapılmayacağını ve görevlerine devam edeceklerinin kendilerine söylenmesini ancak subayların izlenmeye alınması şeklinde bir öneride bulundu. Gökdeniz, ihbar edilen subayların üzerine gidilmesi ve harekete geçilmesi ayrıca mahkemeye verilmesi halinde diğerlerinin gizleneceğini ayrıca dokuz subayın mahkemeye verilmesi halinde orduda mağdur olanlara karşı tepki oluşacağını dolayısıyla bir darbenin gelişmesinin daha kolay olacağını söyledi. Namık Gedik böyle bir tavsiyeyi Celal Bayar'ın kabul etmeyeceğini ve derhal harekete geçeceğini dile getirdi. Namık Gedik haklı çıktı ve ihbar edilen dokuz subay mahkemeye verildi. Bu durumda Namık Gedik devletin en üst liderine çözüm şeklini anlatamamış ve

¹²⁹ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.77-84, Toker, Demokrasiden Darbeye, s.47-52.

hükümet üzerinde etkili olan Celal Bayar olasılıkları sezdiği halde olayın derinine inmemiştir.¹³⁰

Ancak Celal Bayar, yıllar sonra bu olayı görüşmek üzere önce Adnan Menderes ile görüştüktan sonra hükümeti toplantıya çağırıldığını, bu konuda kendilerini uyardığını ve meselenin üzerinde durulması gerektiğini söylediğini ancak başta Adnan Menderes olmak üzere bakanların kendisine Türk Ordusu'ndan böyle bir subayın çıkmayacağını söylediklerini dile getirdi. Bayar, dokuz subayı mahkemeye verdiklerini fakat gereken önemi vermediklerini, ayrıca 1958 yılında darbe hazırlıkları ile ilgili ihbar mektuplarının geldiğini lakin hükümetin bu mektupları değerlendirmedini ve önlem alınmadığını, önem vermeyenler arasında Milli Savunma Bakanı Şem'i Ergin'in geldiğini söyledi. Bayar, Şem'i Ergin'in General Faruk Güventürk ile görüştüğünden ve bu görüşme sırasında darbe liderliği teklifi aldığından o günlerde haberi olmadığını ancak 27 Mayıs darbesinden sonra haberi olduğunu ve dokuz subay olayının iyi değerlendirilmesi halinde 27 Mayıs darbesinin olmayacağını ayrıca kendisine ordunun iç bünyesi hakkında bilgi verilmediğini dile getirdi.¹³¹

Genel olarak kaynaklarda olayın aslından bu şekilde bahsedildiği halde Refik Koraltan, bu konuda şu iddiada bulunmaktadır. Koraltan dokuz subayın nasıl ihbar edildiğini şu şekilde açıklamaktadır. Suriye'nin ilk Cumhurbaşkanı Suphi Bereket'in kızı Refik Koraltan'ın oğluyla evlidir. Samet Kuşçu ve Bereket Ailesi Antakyalı olmalarından dolayı aile dostlarıdır. Samet Kuşçu, komite ile ilgili bildiği her şeyi Suphi Bereket'in eşi Halide Hanıma anlatır. Halide Hanım derhal durumdan Refik Koraltan'ı haberdar eder. Refik Koraltan ise Celal Bayar ve Adnan Menderes'e bazı subayların komite faaliyetlerine giriştiğini söyler.¹³²

Kuşçu, ihbar sebebini Menderes'in Özel Kalem Müdürü olan Muzaffer Ersü'nün orduda "Menderes'e Sadık Subaylar" isimli bir teşkilat kurduğunu fakat Ersü ile arasının iyi olmadığını dolayısıyla görüştüğü subayların bu teşkilattan olduklarını ve kendisini tuzağa düşürmeye çalıştıkları şeklinde açıklar.¹³³ Ayrıca Samet Kuşçu 1983 tarihinde yapılan bir söyleşide Celal Bayar ile konuşmadığını ancak İçişleri Bakanı Namık Gedik'in kendisini anladığını söyledi. Kuşçu, devamında ise Adnan Menderes'in yakınında

¹³⁰ Cüneyt Arcayürek, Darbeler ve Gizli Servisler, Bilgi Yayınları, Ankara 1995, s.29-31.

¹³¹ Arcayürek, Darbeler, s.23-24.

¹³² Refik Koraltan, Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar DP'nin Kurucusu Anlatıyor, Yayına Hazırlayan: Kâmil Maman, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s.39.

¹³³ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.74-76.

bulunanların da darbe hazırlığı içinde olduğunu hatta Menderes'in Londra uçak kazasında ölen yardımcısı Muzaffer Ersü'nün de bu hazırlığın içinde yer aldığını ve İlhami Barut ile irtibat halinde olduğunu ölümünden sonra kasasında bunları kanıtlayan belgelerin bulunduğunu fakat Adnan Menderes'in emri ile bu belgelerin yok edildiğini iddia etti.¹³⁴

Samet Kuşçu'nun ihbar ettiği isimler şunlardı. Albay İlhami Barut, Yüzbaşı Kazım Özfirat, Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Yarıbay Faruk Güventürk, Binbaşı Asım Ural, Albay Naci Aşkun, Binbaşı Ata Tan, Yüzbaşı Hasan Sabuncu ve Emekli Subay aynı zamanda CHP Senatörü Cemal Yıldırım.¹³⁵ İhbar edilenler arasında Cemal Yıldırım'ın olması hükümetin bunda Halk Partisi'nin teşviki ve parmağı olduğu anlayışıyla hareket etmesi ve soruşturmanın yönünü bu doğrultuya çevirmesine neden oldu ve bu da komite üyeleri için fayda verici bir durum yarattı. Çünkü uzun süre önce ordudan ayrılan Cemal Yıldırım komitenin faaliyetlerini bilmiyordu.¹³⁶

Bu dokuz subay içerisinde komiteye dâhil olan ve aynı zamanda komite başkanı olan Faruk Güventürk vardı. Güventürk'ün tutuklanması ise komite için her ne kadar endişe verici bir durum yarattıysa da Güventürk'ün kendisine yapılan tüm muamelelere rağmen komite ve komite üyeleri hakkında asla bilgi vermemesi komite için o kadar rahatlatıcı oldu. 16 Ocak 1958 tarihinde Millî Savunma Bakanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasında çok sayıda subayların tutuklandığı ve bu konuda tedbirler alındığı şeklinde söylentiler olduğu ve bu haberlerin yabancı basında da yer aldığına dair gazete ve radyoda bir bildiri yayınladı. Ayrıca bildiride gerçekte hepsi İstanbul'da olmak üzere dokuz subayın tutuklandığı bunlardan üçünün albay, birinin yarıbay dördünün binbaşı ve birinin ise yüzbaşidan ibaret olduğu ayrıca bu olayın bir subayın ihbarı sonucunda öğrenildiği, subayların sorgularının devam ettiği ve olayın Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mal edilmek istendiği dile getirildi.¹³⁷

Millî Savunma Bakanlığı Adalet İşleri Başkanı Hâkim Tuğgeneral Arif Onat'ın başkanlığında yürütülen soruşturmalar devam ederken ikinci bir ihbar olayı daha yaşandı. Dokuz subayın tutuklanmasından sonra görevinden istifa eden Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'in yerine atanan Ethem Menderes'e kimin yazdığı anlaşılmayan ve sol elle yazılmış okunması zor eski Türkçe yazılmış bir ihbar mektubu geldi. Adnan Çelikoğlu'nun okuduğu

¹³⁴ Arcayürek, Darbeler, s.26.

¹³⁵ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s. 85, Toker, Demokrasiden Darbeye, s.52.

¹³⁶ Ulay, Harbiye Silah Başına, s.56

¹³⁷ Nevin, Yurdsever, Türkiye'de Askeri Darbe Girişimleri (1960-1964), Üçdal Yayınları, İstanbul 1983, s.80.

bu mektupta darbeyi hazırlayanların yalnızca tutuklanan dokuz subaydan ibaret olmadığını teşkilatın geniş bir subay kadrosuna sahip olduğu ifade edilmekle birlikte 4 subayın daha ismi verilmekteydi. Komite üyelerinden Suphi Gürsoytrak, Orhan Erkanlı, Rıza Akaydın, dördüncü isim ise yalnızca Çelikoğlu tarafından okunan Dünder Seyhan idi. Ethem Menderes soruşturmayı yürüten Arif Onat'ı durumdan haberdar ederek adı geçen bu subaylarında soruşturmaya dâhil edilmesini istedi. Çelikoğlu bu durumdan komite üyelerini nasıl haberdar edeceğinin telaşı içinde iken İngiliz generalinin Milli Savunma Bakanı'ni ziyareti esnasında İngiliz generale rehberlik eden Ahmet Yıldız'la karşılaştı ve Gürsoytrak, Erkanlı ve Akaydın hakkında ihbar olduğunu ve durumun derhal kendilerine bildirmesini istedi.¹³⁸ Kısa bir süre sonra ise Gürsoytrak, Erkanlı ve Akaydın Arif Onat tarafından sorguya çekildi. Ethem Menderes'in Çelikoğlu'na, mektupta yer alan dört subaydan sonuncu ismin okunmadığı gerekçesiyle eski Türkçeyle yazılmış olan mektubu yeni yazıya çevirterek soruşturma komisyonuna vermesini söyledi. Çelikoğlu ise mektubu yeni yazıya çeviren kişiye Dünder Seyhan'ın adının yerine "bu isim okunmadı" şeklinde bir ifadeye yer vermesini istedi böylelikle Seyhan soruşturmaya dâhil edilmedi. Son soruşturmanın hemen arkasından mahkeme başkanlığına eski bir ihtilalci olduğu düşünülen General Cemal Tural getirildi. Sonuç olarak bütün subaylar temize çıkarılarak beraat etti.¹³⁹ Celal Bayar, Adnan Menderes'in dokuz subay olayının yaşanmasına çok üzüldüğünü, çünkü Menderes'in ordunun kendi kumanda zinciri içinde politikanın dışında kaldığını, Atatürk ordusunun günlük politikaya girmeyeceğini dahası millet idaresine dayanan bir hükümete karşı silahlı hareketi aklından dahi geçirmeyeceğini düşündüğünü dile getirir. Ayrıca ordunun Menderes için milletin politika dışına çekilmiş bir parçası olduğunu, kayıtsız şartsız devletin emrinde olduğunu söyler. Bayar aynı zamanda Menderes'in ordu hakkında bu düşünceye sahip olmasından dolayı 9 subay olayına çok önem vermediğini detaylı bir araştırmaya gitmediğini, kendisinin ise Menderes'i ve kabineyi bu konuda uyardığını, Menderes'i bu konuda oğlunun suçunu tahrir etmek istemeyen mustarip bir babanın hali içinde gördüğünü ifade eder.¹⁴⁰

Gizli komite içinde yer alan subaylar bu olayın ardından faaliyetlerine ara vererek bir bekleme sürecine girdiler. Bu süreç içinde bazı subaylar yurt dışına çıktılar, bazıları Ankara ve İstanbul'dan ayrılarak farklı bölgelere tayin oldular, bazıları ise komiteden

¹³⁸ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.95-96.

¹³⁹ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.68.

¹⁴⁰ Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, s.119-120.

tamamen koptular. Böylece komiteler dağılmış oldu.¹⁴¹ Samet Kuşçu ise “orduyu isyana teşvik” suçundan toplamda iki yıl olmak üzere mahkûm edildi.

Faruk Güventürk 1 Temmuz 1960 tarihinde Samet Kuşçu hakkında sorulan bir soruya, Samet Kuşçu’nun tutuklanmadan önce hükümetin en yakın adamı, Muzaffer Ersü’nün en yakın dostu ve başbakanın ise özel haber kaynağı olduğu söyledi. Güventürk ayrıca dokuz subay olayının Başbakan, İçişleri Bakanı, Ethem Menderes, Merkez Kumandanı Kazım Demirkan, Fethi Doğançay’ın düzenlediği bir olay olduğu cevabını verdi. Faruk Güventürk aynı zamanda Celal Bayar’ın Samet Kuşçu’nun sivil hapishaneye gitmemesi için cezasını 2 sene olarak onaylamadığını, tahliye edilmesinin ardından Adnan Menderes’in emriyle Shell Şirketinde dolgun bir maaşla görevlendirildiğini ve Başbakan Menderes’in Antakya seyahati sırasında Kuşçu’nun da yanında olduğunu iddia etmekteydi.¹⁴²

Celal Bayar Yassıada mahkemesinde anayasanın ihlali davasının duruşması esnasında verdiği ifadede Samet Kuşçu’yu koruduğu iddiasının doğru olmadığını ve Kuşçu’yla hiçbir şekilde herhangi bir münasebetinin olmadığını ayrıca o dönemde 9 subay olayına çok önem verdiğini ve bunun çok normal olduğunu söyledi. Bayar ifadesinin devamında bu olaya önem vermesinin sebebini Samet Kuşçu’nun o dönemin Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin’nin güvendiği bir insan olması ve bakanın Kuşçu’ya büyük saygı göstermesi ve ihbarın Kuşçu tarafından yapılması şeklinde açıkladı.

Şemi Ergin ise duruşma sırasındaki ifadesinde, her insan gibi ve ordunun içinde kurmay binbaşı olarak görev yapan Kuşçu’yla dostluk kurmasının normal olduğunu söyledi. Ergin, Kuşçu’nun aynı zamanda İstanbul Temsil Bürosu Başkanı olduğunu bu nedenle bir bakan, İstanbul’a geldiği zaman Kuşçu’nun o bakanı ziyaret etmesi ve birçok olay hakkında bilgi vermesinin normal bir davranış olduğunu söyledi.¹⁴³

21 Şubat 1962 tarihinde General Faruk Güventürk ve Alb. İlhami Barut tarafından Samet Kuşçu aleyhinde 18. Adliye Hukuk Mahkemesi’nde 509 bin 50 liralık tazminat davası açıldı. Dava açanlar gerekçe olarak Samet Kuşçu’nun Demokrat Partisi ileri gelenlerine iyi görünmek ve nüfuzunu artırmak için kendilerine orduda fesat çıkarmak

¹⁴¹ Haydar Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye), Çağdaş Yayınları, İstanbul 1996, s.255.

¹⁴² **Hürriyet**, 1 Temmuz 1960, s.1-5.

¹⁴³ Yassıada Zabıtları-V, Anayasa Davası 1, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s.722.

iftirasında bulunduğunu iddia etmekte ve iftira yüzünden uğradıkları maddi zararın karşılığını istediklerini gösterdiler.¹⁴⁴

1.8. Darbe Komitesi

9 subay olayının patlak verdiği süre zarfında komite üyeleri birbirleriyle iletişim dahi kurmamak şartıyla dağılma kararı almaları, Ayrıca bazı komite üyelerinin Harp Akademisi'nden sonra farklı bölgelere ve kıtalara tayin olmaları, komitelerin dağılmasına neden oldu. Fakat komite içerisinde kararlı olanlar birbirleri ile olan iletişimini hiçbir zaman koparmadılar. 9 subay Mahkemesinin beraatla sonuçlanmasının ardından komitenin yeniden kurulmasına ve bir plan ve program dahilinde gizli ve hücreler halinde örgütlenmesine karar verdiler.¹⁴⁵ Bu amaçla ilk kurulan komite ise Sadi Koçaş tarafından kurulan içerisinde Osman Köksal ve Sezai Okan'nın yer aldığı Sadi Koçaş komitesi oldu.¹⁴⁶

1.8.1. Cemal Gürsel'in Darbe Komitesi'ne Katılması

Sadi Koçaş, teşkilatını kurduktan sonra planın bir parçası olan dokuz subay olayından önce kurulan komitede yer alan üyeleri ve güvendiği subayları kilit mevkilere getirmeyi amaçladı. Bunun için ise ilk olarak 1957 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanan Org. Necati Tacan ile görüşme kararı aldı. Koçaş, Tacan ile yaptığı görüşmede 1943 tarihinden itibaren ordunun içinde bulunduğu durum ve 1957 seçimlerinde Demokrat Partisi'nin izlemiş olduğu tutumunu eleştirerek bu durumun tekrarlanmaması için gayret içinde bulunduklarını dile getirdi. Tacan, ise Koçaş'a müdahale gerektirecek şartların oluşmayacağını, bir süre beklemeleri gerektiğini ve olayların gelişimine göre hareket etmeleri gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Koçaş, şu an için herhangi bir eylemeye geçmeyi düşünmediklerini fakat örgütlenme içinde olduklarını söyledi ve Tacan'dan Erkân Şubesi Müdürlüğü'ne komitenin güvendiği bir subayın atanmasını talep etti. Fakat Tacan Koçaş'ın bu talebini Erkân Şubesi Müdürü'nün yeni atandığı, yeni bir atamanın yapılmasının şüphe uyandıracağı gerekçesiyle reddetti. Ne yazık ki bu görüşmeden sonra Tacan Konya'dan Ankara'ya seyahati esnasında kalp krizi sonucu vefat etti. Tacan'nın vefatının ardından Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na Org. Cemal Gürsel atandı. Bunun üzerine Koçaş, derhal Gürsel ile bağ kurmanın peşine düştü. Koçaş'ın yeni bir lider arayışına sıfırdan başladığı bir dönemde Gürsel ile Koçaş arasında irtibatın sağlanmasında

¹⁴⁴ **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1962, s.1-5.

¹⁴⁵ Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.255.

¹⁴⁶ Mumcu, İnkılap Mektupları, s.44.

Almanya’da bulunan 7. Amerikan Ordusu Komutanı Korgeneral C.D. Eddleman’dan Harekât Başkanı General Pertev Gökçe’ye Almanya’da yapılacak olan FREEPLAY, Kış Pentomik Tümen Manevralarına davet mektubu oldu. Gökçe’nin tavsiyesi üzerine Sadi Koçaş, FREEPLAY, Kış, Pentomik Tümen Manevralarına, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel ile beraber katıldı. Bu durum Koçaş’a aradığı imkânı nihayet verdi.¹⁴⁷ Almanya’da bulundukları günlerde Sadi Koçaş Cemal Gürsel’e memleketin içinde bulunduğu durumdan ve prensip olarak askerin sivil yönetime müdahalesinin doğru olmadığından fakat şartların buna imkân vermesi halinde ise harekete geçmek için hazırlıklı olmaları gerektiğinden bahsetti.¹⁴⁸ Sadi Koçaş Cemal Gürsel’e aynı zamanda gizli bir komite kurduklarını bu komitenin başında tecrübeli güvenilir bir lider olarak Cemal Gürsel’i görmek istediklerini ancak bundan birkaç komite üyesi dışında kimsenin haberinin olmayacağını ve komite içerisinde Orgeneral Cemal Gürsel olarak değil Faik Bey olarak bilineceğini ayrıca kendisinden habersiz herhangi bir karar almayacaklarını ve harekate geçmeyeceklerini söyledi.¹⁴⁹ Org. Cemal Gürsel, Koçaş’a hareketin başarılı olması halinde planlarının ne olduğunu sorması üzerine Koçaş, kendilerinin devlet yönetiminde kesinlikle görev almayacaklarını, şu anda planlarının olmadığını fakat güvenilir üniversite hocalarına özgür, laik bir anayasa hazırlatacaklarını ayrıca anayasa mahkemesi, çift meclisli parlamento, özerk bir üniversite, dürüst bir seçimin şartları arasında olacağını söyledi.¹⁵⁰ Bunun üzerine Gürsel, Koçaş’ın teklifine olumlu cevap verdi ve böylece aranan lider bulunmuş oldu.

1.8.2. Kilit Mevkilere Yapılan Atamalar

Sadi Koçaş, Gürsel’e Almanya seyahati esnasında Erkân Şubesi Müdürlüğüne güvendiği bir arkadaşının atanmasını ayrıca kendisinin ve Erkân Şubesi Müdürü’nün hazırlayacağı bir tayin listesini imzalamasını teklif etti. Çünkü Erkân Şubesi Müdürlüğü, komite üyeleri için orduda istenilen yerlere tayinlerin yapılması ve güven duyulan subayların kilit noktalara getirilmesi bakımından önemliydi. Gürsel, Koçaş’ın bu teklifini kendisinin izni olmadan hareket edilmemesi şartıyla kabul etti.¹⁵¹

¹⁴⁷ Koçaş, Atatürk’ten 12 mart’a, C.1, s.423.

¹⁴⁸ Koçaş, Atatürk’ten 12 Mart’a, C.1, s.451.

¹⁴⁹ Koçaş, Atatürk’ten 12 Mart’a, C.1, s.456.

¹⁵⁰ Koçaş, Atatürk’ten 12 Mart’a, C.1, s.457-458.

¹⁵¹ Özdağ, Menderes döneminde, s.121.

Koçaş Ankara'ya geldikten sonra Osman Köksal'a durumu anlatmadan önce Erkân Şubesi Müdürlüğü'ne atanması konusunda fikrini sordu. Köksal'ın bu konuda istekli olduğunu öğrendikten sonra tüm gelişmeleri Köksal'a anlattı. Koçaş bu görüşmenin ardından Milli Savunma Bakanı'nın emir subayı Adnan Çelikoğlu ile görüştü ve Çelikoğlu'na güvendiği bir subayın bu göreve getirilmesi gerektiğini bu sayede yapılacak atamaların kontrol altına alınabileceğini söyledi. Bu arada Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in Çelikoğlu'na Erkân Şubesine kimin atanacağını sorması üzerine Çelikoğlu ilk olarak Koçaş'ı tavsiye etti. Fakat Koçaş bu teklifi reddetti ve Çelikoğlu'na, Osman Köksal'a Erkân Şubesine atanacağını söylediğini ve bu görüşmeden kendisinin haberinin olduğunu söylemesi üzerine Çelikoğlu Savunma Bakanına Köksal'ı tavsiye etmek zorunda kaldı. Bu görüşmenin ardından Koçaş, Cemal Gürsel ile de bir görüşme yaptı. Gürsel bu görüşmede Koçaş'a, Osman Köksal'ın Erkân Şubesi Müdürlüğüne Savunma Bakanı tarafından tavsiye edildiğini, bakanın tavsiye ettiği Köksal ile Koçaş'ın tavsiye ettiği Köksal'ın aynı subay olup olmadığını sordu. Bunun üzerine Osman Köksal Erkân Şubesi Müdürlüğü'ne atandı.¹⁵² Bu atamanın ardından Koçaş ve Köksal yönetmeliğe uygun olarak 35 kişilik bir atama listesi hazırlayarak Cemal Gürsel'e bu listeyi imzalattılar.¹⁵³

1.8.3. Özdağ- Esin ve Er Grubu

Bu grup, darbe komitelerinin içinde İstanbul Harp Akademisi'nde okuyan Numan Esin ve Harp Akademisi sınavını kazanan Ahmet Er, Muzaffer Özdağ ve Numan Esin'in bir araya gelmesiyle oluştu. Ardından Piyade Atış Okulu'nda hocalık yapan Alparslan Türkeş de bu gruba katıldı ve böylece grubun üye sayısı dörde yükseldi.¹⁵⁴ Grup üyeleri ilk olarak Ahmet Er'in Balmumcu'da bulunan evinde toplandılar. Bu grubun amacı huzur ve güveni sağlamak, birlik, beraberlik ve kardeşliği pekiştirmek, adil bir yönetim tarzını benimsemek, devleti yeniden yapılandırmak Prof. Ali Fuad Başgil başkanlığında kurulacak bir uzmanlar heyetine milletin yapısına uygun bir anayasa hazırlatmak, Demokrat Parti hükümeti mensuplarını olaylar yatıştıktan sonra Türkiye'ye dönmeleri şartıyla İsviçre'ye göndermek ve yurt dışında kaldıkları sürece de geçim ve ihtiyaçlarını karşılamak, ülkenin önemli ve acil sorunlarını teknik bir kadro oluşturarak çözmek, ayrıca dört yıl iktidarda kalmak ve bu dört yıl içerisinde seçim ortamını hazırlayarak anayasa ve seçim kanunu

¹⁵² Özdağ, Menderes Döneminde, s.122-123, Koçaş, Atatürk'ten 12 Mart'a, C:1, s.466-469.

¹⁵³ Özdağ, Menderes Döneminde, s.123-124, ipekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.110-111.

¹⁵⁴ Ahmet Er, 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Hatıralarım, Alternatif Yayınları, Ankara 2000, s.29.

hükümlerine göre seçimleri gerçekleştirmekti.¹⁵⁵ Bu grup, Kur. Bnb. Muammer Şahin, Piyade Üstğ. Eşref Dirlik, Piyade Yzb. Şeref Çolakoğlu, Yzb. Kâmil Karavelioğlu, Yzb. İlyas Albayrak, Hv. Yzb Hüseyin Güven, Hv. Yzb. Emanullah Çelebi, Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Kur. Yrb. Abdülvahit Erdoğan'ı darbe komitesine kazandırdı.¹⁵⁶

1.8.4. Darbe Komitesi'nin Teşkilatlanması

Darbe komitesinin üyeleri ilk toplantılarını 15 Mayıs 1959 Cumartesi günü Sadi Koçaş'ın evinde yaptılar. Bu toplantıya Sadi Koçaş, Osman Köksal, Sezai Okan ve Suphi Karaman katıldı.¹⁵⁷ Bu toplantıda Koçaş'ın Cemal Gürsel'e verdiği sözün yerine getirilmesi ve bu söz gereğince Gürsel'den habersiz herhangi bir müdahale de bulunulmaması kararı alındı. Toplantıda ayrıca teşkilatın genişletilme ve çalışma şekli tespit edildi. Buna göre ana komite 12 kişiden fazla olmayacak ve bu 12 üye, 2-3 kişilik hücreler halinde teşkilatı genişletecekti. Bu toplantıda aynı zamanda komitenin müdahale etmek için mecbur kalması halinde müdahale sonrası nasıl bir yol izleneceği konusu da görüşüldü. Buna göre müdahaleden sonra çalışmaların sürdürülmesi için bir uzman kurulu oluşturulmasına ve komite üyelerinin hiçbir şekilde görev almamalarına ayrıca müdahalenin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mal edilmesine ve ordunun hakemliği altında seçimlerin yapılmasına ve iktidarın seçim sonucuna göre çoğunluğu elde edecek olan gerçek sahibine bırakılmasına karar verildi.¹⁵⁸

Bu toplantıdan sonra komite hızla gelişmeye başladı. Bu komitenin varlığından haberdar olanlar teşkilata katılmak üzere kendilerine bağlı komiteler kurmaya başladılar. Bu komitelerden biri de Alparslan Türkeş, Rıfat Baykal, Mustafa Kaplan, Ekrem Acuner ve Fikret Kuytak tarafından kuruldu.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Er, 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e, s.33.

¹⁵⁶ Numan Esin, Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2005, s.96-97.

¹⁵⁷ Suna Killi, "Suphi Karaman Röportaj", 27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, Editör: Suna Killi, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1998, s.177, Bedri Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994, s.154.

¹⁵⁸ Özdağ, Menderes Döneminde, s.126, 127, İpekçi ve Coşar toplantıda müdahale sonrası işlerin yürütülmesi için tayinle oluşturulacak Meclis için kullanılan terimin "İhzari Meclis" olduğunu ve bu Meclis'in iktisadi konularda başarı kazanmış dürüst iş adamlarının pratik bilgisi ile üniversite profesörlerinin akademik bilgilerini birleştiren bir heyet olması ve kara, hava ve Deniz Kuvvetleri temsilcilerinin de bu Meclis'te yer almaları gerektiğinin ileri sürüldüğünü söyler. İpekçi, Coşar, İhtilalin İcyüzü, s.112-113.

¹⁵⁹ İpekçi-Coşar, İhtilalin İcyüzü, s.115.

1.8.4. Darbe Komitesinin Faaliyetleri

Darbe komitesi üyeleri ilk toplantılarını Abidin Bey Köşkü'nde yaptıktan sonra ikinci toplantılarını Ankara'da Gençlik Parkı'nda gerçekleştirdiler. Bu toplantıya Alparslan Türkeş, Rıfat Baykal, Sadi Koçuş, Suphi Karaman, Osman Köksal ve Sezai Okan katıldı. 14 Eylül 1959 tarihinde Ankara Gençlik Parkı'nda ikinci kez bir toplantı daha yapıldı. Bu toplantıya Osman Köksal, Orhan Kabibay, Alparslan Türkeş, Sadi Koçuş, Sezai Okan, Rafet Aksoyoğlu, Suphi Karaman, Mustafa Kaplan ve Rıfat Baykal katıldı. Böylece dokuz subay olayı öncesi Mustafa Kaplan dışında komite kurmuş veya mensup olduğu komite içerisinde aktif rol oynamış olan subaylar tekrar bir araya gelerek yeniden bir komite içerisinde yer almış oldular. Bu toplantı aynı zamanda Sadi Koçuş'ın katıldığı son toplantı oldu. Çünkü Koçuş, bu toplantıdan sonra Londra'ya Ateşemiliter olarak atandı.¹⁶⁰

Koçuş'ın görev icabı yurt dışına gitmesine rağmen komite faaliyetlerine devam ettiği sırada önemli bir gelişme oldu. Yerel seçimlerin yapılması gündeme getirildiği bu dönemde subayların oy kullanma hakkı yoktu. Fakat muhafız alayında görev yapan subayların siyasi düşüncelerini öğrenmek için Çankaya Mahallesi muhtarı aynı zamanda Demokrat Parti ocak başkanı olan Çankaya İlkokulu Müdürü bir bayan seçimde oy kullanacak Muhafız Alayı'nda görevli subay yakınlarına toplu iğne ile delinerek işaretlemiş Demokrat Parti aday listeleri gönderdi. Fakat seçim sonucunda işaretli oy pusulalardan çok az sayıda çıktı. Bunun üzerine durumu derhal Cumhurbaşkanlığına bildirdi. Bu durum Muhafız Alayı Komutanı'nın değiştirilmesini gündeme getirdiği gibi komite üyeleri arasında bu komutanlığın ele geçirilmesi için bir fırsat oldu. Milli Savunma Bakanı'nın emir subayı Adnan Çelikoğlu, Osman Köksal'a Muhafız Alay Komutanının değiştirileceğini bildirdi. Bunun üzerine komite üyeleri Türkeş'in odasında bir toplantı yaptılar ve bu göreve Köksal'ın getirilmesini teklif ettiler. Fakat Köksal, bu göreve atanacak şahsın kurmay yarbay rütbesinde olması istendiği ve kendisinin kurmay albay rütbesinde olması ayrıca adayların isimlerinin kendisinden istendiği ve kendisini teklif etmesinin doğru olmadığı nedeniyle bu göreve atanamayacağını ifade etti. Köksal, içlerinde Suphi Karaman'ın bulunduğu bir liste hazırladı ve Savunma Bakanlığı'na gönderdi. Fakat Karaman, hakkında yapılan soruşturmanın devam ettiği sırada Muhafız Alayı Komutanlığı'na Osman Köksal atandı. Osman Köksal'ın görev yeri olan Erkân Şubesi Müdürlüğü'ne ise Suphi Karaman

¹⁶⁰ Özdağ, Menderes Döneminde, s.128-129.

getirildi.¹⁶¹ Böylece Erkân Şubesi Müdürlüğü'nden sonra önemli bir mevki olan Muhafız Alayı Komutanlığı da komite üyeleri tarafından ele geçirilmiş oldu ki bu durum komite üyelerinin faaliyetlerinin kolay yürümesi açısından da bir fırsat oldu. Bu olayın ardından komite üyeleri Alparslan Türkeş'in Gaziosmanpaşa'daki evinde bir toplantı yaptı. Bu toplantıya Alparslan Türkeş, Rıfat Baykal, Sezai Okan, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Mustafa Kaplan, Vehbi Ersu ve Dündar Seyhan katıldı. Bu toplantıda genel siyasi durum değerlendirildi ve darbe yapılması konusunda karar alındı. Ayrıca Alparslan Türkeş komite başkanı Osman Köksal ise fahri başkanlığa getirildi. Dündar Seyhan'ın ise darbenin yapıldığı sırada Washington'da bulunması uygun görüldüğü için komitenin kararı ile yurt dışına gönderildi.¹⁶² Türkeş'in evinde yapılan bu toplantıdan sonra 1959 yılının son döneminde Mustafa Kaplan'ın evinde bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya Sezai Okan Alparslan Türkeş, Suphi Karaman Orhan Kabibay, Rıfat Baykal, Rafet Aksoyoğlu, Vehbi Ersu ve Orhan Erkanlı katıldı. Bu toplantıda Demokrat Parti'nin 1960 yılı içerisinde seçime gitmemesi halinde müdahale sonrası nasıl bir yol izleneceği konusu görüşüldü ve üç seçenek üzerinde duruldu. Birincisi askeri idare kurmak, ikincisi iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi'ne bırakmak, üçüncüsü ise Geçici Meclis kurup idareyi yeni seçimlere kadar bu Meclis'e devretmekti. Vehbi Ersu, darbeden sonra derhal seçimlere giderek iktidarın sivil idareye teslim edilmesini savunurken Türkeş ise darbe sonrası çıkacak olaylara sivil iktidarın müdahale edemeyeceğini savundu. Bu toplantıda darbe sonrası nasıl bir yol izleneceği konusunda kesin bir karar alınmamakla birlikte darbenin kesinlikle yapılmasına karar verildi. Bu arada Orhan Kabibay, Kur. Alb. Sami Küçük'ü komite üyelerine teklif etti. Fakat Küçük'ün komiteye alınmasına Türkeş, komitenin genişlemesinin sakıncalı olabileceği ayrıca Küçük'ün Genelkurmay Başkanı Org. Erdelhun ile çalışmış olması gerekçesiyle tepki gösterdi. Fakat Kabibay Türkeş'in itirazına rağmen Küçük'e komiteye girmesi için teklif etti. Küçük bu teklifi kabul ederek Mustafa Kaplan'ın evinde yapılan toplantıya katıldı. Bu toplantıya Sezai Okan, Alparslan Türkeş, Suphi Karaman, Mustafa Kaplan, Refet Aksoyoğlu ve Rıfat Baykal katıldı. Toplantı başladıktan ve Sami Küçük bu subaylarla tanıştıktan sonra kendilerine darbe başarılı olduktan sonra nasıl bir idare kuracaklarını sordu. Bunun üzerine Türkeş, harekât başarılı olduktan sonra askeri bir idare kuracaklarını, Türkiye'nin hızla kalkınması gerektiğini, fakat bunun demokratik rejim ile gerçekleşemeyeceğini ancak sorunlarını çözüme kavuşturduktan sonra demokrasiye

¹⁶¹ Özdağ, Menderes Döneminde, s.131-132, İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s. 117-121, Mumcu, İnkılap Mektupları, s.54-58.

¹⁶² Özdağ, Menderes Döneminde, s.133, Erkanlı, Anılar...Sorunlar, s.113-114.

geçilebileceğini söyledi. Buna karşılık Küçük ise Türkeş'in diktatörlük kurmak istediğini dolayısıyla komite içinde yer almayacağını söyledi. Küçük'ün komiteden ayrılması komite için tehlikeli olabileceği düşüncesiyle Küçük, komite üyeleri tarafından ikna edilerek komiteye kalması sağlandı. Sami Küçük'ün ifadesine göre bu toplantıdan sonra Alparslan Türkeş darbeden bir hafta öncesine kadar hiçbir toplantıya davet edilmedi.

Sami Küçük ile birlikte komiteye Kur. Bnb. Kadri Kaplan ve Yzb. İrfan Solmazır katıldı. 1960 yılının mart ayının sonlarına doğru Orhan Kabıbay İstanbul'da Yüksek Kumanda Akademisi'ne kursa gitti. Kabıbay burada ilk olarak Orhan Erkanlı ile sonrasında Suphi Gürsoytrak, Kur. Alb. Halim Menteş'in tavsiyesi üzerine Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Türkeş'in tavsiyesiyle Bnb. Mehmet Özgüneş, Esin, Özdağ ve Er grubu üyeleri olan Yzb. Numan Esin, Muzaffer Özdağ, Kâmil Karavelioğlu ve Ahmet Er ile ilişki kurdu ve İstanbul komitesini Ankara komitesi ile birleştirdi.¹⁶³

1.8.5. Cemal Gürsel'in Ordudan Ayrılışı

Darbe hazırlıkları bu şekilde devam ederken komite üyeleri için beklenmeyen bir olay yaşandı. İsmet İnönü'nün Yeşilhisar'a sokulmaması için görevlendirilen iki binbaşı ve bir albay onurlarının kırıldığını düşünerek görevlerinden istifa ettiler. Bunun üzerine Celal Bayar ve Adnan Menderes bu subayın tutuklanması yönünde emir verdi. Fakat Cemal Gürsel iki subayın tutuklanmasının kanunlara aykırı olduğunu öne sürerek bu duruma itiraz etti. Ardından Gürsel, Edremit'te tugayda yaşanan bu olayın yerinde incelenmesi bahanesiyle Ankara'dan uzaklaştırıldı. Gürsel'in yerine vekaleten getirilen Org. Suat Kayaş, subayların tahliye edilmesini reddetti. Bu durum Gürsel'in oldukça canının sıkılmasına neden oldu ve emekliliği için az kalan süreyi izinli olarak doldurmak üzere Millî Savunma Bakanlığı'na izin dilekçesini verdi. Fakat Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in izin dilekçesi kısa sürede kabul oldu. Gürsel, izne ayrılmadan önce 3 Mayıs 1960 tarihinde Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e memleketin içinde bulunduğu buhranlı durumdan kurtulması için tavsiyeler içeren bir de mektup yazdı. Gürsel bu mektupta hükümete Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmesini ve Adnan Menderes'in Cumhurbaşkanlığı görevini devralmasını önerdi. Gürsel, sonrasında ordudan ayrılarak İzmir'e yerleşti.¹⁶⁴ Bu durum komite üyeleri için beklenmedik bir şok etkisi yaptı. Çünkü

¹⁶³ Özdağ, Menderes Döneminde, s.133-136, İpekçi, Coşar, İhtilalin İcyüzü, s.122-131, Killi, "Suphi Karaman Röportaj", s.177-178, Küçük, Rumeli'den 27 Mayıs'a, s.78-79.

¹⁶⁴ İpekçi, Coşar, İhtilalin İcyüzü, s. 150-151, Özdağ, Menderes Döneminde, s.162-165, **Tercüman, Milliyet**, 14 Haziran 1960, s.1-5, bu mektup Cemal Gürsel'in isteği üzerine, Alparslan Türkeş

Cemal Gürsel'in izne ayrılması komitenin bir liderden yoksun kalması demekti.¹⁶⁵ Komite üyeleri Cemal Gürsel'i ordudan ayrılmaması için ikna etme yoluna gittiler fakat bu konuda başarılı olamadılar. Örneğin komite üyelerinden Suphi Karaman, Gürsel'e gitmemesi gerektiğini, gittiği takdirde Türkiye'nin mahvolacağını ve Gürsel olmadan kendilerinin iş yapamayacaklarını söylemesine rağmen Gürsel, kendisinin şüphe altında olduğunu söyleyerek ordudan ayrıldı.¹⁶⁶ Gürsel'i ikna etmeye çalışanlardan biri de Alparslan Türkeş oldu. Türkeş, Cemal Gürsel'i bu konuda ikna etmeye çalıştı ve kendilerini yüzüstü bırakmamalarını söyledi. Fakat Gürsel, şartların müdahale için hazır olmadığını, müdahale planından vazgeçmelerini, lakin iki parti arasındaki gerginlik daha fazla artması, halkın ikiye bölünmesi ve çatışma çıkması halinde müdahaleye gerek olduğunu söyledi. Cemal Gürsel ordudan ayrılırken bir de orduya veda mektubu yazdı. Bu mektupta Gürsel, ordu mensuplarına hitaben her şeye rağmen ordunun ve ordu mensuplarının taşıdığı üniformanın şerefini yüksek tutmalarını, memlekette yaşanan siyasi ortamdan uzak durmalarını, bütün gayretlerini ülkenin savunmasında gerekli olan güçlerini artırmak için çalışmalarını ve bunun memleketin geleceği için önemli olduğunu dile getirdi.¹⁶⁷ Bu veda mektubu Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in ve Genel Kurmay Başkanı Rüstü Erdelhun'un eline geçti. Bunun üzerine bu mektubun basında yayınlanmasının engellenmesi için yayın yasağı konuldu fakat buna rağmen mektubun ordudan toplatılması mümkün olmadı.¹⁶⁸

Gürsel'in ordudan ayrılmasının ardından komite üyeleri yeniden bir lider arayışı içerisine girdiler ve 5 Mayıs 1960 tarihinde Sezai Okan'ın kız kardeşinin muayenehanesinde bir araya gelerek bir toplantı yaptılar. Bu toplantıya Sezai Okan, Orhan Kabibay, Sami Küçük, Ertuğrul Alatlı, Ekrem Acuner ve Muzaffer Yurdakuler katıldı. Bu toplantıda liderlik için Sezai Okan'ın Kara Kuvvetleri Komutanı Merkez Dairesi Başkanı Tuğg Rafet Yıldırım ile görüşmesine, Orhan Kabibay'ın Kara Kuvvetleri Komutanı Lojistik Dairesi Başkanı Tümğ. Cemal Madanoğlu ile görüşmesine, Muzaffer Yurdakuler'in ise 1. Ordu

tarafından, biri Türkeş'te kalması, diğeri ise Milli Savunma Bakanlığı'na verilmek üzere iki nüsha halinde yazıldı. Bu mektup yine Türkeş tarafından Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e verilmek üzere gönderildi. 27 Mayıs darbesinden sonra Cemal Gürsel, Türkeş'ten kendisinde olan mektubun bir nüshasını geri istedi ve mektup değiştirilmiş olarak basına verildi. Değiştirilen kısımları ise Gürsel'in Cumhurbaşkanı olarak Celal Bayar'ın yerine Adnan Menderes'in atanması tavsiyesi oldu. Erol Maraşlı, Balans Ayarları Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar, Metropol Yayınları, İstanbul 2008, s.148-153.

¹⁶⁵ Kâmil Karavelioğlu, Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, Güner Yayınları, İstanbul 2007, s.20.

¹⁶⁶ Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s.158.

¹⁶⁷ Turgut, Şahinlerin Dansı, s.111-112, **Kim**, 30 Mayıs 1960, Cilt: 7, Sayı: 98, s.15, Kansız İhtilal, Hazırlayan: Vecdi Bürün, Ekicigil Yayınevi, İstanbul 1960, s.15.

¹⁶⁸ Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.262.

Komutanı Org. Fahri Özdilek ile görüşmesine ayrıca Cevdet Sunay ile de bir görüşme yapılmasına karar verildi.¹⁶⁹ İkinci teklif Fahrettin Muzaffer Yurdakuler aracılığı ile İstanbul Örfi İdare Kumandanı Orgeneral Fahri Özdilek'e yapıldı. Fakat Özdilek, darbe fikrine sıcak bakmadığını söyleyerek bu teklifi reddetti. Darbe komitesi üyelerine de bu işlerden vazgeçmelerini, hükümetin en kısa zaman içinde kötü gidişata çözüm bulacağını ayrıca Ethem Menderes'in görevinden istifa edeceğini ve yeni bir hükümetin kurulacağını söyleyerek beklmelerini aksi takdirde ittihatçılar gibi vurulabileceklerini söyledi.¹⁷⁰ Fahri Özdilek komitenin bu teklifini ret etmesine ve darbe hazırlıklarından haberdar olmasına rağmen komiteyi hükümete ihbar etmedi.¹⁷¹ İkinci teklif ise Genelkurmay'da görevli Kur. Alb. Bekir Ecevit tarafından Genelkurmay İkinci Başkanı Cevdet Sunay'a yapıldı. Fakat Cevdet Sunay, *"ben de bunları beğenmiyorum. Hoşlanmıyorum bu adamlardan. Ama böyle işlere beni karıştırmayın."* Diyerek yapılan teklife olumsuz cevap verdi.¹⁷²

Cevdet Sunay'dan sonra alınan karar gereği Orhan Kabibay tarafından Kara Kuvvetleri Lojistik Başkanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu'na yapıldı. Kabibay, Madanoğlu'na bir komite kurulduğunu ve darbe için tüm hazırlıkların yapıldığını söyledi ve bu komiteye katılmasını teklif etti. Ancak Madanoğlu biraz düşünmek için zaman istemesi üzerine Kabibay Gürsel'in de bu komiteye dahil olduğunu ayrıca Gürsel'in Madanoğlu'nun kendi yokluğunu aratmayacağını söylediği şeklinde yalan bir ifadeye başvurarak Madanoğlu'nu ikna etme gayreti içerisine girdi. Nihayetinde Ekrem Acuner ve Orhan Kabibay son kez Madanoğlu ile yaptıkları görüşmede, Madanoğlu, erkeklik uğruna komiteye liderlik yapmaya karar verdi.¹⁷³ Böylece komite için lider bulma sorunu da çözüme kavuşmuş oldu.

1.8.6. Darbe Hazırlıkları

Komite üyeleri lider sorunu hallettikten sonra derhal darbe planlarını hazırlama faaliyetlerine başladılar. 18 Mayıs 1960 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın 23 nolu odasında ihtilalin tarihini belirlemek üzere bir toplantı yaptılar. Bu toplantıya, Orhan

¹⁶⁹ Özdağ, Menderes Döneminde, s.165, İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.151-152.

¹⁷⁰ Dursun, 27 Mayıs 1960 Darbesi, s.137, Yıldız, İhtilalin İçinden Anılar, s.167.

¹⁷¹ 27 Mayıs darbesi günü Alb. Abdurrahman Doruk, Alb. Mucip Ataklı ve Yrb. Orhan Kabibay'dan oluşan bir heyet, Org. Fahri Özdilek'in oturduğu lojmana giderek kendisinden ihtilale katılmasını istediler. Fakat Fahri Özdilek, bu hareketin doğru olmadığını ve onay vermediğini söyledi. Özdilek ancak ilerleyen zamanda fikrini değiştirerek darbeye katıldı. Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.267-268.

¹⁷² Türkeş, ilk teklifin Cevdet Sunay'a yapıldığını söyler. Turgut, Şahinlerin Dansı, s.115.

¹⁷³ Turgut, Şahinlerin Dansı, s.115-116, Özdağ, Menderes Döneminde, s.170-171, İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.155-159.

Kabibay, Sezai Okan, Sami Küçük, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Ertuğrul Alatlı katıldı. Bu toplantıda yapılan görüşmelerden sonra darbenin 20-26 Mayıs günü yapılmasına ve bu kararın kurye ile İstanbul'a bildirilmesine karar verildi. Bu toplantıya Alparslan Türkeş'in katılmaması ise dikkat çekici idi. Türkeş, Gürsel'in izinli olarak ayrılmasından sonra komitenin, güvenlik nedeniyle Gürsel ile görüşmeme kararı almasına rağmen, Gürsel ile görüşmeye devam etti. Fakat bu durumun komite için bir risk oluşturması nedeniyle Türkeş, bu toplantıya davet edilmedi.¹⁷⁴ Bu toplantının ardından 20 Mayıs günü Cebeci'de bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda darbenin hareket planı yapılarak darbeden sonra kurulacak kabinenin sivil veya askerlerden kurulması konusu görüşüldü ve Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri ve Ulaştırma Bakanlığı'nın askerlere verilmesi üzerinde karar kılındı.¹⁷⁵ 23 Mayıs günü ise İrfan Baştuğ'un evinde bir toplantı daha yapıldı. Bu toplantıya Mustafa Kaplan ve Rıfat Baykal'ın İstanbul'dan Muzaffer Özdağ, Numan Esin ve Ahmet Er ile irtibata geçmesi ve bu subayların komite üyelerine baskı yapmaları özellikle Numan Esin'in Ankara'ya gelerek komite üyelerini ikna etmesi sonucu Türkeş de bu toplantıya katıldı. Darbenin 25-26 Mayıs günü yapılmasına karar verilen bu toplantıda iki konu görüşüldü. Bunlardan birincisi Madanoğlu tarafından kuvvet komutanlarına haber verilerek ordunun alarma geçilmesi sonrasında ise Çankaya Köşkü'ne gidilerek Celal Bayar'a hükümetin istifa etmesinin gerektiğinin, Tahkikat Komisyonun dağıtılmasının aksi halde ordunun alarma geçeceğinin ve darbe yapacağının söylenmesi fikrinin ortaya atılması oldu. İkincisi ise hareketin nereden yönetileceği konusu idi. Madanoğlu harekâtın Harp Okulu'ndan yönetilmesini isterken Suphi Karaman ise Sıkıyönetim Karargâhından yönetilmesini teklif etti.

Bu toplantıda, darbenin 25-26 Mayıs'ta yapılması kararını İstanbul'a bildirme görevi Muzaffer Yurdakuler'e verildi. Yurdakuler derhal İstanbul'a giderek darbe tarihini önce Orhan Kabibay'a sonrasında Davut Paşa Kışlasında bulunan Orhan Erkanlı'ya, 3. Zırhlı Tugay'ın Piyade Tabur Komutanı Kur. Bnb. Şükran Özkaya'ya bildirdi. Fakat Ankara'da komite üyeleri, Genelkurmay'ın 23 nolu odasında yaptıkları toplantıda darbenin yapıldığı esnada Ankara'da kilit noktaları kontrol alması kararlaştırılan piyade birliklerinin komutanlarının yazılı emir istemesi ayrıca Adnan Menderes'in 26 Mayıs günü Atina'ya gitmesi beklenirken bu karardan vazgeçip Eskişehir'e gitmesi ve Eskişehir'de komite üyesinin bulunmaması nedeniyle planlarının bozulmuş olmasından dolayı darbe tarihini

¹⁷⁴ Özdağ, Menderes Döneminde, s.172-174, Küçük, Rumeli'den Mayıs'a, s.86.

¹⁷⁵ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.167-168.

erteledi. Bu karar Mehmet Özgüneş tarafından Yurdakuler, Kabibay ve Numan Esin'e darbenin ertelendiğini bildiren parola olan “*Dündar Seyhan'ın oğlu ikmale kaldı*” mesajı ile bildirildi. Bunun üzerine darbenin ertelendiği haberi derhal birliklere yine Kabibay ve Yurdakuler tarafından ulaştırıldı.¹⁷⁶

25 Mayıs'ı 26 Mayıs'a bağlayan gece yapılması düşünülen darbe, tüm hazırlıklara rağmen o tarihte yapılamadı. Fakat Ankara'nın bu kararına rağmen İstanbul'da bulunan komite üyeleri daha fazla beklemenin komitenin deşifre olabileceği düşüncesiyle harekete geçme kararı aldılar. 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece Ankara'da bulunan Alb. Muzaffer Yurdakuler İstanbul'da bulunan Orhan Kabibay'a telefonla arayarak “*emekli sandığından istediğin 2740 lirayı aldım. 10 lirasını kestiler, 2730 lira kaldı. Eskişehir'deki havacı arkadaşların da parasını aldım, ama bildiremiyorum onu da sen hallediver*” şeklinde bir mesaj aldı. Bu mesajın anlamı 27 Mayıs gecesi saat 4:00'te başlaması gereken harekât saat 3:00'a alındı. Eskişehir'deki Menderes'i de siz halledin demektir.¹⁷⁷ İstanbul'un harekata geçmesinin ardından Ankara'nın da harekete geçmesiyle 27 Mayıs 1960 tarihinde darbe hareketi başlamış oldu.

Bu komitelerden başka Erol Dinçer, Ankara Tank Okulu'nda siyasi ortamdan memnun olmayan bazı Tankçı ve Süvari Subaylardan oluşan on iki kişilik bir Teğmenler Cuntası kurduklarını ve bir darbe yapılması konusunda anlaşmaya vardıklarını söyler. Dinçer, ancak üstteğmenlerin bir darbe için rütbelerinin yeterli olmadığını dolayısıyla üst rütbelilerle bağlantı kurmak gerektiğini bunun için ise Teğmen Yılmaz Akkılıç'ın görevlendirildiğini diğer Teğmenlerin ise görevli olarak bulundukları bölgelerde kendilerine bağlı halkalar oluşturmak için görevlendirildiklerini, irtibatın ise şifreli mektuplar aracılığıyla sağlandığını ifade eder. Dinçer, dahası Yılmaz Akkılıç'tan bir mektup aldığını ve bu mektupta Cemal Gürsel'in kendileriyle beraber olduğunu ve izin alıp Ankara'ya gelmesini istediğini iddia eder. Erol Dinçer aynı zamanda Teğm. Yılmaz Akkılıç ve diğer Teğmenlerin Bnb. Vehbi Ersü aracılığıyla Yzb. Fethi Gürcan ile irtibata geçtiklerini dolayısıyla kendisinin ve Fethi Gürcan'ın alaydaki gece toplantılarına katıldığını ve harekete geçmek için hazırlıklar yaptıklarını dile getirir.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Özdağ, Menderes Döneminde, s.180-184, İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.178-186.

¹⁷⁷ Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.263.

¹⁷⁸ Fethi Gürcan, Ben İhtilalciyim, s.24.

İKİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS DARBESİ SONRASINDA KURULAN MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ VE FAALİYETLERİ

Darbe hazırlıkların tamamlanmasının ardından, 27 Mayıs 1960 tarihinin sabahında Binbaşı Ahmet Yıldız ve Binbaşı Orhanlı Erkanlı tarafından kaleme alınan ilk bildiri, İstanbul Radyosunda sabah saat 04.36 da Binbaşı Kenan Ersoy tarafından okundu.¹⁷⁹ Bu bildiri “*dikkat dikkat burası İstanbul Radyosu büyük Türk Milleti bütün Türkiye’de Silahlı Kuvvetlerimiz 27 Mayıs saat 3.00 den itibaren idareyi ele almış bulunmaktadır. Bütün vatandaşlarımızın ve emniyet kuvvetlerimizin Silahlı Kuvvetlerle yakın ilişkisi sayesinde bu harekât hiçbir can kaybı olmadan başarılmıştır. İstanbul’da ikinci bir tebliğe kadar Silahlı Kuvvetler mensupları hariç sokağa çıkma yasağı konmuştur. Vatandaşlarımızın Silahlı Kuvvetlerimizin vazifelerini kolaylaştırmalarını ve bütün milletçe demokratik rejimin en kısa zaman içinde tesisine yardımcı olmalarını rica ederiz.*”¹⁸⁰ Şeklindeydi.

Darbe karargâhında Tuğg. Sıtkı Ulay, Kur. Alb. Mithat Ceylan, ve Kur. Alb. Alparslan Türkeş tarafından kaleme alınan ve darbenin ilkeleri niteliğinde olan ikinci bildiri ise saat 05.25 te Ankara Radyosu’nda Albay Alparslan Türkeş¹⁸¹ tarafından okundu. Bildiride, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin, kardeş kavgasının çıkmasına engel olmak, partilerin uzlaşmaz bir tutum içine girmeleri sebebiyle demokrasi rejiminin tehlikeye gireceği endişesini ortadan kaldırmak amacıyla saat 3’den itibaren tüm yurttan idareyi ele aldığı ve duruma hâkim olduğu ilan edildi. Altında Silahlı Kuvvetleri’nin imzası bulunan bu tebliğde ayrıca darbenin hiçbir şahsa ve topluluğa karşı yapılmadığı, en kısa zamanda seçimlere gidilerek idarenin sivil iktidara bırakılacağı ve vatandaşlara hangi siyasi partiye mensup olurlarsa olsunlar kanunlar ve hukuk prensiplerine uygun şekilde davranılacağı,

¹⁷⁹ Cüneyt Akalın, Askerler ve Dış Güçler “Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı”, İstanbul 2000, s.169, Yıldız, İhtilalin İçinden Anılar, s.174.

¹⁸⁰ **Milliyet**, 27 Mayıs 1960, s.1-5, Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, Editör: Suna Killi, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1998, s.113-114, Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.265-266.

¹⁸¹ İddiaya göre Alparslan Türkeş, radyodan darbe bildirisini okuduktan sonra İsmet İnönü’nün evinin önünde büyük bir kalabalığın toplandığını öğrendi. Bu haber üzerine tedbir almak için bir tank taburu ve bir Piyade Bölüğü ile İnönü’nün evine gitti ve bölük komutanına tedbir alması için emir verdi. Türkeş’in yanında Muzaffer Karan ve Tank Tabur Komutanı Hakkı Bozkaya da bulunmaktaydı. Türkeş’i CHP’nin ileri gelenlerinden Avni Doğan karşıladı. İsmet İnönü Türkeş’i görünce ayağa kalktı ve elini sıkı ve Türkeş’i tebrik etti. Türkeş ise İnönü’ye ordunun idareye el koyduğunu, parti faaliyetlerinin bir süre için durdurulduğunu, asayişin normal olduğunu, sokağa çıkma yasağının bulunduğunu ve hiçbir şekilde kan dökülmediğini söyledi. Türkeş’in bu sözleri üzerine İsmet İnönü, tekrar Türkeş’i kucakladı ve tebrik etti. Turgut, Şahinlerin Dansı, s.141-142.

dış politika da Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine, “yurtta sulh cihanda sulh” ilkesinden hareketle tüm ittifaklara ve antlaşmalara sadık ve NATO ve CENTO ya bağlı kalacaklarına dair esaslara yer verildi.¹⁸²

Türk Silahlı Kuvvetleri, 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koymadan önce 1935 yılında çıkarılan ve bu dönemde yürürlükte olan 2771 Sayılı Ordu Dahili Hizmet Kanunu'nun 34. Maddesini “Türk yurdunu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumak” ilkesini kendisine yasal dayanak olarak gördü ve yönetime el koydu.¹⁸³

Darbe başarıyla gerçekleştirildikten sonra darbeci subaylar ilk olarak İzmir'de bulunan Cemal Gürsel'in Ankara'ya getirilmesi kararı aldı.

Milli Birlik Komitesi üyesi Haydar Tunçkanat'ın ifadesine göre darbe bildirilerinin okunmasının hemen ardından saat 6:00 sularında darbeci subaylar, İzmir'de bulunan Cemal Gürsel ile irtibata geçerek kendisinden Yeşilköy Havaalanı'ndan hareket edecek bir askeri uçakla Ankara'ya gelmesi için hazırlanmasını istedi. Ardından Alb. Mucip Ataklı, Harp Akademisi'nde öğrencisi aynı zamanda Ataklı hücrelerinden olan Pilot Selahattin Aydınoglu'na Yeşilköyden alacakları C-47 uçağı ile İzmir'e gidip Cemal Gürsel'i almaları ve Ankara'ya getirmeleri ayrıca Bandırma üstünden geçerken iki jet filosunun birinin Ankara diğerinin ise İstanbul üzerinde olmak üzere 4.000 fit yükseklikte uçurulması için uçuş kulesine bildirilmesi emri verildi.¹⁸⁴

Avni Elevli, Haydar Tunçkanat'ın ifadesini doğrular şekilde Cemal Gürsel'in İzmir'den Ankara'ya getirilişini şu şekilde anlatır. 1. Ordu Komutanı Org. Fahri Özdilek, Cemal Gürsel'e hitaben eski Türkçe ile kendilerinin Ankara'ya teşriflerini ve emirlerinde olduğunu yazdığı kartviziti Hv. Kur. Alb. Mucip Ataklı'ya verir. Ataklı ise bu kartviziti Gürsel'i getirecek olan uçağın pilotu Bnb. Selahattin Aydınoglu'na verir. Elevli'nin kendisi de dahil olmak üzere ikinci pilot Bnb. Nazif Akdağ, Dz. Makina Binbaşı Vedii Bilget ve Muzaffer Özdağ sonradan katılan Makinist İsmail Pişkin, Telsizci Selahattin Polat ile birlikte en konforsuz olan C-47 uçağı ile Ankara'dan havalanırlar. Bandırma Üssüne geldiklerinde Pilot Selahattin Aydınoglu, Bandırma Üs Komutanı Veysel

¹⁸² **Hürriyet, Cumhuriyet, Dünya, Vatan**, 7 Mayıs 1960, s.1-5, Özkaya, Adım Adım 27 Mayıs, s.206.

¹⁸³ Bu kanun darbenin yapılmasından hemen sonra kaldırıldı. Yerine Milli Birlik Komitesi tarafından 4 Ocak 1961 tarihinde 211 sayılı TSK. İç Hizmet Kanunu getirildi. O. Metin Öztürk, Ordu ve Politika, Gündoğan Yayınları, Ankara 2000, s.70-73, RG No: 10702, 9 Ocak 1961, s.2998.

¹⁸⁴ Bu emir üs komutanı Alb. Veysel Ergun'a iletilmesine rağmen uçaklar uçurulmadı. Sonrasında bu uçuş görevi Eskişehir'den kalkan uçaklar tarafından yerine getirildi. Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.268.

Ergun'un, telsizle "derhal iki filo uçuşa geçecek, biri Ankara, diğeri İstanbul üzerinden 4000 fit yükseklikten uçacaklar, arz" emrini verdiğini bildirir. Uçak İzmir'e indiğinde Bölge Komutanı Org. Canip İskilipligil Gürsel'i evinden alır ve sonrasında uçağa binerek İzmir'den, Ankara'ya gelmek üzere ayrılırlar.¹⁸⁵

Kurtul Altuğ, Cemal Gürsel'i İzmir'den Ankara'ya Muzaffer Özdağ'ın getirdiğini, Özdağ ile darbeden 15 yıl sonra karşılaştıklarında bu olayı kendisine, Gürsel'in darbe olduğu haberini duyunca kıyasıya ağlamak istediğini fakat iradesine hâkim olduğunu, uçakta ise Gürsel'e ordu ve devlet yeniden kurulmalı dediğini, Gürsel'in ise bir kâğıt kalem istediğini ve "*Muzaffer Özdağ gönlümü fahr ile dolduran arkadaşlığınıza teşekkür ederim.*" ifadesini yazarak altına imzasını attığı şeklinde anlattığını iddia eder.¹⁸⁶ Numan Esin ve Kâmil Karavelioğlu yine aynı şekilde Cemal Gürsel'i Ankara'ya getiren şahsın Muzaffer Özdağ olduğunu söyler.¹⁸⁷

Saat 11: 00 sularında Ankara'ya gelen Cemal Gürsel, ilk olarak Harp Okulu'nda kurulan Sıkıyönetim Karargâhı'na geldi. Sonrasında darbe karargâhı Genelkurmay Başkanlığı'na taşındı ve Cemal Gürsel faaliyetlerini buradan yürüttü.¹⁸⁸

Türk Silahlı Kuvvetler Başkumandanı ve Milli Birlik Komitesi Başkanlığı görevini üstüne alan Orgeneral Cemal Gürsel,¹⁸⁹ saat 16:00 sularında radyodan millete hitaben bir konuşma yaptı. Gürsel bu konuşmasında ilk olarak darbenin yapılma gerekçelerini anlattı ve ardından asla bir diktatör olmayacağını bütün amacının memlekette temiz, dürüst ve demokratik bir düzen kurmak olduğunu aynı zamanda devlet idaresini en kısa zamanda millete teslim edeceğini bildirdi.¹⁹⁰

Bu arada darbenin yapıldığı gün 1. Ordu Komutanı Org Fahri Özdilek'in darbeye katılmasının ardından 3. Ordu Komutanı Orgeneral Ragıp Gümüşpala da Cemal Gürsel ile yaptığı telefon konuşmasından sonra darbeci subaylara katıldı.¹⁹¹

¹⁸⁵ Avni Elevli, Hürriyet İçin 27 Mayıs 1960 Devrimi, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1960, s.32-38.

¹⁸⁶ Kurtul Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, Koza Yayınları, İstanbul 1976, s.105-106.

¹⁸⁷ Dursun, 27 Mayıs 1960 Darbesi, s.136, Karavelioğlu, Bir Devrim İki Darbe, s.31.

¹⁸⁸ Tuçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.268.

¹⁸⁹ Orgeneral Cemal Gürsel, Silahlı Kuvvetlerin sevdiği, saydığı bir general olmakla birlikte Ordu içerisinde "Cemal Ağa" takma adı ile anılırdı. Gürsel 27 Mayıs darbesi yapılmadan önce darbenin hazırlıklarından haberdar olmasına rağmen darbe komitesinin kimlerden oluştuğundan ve ne şekilde çalışmalar yaptığından haberdar değildi. Seyhan, Gölgedeki Adam, s.87.

¹⁹⁰ **Milliyet, Cumhuriyet, Akşam, Öncü**, 28 Mayıs 1960, s.1-5.

¹⁹¹ Turgut, Şahinlerin Dansı, s.145-146, Aytekin, İhtilal Çıkmazı, s.47-48

Başta Celal Bayar ve Adnan Menderes olmak üzere Demokrat Parti mensuplarının yakalanarak Harp Okulu binasına alınmasının ardından darbe tamamlanmış oldu.

Darbe gününden sonraki üç gün boyunca Milli Birlik Komitesi adına, altında Org. Cemal Gürsel'in imzası bulunan aynı zamanda bir nevi yasa gücünde kararname¹⁹² olan toplam 31 adet tebliğ yayınlandı. 19 numaralı tebliğ ile TBMM'nin kapatıldı. 14 numaralı tebliğ ile kapatılan gazeteler tekrar yayın hayatına başladı. 13 numaralı tebliğ ile yeni anayasa kabul edilinceye kadar tüm siyasi partilerin faaliyetlerinin durduruldu. 3 numaralı tebliğ ile de ülkenin huzuru ve asayişin sağlanması için siyasi partilerin tebliğ yayınlamaları ve herhangi bir faaliyette bulunmaları, gösteri yürüyüşleri ve toplantı yapmaları yasaklandı.¹⁹³

2.1. Askeri Şura Toplantısı ve Alınan Kararlar

27 Mayıs günü öğleden sonra Genelkurmay Başkanlığı binasında Askeri Şura toplantı salonunda Org. Cemal Gürsel'in başkanlığında ilk toplantı yapıldı. Bu toplantıda ilk olarak görev dağılımı yapıldı ve Devlet başkanlığı, başbakanlık ve Millî Savunma Bakanlığı'nın Org. Cemal Gürsel'e verilmesi kararlaştırıldı. Rıfat Baykal'a Org. Cemal Gürsel'in Özel Kalem Müdürlüğü görevi verildi. Rıfat Baykal bu göreve atandıktan sonra ilk olarak 28 Mayıs günü başbakanlığın hizmetine verilen başbakanlık binasını kullanılabilir hale getirdi. Çünkü 27 Mayıs sabahı yanlış anlama nedeniyle Başbakanlık Muhafız Jandarma Bölüğü ile Harp Okulu Taburu ve Genelkurmay Başkanlığı Muhafız Kıtası arasında kısa süren bir çatışma yaşanmıştı. Bu çatışma sırasında atılan kurşunlarla kabine toplantı odasının camları kırılmış tavanında ise kurşun delikleri oluşmuştu. Ayrıca o esnada olayın içinde yer alan birlikler kilitli olan odaların kapılarını kırmışlardı.¹⁹⁴ Alparslan Türkeş başbakanlığa gittiği esnada böyle bir manzara ile karşılaştı. Bunun üzerine Türkeş Levazım Müdürü'nün gelmesiyle birlikte hemen kasaları ve odaların kapılarını mühürletti.

Darbenin ikinci günü Alparslan Türkeş, Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı'na ait kasaların hâkim gözetiminde açılmasını teklif etti. Gürsel'in bu teklifi kabul etmesinin ardından Adalet ve Millî Savunma Bakanlığı'na bir emir yazıldı. Bu emirle Adalet

¹⁹² Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Cilt: V, Bilgi Yayınları, Ankara 2002, s.18.

¹⁹³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Fon No:30-1-0-0, Dosya No: 10, Sıra No:1, Milli Birlik Komitesi Tebliğleri (07.07.1960), **Cumhuriyet, Vatan, Hürriyet, Yeni İstanbul, Milliyet, Akşam, Tercüman, Yeni Sabah, Dünya**, 27-28 Mayıs 1960, s.1-5, RG No: 10515, 30 Mayıs 1960, s.1450-1453.

¹⁹⁴ Türkeş, 27 Mayıs, 13 Kasım, s.37-39.

Bakanlığı'ndan 10 hâkim, Millî Savunma Bakanlığı'ndan 6 askeri hâkim istendi. Hâkimler göreve başladıktan sonra ilk olarak mühürlü olan odaları sonra mühürlü kasaları incelediler. Ardından odalardaki eşyaların sayım ve dökümü yapıldı ve zapta geçirildi. Sonraki gün ise Alparslan Türkeş ve Fazıl Akkoyunlu kasaların anahtarlarını almak için Harp Okulu'nda bulunan Celal Bayar ve Adnan Menderes'in yanına gittiler. Alparslan Türkeş, Celal Bayar'a darbenin amacını açıkladıktan sonra yeni bir anayasa hazırlayacaklarını ve seçimlere gideceklerini, Bayar'ın vatanseverliğinden asla şüphe etmediklerini ve Atatürk'ün eski arkadaşı olduğunu söylediler. Ayrıca devlet için önemli sırlar olup olmadığını sordular. Bunun üzerine Celal Bayar, Türkeş'e devlet idaresinde tecrübe sahibi olmasından dolayı hazırlanacak olan anayasa için kendisinin de fikirlerinin alınmasını istedi. Türkeş ise cevaben yeni anayasa hazırlanırken Bayar'ın fikirlerine başvurulacağını söyledi. Bu konuşmaların ardından Celal Bayar Çankaya Köşkü'nde bulunan kasanın anahtarını Türkeş'e teslim etti. Türkeş ve Akkoyunlu Celal Bayar'dan anahtarı aldıktan sonra Adnan Menderes'in yanına gittiler. Adnan Menderes Alparslan Türkeş'e iki parti olarak çok çetin mücadele ettiklerini ve bir çatışmaya girdiklerini kendisinin bu durumdan kurtulmak için çare aradığını fakat bulamadığını dolayısıyla ordunun müdahalesinin iyi olduğunu söyledi ve memleket için hayırlı olmasını diledi. Menderes ayrıca kendi sesinden bir teybe veya yazılı olarak bir beyanat vermeyi teklif etti. Ancak Türkeş böyle bir şeyin baskı ile yapıldığı şeklinde anlaşılacağını düşünerek kabul etmedi. Bunun üzerine Menderes kasanın anahtarını Türkeş'e teslim etti.

Anahtarların teslim alınmasının ardından anahtarların kasaları açmaması üzerine kasalar kaynak makineleri kullanılarak hâkimlerin önünde açıldı. Ayrı ayrı incelenerek dökümü yapıldı ve zapta geçirildi. Bu tutanakların bir nüshası Maliye Bakanlığı'na bir nüshası da Millî Savunma Bakanlığı'na teslim edildi. Kasaların açıldığı sırada başbakanlık binasında bulunan Alparslan Türkeş Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un kasasından birkaç milletvekiline ait gizli olarak doldurulmuş teyp bantları ve altına imzaları ve rujlu dudaklarının basılı olduğu bayanlara ait mektuplar çıktığını ifade eder. Türkeş, bu mektupların sahibi olan bazı bayanların sonrasında siyasette yer aldığını ayrıca bu mektupları kendisinden istediklerini fakat kendilerine bu mektuplardan haberi olmadığını söylediğini ve bu mektupları Başbakanlık Müsteşarlığı'ndan ayrılırken Hilmi İncesulu'ya teslim ettiğini de dile getirir.¹⁹⁵ Türkeş' kasalardan ayrıca örtülü ödenekler, dövizler, Rus Parası, İsveç Frankı, dolarlar ve Alman markları çıktığını en çok paranın ise

¹⁹⁵ Turgut, Şahinlerin Dansı, s.151-154.

Ahmet Salih Korur'un kasasından çıktığını paralardan başka çok değerli hediyelik eşyalar, Ahmet Salih Korur'un odasında bazı camilerden getirilen altın kandiller, gümüş leğen, ibrikler, gümüş bastonlar, yabancı devlet liderlerine verilmek üzere değerli halılar, pırlantalarla süslenmiş sigara kutuları, sigara tabakaları, kol ve cep saatleri ve kadife keselerde çil çil altınlar çıktığını ve bu eşyaların hepsinin hâkimler tarafından sayımı yapılarak tutanaklara geçtiğini ve kendisinin başbakanlıktan ayrılırken Hilmi İncesulu'ya teslim ettiğini ifade eder.¹⁹⁶

1964 yılında Alparslan Türkeş ile karşılaşan ve kendisinden 27 Mayıs darbesini anlatmasını isteyen Tekin Erer ise Türkeş'in kendisine bu olayı şu şekilde anlattığını söyler. Darbenin ertesi günü Türkeş, Selim Sarper ve birkaç subay ile beraber Harp Okulu'na gider. Türkeş burada Adnan Menderes'e memlekette kardeş kavgasını ve partiler arasındaki çatışmayı önlemek için ordunun idareye el koyduğunu, burada emniyette olduklarını söyler ve kendisinin devlet idaresi ile ilgili söyleyeceği bir sırrı veya sözü olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Menderes, Selim Sarper gibi dirayetli bir şahsı dışişleri bakanı yaptıkları için memnun olduğunu, devlet idaresi ile ilgili bir sırrı olmadığını bütün evrakların bakanlıklarda bulunan dosyalarda olduğunu söyler. Menderes ayrıca ordunun yönetime el koyduğuna sevindiğini çünkü kendisinin memleketi bu çıkmazdan nasıl çıkaracağını düşünmekten gözüne uyku girmediğini fakat bir çare bulamadığını ifade eder. Muhalefet partisi hakkında ise muhalefetin kendilerine aman vermediğini, acele seçimlere gitmeleri durumunda muhalefetin sandıklara hile karıştıracağını ki bunu halkın bildiğini, seçimleri ertelemeleri halinde siyasi havanın hergün daha da bozulacağını, istifa etmeleri durumunda ise vazifeden kaçtıklarını, yapamadıklarını söyleyeceklerini dile getirir. Menderes bu nedenlerden dolayı ordunun tarafsız şekilde idareye el koymasının ve tarafsız bir seçim yapmayı vaad etmesinin doğru bir karar olduğunu, bu seçimlerde halkın kimi tuttuğunun ortaya çıkacağını dahası kendilerini desteklediğini ve bu sözlerini yazılı veya radyodan millete açıklamaya hazır olduğunu dile getirir.¹⁹⁷

2.2. İsmet İnönü'nün Darbe Karşısındaki Tutumu

27 Mayıs darbesinin hazırlanmasında veya oluşmasında katkısının bulunup bulunmadığı bir tartışma konusu olan ve kendi tabiriyle "ihtilalin ne içinde ne de

¹⁹⁶ Turgut, Şahinlerin Dansı, s.157-158.

¹⁹⁷ Tekin Erer, Yassıada ve Sonrası, Yeni Matbaa, İstanbul 1965, s.56.

dışındayız”¹⁹⁸ diyen İsmet İnönü’nün aslında son zamanlarda askerin bir darbe hazırlığı içinde olduğunu tahmin ettiği “*asker ihtilal hazırlıyor. Bunu görmemek imkânsız. Fakat hareketi Mehmetçiği kullanmadan yapmak lazım. Bakalım onu nasıl tertipleyecekler*”¹⁹⁹ sözünden anlaşılmaktaydı. Darbe gecesi ise damadı Metin Toker’e “*ihtilal kapımızda*”²⁰⁰ dedikten sonra sabahın erken saatlerinde ihtilalin yapıldığı haberini aldığı ilk tepkisi “*eyvah, bir ihtilal olur ama demokratik nizamı nasıl oturtulur. Bundan sonra çok müşküllerin içinde olacağız, çok zahmetler çekeceğiz. İnşallah sağa sola saptırmadan demokratik düzene en kısa zamanda gelirler.*” temennisinde bulunmak oldu.²⁰¹

Avni Elevli, İnönü’nün, darbenin yapıldığını öğrendikten sonra darbenin başının kim olduğuna dair bir araştırma içerisine girdiğini, darbenin liderinin, Cemal Gürsel olduğunu öğrendikten sonra çok memnun olduğunu, Gürsel’in tecrübeli ve soğukkanlı bir insan olarak, darbeyi yapan genç subayların aşırı hareketine engel olabileceğini söylediğini ifade eder.²⁰²

İnönü’nün ihtilal güçleri ile ilişkisi daha 27 Mayıs gününün hemen sabahında başladı. Cemal Gürsel Milli Birlik Komitesi’nin başına geçtikten sonra Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü’yü telefonla arayarak darbenin yapılacağını kendisine önceden haber vermedikleri için kusurlu olduklarını, fakat haber verdikleri takdirde İsmet İnönü’nün kendilerini caydırabileceğini düşündüklerini söyledi ve sözlerini “*emirleriniz bizim için daima peygamber buyruğudur*” diyerek bitirdi. İsmet İnönü ise Cemal Gürsel’in bu sözlerine karşılık memleket ve millet için hayırlı bir iş yaptıklarını ve kendisinin de memleket için her zaman hizmete hazır olduğunu söyledi. İsmet İnönü, Cemal Gürsel’e bir de orduyla ilişkilerini korumalarını ve orduya hâkim olmalarını, kendi aralarında bölünmeye imkân tanımamalarını ayrıca bir an önce seçimlere gitmelerini tavsiye etti. Cemal Gürsel sonrasında İnönü’nün üç ay içinde seçimlere gidilmesi isteğini “*iktidar için bir an önce gerdeğe girmeye hevesli güvey kadar aceleci*” şeklinde yorumladı.²⁰³

¹⁹⁸ Fikri Karanis, Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul 1994, s.500.

¹⁹⁹ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, s.445.

²⁰⁰ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, s.481.

²⁰¹ Orhan Tokatlı, Kaybolan Yıllar 1961/1973, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000, s.13.

²⁰² Avni Elevli, 1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi “Türkiye”, Cilt: 1, Balkanoğlu Matbaacılık Ankara 1967, s.56.

²⁰³ Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960- 1961, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s.24-25.

Nihat Erim, İsmet İnönü'nün bir an önce seçimlere gidilmesi gerektiği konusunda Cemal Gürsel'e büyük bir ümit bağladığını, askeri idarenin uzun süre iktidarda kalması ve seçimleri geciktirmesi halinde bununla mücadele edeceğini söylediğini ifade eder.²⁰⁴

İsmet İnönü darbeden sonra yurt dışında bulunan oğlu Erdal İnönü'ye yazdığı mektupta darbe hakkındaki düşüncelerini “*giden idare devam edebilmek için her gün yeni, yıkıcı ve gayrimeşru tedbirler alma yolunda idi. Çok söyledim, dinlemediler...iş bir askeri darbeye varmamalıydı. Bu darbenin daha önceden tahmin ve bütün memlekete ve Meclis'e açıktan söyleyicisiyim. Şimdi gerisini düzeltmek için çalışacağım...askeri idare memleketi yakın fena akıbetten kurtarmıştır.*” şeklinde dile getirdi.²⁰⁵

İnönü'nün bu düşüncesine rağmen bazı Cumhuriyet Halk Partisi partizanları darbenin kendi gayretleri ile yapıldığını dolayısıyla iktidarın kendi hakları olmasına rağmen Milli Birlik Komitesi üyelerince ele geçirdiğini düşünüyorlardı.

Aslında İnönü'nün darbenin içinde olduğuna dair düşüncelerin ortaya çıkmasında darbeden önce birtakım sözler sarfetmesi etkili oldu. Örneğin darbeden önce TBMM de Demokrat Parti'ye yönelik söylediği “*sizi ben bile kurtaramam*” sözü bu darbenin içinde olduğunun sözlü bir ifadesi olarak yorumlandı ve aynı zamanda darbeden önce darbeyi hazırlayan askerler için bir umut olduğu iddia edildi.²⁰⁶

İsmet İnönü'nün darbenin içinde olduğunu düşünen Celal Bayar, yıllar sonra İnönü'nün bu sözlerini şu şekilde yorumladı. “*Eğer İsmet Paşa, ihtilalcilerle temas halinde olmasaydı nasıl olupta bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam diyebilecekti. Bu sözün mefhumu muhalifi, Tahkikat Encümeni'ni kuramazsanız, sizi ihtilale muhatap olmaktan kurtarırmıdır. O halde, kurtarmakta, kurtarmamakta kendi ihtiyarında oluyor. Yani ihtilalin ele başısı İsmet Paşa'dır*”²⁰⁷

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise İsmet İnönü'nün darbeden önce kendisiyle dertleşmek için evine geldiği esnada hararetli bir şekilde siyasi durumdan yakınması üzerine evinde misafir olarak bulunan ve koyu bir İnönü taraftarı olan bir şahsın “*paşam bu böyle olmaz; harekete geçmeli harekete...*” şeklinde bir ifade kullanması üzerine İnönü'nün, “*yani bir ihtilal mi yapmamızı istiyorsunuz? şimdiki rejim tam bir ihtilal*

²⁰⁴ Nihat Erim, Günlükler 1925-1979, II. Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.713.

²⁰⁵ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Cilt: V, s.16-17.

²⁰⁶ Turhan, 27 Mayıs 1960'tan, s.109.

²⁰⁷ İsmet Bozdağ, Bir Darbenin Anatomisi Celal Bayar Anlatıyor, Emre Yayınları, İstanbul 2006, s.94.

rejimidir. Biz buna son vermek ve bir kanun devri açmak için uğraşıyoruz.” cevabını verdiğini söyler.²⁰⁸

Darbenin ilk günü bazı tavsiyelerde bulunan ve hizmet için hazır olduğunu söyleyen İsmet İnönü’nün, Milli Birlik Komitesi üyelerine karşı tavrı darbenin sonraki günlerinde farklı oldu. Cumhuriyet Halk Partisi taraftarları darbeye ne karşı çıkıyor ne de tam olarak destek veriyorlardı ki bu durum İsmet İnönü’nün *“nasıl yapmışlarsa, öyle işin içinden çıksınlar.”*, *“bir an önce seçime gitmekte sayılmayacak kadar yarar vardır.”*, *“bunlar gelirler fakat gitmezler.”*, *“bunlar onbaşı Hitler de değil, hepsi kurmay, o gitmedi. Bunlar mı gidecek?”* şeklinde ki sözlerinden anlaşılıyordu. Bu demeçler Milli Birlik Komitesi üyelerinin zihinlerini bulandırdı ve aralarında bölünmelere dahası Komitenin, partiler üstü bir sorumlulukla kardeş kavgasını önleme isteğinin gerçekleşmesine engel oldu.²⁰⁹

Milli Birlik Komitesi’nin Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı ilk olarak açık tavır sergilemesi ise darbeden üç hafta sonra görüldü. Komite, altında Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in imzasının bulunduğu bir tebliğ yayınladı. Gürsel, bu tebliğde bazı kişilerin milli inkılâp hareketini kendi partilerine mal ederek vatandaşlar arasında propaganda yaptığını duyurdu. Dolayısıyla bu tebliğde kendisinin ve partisinin kastedildiğini düşünen İsmet İnönü Milli Birlik Komitesi’ne tepki gösterdi.²¹⁰

Ayrıca zaman içinde İsmet İnönü’nün darbeyi yapan subaylara karşı kullandığı ifadeler eyleme dönüştü ve 14 ler olayı başlığı altında detaylı anlatıldığı gibi Milli Birlik Komitesi içerisinde farklı düşünceye sahip iki grubun ortaya çıkmasına neden oldu. Başını Alparslan Türkeş’in çektiği grup seçimlerin daha ileri bir zamanda yapılmasını ve orduya dönmenin mümkün olamayacağından dolayı komite üyelerinin yeni bir parti şeklinde faaliyetlerine devam etmesini isterken, başını Cemal Madanoğlu’nun çektiği İsmet İnönü’ye ve Cumhuriyet Halk Partisi’ne sempati duyan diğer grup ise bir an önce seçimlere gidilerek iktidarın sivil idareye teslim edilmesini istedi. Ancak birinci grubun tasfiye edilmesiyle birlikte seçimlerin önü açıldı. Fakat bu olay siyasi kutuplaşmaları ve yeni siyasi gerginlikleri beraberinde getirdi.

²⁰⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.203.

²⁰⁹ Turhan 27 Mayıs 1960’tan, s.109.

²¹⁰ Toker, Yarı Silahlı, s.84.

2.3. 27 Mayıs Darbesinin Toplumdaki Yankıları

Gerek üniversite camiası gerekse Türk halkı Ankara’da Harp Okulu öğrencilerinden Topçu Teğmen Ali İhsan Kalmaz, bir jandarma kurşunuyla şehit düşen Abdurrahman Sarı, Ersan Özey ve bir kaza kurşunu sonucu şehit olan Sökmen Gültekin’in²¹¹ şehit düşmelerine rağmen darbenin başarıyla ve kansız bir şekilde sonuçlanmasını büyük bir memnuniyetle karşıladı. Öğrenciler gruplar halinde yürüyüşler yaptılar ve aynı zamanda da orduya büyük tezahüratlarda bulundular.²¹²

Ankara başta olmak üzere İstanbul ve İzmir’de kutlamalar büyük bir coşku ile geçmesine rağmen Anadolu’nun birçok şehrinde bu kutlamalar bu üç büyük şehire kıyasla fazla coşkulu geçmedi. Bunun nedenlerinden biri ülkede yaşanan karışıklıkların Ankara, İstanbul ve kısmen de İzmir de yoğun olarak yaşanması, diğer nedeni ise halkın çoğunluğunun Silahlı Kuvvetler’in ülke yönetiminde bundan sonra nasıl bir yol izleyeceği konusunda herhangi bir fikre sahip olmamasıydı. Buna rağmen kutlamalar yaklaşık bir ay kadar devam etti.²¹³

Halk sokağa çıkma yasağının kaldırıldığıının ilan edilmesinin hemen ardından sokağa çıkarak askere tezahürat gösterisinde bulundu. Evler, sokaklar ve iş yerleri Türk bayraklarıyla donatıldı.²¹⁴ Halkın bu sevincine esnaflar da kayıtsız kalmadı. Örneğin otobüs şoförleri yolcular için yüzde on indirim uyguladı ve bunlara İstanbul esnafı da katıldı. İstanbul’dan sonra Bursa, Çanakkale, Adana, İskenderun, Mersin, Turgutlu, İstanbul Eyüp ve Kartal gibi il ve ilçelerde mitingler yapıldı. Bu mitinglerde halk “*ordu-millet el ele*”, “*polis-millet el ele*” sloganlarını kullandı. Bu şekilde devam eden eylemlerin ardından Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel bir bildiri yayınladı. Gürsel bu bildiride gösterilerin sona ermesini ve vatandaşların işlerinin başına dönmesini istedi ve asıl gayenin huzur ve sükûnetin sağlanması olduğunu ifade etti.²¹⁵

Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi mensupları’da darbeyi büyük şenliklerle kutlamakla kalmayıp yurdun her tarafında taşkınlık çıkardılar. Bunun üzerine İsmet İnönü parti mensupları ile birlikte bir genelge hazırladı ve bu genelgeyi Milli Birlik Komitesi’nden onay aldıktan sonra tüm parti teşkilatlarına telgrafla bildirdi. İnönü bu

²¹¹Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Cilt: V, s.17.

²¹² **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1960, s.1-5.

²¹³ Hikmet Özdemir, “1960-1980 dönemi”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt:17, Editörler: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 15, Walter F. Weiker, 1960 Türk İhtilali, Çeviren: Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul 1967, s.32.

²¹⁴ **Cumhuriyet, Dünya**, 28 Mayıs 1960, s.1-5.

²¹⁵ Akalın, Askerler ve Dış Güçler, s.182-183.

genelgede “bu zaman zarfında vatandaşlarımız arasında huzur ve sükunu muhafaza etmenin büyük kıymeti vardır. CHP teşkilatı böyle nazik devirlerde sirayet istidadı gösteren intikam hislerinden hususi garaz temayüllerinden ciddi olarak sakınmalı, vatandaşları da bu gibi his ve temayüllerden korumak için çalışmalıdır. Milli Birlik Komitesi’nin dürüst bir nizamı tesis etmek hususunda kesin karar sahibi olması hal ve ati için memlekette huzuru, güveni sağlayan büyük teminattır. Vatandaşlarımız eşit, dürüst ve serbest seçimleri sükûn ile ve Türk Ordusu’nun temiz geleneklerine tam bir güven içinde beklemelidirler.” diyerek CHP’li vatandaşları huzurun ve sükunetin sağlanmasına katkıda bulumaları için uyarda bulundu.²¹⁶

27 Mayıs darbesi yabancı basında da memnuniyetle karşılandı ve günlük gazeteler sayfalarında darbeden başarı ile bahsettiler. Örneğin Londra’da Times Gazetesi 28 Mayıs tarihli nüshasında “Türkiye’de halkın siyasi eğitiminde askerler daima büyük rol oynamışlardır. İkinci Türk İnkılabı liderinin de Atatürk’ün izini takip etmek için ellerinden geleni yapacakları beklenmektedir” şeklinde bir ifadeye yer verdi. Guardian Gazetesi, “ordunun cömert gayretiyle Türkiye’de samimi olarak demokratik bir seçimle bir hükümet iş başına gelecektir. General Gürsel hür seçimler sonunda kazanacak olan tarafa iktidarı devredeceğini bildirmiştir.” İfadesini kullandı. Herald Tribüne Gazetesi “Türk Ordusu hükümetin idaresini ele alırken Kemal Atatürk’ün ruhu ile hareket etmiştir. Türkiye’nin emin adımlarla hür bir millet olarak istikbale doğru ilerlemesi için her türlü sebep mevcuttur.” Şeklinde bir ifade kullandı. Paris’te Radikal L’aurore Gazetesi “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ilk tebliğinden itibaren Türkiye’nin Batı’dan olduğu gibi demokrasi prensiplerinden de ayrılmayacağı açıkça anlaşılmıştır.” Sözlerine yer verirken New-York Times Gazetesi ise “yeni liderlerin dahili ve harici siyaset mevzularında verdikleri teminat fevkalade tatminkârdır.” İfadelerine yer verdi.²¹⁷

Halk bir taraftan 27 Mayıs darbesini coşkuyla kutlarken bir taraftanda “şehit gençlerin sayısı henüz belli değil”, “cesetlerin makinada kıyılıp toz haline getirildiği ihbar edildi” gibi basında çıkan asılsız ve gerçek olmayan haberlere ve 28 Nisan olayları sırasında ve 27 Mayıs günü vefat eden şehitleri için yas tuttu. Basında bu tarz asılsız haberler gündemi meşgul ederken İstanbul’dan Ankara’ya getirilen 28 Nisan olaylarında şehit düşen Turhan Emeksiz, Nedim Özpulat 27 Mayıs günü şehit düşen Ali İhsan

²¹⁶ **Cumhuriyet, Dünya, Vatan, Hürriyet, Akşam**, 29 Mayıs 1960, s.1-5, **Forum**, Cilt: XIII, Sayı: 150, 1 Temmuz 1960, s.3, Toker, Yarı Silahlı, s.22-23.

²¹⁷ **Kim**, 30 Mayıs 1960, Cilt: 7, Sayı: 98, s.21

Kalmaz, darbenin ertesi günü göreve giderken elindeki silahın yere düşmesiyle şehit düşen 17 yaşındaki Gültekin Sökmen ve darbe günü şehit düşen 10 yaşındaki Ersan Özyay'ın naaşları halkın da katıldığı törenle Anıt Kabirde toprağa verildi.²¹⁸

2.4. İlim Heyeti'nin Oluşturulması

27 Mayıs darbesinin yapıldığı gün, anayasa hazırlamanın bir bilim işi olduğunun ve bilim adamları tarafından hazırlanması gerektiğinin farkında olan Milli Birlik Komitesi yayınladığı 13 numaralı tebliğde yeni bir anayasanın hazırlanması için profesörlerden oluşan Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti'nin oluşturulduğunu bildirdi. Aslında böyle bir kararın alınmasında Cemal Madanoğlu etkili oldu. İlim heyetinin oluşturulmasına karar verilmesinin hemen ardından Madanoğlu, Veteriner Prof. Nedim Özgüven'den ilim heyetini oluşturacak profesörlerin isimlerini istedi. Prof. Nedim Özgüven'nin tarafından verilen listede yer alan profesörler, İstanbul Üniversitesi Rektörü ve Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Ord. Profesörü Sıddık Sami Onar, İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanı ve Ceza Hukuku Profesörü Naci Şensoy, İstanbul Hukuk Fakültesi Esas Teşkilat Hukuku prof. Hüseyin Nail Kubalı, İstanbul Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Ord. Profesörü Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İstanbul Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Profesörü Ragıp Sarıca, İstanbul Hukuk Fakültesi Esas Teşkilat Hukuku Prof. Tarık Zafer Tunaya, İstanbul Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Doçenti İsmet Giritli, Ord. Prof. Muammer Raşit Sevig²¹⁹ ve Ceza Hukuku Ordinaryüs Prof. Tahir Taner Şefik Soyuyüce tarafından emirlerine tahsis edilen bir askeri uçakla Ankara'ya getirildiler. Bu heyete Ankara'da Prof Vasfi Raşit Sevig de katıldı.²²⁰ Heyet, ilk toplantısını Sıddık Sami Onar başkanlığında komite toplantılarının yapıldığı Askeri Şura Salonu'nda yaptı. Toplantıda ilk sözü alan Madanoğlu, *“bizler işi yaparken sadece memleketi içine düştüğü durumdan kurtarmak istedik, sivillere bırakacağız, başka bir vazife de kabul etmeyeceğiz”* şeklinde bir konuşma yaptı. Madanoğlu'nun ardından söz alan Gürsel ise üniversiteye inandıklarını söyleyerek ilim heyetinden üç ay gibi bir süre içinde bir daha darbeye zemin hazırlamayacak, din istismarına müsaade etmeyecek bir anayasa hazırlamalarını çünkü üç ay içerisinde seçime gideceklerini ve iktidarı sivil yönetime bırakacaklarını söyledi.²²¹

²¹⁸ **Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet, Vatan**, 4,5,6,11 Haziran 1960, s.1-5.

²¹⁹ Şerafettin Turan, Muammer Reşit Sevig'in Ankara'ya çağrıldığı halde Anayasa Komisyonu çalışmalarına katılmadığını söyler. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt V, s.23.

²²⁰ **Hürriyet, Cumhuriyet, Vatan**, 27-28-29, Mayıs 1960, s.1-5, Hadi Hüsmen, *Hatırladıklarım Düşündüklerim*, Baha Matbaası, İstanbul, 1975, s.68, Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*, s.51.

²²¹ Karavelioğlu, *Bir devrim İki Darbe*, s.46.

İsmet Giritli, 27 Mayıs sabahı Genelkurmay'da yapılan bir toplantıda darbeci güçlerin kendilerine bu görevin dışında geçici bir süre hükümet kurmaları teklifinin yapıldığını, kendisinin ise Ankara'ya, Türkiye'nin 27 Mayıs'tan önce özlemini çektiği, batılı demokratik anlamda müesseseleri oluşturan ve bir araya getiren anayasayı hazırlamak için geldikleri cevabını verdiğini ifade eder.²²²

İlerleyen zamanda Ord. Prof. Muammer Raşit Sevig ve Prof. Vasfi Sevig kardeşler komisyondan ayrıldılar ve yerlerine Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi üyelerinden Prof. Dr. İlhan Arsel, Prof Dr. Naci Şensoy, Doç. Dr. Muammer Aksoy ve Bahri Savcı getirildi.²²³

Milli Birlik Komitesi'nin anayasa hazırlama görevini bir ilim işi olarak görmesini ve tarafsız bir ilim heyetine vermesini doğru ve faydalı bulan Sıddık Sami Onar'a göre iktidara gelmeyi amaç edinen ve çeşitli siyasi fikirleri temsil eden siyasi partilerin, partiler arasında denge kuracak her partiye aynı gücü ve imkânı verecek tarafsız bir anayasa hazırlamalarına imkân yoktu. Anayasanın bütün siyasi partilerin, basın, meslek kuruluşları, sendikalar gibi dinamik sosyal kurumların memleketin değerli ve tecrübeli şahıslarının fikirleri alındıktan ve halkın, toplumun gelişimine ve dinamizmine uygun eğilimleri de göz önünde tutularak bir uzmanlar heyeti tarafından hazırlanması, bunların arasında görüş farklarının da yine aynı yapı ve mahiyetteki heyette çözülmesi ve son olarak Milli Birlik Komitesi tarafından incelendikten sonra referanduma sunulması en doğru yoldu.²²⁴

2.5. İlim Heyeti Raporu

Milli Birlik Komitesi üyeleri, Yüksek ilim ve hukuk heyetinden 27 Mayıs darbesinin meşruiyetini bilimsel olarak açıklayan bir bildiri hazırlamalarını istedi.²²⁵ Cemal Gürsel'e teslim edilen ve 27 Mayıs darbesini adi ve siyasi bir hükümet darbesi olarak kabul etmek doğru değildir şeklinde başlayan rapor aynen şu şekilde idi. Devlet, hukuk, adalet, ahlak, kamu menfaati, kamu hizmeti fikrini temsil etmesi ve kamu haklarını

²²² Ilıcak, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs, C:2, s.472.

²²³ Hadi Hüsman Sevig kardeşlerin emekli olduklarını ve Komisyon içerisinde ilk anlaşmazlığın bundan dolayı yaşandığını çünkü Sıddık Sami Onar ve Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun heyet içerisinde emekli Ord. Prof. bulunmasını doğru bulmadığını ifade eder. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun kendisine bir görüşmelerinde bu iki kardeşin emekli olduğunu dahası Muammer Raşit Sevig'in siyasete karışmış olduğunu ve bu nedenle heyette yer almasını doğru bulmadığını sonrasında heyetten ayrıldıklarını söylediğini ifade eder. Hüsman, Hatırladıklarım, s.8.

²²⁴ Sıddık Sami Onar, "Benim Anayasalarım", İÜHF C. L'XIX, S.1-2,2011, s.17.

²²⁵ Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960, s.1-5.

koruması gereken siyasi bir kuvvettir. Fakat uzun zaman önce devlet bu özelliğini kaybetmiş, şahsi ve bazı toplulukların menfaatini temsil eden bir güç haline gelmiştir. Her şeyden önce hukuka bağlı sosyal bir kuvvet olması gereken devlet gücü bu hırs ve etkinin gerçekleşme aracı haline getirilmiştir. Bu nedenle siyasi iktidar gücü, ordu, adliye, baro, üniversite, kamu düşüncesinin aracı olan basın ve diğer sosyal kuruluşlar ile manevi bağlarını koparmıştır. Ayrıca Türkiye'nin dünya devletleri arasında medeni bir devlet olarak layık olduğu yeri koruması bakımından değerli ve önemli olan Atatürk inkılâplarına, üniversite gençliğine, üniversite hocalarına, yetişmekte olan öğretim üyelerine karşı harekete geçmiştir. Kendi menfaat ve istekleri doğrultusunda meslek ve görev bilincini kaybeden birtakım idare amirlerini ve polislerini üniversiteye saldırtmış hiçbir hukuka bağlı devlet rejiminin kabul etmeyeceği alanlarda silah kullanarak üniversite örgencilerinin ölümüne ve yaralanmasına üniversite hocalarının ise dövülmesine yerlerde sürüklenmesine sebep olmuştur.²²⁶ Bir hükümetin meşruiyeti iktidara gelişinde değil anayasa bağlı kalmak şartıyla ordu, yargı ve bilim kurumları ile bağlarını kuvvetlendirerek hukuk düzeni içinde varlığını devam ettirmesiyle mümkündür. Oysa ki hükümet ve siyasi iktidar anayasayı ihlal ederek kanunları hiçe saymıştır. Devlet kuruluşlarını, siyasi ve sosyal kuruluşları ve insanları birbirine düşürerek meşruiyetini yitirmiştir. TBMM siyasi iktidar tarafından gerçek bir yasama organı olmaktan çıkarılarak şahıs ve zümre menfaatine hizmet eden bir parti grubu haline getirildiği için feshedilmiştir. Bu sebeplerden dolayı siyasi gücü ve meşru hükümeti yeniden kurmak zorunlu hale gelmiştir. Milli Birlik Komitesi'nin bu hareketi devlet düzenini bozan, halkı birbirine düşüren, sosyal kuruluşları işlemez hale getiren ve bu kuruluşların dayandığı ahlak temellerini yok etmeye çalışan eylemleri engelleyerek, meşru ve sosyal düzenini yeniden kurmak ihtiyacının bir sonucudur. Bu durum karşısında yapılacak iki önemli amaç vardır. Birincisi anayasaya ve demokratik kanunlara bağlı insan hak ve özgürlüklerine saygılı kamu çıkarlarını gözetecek bir geçici hükümet kurarak idareyi devam ettirmektir. İkincisi ise hukuk devleti niteliği kazandıracak devlet organlarını kuracak ve sosyal kuruluşların hak ve adalet ilkelerine, demokrasi esaslarına dayanmasını sağlayacak bir anayasa hazırlamak ve ayrıca milletin gerçek iradesini yansıtacak bir seçim kanunu hazırlamaktır. Oluşturulacak olan anayasanın hukuk devleti fikrini yansıtması için insan şeref ve onurunu, hak ve özgürlüğünü, sosyal haklarını güvence altına alması, kanunların anayasaya uyumlu olmasını sağlayacak kuruluşlara yer vermesi bunun içinde iktidarı

²²⁶ RG No: 10540, 1 Temmuz 1960, s.1636, Onar, "Benim Anayasalarım", s.12-13

oluşturan meclis çoğunluğunun meclis azınlığını ezmemesi ve demokrasinin şartı olan siyasi hayatın devamını sağlaması için gerekli bütün esasları kapsamı zorunludur.²²⁷

Sıddık Sami Onar'a göre Milli Birlik Komitesi beyanname şeklinde yayınlamış olduğu bu raporda yer alan esaslarla darbenin sebebini, içeriğini ve amaçlarını ortaya koymuş oldu. Bu rapora göre darbe yeni bir rejim getirmek veya iktisadi anlamda yeni bir sistem getirmek için yapılmadı. Darbe yalnızca bozulmuş bir hukuk düzenini tekrar kurmayı hedefledi.

Darbe, meşru yollarla iktidara gelmiş olanların Devlet kudretini ellerine geçirdikten sonra bunu devletin gayesi olan kamu yararı yerine bir zümrenin, şahsi istek, nüfuz ve menfaati için kullanmalarından ayrıca Büyük Millet Meclisi'ni bu zümre ve şahsi menfaatine alet etmeğe çalışarak, anayasaya aykırı kanunlar çıkararak, hukuk devleti rejiminden ayrılmalardan dahası iktidarın değişmesinde yasal bir yol olan seçime gidilmesinin önünün kapatılmasından dolayısıyla devlet gücünün adi ve kaba bir kuvvete dönüşmüş olmasından çıktı. Bu nedenle ordu ve devlet kuruluşları yeni bir iktidarın hukuki esaslarını kurmak görevini üstüne aldı. Çünkü hukuki düzene dayalı dengeli organlar kurulmadıkça memleketin iktisadi ve sosyal ananda var olan sorunlarını çözüme kavuşturmak mümkün değildi. Darbenin amacı hukuk düzenini ve devlet organları arasında dengeyi sağlamaktı. Dolayısıyla darbe ne muhalefette bulunan bir partiyi iktidara geçirmek amacını taşıyan adi bir hükümet darbesi ne de içerisinde belli bir doktrine inanmış ve mevcut iktidarın gidişini yanlış bulmuş birçok samimi insanların bulunduğu Demokrat Parti'ye düşmanlığın neticesi idi. Aynı zamanda raporda Milli Birlik Komitesi'nin geçici bir süre içinde idareyi ele alarak kamu hizmetini yürüteceğini ve bu esnada bir anayasa hazırlayarak hukuk devletini kuracağını ve bundan sonra devlet kudretini bu anayasaya göre oluşturulacak organlara devredeceğini açıklamaktaydı.²²⁸

2.6. Cemal Gürsel Başkanlığında Kurulan Kabineler

Milli Birlik Komitesi'nin yayınladığı ve altında Cemal Gürsel'in imzası bulunduğu 27 numaralı tebliğ ile Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel tarafından ilk kabine kuruldu. Kabine üyelerinin herhangi bir partiye mensup olmaması şartı özellikle arandı. Bu ilk kabine 4 Ocak 1961 tarihine kadar görevini sürdürdü. Kabinede ise şu isimlerden oluştu.

²²⁷ Onar, "Benim Anayasalarım", s.13-14, RG No:10541, 2 Temmuz 1960, s.1644.

²²⁸ Onar, "Benim Anayasalarım", s.14-16.

Başbakan ve Milli Savunma Bakanı Cemal Gürsel,

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek (22 Ekim 1960)

Devlet Bakanı Amil Artus ve Şefik İnan, Nasır Zeytinoğlu (6 Eylül 1960),
Muharrem Kızıloğlu (vekâleten), Hayri Mumcuoğlu (6 Eylül 1960)

Adliye Bakanı Abdullah Gözübüyük, Amil Artus (27 Ağustos 1960)

İçişleri Bakanı Tümgeneral Muharrem İhsan Kızıloğlu,

Dışişleri Bakanı, Selim Sarper,

Maliye Bakanı Ekrem Alican, Kemal Kurdaş (26 Aralık 1960)

Milli Eğitim Bakanı Prof. Fehmi Yavuz, Bedrettin Tuncel (10 Ekim 1960)

Milli Savunma Bakanı Fahri Özdilek (9 Haziran 1960), Hüseyin Ataman (22 Ekim
1960)

Bayındırlık Bakanı Daniş Koper, Sıtkı Ulay, Mükbil Gökdoğan 12 Eylül 1960

Ticaret Bakanı, Cihat İren, Fethi Aşkın (vekâleten), Mehmet Baydur (6 Eylül
1960)

Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanı Prof. Nusret Karasu, Nusret Fişek
(vekâleten), Ragıp Üner (6 Eylül 1960)

Gümrük ve Tekel Bakanı Fethi Aşkın,

Ziraat Bakanı Feridun Üstün, Reşat Aktan (vekâleten), Osman Tosun (29 Ağustos
1960)

Ulaştırma Bakanı Tuğgeneral Sıtkı Ulay,

Çalışma Bakanı Prof. Cahit Talas, Ekrem Alican (vekâleten), Raşit Beşerler (6
Eylül 1960)

Sanayi Bakanı: Muhtar Uluer, Emin İprikçi, Sahap Kocatopçu (6 Eylül 1960)

Basın- Yayın ve Turizm Bakanı Zühtü Tarhan, Selim Sarper (vekâleten),

İmar ve İskân Bakanı Orhan Kubat, Fehmi Yavuz (27 Ağustos 1960)²²⁹

²²⁹Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Akşam, Yeni İstanbul, Yeni Sabah, Öncü, 29 Mayıs 1960, s.1-5, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, Yayına Hazırlayan Mükremin Kocataşkın, T.C. Başbakanlık ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, ss.217-219, Kazım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, Ak Yayınları, İstanbul 1968, s.465-

Kabine kurulduktan sonra Orgeneral Cemal Gürsel, devlet işlerinin yürütülmesinde kendisine yardım etmesi için bir yardımcı atanması talebinde bulundu. Komite, yardımcıların seçme yetkisini Cemal Gürsel'e bıraktı. Bu konuda Osman Köksal, Alparslan Türkeş ve Suphi Karaman'ın isimleri fikir olarak öne sürüldü. Fakat Osman Köksal'ın Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri ve Muhafız Alay Komutanlığı görevinde bulunması, Suphi Karaman'a ise orduda yapılacak atamaların planlanması görevinin verilmesi nedeniyle Alparslan Türkeş üzerinde karar kılındı.²³⁰

Alparslan Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı'na atanması 30 Mayıs 1960 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlandı. Bu atama ile birlikte askeri idare ilk karnamesini de yayınlamış oldu. Komite üyeleri ise Alparslan Türkeş'in bu göreve getirildiğini gazetelerden öğrendiler.²³¹ Türkeş, Başbakanlık Müsteşarlığı görevine darbeci kadronun en güçlü kişisi olduğu için atandığını ve Başbakanlık Müsteşarlığı'nı işgal ettiğini, ayrıca diğer arkadaşlarının müsteşarlığın önemi hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığını bunu daha sonra kendilerinin de itiraf ettiklerini ifade eder. Türkeş bu görevde bulunduğu süre zarfında memlekette hiç kimsenin burnunun dahi kanamaması ve vatandaşlar arasında huzurun sağlanması için çalıştığını vurgular. Türkeş, aynı zamanda resmi olarak Başbakanlık Müsteşarı olduğunu ancak fiilen Başbakanlık görevini yerine getirdiğini, çünkü Cemal Gürsel'in kendisine başlarda çok büyük güveninin olduğunu belirtir.²³² Türkeş, ayrıca Başbakanlık Levazım Müdürü'nün ve diğer ilgili memurların kendisine gelerek memurların maaşlarını alabilmeleri için gerekli belgelerin yetkili bir görevli tarafından imzalanması gerektiğini aksi takdirde memurların maaşlarını alamayacaklarını söylediklerini bunun üzerine bu belgeleri kendisinin imzaladığını böylece Başbakanlık Müsteşarlığı koltuğuna fiilen oturduğunu söyler.²³³

Alparslan Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarı olarak atanmasının ardından Tümgeneral Cemal Madanoğlu Ankara Komutanlığı'na, 1. Ordu Komutanı Korgeneral

466, 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları, C:1 (2 Haziran 1960- 6 Ocak 1961), Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.87-93.

²³⁰ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, 260, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-11-1-0, Dosya No: 16, Sıra No: 1, Başbakanlık Müsteşarlığı'na Kur. Alb. Alparslan Türkeş'in tayini (30.05.1960)

²³¹ Toker, Yarı Silahlı, s.45.

²³² Türkeş, 27 Mayıs, 13 Kasım, s.37.

²³³ Turgut, Şahinlerin Dansı, s.157.

Cemal Tural İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na, Albay Namık Kemal Ersun ise Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na getirildi.²³⁴

İlk kabine 30 Mayıs 1960 tarihinde Cemal Gürsel'in başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Bu toplantıda kabine, demokratik düzenin sağlanması, bunun için ise partili partisiz bütün vatandaşlara eşit hak ve davranışlarda bulunulması, vatandaşlar arasında çıkacak münakaşaları önlemek amacıyla bütün parti çalışmalarına kesinlikle müsaade edilmemesi, ispat hakkını, hak ve hürriyetleri tehdit eden kanun ve hükümlerin kaldırılması ile ilgili birtakım kararlar aldı. Kabinenin aldığı bu kararlar demokratik, hak ve hürriyetlere önem gösteren, eşitlik ilkesinden sapmayan bir kabine olduğunu göstermesi bakımından önemli idi.²³⁵

Yeni hükümetin 30 Mayıs 1960 tarihli kararnamesinin “c” bendi gereğince antidemokratik kanunları tespit etmek ve bu kanunların yerine demokratik esaslara dayalı kanun tasarıları hazırlamakla görevli bir ilim heyeti oluşturuldu. Bu heyette şu isimler yer aldı. Dr Suat Bertan, Prof. Süheyye Derbil, Prof. Yavuz Abadan, Prof. Faruk Erem, Prof. Bahri Savcı, Prof. Turhan Fevzioğlu, Prof. İlhan Arsel, Prof. İlhan Löttem, Kemal Galip Balkar, Doçent Kudret Ayiter, Doçent Muammer Aksoy, Hukuk Müşaviri Avni Giva.

Kurul ilk toplantısını 2 Haziran 1960 tarihinde Adalet Bakanlığı'nda yaptı. Bu toplantıda mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlerin, güvence altına alınması, basın hürriyeti, üniversitelere özerklik verilmesi ve üniversitelerde görevli öğretim üyelerine söz ve yazı özgürlüğü tanınması, vatandaşlara toplanma hakkı verilmesi, Türk Ceza Kanunu'ndaki antidemokratik hükümlerin tespit edilmesi ayrıca devlet hizmetinde çalışanların güvencesini zedeleyen kanunların düzenlenmesi ve buna benzer yasal düzenlemeleri incelemek için yan komisyonlar oluşturuldu.²³⁶ Kabine hükümet programını gecikmeli olarak 11 Temmuz 1960 tarihinde açıkladı.

Cemal Gürsel başkanlığında kurulan ilk kabine üyeleri 4 Ocak 1961 tarihinde Kurucu Meclisi'nin görevine başlamasından iki gün önce görevinden istifa ettiler. İstifa eden bakanlar, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e verdikleri istifa mektubunda, istifa

²³⁴ Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.67.

²³⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-18-1-2, Doya No:1, Sıra No:1, 30.05.1960 Pazartesi günü Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Başvekil Cemal Gürsel'in başkanlığında ilk toplantısını yapan yeni kabinenin alacağı tedbirleri gösterir beyanları (30.05.1960), **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 31 Mayıs 1960, s.1-5.

²³⁶ **Yeni İstanbul, Akşam, Ulus, Hürriyet, Milliyet, Akşam**, 2 Haziran 1960, s.1-5.

gerekçesi olarak demokratik gelişmenin yeni bir döneme girdiği bu zamanda Devlet başkanına tam bir hareket serbestliği tanımak istediklerini gösterdiler.²³⁷

Orhan Erkanlı ise ilk kabinenin dağılmasını Komite ile Bakanlar Kurulu'nun arasındaki ilişkinin gittikçe zayıfladığını, Gürsel'in idareyi komite üyelerinden çok bakanlar aracılığıyla yürüttüğünü dolayısıyla bu durumun bakanlar arasında görevlerinden uzaklaşmalarına ve gelecek kaygısı yaşamalarına neden olduğuna ve Gürsel ile Komite üyeleri arasında yaşanan durumun onları rahatsız ettiği şeklinde açıklar. Erkanlı bu duruma son vermek ve daha güçlü bir kabine kurmak için bazı bakanlıkların komite üyelerine verilmesi fikrinin ortaya atıldığını fakat Gürsel'in bu fikre karşı çıktığını dile getirir. Çünkü Gürsel ve bazı gruplar sivil bir kabine kurulması görüşünü savunurlar, kendisinin de dâhil olduğu bazı gruplar ise karma bir kabine kurulması ve bu kabinede komite üyelerinin de görev almaları gerektiği fikrini savunur. Erkanlı nihayetinde tartışmalar sonunda dokuz bakanın değiştirilmesine ve yeni seçilecek bakanların Cemal Gürsel tarafından ve siviller arasından seçilmesine karar verdiklerini ancak bu kararın uygulanması esnasında görevinden alınan bakanlara bunun söylenmediğini bu bakanların görevlerinden alındıklarını radyodan duyduklarını ifade eder.²³⁸

Kâmil Karavelioğlu ise ilk hükümetin programını Milli Birlik Komitesi'nde okuduğunu ancak Milli Birlik Komitesi üyelerinin hükümetin hazırlamış olduğu programı müzakere edip, hükümete güvenoyu verdiğini bildirmesi gerekirken bunun ilk günlerin heyecanından dolayı ihmal edildiğini daha doğrusu üzerinde durulmadığını dolayısıyla hükümet üyelerinin bu konuda alınganlık göstermesi nedeniyle adeta protesto edercesine istifalarını komiteye verdiklerini söyler.²³⁹

2.7. İkinci Kabine'nin Kurulması

Cemal Gürsel ilk kabinenin dağılmasının hemen ardından 5 Ocak 1961 tarihinde ikinci kabineyi kurdu ve bu kabine 28 Ekim 1961 tarihine kadar görevini sürdürdü. İkinci kabinde ise şu isimler yer aldı.

Başbakan: Orgl. Cemal Gürsel, Fahri Özdilek (vekâleten)

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Muharrem İhsan Kızıloğlu 7 Şubat 1961

²³⁷ *Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Yeni İstanbul*, 5 Ocak 1961, s.1-5.

²³⁸ Erkanlı, *Anılar... Sorunlar*, s.28-30.

²³⁹ Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*, s.83-84.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Fahri Özdilek (3 Mart 1961)

Devlet Bakanı: Hayri Mumcuoğlu, Adnan Terzi (26 Ağustos 1961)

Devlet Bakanı: Nasır Zeytinoğlu,

Devlet Bakanı: Sıtkı Ulay (3 Mart 1961)

Adalet Bakanı: Ekrem Tüzemen, Kemal Türkoğlu (17 Ağustos 1961), Sahir Kurutluoğlu (vekâleten)

Milli Savunma Bakanı: Muzaffer Alankuş,

İçişleri Bakanı: Muharrem İhsan Kızıloğlu, Nasır Zeytinoğlu (7 Şubat 1961)

Dışişleri Bakanı: Selim Sarper,

Maliye Bakanı: Kemal Kurdaş,

Eğitim Bakanı: Turhan Feyzioğlu, Ahmet Tahtakılıç (3 Mart 1961)

Bayındırlık Bakanı: Mukbil Gökdoğan, Sıtkı Ulay (vekâleten),

Ticaret Bakanı: Mehmet Baydur, Kemal Kurdaş (vekâleten)

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Ragıp Üner,

Gümrük ve Tekel Bakanı: Fethi Aşkın, Cahit Talas (vekâleten)

Tarım Bakanı: Osman Tosun,

Ulaştırma Bakanı: Orhan Mersinli,

Çalışma Bakanı: Ahmet Tahtakılıç, Cahit Talas (3 Mart 1961)

Sanayi Bakanı: Şahap Kocatopçu, Kemal Kurdaş (vekâleten), İhsan Soyak (29 Nisan 1961)

Basın- Yayın ve Turizm Bakanı: Cihat Baban, Sahir Kurutluoğlu (2 Eylül 1961)

İmar ve İskân Bakanı: Fehmi Yavuz, Orhan Mersinli (vekâleten), Rüştü Özal (8 Şubat 1961)²⁴⁰

İkinci kabine, iş başına geldikten sonra halkın durumunu ihtiyaçlarını ve dertlerini dinlemek için yurt gezilerine çıktılar ve edindikleri bilgileri raporlar halinde genel

²⁴⁰Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-1-0-0, Doya no:329, Sıra No:2, Milli Birlik Komitesi Bakanlar Kurulu Listesi (05.01.1961), Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s.225-227, **Hürriyet**, 6 Ocak 1961, s.1-5, Kazım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, s.485-486.

sekreterliğe sundular. Bu raporlarda halkın, sorunlarının politik meselelerden ziyade ekonomik sorunlarla ve geçim sıkıntılarının giderilmesi ile ilgili çözümlerle ilgilendiği ve komite üyelerine bu doğrultuda sorular yönelttiği görüldü.²⁴¹ İkinci Kabine kurulduktan sonra yeni bir Hükümet programı hazırlamadı.

2.8. Geçici Anayasa ve Esasları

27 Mayıs 1960 darbesinin başarılı olmasının ardından Milli Birlik Komitesi iktidarı ele almasına rağmen henüz yetkileri ve sorumlulukları belli değildi. 27 Mayıs sabahı İzmir’den getirtirilen Cemal Gürsel, darbe hareketinin lideri olarak kabul edilmekle birlikte kendisine Silahlı Kuvvetler Başkumandanı, Milli Birlik Komitesi Başkanı, Başbakan ve Devlet Başkanı yetkileri verildi.

Dündar Seyhan, Cemal Gürsel’e bu kadar yetki verilmesini Cemal Gürsel’in darbenin hazırlık aşamasından haberdar olmasına rağmen darbenin gerçekleşme arefesinde kendisiyle ilişki kuran komite üyelerinin karşı çıkmalarına rağmen izin almakta ısrar ettiği ve komite üyelerine önderlik etmesi gerekirken İzmir’e gittiği ve komite üyelerini zor duruma düşürdüğü gerekçesiyle eleştirir. Ayrıca Seyhan, Milli Mücadele Dönemi’nde Sakarya Nehri’nin doğusuna çekilen Türk Ordusu’nu kumanda edecek sorumlu bir başkomutan arandığı zaman Atatürk’ün Başkomutanlığı ve Meclis’in bu husustaki yetkilerini ancak üç ay süreyle alabilmek için ne kadar mücadele ettiğini, Gürsel’in ise bu yetkileri elde etmesinde hiçbir çabasının olmamasından bahseder.²⁴²

Orhan Erkanlı ise Cemal Gürsel’e tarihte Atatürk’te dâhil olmak üzere hiç kimseye verilmeyen görev yetkileri vermekle hata mı ettiklerini sorgulamaktadır. Erkanlı o günlerde arzu edilmesi halinde Cemal Gürsel’in Komiteyi ortadan kaldıracabileceğini ya da komitenin Cemal Gürsel’i saf dışı bırakabileceğini, ancak Gürsel’in saf dışı kalması halinde hiçbir şey değişmeyeceğini belirtmektedir.²⁴³

Cemal Gürsel’e bu kadar yetki verilmesinin ardından “*siz birliklerinize gidin, bundan sonra her şeyi ben hallederim*” şeklindeki sözü özellikle Sezai Okan ve İrfan Solmaz ve diğer komite üyeleri tarafından tepkiyle karşılandı.²⁴⁴ Dahası komite üyeleri arasında bir endişe yaratarak acaba diktatörlüğe mi gidiyoruz sorusunu beraberinde getirdi. Bu söz Milli Birlik Komitesi üyelerinin kafasında aslında birçok düşüncüyü de

²⁴¹ Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.34-36.

²⁴² Seyhan, Gölgedeki Adam, s.87.

²⁴³ Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.21.

²⁴⁴ Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.272.

netleştirdi. Komite üyeleri tarafından Gürsel'e bu kadar yetki verilmesinin kendi içlerinde yarattığı güvensizliği ortadan kaldırmak ve Komitenin yasal bir dayanağı olmasını sağlamak için derhal bir anayasa hazırlanmasına karar verildi. 4 Haziran 1960 tarihinde yapılan toplantıda Milli Birlik Komitesi'nin de bu kararı onaylamasının ardından Prof. Hüseyin Nail Kubalı başkanlığında Ord. Prof Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Doç. Muammer Aksoy, Milli Birlik Komitesi üyelerinden Muzaffer Özdağ ve Numan Esin'den oluşan bir komisyon kuruldu.²⁴⁵ Bu komisyon resmi adı, 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 1 nolu geçici kanun olan yani 27 maddeden ve dört bölümden oluşan Geçici Anayasayı hazırladı ve bu kanun 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren yürürlüğe girdi. 13 Haziran 1960 tarihinde ise komite tarafından kabul edilerek basına verildi ve halka ilan edildi. Geçici anayasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte 1924 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası tamamen kaldırılmadı. Ancak Türkiye'nin çok partili hayata geçmesiyle birlikte siyasi hayatında birçok düzenlemelere gidilmesi ve 1924 anayasanın bazı hükümlerinin yeni düzenle uyumaması sebebiyle bu hükümlerin yerine 1 sayılı kanun (geçici anayasa) getirildi. 12 Ağustos 1960 tarihinde ise anayasada yapılan bir değişiklikle kanunlardaki geçicilik özelliği ayrı bir madde ile kaldırıldı. Yeni çıkarılacak olan kanunların geçici olmayacağı karara bağlandı ve ayrıca geçici anayasanın içerisinde yer alan maddelerin önünde bulunan geçici kelimesi kaldırıldı.²⁴⁶ Bu geçici anayasanın bazı hükümleri şunlardı.

2.8.1. Egemenlik Hakkının Kullanılması

1924 Anayasası'nda yer alan "hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" hükmü ile egemenlik hakkı ve bu hakkın kullanılması Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilirken geçici anayasa ile Meclis, yetkilerini Milli Birlik Komitesi'ne devretti. Milli Birlik Komitesi, yeni anayasa ve seçim kanununu demokratik usullere uygun olarak kabul edip buna göre en kısa zamanda yapılacak genel seçimlerle yeniden kurulacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne iktidarı devredeceği tarihe kadar Türk Milleti adına hâkimiyet hakkını kullanacaktı. Ayrıca geçici anayasada Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun devlet

²⁴⁵Esin, Devrim ve Demokrasi, s.114, Orhan Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982, s.125, Celalettin Güngör, 27 Mayıs ve Partileşme Sorunu, Nurel Matbaası, Ankara 1992, s.19.

²⁴⁶Hürriyet, 13 Ağustos 1960, s.1-5.

şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki birinci maddesinde değişiklik yapılması hiçbir suretle teklif dahi edilemez hükmü aynı şekilde kabul edildi.

2.8.2. Yasama, Yürütme ve Yargı organları

Geçici anayasaya göre Milli Birlik Komitesi, yasama yetkisini doğrudan doğruya kendisi, yürütme yetkisini ise devlet başkanınca tayin ve komitece tasvip edilen bakanlar kurulu eliyle kullanacaktı. Geçici kanun teklif etme hakkı Bakanlar Kurulu'na aitti. Milli Birlik Komitesi üyelerinden her biri de geçici kanun teklif edebilirdi. Milli Birlik Komitesince çıkarılan geçici kanunlar, yeni anayasaya göre kurulacak Türkiye Büyük Meclisi tarafından kaldırılmadığı süre boyunca yürürlükte kalacaktı. (Bu hüküm 12 Ağustos 1960 tarihinde yapılan bir değişiklikle yürürlükten kaldırıldı) Yargı hakkı ise tarafsız ve bağımsız mahkemelerce kanun sınırları içinde millet adına kullanılacaktı.

2.8.3. Devlet Başkanı

Geçici anayasada yer alan hükümlere göre Milli Birlik Komitesi'nin başkanı aynı zamanda devletin ve bakanlar kurulunun başkanı idi. Devlet başkanı hastalık, yurt dışına çıkma vs. sebeplerle vazifesi başında bulunmadığı zaman kendisine Milli Birlik Komitesi'nin en yaşlı üyesi vekâlet edecekti. Bu vekil aynı süre içinde Milli Birlik Komitesi'ne de başkanlık edecekti. Devlet başkanının çekilmesi, ölümü vs. sebeplerle başkanlık boşalırsa yenisi seçilinceye kadar komitenin en yaşlı üyesi devlet ve Milli Birlik Komitesi Başkanlığı'na vekâlet edecekti.

Yeni devlet başkanı Milli Birlik Komitesi üyeleri arasından ve bu üyelerin yedide altısının katılacağı ilk toplantı da üçte iki çoğunlukla seçilecekti. Devlet başkanı aynı zamanda başkomutan idi.

Devlet başkanı Milli Birlik Komitesi'nce kabul edilen geçici kanunları en geç yedi gün içinde ilan edecekti. İlanını uygun bulmadığı kanunları tekrar görüşülmek üzere bu husustaki gerekçe ile birlikte komiteye geri gönderecek, Komite bu geçici kanunu beşte dört çoğunlukla kabul ederse devlet başkanı bunu en geç beş gün içinde ilan edecekti. (Bu hüküm anayasada 18. Madde de yer alır ve yapılan değişiklikle bu maddeden geçici kelimesi kaldırıldı.)

Devlet başkanı bakanlar kurulunun teklifi üzerine hükümlülerin cezalarını devamlı sakatlık veya yaşlılık gibi sebeplerden dolayı kaldırabilecek veya hafifletebilecekti. Ancak

devlet başkanı, bu yetkisini devrilen iktidar zamanında işlenen siyasi suçlardan veya siyasi maksatlı, katil ve müessir fiillerden veya görevi kötüye kullanma, yalan söyleme, hile yapma, nüfuzunu kötüye kullanması suretiyle ve başka yollarla haksız servet yapmaktan hüküm giyenler hakkında kullanamayacaktı.

2.8.4. Bakanlar Kurulu

Geçici anayasanın Bakanlar Kurulu ile ilgili hükümlerine bakıldığında her bakan Bakanlar Kurulu'na güdülen genel siyasetten kurulun diğer üyeleri ile birlikte sorumlu idi. Her bakanın kendi yetkisi içindeki işlerin yürütümünden ve maiyetinin bu alandaki fiil ve işlemlerinden sorumlu idi. İzinli veya mazeretli olan bir bakana, Bakanlar Kurulu üyelerinden biri devlet başkanınca vekil tayin edilir. Ancak her bakan kendi asli vazifesinden başka bir bakanlığa vekâlet edebilecekti. Bakanlar Milli Birlik Komitesi üyelerinden veya 27 Mayıs 1960 tarihinde herhangi bir siyasi partiye kayıtlı olmayan vatandaşlardan seçilecekti. Bakanlar Kurulu, kanunların uygulanışını göstermek yahut kanunun emrettiği işleri belirtmek üzere içinde yeni hükümler bulunmamak şartıyla tüzükler çıkartabilecekti. Tüzükler devlet başkanının tasdik ve ilanı ile yürürlüğe girecek, tüzüklerin kanuna aykırılığı iddia olunursa bunun çözüm yeri Milli Birlik Komitesi idi.²⁴⁷

Milli Birlik Komitesi'nin, seçimlerin yapılmasına kadar geçen süre zarfında, devlet idaresinin hukuk yolunda ilerlemesini sağlamak için geçici bir anayasa hazırlaması ve bunu yürürlüğe koyması aynı zamanda yetkilerini sınırlaması hukuk sistemine saygılı ve bağlı olduğunun en açık şekilde ifadesiydi.

2.9. Milli Birlik Komitesi'nin Kurulması

27 Mayıs 1960 darbesinin organizasyonunu yapan Milli Birlik Komitesi iktidarı ele geçirmekle birlikte kimlerden oluştuğu henüz belli değildi. Darbenin yapıldığı gün Alparslan Türkeş, saat 15:00 sularında yaptığı basın toplantısında Milli Birlik Komitesi ifadesini kullanarak bu komitenin 20 kişiden oluştuğunu ve başında Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'in olduğunu kamuoyuna açıkladı.²⁴⁸ Fakat durum Türkeş'in ifade ettiğinden çok daha farklı idi. Çünkü Türkeş, komitenin yirmi kişiden

²⁴⁷ *Milliyet, Hürriyet, Tercüman, Yeni İstanbul, Yeni Sabah*, 13 Haziran 1960, s.1-5.

²⁴⁸ Güngör, 27 Mayıs ve Partileşme, s.17.

oluşmasını talep etmesine rağmen asıl listede altmış kişinin ismi yer almaktaydı. Dolayısıyla bu durum tartışmalara ve kargaşaya sebep oldu.²⁴⁹

27 Mayıs sabahı, İstanbul komite üyelerinden olan Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Mucip Ataklı, Suphi Gürsoytrak ve Numan Esin, İstanbul'dan, Ankara'ya geldiklerinde durumun tam bir kargaşa şaşkınlık ve düzensizlikten ibaret olduğunu gördüler.²⁵⁰ Orhan Erkanlı bu durumu *“Bakanlar Kurulu toplantı salonuna girince şaşkınlığım bir kat daha arttı. Elli altmış kişilik bir kalabalık kabine toplantısı yapılan masanın etrafında kısmen oturmuş, kısmen ayakta her kafadan bir ses çıkıyor. Bunlar kimdi tanıımıyordum. Milli Birlik Komitesi denen bu topluluk muydu?”* şeklinde açıklar.²⁵¹

Bu duruma son vermek, düzeni sağlamak ve işleri yoluna koymak için ilk olarak komite üyeleri arasında bir iş bölümü yapıldı. Orhan Erkanlı, komitenin genel sekreteri seçildi. Ardından komitenin resmen kurulmasına, komite üyelerinin açıklanmasına karar verildi. Çünkü yalnızca Cemal Gürsel'in adı biliniyor fakat diğer üyelerin isimleri bilinmiyordu. Orhan Erkanlı, yapılan toplantıda komitenin bu karışık ortamda düzenli olarak çalışamayacağını ve memleket için sağlıklı kararlar veremeyeceğini dolayısıyla bir an önce komite üyelerinin sayılarının ve isimlerinin tespit edilmesi ve kendisini kimin yönettiğini merak eden halka açıklanmasının zorunlu olduğunu söyledi. Bunun üzerine komite üyelerini belirlemek üzere dokuz kişiden oluşan bir merkez kurulu oluşturuldu. Bu kurulun üyeleri: Ekrem Acuner, Alparslan Türkeş, Sezai Okan, Mucip Ataklı, Suphi Karaman, Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay, Sami Küçük, Ahmet Yıldız ve Numan Esin idi.²⁵²

Kurul, Komite üyelerini seçerken darbenin uygulanması sırasında gösterdiği hizmet, rütbe, jandarma dâhil dört kuvvetin temsili, yeterlilik ve yetenek, ordu içerisindeki itibar ve gücü, geçmişteki durumu ve tutumu ve gelecekte kendisinden beklenen hizmetler göz önünde bulunduruldu. Bazı itirazlara rağmen nihayetinde altmış kişilik listenin içinden otuz sekiz kişilik Komite üyesi seçildi.²⁵³

²⁴⁹ Erol Maraşlı, Darbe İçinde Darbe, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2010, s.46.

²⁵⁰ Esin, Devrim ve Demokrasi, s.111.

²⁵¹ Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.18.

²⁵² Numan Esin, 9 kişiden oluştuğunu söyler fakat 10 kişinin adını verir. Esin, Devrim ve Demokrasi, s.114, Ahmet Yıldız yedi kişilik bir komisyon kurulduğunu üyelerinin Ekrem Acuner, Sami küçük, Alparslan Türkeş, Sezai Okan, Orhan Kabibay, Suphi Karaman ve Ahmet Yıldız olduğunu söyler, Yıldız, İhtilalin İçinden Anılar, s.180

²⁵³ Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.20.

Cemal Gürsel'in başkanlığını yaptığı Milli Birlik Komitesi'nin üyeleri şunlardı. Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Rafet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rıfat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gülsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kamil Karavelioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Mehmet Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız ve Muzaffer Yurdakuler.²⁵⁴

Seçilen bu komite üyelerine genel olarak bakıldığında en yaşlı üyenin 65, en genç üyenin ise 27 yaş grubunda olduğu görüldü. Bu üyelerden 32'si kurmay subay olmakla birlikte, 32'si karacı, 3'ü havacı, 2'si denizci, 1'i ise jandarma idi. Ayrıca komite içerisinde 2 tümgeneral, 1 tuğgeneral, 9 albay, 6 yarbay, 11 binbaşı ve 7 yüzbaşı bulunmaktaydı. Alt ve orta sınıf bir aileden gelen bu subaylardan 8'inin babası subay, 6'sının memur, 6'sının esnaf ve zanaatkar, 4'ünün serbest meslek, 2'sininki ise çiftçi idi.²⁵⁵

Komiteye bu üyeler seçilirken, 1955 yılından itibaren gizli komitelerin içinde yer almasına rağmen Dündar Seyhan, Talat Aydemir ve Halim Menteş darbenin yapıldığı esnada yurt dışında görevli olarak bulunmalarından dolayı Milli Birlik Komitesi'nin içinde yer almadılar. Bu şahısların dışında 27 Mayıs günü Ankara ve İstanbul'da fiilen darbe hareketinin içinde yer almış bulunan Nejat Kumuşoğlu, Turan Orkan, Faruk Ateşdağlı, Nuri Hazer, yine darbeye destek veren Necati Ünsalan, Şükrü İlkin, Faruk Güventürk, Naci Asutay, Necmi Berk ve Rıza Akaydın da Milli Birlik Komitesi'nin içinde yer almadı. Bu subayların neden komite içerisinde yer almadığının nedeni ise anlaşılamadı.²⁵⁶ Fakat sonrasında Talat Aydemir Harp Okulu Komutanlığı'na, Necati Ünsalan Jandarma Okul Komutanlığına, Nuri Hazer Ankara Garnizon Komutanlığı'na, Necmi Berk Havacılık Okulu Komutanlığı'na, Naci Asutay Milli Emniyet Müfettişliği'ne, Nejat Kumuşoğlu İstanbul Milli Emniyet Müfettişliği'ne, Şükrü İlkin Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne, Faruk Güventürk İstanbul Merkez Kumandanlığı'na tayin edildiler.²⁵⁷

²⁵⁴ **Hürriyet, Tercüman, Yeni Sabah, Vatan**, 13 Haziran 1960, s.1-5.

²⁵⁵ Levent Börklüoğlu, "27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği", *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Aralık 2017, s.18.

²⁵⁶ Seyhan, *Gölgedeki Adam*, s.82.

²⁵⁷ Seyhan, *Gölgedeki Adam*, s.111.

Komite üyeleri arasında, komite görevinin dışında başka görevler üstlenenler de vardı. Örneğin General Fahri Özdilek Milli Savunma Bakanı, General Sıtkı Ulay Ulaştırma Bakanı, Albay Alparslan Türkeş Başbakanlık Müsteşarı, Tümgeneral Cemal Madanoğlu Ankara Garnizon Komutanı, Yüzbaşı Rıfat Baykal Başbakanlık Kalemî Mahsus Müdürü, Albay Osman Köksal Muhafız Alay Komutanı ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri, Albay Ahmet Yıldız Basın- Yayın Umum Müdürü olarak görev aldı.²⁵⁸

Millî Birlik Komitesi kurulduktan sonra ilk toplantısını 22 Haziran 1960 tarihinde yaptı. Bu toplantıda, Komitenin içtüzüğünde yer alan hükme göre Güvenlik Komisyonu, İktisat ve Ticaret Komisyonu, Bayındırlık ve İmar Komisyonu, Sosyal İşler Komisyonu ve Sekreterlik kurulmasına karar verildi. Bu karara göre her komisyon ilgili olduğu bakanlıklara yardımcı olacak ve Komite ile irtibatlarını sağlayacaktı. Ayrıca Komite kanun teklif ve tasarılarını ilk olarak bu komisyonlarda ele alacaktı. Buna göre Güvenlik Komisyonu, Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları, İktisat ve Ticaret Komisyonu, Maliye Ticaret, Sanayii, Tarım, Gümrük ve Tekel Bakanlıkları, Bayındırlık ve İmar Komisyonu, Bayındırlık ve İmar Bakanlıkları, Sosyal işler Komisyonu, Millî Eğitim, Sağlık, Çalışma, Basın-Yayın Bakanlıkları ile alakalı işlerde eski Meclis Encümenleri gibi görev üstleneceklerdi. Sekreterliğin görevi ise komisyonlar arasında koordinasyon ve eski Meclis'in idare amirliği ile umumi katiplik işlerini yürütmektir.

Bu komisyonların üyeleri ise şunlardı. Güvenlik Komisyonu'nun üyeleri Fazıl Akkoyunlu, Mucip Ataklı, Ahmet Er, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Suphi Karaman, Münir Köseoğlu, Cemal Madanoğlu, Fahri Özdilek, Sıtkı Ulay ve Muzaffer Yurdakuler. İktisat ve Ticaret Komisyonu'nun üyeleri, Refet Aksoyoğlu, İrfan Baştuğ, Rıfat Baykal, Vehbi Ersü, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Şükran Özkaya, Şefik Soyuyüce ve Dünder Taşer. Sosyal İşler Komisyonu'nun üyeleri, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Sami Küçük, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Mehmet Özgüneş, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Alparslan Türkeş ve Ahmet Yıldız. Bayındırlık ve İskân Komisyonu'nun üyeleri, Emanullah Çelebi, Selahattin Özgür, Haydar Tunçkanat. Sekreterlikte ise Ekrem Acuner, Orhan Erkanlı ve Sezai Okan görev aldı.²⁵⁹

Millî Birlik Komitesi kurulduktan ve üyelerinin kimler olduğu basına açıklandıktan sonra Komite üyeleri, 27 Mayıs darbesinin halk üzerindeki psikolojik ve

²⁵⁸ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.88.

²⁵⁹ Özdağ, Menderes Döneminde, s.275, **Yeni Sabah, Vatan, Milliyet**, 20 Mart 1965, s.1-7, Erer, Yassıada ve Sonrası, s.345-346.

ekonomik etkilerini yerinde görmek, halkın milli menfaatlere uygun dert ve davalarını ve isteklerini yerinde tespit ederek sosyal ve ekonomik politikaya yön vermek, 27 Mayıs darbesinin sebeplerini ve amacını halka anlatmak, darbe hükümetinin yaptığı faaliyetleri anlatmak ve bu hükümetin yeni meclis kurulup iktidarı devredeceği zamana kadar izleyeceği politikayı ve yapacağı işler hakkında bilgi vermek için Milli Savunma Bakanı Fahri Özdilek, Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş, Sekreterlik üyeleri, Sezai Okan ve Orhan Kabibay dışında yurt gezisine çıkma kararı aldılar. Bu amaçla yapılan geziler 21 Eylül’de başladı ve 29 Eylül’de sona erdi. Üyelerden, gezi esnasında, alınmış karar ve prensipler, hükümete verilen emirler, Milli Birlik Komitesi’nin memleket davaları hakkındaki esas görüşlerinden faydalanmaları ve bunların dışına çıkmamaları ayrıca yaptıkları konuşma ve sohbetlerde abartı ve kararlaştırılmamış konular hakkında konuşmamaları ve gezinin sonunda komiteye verilmek üzere bir de rapor hazırlamaları istendi.²⁶⁰

2.9.1. Milli Birlik Komitesi’nin Yetkileri

Geçici anayasanın kabul edilmesiyle birlikte bir meclis gibi, eski meclis binasında çalışacak olan Milli Birlik Komitesi üyelerinin hukuki durumları ve yetkileri 1 sayılı geçici kanunda yer alan hükümlere göre düzenlendi. Bu hükümlere göre komite, yasama ve yürütme yetkilerini kendinde topladı. Yasama yetkisini doğrudan doğruya kendisi, yürütme yetkisini ise bakanlar kurulu aracılığıyla kullandı. TBMM’nin sahip olduğu bütün hak ve yetkilere Milli Birlik Komitesi sahip oldu.

Komite üyeleri seçildikten sonra görevlerine yeminle başlama kararı aldılar ve görevlerine kendi aralarında ve Türk milleti huzurunda şu yeminle başladılar.

“Bir karşılık beklemeden ahlak, adalet, hukuk ve insan hakları prensiplerinden ve vicdani kanaatlerinden başka bir sınırla bağlı olmaksızın, kendimi Türk Milleti’ne adadım. Vatanın ve milletin mutluluğuna ve milletin egemenliğine aykırı bir ülkü gütmeyeceğim. Demokratik Cumhuriyeti yeni anayasaya göre düzenlemek ve iktidarı yeni meclise devretmek ülküsüne bağlılıktan ayrılmayacağım. Bunun için şerefim, namusum ve bütün mukaddesatım üzerine and içerim.”

Milli Birlik Komitesi, bakanları her vakit denetleyebilme ve görevinden çıkarma yetkisine sahipti. Görevinden çıkarılan bakanın yerine yenisini devlet bakanı tayin

²⁶⁰ Ulus, Tercüman, Son havadis, Öncü, Vatan, 20 Eylül 1960, s.1-5.

edecekti. Geçici kanun teklif etme hakkı her ne kadar Bakanlar Kurulu'na ait olsa da üyelere her biri de geçici kanun teklif edebilecekti. Ayrıca komitenin çıkardığı kanunlar yeni anayasaya göre kurulacak olan TBMM tarafından kaldırılmadıkça yürürlükte kalabilecekti.

Milli Birlik Komitesi genel seçimlerle kurulacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görevine başlaması ile hukuki varlığını kaybedecek ve kendiliğinden dağılmış olacaktı ayrıca üyeler kendi istekleriyle komiteden çekilebileceklerdi. Fakat yazılı yemine ihanetleri mahkeme hükmü ile sabit olmadıkça komiteden çıkarılamayacaklardı.

Vatana ihanet, yalan söyleme, hırsızlık, sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal gibi şeref ve haysiyet kırıcı suçlardan veya adam öldürmekten mahkûm olanların veya kanun haklarından men edilmiş bulunanların komite üyeliği düşecekti. Aynı zamanda komite üyelerinden biri hakkında bu suçlardan biri ile soruşturma açılabilmesi veya bu üyenin tevkif edilmesi veya yargılanması için Milli Birlik Komitesi üyelerinin yedide altısının katılacağı toplantıda bulunan üyelerin beşte dördünün oyu ile karar verilebilecekti. Üye hakkında diğer suçlardan dolayı soruşturma yapılması ve bu üyenin yargılanması Milli Birlik Komitesi'ndeki görevinin sona ermesine bırakılacaktı. Bu süre içinde zaman aşımı işlemeyecekti.

Milli Birlik Komitesi üyeliği ile devlet memurluğu aynı kişide ancak O'nun rızası ve Komitenin tasvibi ile birleşebilecekti. Milli Birlik Komitesi üyelerinden yedide birinden fazlası hükümet merkezi dışında devamlı görev alamayacaktı Milli Birlik Komitesi müzakereleri ise Komitenin içtüzüğü gereğince yapılacaktı. Komite âdil çoğunlukla aksine karar vermedikçe Komitenin müzakereleri gizli yapılacak ve müzakere ve kararları yayınlanamayacaktı.

Milli Birlik Komitesi Başkanı'nın bulunmadığı Komite toplantılarına üyelere her biri soyadı alfabe sırasına göre başkanlık edebilecek, Başkanlık kâtipliğini ise komitenin en genç iki üyesi yapacaktı. Komitede her üye bir oya sahipti. Oyların eşit olması durumunda ise başkanın bulunduğu tarafın oyuna uyulacaktı. Milli Birlik Komitesi ayrıca lüzum gördüğü şahıslardan mal beyanı isteyebilecekti.²⁶¹

Milli Birlik Komitesi, bu sahip olduğu yetkileri kullanarak 27 Mayıs 1960 tarihinden Kurucu Meclis'in faaliyetlerine başladığı 5 Ocak 1960 tarihine kadar 232 yasa ve 40 karar kabul etti. Bu yasalardan bazıları şunlardı. Devlet Planlama Teşkilatı'nın

²⁶¹ Hürriyet, Milliyet, 13 Haziran 1960, s.1-5.

Kuruluşu ve Görevleri Yasası, Devlet Personel Dairesi Kuruluşu ve Görevleri Yasası, Siyasi Partilerin İlçe Merkezlerinden Alt Düzeydeki Örgütlerini Kaldıran Yasa, Emekli Sandığı Yasasının Anti-demokratik Hükümlerini Kaldıran Yasa, Yüksek Öğrenim Yapamayan Gençlerin, Subay Olmalarını Önleyen Yasa, Türk Standartları Enstitüsü'nün Kuruluş ve Görevleri Yasası.²⁶²

2.9.2. Milli Birlik Komitesi İçtüzüğü

Milli Birlik Komitesi kendi çalışmalarını düzenlemek için bir içtüzük hazırladı. Bütün çalışmaları hükümlere bağlayacak olan bu içtüzük, kesin kurallarla Milli Birlik Komitesi üyelerini, bakanları ve diğer çalışanları sıkı bir denetim altına almaktaydı. Hazırlanan bu içtüzüğe göre otuz sekiz üyeden oluşan Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında görev dağılımı şu şekilde yapılacaktı. Devlet ve hükümet başkanından sonra üç üye Sekreterlik Bürosu'nda, on bir üye, Güvenlik Komisyonu'nda on üye, Sosyal İşler Komisyonu'nda on üye, İktisat Komisyonu'nda on üye, üç üye de Bayındırlık ve İmar Komisyonu'nda yer alacaktı.

Genel kurul toplantıları pazartesi, çarşamba ve cuma günleri yapılacak, karar verildiği takdirde diğer günlerde de yapılabilinecekti. Kurul toplantılarının yapılmadığı normal günlerde ise komisyonlar çalışmalarına devam edebileceklerdi. Güvenlik Komisyonu milli savunma, içişleri, dışişleri ve ulaştırma bakanlıklarının görevleri dâhilinde bulunan çalışmaları, Sosyal İşler Komisyonu, adalet, milli eğitim, sağlık çalışma ve basın yayın bakanlıkları dâhilinde bulunan çalışmaları, İktisat Komisyonu ise maliye, ticaret, gümrük, tekelle, sanayi ve tarım bakanlıkları dâhilinde bulunan çalışmaları yürüteceklerdi. Bayındırlık ve İmar Komisyonu da bayındırlık ve imar iskân bakanlıkları ile ilgili konular üzerinde çalışacaktı.

Milli Birlik Komitesi üyeleri için dokunulmazlık kararı alınacak ancak belirli tavır ve davranışların meydana gelmesi durumunda ise dokunulmazlık kararı kalkacaktı. Soru, gensoru ve meclis soruşturması kesin kararlarla işler hale getirilecekti. Bakanlıkların, bakanlar kurulunun hazırlayacakları kanun tasarıları ve Milli Birlik Komitesi üyelerinin kanun teklifleri, ilgili komisyonlar tarafından sınırlandırılmış süre zarfında incelenip görüşüldükten sonra Milli Birlik Komitesi genel kuruluna sevk edilecekti. Komisyonlara yardımcı olmak için de üniversite öğretim üyeleri, baro mensupları, özel sektör ve idari

²⁶² Yıldız, İhtilalin İçinden Anılar, s.203.

kadrolar içerisinde yer alan güvenli kişiler arasından Milli Birlik Komitesi tarafından seçilen kişilerin katılacağı araştırma ve inceleme kurulları oluşturulacaktı. Bu iç tüzük aynı zamanda cezai yaptırımlarla da donatılmakta idi.²⁶³

Araştırma ve inceleme kurullarında görev alan şahıslar, görevlerine yemin etmek ve mal beyanında bulunmak şartıyla başlayacak, görevlerinin sona ermesi halinde ise tekrar mal beyanında bulunarak ayrılacaklardı. Bu kurulların faaliyete geçmesiyle otuz sekiz kişiden oluşan Milli Birlik Komitesi'nin üye sayısı yüze yükselmekte idi.

Milli Birlik Komitesi'ne bağlı olarak çalışacak olan bu kurullar, Komitenin günlük işlerine yardımcı olarak hazırlanacak kanun ve kararları inceleyecek ayrıca ve en önemli görevi geçici idare esnasında uygulanmasına ve planlanmasına başlamak zorunluluğunda bulunduğu esas davaların ortaya konulmasında, planlanmasında ve uygulanmasında Komiteye öncülük edecekti. Ana davalar arasında yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar da yer almaktaydı.²⁶⁴

2.10. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun Kurulması

5 Haziran 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi Devlet başkanı Cemal Gürsel başkanlığında toplandı. Bu toplantıya Adalet Bakanı Abdullah Gözübüyük, Devlet Bakanı Amil Artus ve Anayasa Komisyonu üyelerinden Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Hüseyin Nail Kubalı ve Prof. Muammer Aksoy katıldı. Bu toplantıda ihtilal sonrası soruşturma ve yargılamalara yön veren geçici anayasanın 6. Maddesi görüşüldü ve kabul edildi.²⁶⁵ 6. Maddeye göre sabık Cumhurbaşkanı, Başbakan, Demokrat parti milletvekilleri ve bunların suçlarına ortak olanların sorumluluklarını ilk olarak araştırmak ve haklarında son soruşturma açarak bu şahısların Yüksek Adalet Divanı'na verilmeleri gerekip gerekmediğine dair karar vermek üzere bir "Yüksek Soruşturma Kurulu" oluşturulmasına karar verildi.²⁶⁶ Geçici anayasada yer alan hükme göre bu kurul, bakanlar kurulunun teklifi üzerine Milli Birlik Komitesi tarafından seçilen bir başkan ve otuz üyeden oluşmaktaydı.²⁶⁷

²⁶³ **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1960, s.1-5.

²⁶⁴ **Cumhuriyet, Milliyet**, 23 Temmuz 1960, s.1-5.

²⁶⁵ Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.82-83.

²⁶⁶ **Hürriyet**, 23 Haziran 1960, s.1-5.

²⁶⁷ **Hürriyet**, 13 Ağustos 1960, s.1-5.

2.10.1. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun Görev ve Yetkileri

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun görev ve yetkileri şu şekildeydi. Yüksek Soruşturma Kurulu başkanı, bu kurulun görevlerini kolaylaştırmak için üyeler arasından üç kişiden az olmamak şartıyla ikincil soruşturma kurullar oluşturabilecek ve bu kurullara başkanlık edecek üyeyi kendisi seçebilecekti. Bu kurullardan biri merkez soruşturma kurulunu oluşturacak ve diğer kurullar arasında iş bölümünü düzenleyecekti.

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun merkezi Ankara idi. Fakat Merkez Kurulu, mecburi durumlarda Yüksek Soruşturma Kurulu başkanının onayı ile Soruşturma Kurullarının başka yerlerde de çalışmasına karar verebilecekti. Yüksek Soruşturma Kurulunun izinli olması durumunda yerine başkan yardımcılığı yapacak üyeyi göreve başlamadan kendisi seçecekti. Kurul başkanın davetiyle toplanacak, görüşmeler için yeter sayı on altı olacak ve kararlar oybirliğiyle ve çoğunluğun kararıyla verilecekti.

Kanunun kapsamına giren soruşturmaya ait dosyalar, suç delilleri, belgeler ve eşyalar Merkez Soruşturma Kurulu'na veya bu kurulun uygun gördüğü kurula makbuz karşılığında teslim edilecekti. Para, mücevher ve değerli evraklar Yüksek Soruşturma Kurulu başkanının sorumluluğunda ziraat bankalarında saklanacaktı. Bu kanun kapsamına giren konularla ilgili yapılan ihbar ve şikâyetler Merkez Soruşturma Kurulu'na verilecek ve bu kurul tarafından gereği yapılacaktı. Yüksek Soruşturma Kurulu ve Merkez Kurulu, çeşitli kurullar tarafından yapılan soruşturmaları birleştirebilecek veya ayrı tutabilecekti.

Yüksek Soruşturma Kurulları ile Soruşturma Kurulları yapacakları soruşturmayı ilk soruşturma gibi yapacak ve heyet halinde görev alırlacak ayrıca bir soruşturmanın yapılabilmesi için yardımcı bir üyenin atanması gerekli olacaktı.

Soruşturma sonuna kadar kefaletli veya kefaletsiz tahliye kararı verilemeyecek, sanıklar Yüksek Adalet Divanı'na tutuklu olarak sevk edilebilecekti.

Soruşturma Kurulları, sanıkların yakınlarından mal beyanında bulunmalarını isteyebilecek veya taşınır ve taşınmaz malları ile alacakları üzerinde önlem alabilecek veya haciz koyabilecekti. Soruşturmalar gizli yapılacak, soruşturma süresi boyunca sanıklar ile avukatları evrakları inceleyemedikleri gibi sanıklar avukatlarıyla görüştürülmeyecekti.

Soruşturmanın sonunda Soruşturma Kurulları, soruşturmaya ait dosyaları, görüşlerini bildirdikleri yazıyla Yüksek Soruşturma Kurulu'na göndereceklerdi. Yüksek Soruşturma Kurulu ile Soruşturma Kurulları'nın kararlarına karşı hukuki yollara

başvurulamayacak, ancak Millî Birlik Komitesi, kendisine bir sureti verilmek üzere soruşturmanın reddi kararının yeniden gözden geçirilmesini isteyebilecek ve 15 gün zarfında, Yüksek Soruşturma Kurulu'ndan talep edebilecekti. Bu talep üzerine yapılacak inceleme sonunda verilecek kararlar kesin olacaktı.²⁶⁸

2.10.2. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun Üyeleri

Yüksek Soruşturma Kurulu, adli, idari ve mali alanlarda görevlerde bulunmuş kişiler ile sivil ve askeri şahıslardan oluşmaktaydı. Bakanlar Kurulu 21 Haziran 1960 tarihinde 1 sayılı tezkere ile Yüksek Soruşturma Kurulu'na seçilecek adayları Milli Birlik Komitesi'ne bildirdi. Ancak elli iki adayı kapsayan bu tezkere, usul ve adet bakımından 1 sayılı kanuna uygun olmadığı gerekçesiyle Bakanlar Kurulu'na tekrar iade edildi. Kurul tezkereyi tekrar düzelttikten sonra 25 Haziran'da Komiteye tekrar yüz kişinin isimlerinin yer aldığı bir tezkere verdi.²⁶⁹ Cemal Gürsel'in, adayların seçimi konusunda Adalet Bakanı ve Temyiz Başkanı'nın fikirlerinin alınmasını talep etmesi üzerine, 29 Haziran'da yapılan toplantıda yüz bir kişi içerisinde yalnızca otuz üye seçildi. Ayrıca Yüksek Soruşturma Kurulu'na başkan olarak da Celalettin Kurelman getirildi. Fakat Celalettin Kurelman sağlık sorunları nedeniyle 18 Temmuz'da görevinden istifa ederek ayrıldı. Celalettin Kurelman'ın yerine, Yüksek Soruşturma Kurulu başkan yardımcısı ve Merkez Soruşturma Kurulu Başkanı olan Hayrettin Şakir Perk getirildi.²⁷⁰ Hayrettin Şakir Perk'in Yüksek Soruşturma Kurulu Başkanlığı'na getirilmesiyle kurulun üye sayısı yirmi dokuza düştü. Boşalan üyeliğe ise Merkez Soruşturma Kurulu'na görevlendirilen Yargıtay Üçüncü Ceza Dairesi Üyesi Şeref Gökmen getirildi. Merkez Soruşturma Kurulu Başkanlığına ise İbrahim Senil getirildi. Senil, aynı zamanda Yüksek Soruşturma Kurulu'nun başkan yardımcılığı görevini de üstlendi.²⁷¹

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun görev alan üye isimler şunlar idi. Yargıç Yüzbaşı Orhan Akkaya, Savcı Fahri Ar, Maliye Hesap Uzmanı Ahmet Bayrak, Yargıç Üsteğmen Semih Belen, Yargıtay Üyesi Naci Benli, Hakkı Kamil Beşe, Yargıç F. Siret Değermen, Yargıç Yarbay Haydar Demirarslan, Savcı Altay Egesel, Öğretim görevlisi Mazhar

²⁶⁸ RG. No:10529, 18 Haziran 1960, s.1565

²⁶⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-18-1-2, Dosya No: 4, Sıra No: 2, Bazı Kişilerin Yüksek Adalet Divanı ile Yüksek Soruşturma Kurulu'na Aday Gösterilmeleri (25.06.1960), **Hürriyet**, 17-20 Haziran 1960, s.1-5.

²⁷⁰ **Milliyet**, **Yeni İstanbul**, **Dünya**, 19 Temmuz 1960, s.1-5, **Kim**, Sayı: 106, 20 Temmuz 1960, s.7-9, Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.92-94.

²⁷¹ **Hürriyet**, **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 18 Temmuz 1960, s.1-5.

Hiçşasmaz, Yargıtay Üyesi Sırrı Kalayoglu, Yargıç Mustafa Karaoğlu, Ziya Kayla, Savcı Niyazi Kırdar, Cumhuriyet Başsavcı Yardımcısı Fahrettin Kıyak, Yargıtay üyesi Kazım Kızıroğlu, Danıştay Üyesi Hikmet Kümbetlioğlu, Yargıç Yüzbaşı Turgut Lüleci, Yargıç Binbaşı Orhan Ok, Yargıç Yüzbaşı Turgut Cemal Özdöl, Yargıtay Raportörü Fazlı Öztan, Yargıtay Raportörü Fahrettin Öztürk, İbrahim Senil, C. Başsavcı Yardımcısı Cebbar Şenel, Yargıç Binbaşı Süleyman Taşer, Danıştay Üyesi Vecibi Tönük, Yargıtay Üyesi Fehmi Tüzün, Hukuk Müşaviri Avni Yurtsever, Adil Yücefer.²⁷²

Demokrat Parti mensupları hakkında ihbar ve şikâyetlerin toplandığı Merkez Soruşturma Kurulu 8 üyeden oluştu. Bu üyeler ise İbrahim Senil, Naci Benli, Kazım Kirizoğlu, Mazhar Hiçşasmaz, Orhan Ak, Orhan Akkaya, Fahrettin Kıyak ve Ziya Kayla idi.²⁷³

20 Ağustos 1960 tarihinde soruşturmanın bir an önce tamamlanması için geçici anayasanın 6. Maddesi, 55 sayılı kanunla değiştirilerek Yüksek Soruşturma Kurulu'nun bir başkan ile lüzumu kadar üyeden oluşması kararı alındı ve buna istinaden Yüksek Soruşturma Kurulu'na on iki üye daha seçildi. Bunların isimleri ise Yargıtay üyesi Suphi Örs, Yargıtay Üyesi Sabri Tırpan, Yargıtay Üyesi Bülent Ertan, Yargıtay Üyesi Sıtkı Akyazan, Yargıtay Üyesi Cevdet Menteş, Yargıtay Üyesi Kani Vırana, Ankara Savcı Yardımcısı Orhan Erdoğan, Hâkim Hilmi Aydın, Askeri Adliye Müfettiş Hâkim Binbaşı Mehmet Ünüulu, Hâkim Yüzbaşı Necdet Darıcıoğlu, Hâkim Yüzbaşı Servet Tüzün, Hâkim Yüzbaşı Remzi Şirin idi.²⁷⁴

2.10.3. Yüksek Soruşturma Alt Kurulları ve Görevleri

Yüksek Soruşturma Kurulu ilk toplantısını 7 Temmuz 1960 tarihinde yeni meclis binasında yaptı. Bu toplantıda kurul üyeleri arasında görev paylaşımı yapıldı ve Merkez Soruşturma Kurulu ile bu kurulun emrinde görev yapmak üzere dokuz alt kurul oluşturuldu. Alt kurullar ise bir başkan ve 2 üyeden oluştu. Bu kurulların başkan ve üyeleri ise şunlar idi.

1 Nolu Soruşturma Kurulu, bu kurul'un üyeleri, Başkan Hakkı Kâmil Beşe, üyeler Sırrı Kalayoglu ve Niyazi Kırdar idi. Bu kurulun görevi, koruma altında bulunan sanıkların ve gerekirse yakınlarının mal beyanına, lüzumunda ispata davet etmektir. Aynı

²⁷² Hürriyet, Milliyet, Yeni İstanbul, Dünya, Yeni Sabah, 1 Temmuz 1960, s.1-5.

²⁷³ Hürriyet, Milliyet, Yeni İstanbul, Dünya, 7 Temmuz 1960, s.1-5.

²⁷⁴ Hürriyet, 20 Ağustos 1960, s.1-5.

zamanda soruşturma usulüne ait kanunun 9. Maddesinde yazılı tedbirleri almaktı. Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Demokrat Parti milletvekillerinin ve bunların suçlarına ortak olanların görevlerini kötüye kullanma, rüşvet alma, yetkilerini kötüye kullanma veya başka yollarla haksız kazanç elde etme ile ilgili olayları soruşturmaktı.

2 Nolu Soruşturma Kurulu, Bu kurulun üyeleri Başkan Haydar Demiraslan, üyeler, Mustafa Karaosmanoğlu ve Ahmet Bayrak idi. Görevi, sivil halkın silahlandırılmasına yönelik eylem ve hareketler ile anayasanın 6. Maddesinde yazılı şahısların ruhsatsız silah bulundurma, taşıma ve silah kaçakçılığı suçlarını soruşturmaktı.

3 Nolu Soruşturma Kurulu, bu kurulun üyeleri Başkan, Altay Ömer Egesel, üyeler Cebbar Şenel ve Adil Yücefer idi. Görevi, 28 Şubat tarihinden 27 Mayıs darbesine kadar olup bitmiş olan İstanbul Üniversitesi gibi gösteri hareketlerinde işlenen Anayasanın 6. Maddesinde yazılı suçları soruşturmaktı.

4 Nolu Soruşturma Kurulu, bu kurulun üyeleri, Başkan Fazlı Öztan, üyeler, Vecihi Tönük ve Turgut Cemal Özdil idi. Görevi, anayasanın 6. Maddesinde yazılı şahısların anayasaya aykırı kanun ve kararlara ve Meclis Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bu Komisyonun çalışmaları ile ilgili olayları soruşturmaktı.

5 Nolu Soruşturma Kurulu, bu kurulun üyeleri, Başkan Avni Yurtsever, üyeler, Turgut Lülecı ve Fahri Ar idi. Görevi, Topkapı, Zile, Geyikli, Uşak, Kayseri, Yeşilhisar olaylarının anayasanın 6. Maddesi hükümleri içerisinde soruşturmaktı.

6 Nolu Soruşturma Kurulu, bu kurulun üyeleri, Başkan Fehmi Tüzün, üyeler, Fahrettin Öztürk ve Semih Belen idi. Görevi, 28 Nisan'dan itibaren 27 Mayıs darbesine kadar Ankara Üniversite ve Yüksekokullarında ve Kızılay'da meydana gelen olayları soruşturmaktı.

7 Nolu Soruşturma Kurulu, bu kurulun üyeleri, Başkan, Hikmet Kümbetlioğlu, üyeler, Süleyman Taşer ve Siret Değermen. Bu kurulun görevi 6-7 olaylarını soruşturmaktı.

8 Nolu Soruşturma Kurulu, bu kurulun üyeleri, başkan, Ziya Kayla, üyeler, Mazhar Hiçşaşmaz ve Ahmet Bayrak. Görevi, her türlü kredi ve dövizleri kötüye kullanma ve birinci soruşturma kurulunun görevinin kapsamına giren düzenlemelerle ilgili bazı suçları anayasanın 6. Maddesi hükümleri kapsamında soruşturmaktı.

9 Nolu Soruşturma Kurulu, bu kurulun üyeleri, Başkan, Şerafettin Gökmen, üyeler, Mustafa Karaoğlu ve Orhan Akkaya. Görevi, başbakanın örtülü ödeneğin kullanım şekli ve amaçları ile ilgili olaylarla bu ödenekten veya başka yollardan gazete ve dergi sahiplerini memnun etmek şartıyla özel amaçlarına uygun yayın yapmalarını sağlamaya yönelik eylem ve hareketlerini soruşturmakta.²⁷⁵

23 Ağustos 1960 tarihinde on, on bir ve on iki numaralı üç alt kurul daha oluşturuldu.

10 Nolu Soruşturma Kurulu üyeleri, bu kurulun üyeleri, Başkan, Suphi Örs, üyeleri Sabri Tırpan ve Sedat Tüzün idi.

11 Nolu Soruşturma Kurulu, bu kurulun üyeleri ise Başkan, Sıtkı Akyazan, üyeleri, Hilmi Aydın ve Mehmet Ünüulu idi.

12 Nolu Soruşturma Kurulu, bu kurulun üyeleri, Başkan, Kani Vırana, üyeleri, Bülent Ertem ve Necdet Darıcıoğlu idi.²⁷⁶

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun çalışmalarına yardımcı olmak üzere ilim adamlarından oluşan bir yardımcı komisyon daha kuruldu. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun bir alt komisyonu olarak çalışacak olan bu komisyona İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden dört, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden iki üye atandı. Çalışmalarını Ankara'da yürüten bu Komisyona, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Birimi'nden Prof Naci Şensoy, Prof Sulhi Dönmezer, Prof. Nurullah Kunter, Prof. Sahir Erman katıldı. Ceza Hukuku profesörlerinden oluşan bu Komisyonun görevi Yüksek Soruşturma Kurulu'nun elinde bulunan dokuz yüz dosyadan sonuçlananları gözden geçirmek ve Yüksek Adalet Divanı'na gönderilecek olanları seçmektir.²⁷⁷

2.11. Yüksek Adalet Divanı'nın Kurulması

Milli Birlik Komitesi kurulduktan sonra Yassıada'da tutuklu bulunan Demokrat Partisi mensuplarının yargılanması ve bu yargılanaların nasıl yapılacağı gündeme geldi. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'na göre Yüce Divan üyeleri Yargıtay ve Danıştay'ın kendi üyeleri arasından seçtiği üyelerden oluşmaktaydı. Fakat 27 Mayıs darbesi ile birlikte bu organlar ortadan kalkmıştı. Bu nedenle bu organların yeniden kurulması, yeni anayasaya göre görevlerinin belirlenmesi, kurulduktan sonra Yüce Divan'ın tekrar kurulması ve

²⁷⁵ Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.100-102, **Hürriyet**, 7 Temmuz 1960, s.1-5.

²⁷⁶ **Hürriyet**, 23 Ağustos 1960, s. 1-5.

²⁷⁷ **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1960, s.1-5.

Demokrat Parti mensuplarının yargılanması çok uzun bir zaman alacaktı. Bundan dolayı Ord. Prof. Tahir Taner başkanlığında 2 Haziran 1960 tarihinde Adalet Bakanı Abdullah Pulat Gözübüyük, Devlet Bakanı Amil Artus, Basın- Yayın ve Turizm Bakanı Zühtü Tarhan, Salim Başol, Ord. Prof. Sulhi Dönmezer, Prof. Nurullah Kunter, Prof. Naci Şensoy, Prof. Sahir Erman, Askeri Adli Hâkim Rıza Tunç, Askeri Adli Hâkim Kâmil Rona ve Askeri Adli Hâkim Refet Tüzün'ün²⁷⁸ katıldığı bir toplantı yapıldı. Toplantının açılış konuşmasını yapan Prof. Abdullah Pulat Gözübüyük, Milli Birlik Komitesi'nin kendilerinden Demokrat Parti iktidarının ceza sorumluluğunu gerektiren eylemleri işlemiş bulunanlar hakkında yapılacak soruşturma ve kovuşturma konusunda bir rapor hazırlanmasını istediğini ifade etti.²⁷⁹ Ayrıca Gözübüyük yargılamaların yürürlükte olan ceza kanununa uygun olarak yapılmasını ve özel mahkemeler kurulmaması gerektiği görüşünü dile getirdi. Bunun üzerine Naci Şensoy, “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesinin uluslararası hukukta normal zamanlarda uygulandığını ancak darbe sürecinde darbe rejimlerinin özel hukuk kuralları getirdiklerini ve bu konuda bir komisyon kurulması gerektiğini söyledi. Bu konuşmaların ardından toplantıya katılanlardan oluşan bir komisyon kuruldu.²⁸⁰

4 Haziran 1960 tarihli toplantıda Geçici Anayasa tasarısı kesinleşmeden önce profesörlerin görüşleri alındı. Bu toplantıda Hüseyin Nail Kubalı soruşturmanın geçiş döneminde yapılmasını, Meclis feshedildiği için Yüce Divan'ın kurulamayacağını ve yürürlükte bulunan usullerle bu soruşturmaların yapılamayacağını söyledi.

5 Haziran 1960 tarihinde yapılan toplantı, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında toplandı. Bu toplantıya Adalet Bakanı Abdullah Pulat Gözübüyük, Devlet Bakanı Amil Artus, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hüseyin Nail Kubalı ve Muammer Aksoy katıldı. Bu toplantıda Geçici Anayasanın 6. Maddesi üzerinde görüşmeler yapıldı ve maddenin ilk fıkrasında yer alan “sakıt reisicumhur ile başvekil ve vekilleri ve eski iktidar mebuslarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere bir Yüksek Adalet Divanı kurulur” şeklindeki ifade Amil Artus ve Abdullah Gözübüyük'ün itirazına rağmen Komite üyeleri ve diğer profesörler tarafından kabul edildi.

11 Haziran 1960 tarihinde yapılan toplantıya ise Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Amil Artus, Abdullah Pulat Gözübüyük, Muammer Aksoy, Rıza Tunç, Hüseyin Nail Kubalı

²⁷⁸ **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1960, s.1-5.

²⁷⁹ Yıldız, İhtilalin İçinden Anılar, s.127-128.

²⁸⁰ Özdağ, Menderes Döneminde, s.276.

katıldı.²⁸¹ Tahir Taner, bilim adamlarının fikirlerini aldı ve yasadız suç ve ceza olmaz ilkesi doğrultusunda ceza yasasında değişiklik yapılmasını ancak darbe hukukunun uygulanmasından yana olmadığını dile getirdi. Taner'in bu düşüncesine sinirlenen Muammer Aksoy, "inanç lazım... inanç..." şeklinde bir hitapta bulundu. Bunun üzerine Taner, "ne demek istiyorsun? beni ihtilalin meşriyetine inanmamakla mı itham ediyorsun" cevabını verdi. Bu tartışmanın ardından Muammer Aksoy ve Tahir Taner'in bir araya gelmemesi gerekçesiyle Usül komisyonu ve ceza komisyonu olmak üzere iki ayrı komisyon kuruldu. Usül komisyonunda Ord. Prof. Tahir Taner, Prof. Nurullah Kunter, Prof. Sahir Erman, As. Yargıç Gen. Rafet Tüzün, As. Yargıç, Rıza Tunç, Yüksek Yargıç, Salim Başol, As. Yargıç Hasan Gürsel, Kâmil Rona ve Prof. Naci Şensoy yer aldı.²⁸²

Ceza komisyonunda ise Prof. Hüseyin Nail Kubalı, Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Sahir Erman, Prof. Burhan Köni, Prof. Feyyaz Gölcüklü Prof. Muammer Aksoy, Prof. Naci Şensoy yer aldı.

Bilim adamları ilk olarak şu uygulamalar üzerinde durdu. Yargılamaların darbelerde doğal bir yöntem olan darbeciler tarafından kurulan mahkemede yapılması ve verilen cezaların derhal uygulanması. Sıkıyönetim mahkemelerinin yargılanmalar için kullanılması. Faaliyette olan mahkemelerde yargılanmaların yapılması. Fakat bu yöntemler Milli Birlik Komitesi tarafından kabul edilmedi. Ancak yine bilim adamları tarafından öne sürülen, görev alacak yargıçlarda dahil olmak üzere Yüce Divan'a denk sayılabilecek bir organ oluşturup Yassıada mahkumlarını orada yargılama fikri Milli Birlik Komitesi tarafından kabul edildi. Böylelikle Yüce Divan'ı oluşturan yüksek yargı organlarının üyelerinden olup hükümet tarafından gösterilecek adaylar arasından seçilen üyelerden oluşan bir mahkeme olan Yüksek Adalet Divanı kuruldu.²⁸³

Ord Prof. Tahir Taner başkanlığında Usül komisyonu tarafından hazırlanan ve 14 Haziran 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi'nin onayına sunulan ve Komitenin onayından geçikten sonra 18 Haziran 1960 tarihinde resmî gazetede yayınlanan Yüksek Adalet Divanı'nın yargılama usulüne ait geçici kanun tasarısı şu şekilde idi.²⁸⁴

Yüksek Adalet Divanı Milli Birlik Komitesi'nin belirlediğı şekilde görev yapacaktı. Duruşmalar açık bir ortamda ve aralıksız yapılacaktı. Ceza muhakemeleri usulü

²⁸¹ Erkanlı, Anılar...Sorunlar, s.81-84.

²⁸² Perin, Yassıada Faciası, s.257.

²⁸³ Yıldız, İhtilalin İçinden Anılar, s.227-228.

²⁸⁴ Erkanlı, Anılar...Sorunlar, s.86.

kanunun 373. Maddesi hükmü uygulanacaktı. Mecburi sebeplerin baş göstermesi durumunda, duruşmaya en az üç ara verilebilecek, son savunmada ise daha uzun süre verebilecekti. Her sanık şayet isterse savunmada üç savunmacı bulundurabilecek, duruşma sanıkların huzurunda yapılacak, sanığın duruşmada geçerli bir mazeretten dolayı bulunamaması durumunda savunmacının bulunması yeterli görülecekti. Sanığın duruşmada bulunma sebebi geçerli değilse şayet, savunmacının dahi bulunması yeterli görülmeyerek duruşma sanığın gıyabında yapılacak ve karar verilecekti.²⁸⁵

Yüksek Adalet Divanı, adli, idari ve askeri kazaya mensup hâkimler arasından bakanlar kurulunun teklifi üzerine Milli Birlik Komitesi tarafından seçilen bir başkan sekiz asli ve altı yedek üyeden oluşacaktı.

Bu arada Yüksek Adalet Divanı kurulduktan sonra Türk Ceza ve Usul kanunlarında değişiklik yapılması kararı alındı. Bu konuda Anayasa komisyonu üyeleri ile Ceza kurulu üyeleri çalışmalarını 30 Haziran tarihinde bitirdiler ve Türk Ceza ve Usul kanunlarında yapılacak değişikliğe ait hazırladıkları ilmi raporu 1 Temmuz 1960 tarihinde büyük Millet Meclisi'nde yapılan toplantıda Milli Birlik Komitesi'ne teslim ettiler. Bu toplantıya Ord. Prof. Sıddık Sami Onar, Prof. Naci Şensoy, Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Faruk Eren, Prof. Sulhi Dönmezer, Prof. Ragıp Sarıca, Prof. Nurullah Kunter, Prof. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Bahri Savcı, Prof. Şahir Erman, Doç. İsmet Giritli ve Doç. Muammer Aksoy katıldı.²⁸⁶ bu raporda Türk Ceza Kanunu'nun 146. Maddesine “*Birinci fıkırada yazılı suçta ikinci fıkırada gösterilenden gayri surette iştirak eden fer'i şerikler hakkında beş seneden onbeş seneye kadar ağır hapis ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyet cezası hükmolunur.*” Fıkrası eklendi. Ayrıca Türk Ceza Kanunu'nun 56. Maddesi kaldırıldı. Yapılan bu değişiklikler 11 Temmuz 1960 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girdi.²⁸⁷

Milli Birlik Komitesi, Celal Bayar'ın “Hıyaneti Vataniye” suçuyla ve idam talebi ile Yüksek Adalet Divanı'nda yargılanmasına karar verdi. Bu kararın sureti şu şekilde idi. “Anayasanın 41. Maddesinin birinci cümlesine dayanılarak Türk Ceza Kanunu'nun 125, 141/3, 146 ve 149. Maddelerinde yazılı suçlardan dolayı sorumlu olduğuna ve Yüksek

²⁸⁵ RG. No: 10529, 18 Haziran 1960, s.1566, **Hürriyet**, 19 Haziran 1960, s.1-5.

²⁸⁶ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 2 Temmuz 1960, s.1-5.

²⁸⁷ RG No: 10548, 11 Temmuz 1960, s.1687, **Cumhuriyet, Milliyet**, 12 Temmuz 1960, s.1-5.

Adalet Divanı'nda muhakeme edilmesine, Milli Birlik Komitesi'nin 7 Temmuz tarihli toplantısında oy birliği ile karar verilmiştir.”²⁸⁸

Muammer Aksoy, bu kanun çıkmadan evvel Ceza Komisyonu çalışmalarına devam ettiği esnada Orhan Erkanlı'nın komisyon üyelerine 65 yaş meselesini değiştirmedikleri takdirde adaletin yerine getirilmiş olmayacağını çünkü 65 yaşını bitirmiş olan Celal Bayar'ın bütün suçları üstüne alarak herkesi suçsuz duruma düşüreceğini ve buna engel olmak ve gerçeğin ortaya çıkmasını sağlamak için içlerinden bir kişinin Celal Bayar'ı vuracağını ve ondan sonra ise vuran şahsın da intihar edeceğini söylediğini iddia eder. Aksoy Celal Bayar'ı ölümden kurtarmak için 65 yaş ile ilgili kanun değişikliğine gittiklerini söyler.²⁸⁹

Alparslan Türkeş ise yıllar sonra Milli Birlik Komitesi'nin yaptığı toplantıların birinde Milli Birlik Komitesi danışmanlarından Muammer Aksoy'un 60 yaşın üzerindeki sanıkların cezalarını hafifleten Türk Ceza Kanunu'nun 56. Maddesinin değiştirilmesine dair bir teklif getirdiğini, yani Aksoy'un 56. Maddenin kaldırılmaması halinde Celal Bayar ve Refik Koraltan'ın idam edilemeyeceğini açıkladığını fakat kendisinin, Aksoy'un bu teklifine “kanunların mukabline şumulu olmaz” diyerek şiddetle karşı çıktığını söyler.

Türkeş, bunun üzerine Aksoy'un, “*o dediğiniz normal hukuk dönemlerinde geçerli olan bir durumdur. Türkiye’de ihtilal yapılmıştır. İhtilal hukunda mukabline şumul vardır*” cevabını verdiğini kendisinin ise bu konuyu üyeleri hukukçu profesörlerden oluşan Hukuk Komisyonu'na iade edilmesini ve bu komisyonun bu konuya ait altında imzaları bulunan bir teklif hazırlayıp komiteye sunmalarını önerdiğini, Prof. Sulhi Dönmezer hariç diğer profesörlerin imzaları bulunan teklifi komiteye sunduklarını ve nihayetinde bu kanunun Milli Birlik Komitesi tarafından kabul edildiğini söyler.²⁹⁰

2.11.1. Yüksek Adalet Divanı'nın Üyeleri

Kuruluşu bakımından “Divan'ı Âli'ye” benzeyen Yüksek Adalet Divanı, kurulduktan sonra bu kurulun başkanlığına ilk olarak Yargıtay Başkanı Recai Seçkin getirildi. Ancak Recai Seçkin üyelerle arasında görüş ayrılığı çıktığı gerekçesiyle bu görevinden istifa etti. Recai Seçkin'in istifasının kabul edilmesi üzerine Yüksek Adalet

²⁸⁸ **Milliyet, Hürriyet, Cumhuriyet, Akşam, Yeni İstanbul, Dünya, Yeni Sabah**, 13 Temmuz 1960, s.1-5.

²⁸⁹ Ilıcak, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs, C:1, s.141.

²⁹⁰ **Sabah**, 29 Ocak 1995, s.1-7.

Divanı Başkanı olarak Salim Başol getirildi. Komite, Salim Başol'a yürürlükteki kanunlara göre serbestçe ve vicdanını dinleyerek yargılamaları yapmasını bu konuda komitenin hiçbir şekilde kişi veya olay hakkında bir hükmü olmadığını ve bu konuda asla müdahalede bulunmayacağını bildirdi.²⁹¹ Adalet Divanı Başkanı seçildikten sonra başsavcılık görevine gönüllü olarak bu görevi üstlenmek isteyen Altay Ömer Egesel getirildi.

Orhan Erkanlı Altay Ömer Egesel'in başsavcı olarak göreve getirilmesinde büyük hata ettiklerini fakat bu hatayı fark ettiklerinde çok geç kaldıklarını, bu hatayı telafi etmek ve başsavcılığı ilmi olarak desteklemek için özel bir hukukçular ekibi kurduklarını fakat bu ekibinde aksaklıkları gideremediğini söyler.²⁹²

Yüksek Adalet Divanı'nın bir başkan ve sekiz asli üyeleri şunlar idi. Başkan Yargıtay Ceza Dairesi Başkanı Salim Başol, üyeler, Yargıtay 4. Ceza Dairesi Başkanı Ferruh Adalı, Yargıtay üyesi Selman Yörük, Abdullah Üner, Danıştay üyesi Cahit Özden Hâkim General Rıza Tunç, Hâkim Yarbay Hasan Gürsel, Nahit Saçlıoğlu.

Altı yedek üyesi ise Yargıtay üyesi Vasfi Göksu, Adil Sanal, Danıştay üyesi, Nahit Hatipoğlu, Ali Doğan Turan, Hâkim Albay Kemal Gökçen, Hâkim Yarbay, Mehmet Çokgüler.²⁹³ Savcılar ise şunlar idi. Başsavcı Altay Ömer Egesel, yardımcıları, Salim Ertem, Fahrettin Öztürk, Avni Yurtsever, Faruk Siret Değermen, Orhan Erdoğan, Niyazi Kırdar, Ahmet Bayrak, Süleyman Taşer Necdet Darıcioğlu, Servet Tüzün ve Turgut Lüleci.²⁹⁴

Yassıada davalarının bir an önce başlaması ve bu davaların hızlı bir şekilde sonuçlandırılması için divanın dokuz asli üyesi sonraki süreçte on beşe çıkarıldı. Bu isimler yedek üyelerden seçilen Yargıtay üyesi Adil Sanal ve Vasfi Göksu, Danıştay üyeleri Ali Doğan Toran, Nihat Hatipoğlu, Askeri Yargıtay üyelerinden Hâkim Albay Kemal Gökçen, Yarbay Mehmet Çokgüler idi.²⁹⁵

Yüksek Adalet Divanı üyeleri 7 Ekim 1960 tarihinde Ankara'dan ayrılarak Yassıada'ya çok az bir mesafe uzaklığı bulunan Heybeliada'da bir otele yerleştiler. Bunun sebebi ise üyelerin halk ile temas etmelerinin ve halk arasında yaşamalarının bazı olayların

²⁹¹ Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.105-106.

²⁹² Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.107-108.

²⁹³ **Akşam**, 11 Ekim 1960, **Öncü**, 4 Ekim 1960, s.1-5.

²⁹⁴ **Öncü**, 4 Ekim 1960, s.1-5, Erkanlı, Askeri Demokrasi, s. 80, Erer, Yassıada ve Sonrası, s.480-481.

²⁹⁵ **Hürriyet**, 24 Mayıs 1961, s.1-5.

yaşanabileceği ihtimali nedeniyle sakıncalı olması ayrıca şehir içinde kalmalarının zaman kaybına sebep olacağı düşüncesiyle hareket edilmesi idi.²⁹⁶

2.11.2. Yüksek Soruşturma Kurulu ve Yüksek Adalet Divanı'nın Ortak Hükümleri

Yüksek Soruşturma Kurulu ile Yüksek Adalet Divanı'nın başkanı, üye ve zabıt kâtipleri, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 211. Maddesinde yazılı durumlarda görevlerini yapamayacaklar ve bu sebeplerden dolayı reddedilebileceklerdi. Yüksek Soruşturma Kurulu başkanı reddedilirse kendisi katılmaksızın toplanacak olan Yüksek Soruşturma Kurulu bu hususta karar verebilecekti. Üyelerden reddi istenenler hakkında Yüksek Soruşturma Kurulu başkanının uygun göreceği kurul, ret taleplerini karara bağlayabilecekti.

Yüksek Adalet Divanı, başkan veya üyesi reddedilirse, reddedilen şahıs katılmaksızın toplanan Divan, istek hakkında karar verebilecekti. Reddedilen zabıt kâtipleri hakkında bunların görev yaptıkları kurul veya Yüksek Adalet Divanı karar verebilecekti.

Şahitler ve bilirkişiler mahkeme tarafından verilen yazılı emir ile getirtilecekti. Geçerli bir mazeretleri olmamaksızın gelmeyen şahit ve bilirkişilere, üç aydan bir yıla kadar hapis cezası verilecekti. Bu kanun gereğince yapılacak soruşturma ve soruşturma sırasında davaya müdahale edilemeyecekti.

Yüksek Soruşturma Kurulu ile Soruşturma Kurulları'nın ve Yüksek Adalet Divanı'nın emirleri devlet dairelerinde görev yapan ve görev verilen kişiler tarafından derhal yerine getirilecekti. Kasıtlı olarak görevini yerine getirmeyen veya verilen görevi geciktirenler ile yalan beyanda bulunanlar altı aydan iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılabilirlerdi. Yüksek Soruşturma Kurulu ile Yüksek Adalet Divanı'na yeteri kadar adli tıp doktoru, başkâtip, kâtip ve diğer görevliler Adalet Bakanlığı tarafından görevlendirilebilecekti²⁹⁷

2.12. Milli İnkılâp Mahkemeleri'nin Kurulması

27 Mayıs darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi, kendi bünyesinde Orhan Kabibay'ın başkanlığını yaptığı Suphi Karaman, İrfan Solmazer ve Numan Esin'in

²⁹⁶ Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.107.

²⁹⁷ RG No: 10529, 18 Haziran 1960, s.1565-1566, **Hürriyet**, 19 Haziran 1960, s.1-5.

içerisinde bulunduğu bir “Emniyet Grubu” kurdu.²⁹⁸ Bu grup çalışma ve görev ilkelerine göre “Emniyet Koordinasyon Servisi” adını aldı. Milli Emniyet Teşkilatı, Jandarma Genel Kumandanlığı gibi kuruluşlar çalışmalarını ve raporlarını bu guruba bildiriyor ve bu kuruluşlardan alınan emirlere göre hareket ediyorlardı. Bu grupta yer alan üyeler kendi aralarında elde ettikleri her bilgiyi Komitede yer alan diğer arkadaşlarına bildirmeyeceklerine dair gizli bir yemin ediyorlardı. Emniyet grubu birde başında Binbaşı Süreyya Yüksel’in bulunduğu özel bir ekip kurdu. Bu ekip, Başbakanlık dairesinde başka bir işle uğraşmasına rağmen asıl olarak emniyetle ilgili mevzularla ilgileniyordu. Milli Birlik Komitesi, Emniyet Grubuna gelen bilgileri ilk olarak bu grup inceliyor daha sonra ise Emniyet Grubuna veriyordu. Özellikle Batı Anadolu’da, bazı Demokrat Parti mensuplarının, bazı faaliyetlere giriştiklerine dair raporlar almaya başlandı. Bunun üzerine Emniyet Grubu Başkanı Orhan Kabibay, Demokrat Parti mensuplarının bu faaliyetlerini önlemek için sert tedbirler almak yerine gözdağı vermeyi uygun buldu. Bunun içinde bir İnkılâp Mahkemeleri Kanunu’nun çıkarılmasını istedi. Bu kanuna göre komite, istediği zaman ve istediği yerde özel mahkemeler kurabilmeli, bu mahkemelerin kararları kesin olmalı, temyiz ve itiraz hakkı tanınmamalı ayrıca 5 yıldan başlayan hapis cezaları ile birlikte idam kararı dahi verebilmeliydi. Orhan Kabibay, hazırladığı bu tasarıyı Cemal Gürsel’e açıkladı. Cemal Gürsel’in onayını aldıktan sonra komite üyelerini topladı ve tasarıyı komite üyelerine bildirdi. Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal, böyle bir kanunun kamuoyunda tepki yaratacağı gerekçesiyle tasarıya karşı çıktı. Orhan Kabibay, Madanoğlu’nu ve Köksal’ı ikna etmek için istihbarat raporlarından bahsederek, suç işleme oranının arttığını, mevcut kanunlara göre yargılandıklarında ağır cezalar alabileceklerini, dolayısıyla bu suçları engellemek için böyle bir kanuna ihtiyaç duyulduğunu, şayet bu kanun yasalaştığı takdirde gözdağı verileceğini öne sürdü. Bu tasarı ilk olarak Adalet Bakanlığına sevk edildi ve kabul edildi. Fakat Bakanlar Kurulu bu tasarıya karşı çıktı. Lakin Bakanlar Kurulu’nun karşı çıkmasına rağmen tasarı, Komite tarafından bazı değişikliklerle kabul edildi.²⁹⁹

Milli İnkılâp Mahkemeleri’nin kurulması, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi’nde ilk kez gündeme gelmekle birlikte, Türk tarihine bakıldığında özellikle Cumhuriyet Tarihi’nin ilk yıllarında İstiklal Mahkemeleri gibi benzer mahkemelerin kurulduğu görülmektedir.

²⁹⁸ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.115.

²⁹⁹ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.325-329, 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları, Cilt:1, s. 449.

Milli İnkılâp Mahkemeleri, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Devlet ve Hükümet Başkanı'na, Milli Birlik Komitesi üyelerine ve bakanlara sözlü veya eylem olarak hakaret edenleri, milli inkılâp hareketi ile ilkelerine aykırı propaganda yapanları ve diğer yıkıcı ve olumsuz faaliyetlerde bulunan şahısları yargılamak üzere Milli Birlik Komitesi tarafından sabit veya gezici olmak üzere 18 Ağustos 1960 tarihinde kuruldu. İnkılâp Mahkemeleri kurulduktan sonra Milli Birlik Komitesi Sekreterliği yayınladığı bildiride Milli İnkılâp Mahkemeleri'nin kuruluş gayesini şu şekilde açıkladı. *“İki aydan beri en iyi niyetlerle memleketi idare etmekte olan Milli Birlik Komitesi ve hükümetinin icraatının Türk Milleti tarafından tasvip edilmekte olduğunu görmekle kıvanç duymaktayız. Ancak bu idare ve icraattan menfaatleri haleldar olan ve Türk Milleti'nin fenalığını arzulayan bazı bedbahtların, şurada, burada, gizli veya açık menfi tavırlar takındıkları, yalan yanlış haberler yayarak Umumi Efkârı bulandırmaya yeltendikleri üzüntü ile müşahade edilmiş bulunmaktadır. Bu günkü idarenin devamı müddetince milli birlik ruhunu bozmaya matuf bu gibi faaliyetleri önlemek üzere icap eden yerlerde, geniş yetkili İnkılâp Mahkemeleri kurulmasına dair hazırlanan tasarı, Milli Birlik Komitesi'ne sevk olunmuştur. Yapılan müzakereler neticesinde tasarı kabul edilmiştir.”*³⁰⁰

Alparslan Türkeş, Atatürk prensipleri ve 27 Mayıs darbesi konusunda verdiği konferansta İnkılâp Mahkemeleri'nin faaliyete geçebileceğini söyledi. Atatürk'ün Türk Milleti'nin her yönden yükselmesi kökleşmesini istediği fikirleri hakkında örnekler veren Alparslan Türkeş, 27 Mayıs darbesinin tamamen Atatürk'ün fikirleri üzerinde kurulduğunu ifade etti. *“İstibdada yeltenen bir avuç müstebit elbette ayaklar altına düşecektir”* diyen Türkeş, Türk Milleti'nin tarih boyunca istibdada karşı isyan ederek baş kaldırdığını zira bunun kendi damarlarındaki kanda bulunduğunu belirtti. Türkeş, ayrıca İstiklal savaşından sonra milli bütünlüğü sağlaması için İstiklal Mahkemeleri kurulduğunu belirtti ve İnkılâp Mahkemeleri'ne temasla *“bütün gayemiz yurdumuzda huzur ve sükûnun teminidir. İcap ederse bu mahkemelerden de faydalanmaktan çekinmeyiz”* dedi.³⁰¹

Milli İnkılâp Mahkemeleri'nin kuruluşu, görevleri, uygulanma şekli ve uygulamaları ise 22 Ağustos 1960 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak Türk kamuoyuna duyuruldu. 62 numaralı İnkılâp Mahkemeleri Kanunu 16 madde ve 1 geçici

³⁰⁰ Cumhuriyet, Milliyet, Yeni İstanbul, Vatan, 4 Ağustos 1960, s.1-5.

³⁰¹ Hürriyet, 5 Kasım 1960, s.1-5.

maddeden oluşmaktaydı. Bu kanuna göre Milli İnkılâp Mahkemeleri kuruluşları bakımından Ağır Ceza Mahkemeleri tarzında olmakla birlikte bir başkan, iki üye ve bir savcıdan oluşmaktaydı. Aynı zamanda her mahkeme için iki yedek üye, yeterli sayıda savcı yardımcısı bulunacak, bu mahkemelerin hâkim, savcı ve bunların yedek ve yardımcıları bakanlar kurulunun bir misli fazlasıyla göstereceği adaylar arasından Türkiye Cumhuriyeti Milli Birlik Komitesi tarafından seçilecekti.

2.12.1. Milli İnkılâp Mahkemeleri'nin Görevleri

Milli İnkılâp Mahkemeleri, Türk Ceza Kanunu'nun ikinci kitabının birinci babının birinci, ikinci ve dördüncü fasıllarında yazılı suçları işleyenleri,

Türk Ceza Kanunu'nun ikinci kitabının beşinci babının birinci faslında yazılı cürüm ikai için cemiyet teşkil etmek suçlarını işleyenleri,

Devlet Başkanını, Türkiye Cumhuriyeti Milli Birlik Komitesi üyelerinin ve bakanların şahıslarına karşı ne surette olursa olsun sözle veya fiilen tecavüz edenleri,

Milli inkılâp hareketine ve esaslarına karşı bunlara zarar verebilecek şekilde her ne surette olursa olsun propaganda yapanları veya telkinde bulunanları, haber yayanları, nakledenleri ve herhangi bir faaliyette bulunanları soruşturmaya tabi tutacaktı.

2.12.2. Uygulanan Cezalar

Devlet başkanının, Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Birlik Komitesi üyelerinin veya bakanların şahıslarına karşı sözlü ve fiili olarak hakaret edenlere, bu eylemler girişim derecesinde kalsa dahi beş yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası uygulanacak, daha ileri boyutta ise ölüm cezası verilecekti.

2.12.3. Usul Hükümleri

İnkılâp Mahkemeleri'nce 3005 sayılı kanunun hükümleri uygulanacak, Savcı, soruşturmanın uygulanması ve sonuçlandırılmasında sorgu hâkiminin tüm yetkilerine sahip olacaktı. Ancak sanığın tutuklanması veya serbest bırakılması ile ilgili kararlarda yetkiye sahip değildi. Tutuklama kararına karşı ortaya çıkacak itirazı mahkeme başkanı inceleyecek ve başkanın vereceği karar kesin olacaktı. Savcının takipsizlik kararı mensup bulunduğu mahkeme başkanının onayı ile alınacaktı. İnkılâp Mahkemeleri'nin başkan, üye ve zabıt kâtipleri, ceza mahkemeleri usulü kanunun 21. Maddesinde yazılı durumlar

dışında kalan sebeplerle reddedemezdi. Mahkemenin kararları kesindi. Ancak savcı ve sanık kararın bildirildiği tarihten itibaren 3 gün içinde mahkemeden kararın tekrar gözden geçirilmesini talep edebilecekti. Mahkeme talebi 7 gün içinde inceleme ve soruşturma ile kesin kararını verecekti. Bu kanunun kapsamına giren suçlar İnkılâp Mahkemeleri savcıları tarafından izin almaksızın bağımsız olarak takip olunacak, ancak şikâyet ve kararın kabulü ile ilgili kararlar saklı tutulacaktı. Ayrıca suçların ihbarı üzerine bölgedeki Cumhuriyet Savcısı durumu derhal İnkılâp Mahkemesi Savcısı'na bildirmekle beraber, İnkılâp Mahkemesi, savcısının işe el koymasına kadar, gereken soruşturmayı yapacak ve evrakı İnkılâp Mahkemesi savcısına gönderecekti. İnkılâp Mahkemeleri Savcıları, yapacakları soruşturma ve kovuşturma dolayısıyla bütün makam ve memurlardan her türlü bilgiyi isteyebilecek ve gerekli vasıtalarından yararlanabilecekti. Gerek doğrudan doğruya gerek zabıta ve Silahlı Kuvvetler mensupları aracılığıyla her türlü soruşturmayı yapabilecekti. Bütün Silahlı Kuvvetler ve zabıta makam ve mensupları, bu mahkemeler savcılarının soruşturma, kovuşturma veya uygulamaya ilişkin emirlerini yerine getirmekle görevli olacaklardı. Bu emirleri yerine getirmeyenler hakkında eylem kasten işlendiği takdirde 5 yıla kadar ağır hapis, ihmal edilmiş ise 5 yıla kadar hapis cezası uygulanacaktı. Emirler yazılı olarak verilecekti. İnkılâp Mahkemeleri'nin kendilerini görevli ve yetkili gördükleri işlerde, diğer mahkemeler görev yetki iddiasında bulunamayacaklardı. Bu mahkemelerin başkâtip, kâtip, mübaşir, odacı, emanet memuru ve diğer görevli memurlar ve hizmetliler Türkiye Cumhuriyeti Milli Birlik Komitesi Sekreterliği'nin onayıyla devlet teşkilatından temin edilecekti. Bu kanuna göre bu mahkemelerde görevlendirilecek hâkim, savcı, memur ve hizmetlilerin her türlü hakları saklı olup, bu haklarını bağlı oldukları bakanlık bütçelerinden almaya devam edeceklerdi. Bunlara veya lüzumunda dışarıdan görevlendirilecek olanlara verilecek ücretler bakanlar kurulunca belirlenecek esas ve miktarlara göre verilecekti. Bulundukların yerin dışında başka bir bölgeye görevlendirilenlere kanuni olarak yollukları ödenecekti. İnkılâp Mahkemeleri, faaliyetine Milli Birlik Komitesi'nin kararı ile son verilecekti.³⁰²

İnkılâp Mahkemeleri İstanbul, Ankara, İzmir ve Sivas'ta kuruldu.³⁰³ İnkılâp Mahkemeleri kurulduğu günden itibaren hiçbir şekilde fiili olarak herhangi bir faaliyette bulunmadı. Fakat bu mahkemeler, bir dönem boyunca hukuki açıdan bir tehdit unsuru ve caydırıcı bir kurum olarak iktidar mensupları tarafından kullanıldı.

³⁰² RG. No:10584, 22 Ağustos 1960, s.2014

³⁰³ **Cumhuriyet**, 1 Mart 1961, s.1-5.

2.13. 55 ler Olayı

Kürtçülük sorunu, darbeden kısa bir süre sonra darbe idaresinin gündemine giren konular arasında yer aldı. Darbenin hemen ardından Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel ile İsmet İnönü, yaptıkları bir görüşmede Cemal Gürsel, İnönü'ye Doğu Anadolu Bölgesi'nde görülen Kürtçülük hareketlerinden bahsederek burada Kürt vatandaşların ağalar tarafından kışkırtıldığını ve Doğudaki ağaları, Sivas'a iskân ettirmeyi ve en az 15 yıl olmak üzere kendi bölgelerine dönmelerine izin verilmeyeceği şeklinde bir tedbir düşündüklerini söyledi. Bunun üzerine İnönü, Gürsel'e böyle bir tedbir almanın çözüm olmadığını, geçmiş zamanlarda böyle bir uygulamaya başvurulduğunu fakat aksine vatandaşların ağalarına daha çok bağlandıklarını söyledi. İnönü ayrıca bu konuda, Kürt asıllı ağaların Türklüğe ısındırılması, memleket ve millet hizmetinde bu ağalara görev verilmesi ve topluma kazandırılması gerektiğini tavsiye etti.³⁰⁴ Buna rağmen Cemal Gürsel, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bölücü faaliyet gösteren şeyh ve ağaların bölgeden uzaklaştırılması için bir tasarı hazırladı. Cemal Gürsel neden böyle bir tasarı hazırladığını *“Biz toprak reformunu daha ziyade Şark'ın toprak ve halk meselesini halletmek üzere hazırlıyoruz. Kimsenin elinden tapulu malını, parasını ödemededen almayı düşünmedik. İnsan haklarına riayet prensibine sadakatle bağlı bulunduğumuzu her vesile ile iddia ederken mülkiyet ve tasarruf haklarını ihlali düşünmemiş olabilir miyiz? Fakat şarkta durum öyle değildir.*

Tapusuz, gasp edilmiş topraklar vardır. İçinde 20-30 köyü bulunan topraklara tapusuz tesahup etmiş, bu topraklarla birlikte üzerinde yaşayanları istismar edenler mevcuttur. Biz bu toprakları köylüye dağıtacağız. Şark'ın şeyh ve buna benzerlerine köle edilmiş köylüleri toprak sahibi vatandaş yapacağız” sözleriyle açıkladı.³⁰⁵

Milli Birlik Komitesi üyeleri de yaptıkları yurt gezisi boyunca uğradıkları illerde bu konuyu gündeme getirdiler. Örneğin Sami Küçük Van'da yaptığı konuşma sırasında eğitim seferberliğine ve okula karşı çıkacak olan şeyh ve ağaların en şiddetli silahlarla ortadan kaldırılacağını söyledi. Muzaffer Yurdakuler ise ulusal devrime karşı gelmek cesaretini gösterecek köy, şehir ve insan kitlelerinin imha edileceğini söyledi. Muzaffer Yurdakuler, Bitlis'te yaptığı konuşma sırasında ise *“neden insan insanın kölesi olsun? Bir*

³⁰⁴ Toker, Yarı Silahlı, s.105-106.

³⁰⁵ Cumhuriyet, Milliyet, 19 Ağustos 1960, s.1-5.

ağa kaç birkaç köye, bir köylünün kaderine niçin sahip olsun? Şeyh ve ağaları istemiyoruz. Kölelik ağalık devri geçmiştir. Bunları mutlaka yok edeceğiz.” dedi.³⁰⁶

Cemal Gürsel tarafından hazırlanan 2510 sayılı iskân kanununa ek olarak kabul edilen 105 sayılı kanun tasarısı üzerinde yapılan görüşmeler 17 Ekim 1960 tarihli genel kurul toplantısında başladı. Milli Birlik Komitesi üyeleri bu kanun tasarısını görüştükleri esnada Vehbi Ersü, yaptığı gezi sırasında bazı vatandaşların ağa, şeyh ve bazı zorba insanlar hakkında çok büyük endişelerinin olduğunu, vatandaşların anlattığı kadarıyla bu insanların birçok araziyi kanun dışı yollardan ele geçirmesine rağmen o bölgede yaşayan insanları esir gibi çalıştırdıklarını, bu topraklardan elde edilen ürünün büyük kısmını kendilerine aldıklarını, az olan kısmını ise çalışanlara bıraktıklarını dolayısıyla işçilerin ailelerini besleyemediklerini söyledi. Ersü, çözüm olarak bu toprakların bu insanların elinden alınarak, asıl çalışan insanlara bırakılması ve halkın bu insanların elinden kurtarılması gerektiğini dolayısıyla bu kanunun çıkarılmasının lüzumlu olduğunu söyledi. Sami Küçük, yurt seyahati esnasında vatandaşlara güvenliğin sağlanması düşüncesiyle, zorbalık gösteren insanların o bölgeden uzaklaştırılarak bir daha geri dönmeyecekleri başka yerlere yerleştirileceklerini söylediği zaman halkın bunu büyük bir sevinçle karşıladığını ifade etti. Numan Esin ise halkın özgürlüğünü tehdit ve sürekli faaliyetlerine devam eden bu kimselerin bulundukları bölgelerden çıkarılarak başka yerlere iskân ettirilmelerinin zorunlu hale geldiğini söyledi.³⁰⁷

2510 sayılı kanuna ek olarak kabul edilen 105 sayılı kanun tasarısı görüşmelerin ardından 19 Ekim 1960 tarihinde kabul edildi ve aynı tarihte Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girdi.³⁰⁸

Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından darbenin ilk günlerinde çoğunluğu Doğu Anadolu Bölgesi’nden olan ve Demokrat Parti döneminde ülke bütünlüğünü bozucu faaliyetlerde bulundukları gerekçesiyle Sivas’ın Kabakyazısı Mintikası’ndaki Caner Kışlası’nda tutuklu bulunan 244 nurcu, kürtcü ve şeyh olarak tabir edilen mahkûmdan³⁰⁹ 189’u serbest bırakıldı.³¹⁰ 14’ü Ağrı’dan, 11’i Erzurum’dan, 9’u Urfa’dan, 8’i Van’dan, 7’si Diyarbakır’dan, 2’si Kars’tan, 1 er de Siirt, Bitlis Hakkâri, Mardin ve

³⁰⁶ Özdağ, Menderes Döneminde, s.350-351.

³⁰⁷ MBKTD, Cilt:2, B:24, s.3-4

³⁰⁸ RG No: 10638, 19 Ekim 1960, s.1-2, **Öncü**, 20 Ekim 1960, s.1-5.

³⁰⁹ Tutuklular içinde en kalabalık aile Şeyh Said’in oğlu ve akrabalarının bulunduğu 12 kişiden oluşan Fırat ailesi idi. Bunlar Erzurum’un Hınıs ilçesinden getirilmiştir. **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1960, s.1-5.

³¹⁰ **Cumhuriyet**, **Öncü**, 22 Kasım 1960, s.1-5.

Diyarbakır'dan³¹¹ olmak üzere toplam 55 ağa ve şeyh mecburi iskâna tabi tutularak ağırlıklı olarak Batı ve Güney Bölgelerde yer alan illere yerleştirildi.³¹² Bu bölgelerde ise Niğde, Kayseri, Nevşehir, Mersin, Isparta, Muğla, Burdur, Denizli, Antalya, Afyon Aydın, Çanakkale, Bursa, Balıkesir, Manisa, Zonguldak, Samsun, Kastamonu, Sinop, Sakarya, Kırklareli ve Tekirdağ illeri seçildi.³¹³

Milli Birlik Komitesi'nin böyle bir karar almasındaki amaç Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çağdışı kalmış toplumsal düzenin yeniden sağlanması, devlete karşı sürekli bir direnme gücü gösteren bu güçlerin parçalanması, halkın bu güçler tarafından dini ve ekonomik olarak sömürülmesinin önlenmesi ve insanların onurunun korunması idi.³¹⁴

Mecburi iskâna tabii tutulan şeyh ve ağaların menkûl ve gayrimenkûl malları ile alacaklılarının tasfiyesi hakkında hazırlanan tüzük Bakanlar Kurulu tarafından kabul edildi ve yürürlüğe girdi. Bu tüzüğe göre mecburi tehcire tabi tutulan ağa ve şeyhler beraberlerinde ancak kullanabilecekleri ev eşyası ile mesleklerine ait eşyaları götürebileceklerdi. Bundan başka nakliye ücretleri kendi taraflarından ödenmek şartı ile her nüfus için 100 kilo yiyecek maddesi de nakledebileceklerdi. Hayvanların, toprak ve hayvan mahsulleri tarım makineleri ve ticari malların taşınması yasaktı. Ayrıca şeyh ve ağaların menkûl ve gayrimenkûl malları üç kişiden oluşan heyetler tarafından tespit edilecek ve komisyonlar tarafından tasfiye edilecekti. Menkûl mallar bölge halkının satın alma imkanları göz önünde tutularak ya birer ya da partiler halinde peşin para ile satılacaktı. Gayrimenkûl mallar ise arsalar parsel parsel, ev dükkân ve mağaza gibi binalar ayrı ayrı açık artırma ve peşin nakit satılacaktı. Bağ bahçe ve bostanlar muhitin icabına ve komisyonun takdirine göre tam olarak veya ihraç edilecek açık artırma ve peşin para

³¹¹ **Son Havadis**, 8 Aralık 1960, s.1-5.

³¹² Çolak, Yeni Türkiye Partisi, s.150, mecburi iskâna tabi tutulan ağalar şunlardır. Abdürrezzak Ensarioğlu, Sait Ensarioğlu, Mustafa Işık, Hacı Topo Aktoprak, Mahmet Kayalar, Addülkadir Ekinci, Abdülkadir Karakuş, Kinyas Kartal, Abdülbaki Kartal, Ebubekir Ertaş, Mahmut Erkuş, Cafer Yağizer, Hamit Kartal, Balâ Kartal, Zeynelabidin İnan, Sait Ramanlı, Hüseyin İleri, Bahattin Erden, Zeynel Turanlı, Faik Bucak, Bekir Bucak, İbrahim Abikoğlu, Mithat Bucak, İsmail Hakkı Bucak, Mehmet Celal Bucak, Hacı Ali Bucak, Hasan Abik Bucak, Şeyh Ali Rıza Fırat, Şeyh Selahattin Fırat, Şeyh Gıyasettin Fırat, Şeyh Ahmet Fırat, Mehmet Fuat Fırat, Faruk Fırat, Mehmet Emin Fırat, Halit Fırat, Ömer Fırat, Kutnettin Sepnioğlu, Gıyasettin Gül, Şeyh Emin Karadeniz, Cemil Küfrevi, Zeki Küfrevi, Şamil Peker, Reşit Çeçen, Kazım Yıldırım, Necip Yalçın, Abdullah Öztürk, Zeki Bayar, Derviş Yakup, Mehmet Dal, Feyzullah Keskin, Süleyman Yıldırım, Ferzende Öztürk, Osman Öztürk, Koroğlu Öztürk. **Son Havadis**, **Yeni İstanbul, Öncü**, 3 Aralık 1960, s.1-5, son olarak göçe tabi tutulan Zeynelabidin Burak. **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1962, s.1-5.

³¹³ **Milliyet**, 14 Aralık 1960, s.1-5.

³¹⁴ Bilgi Küçükcan, 1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s.45.

ile satılacaktı. Tarım alanları ise satışa çıkarılmadan önce cetveller halinde imar ve iskân bakanlığına bildirilecekti. İmar ve İskân Bakanlığı Tarım Bakanı'nın da mütalaasını alarak satışa çıkarılacak araziye tespit edecek ve bunlar açık artırma ve peşin para ile satılacaktı. Derhal satışa çıkarılmayacak durumda olan tarım arazileri boş bırakılmayacak ve kiraya verilecekti. Nakledilen her aile reisi için birer bilanço tanzim edilecek ve iskân masrafları ile iskân edildikleri yerlerde kendilerine verilen gayrimenkûller bilançosunun borç hanesine satışa çıkarılan mallardan elde edilen para da alacak hanesine yazılacaktı. Hesap sonunda iskân edilen aile reisi alacaklı çıkarsa para kendisine verilecek borçlu kalırsa bunun tahsili yoluna gidilecekti.³¹⁵

15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra da bu konu tekrar gündeme geldi. İlk olarak CKMP Mardin Milletvekili Talat Oğuz ağaların mecburi iskana tabi tutulması ile ilgili kanunun antidemokratik olduğunu ileri sürerek bu kanunun kaldırılması için kanun teklifi hazırladığını açıkladı.³¹⁶

10 Aralık 1961 tarihinde Erzurum CHP milletvekili Gıyasettin Karaca Milli Birlik Komitesi döneminde mecburi iskâna tabi tutulan 56 ağanın eski yerlerine dönmeleri ve 105 sayılı kanunun kaldırılması için Meclis'e bir kanun teklifi sundu. Teklifte gerekçe olarak mecburi iskanın 1961 Anayasası'na aykırı bulunduğu, bu ağaların temiz insanlar olduğu, ayrıca vatanseverlik örneği göstererek darbe gereği çıkarılan bu kanunun uygulanması sırasında hükümete yardım ettikleri gösterildi.³¹⁷ 56 ağanın memleketlerine dönmesi ile ilgili ikinci kanun teklifi ise çoğunluğu Doğu Anadolu Bölgesi'nden seçilen CHP, CKMP, AP ve YTP'li 52 milletvekili tarafından 15 Aralık 1961 tarihinde Meclis Başkanlığı'na verildi.³¹⁸

23 Aralık 1962 tarihinde ise 56 ağanın temsilcisi, İçişleri Bakanlığı'na müracaat ederek anayasa hükümleri gereğince mecburi iskân kanununun iptal edilmesini talep ettiler ve kararnamenin iptal edilmemesi halinde iskana mecburi tutuldukları bölgelerden kendi iradeleri ile ayrılarak kendi bölgelerine gideceklerini ve Anayasanın kendilerine tanıdığı direnme hakkını sonuna kadar kullanacaklarını dile getirdiler.³¹⁹

İçişleri Komisyonu 56 kişiyi mecburi iskana tabi tutan 105 sayılı kanunun tamamen kaldırılmasına dair kanun teklifini Devlet Bakanı Avni Doğan ve İçişleri Bakanı

³¹⁵ Son Havadis, Öncü, Yeni İstanbul, 4 Aralık 1960, s.1-5.

³¹⁶ Milliyet, 7 Kasım 1961, s.1-5.

³¹⁷ Hürriyet, Tercüman, 10 Aralık 1961, s.1-5.

³¹⁸ Tercüman, Cumhuriyet, 15 Aralık 1961, s.1-5.

³¹⁹ Cumhuriyet, 24 Ocak 1962, s.1-5.

Ahmet Topaloğlu'nun bulunduğu toplantıda görüşüldükten sonra AP Afyon Milletvekili Halûk Nurbaki'nin başkanlığında CHP Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu, CKMP Ankara Milletvekili Zühtü Pehlivanlı, YTP Giresun Milletvekili Ethem Kılıçoğlu'ndan oluşan Tali Komisyonu, İçişleri Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu "tasarırı hükümet hazırlasın" teklifini kabul etmeyerek 56 ağanın memleketlerine geri dönmesini isteyen teklifi kendisi hazırladı.³²⁰ Bu teklif ve kamulaştırılan arazilerin iadesi ile ilgili madde görüşüldükten sonra Millet Meclisi İçişleri Komisyonu tarafından ittifakla kabul edildi.³²¹ Teklifin İçişleri Komisyonu tarafından kabul edilmesinin ardından 56 ağadan bazıları önerinin Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilmesini sağlamak için Ankara'ya gelerek bazı milletvekili ve senatörlerle görüşmelerde bulundular.³²² Ayrıca 55 ağa adına 105 sayılı kanunun uygulanmasının doğurduğu sonuçların anayasaya ve insan haklarına aykırı olduğuna dair bir de broşür yayınladılar. Bu broşürde 55 ler "ihtilalin tasarruflarını korumak gerekiyorsa, bizleri bu tasarrufun sembolü olarak kabul etmek ancak samimiyetsizliğin ifadesi olabilir." Şeklinde bir ifadeye yer verdiler. Bu broşürde 55 ağa adına imzası bulunan Kinyas Kartal ise *"biz elli beşler hepimiz DP'liyiz. Yalnız Türkiye'de milyonlarca DP'li var, onlar niçin sürülmediler"* diyerek tepkisini gösterdi.³²³

105 Sayılı Kanun'un kaldırılması ile ilgili teklif Millet Meclisi'nin gündemine 10 Eylül 1962 tarihinde girdi. Görüşme esnasında Esat Kemal Aybar, bu kanunun Anayasaya aykırı olduğunu ve Türkiye'de şeyh ağanın bulunmadığını söyledi. Diğer parti sözcüleri de Aybar'ın bu ifadesini destekledi. Kanunun tüm maddeleri üzerinde yapılan görüşmeler bittikten sonra birinci madde şu şekilde kabul edildi. "105 sayılı kanun bütün hukuki neticeleri ile birlikte yürürlükten kalkmıştır." Bu maddenin kabulü ile mecburi iskana tabi tutulan 56 ağanın memleketlerine tekrar dönmelerinin yolu açılmış oldu. Toprak reformu kanunun hükümleri esas alınarak kabul edilen ikinci madde ile de memleketlerine dönecek olan ağalara 5 bin dönümlük arazilerini geri alabilmeleri imkânı sağlandı. Meclis tarafından kabul edilen diğer maddeler ise kanun ve tüzük hükümleri dairesinde artırma şartıyla tasfiye edilmiş bulunan menkul ve gayrimenkul mallar iadeye dahil değildir. İskana mecbur tutulan şahıslar devlet tarafından iskân yardımı olarak yapılan tüm

³²⁰ Son Havadis, Dünya, 25 Ocak 1962, s.1-5.

³²¹ Akşam, Son Havadis, Dünya, Öncü, 8 Şubat 1962, s.1-5.

³²² Öncü, 9 Şubat 1962, s. 1-5, Çolak, Yeni Türkiye Partisi, s.152.

³²³ Yeni Sabah, 4 Eylül, 1962, s.1-5.

masrafları ve verilen sermaye ile gayrimenkulleri devlete iade etmeye mecburdur şeklinde idi.³²⁴

12 Eylül 1962 tarihinde ise bu kanun teklifi Millet Meclisi tarafından oy çokluğu ile kabul edildi. 297 milletvekilinin katıldığı açık oylamada 293 milletvekili kabul oyu kullanırken 4 milletvekili ise çekimser kaldı.³²⁵

Kanun teklifinin, Millet Meclisi, ardından Cumhuriyet Senatosu tarafından kabul edilmesiyle birlikte, 56 ağanın nüfuz sahibi olduğu bölgelerde YTP ve AP teşkilatları davullu zurnalı karşılama törenleri hazırladılar. AP ve YTP teşkilatlarının ağaları bu şekilde karşılamaalarının sebebi ise AP ile YTP arasındaki siyasi rekabetten dolayı ağaları kendi taraflarına çekmek istemeleri oldu. Çünkü Doğu Anadolu Bölgesi'nde DP'nin kapatılmasından sonra oyların çoğunluğu YTP almıştı dolayısıyla AP teşkilatı geri dönen şeyh ve ağaları kendi tarafına çekerse siyasi denge AP lehine dönebilirdi. Bu dengeyi değiştirecek olanlar arasında ise Diyarbakır'dan Abdürezzak Ensari, Zeynelabidin İnan, Van'dan Bala Kartal, Erzurum'dan Şeyh Said'in torunu Hüseyin Fırat, Urfa'dan Ali Fettahoğlu, Mardin'den eski DP Milletvekili Bahattin Erdem³²⁶ gösterilirken bazı ağaların da siyasi partilerin faaliyetleri içerisinde yer almak istemedikleri için memleketlerine dönmek niyetinde olmadıkları görüldü. Örneğin Diyarbakır'dan zorunlu göçe tabi tutulmuş olan son ağa Zeynelabidin Burak bir akrabasına gönderdiği mektupta “siyaset cambazlarından korunmak için” bir süre daha memleketine geri dönmeyeceğini açık bir şekilde ifade etti.³²⁷ Nihayetinde 105 sayılı kanun, bu kanunun kaldırılması hakkındaki 81 numaralı kanunun 18 Ekim 1962 tarihinde kabul edilmesiyle tamamen yürürlükten kalktı.³²⁸ Bu kanunun kabul edilmesinin hemen ardından önceden de öngörüldüğü gibi AP ve YTP Doğu Anadolu Bölgesi'nde siyasi faaliyetlerine başlayarak burada yaşayan bölge halkını kendi taraflarına çekmek için bir mücadeleye başladı. Dolayısıyla gerek siyasi partilerin gerekse ağa ve şeyhlerin bölgeye dönüşü parti idari kurullarında kutuplaşmaya yol açtı.³²⁹

³²⁴ **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1962, s.1-5.

³²⁵ **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1962, s.1-5.

³²⁶ **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1962, s.1-5.

³²⁷ **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1962, s.1-5.

³²⁸ Çolak, Yeni Türkiye Partisi, s.154.

³²⁹ **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1962, s.1-5.

2.14. EMİNSU Olayı

Devlet ve hükümet başkanı Cemal Gürsel, orduda görev yapan ve içlerinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Ragıp Gümüşpala, Korgeneral Hayati Ataker gibi subayların da bulunduğu 235 general ve amiralin orduyu gençleştirme politikası adı altında 42 sayılı milli savunma mensuplarını ilgilendiren kanunla emekliye sevk edilmesine karar verdi.³³⁰

Ordu içerisinde böyle bir uygulamanın yapılmasına dair çalışmalar, daha ihtilalin ilk günlerinde Milli Birlik Komitesi'nin sorumluluğu altında Kur. Alb. Şinasi Orel, Suphi Karaman ve Alb. Seyhan Dünder tarafından hazırlandı ve 42 sayılı kanun 26 Temmuz 1960 tarihinde kabul edildi. 3 Ağustos 1960 tarihinde ise Resmî Gazete'de yayınlandı ve yine aynı tarihte uygulanmaya başlandı.³³¹

Emekliye sevk edilen 235 general arasında Kara Kuvvetleri'nden 5 orgeneral, 13 korgeneral, 54 tümgeneral, 108 tuğgeneral, Deniz Kuvvetleri'nden 1 oramiral, 2 koramiral, 8 tümamiral, 9 tuğamiral, Hava Kuvvetleri'nden 4 korgeneral, 8 tümgeneral, 14 tuğgeneral, Jandarma Genel Kumandanlığı'ndan 5 general bulunmaktaydı.

Emekliye ayrılan bu generallerin içinde Milli Savunma Bakanı Orgeneral Fahri Özdilek de bulunmaktaydı. Milli Savunma Bakanlığı'ndaki görevine sivil olarak devam edecek olan Özdilek, böyle bir karar alınmasına gerekçe olarak milli inkılâp hareketi ile birlikte ihmal edilmiş olan devlet kurum ve kuruluşlarının yeniden düzenlemeye başlanmasını, bunların başında ise son zamanlarda ihmal edilmiş olan ordunun geldiğini, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve yeniden düzenlenmesinin gerekliliğini gösterdi. Ayrıca Özdilek, ordunun aşağı kademelerinde ast rütbeli subay sıkıntısı çekilirken üst rütbelerinde büyük bir fazlalık oluştuğunu bu nedenden dolayı senesi ve sicili tamam olan subayların terfi almalarında sıkıntılar yaşanmaya başlandığını, bu tıkanıklığın ise aşağı rütbelere kadar yayıldığını dolayısıyla bu durumun subaylığı kendine meslek edinen genç ve dinamik subayları tedirgin ettiğini dile getirdi. Aynı zamanda ordu teşkilatının modern savaş tekniklerine göre düzenlenmesinin zorunlu olduğunu çünkü klasik silahların yerini modern silahların aldığı bir devirde orduların zaman zaman teşkilat ve kadrolarını yeniden düzenlemeye ihtiyaç duymalarının çok doğal bir hareket olduğunu ifade etti.³³²

³³⁰ **Hürriyet, Milliyet, Yeni İstanbul**, 4 Ağustos, 1960, s.1-5.

³³¹ Güngör, 27 Mayıs ve Partileşme, s.41.

³³² **Hürriyet, Milliyet, Dünya, Yeni Sabah**, 4 Ağustos 1960, s.1-5

Cemal Gürsel, İstanbul’da bulunan Harp Akademileri Komutanlığı’nda yapılan diploma töreninde mezun olan genç subaylara hitaben yaptığı konuşmada “*genç ve dinamik bir ordu kurmak azim ve yolundayız. Türk Ordusu’nun bünyesi hastalanmıştır. Bu hasta bünyeyi ameliyat etmeden sağlam bir hale getirmeye imkân yoktur. Bu ameliyat yapılacaktır. Fakat fevkalade dürüst, adilane ve hukuka riayet edilerek yapılacaktır*”³³³ şeklinde bir ifade kullanması orduda bir tasfiye yapılacağıının ilk işareti ve gerekçesiydi

Gürsel, Türk Donanması’nın Merkez Üssü olan Gölcük’te yaptığı konuşmada ise “*Eski iktidar ordumuz ile canı gönülden alakadar olmadı. Şahsi menfaatleri için ordunun menfaatlerini heder ettiler. İhsan dağıtır gibi rütbe dağıttılar. Kadro yokken kadrolar icat ettiler. Misal olarak söyleyeyim kara ordusunda general kadrosu elli iken ordumuzda iki yüz kırk general bulunmaktaydı. Kadro olmadığına göre general rütbesine layık olmayan işler veriliyordu. Rütbenin kıymet ve ehemmiyeti kalmıyordu.*”³³⁴

Cemal Gürsel’e göre bunların yanında ordu içersinde siyasi, ekonomik ve sosyal sebeplere bağlı olarak bazı subaylar usulsüz hareketlede bulunmaktaydı. Bu nedenle daha büyük çaplı bu tasfiyeyi gerçekleştirmeden önce bazı küçük tasfiyeler yapmıştı. Örneğin Em. Piyade Yrb. Enver Önok, Üstğ. Şakir Bostancıoğlu, Bnb. Zeki Yıldırım tasfiye edilenler arasındaydı.³³⁵

İki yüz otuz beş generalin emekliye sevk edilmesinin ardından 5 bine yakın subay daha emekliye sevk edildi. Emekliye sevk edilen bu subaylar genel olarak albay, yarbay ve binbaşı gibi rütbelere sahip bulunmakta idi.³³⁶ Emekli inkılâp subayları adı verilen bu kişilerin emekli edilmeleri, ordunun yeniden düzenlenmesi ve gençleştirilmesinin sağlanmasıyla birlikte Milli Birlik Komitesi’nin, Silahlı Kuvvetler üzerinde otoritesini meşrulaştırma amacı güttü. Bu tasfiye kararı ile birlikte yüksek seviyede atamalar yapıldı. 27 Mayıs darbesine karşı çıkmayan ancak sempati de göstermeyen Ragıp Gümüşpala’nın emekliye sevk edilmesiyle birlikte Genelkurmay Başkanlığı’na Orgeneral Cevdet Sunay, Kara Kuvvetleri Komutanı Vekilliği’ne Muzaffer Alankuş atandı. Hava Kuvvetleri Komutanlığı’na ise İrfan Tansel getirildi.³³⁷

³³³ **Hürriyet, Milliyet**, 3 Ağustos 1960, s.1-5.

³³⁴ **Milliyet, Dünya, Yeni Sabah, Vatan, Son Havadis**, 5 Ağustos 1960, s.1-5.

³³⁵ Ahmet İlyas, “27 Mayıs Askeri Darbesinin Sancıları ve Orduda Tasfiyeler 1960-1964”, **Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi** 22, s.168.

³³⁶ **Cumhuriyet**, 5 Ağustos, **Milliyet**, 26 Ağustos 1960, s.1-5.

³³⁷ Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, 4. Cilt, Cem Yayınevi, İstanbul 1997, s.200.

İlk olarak 235 general ve amiralin ardından ise net bir rakam öne sürülmemekle birlikte yaklaşık 5 bin civarında subayın emekliye ayrılmasının nedenleri arasında birçok görüşler ortaya atıldı. Örneğin Alparslan Türkeş darbeden sonra Türk Silahlı Kuvvetleri'ni güçlendirmek, modernize etmek ve gençleştirmek istediklerini bu nedenle 275 general ve amiral ile yedi bin subayın emekli edildiğini söyler ve neden olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nde yüksek rütbeli subayların sayısının çok artması ve yüzbaşı, üsteğmen ve teğmen rütbeli subayların az sayıda kalmasından dolayı piramidin altının tıkanmasını gösterir. Türkeş, ayrıca bazı subayların sağlık bakımından yeterli olmaması ve bu nedenle sürekli rapor alarak tatbikat yapma görevi sırasında bu raporları göstererek görevlerini yerine getirememelerini ayrıca mesleki bilgileri yetersiz olan subayların sayısının fazla olması ve bazı subayların ahlaki bakımdan yeterli olmamasını da sebepler arasına ekler. Türkeş, Milli Birlik Komitesi'nin subayların dosyalarını incelerken subayların sağlık durumlarına askerlik sanatına yeterliliklerine ve ahlaki durumlarına dikkat ettiklerini lakin araştırma ve tespit yapılırken yüzde üç veya yüzde beş hata yapılmış olabileceğini veya birtakım kıskançlıkların rol oynamış olabileceğini söyler. Alparslan Türkeş, emekli edilen subayların emekliye sevk edildikten sonra madur olmamaları için yüksek ikramiye ve yüksek maaş vermek için bütçe hazırladıklarını fakat o dönemde paranın olmadığını, devletin borç içinde olduğunu ve devletin elinde döviz olmadığı için dış temsilcilere de maaş verilemediğini, bu duruma çare olarak Amerika Birleşik Devletleri'nden 15 milyon dolar kadar bağış aldıklarını, bu parayla büyükelçilerin maaşlarını ödediklerini ordunun gençleştirilmesi işleminde ise NATO'nun Paris'teki Başkomutanı Hava Orgenerali Norstad'ın Türkiye'yi ziyareti sırasında projelerini kendine anlattıklarını ve 12 milyon dolar istediklerini ancak bu paranın Amerika'dan temin edildiğini tasfiyenin ise bu para geldikten sonra yapıldığını dahası emekliye ayrılan subaylara yüksek miktarda ikramiye ve emekli maaşı verildiğini ayrıca ikramiyelerini değerlendirmek isteyenlere hazine arsaları tahsil edildiğini, devlet kontrolünde lojmanlar yaptırıldığını dile getirir.³³⁸

Dündar Seyhan ise Silahlı Kuvvetler'de yapılan tasfiye hareketinin birçok sebebinin olduğunu vurgular. Seyhan'a göre bu sebeplerden birincisi, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ordunun harbe girmemesine rağmen devamlı olarak orduyu ayakta tutma mecburiyetinden dolayı ordunun subay ihtiyacını karşılamak için hızla orduya subay alınmasını ve o yıllarda orduya katılan genç subayların 1960 lı yıllarda yüksek rütbelere geldiğini ve dolayısıyla ordu ve emir kumandasındaki sistemin adeta ters dönmüş bir koni

³³⁸ Turgut, Şahinlerin Dansı, s.213-215.

haline geldiğini bu durumun ise binbaşı ve üst rütbedeki subaylardan bir kısmının Silahlı Kuvvetlerden ayrılmasını gerekli hale getirmesiydi.

İkinci sebep ise psikolojik idi. 27 Mayıs darbesini yapanlar Silahlı Kuvvetler içinden çıkmış, rütbeleri yüzbaşidan başlayan bir avuç subaydı. Aynı zamanda Milli Birlik Komitesini oluşturan subaylar rütbelelerini de korumaktaydı. Dolayısıyla darbe hazırlığında ve darbenin yapılmasında katkısı olmayan yüksek rütbeli subayların kendi emirlerinde çalışan subayların devlet yönetimini bir anda ele geçirmelerini hazmedememesi bu subaylarda kıskançlığa ve kırgınlığa sebep olur düşüncesi daha ilk zamanlarda belirtilerini göstermekteydi. Sonrasında bu durumu önlemek için alınan tedbirler uygulamada tam olarak yerine getirilemediği için telafisi olmayan karışıklığa yol açtı.

Seyhan'a göre tasfiyeyi gerekli kılan üçüncü önemli sebep modern sistemin tüm sevk ve idare prensiplerini kavramış, hazmetmiş çok bilgili ve genç subayların yüksek emir ve kumandada yer almak için sıra beklemesiydi. Asıl gayenin ise ordunun gençleştirilmek istenmiş olması nedeniyle tasfiye edilenlerin yaşlı ve yüksek rütbeliler olması tamamen doğaldı.

Bir diğer önemli sebep ise eski kumanda sistemindeki zihniyet idi. Silahlı Kuvvetlerin eğitiminde, donatımını sağlamada, sevk ve idaresinde ordu mensuplarının sosyal güvenliğinin sağlanmasında ve güçlü bir yapıya kavuşmasında modern zihniyete, enerjik, bilgili ve içinde bulunan şartları iyi kavrayabilen beyin gücüne ihtiyaç olması ayrıca özel sektörde de eksikliklerin olması ki özel sektörde düzenlemelerin yapılması şarttı bu nedenle en önemli ihtiyaçlardan biri olan yetişmiş, eğitilmiş elemanların idari makamlardan ayrılarak kendi yetenek ve becerilerine göre başka kadrolarda görevlendirilmesi idi.

Seyhan'a göre bütün bu sebepler orduda subayların tasfiye edilerek emekliye ayrılmasını zorunlu hale getirdi.³³⁹

Metin Toker'e göre orduda yapılan bu tasfiye'nin sebebi, Komite üyelerinin, zaman içerisinde bazı komutan ve subayların Milli Birlik Komitesi'nin otoritesini eleştirmeye ve tartışmaya başlamasından haberdar olmalarıydı. Bu sebepten dolayı komite üyeleri bazı önemli kilit noktalara kendilerine yakın gördükleri subayları getirdiler. Örneğin Harp Okulu Komutanlığı'na getirilen Talat Aydemir, Jandarma Okulu Komutanlığı'na getirilen Necati Ünsalan ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne getirilen

³³⁹ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.100-102.

Muammer Şahin gibi. Bunu yaparken de kendilerine yakın görmedikleri ve güven duymadıkları subayları tasfiye etme yoluna gittiler.³⁴⁰

Kutluğ Altuğ'a göre bu olay, darbeci kadronun kendisine kadro oluşturmak için yarattığı bir olaydı ve bir zorunluluğun eseri idi. Çünkü 27 Mayıs darbesinden sonraki dönemde yorgun ve bıkkın bir bürokrat kadro bulunmaktaydı. Darbeciler, darbe sonrası devleti teslim aldıklarında devlet işlerinin başarıyla yürütülmesinin kolay olmadığını gördüler ve yeni bir kadro oluşturmaya karar verdiler. Ülkenin en büyük ihtiyacı olan reformların yapılmasına karar verdikten sonra bu reformların yürütülebilmesi için Kadri Kaplan, Şefik Soyuyüce, Orhan Kabibay, Sami Küçük ve Suphi Karaman'dan oluşan bir reform komitesi oluşturdular. Komite çalışmaya başladıktan sonra Türkiye'nin birçok alanda reforma ihtiyacı olduğunu gördü. Fakat bu reformları gerçekleştirmek için mevcut idari kadro yeterli değildi. Bu nedenle Milli Birlik Komitesi kendi kadrolarını oluşturmak için tasfiye hareketine başvurdu ve ilk olarak ordudan başladı. Buna sebep olarak da orduda subayların çok sayıda olmasını ve yeni bir kadro oluşturulması gerektiğini gösterdi. Darbeci kadro böyle bir harekete başvurmakla denebilir ki kendi güvenliklerini de sağladı. Çünkü orduda çok sayıda general rütbesinde asker vardı ve ilerleyen zamanlarda darbeciler için sorun olabilirdi. Dolayısıyla bunların tasfiye edilmesi en doğrusuydu. Aynı zamanda Altuğ'a göre tasfiye işlemi de çok hızlı gelişti. Şöyle ki Komite üyeleri 42 numaralı bir kanun çıkardı ve hemen uygulamaya koydu. Bunu yaparken subaylara kendi istekleri ile emekli olabileceklerini de bildirdi. Tasfiye ilk olarak üst kademelerden yani generallerden başladı ve 235 general emekliye sevk edildi. Emekli edilen subaylar listesi, Silahlı Kuvvetler personel bölümlerinin yaptığı gizli bir çalışma sonucunda her sınıf için sicil özetleri çıkarması ve bu özetlerin alt komitelerde incelenmesiyle hazırlandı. Bu listeler Milli Birlik Komitesi üyeleri tarafından onaylandıktan sonra uygulamaya geçildi. Hareketin bu şekilde yapılması komite üyeleri arasında anlaşmazlıkların çıkmasına neden oldu. Bazı komite üyeleri "sıfır general" görüşünü savundular fakat üyelerin çoğunluğu bu fikre karşı çıktı. Çünkü böyle bir durumda orduyu kim yönetecekti. Buna çözüm olarak ise bir kanunla albayların generalliğe yükseltilmesi görüşü ortaya atıldı. Fakat bu görüş kabul edilmedi. Böylece orduda tasfiye hareketi başladı. Bu tasfiyenin plan ve uygulanmasında en büyük rol Suphi Karaman'a aitti. Ordudan tasfiye edilmeyen Cemal Gürsel, Cevdet Sunay, Cemal Madanoğlu gibi generaller ise 27 Mayıs darbesine yakın olanlardı. 42 sayılı kanunla

³⁴⁰ Toker, Yarı Silahlı, s.115.

Komite üyelerinden bazıları da emekliliklerini istediler ki bunlar Komitede en kıdemli albaylardı. Bu tavır ise komitenin duygusal davranmadığının göstergesi oldu.³⁴¹

Ordudan tasfiye edilerek emekliye ayrılan subaylar 20 Ağustos 1960 tarihinde bir dernek kurma şeklinde örgütlenme kararı aldılar ve derneğin amaçlarını sıralayan geniş bir tüzük hazırladılar. Fakat İçişleri Bakanlığı hazırlanan bu dernek tüzüğünün çok geniş olduğunu ileri sürerek kabul etmedi. Bunun üzerine emekli subaylar derneğin amacının yardımlaşmaktan ibaret olduğunu ifade eden yeni bir tüzük hazırladılar. İçişleri Bakanlığı'nın onayının alınmasının ardından dernek genel kurulu toplandı ve başkanlığına Em. Gen. İhsan Duray getirildi.³⁴² Bu derneğin resmi amacı, emekliye ayrılan subayların haklarını korumaktı. Bu amaçla dernek ilk genel kurul toplantısını 31 Ekim 1960 tarihinde orduevinde İçişleri Bakanı İhsan Kızıloğlu'nun ve emekli subayların katılımıyla gerçekleştirdi. Ayrıca bu subaylar orduya tekrar dönmek istediklerini her defasında açıkça dile getirmekten de geri durmadılar. Fakat tüm gayretlerine rağmen darbe dönemi içerisinde orduya dönmeleri mümkün olmadı. Üstelik bu dönemde bazı Eminsular, Milli Birlik Komitesi'ne karşı darbe yaptıkları gerekçesiyle tutuklandılar. Dahası Eminsu Derneği Ankara Örfi İdare Komutanlığı tarafından memleket menfaatlerine zararlı faaliyette bulundukları gerekçe gösterilerek 3832 sayılı Örfi İdare kanununun 3. Maddesinin 5. Bendine dayanılarak kapatıldı.³⁴³ Fakat dernek, 13 Eylül 1961 tarihinde yani kapatıldıktan bir hafta sonra yine Örfi İdare Komutanlığı'nın emri ile yeniden açıldı.³⁴⁴

1962 yılının Eylül ayına gelindiğinde dernek üyelerinden Em. Alb. Mahmut Belentepe, Em Alb. Demir Abahan, Em. Alb. Bedri Dinçer, Em. Yrb. Raşit Pamir, Em. Yrb. Rasih Baykal, Em. Alb. Cihat Özkök, Em. Yrb. Niyazi Özdemir, Em. Bnb. Hayri Bilemedik, Em Bnb. Nurettin Karadağ ve Em. Alb. Sadrettin Erkin olmak üzere on bir emekli subay EMİNSU'nun bazı partilerden yardım aldığı ve bu yolla siyasete karıştığı gerekçesiyle bu dernekten ayrılarak "Genç Emekli Devrim Subayları Teşkilatı" adı altında yeni bir dernek kurdular. Kısaltılmış adı "gençdevsut" olan derneğin kurucuları Taksim Belediye Gazinosu'nda ilk kez basına verdikleri demeçte EMİNSU'nun izlemiş olduğu

³⁴¹ Altuğ, Olaylar Belgeler, s.99-104.

³⁴² Küçükcan, 1961 Anayasası, s.41.

³⁴³ **Akşam, Hürriyet, Milliyet, Vatan**, 7 Eylül 1961, s.1-5, Güngör, 27 Mayıs ve Partileşme, s.42.

³⁴⁴ **Hürriyet**, 14 Eylül 1961, s. 1-5.

politikayı eleştirerek, kendilerinin haklı davalarını hiçbir partiye dayanmadan, milletten güç alarak ve kanun yoluyla yürüteceklerini ifade ettiler.³⁴⁵

Emekliye sevk edilen bu subaylar haklarını gerek örgütlenme yoluyla gerekse basın ve siyasi yollarla ararken bir yandanda bunlardan yaklaşık iki bin iki yüz yirmisi farklı zamanlarda çeşitli resmi sektörlerde görev aldı. Buna göre Milli Eğitim Bakanlığı'nda altmış altı albay, seksen yarbay, yüz on binbaşı, sivil savunma teşkilatında yüz altmış iki albay, yedi yüz beş yarbay, altı yüz altmış beş binbaşı, çeşitli yerlerde ise yüz doksan bir albay, altmış sekiz yarbay, yüz yetmiş beş binbaşı görev aldı. Bu görevlendirmeler yapılırken bu kurumlarda aktif olarak görev yapan diğer memurlar görevlerinden alınmadı. Fakat yeni atanan bu subayların görev dereceleri ve şahsiyetleri göz önünde bulunduruldu. Diğer taraftan emekli subayların sosyal alanda huzurlarının sağlanması için Millî Savunma Bakanlığı tarafından İstanbul'da sekiz yüz yirmi dört, Ankara'da ise beş yüz yirmi sekiz dairelik konutlar yapıldı.³⁴⁶

Emekliye ayrılan subaylardan isteyenlerin öğretmenlik görevi yapılabilmesi için bir de kanun çıkarıldı ve bu kanun 15 Kasım 1960 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlandı. Bu kanuna göre subayların öğretmenlik yapabilmeleri için Harp Okulu mezunu veya yüksek eğitim görmüş olanların Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı orta dereceli okullara veya emekliye ayrıldıkları maaş derecelerine tekabül eden kadroya öğretmen veya yetiştirme yurtlarına müdür olarak tayin olunabileceklerdi.³⁴⁷

Ayrıca yine bakanlığın aldığı bir kararla emekliye ayrılan subayların çocuklarının bakanlık tarafından eğitim masraflarının karşılanması ve Kara Kuvvetleri Yardım Sandığı'nın genişletilerek daha rasyonel bir tarzda çalıştırılması ve subayların da sigortalarının yapılması gibi imkânların sağlanmasına karar verildi.³⁴⁸

Bakanlar Kurulu tarafından emekliye ayrılan subayların kaymakam olarak görev almaları için de bir tasarı hazırlandı. Bu tasarinin gerekçesinde 27 Mayıs darbesinden sonra idari amirlerinin çok önemli görevler üstlenmeleri sebebiyle ilçelerde kadroların boşaldığı, boş olan ilçelerin sayısının ise yüz elli altı olduğu dolayısıyla bu kadroları doldurmak için ordudan ayrılan subaylardan yararlanılacağı gösterildi. Bu amaçla 1700 sayılı içişleri memurları kanununun 5354 sayılı kanunla değiştirilen 2. Maddesine

³⁴⁵ **Cumhuriyet, Milliyet**, 15 Eylül, 1962, s.1-5.

³⁴⁶ **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1960, s.1-5.

³⁴⁷ **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1960, s.1-5.

³⁴⁸ **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1960, s.1-5.

“ordudan emekliye ayrılan veya istifa eden subaylar bu kanun hükümlerine bağlı olmaksızın işleri bakanlığınca, geçici bir süre için kaymakam olarak tayin ve istihdam olabilirler. Emekli subaylardan bu suretle tayin olunanlara kadro aylıklarının üçte ikisi verilir. Bunların emekli aylıkları kesilmez ve bu görevlerde geçen müddetleri emeklilikten sayılmaz.” Fıkrası eklendi.³⁴⁹

2.15. 147 LER Olayı

Milli Birlik Komitesi, orduda yaptığı tasfiye işleminden sonra üniversitelerde de aynı şekilde tasfiye yoluyla değişiklik yapmaya karar verdi. 28 Ekim 1960 tarihinde 114 sayılı kanunun resmî gazete yayınlanmasının ardından Ankara, İstanbul, İzmir ve Atatürk Üniversitesi’nden Ord Profesör, Profesör, Doçent ve Asistan olmak üzere 147 öğretim üyeleri görevlerinden tasfiye edildi. Tasfiye edilenler arasında Ord. Prof. Ali Fuad Başgil, Prof. Tarık Zafer Tunaya, Ord. Prof. A. Kemal Yörük, Prof. Dr. Müfide Küley, Ord. Prof. Emin Onat, Prof. Ziya Öktem, Ord. Prof. Dr. Halil Arslanlı, Doçent Dr. Cihat Gürsan, Doçent Dr. Tahsin Artunkal, Doçent Dr. Şinasi Güçhan, Doçent Dr. Ziya Üstün gibi önemli isimler bulunmakta idi.³⁵⁰

Milli Birlik Komitesi tarafından beklenmedik bir şekilde çıkarılan bu kanun doğal olarak bilim dünyasının dikkatini ve tepkisini çekti. Aralarında Bahri Savcı, Emil Galip Sandalcı, Haldun Taner, Halide Edip Adıvar, Ahmet Emin Yalman, Falih Rıfkı Atay’ın bulunduğu birçok yazar ve bilim adamı bu kanunu çeşitli yönlerden ele alarak inceledi ve 114 sayılı kanunun, üniversitelerin özerk yapısına büyük zarar vermekle birlikte üniversitelerde eğitimi ve öğretimi aksatarak huzursuzluk ve güvensizlik yarattığına ayrıca bu kanunla vatandaş haysiyetinin hiçe sayıldığına aynı zamanda anayasaya, hukuka, insan hakları beyannamesine ve üniversitelerarası sözleşmelere aykırı olduğu kanısına vardı.³⁵¹

114 sayılı kanun üniversitelere manevi anlamda zarar vermekle birlikte bu kanunda maddi olarak da birçok hatalar bulunmaktaydı. Örneğin Tevfik Berkman’ın unvanı profesör olduğu halde ordinarüs Profesör, Ziya Öktem’in unvanı ordinarüs Profesör olduğu halde profesör, asistan olan rana kartal’ın doçent doktor veya Profesör Mina Urgan’ın ismin’in Mina Irgat yazılması gibi hatalar göze çarpmakta dolayısıyla bu

³⁴⁹ **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1960, s.1-5.

³⁵⁰ RG No: 10641, 28 Ekim 1960, s.2426, **Cumhuriyet**, 31 Ekim 1960, s.1-5, Beyaz Kitap, 147 ler Meselesi, Sermet Matbaası, İstanbul 1962, s.8-11.

³⁵¹ İsmail Selçuk Erez, 147 ler Meselesinin İç Yüzü, Sırlar Matbaası, İstanbul 1961 s.3-4.

hatalar, kanunun incelenmeden, araştırılmadan ve acele olarak yapıldığının kanıtı idi. Bu kanuna bağlı tasfiye edilen öğretim üyelerinin isimlerinin yazılı olduğu 1 sayılı cetvelde sırayla ordinaryüs, profesör, doçent, eylemsiz doçent, baş asistan ve asistan isimleri gelmekteydi. Oysa ki bu kanunun çıktığı dönemde yürürlükte olan 4936 sayılı kanuna göre eylemli doçent tabiri doğru olmakla birlikte eylemsiz doçent unvanı yanlış ve yasal değildi. Bunun yanında başasistan tabiri de yanlış idi çünkü yürürlükte bulunan kanun tüm asistanları asistan ismi altında toplamaktaydı. Dahası bu kanunda üniversite isimleri de yanlış yazılmıştı. Örneğin kanunda İzmir Üniversitesi yazıldığı halde bu üniversitenin ismi Ege Üniversitesiydi.³⁵²

147 öğretim üyesinin görevlerinden tasfiye edilmeleri gerek öğrenciler gerekse üniversite camiası arasında da büyük bir tepkiyle karşılandı. İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Profesör Sıddık Sami Onar ile İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Fikret Narter, Ankara Üniversitesi Rektörü Suut Kemal Yetkin ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Prof. Turhan Feyzioğlu, 147 öğretim üyesinin görevlerinden tasfiye edilmesini protesto etmek için görevlerinden istifa ettiler. Onar, gazetecilere, öğrencilere ve öğretim üyelerine hitaben yaptığı açıklamada, rektörlük görevinden istifa ettiğini öğretim üyeliği görevinden istifa etmediğini söyleyerek istifa dilekçesini Rektör Yardımcısı olan Prof. Dr. Naci Şensoy'a teslim ettiğini bildirdi. Öğrenciler Sıddık Sami Onar'a 28 Nisan'da istifa etmediklerini hatırlatarak istifasından vazgeçmesini istediler fakat Onar, istifasını geri almasının söz konusu olmadığını 28 Nisan'da bütün arkadaşlarının yanında olduğunu ve mücadeleden ümitli olduğunu bugün ise kendisini yalnız hissettiğini ve yirmi kişilik senatodan yedi arkadaşının görevlerinden alındığını dile getirdi.

İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Prof. Fikret Narter ise 147 öğretim üyesinin tasfiye edilmesinin ardından rektörlük görevinden istifa ettiğini dile getirdi ve İstanbul Teknik Üniversitesi Senatosunun, Milli Birlik Komitesi tarafından kabul edilen bazı öğretim üyeleri ve yardımcılarının tasfiyesini ve üniversiteler kanunu değişikliğini öngören kanunlara ait haberleri gazetelerden öğrendiğini söyledi. Narter, Eş değeri olmayan tasfiye kanunun üniversitenin ilim özgürlüğünü zedelediği gibi çalışmalarını da önemli derecede engellediğini aynı zamanda memleketin ilmi ve teknik personel ihtiyacı karşısında üniversiteyi güç bir duruma düşürdüğünü dile getirdi. Fikret Narter, ayrıca

³⁵² Beyaz Kitap, s.12-14.

mevcut üniversiteler kanununda değişikliğe gidilmeden önce üniversitelerin fikirlerinin ve düşüncelerinin alınması gerektiğinin daha doğru bir davranış olduğunu ifade etti.

147 öğretim üyesinin görevlerinden uzaklaştırılmasını “Türk Yüksek Tahsil Gençliği” olarak büyük bir üzüntüyle karşıladıklarını bildiren öğrenci kuruluşları başkan ve yönetim üyeleri, yeni çıkarılan “üniversiteler kanununun” bazı noktalarını kendi görüşleri doğrultusunda eleştirerek tepki gösterdiler. Milli Birlik Komitesi tarafından yapılan bu uygulamanın adil esaslara dayanmadığına inandıklarını ifade eden gençler bu konu hakkında “*Her şeyden evvel Sayın Milli Birlik Komitesi üyelerinin, Türk toplumunun beyni demek olan üniversitelerde yaptıkları affın ölçüsünü açıklamalarını isterdik*” diyerek tepkilerini dile getirdiler. Ankara Üniversitesi Rektörünün istifasının ardından Ankara Üniversitesi Talebe Birliği, T.M.T. F, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Tıp, Hukuk, Ziraat, Veteriner, Fen, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakülteleri ile Ticari ve İktisadi İlimler Akademisi Talebe Birliği de tepkilerini dile getirmek için bir beyanname yayınladı. Öğrenciler beyannemede “*Gereksiz bir kanunla üniversiteye mensup 147 öğretim üyesinin vazifelerinden affedilmesi yüksek tahsil gençliği arasında büyük teessür uyandırmıştır. Bütün dünyaya, Türkiye üniversitelerinin tam bir muhtariyete sahip bulunduğunu ilan ettiği şu günlerde aralarında şöhretleri hudutlarımızın çok ötesine yayılmış olan ve yerleri senelerce doldurulamayacak olan kıymetlerin bulunduğu bu zevatın bir oldu-bitti ile hiçbir esas usule dayanmadan vazifelerinden affı her şeyden evvel kurulacağı vaad edilen “hukuk devleti” temeline konulan bir dinamittir. Eğer bu memlekette üniversite muhtariyeti varsa ve eğer gene üniversitelerde kısıntı lazımsa bunu ancak ve ancak muhtar üniversiteler, muhtar senatoları yapabilir aksini düşünmek ve tatbik etmek üniversite muhtariyetini kökünden söküp atmaktır. Muhtar olması gereken üniversitelerimizin asil ve necip öğrencileri adına bütün dünyaya ilan ederiz ki bu hata tamir edilmedikçe üniversitelerde boş kürsüler karşısında boş anfiler olacaktır. 27 Mayıs inkılâbından bu yana her türlü baskıdan kurtulmuş olan talebe teşekkürlerinin bundan sonra herhangi bir baskıya tahammül edemeyeceklerini de ayrıca belirtmek isteriz.*” Şeklinde bir ifade kullanarak olaya olan tepkilerini ortaya koydular.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Cahit Talas, böyle bir karar alınmasının kendisinde şok etkisi yarattığını ve kendisi için sürpriz olduğunu ifade etti. Talas, üniversitelerin halletmesi gereken birçok meselesinin olduğunu, fakat bu meselelerin yine üniversite içinde çözülebileceğini ayrıca üniversiteler kanunun değiştirilmesinin zorunlu olduğunu fakat yapılan son değişikliğin üniversitelerin serbest ve ilmi çalışmalarını

sınırlandırıldığını dolayısıyla büyük bir hataya düşüldüğünü dile getirdi. Ayrıca Talas, her bakımdan itimada layık olan bazı öğretim üyelerinin üniversite dışında tutulduğunu ve yerlerinin doldurulmasının mümkün olmayacağını, üniversite üyeleri arasında tasfiye yapılmadan evvel senatonun veya ilgililerin herhangi bir surette fikirlerinin alınmadığını da sözlerine ekledi.

Prof. Yavuz Abadan, Doçent Muammer Aksoy, Prof. Tahsin Bekir Balta, Prof. Vasfi Raşit Seviğ, Prof. Celal Ertuğ gibi öğretim üyeleri de yine tepki gösteren bilim adamları arasında yer aldılar.³⁵³

Milli birlik hareketine samimi olarak bağlı, memleket ve üniversite ile ilgili tüm meselelerde hükümet ve Milli Birlik Komitesi ile her zaman iş birliği halinde olan Ankara Üniversitesi Senatosu ise yayınladığı beyannamede üniversite yönetiminin bilgisi dışında üniversiteler kanunun değiştirilmesinin ve kadroların eksik olmasına rağmen bazı öğretim üyelerinin hatalı bir şekilde tasfiye edilmesinin üniversitelerin özerk yapısına aykırı olduğunu ifade etti. Senato, aynı zamanda tasfiyenin akademik güvenliği sarsıcı mahiyette olduğunu dile getirdikten sonra bu olaydan duydukları üzüntüyü milli eğitim bakanı aracılığıyla hükümete bildirmeyi, bu durumun bir an önce düzeltilmesi için gerekli teşebbüslere geçmeyi ve bu şartlarda üniversite açılış töreninin yapılmayacağını bildirdi.

Alp Kuran ise yapılan tasfiyenin üniversite özerkliği ile bağdaştırmaya imkân olmadığını, bu tasfiye ile üniversitelerin en güzide ilim adamlarından bazılarını kaybettiğini, Milli Birlik Komitesi üyelerinin üniversite ilim adamlarının ilmi derecesini ölçecek yeterlilikte olmadığını bu sebepten dolayı yapılan tasfiyenin objektif ölçütlerden ziyade hissi sebeplere ve bazı asılsız ihbarlara dayanarak yapıldığını belirtti. Kuran, üniversite de bir reform gerekliyse ilme ve üniversite özerkliğine saygı çerçevesi içinde yapılması gerektiğini veya doğrudan doğruya üniversitelere bırakılması ya da üniversiteye danışılarak yapılmasının daha doğru olacağını ifade ederek 147 öğretim üyesinin tasfiye edilmesine tepki gösterdi.

Üniversitelerden 147 öğretim üyesinin tasfiye edilmesi olayı ülke içerisinde olduğu gibi yabancı ülkelerdeki üniversite öğretim üyeleri tarafından da tepkiyle karşılandı. Örneğin New York'ta bulunan Colombia Üniversitesi Kurulu'nun yirmi iki üyesinin katıldığı toplantıda 147 öğretim üyesi gündem konusu oldu. Profesörler kurulu üyeleri Türk üniversitelerinde yapılan tasfiye hareketinden çok büyük üzüntü duyduklarını

³⁵³ Cumhuriyet, Akşam, Dünya, 29-30 Ekim 1960, s.1-5.

ifade ederek tepkilerini bir mektupla T.C. Millî Eğitim Bakanlığı'na bildirilmesine ortak olarak karar verdiler.³⁵⁴

Millî Birlik Komitesi bu tepkilerin ardından yayınladığı bir tebliğde 147 öğretim elemanının üniversiteden uzaklaştırılmasının gerekçesini, üniversitelerin öğretim heyetleri ile yeniden düzenlenen kanunun, prensip itibarıyla üniversite kuruluşlarının uzun zamandır ihtiyaç duyduğu bir konu olduğunu, bu ihtiyaçların aynı zamanda inkılâbın temel taşlarından birini teşkil ettiği şeklinde açıkladı. Tebliğde yer alan ifadeye göre Millî Birlik Komitesi, üniversiteye tam bir muhtariyet sağlayan öğretim üyeleri ile öğrencilerini maddi ve manevi huzur içinde çalıştıracak kanunu çıkarmış bulunmaktaydı.

Millî Birlik Komitesi üyelerinden Bnb. Orhan Erkanlı ile Yzb. Numan Esin Anadolu ajansı ile basına verdikleri deklarasyonda “yeni üniversiteler kanunun” bir taraftan üniversiteler özerkliğini, eski kanuna göre daha geniş ölçüde temin ederken diğer taraftan üniversitelerdeki genç öğretim üyelerinin ve asistanların üniversite yönetimine katılımına büyük ölçüde imkân sağlamış olduğunu dahası dekanların ve rektörlerin gücünü genişleterek bunlara bir taraftan geniş kontrol yetkisi verirken diğer taraftan da bu kontrolün sorumluluğunu yüklediğini ifade ettiler.

Erkanlı ve Esin'in ifadesine göre yeni kanunla birlikte üniversite ve üniversite yönetiminde şu yenilikler yapıldı. Örneğin Bir birimde profesörün bulunmaması ve yalnız doçentin bulunması durumunda o birimin yönetimi başka bir birimde bulunan profesöre değil, birimde bulunan doçente verilmekteydi. Profesör kurullarına eski kanuna göre temsilci olarak yalnız iki doçent katılırken yeni yapılan değişiklikle her fakülte de profesör sayısının yarısı kadar doçent doğrudan doğruya ve öğretim üyeliğindeki kıdemleri esas tutularak katılabilmekteydi. Beş kişiden oluşan fakülte yönetim kurullarında eski kanuna göre doçent kadrosunda üye bulunmazken yeni kanunla birlikte bu kurullarda üç profesör ve iki doçentin üye olarak yer alması kabul edilmekteydi. Ayrıca fakülte kurullarında asistan ve öğrencilerin söz hakları bulunmazken yeni kanuna göre asistanlar ortak meselelerini her ders yılı başında kendi seçtikleri temsilcileri aracılığıyla, öğrenciler ise kendi ortak öğrenci sorunlarını yönetmeliğe göre seçtikleri temsilcileri aracılığıyla yönetim kurulana getirebilmekteydi. Yine eski kanuna göre Dekanların ve rektörlerin fakülte öğretim üyelerini ve faaliyetlerini denetleme yetkisi yok denecek kadar az ve sorumlulukları da bulunmazken yeni kanun değişikliğine göre dekanların ve rektörlerin

³⁵⁴ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1960, s.1-5.

yetkileri genişletildi ve buna karşılık bu yetki kullanılmayıp üniversitenin işleri düzeltilmezse rektörler ve dekanlar işini aksatan öğretim üyesi ile birlikte sorumlu tutulmaktaydı. Profesör kurullarında alınan bütün kararlar öğretim üyelerine yazılı olarak tebliğ edilmezken bu kararların yazılı olarak bildirilmesi zorunlu hale getirilmekteydi. Eski kanuna göre Senatonun öğretim üyeleri hakkındaki disiplin kararları kesin olmakla birlikte yalnız meslekten çıkarma kararına karşı Danıştay'a başvurulabilirdi. Fakat kanunda yapılan değişiklikle profesör ve doçentlere verilecek bütün disiplin kararlarına karşı Danıştay'a başvurma hakkı, öğrenciler için ise fakülte yönetim kurullarınca verilecek önemli disiplin cezalarına karşı senatoya başvurma hakkı tanınmaktaydı. Bütün bunlardan başka yeni kanun değişikliğiyle birlikte üniversitelere daha geniş ölçüde özerklik sağlanarak üniversitelerarası kurula Milli Eğitim Bakanı'nın başkanlık etmesi ile ilgili hüküm kaldırıldı. Üniversitelerin hükümetle temasları yalnızca üniversitelerarası kurulun ve senatonun kararlarının Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderilmesi şeklinde olmakta ve bakanın bu kararı onaylama veya reddetme yetkisi bulunmamaktaydı. Üniversitelerarası kurulun merkezi Ankara olmakla birlikte bu kurullara rektörler sırayla başkanlık edeceklerdi. Üniversitelerarası kurulun merkez bürosu Ankara Üniversitesi Genel Sekreterliği'nde devamlı olarak kalacak fakat bütün dosyaların ve tutanakların yazılı bir örneği diğer üniversite rektörlerinde bulunacaktı. Eski üniversite kanununa göre profesörlük unvanı kadroya bağlı olduğundan kadroları boş olan fakültelerde bir doçent beş senede profesör olurken kadro boşluğu olmayan fakültelerde bir doçent on beş, yirmi yıl doçent olarak kalabiliyordu. Yeni değişiklikle birlikte bu kural kaldırılarak yeterliliği fakültelerde kurulacak olan jüriler tarafından kabul edilen doçentler maaşlarını doçentlik kadrosundan almakla birlikte profesör unvanını kullanabilmekte böylece yetenekli olan öğretim üyeleri korunması ve fakülteler arasında adaletin sağlanması hedeflenmektedir. Yeni kanunla birlikte ordinaryüslük kaldırılmakta ve profesörlük unvanı kullanılmaktaydı.

Erkanlı ve Esin, 147 öğretim üyesinin tasfiye edilmesi hakkında ise 147 öğretim üyelerinin seçiminin tesadüfî bir kararın sonucu olmadığını üç ay gibi bir süre zarfında birçok yönden yapılan araştırma ve inceleme sonucunda böyle bir karara vardıklarını ifade ettiler. Ayrıca bu tasfiye yapılırken göz önünde bulundurulmuş ölçütlerin tek olmayıp çok çeşitli ve objektif esaslara dayanarak değerlendirildiğini dile getirdiler. Ayrıca Öğretim üyeliğinden ayrılan hocaların diğer memleket meselelerinde faydalanılacağına çok doğal olduğunu, üniversite kanununda yapılan değişikliklerde, üniversite özerkliğinin genişletilmesi, genç öğretim üyelerine daha geniş çalışma imkânları sağlanması

hususlarında İstanbul Üniversitesi'nde yapılmış olan ilmi anket sonuçlarından geniş ölçüde faydalandığı gibi çeşitli üniversitelere mensup bazı öğretim üyelerinin fikirlerine başvurduklarını sözlerine eklediler.³⁵⁵

147 öğretim üyesinin görevlerinden tasfiye edilmelerine tepkiler devam ederken Milli Türk Talebe Birliği'nden altı kişilik bir heyet Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'i ziyaret ettiler. Cemal Gürsel, öğrenci temsilcilerine, tasfiye hareketini senatolara bıraktıklarını, iyi niyetle hareket ettiklerini ve bu tasfiyeyi kendilerine verilen bilgilere göre yaptıklarını bazı bakımlardan bir hata olduğunu dolayısıyla hatadan dönmenin bir fazilet olduğunu ifade etti.³⁵⁶ Gürsel'in bu sözleri aydın çevreler tarafından memnuniyetle karşılanmakla birlikte tasfiye edilen öğretim elemanları için de tekrar görevlerine dönmeleri için bir umut ışığı oldu. Tasfiye işleminde hata olduğunu kabul eden ve bunu ifade etmekten çekinmeyen şahıslardan biri de Milli Birlik Komitesi üyelerinden Numan Esin oldu. Numan Esin, yıllar sonra üniversitelerden 147 öğretim üyesinin tasfiye edilmesinin büyük bir yanlış ve hata olduğunu söyleyerek, bu olayı, 147 profesörü evden aldıklarını, kapının önüne koyduklarını, ellerine ise modern üniversiteler kanununu verdiklerini ve böylelikle üniversitelerde özerkliği sağladıklarını ancak bu olayın derin ve kapanmaz bir yara olarak her daim devam edeceği şeklinde ifade etti Ayrıca Esin, tasfiye edilen 147 profesörün, tasfiye edilmeyen profesörlerden nitelik ve statü bakımından herhangi bir eksikliğin olmadığını belirterek istihbarata dayanarak yapıldığını bu uygulamanın ve seçimlerin üslup olarak da yanlış olduğunu dile getirdi.³⁵⁷

Bu arada 147 öğretim üyesinin tasfiyesinden sonra boşalan bölümlere ve üniversite rektörlüklerine yeni öğretim üyeleri atamaları yapıldı. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nden istifa eden Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar ve Ankara Üniversitesi'nden istifa eden Suut Kemal Yetkin, tekrar rektör seçilerek görevlerine yeniden döndüler. Ege Üniversitesi Rektörü Prof. Mustafa Uluöz ise görevinde bırakıldı. Yapılan oylamada Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun aldığı 85 oy karşısında 90 oy alarak İstanbul Üniversitesi Rektörü seçilen Sıddık Sami Onar, arkadaşlarının, öğrencilerin, basın ve Cemal Gürsel ile Milli Birlik Komitesinin gösterdiği ilgi üzerine görevine döndüğünü ifade etti.³⁵⁸

Bunlardan başka tasfiye edilen bazı öğretim görevleri de yüksekokul, akademiler ve yabancı ülke üniversitelerinden teklifler aldılar. Örneğin Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya

³⁵⁵ **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1960, s.1-5.

³⁵⁶ **Cumhuriyet, Akşam**, 2 Kasım 1960, s.1-5.

³⁵⁷ Esin, Devrim ve Demokrasi, s.133.

³⁵⁸ **Cumhuriyet, Akşam**, 5 Kasım 1960, s.1-5.

Yıldız Teknik Üniversitesi devrim tarihi bölümünde, Prof. Ferit Hakkı Saymen Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Medeni Hukuk ve İş Hukuku Bölümü'nde, Doçent İsmet Giritli de aynı akademinin Anayasa bölümünde görev aldı.³⁵⁹

Tasfiye edilen Öğretim üyeleri yalnızca üniversitelerde değil, aynı zamanda siyasi hayatın içinde de görev aldılar. Örneğin tasfiye edilen öğretim üyelerinin arasında olan Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doçent Dr. Münir Aktepe Türkiye Muallimler Birliği, Kurucu Meclis üyesi seçiminde Kurucu Meclis üyesi seçildi.³⁶⁰

Üniversiteden tasfiye edilen öğretim üyeleri farklı kurumlarda ve siyasi politikada görev almış olsalarda haklarını aramaktan geri durmadıkları gibi gündemden de düşmediler. Örneğin Milli Birlik Komitesi 147'lere üniversitelere dönme imkânı sağlayacak kanun tasarısını reddetmesinin ve gündeminden çıkarmasının hemen ardından, İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Suut Kemal Yetkin, Teknik Üniversite Rektörü Prof. Fikret Narter, Ege Üniversitesi Rektörü Prof. Mustafa Uluöz ve Senato temsilcilerinden Prof. Fehim Fırat, Prof. Naci Şensoy, Prof. Cahit Talas, Prof. Behiç Onul, Prof. Sait Kuran, Prof. Mustafa İnan, Prof. Vehbi Göksel ve Prof. Rauf Adam'dan oluşan 12 kişilik kurul 114 sayılı kanunun ortaya çıkarmış olduğu ve büyük tepkilere neden olan durumun düzeltilmesini talep eden ortak bir tebliğ hazırlayarak Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel ve Milli Eğitim Bakanı Turhan Feyzioğlu'na vermek üzere bir muhtıra hazırladılar.³⁶¹

Bu muhtıranın ardından Kurucu Meclis Bütçe Komisyonu üniversiteler bütçesini tartıştığı esnada 147 ler meselesi de gündeme geldi ve bu konu üzerinde tartışmalar yapıldı. Bu konuda söz alan Ahmet Oğuz, bugüne kadar 114 sayılı kanun hakkında herhangi bir soru sorulmadığından dolayı bakanın sinirlenmeden kendisini onların yerine koymasını belirtti ve *“bunlarla ilgilenildi mi? Bir yere nakledilmeleri veya bir yere tayin edilmeleri düşünüldü mü? Bilgi, ilim, irfan tek mesnedimizdir. 114 sayılı kanun hakkında yeni bir prensip kararı alınmadığına dair sözler çeşitli arkadaşlarımızın bu meseleye dokunmalarına sebep oluyor. Kül altında bir kor mu yanıyor”* dedi. Oğuz, 27 Mayıs darbesinin asıl ruhunun iyi niyet ve duygulara hürmet olduğunu ifade ederek ikinci

³⁵⁹ **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1960, s.1-5.

³⁶⁰ **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1960, s.1-5.

³⁶¹ **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1961, s.1-5.

Cumhuriyet'in anayasasını hazırlayanların dahi bu heyete mensup kimseler olduğundan bahsederek hata ise bunun telafisi yoluna gidilmesini istedi.³⁶²

Bundan başka Kurucu Meclis'in, Millî Eğitim Bakanlığı bütçesini görüştüğü oturumda 147 meselesi tekrar gündeme geldi ve bu konuda söz alan Bülent Ecevit, *"147 ler meselesinin kapanmamasından bakan üzülebilir. Eğer bu mesele kapansaydı, unutulsaydı, bakanın asıl o zaman üzülmeye gerekirdi. Türkiye Cumhuriyeti'nde hiç kimse sebep gösterilmeden görevinden uzaklaştırılmaz."*³⁶³ Dedi. Bu arada Temsilciler Meclisi üyesi Muin Küley 147 lerin tekrar görevlerine dönmeleri için bir kanun teklifi hazırladı. Fakat Küley'in hazırlamış olduğu tasarının Meclis'te görüşülmesi için Milli Birlik Komitesi üyelerinden bir kişinin imzasının şart olması ancak Komite üyelerinden hiçbir üyenin tasarıya imza vermemesi nedeniyle bu kanun tasarısı sonuçsuz kaldı.³⁶⁴ Kurucu Meclis'te yapılan görüşmelerden bir sonuç alamayan 147 ler sonrasında Cemal Gürsel'i ziyaret ettiler.³⁶⁵ Bu ziyaret 147 ler için bir umut olsa da 13 Nisan 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi tarafından 114 ve 115 sayılı kanunun uygulanacağına dair bir tebliğ yayınlanması 147 ler için bir hayal kırıklığı oldu.³⁶⁶

Hukuki yollardan haklarını arayan fakat bir sonuç elde edemeyen 147 öğretim üyesi 28 Temmuz 1961 tarihinde 147 ler derneği adı altında resmi olarak bir dernek kurdular. 147 lerin hepsi bu derneğin asli üyesi olarak kabul edildi. Derneğin amacı insan hak ve hürriyetlerini savunmak, haksızlıklarla savaşmak, Atatürk devrimlerini yurttan kökleştirmek, yurttan medeni toplum anlayışını ve müsamaha fikrini yaymak ve yükseltmek, Türk toplumunu çağdaş ileri toplumlar seviyesinde haklara riayetkâr olgun bir toplum haline ulaştırmak ve geliştirmek yolundaki çabalara katılmak oldu.³⁶⁷

1961 seçimlerinin den sonra kurulan ilk koalisyon hükümeti döneminde 147 ler meselesi tekrar gündeme geldi. 147 lerden bir grup 7 Kasım 1961 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı'na dört maddeden oluşan bir kanun teklifi verdi. Bu kanun teklifinde şu esaslar

³⁶² **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1961, s.1-5.

³⁶³ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1961, s.1-5.

³⁶⁴ **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1961, s.1-5.

³⁶⁵ İstanbul ve Ankara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Reşat Garan başkanlığında Prof. Dr. Gıyas Korkut, Prof. Dr. Nusret Karasu, Prof. Rasim Adasal, Prof. Hamit Nafiz Pamir, Prof. Mustafa İnan, Prof. Fahir İz, Prof. Sait Kuran, Doç. Muhterem Dirvana, Doç. Oğuz İmregün ve Tevfik Sağlam'dan oluşan 10 kişilik bir heyet Gürsel'i ziyaret etti. Ziyaret esnasında Gürsel, heyete bu duruma bir çözüm bulunacağını söyledi. **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1961, s.1-5, Mehmet Ö. Alkan, "1960 Darbesi ve Üniversitelerden Tasfiyeler:147 Olayı", Toplumsal Tarih 286 Ekim 2017, s.64.

³⁶⁶ **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1961, s.1-5

³⁶⁷ **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1961, Reşat Kaynar, Üniversiteye Darbe (147 ler Mücadelesi), İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1963, s.67.

yer aldı.³⁶⁸ 147 öğretim üyesini emekliye sevk eden 114 sayılı kanun tamamen kaldırılmalıdır. 147 lerin üniversiteye dönmelerini kolaylaştıracak yeni bir kanun tasarısı hazırlanmalıdır. Ayrıca üniversiteye dönmek isteyenlere kadro tahsis edilmelidir. 147 lerin yerlerine atanan öğretim üyelerinin durumlarında herhangi bir değişiklik yapılmamalıdır.³⁶⁹ 147 lerin vermiş olduğu bu kanun teklifinin ardından Milli Eğitim Bakanlığı 147 lerin tekrar görevlerine dönmelerini sağlamak için 114 sayılı kanunun 5. Maddesinin 2. Fıkrası'nın yürürlükten kaldırılması ile ilgili bir kanun tasarısı hazırladı.³⁷⁰ Bu tasarıdan başka CHP, CKMP, AP ve MP milletvekilleri tarafından da 114 sayılı kanunun tamamen kaldırılması için bir tasarı hazırlandı. Her iki tasarı 10 Ocak 1962 tarihinde Millet Meclisi Milli Eğitim Komisyonu'nda görüşüldü.³⁷¹ Fakat Millet Meclisi, Milli Eğitim Komisyonu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı tasarımı değil, milletvekillerinin hazırladığı tasarımı kabul etti. Bunun üzerine Anayasa Komisyonu 147 lerin üniversiteye dönmeleri için gerekli onayın Üniversite Senatosu'na bırakılmasına karar verdi.³⁷² Tasarı 29 Mart 1962 tarihinde Meclis'te görüşüldükten sonra kabul edildi.³⁷³ Meclis'te kabul edilen kanun tasarısı sonrasında Cumhuriyet Senatosu'na getirildi. Senatoda Kanun teklifi ile ilgili yapılan görüşmeler sırasında YTP'li Senatör Mehmet Ali Demir'in *"Milli Eğitim Teşkilatı'na nasıl sızdıkları belli olmayan 5-6 muhterisin tahrikleriyle 147'lerin üniversiteden çıkarıldıklarına inanıyorum."* Şeklindeki sözleri Milli Birlik Komitesi üyeleri ve diğer Senatörler arasında büyük bir tepki yarattı. Yapılan müzakereler sonunda tabii üyelerin ortak isteği ile teklif açık oylamaya sunuldu. Açık oylamaya 117 Senatör katıldı. Bunlardan 96'sı kabul, 16'sı ret oyu kullanırken 5'i ise çekimser kaldı. Tasarının kabul edilmemesi için ret oyu kullanan 16 Senatör eski Milli Birlik Komitesi üyeleri idi. Kanun teklifi Senatörlerin büyük çoğunluğunun kabul etmesi üzerine kanunlaştı.³⁷⁴ 147 öğretim üyesi ve yardımcısının üniversitelere dönmesi ile ilgili kanunun çıkarılmasının ardından ilk adım İstanbul Teknik Üniversitesi Senatosu'ndan geldi ve 20 Nisan 1962 tarihinde 30³⁷⁴ 25 Nisan tarihinde ise 85 öğretim üyesi ve yardımcısının üniversiteye dönmesini kabul etti. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin ardından Ankara Üniversitesi Senatosu da 33 öğretim üyesi ve yardımcısını üniversiteye

³⁶⁸ Tercüman, 8 Kasım 1961, s.1-5.

³⁶⁹ Tercüman, 18 Aralık 1961, s.1-5.

³⁷⁰ Tercüman, 11 Ocak 1962, s.1-5.

³⁷¹ Tercüman, 13 Şubat 1962, s.1-5.

³⁷² Cumhuriyet, Tercüman, 29 Mart 1962, s.1-5

³⁷³ Cumhuriyet, Tercüman, 13 Nisan 1962, s.1-5.

³⁷⁴ Cumhuriyet, 20 Nisan 1960, s.1-5.

kabul etti.³⁷⁵ Böylece 114 sayılı kanunla görevlerinden ayrılan öğretim üyeleri uzun bir zamandan sonra görevlerine döndüler.

2.16. 14 LER Olayı

Milli Birlik Komitesi kurulduktan kısa bir süre sonra komite içerisinde farklı görüşlere sahip farklı gruplar oluşmaya başladı. Alparslan Türkeş'in liderliğini yaptığı birinci grupta Mehmet Özgüneş, Kadri Kaplan, Muzaffer Yurdakuler, Suphi Karaman, Suphi Gürsoytrak, Sami Küçük'ün liderliğini yaptığı ikinci grupta Fikret Kuytak, Ekrem Acuner, Ahmet Yıldız, Refet Aksoylu, Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Emanullah Çelebi ve Mucip Ataklı bulunmaktaydı. Bu grupların dışında bir de tarafsız olan komite üyeleri bulunmaktaydı. Komite içerisinde gruplaşmaların ortaya çıkmasındaki neden memleketin çözülmesi gereken birtakım sorunları bulunmakta ve bu sorunların giderilmesi için köklü reformlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Fakat bu reformların Milli Birlik Komitesi tarafından mı, yoksa seçim yoluyla işbaşına gelecek olan sivil iktidar tarafından mı yapılacağı gruplar arasında anlaşmazlık konusu idi.

Liderliğini Alparslan Türkeş'in yaptığı grup siyasi partilere güvenmemekle birlikte reformları Milli Birlik Komitesi'nin yapmasını ve ortam hazır olduktan sonra seçimlere gidilmesini savunuyordu.

Diğer grup ise darbe bildirildirisinde, millete söz verildiği gibi derhal seçimlere giderek iktidarın sivil yönetime devredilmesini savunuyordu. Bu grubun sivil idareden kastettiği CHP idi. Çünkü, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü 27 Mayıs gününden itibaren bir an önce seçimlere gidilmesini, yönetimin sivil iktidara bırakılmasını savunuyor ve bunu her fırsatta da dile getiriyordu. İsmet İnönü, bu düşüncesini gerçekleştirmek için derhal Milli Birlik Komitesi ile ilişki kurma çabasına girişti. Fakat Milli Birlik Komitesi'nin, hiçbir parti lideri ile irtibata geçmeme kararı almasına rağmen Komite üyelerinden Fikret Kuytak, Ahmet Yıldız, Ekrem Acuner, Refet Aksoylu ve Şükran Özkaya'nın diğer komite üyelerinden habersiz İnönü ile irtibata geçtiği ve komitenin aldığı kararları İnönü'ye bildirdiği iddia edildi.

Aldığı haberler neticesinde seçimlerin kısa zamanda yapılmamasından endişe duyan ve randevu yoluyla Cemal Gürsel ile irtibat kuramayan İsmet İnönü randevusuz bir şekilde Başbakanlığa giderek Gürsel ile görüşmek istediğini ifade etti. Fakat Orhan

³⁷⁵ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1962, s.1-5.

Kabibay, Orhan Erkanlı, Muzaffer Özdağ ve Suphi Gürsoytrak Gürsel'e İnönü ile görüşmesinin komite kararına aykırı olduğunu söylemelerine rağmen Gürsel, Başbakanlığa kadar gelmiş bir insanın kapıdan geri çevirelemeyeceğini söylemesi üzerine komite üyeleri ile Gürsel arasında tartışma yaşandı. Bu tartışma devam ederken Gürsel, masasının çekmecesinde bulunan tabancasını çıkarıp masanın üzerine koyarak *“beni bu tabanca ile öldürmedikten sonra isteğinizi yerine getirmeme imkân yoktur.”* dedi. Bunun üzerine Gürsel ve İnönü görüşmesi sağlandı. Fakat bu durum komite üyeleri ve özellikle Türkeş üzerinde olumsuz bir etki yarattı. Türkeş'in görüşlerinden de haberdar olan İnönü'ye komite içerisinde yaşanan gelişmeleri kimin ilettiği komite üyelerinin kafasında büyük bir soru işareti oluşturduğu gibi birbirlerini tasfiye etme düşüncesinin de filizlenmesine neden oldu. Bu soru Ahmet Yıldız, Ekrem Acuner ve Fikret Kuytak'ın Milli Birlik Komitesi'nin yaptığı toplantıda komitenin memleket idaresini derhal Halk Partisi'ne devretmesi yönünde karar alınmasını talep etmesi üzerine cevabını buldu. Aynı grup komitenin başka bir toplantısında ise iktidarın seçim yoluyla sivil iktidara devredilmesini teklif etti. Lakin bu teklifler Milli Birlik Komitesi'nin ve 27 Mayıs darbesinin derhal seçimlere gitmek için kurulup yapılmadığı ayrıca memleketin sorunlarını çözmek için gerekli reformları gerçekleştirmeden seçimlere gidilmesinin doğru olmadığı gerekçesiyle Türkeş grubu tarafından reddedildi. Aynı zamanda bu teklifler Türkeş grubunun bazı tedbirler almasında da etkili oldu. Türkeş, komite üyeleri ile yaptığı toplantıda niçin Halk Partisi'nin iktidara gelmesine karşı olduğunu şu şekilde açıkladı. *“Böyle bir tutum ordu için mahsurludur. Çünkü, bu takdirde ordu bir partiyi kayırmış, onunla birlik olmuş ve milletin bir kısmının karşısına geçmiş olacaktır. Bu ise milli birliğe ve silahlı kuvvetler fikrine aykırıdır. Diğer taraftan demokrasi için de mahsurludur. Çünkü böyle bir tutum, memlekette demokrasiyi imha eder ve tek parti diktatörlüğüne yol açar. Daha sonra bu partiye “siz seçim yolu ile, hukuk yolu ile iktidarı alamadığınız için orduyu tahrik ettiniz, zorla iktidara geldiniz” denecektir.”* Türkeş ayrıca Milli Birlik Komitesi'nin partiler üstü kalması gerektiğini dahası memlekette köklü reformlar yapıldıktan ve seçim için gerekli zemin hazırlandıktan sonra seçimlere, Milli Birlik Partisi olarak girilmesini ve komitenin amacının da bu olduğunu ifade etti.

Türkeşin bu sözleri sarfetmesinin ardından başkanlığa 25 imzanın bulunduğu bir önerge verildi. Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay, Fahri Özdilek, Osman Köksal, Sami Küçük, Suphi Gürsoytrak, Kamil Karavelioğlu, Suphi Karaman, Muzaffer Yurdakuler, Kadri Kaplan, Mehmet Özgüneş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Muzaffer

Özdağ, Rıfat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Ahmet Er, Dündar Taşer, Numan Esin, Mustafa Kaplan, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Muzaffer Karan ve Münir Köseoğlu'nun imzası bulunan bu önergede Milli Birlik Komitesi'nin dört yıl iktidarda kalması ve bunun için de referandum yapılarak halkın onayına sunulması talep edildi. Ahmet Yıldız, Haydar Tunçkanat, Şükran Özgüneş, Selahattin Özgür, Emanullah Çelebi, Sezai Okan, Fikret Kuytak, Vehbi Ersü, Mucip Ataklı, Refet Aksoylu ve Ekrem Acuner ise bu önergeye karşı çıktı. Fakat önerge 11'e karşı 26 oyla kabul edildi.

Bu karar üzerine seçimlerin bir an önce yapılmasında ısrar eden İsmet İnönü, Türkeş'e karşı yıpratma taktiği şeklinde bir tutum içerisine girdi. Bu arada Türkeş Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden ayrıldı. Ardından Cemal Gürsel ile görüşerek Halk Partisi'nin, komite içerisinde huzusuzluk yaratan faaliyetlerine resmi olarak cevap verilmesi gerektiğini dile getirdi.³⁷⁶ Bunun üzerine Gürsel basına bir demeç verdi. Gürsel bu demeçte *"Milli Birlik Komitesi'nde ikilik ve komite içinde diktoryaya gitme temayülünde bulunanların olduğu, bunların kendilerine başka bir şef seçtikleri veya seçmeye çalıştıkları hakkında haberler neşredilmekte. Bu neşriyatın hiçbir asıl ve esası yoktur ve komite tam bir vahdet içinde kendi şeflerinin etrafında mukadder vazifelerini Türk Ordusu'nun yüksek vekar ve haysiyetine yakışan bir feragat içinde yapmaya çalışmaktadır. Bizi parçalamakta fayda umanların bunda asla muvaffak olamayacaklarını bilmeleri lazımdır"*³⁷⁷ ifadelerini kullandı.

Bu arada Muammer Aksoy, Halk Partisi'nin görüşü olarak Milli Birlik Komitesi üyelerine tabii senatörlük verilmesi için bir teklifte bulundu. Bu teklif komite üyeleri tarafından tepkiyle karşılandı.³⁷⁸ Komite üyelerinden Ahmet Er, bu teklifi şu şekilde değerlendirdi. *"Bu siyasi bir rüşvettir. İsmet Paşa'nın iktidarı elimizden almak için bize karşı siyasi bir oyundur. Bu bizim yeminimize de aykırıdır. Biz millet önünde hiçbir karşılık beklemeden millete hizmet edeceğimize yemin ettik. Onun için tabii senatörlük diye bir şey kabul edilemez."* Ahmet Er, tepkisini bu şekilde dile getirdikten sonra Cemal Gürsel'in başkanlık yaptığı komite toplantısında bir de Milli Birlik Komitesi Başkanlığı'na önerge verdi. Önergenin içeriği şu şekilde idi. *"Milli Birlik Komitesi üyeleri birbiriyle geçimsizdirler, birbirlerine karşı şüphe ve endişe taşımaktadırlar. Bu duyguların giderilmesi için her üyeye şüphe ve endişeleri sorulmalı ve cevap istenmelidir."*

³⁷⁶ Erdoğan Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, İrfan Matbaası, İstanbul, 1974, s.8-44.

³⁷⁷ **Akşam**, 2 Ekim 1960, s.1-5.

³⁷⁸ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.46.

Bizler aramızdaki geçimi birliği sağlayamazken bir milleti bir araya nasıl getirebiliriz? Onun için her komite üyesine bir bir sorulmalı, kim niçin, neden şüphe ve endişe ediyorsa bunları açıklamalıdır.” Er’in verdiği bu önerge Gürsel tarafından toplantıda okutuldu ve oylamaya sunuldu. Önergenin bir oy farkıyla kabul edilmesiyle birlikte Gürsel sırayla Komite üyelerine şüphe ve endişelerini sormaya başladı. Sıra Alb. Mucip Ataklı ve Cemal Madanoğlu’na geldiğinde her iki üyede komitenin bazı üyeleri hakkında şüphelerinin olduğunu söylediler. Şüpheleri olduğunu söyleyen diğer komite üyesi de önergenin sahibi Ahmet Er oldu. Ahmet Er şüphelerini şu şekilde açıkladı. *“Arkadaşlar biz dağdan inerek iktidarı alaşağı eden ve sonra onu satmaya kalkan, iktidarı haraç ve mezata çıkaran siyasi eşkıyalar değiliz. Biz bu hareketi İsmet İnönü’nün Kayseri, Uşak, Topkapı, Geyikli olaylarının davasını görmek için de yapmadık. Sayın Refet Aksoyoğlu, sizin CHP ile temas etmekte olduğunuz özellikle CHP’li Dr. Suphi Baykam’la görüşmelerde bulunduğunuz iktidarın halk partisi’ne devri hususunda çalışmalar yaptığınız iddiaları ve söylentileri vardır. Eğer bunlar doğru ise teessüfe şayan bulurum. Eğer bunlar yalan yanlış iddialarsa sizden özür dilerim. Biz bu ihtilali milletimizin içinde bulunduğu sıkıntıları dikkate alarak milletimizi milli birlik ve beraberliğe götürmek ve devleti yeniden yapılandırmak niyetiyle ülkenin acil sorunlarına çözüm getirmek maksadıyla bir seçim dönemi iktidarda kaldıktan sonra bir seçim ortamını hazırlayıp adil bir seçimle yeniden demokratik düzene dönmek düşüncesiyle bu işin içine girdik. İhtilali bu maksatla yaptık.”* Ahmet Er’in bu konuşması komite üyeleri arasında gerginliğin artmasına neden olduğu için Er’in, konuşmasını kesmesi teklifi Gürsel tarafından usul olarak oylamaya sunuldu ve kabul edildi.³⁷⁹ Tabii senatörlük konusu ise komite üyeleri arasında oylamaya sunuldu ve 11’e karşı 26 oyla reddedildi.³⁸⁰

Bu gelişmelerin ardından 13 Kasım 1960 tarihine gelindiğinde Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel bir bildiri yayınladı. Gürsel bu bildiride 27 Mayıs 1960 tarihinde kurulan Milli Birlik Komitesi’nin çalışmalarının memleketin menfaatlerini tehlikeye sokacak bir duruma düşürülmesinden dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Birlik Komitesi üyelerinin talepleri üzerine kısa bir süreliğine feshedildiğini ayrıca komitenin 37

³⁷⁹ Er, 27 Mayıs’tan 12 Eylül’e, s.48-50.

³⁸⁰ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.47, Alparslan Türkeş, Türkiye’nin Meseleleri, Kutluğ Yayınları, İstanbul, s.136

üyesinden³⁸¹ 23'ünün yeniden Milli Birlik Komitesi'ne katıldığını diğer 14 üyenin ise komite dışında bırakılarak emekliye sevk edildiğini bildirdi.

Böyle bir düzenleme ile komitenin daha uyumlu çalışacağını söyleyen Gürsel, bu olayın gerçekleşmesinin zamanlaması konusunda ise günübirlik gelişen bir olay olmadığını sabırlı davranarak *“bir çatlaklığa meydan vermeden işi düzeltmek ve hatta zaman zaman görüşünü kurtarmak için gayri samimi beyanlar vermek mecburiyetinde”* kalındığını fakat son on beş, yirmi gün zarfında yaşanan gelişmelerin müdahaleyi zorunlu hale getirdiğini söyledi.³⁸²

Gürsel, Türk milleti adına yasama yetkisini kullanacak olan Milli Birlik Komitesi'nin yeni üyelerinin Ekrem Acuner, Rafet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Muzaffer Karan, Kadri Kaplan, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Fikret Kuytrak, Sami küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Sıtkı Ulay, Muzaffer Yurdakuler ve Ahmet Yıldız olduğunu açıkladı.

Milli Birlik Komitesi üyelerinin belli olmasının ardından komite üyeliğinden ayrılan on dört emekli subayın komitede görevli olarak bulundukları sırada yaptıkları çalışmalar ve yetkiler yasal olarak inceleme konusu oldu.³⁸³ Başbakanlığın emri üzerine Dışişleri Bakanlığı tarafından bir kararname çıkarıldı. Bu kararnameye göre on dört subayın büyük elçiliklerde müşavirliklere iki yıldan önce yurda dönmek üzere³⁸⁴ görevlendirildikleri, Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Umum Müdürü Hasan İstinyeli tarafından açıklandı ve 17 Kasım 1960 tarihli Resmî Gazete'de yayınlandı. Buna göre Alparslan Türkeş Yeni Delhi, Orhan Erkanlı Mexico, Muzaffer Özdağ Tokyo, Numan Esin Madrit, İrfan Solmazer Ha haye, Dünder Taşer Rabat (27 Temmuz 1961 tarihinde ise Bern büyük elçiliği müşavirliğine tayin edildi.), Mustafa Kaplan Lizbon, Muzaffer Karan Oslo, Münir Köseoğlu Stockholm, Fazıl Akkoyunlu Kâbil, Ahmet Er Libya, Orhan Kabibay Ottawa, Rıfat Baykal Telâviv, Şefik Soyuyüce Kopenhag'a uzman

³⁸¹ Milli Birlik Komitesi üyesi ve Ankara Valisi olan Tümğ. İrfan Baştuğ ve şoförü Seyit Özel 13 Eylül 1960 tarihinde Ankara'nın Kızılcahamam ilçesinde bulunan Avdan virajında bir trafik kazası geçirmesi sonucu vefat etti. Böylece Komite üyelerinin sayısı 37'e düştü. **Cumhuriyet, Milliyet, Yeni Sabah**, 13 Eylül 1960, s.1-5.

³⁸² Fehim Kuruloğlu, 1960-1965 Yılları Arası Türkiye'de Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Hayat, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2016, s.67

³⁸³ **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1960, s.1-5, **Kim**, Sayı: 124, 14 Kasım 1960, s.15

³⁸⁴ RG No: 10657, 17 Kasım 1960, s.2537

müşavir olarak görevlendirildi.³⁸⁵ Komite dışında bırakılan üyelere bu durum bir tebligat ile bildirildi.

Cemal Gürsel, Milli Birlik Komitesi'nin üyelerinin değiştirilmesinin ve 14 üyenin komite dışında bırakılarak emekliye sevk edilmesinin sebebini şu şekilde açıkladı. *"Komite arkadaşlarım hepsi vatansever, hepsi feragat sahibi, hepsi fevkalade çalışkan ve hepsi daha iyi olunmasını arzu eden zevattan mürekkeptir. Fakat zaman zaman o kadar birbirinden ayrı fikirler, uzlaşmaz kanaatler meydana çıkıyor ki komite müzakereleri bir meseleyi halletmekten ziyade bir meydan muharebesini kazanmak şekline giriyor. Aylardan beri ise düzen, fikirleri vahdet vermek için çalışıldı ve uğraşıldı. Fakat bütün bu gayretler maatteessüf ciddi bir fayda temin etmedi. Millete karşı ve dünyaya karşı aldığım mesuliyet bizi çok sabırlı ve mümkün olan her şeyi yaparak ve bir çatlaklığa meydan vermeden işi düzeltmek ve hatta zaman zaman görünüşü kurtarmak için gayri samimi beyanlar vermek mecburiyetinde bıraktı. Fakat son on beş yirmi gün zarfında hal öyle bir mahiyet aldı ki vatandaş efkârında şüpheler uyandı. İstiraplar doğdu ve hatta endişeler başladı. Birbirini tutmayanlar, aşırı fikirler ifade eden konuşmalar herkesi "ne oluyoruz, nereye gidiyoruz" gibi bir endişeye sevk etti. Bomba patlatmak tehditleri bilhassa iktisadi hayatı felce uğratacak tesirler yapmaya başladı. Endişe, itimatsızlık, güvensizlik ve tabii münevverler de bizim kadar vatansever olduğu için bu gidişin tehlikesini ve ıstırabını görmeye ve duymaya başlamışlardı. Bu ahval karşısında millete ve bütün dünyaya karşı aldığım vazifenin ciddi surette mahiyetini ve icaplarını düşünmek mecburiyetinde idim. Uzlaşma imkânları olmayınca ve hakikatlere yöneltme çaresi bulunamayınca bir karar vermek mecburiyetinde olduğumu elbette takdir edersiniz. Bu karar her şeye rağmen verilmelidir ve memleketin, ordunun ümit bağladığı komiteye tam bir güvenle bağlanması sağlanmalıdır. Çünkü büyük bir milletin tehlikelere düşmesine müsaade edecek adamların böyle işlerin başına geçmesi doğru olmazdı. Karar ne kadar sert olursa olsun zamanı gelince mesuliyet mevkiindeki adamın bunu vermesi vazifesidir. İşte ben bu vazifeyi yaptım ve komiteye ahenkli bir çalışma sağlayacak olan karara vardım. Bu karar asla şahıslara müteveccih değildir. Fikre, inanca ve düzenin sağlanması maksadına matuftur. Biz ilk günden itibaren millete demokratik bir nizam getirmeye şeref sözü verdik. Bu söz tutulacak, bu vaad yapılacaktır. Benim ve arkadaşlarımla kanaati şudur ki, Türk milletinin istikbalî demokratik nizamın temiz ve asil havası içinde tekâmül etmelidir. Ve biz bu yolda önümüze çıkacak her engeli yıkmaya ve sonuca varmaya kararlıyız. Tekrar ediyorum Türk*

³⁸⁵ Hürriyet, Cumhuriyet, Dünya, 17-18 Kasım 1960, s.1-5.

milletinin kaderi ancak ve ancak demokratik nizam içinde ve bunun taşıdığı fazilet havası içinde tekâmül etmeye bağlıdır. Bizim bunun yolunu kesmeye ve bu asil, temiz düşünceleri dejenere etmeye hakkımız ve salahiyetimiz yoktur. İşte bütün bu düşünüş ve görüşler çerçevesi içinde yolumuzu aydınlatmak ve bu aydınlığı temin edecek kararlar vermek durumunda idik ve öyle yaptık."³⁸⁶

14 ler olayının Cemal Gürsel'i çok etkilediğini ve üzdüğünü bu olaydan yıllar sonra Avni Elekli'ye anlatan Muzaffer Alankuş, Cemal Gürsel'in 12 Kasım 1960 da kendisini ve Muharrem Kızıloğlu'nu yanına çağırarak kendisine "Muzaffer bunlar yalnız 14 kişi değil, daha fazla, fakat öbürleri müfrit değil. Millete verdiğim bir söz var, ne pahasına olursa olsun bunu yerine getirmem ve seçimlere gitmem lazım" dediğini söyler.³⁸⁷

2.16.1. 14 Ler Olayı'nın Sebepleri Konusunda Öne Sürülen Görüşler

Gerek Komite üyeleri gerekse komite dışında kalan şahıslar tarafından 13 Kasım olayının yaşanmasına neden olan birçok sebep öne sürüldü. Örneğin Dündar Seyhan, komitede yaşanan iç olayların ve komitenin çalışamaz duruma gelmesinin sebeplerinin başında, komitedeki çeşitli fikirlere sahip grupların odağını teşkil eden kişilerin birbirlerini çekememelerini göstermektedir. Seyhan, örnek olarak Sami Küçük'ün Alparslan Türkeş ile sınıf arkadaşı olmasına rağmen bilinmeyen sebeplerden dolayı sürekli münakaşa halinde olmalarını, Sezai Okan'ın, komite üyelerinin özellikle Muzaffer Özdağ'ın demeçlerine karşı içerlemesini ve Türkeş'in etrafındaki kişilere odaklanmasını gösterir ve komitenin kurulduğu ilk günlerde başlayan fikir ayrılıklarının ilerleyen zamanlarda komite içerisinde gruplaşmalara neden olduğunu belirtir. Seyhan'ın ifadesine göre bu gruplar şunlardı. Orhan Kabibay, Alparslan Türkeş ve Orhan Erkanlı'nın başını çektiği gruba Numan Esin, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Suphi Karaman, İrfan Solmaz, Dündar Seyhan ve Fazıl Akkoyunlu destek vermektedir. Şahin Grubu veya reformcular olarak adlandırılan bu grubun temel düşüncesi ve savunduğu görüş, komitenin iktidarından faydalanarak devlet mekanizmasını düzeltmek ve bu düzen içerisinde ekonomik, sosyal ve kültürel reformlara girişerek memleketi huzura ve refaha kavuşturmaktır. Onlara göre Demokratik düzen ancak bu reformların gerçekleşmesi ve demokratik müesseselerin kurulmasıyla sağlanabilirdi. Demokrasi, Türk sosyal yapısının

³⁸⁶ **Cumhuriyet, Yeni Sabah**, 14 Kasım 1960, s.1-5, İsmet Giritli, 27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyete, Gençlik Yayınları, İstanbul 1961, s.56.

³⁸⁷ Elekli, 1960-1965 Olayları, s.59.

vazgeçilmez unsuru, milletin mutlu yaşayabilmesi için bir araç idi. Türkiye'nin refaha kavuşması için halledilmesi gereken birçok sorun bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu sorunları bir tarafa itip karmaşık bir düzen üzerine demokratik bir sistem oturtmaya çalışmak yanlış bir politikaydı.

Diğer bir grup, Cemal Madanoğlu'nun başını çektiği, Rafet Aksoyoğlu, Fikret Kuytak, Suphi Gürsoytrak, Ahmet Yıldız ve Sami Küçük'ün destek verdiği gruptu. Muhafazakâr grup olarak adlandırılan bu grubun düşüncesi ise bir an önce demokratik düzenin yerleşmesiydi.

Komite içerisinde içlerinde Halim Mentesh'in de bulunduğu Havacılar ise iktidarın hemen devredilmesi konusunda millete verilmiş olan sözün derhal yerine getirilmesi fikrini savunmaktaydı.

Bu grupların dışında Kadri Kaplan ve Mehmet Özgüneş hiçbir gruba yakınlık göstermemekle birlikte memleketin faydasına olacak her görüşü desteklemekteydi. Seyhan'a göre bu grupların zamanla kendilerini korumak için ordu ile yakın temasa geçmeleri orduyu siyasetin dışında bırakma düşüncesini engellediği gibi, her grup kendi üstünlüğünü her yola başvurarak Komite içinde sağlamanın çabası içerisine girdi.³⁸⁸

Alparslan Türkeş'e göre kendisinin de dahil olduğu 14 subayın, Komiteden tasfiye edilmesinin sebepleri Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında İsmet İnönü'yü destekleyen şahısların bulunmasıydı. Bu şahısların ifadeleri iki ay içinde seçim yoluna giderek iktidarı sivil yönetime devretmekti. Türkeş'e göre burada sivillerden kastedilen İnönü idi. Bu şahısların asıl amaçları iktidarı alır almaz İnönü'ye devretmekti. Çünkü o dönemde CHP ve CKMP olmak üzere iki parti bulunmakta, CHP lideri İsmet İnönü bir an önce seçimlere gidilmesi gerektiği fikrini savunurken, CKMP lideri Osman Bölükbaşı ise seçimlerin geç bir tarihte yapılmasını savunuyordu. Seçimlerin yapılması durumunda ise CHP'nin seçimleri kazanma ve tekrar iktidara gelme ihtimali yüksekti. Fakat Türkeş ve arkadaşları bu fikre karşı çıktı. Dolayısıyla bu durum komitede fikir ayrılıklarının yaşanmasına sebep oldu. Bunun dışında bazı komite üyelerinin siyasi ve toplumsal konularda bir gayelerinin olmaması ve bu konularda tecrübesiz olmaları, aynı zamanda komünistlerin 27 Mayıs darbe ortamından faydalanma çabası içine girmeleri ve siyasi tecrübesi olmayan sivil aydın kadrosunu tanımayan Milli Birlik Komitesi üyelerinin, aralarına sızarak onlara fikirlerini kabul ettirmeye çalışmaları 14 subayın tasfiye edilmesinde etkili oldu.

³⁸⁸ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.112-116.

Dolayısıyla Türkeş ve arkadaşlarının radikal, reformcu ve sosyal adaletçi bir plan doğrultusunda ilerlemeleri bu grubu rahatsız etti ve Türkeş grubuna karşı faaliyete geçmelerine ve propagandalarda bulunmalarına sebep oldu.³⁸⁹

Alparslan Türkeş, darbeden altı yıl sonra yaptığı konuşmada da bu durumu şu şekilde özetler. *“27 Mayıs gününden önceki olaylar ve hazırlıklar sırasında birbirinden farklı başlıca iki görüş karşı karşıya gelmişti. Bunlardan birisi yapılacak hareketin partiler üstü bir hüviyet taşımasını ve millete bir bütün gözüyle bakarak, hürmetle, adaletle ve eşitlikle hizmet edilmesini öngörüyordu. Bizler yani sonradan 14 ler olarak adlandırılan kimseler birinci grupta bulunuyorduk. Diğer taraf ise İsmet İnönü’nün genel başkan bulunduğu CH. Partisi’nin memleketi idareye ehliyetli bulunan yegâne parti olduğunu ve Demokrat Parti iktidarını süratle yıkarak idareyi CH. Partisi’ne vermeyi ve İnönü’yü de Cumhurbaşkanlığı’na getirmek istiyorlardı.”*³⁹⁰

Türkeş’e göre diğer sebep bazı komite üyelerinin tabii senatör olma istekleri ve bunu komiteye teklif etmeleriydi. Bu teklife Türkeş grubu tepki gösterdi ve Cemal Gürsel başkanlığında toplanan komite toplantısında yapılan müzakere sonucunda on bir muhalife karşı yirmi altı çoğunluğun kararıyla reddedildi. Bu durum da yine komite üyelerini, karşı karşıya getirerek komite üyeleri arasında bölünmelere sebep oldu.

Komitedeki bölünmelerin bir diğer sebebi Milli Birlik Komitesi’nin bir Kurucu Meclis kurulmasını faydalı görmesi ve bu Meclis’in kurulması için gerekli hazırlıkları yaptırmak üzere görev ve yetkileri Cemal Gürsel’e vermesi oldu. Gürsel, kurulacak olan Kurucu Meclis’in anayasasını hazırlamak ve gerekli düzenlemeleri yaptırmak için Prof. Turhan Feyzioğlu, Prof Enver Ziya Karal ve Emin Paksüt’ten oluşan üç kişilik bir kurul meydana getirdi. Kurul üyelerinin üçünün de CHP’li olması, böyle olmasa bile bu kurulun hazırlayacağı Kurucu Meclis’in partizan bir kimliğe bürüneceği ve halkın güvenini sarsacağı endişesini beraberinde getirdi. Bu durum Komite içerisinde ortaya çıkan görüş ayrılıklarını iyice belirli bir hale soktu ve 14 üyenin tasfiye edilmesine neden oldu. Türkeş’e göre 14 üyenin Komiteden tasfiye edilmesi 27 Mayıs’ın arkadan hançerlenmesi aynı zamanda bir anayasa ihlaliydi. Milli Birlik Komitesi, kendileri tarafından kabul ve ilan edilmiş olan 27 Mayıs Anayasası’nı yine kendileri ihlal etmişler ve 27 Mayıs hareketine gölge düşürmüşlerdi.³⁹¹

³⁸⁹ Türkeş, 27 Mayıs, 13 Kasım, s.88-99.

³⁹⁰ Alparslan Türkeş, Türkiye’nin Meseleleri, s.117.

³⁹¹ Türkeş, Şahinlerin Dansı, s.128-131.

Alparslan Türkeş bütün bunlardan başka komite içerisinde kendinden şikâyetçi olanların bulunduğunu bildiğini, Alb. Talat Aydemir'in de kendisine bu konuda kısmen de olsa bilgi verdiğini ancak Aydemir'e bunları ikna edip kendisini desteklemelerini, birlik ve beraberliğin bozulmasını istemediğini ifade ettiğini söyler.

Türkeş tasfiyenin sebeplerini bu şekilde açıklarken, tasfiye olayı gerçekleşmeden öncede şu olayların yaşandığını söyler. Türkeş'in anlatımıyla, Türkeş, yakın arkadaşlarına Milli Birlik Komitesi'nin bu şekilde faydalı işler yapamayacağını ve bir tasfiye yapılmasını öne sürer. Fakat Türkeş'in arkadaşları ikinci bir ihtilali göze almamaları ve Cemal Gürsel'in tepkisinden çekindikleri için tasfiye olayına sıcak bakmazlar. Ancak Türkeş ve arkadaşları ile İstanbul'da bir araya gelerek hareket planlarını belirlediler ve Cemal Gürsel'in tasfiye hareketine karşı çıkması ihtimalinde, Gürsel'in gözaltına alınacağı kararına vardılar. Ancak bazı subaylar bu hareketin riskli olduğunu ve durumun Cemal Gürsel'e anlatılması gerektiğini teklif ettiler. Orhan Erkanlı, Osman Köksal'ın Muhafız Alayı görevinin, Cemal Madanoğlu'nun Ankara Komutanlığı görevinin Sıtkı Ulay'ın Ulaştırma Bakanlığı görevinin, Ahmet Yıldız'ın da Basın-Yayın Müdürü görevinin devam ettiğinin ancak Alb. Alparslan Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı görevini bıraktığını dolayısıyla bu durumun Cemal Gürsel'e bildirilerek bu kişilerin ikinci görevini bırakarak Komiteye dönmelerinin sağlanmasını önerir. Fakat Erkanlı'nın bu önerisine, Alparslan Türkeş'in karşı çıkması üzerine Cemal Gürsel'e konuyu açmama ve birlikte ertesi gün Yeşilköy Havaalanı'nda buluşma kararı alırlar. Lakin Türkeş havaalanına gelmesine ve saatlerce beklemesine rağmen birlikte karar aldığı hiçbir arkadaşı gelmez. Alparslan Türkeş, kendilerini uğurlamaya gelen emniyet müdüründen bu arkadaşlarının Florya Köşkü'ne Cemal Gürsel'in yanına gittiklerini ve Cemal Gürsel'e her şeyi anlattıklarını ve Gürsel'in kendilerine haklısınız dediğini öğrenir. Lakin Cemal Gürsel, Ankara Komutanı General Camal Madanoğlu'nu arayarak bu subayların tutuklanmasını ister. Ancak Madanoğlu, Gürsel'e "ben onların icabına bakacağım siz şimdi acele etmeyin" cevabını verir. Ardından Türkeş ve arkadaşları Madanoğlu tarafından takibe alınır ve telefonları dahi dinlenir. Türkeş bu olayı anlattıktan sonra her iki tarafında tasfiye hazırlığı içinde olduğunu, ancak 13 Kasım 1960 tarihinde tasfiye edilen grubun kendi grubu olduğunu söyler.³⁹²

Tasfiye edilen üyeleden Orhan Erkanlı, darbeden sonra memleketin içinde bulunduğu durumun Komite üyeleri üzerinde de etkili olduğunu, bu etkinin ise üyeler

³⁹² Turgut, Şahinlerin Dansı, s.269-275.

arasında kutuplaşmaların ve iki farklı görüşlerin ortaya çıkmasıyla kendini gösterdiğini belirtir. Erkanlı bu görüşleri ve gerekçelerini şu şekilde açıklar.

Birinci grup iktidarı devretmek isteyenlerin yer aldığı gruptu. Bunların savunduğu görüş, anayasayı ve seçim yasasını ihlal eden iktidar devrilmiş, ilk görev tamamlanmış, bundan sonra yapılacak ilk iş, yeni bir anayasa hazırlayarak derhal seçimlere gitmek ve millete söz verildiği gibi iktidarı partilere devretmektir. Onlara göre iktidar halka dayanmamakta dolayısıyla iktidarı halka dayanmayan iktidarın ömrü uzun olmazdı. Memlekette her alanda reformların yapılabilmesi için zamana, iktidara, bilgi ve tecrübeye ihtiyaç vardı. Ayrıca Demokrat Parti mensuplarının cezalandırılmaları, yapılacak olan anayasadaki eksiklerin tamamlanması ve iktisadi hayatın düzenlenerek halkın huzurunun sağlanması ancak bir an önce seçimlerin yapılması ve iktidarın partilere devredilmesiyle mümkün olacaktı.

İktidarı devretmek istemeyenlerin görüşü ise gayrimeşru hale gelmiş ve ülkeyi iflasa sürüklemiş bir iktidarın yıkılmasıyla Türkiye'nin çağdaş ve uygar bir toplum seviyesine yükselmesi için gerekli olan her türlü reformların önü açılmıştı. Bu gruba göre 27 Mayıs basit bir hükümet darbesi olmadığı gibi, amacı anayasa ve yeni bir seçim kanunu yapmaktan ibaret değildi. Türkiye'nin sadece hukuki ve siyasi alanda değil her alanda eksikleri vardı. Dolayısıyla yeni anayasa ve seçim kanunu hazırlamak yeterli değildi. Millete verilen söz komiteyi bir zaman ölçüsüyle bağlamazdı. Kısa zamandan kastedilen darbenin amacına ulaşacağı en erken tarihti ki yapılan darbe verilen sözü yerine getirmek uğruna amacından cayamazdı. Bir iktidarın halka dayanması gerektiği düşüncesi doğrudu, fakat halka dayanan iktidar, siyasi partilere dayanan iktidar anlamına gelmezdi. Ayrıca Türkiye'de demokratik rejim hürriyet yoluyla kurulamazdı. Demokrasinin yerleşebilmesi için bir inkılâp dönemi yaşanmalı ve demokrasinin dayandığı kurumlar ve organlar kurulmalıydı. Bu ise ancak iktidarı uzatmakla mümkün olabilirdi. Aksi takdirde şekli demokrasiden öteye gidilemezdi. Bunlardan başka milli kalkınma planının siyasi etkiden uzak ve gerçek ihtiyaçlara göre hazırlanıp uygulanmaya başlayacağı döneme kadar iktidarı uzatmak şarttı. Yine bu gruba göre yeni partilerin kurulması ve bu kurulan partilerin fikirlerini yayması için zaman gerekirdi ki Demokrat Parti sempatanın oluşturduğu kitlenin tekrar teşkilatlanması için bu parti liderlerinin yargılanma işlemlerinin bitmesi şarttı. Erken seçime gitmek var olan partileri korumak ve halkın büyük çoğunluğunun seçimlere katılımını engellemek demektir. Dolayısıyla bu gruba göre iktidarı devretmek memleketi kargaşa ve bunalıma sürüklemek olacaktı. İktidarı en kısa

zamanda sivillere devretmek isteyenler ile en az bir seçim dönemi iktidarda kalmak isteyen guruplar arasındaki tartışmalar genellikle bu sebeplerden dolayı çıktı. Ayrıca komite üyeleri arasında gerçek ihtilalciler, müdahaleciler ve kararsızlar olmak üzere üç gurup daha vardı. Komite içerisindeki bu gruplaşmalar ve bölünmeler gerçekte komitenin kurulduğu ilk haftada başladı. Gerçek ihtilalciler, 27 Mayıs’a bir ihtilal havası vermek isteyen fakat aralarında birlik ve beraberlik bulunmayan, tek ortak düşünceleri iktidarı devam ettirmek olan ve liderliğini Alparslan Türkeş’in yaptığı şahıslardı. Müdahaleciler, başta Cemal Gürsel olmak üzere CHP’ye sempati duyanların oluşturduğu gruptu. Komite dışındaki kişiler tarafından desteklenen bu gurubun düşüncesi milli birlikçilerin gitmesi ve iktidarı kendilerinin hakkı olarak görenlerle iş birliği yapmasıydı ki onlara göre yapılacak erken seçimde kendilerinin iktidara gelmeleri muhakkaktı. Kararsızlar ise iki gurup arasında kalan belli bir fikir ve düşünceleri olmayan kişilerdi. Bunların dışında bazı komite üyeleri, dış etkenlerin etkisinde kalmakta ve bazı partilerin ve şahısların ajanı gibi çalışmakta ayrıca komite içerisinde olan biten her şeyi dışarıya sızdırmaktaydı. Komitenin kurulduğu ilk zamanlarda çoğunluk ve güç ihtilalci gurubun elindeydi. Ancak tabii senatörlüğün anayasaya girme ihtimalinin belli olmasıyla birlikte darbeci grup çoğunluğu kaybetti. Nedeni ise darbeci grubun tabii senatörlük fikrine sıcak bakmaması ve ortada bulunan grubun bu düşüncüyü savunan gruba dâhil olmasıydı. Bu arada Cemal Gürsel, Kurucu Meclis’in bir an önce kurulup seçimlere gitme isteğinde olduğunu fakat bunu Erkanlı ve arkadaşlarının geciktirdiğini belirtmesi üzerine Erkanlı, Gürsel’e Kurucu Meclis’in oluşturulmasına taraftar olduklarını ancak bu Meclis’te sadece CHP’nin değil Demokrat Parti’nin ve tüm milletin temsil edilmesi gerektiğini belirtti. Fakat Cemal Gürsel’i ikna etmek mümkün olmadı. Komite içinde yaşanan bütün bu olaylar 13 Kasım 1960 tarihinde komiteden 14 üyenin tasfiye edilmesiyle sonuçlandı. Erkanlı ise komitedeki görevinden istifa ettiğini Cemal Gürsel’e yazdığı mektupla bildirdi. Fakat sonunda 14 lere dâhil edildi.³⁹³

Numan Esin Milli Birlik Komitesi’nin neden parçalandığını ve kendisinin de içinde bulunduğu 14 üyenin neden tasfiye edildiğini Madanoğlu’nun kendisine bizzat şu şekilde anlattığını ifade eder. Osman Köksal, Madanoğlu’na Cemal Gürsel’i neden havaalanında karşılamadıklarını Paşa’nın buna üzüldüğünü sorar. Madanoğlu ise Köksal’ın bu ifadesinden Cemal Gürsel’in kendisine bir şeyler söylemek istediğini anlar ve Gürseli karşılamaya gider. Gürsel’in “çocuklar ne yapıyor” diye sorması üzerine

³⁹³ Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.135-151.

Madanoğlu “paşam söz dinlemiyorlar” diye cevap verir. Bunun üzerine Gürsel “bunlardan birkaçını Erzurum kalesine hapsedsek nasıl olur” diye sorar. Madanoğlu ise “iyi olur” cevabını verir. Gürsel’in ne zaman yapalım sorusuna ise Madanoğlu “bu pazar” cevabını verir. Bu konuşmaların ardından 13 Kasım’ın pazar gününe denk gelmesi bu diyalogun gerçekliğini ortaya koyar.

Esin’e göre tasfiye olayı bizzat Cemal Gürsel ve Madanoğlu tarafından düzenlendi. Ayrıca Osman Köksal, Sami Küçük, Sezai Okan, Halim Menteş, Ekrem Acuner, Mucip Ataklı da bu olayın içinde yer aldı. Numan Esin, aynı zamanda tasfiye olayının yaşanmasında ve komitenin parçalanmasında, komite üyeleri arasında kıskançlıkların rol oynamasının yanında komite dışından bazı güçlerinde etkili olduğunu söyler. Bunların başında ise iktidara aday olarak gösterilen Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet İnönü’yü gösterir. Esin’e göre komitenin radikal kanadını oluşturan 14 ler grubunun etkisini azaltmak, Milli Birlik Komitesi’nin gücünü kırmak ve iktidarın el değiştirmesini sağlamak için İnönü’nün, komite içinde bölünüp parçalanmayı sağlamak ve radikal gurubun tasfiye edilmesi için her türlü çaba ve gayreti gösterdiğini ifade eder. Esin CHP lideri İsmet İnönü’nün böyle bir düşünceye kapılmasında ise Türkeş’in “*böyle yürümeyecek. Bize karşı olanları tasfiye edelim ve yurtdışına gönderelim.*” dediğini fakat kendisinin bu düşünceye sıcak bakmadığını, komitenin birlikte ve bütün olduğu sürece bir güç olacağını ve demokratik yollardan çareler aranması gerektiğini, bunun için de siyasi parti kurma fikrini önerdiğini söyler. Esin devamında siyasi parti kurma fikrini, Türkeş’inde olumlu karşıladığını ancak bu düşüncenin CHP tarafından hoş karşılanmadığını çünkü kurulacak olan partinin kendisine rakip olacağını düşündüğünü ifade eder.

Esin, ayrıca Sovyetler Birliği’nin Türkiye Büyükelçisi Riskov’un, Türkeş aracılığıyla dikkatli olmaları için kendilerini uyardığını, dolayısıyla Milli Birlik Komitesi’nin etkisiz hale getirilmesini ve parçalanmasını içerde Cumhuriyet Halk Partisi lideri İsmet İnönü’nün, dışarıda ise ABD’ nin yönlendirdiğini ifade eder.³⁹⁴

Numan Esin, dahası 14 ler listesinin nasıl hazırlandığını yıllar sonra bizzat listeyi hazırlayanlardan öğrendiğini ve listeyi hazırlayanların verdiği bilgileri şu şekilde anlatır. Cemal Madanoğlu, Osman Köksal, Sezai Okan, Sami Küçük, Sıtkı Ulay, Mucip Ataklı, Fikret Kuytak, Ekrem Acuner, Rafet Aksoyoğlu, Suphi Gürsoytrak, Emanullah Çelebi ve

³⁹⁴ Esin, Devrim ve Demokrasi, s.170-175, Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s.210-211.

Selahattin Özgür Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nde toplanır. Haydar Tunçkanat, Suphi Gürsoytrak ve Rafet Aksoyoğlu'dan oluşan bir komisyon kurulur ve bu komisyon ilk başta sekiz kişilik bir liste hazırlar. Fakat Esin, Sami Küçük'ün kendisine verdiği bilgide Gürsel'in, komitenin tamamını kaldırmak istediğini fakat Sezai Okan'ın karşı çıkması üzerine bu karardan vazgeçerek listenin yirmi kişiden oluşmasını istediğini, Orhan Kabibayın verdiği bilgiye göre, bu listenin İnönü'ye gösterildiğini, İnönü'nün de tasfiye edilenlerin çoğunluk olmaması gerektiğini ayrıca azınlığın çoğunluğu tasfiye etmesinin uygun olmayacağını ve listenin azaltılması gerektiğini söylediğini, Haydar Tunçkanat ve Emanullah Çelebinin kendisine verdiği bilgiye göre ise Mucip Ataklı'nın kendilerine "Türkeş, Kabibay, Esin, Erkanlı sizi kurşuna dizecek." sözünü söylemesi üzerine tasfiyeyi yapanların dehşete düştüğünü bunun üzerine 14 kişiyi tasfiye etmeye karar verdiklerini ifade eder.³⁹⁵

Dönemin muhalif gazetecilerinden olan Metin Toker'e göre ise 14 olayı şu sebeplerden dolayı yaşandı. 27 Mayıs darbesinden sonra başta İsmet İnönü olmak üzere bir grup, bir an önce seçimlerin yapılmasını ve yönetimin tekrar sivil idareye bırakılmasını istedi İnönü'ye göre seçimlerin yapılmasında sayılmayacak kadar milli menfaat vardı. Darbenin ilk günlerinde Cemal Gürsel'in, seçimlerin üç ay içinde yapılacağını söylemesine ve idarenin sivil yönetime bırakılması gerektiğini savunmasına rağmen, Eylül ayına gelindiğinde sivil yönetime geçme olanağı kalmadı. Gürsel, seçimlere gidilememesine sebep olarak, Anayasa Bilim Komisyonu'nun, çalışmalarını bir türlü bitirememesini gösterdi. Bilim Komisyonu Başkanı Sıddık Sami Onar, anayasa çalışmalarının kolaylıkla bitmeyeceğinden dolayı, seçimlerin erken yapılmasını hatalı bir iş olarak görmekteydi. Ayrıca Eylül ayına gelindiğinde komite üyeleri, orduya dönmenin imkânsız olduğunu anladı ve iktidarda kalmanın yollarını aramaya başladı. Politikada kalmanın tek yolu ise bir parti kurmak idi. Gürsel ve Türkeş bir parti kurulmasını istiyordu. Türkeş'in düşüncesi, kurulacak olan parti Milli Birlik Komitesi'nin partisi olacak ve yeni idarenin sivil desteğini oluşturacaktı. Numan Esin'in İzmir'de yaptığı bir konuşmada yıllardan beri politikacıların şahsi kaprisleri yüzünden birbirlerine düştüklerini, darbeyi, milleti ihmal etmiş olan bu politikacıların elinden kurtarmak için yaptıklarını söylemesi Türkeş'in bu görüşünü desteklemekteydi.

Muzaffer Özdağ'ın ise Yetiştirme Yurtları Müdürleri Ankara'daki sağlık memurları okulunda "çocuk eğitimi" konulu bir seminerde yaptığı konuşmada, Atatürk

³⁹⁵ Esin, Devrim ve Demokrasi, s.177-180.

dönemi de dâhil olmak üzere hiçbir dönemin Türkiye'yi kurtaramadığını ancak kendilerinin idare edeceği bir dönemin geldiğini dahası demokratik sistemin, Türkiye'de politikayı bir geçim kapısı olarak gören bir zümre yarattığını, bu zümrenin kendi arasında çekişmeye başladığını, bu durumun önceki dönemlerde de olduğu gibi dış güçlerin işine yaradığını, ayrıca 27 Mayıs'ın sadece milleti soyan bir guruba değil, memleketin tümünü korumak ve kötü gidişata dur demek için yapıldığını söylemesi Özdağ'ın, Türkeş'in görüşünü desteklediğinin bir göstergesiydi.

Kurucu Meclis'in kurulmasının gündeme geldiği sırada ise Türkeş ve grubu, kurulacak olan Meclis'in "Danışma Meclisi" kimliği taşıması gerektiği görüşünde olup, Milli Birlik Komitesi'nin yetkilerinden ödün vermek istemiyorlardı. Dolayısıyla Türkeş ve grubunun, bu faaliyetleri komitenin varlığını tehlikeye düşürmekteydi. Ayrıca, Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı'nda bulunması ve bu makamın böyle bir yetkiye sahip olmasından dolayı bu grup bir darbe yapabilirdi. Komite üyeleri bu sebeple Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı'ndan alınmasını istiyorlardı. Bunun üzerine 21 Eylül'de komite üyeleri Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden alınmasına karar verdi. Başbakanlık Müsteşarlığı görevine ise İçişleri Bakanlığı'nda Müsteşar Vekili olarak görev yapan Hilmi İncesulu getirildi. Bu durum aynı zamanda komite içerisinde Gürsel grubunun zaferi olarak yorumlandı. Türkeş'in bu makamdan alınması, Komite içerisindeki bir grubun öteki grup üzerinde zaferini oluşturdu fakat yaşanan mücadelenin sonunu getirmediği gibi daha da şiddetlenmesine neden oldu. Çünkü Türkeş'in faaliyetleri, aynı zamanda Numan Esin ve Muzaffer Özdağ'ın konuşmaları komitede endişe yarattığı gibi, demokratik rejimin savunucularını da tedirgin etti.

Alparslan Türkeş'in, Ankara Hukuk Fakültesi'nde, öğrencilere yaptığı konuşmada, uygarlık düzeyine normal yollardan ulaşmanın imkânsız olduğunu, tarihte ne Tanzimat Dönemin'de ne Meşrutiyet Dönemleri'nde ne de Cumhuriyet Dönemi'nde böyle bir düzeye erişilmediğini ifade etmesi de yine komite üyeleri arasında tedirginlik yarattı.³⁹⁶

Metin Toker, bütün bu nedenlerden başka Cumhurbaşkanlığı meselesinin de 14 ler olayının yaşanmasına sebep olduğunu öne sürdü. Şöyle ki İsmet İnönü ile Cemal Gürsel arasında Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı konusu görüşülmeye başlandı. Cemal Gürsel, komite içerisindeki Türkeş grubunun bu görevi kendisine vermeye hazır olduğunu

³⁹⁶ Toker, Yarı Silahlı, s.143-153.

biliyor fakat bunun sakıncalarını da tahmin ediyordu. Bunun için kendisini garantiye alması önemliydi. Bunun içinde İsmet İnönü'nün desteğini almak gerekliydi. Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığı konusunda görüşünü ilk olarak kendisi açıkladı. Gürsel'in açıklamasının ardından, Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı ile ilgili görüşmeler İsmet İnönü ile Milli Birlik Komitesi üyeleri Ekrem Acuner ve Fikret Kuytak arasında Prof. Afet İnan'ın Kızılay'daki evinde yapıldı ve bu görüşme son derece gizli tutuldu. Bu görüşmenin ardından Gürsel, İsmet İnönü'den istediği desteği aldı. Dolayısıyla artık Türkeş grubuna ihtiyacı kalmadı. Şayet Türkeş grubu yönetimin sivil idareye teslim edilmesi konusunda zorluk çıkarırlarsa tasfiye edilmeleri için bütün güç ve yetki Gürsel ve komite içinde onu destekleyenlerin elinde olacaktı.³⁹⁷ Böylelikle Gürsel'in eli güçlendi ve 14 lerin tavsiyesi biraz daha hızlandı.

14 lerin tasfiye edilmesinde bardağı taşıran son damla ise altında Orhan Erkanlı, Numan Esin, Kadri Kaplan, Sami Küçük, ve Sezai Okan'ın imzaları bulunan “Ülkü ve Kültür Birliği” isimli tasarının komiteye sunulması oldu. Komite üyeleri, bu tasarımı Türkeş grubunun fikirlerinin dile getirilmesi olarak algıladı.³⁹⁸ Bu tasarıya göre Türkiye’de bir “Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığı kurulacak, Millî Eğitim Bakanlığı yerine Devlet Millî Eğitim Bakanlığı kurulacak ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı, Basın- Yayın Genel Müdürlüğü, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü “Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı’na” bağlanacaktı. Bu birliğin genel başkanlığı, genelkurmay, yargıtay, danıştay, Sayıştay başkanları, üniversite rektörleri, ülkü birliği başkanı, milli eğitim, diyanet işleri başkanı, basın-yayın, beden eğitimi ve vakıflar genel müdürlüğünden oluşan Seçim Kurulu’nun üye sayısının üçte iki çoğunluğuyla bir aday seçilecekti. Seçilen bu adayı başbakan ve cumhurbaşkanı, ortak bir kararname ile altı yıl süreyle genel başkan olarak atayacaktı. Atanan bu genel başkan süresi dolduktan sonra tekrar atanabilecekti. Genel başkan ayrıca ahlaki bir usulsüzlük

³⁹⁷ Toker, Yarı Silahlı, s.171-173.

³⁹⁸ Alparslan Türkeş, Türk gençliğini maksist ve bölücü ideoloji tesirlerine karşı uyarmak onları milli kültürle yoğurmak teşkilatlandırmak amacıyla Türk Kültür Derneği’ni kurduğunu derneğin başına ise Şahap Homriş’i getirdiğini söyler. Türkeş ayrıca Milli Birlik Komitesi emrinde çalışan Sosyal İşler Komitesi’nin Ülkü ve Kültür Birliği Projesi ile Türk Kültür Derneği’nin bir ilgisinin olmadığını bu projeyi Sami Küçük’ün başkanı olduğu Sosyal İşler Komitesi’nin hazırladığını bu projenin de başında Em. Kur. Alb. Muhterem Seral olduğunu söyler. Türkeş Komite içerisinde kendisine karşı bir muhalefet başladığında bu projeyi kendisinin projesi gibi gösterdiklerini ve faşist bir teşkilat kurmakla ve memlekete dikta rejimi getirmekle suçladıklarını oysa kendisinin Sosyal İşler Komitesinde bulunmadığını ifade eder. Türkeş, Sami Küçük ve Suphi Gürsoytrak’ın bu projenin kendisi tarafından hazırlanmadığını dile getirmediklerini dahası Bülent Ecevit’in de bu proje nedeniyle yazılar yazdığını ve Ecevit’in bunu kendisine mal ettiğini söyler. Turgut, Şahinlerin Dansı, s.270, Ferit Salim Sanlı, “13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi İçinde İhtilaf”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl:14, Sayı: 27 (Bahar 2018), s.238.

yaptığı veya idari olarak yetersiz görüldüğü takdirde kendisini seçen kurulun üçte iki oy kullanmasıyla emekliye ayrılabilirdi.³⁹⁹ Bu tasarının ardından Ankara Komutanı General Cemal Madanoğlu ve İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu 14 lerin tasfiyesini planlandı ve 13 Kasım 1960 tarihinde komitenin 14 subayı tasfiye edildi.⁴⁰⁰

Abdi İpekçi ve Sami Coşar ise 14 lere mal edilen ve Alparslan Türkeş'in hazırladığı iddia edilen Ülkü ve Kültür Birliği tasarısının neden ve nasıl hazırlandığını şu şekilde ifade eder. Ülkü ve Kültür Birliği tasarısı, Harp Akademisi'nde, komite üyelerinin harp tarihi hocası olan Kurmay Albay Muhterem Seral'ın Başkanlığında faaliyete geçen, asıl amacı basın ve yayın kuruluşlarının yetersiz olmasından dolayı 27 Mayıs darbesinin propagandasını yapmak için görevlendirilen ve Komite Sekreterliği'ne bağlı bir kurul tarafından hazırlandı. Muhterem Seral, subay ve sivillerden oluşan bir ekip kurdu ve eski Meclis'te çalışmalarını sürdürdü. Seral'ın başkanlığındaki, kurul, 27 Mayıs darbesinin amacını ve nedenlerini anlatan ve her kesimin anlayacağı dilde kitapçıklar hazırladı ve yayınladı. Kurul'un üzerinde durduğu en önemli konulardan biri Türkiye'nin kültürel kalkınmasının siyasi etkilerden uzak bir şekilde gerçekleştirilmesi oldu. Bunun sağlanması için de bağımsız bir teşkilatın kurulması düşünüldü ve böylece Ülkü ve Kültür Birliği tasarısı ortaya çıktı. Tasarı hazırlandıktan sonra Muhterem Seral tarafından Milli Birlik Komitesi'ne verilmek üzere Komite Sekreteri olan Orhan Erkanlı'ya teslim edildi. Erkanlı, tasarıyı teslim aldıktan sonra içeriğinden habersiz bir şekilde altına kendi imzası dışında Numan Esin, Kadri Kaplan, Sami Küçük, Sezai Okan ve Şefik Soyuyüce'nin imzasını da ekledi. Tasarı açıklandıktan sonra başta Cemal Gürsel olmak üzere basın ve siyasi kurumlar tarafından tepkiyle karşılandı.⁴⁰¹

Kâmil Karavelioğlu'nun ifadesine göre 13 Kasım'a şu şekilde gidildi. Milli Birlik Komitesi'nin kuruluşundan itibaren Komite içerisinde Alparslan Türkeş'e karşı ciddi bir muhalefet ve şüphe vardı. Türkeş 23 Eylül 1960 tarihinde komite ve Cemal Gürsel'in isteği üzerine Başbakanlık Müsteşarlığı'ndan istifa ederek komiteye döndü. Komitenin ve Gürsel'in böyle bir istekte bulunmasının nedeni Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı görevini üstlenmesi nedeniyle komite üyesi değildi ve üyelikten çok daha fazla yetkiye sahipti. Bu nedenle bu yetkisini farklı amaçlar için kullanıyordu. Türkeş komiteye döndüğü zaman, Türkeş'e yakın olan üyeler, Muhafız Alay Komutanı Osman Köksal'ın

³⁹⁹ Toker, Yarı Silahlı, s.198-200, Sanlı, "13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden süreçte", s.239.

⁴⁰⁰ Talat Turhan, 27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri, Sorun Yayınları, İstanbul 2001, s.113.

⁴⁰¹ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.460-463.

ve Merkez Komutanı Korg. Cemal Madanoğlu'nun da görevlerini bırakarak komiteye dönmesini istediler. Fakat bu istek dikkate alınmadı. Ayrıca Türkeş'in Komiteye dönmesinden sonra Sezai Okan bir Kurucu Meclis'in kurulacağına dair bir demeç yayınladı. Bu demecin yayınlandığı gün Adana'da bulunan Muzaffer Özdağ, Okan'ın bu demecine karşı çıkarak "Kurucu Meclis bizim" şeklinde bir cevap verdi. Bu tartışmalar devam ederken Anayasa Komisyonu, anayasa taslağını Milli Birlik Komitesi'ne teslim etti ve ardından Gürsel, bir İlim Komisyonu'na Kurucu Meclis taslağı hazırlama görevi verdi. Kurucu Meclis'in kurulması, Anayasayı, Kurucu Meclis'in hazırlaması ve en kısa zamanda seçimlere giderek iktidarın sivil yönetime bırakılması demektir. Bunun üzerine Komite üyeleri arasında başını Türkeş'in çektiği bir süre daha iktidarda kalmak isteyenler, en kısa zamanda seçimler yoluyla iktidarı sivillere teslim etmek isteyenler ve uzlaşma yolunu seçerek iktidarda kalındığı süreyi değerlendirmeyi önerenler olmak üzere üç ayrı grup ortaya çıktı. Ekim ayına gelindiğinde gruplar arasında uzlaşmayı ve birleşmeyi sağlamak için bir Altılar Komisyonu kuruldu. Komisyonun önerisi Komitenin bölünmemesi, Kurucu Meclis'in kurulması ayrıca iktidarı sivillere teslim ettikten sonra isteyen parti kurması, isteyen mevcut partilere girmesi oldu. Fakat bu öneride kabul edilmedi. Böyle bir ortamda bir grubun diğer grubu tasfiye edeceği gündeme geldi ve böylelikle 13 Kasım'a gidildi.⁴⁰²

15 Ekim 1961 genel seçimlerinin ardından ise Milli Birlik Komitesi, bu şahıslar ancak görevlerinden istifa etmek şartıyla memleketlerine geri dönebilirler şeklinde bir karar aldı.⁴⁰³ Bu kararın ardından 14'ler çeşitli zamanlarda tekrar yurda döndüler ve bazıları ülkenin siyasi yaşamının içinde çeşitli roller üstlendiler.

2.17. Kurucu Meclis'in Kurulması

Kurucu Meclis teorik olarak millet egemenlik ilkesine dayanır ve temsili demokrasi ilkesinin anayasaların hazırlanmasına uygulanması anlamına gelir. Aynı zamanda Kurucu Meclis, anayasayı yapmak için halk tarafından seçilmiş özel bir meclis demektir.⁴⁰⁴

27 Mayıs 1960 darbesini başarı ile tamamlayarak iktidarı ele geçiren Milli Birlik Komitesi, daha ilk günden itibaren en kısa zamanda anayasanın ve halkın iradesini tam olarak yansıtabilecek bir seçim kanunu hazırlayarak iktidarı sivil yönetime teslim

⁴⁰² Karavelioğlu, Bir Devrim İki Darbe, s.92-95.

⁴⁰³ **Hürriyet**, 17 Ekim 1961, s.1-5.

⁴⁰⁴ Kemal Gözler, Kurucu İktidar, Ekin Yayınları, Bursa 1998, s.83.

edeceğini belirtti. Bu amaç doğrultusunda yaptığı en önemli adım ise İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden oluşan bir komisyon kurarak bu komisyona yeni bir anayasa hazırlatma görevi vermek oldu. Komisyon, bu görevi büyük bir memnuniyet çerçevesinde kabul ederek, şerefli bir görev olarak değerlendirdi ve anayasa çalışmalarına büyük bir şevk ve gayretle başladı. Fakat komisyon üyeleri arasında çeşitli sebeplerden dolayı özellikle ikinci Meclis'in kurulması konusunda fikir ayrılıkları oluşmaya başladı ve bu durum anayasanın hazırlık çalışmalarını yavaşlatmakla birlikte halk arasında ve basında bir huzursuzluk ortamı yarattı. Komisyon içinde fikir ayrılıkları, hemen hemen her konuda fikirleri uyuşan Hüseyin Nail kubalı, Muammer Aksoy, Tarık Zafer Tunaya, İsmet Giritli ve Bahri Savcı ile Sıddık Sami Onar arasında görüldü.

İlk fikir ayrılığı dil bakımından eşitlik tanınmasıyla ilgili maddenin tartışıldığı sırada ortaya çıktı. En büyük fikir ayrılığı ise “korporatif sistem” ile siyasi partilerin durumu konusunda belirginleşti. Sıddık Sami Onar, korporatif sistemini savunuyor, siyasi partilerin ülkenin siyasi hayatında tek güç olmasını sakıncalı görüyordu. Giritli ve Tunaya ise tam tersi görüşleri savunuyordu. Onlara göre korporatif sistem Türkiye'nin gerçeklerine uygun değildi. Tunaya ve Giritli, Siyasi partiler konusunda ise partileri zayıflatacak tedbirleri değil, tam tersi güçlendirecek tedbirler alınmasını daha uygun buluyorlardı. Bu görüş farklılıkları komisyon içerisinde bölünmelere ayrıca Sıddık Sami Onar'ın kafasında bazı şüphelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Onar, parlamentoya mesleki kuruluşlar yerine parti liderlerinin etkin olmasını ve siyasi partilerin güçlendirilmesi gerektiği ile ilgili fikirleri savunanların bu fikirleri CHP'den aldıklarını ve bu partinin görüşünü savunduklarını düşünüyordu.

Bu arada 23 Ağustos 1960 tarihinde Cemal Gürsel, Anayasa Komisyonu'nu ziyaret ettiği esnada CHP'nin, Milli Birlik Komitesi üyelerinin kaydı hayat şartıyla senato üyesi olmaları teklifini, Komisyon üyelerine sundu. Fakat Bahri Savcı ve Tarık Zafer Tunaya, Gürsel'in ortaya attığı bu teklife itiraz ettiler. Çünkü Tunaya'ya göre bu durum orduda bir ikililik çıkarabilirdi. Üyelere maaş bağlanması ve bir veya iki dönem parlamentoda kalmaları uygun olabilirdi fakat kaydı hayat şartıyla parlamentoda kalmaları uygun değildi.

Onar, komisyon içerisinde yaşanan bu durumu Komite üyelerine anlattı.⁴⁰⁵ Bu şartlar altında çalışmalarını sürdüremeyeceğini bildirdi. Onar'ın Komite üyeleri tarafından

⁴⁰⁵ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.376-378, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1960, s.1-5.

ikna edilmesi üzerine Tarık Zafer Tunaya ile birlikte İsmet Giritli'nin komisyon üyeliğine son verildi. Bu gelişmelerin ardından Giritli ve Tunaya, Onar'dan şu mektubu aldı.

Milli Birlik Komitesi, Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel imzaları ile alınan tezkere metni ilişik olarak takdim edilmiştir.

Komisyonunda geçen değerli çalışmalarımızdan dolayı şükranlarımı ve bu işte beraber çalışmaktan mahrum kaldığım için duyduğum teessürleri sevgi ve saygılarımla birlikte bildiririm.

Anayasa Komisyonu Başkanı Sıddık Sami ONAR.”

İlişikteki tezkerenin metni aynen şöyleydi.

“25 Ağustos 1960

Anayasa Komisyon Başkanlığına

İstanbul

Bundan böyle aşağıda adları yazılı zevatın anayasa komisyonunda vazifeye devamları Milli Birlik Komitesince uygun görülmemiştir.

Keyfiyetin kendilerine tebliğini komisyondan alakalarının kesilmesini rica ederim.

Profesör Tarık zafer Tunaya

Doçent İsmet Giritli

Milli Birlik Komitesi, Devlet ve Hükümet Başkanı

Orgeneral Cemal Gürsel.⁴⁰⁶

Bu nedenlerden dolayı Anayasa Komisyonu'ndan ayrılan Tarık Zafer Tunaya, 2 Eylül 1960 tarihinde gazetecilerle yaptığı konuşmasında şerefli bir görevden ayrılmasından dolayı büyük üzüntü duyduğunu ve anayasanın üçte ikisinin bittiği bir zamanda bu görevden neden uzaklaştırıldığını anlamadığını, bu görevin kendisi için şerefli ve ağır bir görev olduğunu söyledi. İsmet Giritli ise komisyon üyeleri arasında fikir ve görüş ayrılığı olduğunu, antidemokratik ve hissi tutumlu bir riyaset altında gerçekçi ve demokratik bir anayasa hazırlamaya imkân olmadığını ifade etti.

Komisyon Başkanı Sıddık Sami Onar, Ankara'da bulunduğu günlerde basına verdiği demeçte, Milli Birlik Komitesi üyeleri ile bu iki üyenin komisyondan çıkarılması konusunda görüşmediğini, çeşitli konular hakkında görüştüğünü ifade etti. Onar, ayrıca bu iki üyenin yerine Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Bölümü'nden Doçent Dr. Vakur Versan ile Doçent Dr. Lütfi Duran'ın tayin olduğunu, arkadaşlarının komisyondan

⁴⁰⁶ İpekçi, Coşar, İhtilalin İçyüzü, s.378-380.

ayrılmasından büyük üzüntü duyduğunu dile getirdi. Onar, dahası bu üyelerle aralarında herhangi bir anlaşmazlığın bulunmadığını, anayasada yer alan bütün ilkelerin komisyon üyelerinin ortak kararıyla alındığını ayrıca bu iki üyenin komisyondan ayrılmasının anayasanın hazırlanmasında herhangi bir aksamaya neden olmayacağını dile getirdi. Onar, sözlerine ilaveten Anayasa Komisyonu'nun doğrudan doğruya Milli Birlik Komitesi tarafından seçildiğini dolayısıyla Komisyonda her türlü değişikliği yapmanın da Komitenin kararı olduğunu ifade etti.⁴⁰⁷

Cemal Madanoğlu, yıllar sonra bu konuda Sıddık Sami Onar'ın Komite üyelerine Tunaya ve Giritli'nin komisyonda bulunduğu sürece anayasanın hazır olmayacağını, bunların komisyondan çıkarılmasını talep ettiğini, komitenin de Onar'ın bu talebini yerine getirdiğini ifade eder. Madanoğlu, kendisinin de komiteye Tunaya ve Giritli'nin, güzel bir kılıf uydurularak komisyondan çıkarılması için istekte bulunduğunu, komitenin de bu isteğini hiçbir gerekçe göstermeden kabul ettiğini ve bu iki kişiyi komisyondan çıkardığını söyler.⁴⁰⁸

Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel ise Anayasa Komisyonu'ndan ayrılan bu iki üyenin ayrılma sebebi hakkında, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli'nin çalışmaları konusunda kendilerinden gayet memnun olduklarını, komisyondan ayrılmalarının yetersizliklerinden kaynaklanmadığını, aksine çok titiz çalıştıklarından dolayı anayasanın hazırlanma sürecinin yavaşladığını, bu durum karşısında komisyonu dağıtmak ya da iki profesörü komisyondan ayırmak gibi iki seçeneğinin olduğunu ve kendisinin ise ikincisini tercih ettiğini söyledi.⁴⁰⁹

Bu nedenlerden dolayı Anayasa çalışmalarının gecikmesi Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında da bazı ciddi görüş ayrılıklarının çıkmasına ve memleketin genel havasına bir ümitsizliğin çökmesine neden oldu. İlhan Arsel, anayasa çalışmalarının gecikmesinde Milli Birlik Komitesi'nin hiçbir şekilde payının olmadığını, tam tersine anayasa çalışmalarının bir an evvel sonuçlanması için İstanbul Komisyonu'na telkinlerde bulunduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Anayasanın hazırlanmasının gecikmesinden doğan bu huzursuzluk ortamının ortadan kaldırılarak, anayasanın bir an önce hazırlanması ve yürürlüğe girmesi isteği doğrultusunda Kurucu Meclis kurulması gündeme getirilmiştir.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ **Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Öncü, Vatan**, 2-3- 4 Eylül 1960, s.1-5.

⁴⁰⁸ Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s.210.

⁴⁰⁹ **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1960, s.1-5.

⁴¹⁰ İlhan Arsel, Türk Anayasa Hukuku'nun Umumi Esasları, Mars Matbaası, Ankara 1965, s.120.

Yaşanan bu gelişmelerden sonra nihayet Anayasa ön projesi, Komisyon Başkanı Sıddık Sami Onar tarafından Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu subaylarından Kd. Yzb. Nazım Dinçer'e 18 Ekim 1960 tarihinde teslim edildi.⁴¹¹ Anayasa ön projesinin teslim edilmesinin ardından, anayasa ön projesinin nasıl kanunlaşacağı konusu gündeme geldi. Bu konu ile ilgili ise halkoyuna veya Kurucu Meclis'in onayına sunmak şeklinde iki yol belirdi. Bunun üzerine Devlet ve Hükümet ve Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel tarafından, 31 Ekim 1960 tarihinde Kurucu Meclis'in kurulmasına karar verildi.⁴¹² Sıddık Sami Onar, Kurucu Meclis'in kurulmasına gerekçe olarak Komite içerisine, siyasi partilerin sızmasından dolayı Komitenin tarafsızlığını kaybetmesini, siyasi partilerin İlim Heyetine anayasa konusunda kendi düşüncelerini empoze ettiremeyeceklerini anlamış olmalarını ve bütün bunların Milli Birlik Komitesi'ni güç duruma düşürmesini ve Komitenin, anayasa hazırlama amacından uzaklaşarak başka işlerle meşgul olmasını gösterir.⁴¹³

Kurucu Meclis'in düzenlenme şekli görevleri ve sorumluluklarını belirlemek üzere bir anayasa tasarısı hazırlamak amacıyla Cemal Gürsel tarafından Ortadoğu Teknik Üniversitesi Rektörü Prof. Turhan Feyzioğlu görevlendirildi. Cemal Gürsel'in Teknik Üniversiteye ve Hukuk Fakültesi'ne gönderdiği yazı şöyleydi. *“Bir Kurucu Meclis yapılmasına karar verilmiştir. Bu meclisin terkip tarzı vazife ve mesuliyetlerini tespit etmek üzere en geç 20 gün zarfında bu anayasanın hazırlanmasına Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Turhan Feyzioğlu vazifeli kılınmıştır. Kendisinin Ankara Hukuk Fakültesi'nden intihap edeceği azalar ve diğer zevattan mürekkep bir heyetle hemen işe başlamasını rica ederim.”*⁴¹⁴

Turhan Feyzioğlu, ilk olarak Ankara Üniversitesi Öğretim üyelerinden Doçent Muammer Aksoy, Prof. Süheyp Derbil, Prof. İlhan Arsel ve Prof Bahri Savcı'dan oluşan bir komisyon oluşturdu.⁴¹⁵ Komisyonun çalışmalarına İstanbul Hukuk Fakültesi'nden Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'da katıldı. Komisyon çalışmalarına 2 Kasım 1960 tarihinde başladı. Çalışmaların aksamadan yürütülmesi, bütün konuların detaylı ve açık

⁴¹¹ **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1960, s.1-5.

⁴¹² **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1960, s.1-5

⁴¹³ Onar, “Benim anayasalarım”, s.17.

⁴¹⁴ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1960, s.1-5, Sıtkı Ulay, Cemal Gürsel'in ilk önce Kurucu Meclis Anayasa Taslağı hazırlama görevini kendisine verdiğini bunun üzerine Atatürk'ün ilk Türkiye Büyük Millet Meclis'i Teşkiline göre bir tasarı hazırladığını ve hazırladığı bu tasarıyı ilk olarak Nadir Nadi, Ahmet Emin Yalman, Fikret Ekinci ve Gani Güvener'e okuduğunu onların onayını aldıktan sonra Cemal Gürsel'e ve Momite üyelerine dağıttığını ancak Komite üyelerinden 14 ler grubunun itirazı ile karşılaştığını bu nedenle Kurucu Meclis Anayasa tasarısının Turhan Feyzioğlu'na hazırlatılması kararı aldıklarını söyler. Ulay, Harbiye Silah Başına, s.154-157.

⁴¹⁵ **Akşam, Cumhuriyet, Ulus**, 2- 3 Kasım 1960, s.1-5.

bir şekilde tartışılabilmesi, şahsi mazeretler gibi sebeplerle toplantıların kesintiye uğramaması için komisyon üyelerinin sayısı sınırlı tutuldu. Bununla beraber Ankara ve İstanbul’da üniversite içerisinde ve dışında, siyasi parti liderleri İsmet İnönü ve Osman Bölükbaşı, ilim ve fikir adamları, basın mensupları gibi birçok şahıslar ile de istişarelerde bulundu.⁴¹⁶

Komisyon, yirmi günlük çalışma sonunda Kurucu Meclis oluşturulması hakkındaki geçici anayasa ön tasarısını 21 Kasım 1960 tarihinde Devlet Başkanı Cemal Gürsel’e teslim etti.⁴¹⁷ Ardından Cemal Gürsel, tasarımı, üzerinde görüşülmek üzere Bakanlar Kurulu’na teslim etti. Bakanlar kurulu ise tasarı üzerinde çalışmalarını 26 Kasım tarihinde bitirerek Milli Birlik Komitesi üyelerine teslim etti.⁴¹⁸ Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki ilim heyeti tarafından hazırlanan Kurucu Meclis’in kuruluşu hakkındaki geçici ön anayasa tasarısı 28 Kasım 1960 tarihinde halkoyuna açıldı.⁴¹⁹

Turhan Feyzioğlu’nun hazırladığı tasarımı esas alan Milli Birlik Komitesi, tasarının kendisine teslim edilmesinin ardından Sezai Okan, Osman Köksal, Sami Küçük, Kadri Kaplan, Suphi Gürsoytrak, Mehmet Özgüneş ve Kâmil Karavelioğlu’ndan oluşan yedi kişilik bir heyet oluşturdu.⁴²⁰ Bu heyet, düşünce ve tavsiyelerini almak için siyasi parti liderleri ve çeşitli kuruluşların temsilcileri ile bir toplantı yaptı. Toplantıya CHP adına Turan Güneş ve Emin Paksüt, CKMP adına Nurettin Ardıçoğlu ve Fuat Arna, Birlik Partisi adına ise İhsan Yazman ve Mustafa Genç katıldı.⁴²¹ Komite üyeleri ayrıca Ankara ve İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Cahit Talas, Fehim Fırat, Fikret Narter, Sait Kuran, Vahit Turan, Necip Bilge, Sabahattin Fenmen, ve Uğur Ersoy ile de bir toplantı yaparak çalışmalarını tamamladı.⁴²² Yedi kişilik komisyon, tasarı üzerinde bazı değişiklikler yaparak Milli Birlik Komitesi genel kurulunda görüşülmek üzere Komite üyelerine dağıttı. Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu çalışmalarını bitirdikten sonra tasarı kabul edildi ve 16 Aralık 1960 tarihinde resmî gazetede yayınlandı.

Kurucu Meclis 13 Aralık 1960 gün ve 157 sayılı kanun ile kuruldu. Bu kanunun resmi olarak tam adı ise “1924 tarih ve 493 sayılı teşkilatı esasiye kanunun bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı kanuna ek Kurucu Meclis teşkili hakkında kanun” idi. Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler

⁴¹⁶ **Akşam, Cumhuriyet**, 21 Kasım 1960, s.1-5.

⁴¹⁷ **Cumhuriyet, Yeni İstanbul, Dünya**, 22 Kasım 1960, s.1-5.

⁴¹⁸ **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1960, s.1-5.

⁴¹⁹ **Cumhuriyet**, 28 Kasım 1960, s.1-5.

⁴²⁰ **Cumhuriyet, Yeni İstanbul**, 30 Kasım 1960, s.1-5.

⁴²¹ **Cumhuriyet, Yeni İstanbul**, 3 Aralık 1960, s.1-5.

⁴²² **Cumhuriyet, Yeni İstanbul**, 4 Aralık 1960, s.1-5.

Meclisi'nden oluşan Kurucu Meclis'in kurulması ile birlikte yasama yetkisi Kurucu Meclis'e geçti. Kurucu Meclis'in içinde Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisi'ne oranla daha geniş yetkilere sahip olmasına rağmen anayasa ve seçim yasalarının hazırlanması bakımından Temsilciler Meclisi, Milli Birlik Komitesi'ne oranla daha geniş yetkilere sahipti.⁴²³

2.17.1. Kurucu Meclis'in Kurulması Hakkında Kanun Esasları

Türkiye Cumhuriyet'i devletinde ilk kez kurulan Kurucu Meclis'in oluşturulması hakkındaki kanun 13 Aralık 1960 tarihinde Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel tarafından imzalanarak 16 Aralık 1960 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlandı. Bu kanunun genel esasları ise şu şekilde idi.

Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi'nden oluşmakla birlikte yeni anayasa ile seçim kanununu en kısa zamanda tamamlayarak iktidarı en geç 29 Ekim 1961 tarihinde yeni seçilecek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne devredecek ve bu Meclis'in kabul edeceği anayasa halkoyuna sunulduktan ve kabul edildikten sonra kesinleşecekti. Yeni Kurucu Meclis üyeleri herhangi bir bölgenin veya topluluğun değil Türk milletinin temsilcisi olacaktı. Milli Birlik Komitesi üyeliği ile Temsilciler Meclisi üyeliği bir kişi üzerinde toplanmayacaktı. Temsilciler Meclisi'ne üye olmak için şeref kırıcı suçtan dolayı hüküm giymemiş olmak, 25 yaşını doldurmak, en az lise mezunu ve Türk vatandaşı olmak şarttı. Tarım, esnaf ve işçi kurullarınca seçilen temsilcilerin ise ilkokul mezunu olması yeterliydi. Bir temsilci kendini seçen kurul, makam veya çeşitli kuruluşlarla bağıni koparsa dahi temsilcilik görevi devam edecekti. Üyeler görevlerine mal beyanı vererek başlayacak ve görevinin sona ermesi halinde yine mal beyanında bulunarak ayrılacaktı. Temsilciler Meclisi'nin yapacağı tüm görüşmeler açık olarak yapılacak ve bu görüşmeler meclisin tutanak dergisinde yayınlanacaktır ki bu uygulama alınan kararların ve yapılan görüşmelerin şeffaflığı açısından önemliydi. Temsilciler Meclisi hiçbir makam, kurum veya kurul tarafından kapatılamayacağı gibi kanunlarla belirtilen hükümler dışında takip edilmeyecekti. Kanun teklif etme hakkı Bakanlar Kurulu ile Kurucu Meclis üyelerine aitti, ancak yapılan kanun tekliflerinde en az bir Milli Birlik Komitesi üyesi ile Temsilciler Meclisi üyesinin imzalarının bulunması şarttı. Kanun tasarıları ise önce Temsilciler Meclisi'nde daha sonra Milli Birlik Komitesi'nde görüşülecekti. Kurucu Meclis Anayasa'yı kabul etme veya kanun çıkarma dışında sahip

⁴²³ A. Şeref Gözübüyük, Açıklamalı Türk Anayasaları, Turhan Yayınları, Ankara 2005, s.81.

olduğu yetkilerini ancak Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi'nin bir araya gelerek toplanması şartıyla kullanacaktı. Bu birleşik toplantılarda Temsilciler Meclisinin toplantıları gibi açık bir ortamda yapılacak ve yapılan görüşmeler tutanak dergisinde yayınlanacaktı. Kurucu Meclis, çalışmalarını ara vermeden sürekli olarak sürdürecekti, tatillerini ise Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi'nin birleşik toplantısında her iki tarafın üyelerinin yapacağı oylama sonucunda çoğunlun üçte ikisinin oyu ile ve en fazla 10 gün kadar bir süre kullanacak bu süre zarfında ise komisyonlar çalışmalarına devam edecekti. Temsilciler Meclisi ilk toplantısını yaptıktan üç gün sonra ikinci toplantısını yapacak ve bu toplantıda başkanlık divanından başka yirmi üyeden oluşan Anayasa Komisyonu'nu ve yirmi üyeden oluşan seçim kanunu komisyonunu seçecekti. Her iki komisyonda, hazırlayacakları anayasa ve seçim kanunun görüşmelerine haftada en dört gün çalışmak şartıyla en kısa zamanda başlayacak ve en kısa zamanda bitireceklerdi. Her bir bakan Kurucu Meclis üyeleri arasından seçilebileceği gibi meclis üyeleri dışından da seçilebilecekler aynı zamanda meclis dışından seçilen bakanlar da Kurucu Meclis üyesi olabileceklerdi. Temsilciler Meclisi üyeleri sözlü veya yazılı olarak Bakanlar Kurulunu denetleyebilecek, genel görüşme isteyebilecekler ve aynı zamanda bir bakan hakkında soruşturma açılmasını istemesi halinde kararını Milli Birlik Komitesi'ne bildirecek, komitenin bu talebe olumlu cevap vermesi durumunda ise o bakan hakkında meclis soruşturması başlayacaktı. 1924 anayasasının yürürlükte olan hükümleri ile 1 sayılı geçici anayasanın ve Kurucu Meclis'in oluşturulması hakkındaki kanunun hükümlerinde bir değişiklik yapılabilmesi için Milli Birlik Komitesi'nin ve Temsilciler Meclisi'nin tam üye sayısının üçte iki çoğunluğu ile ayrı ayrı karar almaları şarttı.⁴²⁴

2.17.2. Kurucu Meclis'in Görevleri

Kurucu Meclis'in başta gelen görevi şu şekildeydi. Halkoyuna sunulacak olan bilim komisyonu tarafından hazırlanan anayasa ön tasarısını açık bir şekilde görüşüp kabul etmek ve bu tasarının ikinci cumhuriyetin anayasası haline gelebilmesi için hukuki zemin hazırlamak. Kanunları yapmak, değiştirmek, yorumlamak, yürürlükten kaldırmak, bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek, barışa, savaşa yabancı devletlere karşı silahlı kuvvet kullanılmasına, yabancı devletler ve milletlerarası kuruluşlarla yapılan anlaşma, sözleşme ve her türlü antlaşmaları onaylamak, Bakanlar Kurulu'na ilan edilen sıkıyönetim kararlarını onaylamak, genel af ilan etmek.

⁴²⁴ Akşam, Yeni İstanbul, 15 Aralık 1960, s.1-5. RG No:10682, 16 Aralık 1960, s.2766

Kurucu Meclis üyeleri tarafından yapılan kanun tekliflerinin en az bir Milli Birlik Komitesi üyesi ile Temsilciler Meclisi üyesinin imzalarını taşıması şarttı.⁴²⁵ Kurucu Meclis'in bir başka görevi anayasayı halkoyuna sunmadan önce siyasi partilere kamuoyu odaklarına benimsetmek ve mal etmek, adaletli bir temsile imkân verecek ve seçmen kütüklerinin yeniden düzenleyerek yeni bir seçim kanunu yapmak. Milletin zulme karşı direnme hakkının ve azminin temsilcileri olarak Türk devletinin idaresini üstlenmiş olan 27 Mayıs devrimcilerinin yanında yer alan Türk halkının ve Türk toplumunun bütün zinde kuvvetlerinin ikinci cumhuriyetin kuruluş gayelerine katılmasını, devlet idaresinin yük ve sorumluluğunu paylaşmasını sağlamak. Siyasi, iktisadi, toplumsal ve sosyal bakımdan huzuru ve istikrarı sağlamak. Anayasa ve seçim kanunu dışında kalan kanunların, incelenmesinde açıklık gösterilmesini sağlamak. Yasama organı tarafından ancak gerçek bir ihtiyacı karşılayan kanunların yapılmasını ve bunların kamuoyuna benimsetilmesini sağlamak. Tek dereceli genel oy ve siyasi partilerin serbest rekabeti üzerine kurulan normal demokratik rejime geçiş yolunda çok önemli bir adım atmak şartıyla inkılâbı, millet ve dünya huzurunda ilan ettiği tarihi amacına yaklaştırmak.⁴²⁶

2.17.3. Kurucu Meclis'in İçtüzüğü

İçtüzük, kelime anlamıyla yasama meclislerinin kendi iç çalışmalarını düzenlemek amacıyla koydukları kurallar bütünüdür. İçtüzük, başka ifade şekliyle her meclisin iç kanunu anlamına gelir. Kurucu Meclis, oluşturulduktan ve göreve başladıktan sonra 157 sayılı kanunun 25. Maddesi gereğince iç işleyişini düzenlemek, çalışma şeklini ve prensiplerini belirlemek üzere Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, Doç. Dr. Muammer Aksoy, Doç. Münci Kapani, CHP adına Nüvit Yetkin, CKMP adına Ahmet Tahtakılıç ve Milli Birlik Komisyonu adına Rafet Aksoyoğlu'dan oluşan altı kişilik bir komisyon⁴²⁷ tarafından beş bölümden ve elli dokuz maddeden oluşan bir içtüzük hazırlandı.⁴²⁸ Temsilciler Meclisi'nde görüşüldükten sonra kabul edildi.⁴²⁹

Birinci bölüm genel hükümler başlığı altında Başkanlık Divanı, Kurucu Meclis'in gündeminin belirlenmesi ve gündemin hangi sıraya göre ele alınacağı ve ilanı konularını ele almaktaydı. Bu konulara göre Kurucu Meclis'in birleşik toplantılarına başkanlık

⁴²⁵ **Akşam, Yeni İstanbul**, 29 Kasım 1960, s.1-5.

⁴²⁶ **Akşam**, 30 Kasım 1960, s.1-5.

⁴²⁷ Kurucu Meclis İçtüzük Komisyonu Raporu, Cilt.1, S. Sayısı 1, s.2.

⁴²⁸ **Ulus, Son Havadis, Hürriyet**, 27 Aralık 1960, s.1-5.

⁴²⁹ **Dünya**, 20 Ocak 1961, s.1-5.

yapma görevi, Milli Birlik Komitesi tarafından görevlendirilen bir üye ile Temsilciler Meclisi başkanı arasında belirlenen nöbet usulüne göre yapılacaktı. Bu sıra ilk olarak Milli Birlik Komitesi'nin seçtiği üyenin başkanlık etmesiyle başlayacaktı. Başkanların izinli olması durumunda ise bu toplantılara başkan yardımcıları başkanlık yapacaktı. Ayrıca birleşik toplantılara her iki meclisin birer sekreteri katılacaktı. Aynı zamanda başkan ve iki sekreter başkanlık divanını oluşturacaktı. Bu toplantıların gündemini Milli Birlik Komitesi'nin başkan olarak seçtiği üye ile Temsilciler Meclisi başkanı kendi aralarında belirleyecekler ve bir gün önce ilan edeceklerdi. Gündem konusunun sırasını ise ilk olarak başkanlığın genel kurula sunuşları, ikinci olarak karma komisyon raporları ve son olarak da Kurucu Meclis'te görüşülecek ve karara bağlanılacak konular oluşturacaktı.⁴³⁰

İkinci bölümde en geç 10 Mart 1961 tarihine kadar hazırlanıp ve bir an önce yürürlüğe konulması istenen Anayasa ve Seçim Kanunu'nun hazırlanması ile ilgili çalışmaların şekli hakkında bilgi verilmekteydi. Anayasa ve Seçim Komisyonu'nda yer alan üyeler bu komisyonlardaki görevlerini tamamlamadan, başka komisyonlarda görev almaları mümkün değildi. Anayasa Komisyonu, alt komisyonların çalışmalarına katılmak üzere Temsilciler Meclisi'nden üye isteyebilecekti. Bu üyeler alt komisyonların raporlarının Anayasa Komisyonu'ndaki tartışmalara katılabilecek, fakat oy veremeyeceklerdi. Anayasa Komisyonu anayasa görüşmelerini tamamladıktan sonra ilk iş olarak seçim kanunu ilgilendiren anayasa hükümlerini görüşecek ve kararlarını en geç üç hafta içinde seçim komisyonuna yazıyla bildirecekti. Anayasa ve Seçim Komisyonu üyeleri, yazı ile veya ortak toplantı halinde diğer komisyonların fikirlerine başvurabileceklerdi. Seçim Kanunu Komisyonu, Seçim Kanunu'nu tamamladıktan sonra ilk olarak Seçmen Kütükleri ile ilgili hükümlerini ele alacak ve bu hükümleri kanun tasarısı halinde Temsilciler Meclisi'ne teslim edecekti. Anayasa ve Seçim Kanunu Komisyonları, üyelerin çoğunluğu sağlamasıyla toplanacak ve çokluğun onayı ile karar alacaktı, ayrıca çalışmalarını her hafta sonu Temsilciler Başkanlığı'na raporlar halinde bildireceklerdi. Temsilciler Meclisi ise bu raporları Kurucu Meclis üyelerine dağıtacak ve komisyonların bir teklifi varsa bunu da meclis gündemine alacaktı.

Birleşik toplantılarda, Anayasa ve Seçim Kanunu görüşmelerinin yapıldığı süre zarfında tasarılar kabul edilene kadar başka konu ele alınamayacak, kararlar toplantıda bulunan üyelerin üçte ikisinin onayıyla alınacaktı. Anayasa ve Seçim Kanunu'nun tamamı

⁴³⁰ Kurucu Meclis İçtüzük Komisyonu, Cilt.1, S. Sayısı 1, s.3.

açık oya sunulacak ve bu oylamanın yapılacağı seçim tarihi birleşik toplantılarda belirlenecek, alınan kararlar ise Resmî Gazete’de yayınlanacaktı.

Üçüncü bölümde bütçe üzerinde alınan kararlar hakkında bilgiler yer almaktaydı. Temsilciler Meclisi, 1961 Bütçe Kanunu ile bakanlık bütçelerini ve Kurucu Meclis’ten gelen hesapları inceleyip bir karara varmak için Bütçe Komisyonu oluşturacaktı. Kurucu Meclis Bütçe Komisyonu, başkan, başkan yardımcısı, birkaç sekreter ve bir raportörden oluşacak, ayrıca bu komisyonun bir kalem müdürü ve yardımcısı birde başkâtibi ve yardımcısı olacaktı.⁴³¹ Dördüncü bölüm kanun teklifleri, kanunların görüşülmesi ve bu kanunların kabulü ile ilgiliydi. Bakanlar Kurulu ve Kurucu Meclis üyeleri tarafından teklif edilen kanun tasarıları gerekçeleriyle birlikte Temsilciler Meclisi Başkanlığı’na verilecek Temsilciler Meclisi Başkanlığı, bu kanun tasarıları ile ilgili bir karar alacak ve bu kararı Milli Birlik Komitesi’ne gönderecekti. Bu kararlar kabul edilmediği takdirde ikinci kez görüşülecek, ayrıca Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi arasında uyuşmazlık gösteren durumlarda bu durumu çözmek üzere bir Karma Komisyon kurulacaktı. Karma Komisyon toplantılarını gizli yapacak ve bu komisyonun başkanı en kıdemli Yargıtay olacaktı. Kurucu Meclis, Karma Komisyonlardan başka, Dışişleri ve Hesapları İnceleme Komisyonu oluşturacaktı. Bakanlar Kurulu, teklif ettiği bir kanun tasarısını Temsilciler Meclisi, gündemine almadan Temsilciler Meclisi Genel Kuruluna ve Milli Birlik Komitesi’ne bildirilmek üzere geri çekebilecekti. Bu kanun teklifini Temsilciler Meclisi’nin gündemine alması durumunda ise ancak Temsilciler Meclisi Genel Kurulu’nun kararıyla mümkün olacaktı. Tasarının karara bağlanması halinde ise Bakanlar Kurulu bu kanun tasarısını geri alamayacaktı.⁴³²

Çeşitli hükümler başlıklı son bölümde ele alınan esaslar ise şunlardı. Kurucu Meclis Birleşik toplantı başkanı bu toplantılarda söz alamayacaktı, fakat oylama durumlarında oyların eşitliğinin söz konusu olması halinde oyunu kullanabilecek, aynı zamanda bu toplantıların sükûneti ve düzeninden başkan sorumlu olacaktı. Kurucu Meclis’in ortak idare işleri ise Kurucu Meclis İdare Kurulu tarafından yürütülecekti.⁴³³

6 Ocak 1961 tarihinde göreve başlayan Kurucu Meclis 4 Eylül 1961 tarihinde 73 sayılı kararla kaldırıldı.⁴³⁴

⁴³¹ Kurucu Meclis İçtüzük Komisyon Raporu, cilt 1, S. Sayısı 1, s.4-7

⁴³² Kurucu Meclis İçtüzük Komisyon Raporu, Cilt.1, S. Sayısı 1, s.12-15

⁴³³ Kurucu Meclis İçtüzük Komisyon Raporu, Cilt: 1, S. Sayısı 1, s.16-18.

⁴³⁴ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, s.506.

2.18. Temsilciler Meclisi

Temsilciler Meclisi, Devlet Başkanı ve Milli Birlik Komitesi tarafından seçilen üyeler, Bakanlar Kurulu, İller Temsilcileri, Siyasi Partiler Temsilcileri, Diğer Teşekküller ve Kurumlar Temsilcileri olmak üzere beş kategori üyeden oluştu ve bu üyelerin toplam sayısı 272 olarak belirlendi.

Temsilciler Meclis'i Toplam üye sayısının içinden, bilim, sanat, eğitim, askerlik, diplomasi, siyaset, iktisat ve ticaret alanlarından seçmek üzere Devlet başkanına 10 üye, Milli Birlik Komitesi'ne ise 18 üye kontenjan hakkı tanındı. Milli Birlik Komitesi üyesi olan Bakanlar haricinde, Bakanlar Kurulu'nun diğer üyeleri Temsilciler Meclisi'nin tabi üyesi olarak kabul edildi. Bunun dışında İller temsilcilerine 75 kontenjan, siyasi parti temsilcilerine 74 kontenjan tanındı. Bunun 49'u Cumhuriyet Halk Partisi'ne, 25'i ise Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne ayrıldı. Diğer kurum ve kuruluşların temsilcileri ise Barolar temsilcileri 6, Basın temsilcileri 12, Eski Muharıpler Birliği temsilcileri 2, Esnaf Kuruluşları temsilcileri 6, Gençlik temsilcisi 1, İşçi Sendikaları temsilcileri 6, Odalar temsilcileri 10, Öğretmen Kuruluşları temsilcileri 6, Tarım Kuruluşları temsilcileri 6, Üniversite temsilcileri 12, Yargı Organları temsilcilerine ise 12 kontenjan olarak belirlendi.

CHP'nin 49, CKMP'nin 25 üyesi 158 sayılı yasanın 6. Maddesi gereğince partilerin en yetkili merkez organları ile her ilden seçilecek birer parti il delegesinin ve parti merkez, kadın ve gençlik kollarının bir araya gelmesiyle kurulan temsilci seçme kurulu tarafından seçildi. CHP'nin 49 üyesinden 29'u eski CHP milletvekili idi. Geriye kalan 20 üyeden 15'i 1961 seçimlerinde bu partiden aday oldu. Böylece 49 üyeden 44'ünün CHP ile parlamento düzeyinde ilişkisi oldu. Doğan Avcıoğlu, Enver Ziya Karal, Atıf Ödül, Mümtaz Soysal ve Cafer Tüzel CHP kontejanından Temsilciler Meclisi'ne üye olarak girdikleri halde bu parti ile parlamento düzeyinde bir ilişkisi olmadı.⁴³⁵

Kurucu Meclis içerisinde Sosyalist Parti'ye⁴³⁶ kontenjan hakkı tanınmadı. Bu partiye kontenjan ayrılmaması karşısında Alâettin Tiritioğlu “*Kurucu Meclis'te, Sosyalist Partisi'nin temsiline imkân verilmemiş bulunmasını üzüntü ile karşıladım. Bugün Kurucu*

⁴³⁵ Osman Doğru, 27 Mayıs Rejimi, İmge Yayınları, Ankara 1998, s.90, Tunca Özgişi, Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu, TBMM, Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s.46.

⁴³⁶ 10 Ocak 1960 tarihinde Alâettin Tiritioğlu, Âtuf Akgüç, Şemseddin Diler, İhsan Üngör, Şükrü Bıçakçı, Rahmi Çetinel, Sedat Ergin ve Ahmet Naim Toksöz tarafından Sosyalist Parti genel merkezi Ankara'da olmak üzere kuruldu. Serdar Sarısır, “Millî Mücadele'den Türk Siyasal Hayatına; Alâettin Tiritioğlu (1903-1969)”, Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 44, Yıl: 2009, s.661.

Meclis'e temsilci gönderecek olan CHP ve CKMP fikir ve prensip bakımından birbirinin aynı şahıs ve ekip partileridir. Anayasaya yeni fikir getirmeyecekleri aşikârdır. Bundan başka mücadele sahaları bir fikre dayanmadığı için mücadeleleri daima şahsi oluyor ve sert bir hal alıyor. Sosyalist parti prensip ve fikirlerine inanarak ve bir oy partisi olmayarak çalışmalarına devam edecektir. Kurucu mecliste sosyalist fikirlerin sembolik dahi olsa temsili 27 Mayıs inkılâbının ruhuna uygun olurdu.” diyerek tepkisini dile getirdi.⁴³⁷

Temsilciler Meclisi üyeliğine seçilen delegelerde aranan özellikler şunlardı. Kamu hizmetinde görev alma yasağının olmaması, ağır hapis cezası veya yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymemiş olması, aynı zamanda 25 yaşını doldurmuş ve en az lise veya dengi okullardan mezun olması, yine esnaf, işçi ve tarım kurullarınca seçilenlerin en az ilkokul mezunu olması ve Türk vatandaşı olması Ayrıca faaliyetleri yayınları ve davranışları ile 27 Mayıs darbesine kadar olan süreçte anayasa ve insan haklarına karşı bir tutum sergilememiş olması şartı da yine aranan şartlar arasındaydı.⁴³⁸

2.18.1. Temsilciler Meclisi Üyeleri

Temsilciler Meclisi üyelerinin nasıl seçileceğine dair kanun yayınlandıktan sonra Milli Birlik Komitesi ve Devlet Başkanı tarafından atanmak üzere 51 üye doğrudan atandı. Bu doğrudan atanan 51 üyeden Devlet Başkanına 10 kontenjan, Milli Birlik Komitesi'ne 18 kontenjan tanındı. Bakanlar Kurulu üyesi sıfatıyla 22 üye de Meclis'te yer aldı. Gençlik Temsilcisi olan Hüseyin Onur ise Komite tarafından doğrudan atandı.⁴³⁹

Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel, kendisine tanınan 10 kişilik kontenjandan 3 ünü Rum, Ermeni ve Musevi vatandaşlar arasından seçti. Gürsel'in seçtiği bu üyeler, Korgeneral Kazım Orbay, Armatör Hayri Duran, Org. Abdurrahman Nafiz Gürman, Şair Behçet Kemal Çağlar, Şükufe Ekitler, Orhan Köprülü, Orhan Mersinli, Esat Çağa Musevi Cemaati'nden Erol Dilek, Rum Cemaati'nden Kaludi Toskaris ve Ermeni Cemaati'nden Hermine Kalustyan idi.⁴⁴⁰

Milli Birlik Komitesi tarafından seçilen 18 temsilci üye şunlardı. Maliyeci Adnan Başer, Hakim General Abdülkadir Okyay, Avukat Gazeteci Alp Kuran, eski Ulaştırma

⁴³⁷ **Akşam, Yeni İstanbul**, 12 Aralık 1960, s.1-5.

⁴³⁸ RG No: 10682, 16 Aralık 1960, s.2766-2767.

⁴³⁹ Doğru, 27 Mayıs Rejimi, s.89.

⁴⁴⁰ **Cumhuriyet, Ulus**, 26-30 Aralık 1960, s.1-5.

Bakanı Fahri Belen, Subay İktisatçı Ferruh Güven Hukuk Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, eski Vakıflar Genel Müdürü Hakkı Kamil Beşe, Hukuk Doktoru Kemal Türkoğlu, Avukat Kemal Tamer, Hukuk Doçenti Münici Kapani, eski Sağlık Bakanı Ord. Prof. Nihat Reşat Belger, Emniyet Genel Müdürü Necip San, Avukat Raif Aybar, Hukuk Prof. Ragıp Sarıca, Öğretmen Remziye Batırbaygil, Gazeteci Büyükelçi Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Emekli General Eski Büyükelçi Zekâi Okan.

Milli Birlik Komitesi'nin seçtiği temsilci üyelerin hemen hemen her meslek gurubundan olması, üyeler arasında bir kadın temsilcinin bulunması, ayrıca Demokrat Parti döneminde Ulaştırma Bakanlığı görevinde bulunmuş olan Fahri Belen'in de bu Meclis'te yer alması dikkat çekiciydi.⁴⁴¹

6 Ocak 1961 tarihinde toplanan Temsilciler Meclisi üyeleri görevlerine şu yeminle başladı. *“Yurdun bağımsızlığı ve bütünlüğü milletin egemenliği ve mutluluğu, hukuk devleti. Demokrasi ve insan hakları ilkeleri bütün gücümle çalışacağım. Adalet ve ahlak esaslarına bağlılıktan demokratik ve laik cumhuriyeti en kısa zamanda yeni anayasaya göre düzenlemek ve iktidarı yeni meclise devretmek ülküsünden ayrılmayacağım. Bunun için şerefim, namusum ve bütün mukaddesatım üzerine and içerim.”*⁴⁴²

Temsilciler Meclis'i toplandıktan sonra 9 Ocak 1961 tarihinde ilk olarak Temsilciler Meclisi Başkanlığı seçimi için oylama yapıldı. Oylamaya iki yüz altmış üç üye katıldı. Sonuç olarak Kazım Orbay iki yüz kırk bir oyla Temsilciler Meclisi, aynı zamanda Kurucu Meclis Başkanı seçildi. Başkan yardımcılığı için yapılan oylamaya iki yüz altmış beş üye katıldı. Lütfi Akatlı ve İbrahim Senil Temsilciler Meclisi Başkan Yardımcısı seçildi. Temsilciler Meclisi başkanlık Divanı Kâtipliği için yapılan seçime, iki yüz elli sekiz üye katıldı. Oylama sonucunda Oktay Ekşi, Alev Coşkun, Rifat Çini ve Yusuf Ziya Yücebilgin seçildi. Temsilciler Meclisi idareci üyelikleri için yapılan seçime ise iki yüz elli yedi üye katıldı. Katılan üyeler arasından Bahri Yazır ve Nuri Kınık seçildi.⁴⁴³

2.18.2. Temsilciler Meclisi İçtüzüğü

Temsilciler Meclisi kurulduktan ve göreve başladıktan sonra çalışma prensiplerini belirlemek üzere 157 sayılı kanunun 25 maddesi gereğince bir içtüzük hazırladı.

⁴⁴¹ **Hürriyet**, 4 Ocak 1961, s.1-5.

⁴⁴² **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1960, **Dünya**, 6 Ocak 1961, s.1-5

⁴⁴³ TMTD, Cilt: 1, B:2, s.12-13, **Son Havadis**, **Ulus**, **Dünya**, **Hürriyet**, 10 Ocak 1961, s.1-5.

Temsilciler Meclisi, bu içtüzüğü hazırlarken, Kurucu Meclis'in hazırladığı içtüzükte yer alan Temsilciler Meclisi'nin çalışma yöntemi ile ilgili esasları dikkate alarak her iki meclisin içtüzüğünün birbiri ile uyumlu olmasına özen gösterildi. Temsilciler Meclisi içtüzüğü on iki bölümden ve altmış üç maddeden oluşmaktaydı.⁴⁴⁴

Temsilciler Meclisi içtüzüğüne göre Temsilciler Meclisi, başkan, iki başkan yardımcısı, dört yazman ve iki idare üyesinden oluşan başkanlık divanını oylama ile seçecekti. Temsilciler Meclisi üyeleri, göreve başladıktan ve görevleri sona erdikten sonra mal beyanında bulunmak zorundaydı.

Temsilciler Meclisi, Anayasa ve Seçim Kanunu Komisyonu ve Bütçe Komisyonu'ndan başka bakanlık görevini yapmak üzere Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Milli Eğitim ve Basın- Yayın, Bayındırlık, Ticaret, Gümrük ve Tekel, Sağlık ve Sosyal Yardım, Tarım, Ulaştırma, Çalışma, Sanayi ve İmar ve İskân Komisyonları oluşturacaktı. Bunlardan başka Meclis görevleriyle ilgilenmek üzere Dilekçe, Meclis Hesapları İnceleme ve Sayıştay Komisyonları kurulacaktı ve her komisyon kurulduktan sonra bir komisyon başkanı ve yardımcısı, birde sözcü seçecekti. Komisyon üyelerinin üçte biri veya bakan, kapalı oturum yapılmasını isteyebilecekti. Bu kapalı oturuma bakan veya onu temsilen bir uzman ve komisyon üyeleri katılabilirdi. Komisyon gündemleri komisyonlar tarafından hazırlanarak bir gün evvel bakanlara ve komisyon üyelerine bildirilecekti. Komisyonlarda alınan kararlar üyelerin çoğunluğu ile alınacaktı.⁴⁴⁵

Temsilciler Meclisi'nin gündemi, Başkanlık Divanı tarafından belirlenmekteydi. Bir gün önce başbakan ve bakanlara bildirilmek üzere hazırlanan gündem konuları şu sıraya göre belirlenecekti. İlk olarak başkanlığın genel kurula sunuşları görüşülecek daha sonra Anayasa ve Seçim Kanunu Komisyonları'ndan gelen raporlar ve karma komisyon raporları görüşülecekti. Meclis'e geliş sırasına göre ise sorular ve genel görüşmeler, tercih edilen ve acilen görüşülmesi gereken konular ve ilk defa görüşülecek konular olmak üzere belirlenecekti.

Temsilciler Meclisi'nin bir gün boyunca yaptığı toplantı olan Birleşim toplantıları tatil günleri dışında, haftanın en az üç günü toplanacak fakat üyelerin çoğunluğu toplantıda hazır olarak bulunmadıkça toplantıya başlanmayacaktı. Bu toplantılarda, Bakanlar

⁴⁴⁴ Temsilciler Meclisi İçtüzük Komisyon Raporu, Cilt: 1, S. Sayısı 1, s.1.

⁴⁴⁵ Temsilciler Meclisi İçtüzük Komisyon Raporu, Cilt: 1, S. Sayısı 1, s.4-6.

Kurulu’nu temsilen bir bakan bulunacaktı. Bakanlığın sunduğu bir kanun teklifi veya kanun tasarılarının görüşülmesi durumunda ise bir bakanın bulunması zorunlu idi.⁴⁴⁶

Temsilciler Meclisi üyeleri, bazı esaslar hakkında bakanlara veya Bakanlar Kurulu’na yazılı veya sözlü olarak soru sorabilecekti. Bu soru önermeleri başkanlığa verildikten sonra başkan tutanak dergisine eklenecek ve yazıyla bakana bildirilecekti. Bakan bu soruların cevabını kapalı oturumda da verebilecekti. Temsilciler Meclisi içtüzüğünde yer alan esaslardan biride Meclis soruşturması idi. Soruşturması istenen bir hüküm hakkında Temsilciler Meclisi Başkanlığı’na bir önerge verilmesi durumunda, Temsilciler Meclisi Başkanı durumu önce bakanlara bildirecek, bir taraftan da önergeyi Meclis’in gündemine alacak ve Meclis Genel Kurulu bu durum hakkında Meclis soruşturması gerekliliğini tespit etmek için bir komisyon kuracak ve bu komisyon, sonucu rapor halinde genel kurula sunacaktı. Temsilciler Meclisi Genel Kurulu, meclis soruşturmasının gerekli olduğunu kabul etmesi halinde karar Milli Birlik Komitesi’ne bildirilecekti. Milli Birlik Komitesi’nin Temsilciler Meclisi’ne gönderdiği soruşturma açılmasına dair verdiği karar, Meclis gündemine alınacak ve Meclis Genel Kurulu’na sunulacaktı.⁴⁴⁷

2.19. 1961 Anayasası

Anayasa, devletlerin yönetim biçimini belirtmekle birlikte yasama, yürütme yargı gibi güçleri nasıl kullanılacağını gösteren aynı zamanda vatandaşların hukuk önünde sahip olduğu hakları belirten ve düzenleyen yazılı bir taahhütnamedir. Anayasal düzenin tohumları ilk olarak 1789 yılında Fransa’da “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin” ilan edilmesiyle atıldı. Bu bildirinin yayınlanmasıyla birlikte Avrupa ülkeleri, demokratik anlamda denebilir ki bir çığ açtı. Bu bildiri anayasalı düzene geçişte başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm demokratik ülkeler için bir rehber oldu.

Osmanlı Devleti’nin, Batıda başlayan bu demokratik gelişmelerle tanışması geç bir döneme rastlamakla birlikte bu süreçte çok hızlı bir yol kat etti. Bu yolda atılan ilk adım mutlak hükümdar iktidarını sınırlayan 1808 yılında imzalanan ve ilk hukuk belgesi özelliğini taşıyan Sened-i İttifak sözleşmesi oldu. Yine bu sözleşmeyi takip eden süreç içinde 1839 yılında imzalanan Tanzimat Fermanı ve 1856 yılında imzalanan Islahat Fermanı demokratik düzen ve modernleşme yolunda atılan önemli adımlar idi. Bu

⁴⁴⁶ Temsilciler Meclisi İchtüzük Komisyon Raporu, Cilt: 1, S. Sayısı 1, s.9-10.

⁴⁴⁷ Temsilciler Meclisi İchtüzük Komisyon Raporu, Cilt: 1, S. Sayısı 1, s.11-14

gelişmeleri 1876 yılında yürürlüğe giren ve aynı zamanda Batı anayasaları ile uyum gösteren ve ilk yazılı anayasa olma niteliğini taşıyan Kanun-i Esasi Anayasası takip etti. Bu anayasa ile birlikte mutlak hükümdarın yetkileri sınırlandı, kişi hak ve özgürlükleri yazılı olarak garanti altına alındı, aynı zamanda kanun önünde eşitlik ilkesi kabul edildi. Lakin bu anayasa her ne kadar kişi hak ve özgürlüklerini teminat altına alsa da mutlak hükümdarın yürütme yetkilerine bir sınırlama getirmedi. Dolayısıyla mutlak hükümdar bu yetkiyi kullanarak anayasayı feshetti. Bu durum anayasal düzenin ilerlemesini bir dönem engellediye de tamamen durduramadı. Anayasal düzenin savunucuları, 1909 yılında tekrar harekete geçerek Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe girmesi için mücadele etti. Bu mücadele sonunda 1909 yılında Kanun-i Esasi Anayasası yürürlüğe girdi ve tekrar anayasalı düzene geçildi.

Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla, siyasi düzen tekrar bozuldu. Bu dönemden sonra milli hâkimiyet'e dayanan bağımsız bir devletin kurulması tarihi bir zorunluluk olarak ortaya çıktı. Bu zorunluluk milli iradeyle birlikte, topyekûn bir hürriyet mücadelesinin verilmesine neden oldu. Bu mücadele sonunda zaferi, milli bağımsızlık, milli egemenlik ve milli irade kazandı. Bu zaferin ardından 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla yeni bir dönem başladı. Olağanüstü şartlar gereği yasama, yürütme yetkisini kendi bünyesinde toplayan Meclis, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'nı yürürlüğe koydu. Böylelikle yeni kurulan devletin anayasal düzeni sağlanmış oldu. Bu gelişmelerin hemen akabinde millet egemenliği ile uyuşmayan ve mutlak hükümdara dayalı bir yönetim şekli olan saltanat kaldırıldı. Saltanatın kaldırılmasıyla ortaya çıkan rejim boşluğunu 1923 yılında demokrasiye dayalı bir yönetim şekli olan Cumhuriyet rejimi doldurdu. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle de devletin demokratik yapısı bir kez daha sağlam temellere oturtulmuş oldu. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra 1961 Anayasası'nın kabul edilmesine kadar yürürlükte kaldı.

2.19.1. 1961 Anayasanın Hazırlanması

Darbeden sonra devletin idaresini eline alan Milli Birlik Komitesi, darbenin başarıyla sonuçlanmasının hemen ardından ilk olarak bir anayasa hazırlatmak için İstanbul Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden seçilen yedi öğretim üyesini Ankara'ya davet etti. Sonrasında bu üyelere Ankara Üniversitesi Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden üç öğretim üyesi daha katıldı. Böylece on kişiden oluşan bir Anayasa Komisyonu oluşturdu.

İstanbul Komisyonu, çalışmalarına ilk olarak bu döneme kadar hazırlanmış ve uygulanmış olan anayasaların niçin başarısız olduklarının sebeplerini araştırmak ve incelemekle başladı. Komisyon, ayrıca memleketin tarihi ve sosyal yapısına uygun olacak, kurum ve kuruluşları dahası aynı sebeplerle karşılaşmış diğer memleketlerin çözüm şekillerini araştırmakla işe başladı⁴⁴⁸ Sonrasında bir anayasa anketi hazırlayarak çeşitli siyasi ve mesleki kuruluşların, öğretim üyelerinin, basın mensuplarının, esnafların, sanat insanlarının kısaca her vatandaşın anayasa ile ilgili fikir ve görüşleri hakkında fikir sahibi oldu. Gerekli gördüğü alanlarda uzmanların bilgisine başvurdu. Bir taraftan halkın anketlere verdiği cevapları değerlendirirken, diğer taraftanda, başka ülkelerin anayasalarını kıyaslayarak inceledi. Özellikle İtalya ve Batı Almanya gibi diktatörlük rejiminden yeni kurtulan ve Batı demokrasisine dayalı bir rejimi benimseyen ve kabul eden ülkelerin anayasalarından faydalandı. Kıyaslayarak inceleme yalnızca metinlere yansımada aynı zamanda uygulamada da göz önünde bulunduruldu.

Komisyon çalışmaları sonunda hazırladığı anayasa ön tasarısını 15 Ekim 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi'ne teslim etti. İstanbul Komisyonu'nun hazırladığı anayasa ön tasarısından başka birde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü gerekçeleriyle birlikte bir anayasa tasarısı hazırladı ve seçim sistemi hakkındaki görüşlerini bu tasarıya ekledi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün hazırladığı anayasa ön tasarısı 109 maddeden oluşmaktaydı.

İstanbul Komisyonu'nun hazırladığı anayasa ön tasarısı ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin hazırlamış olduğu anayasa ön tasarısı arasında birçok benzerlikler bulunmakla birlikte bazı farklılıklarda göze çarpmaktaydı. Örneğin Ankara Üniversitesi'nin ön tasarısında İstanbul tasarısından farklı olarak genel oya, siyasi partilere ve yürütmeye kuşku ile bakılmayıp özellikle yürütme organının zayıf bırakılmamasına özen gösterilmekteydi. Bundan başka İstanbul Komisyonu ve raporu "hukukçu" bir yaklaşım içinde olmasına rağmen Siyasal Bilgiler Fakültesi "siyasal bilimci" bir bakış getirmekteydi. Ayrıca yeni anayasanın oluşturulma modeli konusunda iki tasarı arasında farklılık bulunmaktaydı. İstanbul Komisyonu, anayasa yapımı konusunu, salt bir bilim ve bilimci işi olarak görürken, Siyasal Bilgiler Fakültesi bir siyaset işi olarak görmekte bu nedenle de Kurucu Meclis oluşturulmasını önermekteydi.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Onar, "Benim Anayasalarım", s.17.

⁴⁴⁹ Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s.371-372.

Kurucu Meclis'in 6 Ocak 1961 tarihinde açılmasının ardından, 9 Ocak 1961 tarihli Temsilciler Meclisi'nin 2. Birleşiminde 20 kişiden oluşacak bir Anayasa Komisyonu üyelikleri için seçim yapıldı. Bu seçime 261 üye katıldı ve seçim sonucunda Ragıp Sarıca, Muammer Aksoy, Turan Güneş, Münci Kapani, Tarık Zafer Tunaya, Bahri Savcı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Sadık Aldoğan, Enver Ziya Karal, Âmil Artus, Doğan Avcıoğlu, A. Kemal Yürük, Celal Sait Siren, Nurettin Ardıçoğlu, Hâzım Dağlı, Cafer Tüzel, Mümtaz Soysal, Coşkun Kırca, Emin Paksüt, Muin Küley Anayasa Komisyonu üyeliğine seçildi.⁴⁵⁰

10 Ocak 1961 tarihli 3. Birleşimde ise Anayasa Komisyonu başkanlığı seçimi yapıldı. Seçim sonuçlarına göre Komisyon başkanı olarak Enver Ziya Karal, Başkan Yardımcılığına, Emin Paksüt, raportör olarak Muammer Aksoy, Turan Güneş ve Tarık Zafer Tunaya, Komisyon Sekreterliği'ne ise Coşkun Kırca seçildi.

Anayasa Komisyonu, 11 Ocak 1961 tarihinde Başkanlık Divanı tarafından hazırlanan, çalışma tarzı, yol ve yöntemlerini belirleyen raporu görüşerek, iç çalışmalarıyla ilgili usulleri kabul etti. Ayrıca Komisyon, anayasa tasarısının içerdiği konuları dört bölüme ayırarak her bir bölüm hakkında temel prensiplerin neler olduğunu tespit etmek üzere alt komisyonlar oluşturdu. Bu komisyonlar, başlangıç, genel hükümler ve temel haklar alt komisyonu, yasama, yürütme ve bunlar arasındaki ilgiler alt komisyonu, idare iktisat ve maliye ile ilgili hükümler alt komisyonu, yargı organları ve Anayasa Mahkemesi alt komisyonu idi.⁴⁵¹

Anayasa tasarısını hazırlamakla görevlendirilmiş olan Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu, ilk toplantısında İstanbul Komisyonu tarafından hazırlanan ve 191 maddeden oluşan ön tasarımı etüd metni, 6 Bölüm ve 109 asil bir geçici maddeden oluşan Ankara Hukuk Siyasal Bilgiler Komisyonu'nun hazırladığı tasarımı da yardımcı metin olarak kabul etti.⁴⁵² Anayasa Komisyonu, bu tasarımı hazırlarken bütün ülkelerin anayasa

⁴⁵⁰ TMTD, Cilt: 1, B: 2, s.16, **Son Havadis**, 10 Ocak 1961, s.1-5.

⁴⁵¹ TMTD, Cilt: 1, B: 11, s.156-157.

⁴⁵² Ankara Üniversitesi'nin hazırladığı taslakta Genel Hükümler başlıklı bölümde, Türkiye Devleti laik, demokratik ve sosyal ve devrimlere bağlı olduğu, Türk Milleti'nin Türk yurdu ile bölünmez bir bütün olduğu dilinin Türkçe, başkentinin Ankara, Egemenlik hakkının kayıtsız şartsız millete ait olduğu gibi hükümler yer aldı. İkinci bölümde ana haklar ve devletin kişilere karşı görevleri hakkındaki hükümler yer aldı. Üçüncü bölümde parlamentoyu oluşturan millet meclisi ve cmhuriyet meclisi ve her iki meclisin ortak hükümleri ve kanunların yapılması hakkındaki hükümler yer aldı. Dördüncü bölümde yürütme ile ilgili hükümler, beşinci bölümde yargılama esasları, altıncı bölümde ise son hükümler yer aldı.

“Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün Gerekçeli ANAYASA TASARISI ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1960, s.19-44.

sistemlerini incelenmekle birlikte 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu'ndan da yararlandı. Bu kanunun dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilen maddelerine dokunmadığı gibi, anayasanın Türkiye'nin gerçek yapısal özellikleriyle uyum sağlamasına da özen gösterdi. Ayrıca demokratik siyasi hayatın daha sağlıklı zeminde ilerlemesinin sağlanmasına, kişi hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınmasına dikkat etti. Komisyon, tasarıyı hazırlarken aynı zamanda, geçmişte yaşanan olumsuz gelişmelerin tekrar yaşanmaması için geçmiş dönemlerde yaşanan olayları da göz önünde bulundurdu. Anayasanın anlaşılır, ihtiyaçlara uygun olması fakat fazla ayrıntılı olmamasına dikkat etti. Bu açıdan anayasa sadece belli organların kuruluşu ve birbirleriyle olan ilişkilerini içeren bir metin değil, fakat belli ideolojik esaslara ve kişisel özgürlüklere geniş yer vermesi bakımından önemli idi.

Anayasa tasarısını hazırlamakla görevlendirilen Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu, anayasa çalışmalarına 7 Ocak 1961 tarihinde başladı ve 9 Mart 1961 tarihinde çalışmalarını tamamlayarak, 156 asli ve 11 geçici maddeden oluşan tasarıyı mütevazı bir törenin ardından 55 sayfalık geniş bir gerekçe ile Temsilciler Meclisi Başkanı Kazım Orbay'a teslim etti.⁴⁵³ Anayasa Komisyonu Başkanı Prof. Enver Ziya Karal Amerika Birleşik Devletleri'nin hürriyet çanının küçük bir örneğini sallayarak Komisyonun 42. Oturumunda tasarıya ilk imzayı attı. Karal'ı takiben Komisyon Başkan Vekili Emin Paksüt ve diğer üyeler de sırayla tasarıya imza attı. Tasarının imzalanmasının ardından Temsilciler Meclisi Başkanı Kazım Orbay tasarıyı imzalayarak teslim aldı ve ardından Türk Milletine, bu kanunun hayırlı olması için temennide bulundu. Orbay, ayrıca Komisyon üyelerine teşekkürlerini iletmeyide ihmal etmedi.⁴⁵⁴ Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilen tasarı Kurucu Meclis'e sunuldu. Kurucu Meclis üyeleri, tasarıyı inceleyerek, tasarı hakkında görüşlerini bildirdiler ve üstünde yapılan tartışmaların ardından tasarıyı oylamaya sundular. Oylamaya 262 Kurucu Meclis üyesi katıldı. Oylamada 260 üye kabul oyu kullanırken, 2 üye ise çekimser kaldı. Çekimser kalan üyeler Cemal Gürsel kontejanından Meclis'e giren CHP li Orhan Köprülü ile Tabipler Odası Temsilcisi CKMP Ordu İl Başkanı Yekta Karamustafaoğlu oldu.

Kurucu Meclis, üyelerin büyük bir çoğunluğunun kabul oyu vermesiyle, anayasa tasarısı, 27 Mayıs 1961 tarihinde Kurucu Meclis tarafından kabul edildi.⁴⁵⁵ 9 Temmuz 1961'de ise halk oyuna sunuldu ve yüzde 61,5 oyla halk tarafından da kabul edildi.

⁴⁵³ Anayasa Komisyon Raporu, Cilt: 2, S. Sayısı, 35, s.3-4.

⁴⁵⁴ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1961, s.1-5

⁴⁵⁵ **Akşam**, 29 Mayıs 1961, s.1-5.

2.20. 1961 Anayasası'nın Getirdiği Siyasi Yenilikler

1961 Anayasası, 27 Mayıs darbesinden önce, ülkenin var olan rejim sorunlarına cevap verme, yeni yapılan anayasalardan da yararlanarak demokratik bir anayasa olma amacı taşımaktaydı. 1950-1960 yılları arasında yaşanan tüm sorunların, bir anayasa sorunu olarak görülmesinden dolayı, sorunların çözümü hep anayasada arandı. Bu nedenle 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'na göre daha uzun ve daha ayrıntılı bir anayasa idi.⁴⁵⁶ Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesini açık olarak kabul eden katı bir anayasa olmakla birlikte, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'ndan oldukça farklıydı. Örneğin 1924 Anayasası'nın 2. Maddesinde 1937 tarihinde anayasada yerini alan ve devletin temel nitelikleri olarak kabul edilen cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık ilkelerine yer verilirken, 1961 Anayasası bu ilkelerden halkçılığı, devletçiliği ve inkılapçılığı benimsemedi. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'nda 1. Maddede yer alan ve temel ilke olarak kabul edilen milli hâkimiyet ve devletin yönetim biçimi olan cumhuriyetin değiştirilmeyeceği ve değiştirilmesinin dahi teklif edilmeyeceği aynen 1961 Anayasası'nda kabul edildi. 1961 Anayasası bu örneklerin dışında aşağıda tek tek ele alınacak olan birçok yenilikler getirdi.

2.20.1. Egemenlik Hakkının Kullanılması

Millet varlığının bir ifadesi olmakla birlikte, Türk anayasa hukukunun temel ilkesi olan milli egemenlik ilkesi, cumhuriyet tarihinde, ilk kez 1921 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'nda görüldü. 20 Nisan 1924 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte milli egemenlik ilkesi bu anayasada da geçerliliğini korudu.

1924 Anayasası'nın 3. maddesinde milli egemenlik ilkesi “egemenlik bilâ kaydü şart milletindir” şeklinde yer alırken 4. Maddesinde ise “Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakikî mümessili olup, millet namına milli hâkimiyeti istimal eder” şeklinde yer aldı. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası bu hükümlere yer vermekle, milli egemenlik hakkının kayıtsız şartsız millete ait olduğunu kesin bir şekilde hükme bağladı ve aynı zamanda egemenlik hakkını millet adına koruma yetkisini devletin en yüksek siyasi organı olan TBMM'ne verdi. TBMM ise bu yetkiyi, yasama ve yürütme kuvvetini, kendi bünyesinde toplayarak kullandı.

⁴⁵⁶ Gözübüyük, Açıklamalı Türk Anayasaları, s.82.

1961 Anayasası ise milli egemenlik hakkının millete ait olması ve bu hakkın verilmesi ve korunması sistemi hakkında 1924 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'ndan farklı bir yöntem uyguladı. 1961 Anayasası'na göre egemenliğin tek sahibi kayıtsız şartsız millettir. Egemenlik haklarının kullanılması belli bir kişiye, zümreye veya herhangi bir sosyal sınıfa bırakılamazdı. Devlet, yetki ve sınırlarını ancak anayasanın koyduğu hükümlere göre kullanabilir ve bu yetkileri üç organa verebilirdi. Yasama yetkisini TBMM'ne, Yürütme yetkisini cumhurbaşkanı ve bakanlar kuruluna, Yargı yetkisine gelince, yargı yetkisini Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanabilirdi. Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasıyla devletin hukuki yetkilerinin tamamı yargı denetimine bağlı bırakıldı.⁴⁵⁷

2.20.2. Temsil Sisteminin Kabul Edilmesi

1961 Anayasası'nda yer alan esaslardan biri de milli hâkimiyetin başka bir uygulama biçimi olan temsili rejimdi. Temsili rejimin, hâkimiyetin halka değil, millete tanınmış olduğu durumlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Milli hâkimiyet ve temsili sistem esasına göre TBMM' ne üye olarak seçilen bir kimse, kendilerini seçmiş olanları değil bütün milleti temsil etmektedir. Cumhurbaşkanının bir dönem için seçtiği senatörler ile Cumhuriyet Senatosu'nun üyeleri içinde durum aynıdır. Milletvekilleri ve senatörler kendilerini seçen seçmenlerin veya bölgelerin değil, bütün milletin menfaatlerini korumak zorundadır.

Bu ifade, 1961 Anayasası'nın 76. Maddesinde TBMM üyeleri seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler şeklinde yer alır. Yine milli hâkimiyet ve temsili sistem esasına göre TBMM üyeleri kendini seçen seçmenler tarafından hiçbir şekilde görevinden alınamazlardı. Bu ifadeye göre görev süresi boyunca temsilcilik sıfatının kaldırılması hususunda seçmenlere hiçbir yetki verilmedi. Milli hâkimiyet ve temsili sistem esasına göre bir diğer husus da millet temsilcisi olarak seçilen bir kimse kendilerini seçen seçmenden emir ve yönerge alamazdı.

1961 Anayasası, vekâlet esasına yer vermediği gibi temsili sistemi, yarı temsili sistem “veya yarı doğrudan doğruya sistem” şekline sokabilecek referandum, halkın kanun teklif etme hakkı ve halkın veto etme hakkı gibi yöntemlere de yer vermedi. Temsili sistem, 1924 Anayasası'ndaki olduğu şekliyle alınarak, temel kanun olarak kabul edilen

⁴⁵⁷ Anayasa Komisyon Raporu, Cilt: 2, S. Sayısı 35, s.3-4.

anayasanın değiştirilmesinde dahi bütün yetki TBMM'ye bırakıldı. Seçmenlere bu konuda hak tanınmadı. 1961 Anayasasının, referandum, halkın veto etme hakkı ve halkın kanun teklifi etme hakkı gibi yöntemlere yer vermeyip, anayasanın temsili sistemi kabul etmesinin sebebi, ülkenin henüz bunu kabul edecek seviyeye gelmemesi ve okuma yazma oranının düşük olması gerekçesiyle bu yöntemlerin uygulanamayacağıydı.⁴⁵⁸

2.20.3. Anayasanın Üstünlüğü İlkesi

1961 Anayasası'nda yer alan esaslardan biri de anayasanın üstünlüğü ilkesiydi. Anayasanın üstünlüğünü sağlamak her şeyden önce millet iradesinin hâkimiyetini sağlamak ve devleti oluşturan bütün organların millet iradesine uygun hareket etmelerini gerçekleştirmektir. Yani bu temel kanunun, devlet organları (yasama yürütme yargı), idare makamlar ve kişiler tarafından ihmal edilmemesiydi. Bundan dolayı anayasanın üstünlüğü ilkesi 1961 Anayasası'nın 8. Maddesi ile kanunların anayasaya aykırı olamayacağı ve anayasa hükümlerinin tüm devlet organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan, doğrudan doğruya uygulanması gereken, temel hukuk kuralları olduğu şeklinde ifade edildi.⁴⁵⁹

2.20.4. Çift Meclis Sistemi

Cumhuriyet tarihinde, çift meclis sistemi ilk olarak 1961 Anayasası'nda yer aldı. 27 Mayıs 1960 darbesinden önce ilim ve siyaset adamları arasında ortak kabul edilen fikir, ikinci bir meclise gerek duyulması idi. Hatta bir kısım yazarlar, demokrasinin sürdürülebilmesi için, çift meclisten başka bir yasama sistemine gidilemeyeceğine inanarak, ikinci meclisin kurulmak zorunda olduğu fikrini savundu. Buna gerekçe olarak ise demokrasi rejiminin, diktatörlük rejiminin aksine, kuvvetli ve disiplinli toplum düzenini kolay yoldan sağlayamaması bakımından sakıncaları ve tehlikeleri olan riskli bir rejim olarak görülmesiydi. Aynı zamanda insan varlığının ve kişiliğinin gelişmesini sağlayacak tek yol demokrasiydi. Dolayısıyla bu sakıncaları ve tehlikeleri ortadan kaldıracak tek çözüm ise çift meclis sistemini getirmektir.⁴⁶⁰ 1961 Anayasası'nda, TBMM kuruluş ve yetkileri bakımından birbirinden ayrı ve farklı iki meclisten oluşmaktaydı. Bu meclislerden biri Millet Meclisi, diğeri ise Cumhuriyet Senatosu idi. 1961 Anayasası, kayıtsız şartsız Türk Milleti'ne ait olan egemenliğin, millet tarafından yetkili organlar

⁴⁵⁸ Arsel, Türk Anayasa Hukuku'nun, s.149-150.

⁴⁵⁹ Arsel, Türk Anayasa Hukuku'nun, s.152.

⁴⁶⁰ Arsel, Türk anayasa Hukuku'nun, s.153.

aracılığıyla kullanılacağını belirtilerek, yasama yetkisini TBMM'ye vermekte ve TBMM'yi oluşturan her iki organın yetkilerini bazı farkla aynı kılmakta hatta bazı konularda her iki meclisin birlikte toplanarak ortak karar vermeleri esasını kabul etmekteydi. 1961 Anayasası'na göre Millet Meclisi'nin üyelerinin tamamının doğrudan halk tarafından seçilmesine karşın, Cumhuriyet Senatosu'nda halk tarafından seçilen üyelerin yanı sıra seçimle gelmeyen üyelere de yer verilmekteydi.⁴⁶¹

2.20.5. Devlet Rejiminin Değiştirilememesi

1924 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'nda Türkiye devletinin bir cumhuriyet olduğu ifadesi kullanılmaktaydı. 1961 Anayasası'nda bu ifade aynen kullanılmakla birlikte, anayasaya, cumhuriyet rejiminin değiştirilmesinin asla kabul edilmeyeceğine hatta teklif bile edilemeyeceğine dair bir hüküm eklendi. Böyle bir maddenin konulmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin sürekliliğinin sağlanması istendi.⁴⁶²

2.20.5.1. Milli Devlet İlkesi

1924 Anayasası'nda yer alan ve Cumhuriyetin ilkelerinden biri olan milliyetçilik ilkesi, Temsilciler Meclisi'nin üzerinde uzun süre tartıştığı konulardan biri oldu. Üyelerden bazıları “milliyetçilik” ilkesinin anayasada yer alması gerektiğini savunurken, bazıları ise “milli devlet” tabirinin yer alması gerektiği görüşünü savundu.

Milliyetçilik kavramını savunanlara göre, Türk milliyetçiliği, ırkçılık ya da turancılık demek değildi. Ayrımcılık anlamına da gelmediği gibi komünizme karşı en büyük fikir ve ülkü idi. Anayasaya, milliyetçilik ilkesinin konmasıyla milli birlik ruhu sağlanmış olacaktı. Anayasada Atatürk inkılâplarından sonra, milliyetçilik kavramı milli bünyeye yerleştiği gibi, Türk milliyetçiliği, ne aşırı ve başka ulusları inkâr etme ne de başka uluslardan kendini üstün görme şeklinde hiçbir zaman olmamıştı. Aksine Türk milliyetçiliği, insani bir kavramdı. İkinci Dünya Savaşı sırasında, birçok millet, milliyetçilik kavramını başka şekillerde kullandığı halde, Türk milliyetçiliği insani esaslar dairesinde kalmıştı. Bu nedenle milliyetçilik kavramının, anayasada yer almasında hiçbir sakınca yoktu.

⁴⁶¹ Bülent Yavuz, Mahmut Bülbül, “Çift Meclis Sistemi ve Türkiye” Gazi Üniversitesi Hukuk Dergisi, Cilt XVI, Yıl: 2012, Sayı:1, s.228-229.

⁴⁶² Anayasa Komisyon Raporu, Cilt: 2, S. Sayısı 35, s.4.

Milli devlet tabirini savunanlara göre ise Türk inkılâbının ifade ettiği milliyetçilik kavramı, olumlu, seviyeli ve barışçıl idi. Ancak bugün milliyetçilik kavramı olumsuz ve saldırgan anlamıyla anılmaktaydı. Milliyetçilik kavramına anayasada yer verildiği takdirde, Atatürk'ün ve inkılâplarının ifade ettiği anlamdan farklı ve yanlış anlama gelebilecek bir kavrama yer verilmiş olunacaktı. Oysa ki milli devlet kavramına yer verildiği takdirde, Türk milliyetçiliğinin kabul etmediği aşırı ve zararlı anlamların dışında, Atatürk'ün kullandığı milli birlik anlamına gelen milliyetçiliği ifade eden bir kavram kullanılmış olacaktı. Ayrıca yeni bir anayasa hazırlanırken yanlış anlama gelebilecek ifadelerden kaçınılması gerekiyordu. Dahası modern anayasaların hiçbirinde milliyetçilik kavramına yer verilmemişti.⁴⁶³

Sonuç olarak 26 Nisan 1961 tarihli 54. Birleşimde, Temsilciler Meclisi, madde hakkında yapılan görüşmelerin uzamasından dolayı madde hakkında verilen yeterlilik önergesinden bir tanesi oya sunuldu ve kabul edildi. Madde hakkındaki on beş değişiklik, önergesiyle birlikte Komisyona soruldu. Anayasa Komisyonu'nun milli devlet ilkesi üzerinde ısrarcı olması nedeniyle madde açık oya sunuldu ve sonuç olarak 136 kabul, 50 ret ve 7 çekimser oya karşılık milli devlet ilkesi kabul edildi.

Bu maddenin Temsilciler Meclisi'nde kabul edilmesinin hemen ardından, Kurucu Meclis'in diğer kanadı olan Milli Birlik Komitesi'nin önüne getirildi. Ancak Milli Birlik Komitesi bu maddede bir değişiklik yaparak milli devlet ifadesi yerine, milliyetçi devlet ifadesini kabul etti. Bu değişiklik üzerine, Temsilciler Meclisi'ndeki Anayasa Komisyonunun önüne tekrar geldi. Anayasa Komisyonu milliyetçi devlet kavramını eleştirerek milli devlet ifadesi üzerinde ısrar etti ve madde üzerinde neden ısrar ettiğini hazırladığı raporda üç başlık altında açıkladı. Anayasa Komisyonu, bu raporda Atatürk inkılâbının ifade ettiği milliyetçilik kavramı ve ilkesine, milli devlet ilkesinin, milliyetçi devlet ifadesinden çok daha uygun olduğunu belirtti. Ayrıca, Atatürk milliyetçiliğinin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra milliyetçilik ya da milliyetçi devlet şekliyle kullanılmadığını belirtti. Dahası, milliyetçilik ve milliyetçi devlet kavramlarının farklı anlamlar taşıdığını anayasaya koyulacak olan bu kavramın yanlış anlaşılması için modern ve bilimsel bir kavram olan milli devlet ilkesinin anayasada yer alması gerektiğini vurguladı.⁴⁶⁴ Bu

⁴⁶³ Arsel, Türk Anayasa Hukuku'nun, s.159, TMTD, Cilt: 4, B: 54, s.288-305.

⁴⁶⁴ TMTD, Cilt: 4, B: 54, s. 311, Mehmet Utku Öztürk, 1961 Kurucu Meclisi, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2016, s.92.

ifadelerin ardından anayasada milliyetçi kavramı yerine milli devlet kavramı kabul edildi.⁴⁶⁵

2.20.5.2. Sosyal Devlet İlkesi

1961 Anayasası'nda yer alan ilkelerden biri de sosyal devlet ilkesi idi ki bu ilke ilk kez bir Türk anayasasında yer almaktaydı. Sosyal devlet anlayışı terim olarak, devletin, sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla, sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören bir anlayıştı. Diğer bir anlamıyla sosyal devlet, herkese insan onuruna yaraşır asgari bir hayat seviyesi sağlamayı amaçlayan bir devlet anlayışı idi.

Sosyal devlet ile sosyalist devlet anlam ve uygulama bakımından birbirinden çok farklı olmakla birlikte, sosyalist devlet, üretim araçları üzerinde özel mülkiyeti tamamıyla ortadan kaldırmaktaydı. Ayrıca sosyalist devlet, ekonomik hayatın düzenini serbest rekabete değil, merkezi planlamaya dayandırmaktaydı.

Sosyal devlet ise üretim araçları üzerinde özel mülkiyet hakkı ve özel teşebbüs özgürlüğü tanımakta, ayrıca ekonomik durum serbest rekabete ve piyasa ekonomisi kurallarına dayanmaktaydı.⁴⁶⁶

Sosyal devlet terimi, Temsilciler Meclisi'nde 7 Nisan 1961 tarihinde tartışma ve gündem konusu oldu. Bazı üyelere göre sosyal bir devletin amacı, insan onuruna yakışır bir yaşam şekli sunmaktır. Sosyal kelimesi, devletin sosyal adalet gereklerine göre inşa edildiği veya bütün hukukun sosyal eğilimlerini taşıdığı anlamına gelmekteydi.

Sosyal adalet toplumun her tabakasının iktisadi ve kültürel imkânlarından hakkına düşen hisseye sahip olması yolundaki dağılım yönteminin ilkesiydi.

Sosyal devlet ise insan şahsiyetine yakışır bir hayatın şartlarını gerçekleştirmek amacını taşıyan bir hizmet ve dağıtma devletiydi. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi böyle bir devletin sosyalist devlet olmadığı açıktı.

Gelecekte devleti yönetenler, sosyal adalet veya çalışma esaslarından birine, diğerine göre daha fazla önem verebilir ve yanlış anlayabilir bu ise uygulamada tehlikeli

⁴⁶⁵ Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997, s.56.

⁴⁶⁶ Kemal Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Yayınları, Bursa, 2009, s.206.

sonuçlar doğurabilirdi. Bu nedenle sosyal kelimesinin kullanılmasıyla gelecekte tehlikeli sonuçlar doğuracak olan yanlış anlaşılmalara önlenebilirdi.

Bazı üyelere göre ise sosyal adalet olmayan bir üretim sisteminin özgür toplumlarla alakası yoktu. Ayrıca sosyal adalet, Batılı devletler için kabul edilen ve uygulanabilen sosyal siyaset ilmine dayanan bir hürriyet ve demokrasi kurumuydu. Ayrıca sosyal adalet, bir iktisat disipliniydi ve bu nedenle iktisadi hareketlerin ortaya koyduğu, kaçınılmazı imkânsız zorunluluktan meydana gelmekteydi. Aynı zamanda sosyal adalet ayrıcalık yaratmadığı gibi sosyal uyumluluğu geliştirmekteydi.⁴⁶⁷ Devletin, sosyal hukuk esaslarını düşünceden, eyleme dönüştürecek yapıda kuruluşu, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir devlet olma niteliğinde oluşunun teminatı olarak kabul edildi ve bununla devletin ayırıcı değil fakat milli birlikçi olduğu ifade edildi.⁴⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyal devlet anlayışı ilk olarak 1961 Anayasası'nda yer aldı ve sosyal devlet terimine anayasada yer vermekle aynı zamanda sosyal devlet ilkesi güvence altına alınmış oldu.

2.20.5.3. Hukuk Devleti İlkesi

Hukuk devleti ilkesi, cumhuriyetin bir niteliği olarak ilk defa 1961 Anayasası'yla benimsendi ve bu anayasanın 2. Maddesinde yerini aldı. Bu madde Temsilciler Meclisi'nde tartışıldığı esnada Temsilciler Meclisi üyesi Esat Çağa hukuk devleti tanımını şu şekilde yaptı. Hukuk devleti tabiri devleti gayesi bakımından tanımlayan ve niteleyen bir oluşumdur. İçerik bakımından adil bir hukuk düzeni oluşturma ve devam ettirme amacını güden devlet hukuk devletidir.

Bir hukuk devletini oluşturan şartlar şunlardır. Hukuk ve yasama da dâhil olmak üzere devletteki, tüm kamu iktidarı organları üzerinde mutlak bir hâkimiyet sağlamaktır. Kanunlar biçimsel, soyut ve genel kurallara olarak sayılıp kabul edilmelidir. Kamu iktidarı çeşitli organlar arasında paylaştırılmalıdır. Kamuoyunun gücü önceden ölçülebilir, görülebilir ve hesaplanır olmalıdır. Fert özellikle idareye karşı dürüst hâkimler tarafından, hukuki yollarla korunabilmelidir. Yani içerik bakımından adil bir hukuk düzenini oluşturma ve devam ettirme amacını taşıyan ve bu amacın gerçekleşmesi için gerekli şartları sağlayan devlet hukuk devletidir.

Esat Çağa, hukuk devletinin tanımını ve hukuk devletini oluşturan şartları bu şekilde yaptıktan sonra ihtilalin hukuk devletini oluşturmak için yapıldığını ve

⁴⁶⁷ TMTD, Cilt: 2, B: 40, s.670-672.

⁴⁶⁸ Arsel, Türk Anayasa Hukuku'nun, s.162.

yasallığında buradan aldığını dolayısıyla anayasada ikinci Cumhuriyetin bir Hukuk Devleti olduğunu belirtti ve Türk Milletinin Tanzimat'tan bu yana, Hukuk Devletini gerçekleştirme amacında olduğunu, bu nedenle milletin bir hukuk devletinin kurulduğunu bilmesinin en doğal hakkı olduğunu vurguladı.⁴⁶⁹

Hukuk devleti, tanım olarak faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan, vatandaşlarına hukuki güvenlik sağlayan devlettir. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi hukuk devleti, hukuka bağlı olan devlet anlamına gelmekte, devlet ise yasama, yürütme ve yargı organlarından meydana gelmektedir. Devleti oluşturan bu organların her biri hukuk kurallarına bağlı olmak zorundadır. Bu hukuk devletinin genel şartıdır.

Birde hukuk devletinin özel şartları vardır. Bunlar ise idarenin, bütün eylem ve işlemleri yargı denetimine tabi olmalıdır. Ancak bu denetim sözde kalmaması için denetimi yapan mahkemelerin idareden bağımsız olmaları gerekmektedir. Bu nedenle hukuk devleti ilkesinin şartlarından biri mahkemelerin bağımsızlığı ilkesini kabul etmesidir. İdare bakımından diğer bir şart ise idari faaliyetlerin belirliliği ilkesidir. Hukuk devletinde idarenin eylem ve işlemlerinin idare edilenler tarafından önceden tahmin edilebilir olması gerekir. İdare takdir yetkisine sahip olduğu alanlarda dahi bir serbestiye sahip değildir. İdare bu yetkisini tüzük ve yönetmelik gibi genel kurallarla düzenlemek ve bu düzenlemelere uymak zorundadır. Buna düzenli idare ilkesi denilmektedir. Ayrıca bir hukuk devletinde, devletin bireyleri kendilerine uygulanacak hukuk kurallarının neler olduğunu önceden bilme ve kendi davranışlarını o kuralara göre ayarlayabilme imkânına sahip olmalıdır. Aksi halde kendilerini hukuk güvenliği içinde hissedemezler.⁴⁷⁰

2.20.6. Kişi Hak ve Ödevleri

Kişi hakları ve bu hakların korunması anayasa tarihinde uzun bir gelişme sonucunda varılan aşamanın bir ifadesiydi. 1961 Anayasası'nda kişi hakları, devleti yönetenlerin yetkilerini sınırlayan demokratik bir ilke olarak belirtilmekteydi. Ayrıca bu anayasada kişi hak ve özgürlüklerinin belirlenmesi, kanun hazırlayan organların takdirine bırakılmamaktaydı. Bu kanunların hazırlanmasında anayasanın belirlediği esaslar önemliydi. Çünkü kişi hak ve özgürlüklerin belirlenmesinde asıl yetkili organ anayasaydı. 1961 Anayasası'na göre her birey, yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme haklarına ve hürriyetine sahipti. Kişi dokunulmazlığı ve özgürlüğü, özel hayatın gizliliği,

⁴⁶⁹ TMTD, Cilt: 2, B: 40, s. 669.

⁴⁷⁰ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Yayınları, Bursa 2015, s.84-87.

haberleşme özgürlüğü, düşünce ve inanç hak ve özgürlükleri, eğitim ve öğretimin serbestliği, basın özgürlüğü ve basın araçlarının korunması, gazete ve dergi çıkarma hakkı, hak arama özgürlüğü, kanun yargı yolu ve kişi güvenliği gibi haklar anayasada düzenli ve ayrıntılı olarak yer almaktaydı. Ayrıca anayasada, bu hakları belirlenirken bu kanunları hazırlayan organın hangi durumlarda ve düşüncelerle ne ölçüde sınırlayabileceği, aynı zamanda hürriyet ve hakkın özünü hiçbir durumda tehlikeye sokamayacağı belirtilmekteydi.⁴⁷¹

1961 Anayasası'nın temel özelliklerinden bir de demokratik siyasi hayat kavramına yer vermesiydi. Siyasi hayat, siyasi güçlerin açıkça ve serbestçe hareket etme imkânı bulabilecekleri bir ortamdı. Siyasi ortamın demokratik olabilmesi için iktidarda olan güçlerin karşısında, halkın düşüncelerini ve tepkilerini açıklayacak, ortaya çıkaracak bir düzene koyacak araçların, kurum ve kuruluşların özgür bir ortamda çalışabilmeleri ve bu araçların ve kuruluşların üzerinde siyasi baskının olmaması gerekiyordu. Anayasada siyasi haklarla ilgili hükümlerin konulmasının amacı siyasi rejimi, kaynağını halktan alan bir kamuoyu rejimi haline getirmektir. Seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, vergi ödevi, dilekçe hakkı, dernek kurma hakkı gibi hakların verilmesi bu amacı gerçekleştirmeye yöneliktir.⁴⁷²

1961 Anayasası aynı zamanda sosyal ve ekonomik hak ve ödevlere de yer vermektedir. Bu haklar ise aile hakkı, mülkiyet hakkı, çalışma ve sözleşme hürriyeti, çalışma hakkı ve ödevi, sendika kurma hakkı, sosyal güvenlik, sağlık hakları gibi haklar idi. Bu haklar anayasada ayrıntılı ve düzenli olarak sıralanmaktaydı. Devlet bu hakları vermeyi bir ödev olarak bilir ve bu ödevi yerine getirmek için de sosyal ve ekonomik bakımdan teşkilatlanmayı bir görev olarak üstlenirdi. Bunu yaparken de demokratik esaslara göre ve devlet kuruluşlarına zarar vermeden yapmak zorundaydı.

Anayasada yer verilen bir diğer konu ise hürriyetlerin teminatı idi. Anayasa, hürriyetlerin herhangi bir saldırıya uğramaması konusunda hassasiyet göstermekte, bu amaçla yasama organının, anayasanın belirlediği sınırların dışına çıkmasını, Anayasa Mahkemesi aracılığıyla engellemekteydi. Bu konuda özellikle üzerinde durulan fikir, özgürlüklerle ilgili esasları düzenleyen yasama organının hürriyetlerin özünü tehlikeye düşürmeyecek bir sınır ile çevrili kalması fikriydi. Dolayısıyla yasama organı, Anayasa Mahkemesi aracılığıyla siyasi iktidarı sınırlamış olmaktaydı. Aynı zamanda anayasa,

⁴⁷¹ Anayasa Komisyon Raporu, Cilt: 2, S. Sayısı 35, s.6.

⁴⁷² Anayasa Komisyon Raporu, Cilt: 2, S. Sayısı 35, s.7.

hürriyetlerin ve demokrasi düzeninin teminatı olarak üniversite, radyo-televizyon gibi kurumları, sosyal yapının içinde yer almasında görmekteydi.

1961 Anayasası siyasi haklar ve siyasi yöntemlerle ilgili hükümlerin yanında siyasi teşkilatın kuruluşu ve işleyişi konusunda koyduğu kurallarla siyasi yaşamı bir açıklık içinde ilerleme yoluna sevk etmekteydi. Bu açıklık içinde muhalefetin varlığı ve siyasi hayatta aktif olması özgürlüklerin teorik ve hukuki teminatı yanında, anayasa düzeninin ve özgürlüklerin de teminatı idi.⁴⁷³

2.20.7. Parlamenter Sistem

Hükümet sistemleri, kuvvetler Birliği ve kuvvetler Ayrılığı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuvvetler ayrılığı sistemi de kendi arasında, sert kuvvetler ayrılığı sistemi ve yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Yumuşak kuvvetler ayrılığı sisteminde, yasama ve yürütme organları birbirinden yumuşak bir şekilde ayrılır ve bu sistemde yasama ve yürütme sistemleri kural olarak iki ayrı organa verildiği halde bu organlar tamamen birbirinden bağımsız değildirler. Bu organlar iç içe geçmişler ve karşılıklı olarak birbirlerinin hukuki varlığına son verme yetkisine sahiptirler. Bu sisteminde yasama ve yürütme organları arasında karşılıklı olarak bir iş birliği vardır. Bundan dolayı bu sisteme kuvvetler iş birliği sistemi de denilmektedir. Yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemine genel olarak, Parlamenter hükümet sistemi veya parlamenter sistem denir.⁴⁷⁴ 1961 Anayasası'nın getirdiği en önemli yeniliklerden biride işte bu parlamenter hükümet sistemidir. Parlamenter sistemin kısaca tanımını yapmak gerekirse yasama ve yürütme yetkilerinin ayrı organlara bırakılması ve bu organların birbirlerine karşı bazı güçlerle donanmış ve nihayet bu organlar arasındaki ilişkilerde hakem görevi yapabilecek bir kuvvetin oluşturulduğu bir sistemdir.⁴⁷⁵

Parlamenter hükümet sistemi aynı zamanda milli hâkimiyete dayalı bir sistem olduğu için de önemlidir. Bu nedenle parlamenter hükümet sisteminin, demokrasiyi güçlendirerek, halk iradesini en iyi şekilde ifade etme imkânı sağladığı görülmektedir.⁴⁷⁶

⁴⁷³ Anayasa Komisyon Raporu, Cilt: 2, S. Sayısı 35, s.8.

⁴⁷⁴ Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt:1, Ekin Yayınları, Bursa 2010, s.587-588.

⁴⁷⁵ Arsel, Türk Anayasa Hukuku'nun, s.166.

⁴⁷⁶ Anayasa Komisyon Raporu, Cilt: 2, S. Sayısı 35, s.4.

2.20.8. Yasama Organı

1961 Anayasası, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'ndan farklı olarak iki meclis sistemini benimsedi. Ancak iki meclis sistemi cumhuriyet tarihinde ilk kez görülmekle birlikte, Türk tarihinde ilk kez görülen bir yenilik değildi. 1876 Kanun-i Esasi Anayasası'na bakıldığında iki meclis sisteminin uygulanmakta olduğu görülmektedir.

1961 Anayasası'nda yasama görevini üstlenen organ Türkiye Büyük Millet Meclisi'ydi ve bu yetki başka bir organa devredilemezdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi ise Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki Meclis'ten oluşmaktaydı. Bununla birlikte Yasama organı, üç ayrı organ olarak işlevini sürdürmekteydi.

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu üstlendikleri görevleri yerine getirmekten başka, anayasanın 65. Maddesi gereğince, bir araya gelerek ortak toplantılar yapabilmekte, ancak kural ayrı ayrı çalışmaktı. Anayasa, “meclisler, anayasada gösterilen durumlarda toplanır” ifadesine yer vermekte ve bu birleşik toplantı sonucu oluşan heyeti kendisine özgü yetkilerle donatmaktaydı. Birleşik toplantıların gündemini genellikle TBMM'nin iç tüzüğünün yapılması, silahlı kuvvet gönderme, meclis soruşturması, karma komisyon raporlarının görüşülmesi, cumhurbaşkanını seçilmesi veya Yüce Divan'a gönderilmesi, sıkı yönetimin ilan edilmesinin onaylanması veya reddedilmesi gibi konular oluşturmaktaydı. Birleşik toplantılarda Türkiye Büyük Millet Meclisi tek bir heyet olarak görülmekte ve hiçbir organın kullanamayacağı yetkileri kullanmaktaydı.⁴⁷⁷

2.20.8.1. Millet Meclisi

Millet Meclisi, genel oyla ve d'Hont seçim sistemine göre seçilen dört yüz elli milletvekilinden oluşmaktaydı. Millet Meclisi seçimi, dört yılda bir yapılmakta ve milletvekilliği süresi dolan bir kişi tekrar seçilebilmekteydi. Boşalan milletvekilliği için seçim yani ara seçim hemen yapılmamakta ve iki yılda bir yapılan senato seçimiyle birlikte yapılmaktaydı. Ayrıca ara seçimler, Millet Meclisi genel seçimlerine iki yıl kala yapılmamakta, bu durumda ara seçim bir kez yapılmaktaydı.⁴⁷⁸

Millet Meclisi'nin yetkileri Cumhuriyet Senatosu'na nispeten daha ağırdı. Çünkü hükümet Cumhuriyet Senatosu'na karşı değil, Millet Meclisi'ne karşı sorumluydu. Ayrıca güven oylaması yalnızca Millet Meclisi'nde yapılmaktaydı. Bütçe Kanunu'nun kabul

⁴⁷⁷ Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun, s.259, Tanör, Osmanlı- Türk Anayasal, s.394-395.

⁴⁷⁸ Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun, s.260.

edilmesinde ve hazırlanan kanunların kabul edilmesinde son söz Millet Meclisi'ne ait olmakla birlikte kanun tasarısı ve teklilerinin görüşülmesinde Cumhuriyet Senatosu da etkiliydi.

1961 Anayasası'nın 92. Maddesine göre Millet Meclisi'nin onay verdiği bir kanun tasarısı veya teklifinin, Cumhuriyet Senatosu'nun salt çoğunlukla veya üçte iki çoğunlukla reddetmesi durumunda, bu kanun tasarısı veya teklifin, Millet Meclisi tarafından kabul edilmesi için aynı şekilde Millet Meclisi'nin de salt çoğunluğu veya üçte iki çoğunluğu gerekiyordu. Millet Meclisi'nde yeterli çoğunluğu sağlayamayan bir hükümetin, tasarılarının Cumhuriyet Senatosu tarafından reddedilmesi mümkündü. Millet Meclisi'nin kabul ettiği bir tasarı veya teklif Cumhuriyet Senatosu tarafından değiştirilerek kabul edilmişse ve yapılan değişiklikleri, Millet Meclisi'nin kabul etmemesi halinde her iki meclisin ilgili komisyonlarından seçilecek eşit sayıda üyelerden oluşan karma komisyon kurulmakta, karma komisyon tarafından hazırlanan tasarı veya teklif Millet Meclisi'ne sunulmaktaydı. Millet Meclisi, bu durumda ya karma komisyon tarafından hazırlanan metni kabul etmekte ya da Cumhuriyet Senatosu tarafından değiştirilmek şartıyla karara bağlanmış olan metni olduğu gibi kabul etmek mecburiyetindeydi. Şayet Millet Meclisi her ikisini de kabul etmek istemez, kendi hazırladığı metni kabul etmek isterse Cumhuriyet Senatosu'nda yapılmış madde değişiklikleri üye tam sayısı ile karara bağlanmış ise Millet Meclisi de üye tam sayısının salt çoğunluğuyla karar vermeliydi. Gensoru dışında, soru, genel görüşme, meclis araştırması ve meclis soruşturması gibi hükümeti denetleme araçlarında aynı zamanda anayasanın değiştirilmesi usulünde Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu eşit yetkilere sahipti. Fakat anayasanın 155. Maddesine göre anayasanın değiştirilmesi teklifinin kabul edilmesi için meclislerin ayrı ayrı üye tam sayılarının üçte iki çoğunluğunun oyu gerekiyordu.⁴⁷⁹

2.20.8.2. Cumhuriyet Senatosu

1961 Anayasası'na göre ikinci meclisi oluşturan Cumhuriyet Senatosu üç farklı üyeden oluşmaktaydı. Bu üyelerden sayıları yüz elli olan birinci grup halk tarafından seçilmekte, sayıları on beş olan ikinci grup üyeler ise Cumhurbaşkanı tarafından seçilmekteydi. Ayrıca bu iki grup üyeler, ancak iki yıl görev yapabilmekteydi. Anayasada tabii üyeler olarak geçen üçüncü grup üyeler ise ömür boyu görev yapmakta ve kendi aralarında iki gruba ayrılmaktaydılar. Bunlardan birincisi 13 Aralık 1960 tarih ve 157

⁴⁷⁹Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınları, Bursa 2019, s.87.

sayılı kanunun altında adları bulunan Milli Birlik Komitesi üyeleri ve başkanı, ikinci grup ise eski cumhurbaşkanları idi. Cumhuriyet Senatosu'na üye seçilebilmek için kırk yaşını doldurmuş olmak ve yüksek öğrenim görmüş olmak şarttı. Milletvekili seçilebilmek için ise otuz yaşını bitirmiş olmak ve Türkçe okuyup yazmak şarttı. Milletvekillerinin görev süresi dört yıldır ve seçimler dört yılda bir yapılmaktaydı. Cumhuriyet Senatosu üyelerinin tabii üyeleri hariç görev süresi altı yıl idi. Fakat Cumhuriyet Senatosu seçimleri iki yılda bir yapılmakta ve her seçimde, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte biri yenilenmekteydi. Cumhuriyet Senatosu'nun güvensizlik oyuyla hükümeti düşürme yetkisi yoktu.⁴⁸⁰

2.20.9. Yürütme Organı

Yürütme organı Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulundan oluşmaktaydı. Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilmekle birlikte, ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, sonraki oylamalarda salt çoğunlukla yetinilmekteydi.

Bakanlar Kurulu ise Başbakan ve Bakanlardan kurulmakta ve Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanmaktaydı. Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakan tarafından seçilmekte ve Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktaydı. Bu şekilde kurulan Bakanlar Kurulu, Millet Meclisinden güvenoyu almak zorundaydı.⁴⁸¹

2.20.10. Yargı Organı

Hukuk devletinin temel ilkesi, bütün devlet etkinliklerinin hukuk kurallarına uygun hale getirilmesidir. Bu ise ancak yargı yoluyla olmaktadır. 1961 Anayasası'na baktığımızda bu anayasa, devletin bütün faaliyetlerini kurallar hiyerarşisi içinde yargısal denetime bağlı tutmaktaydı.

⁴⁸⁰ Soysal, 100 Soruda Anayasanın, s.62, Kazım Öztürk, Gerekçeli Anayasa, Bilgi Yayınları, İstanbul 1971, s.137-143, Sıddık Sami Onar, İdare Hukukunun Umumi Esasları, Cilt: 1, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1966, s.210.

⁴⁸¹ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s.88, Arsel, Türk Anayasa Hukuku'nun, s.362-363.

2.20.10.1. Anayasa Mahkemesi'nin Kurulması

1961 Anayasası'nın yargı konusunda getirdiği en önemli yeniliklerden biri de Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu idi. Anayasa Mahkemesi, hukukun, anayasanın ve hukuk devleti uygulamalarının korunması ayrıca yasaların ve Millet Meclisi İçtüzüklerinin, anayasaya uygunluğunu denetlemek amacıyla kuruldu. Fakat bu denetimin yapılabilmesi için, anayasada sayılan belli kişi ve kuruluşların doğrudan doğruya iptal davaları açmaları ya da uygulanacak bir yasa hükmü dolayısıyla başka bir mahkemede ileri sürülen anayasaya aykırılık iddiasının ciddi bulunarak aynı mahkeme tarafından Anayasa Mahkemesi'ne başvurulması gerekiyordu. Cumhurbaşkanı, son milletvekili seçiminde geçerli oy sayısının yüzde 10 unu alan veya Millet Meclisi'nde temsilcisi bulunan siyasi partiler veya bu partilerin meclis grupları, yasama meclislerinden birinin üye tamsayısının en az altıda bir tutarındaki üyeleri, Yüksek Hakimler Kurulu, yargıtay, danıştay, askeri yargıtay ve üniversiteler doğrudan doğruya iptal davası açma hakkına sahipti.⁴⁸²

Anayasa Mahkemesi üyeleri, 15 daimî ve 5 yedek üyeden oluşmaktaydı. Üyelerde aranan şartlar ise 40 yaşını doldurmuş olmak ve 65 yaşını doldurmamış olmak, yargıtay, danıştay, askeri Yargıtay veya sayıştayda başkanlık, üyelik, başsavcılık ve başkanın sözcülüğü veya üniversitelerde hukuk, iktisat veya siyasal bilimler alanlarında en az beş yıl öğretim üyeliği veya on beş yıl avukatlık yapmış olmaktı.

Üyelerin 3 ünü Millet Meclisi, 2 sini Cumhuriyet Senatosu gizli oyla ve her meclisin üye sayısının 2/3 çoğunluğuyla seçmekteydi. Seçilecek 5 üyeden ikisi, Üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri'nin, birlikte yaptıkları toplantıda tespit edecekleri aday listeleri ile Yasama Meclislerine teklif olunmaktaydı. Geri kalan üç üye de Yasama Meclislerine mensup milletvekillerinin dışından seçilmekteydi. Anayasa Mahkemesi'nin üyelerinden 4 ü yargıtay, 3 ü danıştay, 1'i ise sayıştay tarafından seçilmekteydi. Ayrıca anayasaya göre cumhurbaşkanı da 2 üye seçme yetkisine sahipti. Cumhurbaşkanı bu üyelerden birini Askerî Yargıtay Genel Kurulu'nun, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla ve gizli oyla göstereceği üç aday arasından seçmekte ve tayin etmekteydi.

⁴⁸² Soysal, 100 Soruda Anayasanın, s.66-67.

Yedek üyeler ise bunlardan ikisini yargıtay, diğer ikisini Yasama Meclisleri ve birini de danıştay seçmekte ayrıca yedek üyelerin seçiminde de asılların seçimindeki usul uygulanmaktaydı.

Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyeleri, Yüksek Mahkeme'deki görevleri devam ettiği müddetçe, başka resmî veya özel hiçbir görev alamadıkları gibi, siyasî veya idari seçimlerde dahi hiçbir suretle aday olamaz, aday gösterilemez ve seçilemezlerdi. Bu hükümden anlaşılacağı gibi Anayasa hâkimliği görevini yüklenen örneğin bir üniversite öğretim üyesi artık üniversitedeki görevine devam edemez idi.⁴⁸³

Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkileri ise anayasa da yer alan ilkelere bağlı kalmak ve anayasanın hükümlerine uygun olmayan esasları geçersiz kılmak, ayrıca insan hak ve özgürlüklerini korumaktı. Anayasa Mahkemesi diğer anayasalar gibi, yetkilerini doğrudan doğruya anayasadan almaktaydı. Bu nedenle bu yetkiler Yasama Meclislerinin geçireceği bir kanunla değiştirilemez, azaltılamaz ve artırılmazdı.⁴⁸⁴

Anayasa Mahkemesi'nin diğer görev ve yetkileri kanun ve yasama içtüzüklerinin anayasaya uygunluklarını denetlemek, parlamento üyeliği ile ilgili parlamento kararlarını denetlemek, ceza davası ve benzer davalara bakmak ki Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 99. ve 147. maddesine göre Anayasa Mahkemesi, cumhurbaşkanını vatan hainliği suçlarından, bakanlar kurulu üyelerini, yani bakanları da görevleriyle ilgili suçlarından, Anayasanın 147. ve Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu Hakkındaki Kanunun 20/3. maddelerine göre danıştay, yargıtay, askerî yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyeleriyle Cumhuriyet Başsavcısını, Başkanun Sözcüsünü, Askerî Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini göreviyle ilgili suçlardan yargılamaktaydı.

Anayasa Mahkemesi'nin bu görevlerinin yanında danıştay başkan ve üyeleriyle başkanun sözcüsünün seçimi, uyuşmazlık mahkemesi başkanının seçimi olmak üzere idari görevleri de bulunmaktaydı.⁴⁸⁵

1961 Anayasası'nın getirdiği en önemli yeniliklerden biri de siyasi partilerin kontrolü idi. Bu kontrol doğrudan doğruya en yüksek yargı organı olan Anayasa Mahkemesi'ne verilmekteydi. Anayasanın belirlediği kurallara aykırı olarak kurulan siyasi partiler bir Sulh Mahkemesi tarafından değil Anayasa Mahkemesi tarafından temelli

⁴⁸³ A. Ülkü Azrak, "Türk Anayasa Mahkemesi Anayasa Düzenindeki Yeri- Teşkilatı- Fonksiyonları", 55 Yıl 55 Makale, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2017, s.21-24.

⁴⁸⁴ Arsel, Türk Anayasa Hukuku'nun, s.457.

⁴⁸⁵ Azrak, "Türk Anayasa Mahkemesi", s.27-31.

kapatılırdı. Ayrıca din istismarında bulunan partiler yine Anayasa Mahkemesi tarafından temelli kapatılırdı.⁴⁸⁶

2.20.10.2. Yüksek Hakimler Kurulu’nun kurulması

Anayasa Mahkemesi’nin dışında 1961 Anayasası’nda yer alan yargı organında yapılan yeniliklerden biri de Yüksek Hakimler Kurulu’nun kurulması oldu. Yüksek Hakimler Kurulu 18 asıl ve 5 yedek üyeden oluşmakta, bu üyelerden 6’sı yargıtay genel kurulu tarafından, 6’sı birinci sınıfa ayrılmış hakimler tarafından kendi aralarında gizli oyla seçilmekteydi.

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu ve yüksek mahkemelerde hakimlik yapmış veya bunlara üye olma şartlarını yerine getirmiş olanlar arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile 3’er üye seçilmekteydi. Bu yöntemle yargıtay genel kurulunca 2, birinci sınıfa ayrılmış hakimler ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından birer yedek üye seçilmekteydi.

Yüksek Hakimler Kurulu başkanı seçimi, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kendi içinden seçilmekteydi. Kurulun üyelerinin görev süresi 4 yıl olmakla birlikte her iki yılda bir yarısının seçimi yenilenmekteydi. Ayrıca hakimlik görevinde seçilmiş olan üyeler ardı ardına iki defa seçilemezdi. Dahası üyeler görevlerinde kaldıkları süre boyunca başka işlerde çalışmaları yasak olduğu gibi başka bir görev de alamazlar idi.

Yüksek Hakimler Kurulu’nun görev ve yetkileri ise hakimlerin bütün özlük işleri hakkında karar verme, bir hâkimi ne sebepten olursa olsun meslekten çıkarılması hakkında genel kurulun salt çoğunluğu ile karar verme ve bir mahkemenin veya bir kadronun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi, belli konular için Yüksek Hakimler Kurulu tarafından görevlendirilen üst hakimler aracılığıyla hakimlerin denetlenmesi idi.⁴⁸⁷

1961 Anayasası’nda yer alan yargı kuruluşlarından biri de yargıtay, danıştay ve askeri yargıtay arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmek için “Uyuşmazlık Mahkemesi” kurulması idi.

⁴⁸⁶ Tarık Zafer Tunaya, Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1966, s.252.

⁴⁸⁷ Cemal Güven, Anayasalar, Kanunlar ve TBMM Kararları, Eğitim Yayınları, Konya 2016, s.485-486.

2.21. 1961 Anayasası'nda Seçimler Konusunda Yapılan Yenilikler

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde devleti yönetme hakkına sahip olmanın yani iktidarda kalmanın tek temel kuralı halk tarafından seçilmektir. Bir iktidar ancak seçim yoluyla iktidara geldiği takdirde meşruluğunu kazanmış olur. Bu açıdan demokratik rejimin temel kurumlarından olan seçim kurumu ve seçim sistemleri önemlidir. Düzenli ve memnun bir toplum yaratmanın aynı zamanda toplum ile devleti idare edenler arasında ilişki kurmanın tek yolu seçimlerdir. Bu nedenle demokrasi rejimlerinin temellerinin atıldığı ilk günden itibaren ve demokrasi rejimini yönetim şekli olarak kabul eden ülkelerde, kendi ülkelerinin şartlarına, toplum yapısına uygun, makul ve kabul edilebilir bir seçim sistemi oluşturmak bu ülkelerin en önemli sorunlarından biri olmuştur. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile demokratik bir düzene kavuşan Türkiye'de de kendi yapısına uygun bir seçim sistemi bulmak, her daim devleti idare edenlerin zihninde bir meşguliyet konusu olmuştur. Türkiye'nin seçim sisteminin geçirdiği evrelere bakıldığında bu sürecin gerçekten uzun ve zor bir süreç olduğu açıkça görülmektedir.

Türk tarihine baktığımızda ilk seçimler 1876 Kanun-i Esasi Anayasası'nın yürürlüğe girdiği ve bu anayasanın belirlediği esaslara göre 1877 yılında yani Birinci Meşrutiyet döneminde yapıldı. İkinci Meşrutiyet döneminin ilk seçimleri ise 20 Temmuz 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkata göre yapıldı. Bu kanun da iki dereceli seçim sistemi esas alındı. İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkata, yapılan bazı değişikliklerle 1920 seçimleri hariç 1942 yılına kadar yapılan bütün seçimlerde uygulandı. İntihab-ı Mebusan Kanunu, 14 Aralık 1942 tarihinde yürürlükten kaldırıldı. Yerine 4320 Sayılı Mebus Seçim Kanunu kabul edildi.

4320 Sayılı Mebus Seçim Kanunu ile ilk seçim 1943 yılında yapıldı. Bu seçim aynı zamanda tek partili dönemin son seçimi oldu. 1946 yılında tek partili dönemden çok partili döneme geçilmesiyle birlikte seçim sisteminde de değişiklik yapıldı. 5 Haziran 1946 tarihinde 4918 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu yürürlüğe girdi. Bu kanunun getirilmesiyle birlikte, iki dereceli seçim sisteminden, liste usulü çoğunluk sistemine ve açık oy, gizli sayım esaslarına dayanan tek dereceli seçim sistemine geçilmiş oldu. 4918 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte 4320 Sayılı Mebus Seçim Kanunu yürürlükten kaldırıldı.

21 Temmuz 1946 seçimleri çok partili dönemin ilk seçimleri oldu ve bu seçim 4918 Sayılı Milletvekili Seçim Kanuna göre yapıldı. Fakat 1946 seçimlerinin açık oy gizli

sayım usulüyle yapılması seçim sonuçlarına hile karıştığı düşüncesini beraberinde getirdi. Bu durum muhalefet gurupları tarafından tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine 1948 tarihinde seçim sisteminde tekrar bir düzenleme yapılarak 5258 sayılı kanunla gizli oy, açık sayım usulü getirildi.

1950 yılına gelindiğinde ise 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla seçim kurulları yargı denetiminin eline bırakıldı. Bu kanun aynı zamanda seçimlerin demokratik ve serbest bir ortamda yapılmasına zemin hazırladı. Ayrıca bu kanunla seçimlerin tek dereceli ve liste usulü çoğunluk sistemine göre yapılması esas alındı. 14 Mayıs 1950 seçimleri bu seçim sistemine göre yapıldı. 5545 sayılı kanun, seçim tutanakları ile ilgili itirazları, Yüksek Seçim Kurulu'nun hazırladığı rapor üzerine, TBMM tarafından kesin karara bağlanmasını gerekli görüyordu. Fakat 1954 yılında yürürlüğe giren 6272 Sayılı Kanun'la milletvekilleri tutanakları hakkındaki itirazları inceleyerek karara bağlama yetkisi, Yüksek Seçim Kurulu'na bırakıldı.⁴⁸⁸

27 Mayıs darbesi öncesinde seçim sisteminde bu yenilikler yapılırken sonrasında da her alanda olduğu gibi seçim sistemi üzerinde de birtakım yenilikler yapıldı. 1961 Anayasası'nda yer alan seçim sistemi ile ilgili yenilikler şunlardı.

2.21.1. Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun

Bu kanunun amacı seçmen yaşına gelmiş her vatandaşın oyunu kullanmak şartıyla ülke yönetimine katılmasını sağlamaktır. Bunun içinde seçmen kütüğüne ihtiyaç vardır. Milletvekili seçimlerinde, Cumhuriyet Meclisi seçimlerinde, belediye seçimlerinde köy muhtar ve heyetleri seçimlerinde ve diğer bütün seçimlerde bu kanun uygulanmaktaydı.

27 Mayıs darbesinden önceki dönemlerde yapılan seçimlerde, seçmen kütüklerinde bazı aksaklıkların ve eksikliklerin yaşanması ve bu eksikliklerin seçimlerin yapılma usulüne ve sonuçlarına etki etmesi seçim kanununda yeni düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kıldı. Bu sebepten dolayı millet idaresini yansıtan seçimlerin serbest, dürüst ve güvenilir bir şekilde yapılması için seçimlerin temel hükümleri ve seçmen kütükleri hakkında kanun hazırlandı. Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan seçimlerle ilgili taslağın görüşülmesi ve tartışılması için Temsilciler Meclisi'nde bir Seçim Kanunu Komisyonu seçildi. 9 Ocak 1961 tarihinde Seçim Kanunu Komisyonu'nu üyelikleri için yapılan seçime 247 üye katıldı. Nüvit Yetkin, Şefik İnan, Zeki Kumrulu,

⁴⁸⁸ RG No:8641, 23 Şubat 1954, s.8254.

Sahir Kurutluoğlu, Necip Bilge, Hıfzı Oğuz Bekata, İlhami Sancar, Ahmet Köseoğlu, Kenan Esengin, Şahap Kitapçı, Bahri Çolakoğlu, Atıf Ödül, Seyfi Öztürk, Şükûfe Ekitler, Halil Özmen, Nafiz Çağatay, Atalay Akan, Rıza Göksu, İsmet Giritli sonradan geri çekildi, Kuran Alp, Muin Küley, Yavuz Feyzioğlu seçildi.⁴⁸⁹ Bu Komisyon, Temsilciler Meclisi'nde iki ay süreden çalışmanın ardından 1961 anayasasında yer alan Seçim Kanununu kabul etti.

2.21.2. Müstakil Kanun

Seçim Komisyonu üyeleri tarafından hazırlanan Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun tasarısı 3 Mart 1961 tarihinde Temsilciler Meclisi üyelerine dağıtıldı. Bu kanun tasarısı hakkında Temsilciler Meclisi'nde, 8 Mart 1961 tarihli 24. Birleşim oturumunda başlayan görüşmeler 6 Nisan 1961 tarihli 39. Birleşim oturumunda sona erdi. Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun görüşmeleri sırasında, tartışma konularından ilk olarak üzerinde durulan konu Müstakil Kanun konusu oldu. Meclis üyelerinden bazıları Seçimlerin Temel Hükümleri Hakkında bir kanun yapılmasını savunurken bazıları ise Seçmen Kütükleri hakkında ayrı bir kanun yapılmasını savundu.

Üyelerden Alp Kuran, 27 Mayıs'tan sonra anayasanın halkoyuna sunulmasında ve seçimlerin yapılmasında kütüklere ihtiyaç olduğunu belirterek, bu sebepten dolayı Temsilciler Meclisi'nin öncelikli olarak bir Seçmen Kütüğü Kanunu hazırlamasının kesinlikle zorunlu olduğunu belirtti. Ayrıca Kuran, Seçmen Kütüğü Kanunu'nu hazırlarken komisyonun, İtalya'nın Seçmenler ve Seçim Kanunu'nu örnek alması gerektiğine ve elli maddeden oluşan bir Müstakil Seçmen Kütükleri Kanunu hazırlamasını bir öneri olarak Meclis'e sundu.⁴⁹⁰

Bu konuyla ilgili olarak fikir beyan eden Turhan Feyzioğlu'na göre Anayasa kesin olarak kabul edilmeden önce Seçim Kanunun bütün olarak kabul edilmesi mümkün değildi. Bu nedenle bir taraftan kütüklerin öncelikle görüşülmesi, diğer taraftan Seçim Kanununun bazı hükümlerinin anayasanın kabulü ile bağlantılı olmasından dolayı seçim kanununun iki ayrı kısım halinde kabul edilmesi zorunluydu. Ayrıca anayasanın halkoyuna sunulması için bir Seçmen Kütüğüne ihtiyaç vardı ve anayasa kabul edilmeden önce Seçmen Kütükleriyle ilgili hükümlerin kanunlaşması gerekliydi. Yani seçmen

⁴⁸⁹ TMTD, Cilt: 1, B: 2, s.16, **Son Havadis**, 10 Ocak 1961, s.1-5.

⁴⁹⁰ TMTD, Cilt: 1, B: 24, s.505-505.

kütükleri ve seçimlerin temel hükümleri birbirinden bağımsız olarak düzenlenemeyecek esaslardı. Anayasanın onayına kadar geçen süre içinde ise kütüklerin hazırlanması mümkündü. Feyzioğlu'na göre Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un hazırlanmasının yanında eski Seçim Kanunu'nun artık işlevini sürdürmesinin olanaksız olmasından dolayı seçim işlerinin işleyişi ile ilgili bir Seçim Kanunu hazırlanmayıldı. Milletvekili sayısı, seçim sistemi, seçilme ve seçme ehliyeti gibi esaslar dışındaki hükümler, Seçimlerin Temel Hükümleri halinde toplanmalı bunun dışında kalan hükümler ise beş, on maddeden oluşan bir kanunla anayasadan sonra düzenli olarak toplanmalıydı.⁴⁹¹ Müstakil Kanun hakkında uzun süren tartışmalar sonunda alınan karara göre, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri şeklinde tek bir kanun olarak kabul edildi.

2.21.3. Geçici Kütük Sistemi

5545 sayılı kanunda yer alan ve seçmen kütüklerinin daimiliğini düzenleyen 10. Maddeye göre her seçim bölgesinin bir seçim kütüğü bulunmakta ve aynı kanunun 25. Maddesi gereğince her yıl nisan ayında yapılacak olan yoklama ile kütüklerin yenilenmesi sağlanmaktaydı. 1950'den sonra hızla artan nüfus artışı, kırsal nüfusun kente göçmesi gibi nedenlerden dolayı bu yoklama işi devlet için bir külfet olmaktaydı. Ayrıca ikametgâh değiştirilmesi, seçmen yaşına gelen bireylerin daimî kütüklere yazılması gibi nedenlerden kaynaklanan aksaklıklar daimî kütük sisteminin sonucu olarak görülmekteydi. Dolayısıyla Kurucu Meclis, seçim kanununu hazırlarken geçmişte yaşanan aksaklıkları da göz önünde bulundurarak, seçimlerin demokrasi ve hukuk esasları dâhilinde yapılmasını sağlayacak düzenlemeler yapmayı amaçladı.⁴⁹² Daimî kütük meselesi Temsilciler Meclisi'nin gündemine getirilerek üzerinde tartışılan konulardan biri oldu.

Daimî kütük sistemini savunan ve geçici kütük sisteminin sakıncalarını geçmiş dönemlerden örnek vererek açıklayan Alp Kuran'a göre Rusya hariç dünyanın hiçbir ülkesinde geçici kütük sistemi kullanılmamaktaydı. Türkiye'de 1950-60 yılları arasında seçmen kütüklerinde yaşanan yolsuzlukların nedeni daimî kütük sistemi değil, Demokrat Parti'nin daimî kütük sistemini geçici kütük sistemine benzeterek uygulamasıydı. Kuran, 1954 seçimleri öncesi Demokrat Parti'nin 5545 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanun'un 25. maddesini değiştirmesi, 1950 seçimlerinde hazırlanan kütükleri geçersiz sayması ve yeni bir seçmen kütüğü hazırlaması nedeniyle birçok vatandaşın oy kullanamadığını,

⁴⁹¹ TMTD, Cilt: 1, B:24, s.507.

⁴⁹² Mehmet Utku Öztürk, 1961 Kurucu Meclisi, s.70.

dolayısıyla milli iradenin tam olarak uygulanmadığını ifade etti. 1957 seçimleri öncesinde yine Demokrat Parti'nin çıkardığı bir kanunla partilerin seçimlerde işbirliği yapmasını engellediğini aynı zamanda yedi gün gibi kısa bir zaman zarfında seçmen kütüklerinin tekrar hazırlandığını bunun ise seçmen kütüklerinde yolsuzluk yapılması imkânını ortaya çıkardığını vurguladı.⁴⁹³ Kuran, Geçici kütük sisteminin yolsuzluklara yol açmasının yanında, devlet bütçesine büyük bir külfet olacağını ve her iki yılda bir yeni seçmen kütüğünün hazırlanmasının gerekeceğine bunun da uzun bir zaman alacağına dikkat çekti.⁴⁹⁴

Daimî kütük sistemi konusunda Alp Kuran ile aynı fikirde olduğunu belirten Turhan Feyzioğlu bu sistemin 1950'de kabul edildiğini ve Batıda uygulanan sistemlere bakılarak hazırlandığını, 1950'den sonra yılda bir defa yoklama usulünün düzensizliğe yol açtığını ve her yoklamada kütüklerin bozulduğunu belirtti. 1957'den sonra ise hükümetin ve muhalefetin her seçimden önce yeni bir kütük hazırlama usulüne olumlu bakmaya başladıklarını ifade etti. Ayrıca Feyzioğlu, 1957 seçimlerinde yaşanan yolsuzluklara sebep olarak seçmen kütüğü sistemini değil, Demokrat Parti İl Temsilcilerinin kütüklerde uyguladıkları yolsuzlukları gösterdi ve ayrıca bunun belgelerle ispat edildiğini belirtti.

Daimî kütük sistemi hakkında görüş bildiren üyelerden biri de İsmet Giritli oldu. Giritli, Seçim Komisyonu'nun, Daimî Kütük sistemi ile ilgili iki endişesinin olduğunu, bunlardan birinin her yıl yapılan yoklamaların büyük zahmetlere ve maddi zorluklara yol açacağı, diğeri ise bu şekilde yoklama sistemi içerisinde kötü niyetli bazı iktidarlara, siyasi hilelere başvurma imkânı vermeme düşüncesi idi. Giritli'ye göre Seçim Komisyonu'nun hazırladığı tasarı her seçim için yeni kütük hazırlanmasını gerekli kılacaktı, bunun ise her altı ayda bir nüfus sayımı yapılacağı anlamına gelmekteydi.⁴⁹⁵

Üyelerden Atıf Ödül bu konuya biraz daha açıklayıcı olarak yaklaştı. Atıf ödül daimî kütük sisteminin 1950 kanununda kabul edildiğini ancak bu kanunda kütüklerin daimî olduğu ifadesinin yer aldığını belirtti. Ödül, daimî kütük sisteminin Batıdan olduğu gibi alınmadığını ayrıca batılı demokratik ülkelerde bu sistemin, düzenli olarak işleyebilmesi için sadece bu işle meşgul olmak şartıyla, geniş kadrolu dairelerin var olduğunu belirtti. 1950 kanununda yer aldığı şekliyle kütüğün düzenlenmesinin, idarenin görevi olduğunu, vali ve kaymakamın emri üzerine muhtarların ve yönetim kurullarının

⁴⁹³ TMTD, Cilt: 1, B:24, s.503.

⁴⁹⁴ TMTD, Cilt: 1, B: 24, s.530.

⁴⁹⁵ TMTD, Cilt: 1, B:24, s.508- 511.

kütükleri düzenlediklerini açıkladı. Atıf Ödül ayrıca 1954 ve 1957 seçimlerinde yaşanan yolsuzlukların nedenini 1950 Seçim Kanunu'nun kütük sistemine bağlamanın yanlış olduğunu, 1950 Seçim Kanunu'nda, kütükler hakkındaki hükümlerle ilgili eksikliklerin bulunduğunu ancak Demokrat Parti tarafından dürüst ve aslına uygun olarak uygulanmadığından dolayı 1954 ve 1957 seçimlerinde seçmen kütüklerinde yolsuzlukların yaşandığını vurguladı. 1954 ve 1957 seçimlerinde hazırlanan seçmen kütüklerinin 1950 seçim kanununa göre hazırlandığını belirtti. Ödül, aynı zamanda Demokrat Parti'nin daimî kütük sistemi içinde kendi amacını gerçekleştirme imkânı bulamadığı için 1957 seçimlerinden sonra daimî kütük sisteminden ayrılarak geçici kütük sistemini uyguladığına dair düşüncelere de açıklık getirdi. Demokrat Parti'nin kanunda değişiklik teklifinin asıl amacının iktisadi devlet kuruluşlarında çalışanlara, oturma kaydı aranmaksızın bu kuruluşta çalıştıklarına dair bir belge ile çalıştıkları yerde oy kullanma imkânını sağlamayı amaçladığını belirtti. Daimî kütük sisteminin memleket şartlarına uygun olmadığı için tasarıda yer vermediklerini vurguladı.⁴⁹⁶

Şefik İnan da hemen hemen Atıf Ödül ile aynı düşünceleri dile getirerek daimî kütük sisteminin uygulanmasının henüz mümkün olmadığını dile getirdi.⁴⁹⁷

Sonuç olarak 5545 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda, “*seçmen kütüğü*” başlıklı 10. Maddesinde “*Her seçim bölgesinin bir kütüğü vardır bu kütük daimidir.*” hükmü yer almaktaydı. Temsilciler Meclisi'nde görüşülen, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunu hazırlayan Seçim Komisyonu, daimî kütük esasından vazgeçerek, hazırladığı kanun tasarısının “seçmen kütüğünün geçiciliği başlığını taşıyan 28. Maddesinde “*seçimlerde her seçim bölgesi için bir seçim kütüğü düzenlenir. Şu kadar ki kütüklerin kesinleştiği tarihten itibaren altı ay içinde yapılacak seçimlerde, yeniden kütük düzenlenmez.*” hükmünü getirerek geçici seçmen kütüğü sistemini kabul etti⁴⁹⁸

2.21.4. Seçmen Yaşının 18'e İndirilmesi

Tasarıda yer alan ve Temsilciler Meclisi'nde tartışılan bir konuda 1950 tarihli 5545 sayılı kanununda 22 olarak belirlenen seçmen yaşının bu tasarıda 18'e indirilmesi üzerine oldu. Üyelerden İsmet Giritli, 27 Mayıs darbesini ülkenin aydın, zinde ve genç

⁴⁹⁶ TMTD, Cilt: 1, B: 24 s.532- 533.

⁴⁹⁷ TMTD, Cilt: 1, B:24, s.538.

⁴⁹⁸ Mehmet Utku Öztürk, 1961 Kurucu Meclisi, s.70-71.

kuvvetlerinin yaptığını, amacın ülkenin yönetiminde ve idaresinde genç kuvvetlerin katılımını sağlamak olduğunu bu yüzden de seçmen yaşının 22’den 18’e indirilmesinin çok isabetli bir karar olduğunu dile getirdi. Giritli’ye göre 18 yaşı erginlik yaşıydı. 18 yaşını tamamlayan her birey her türlü yetkiye sahip olmakla birlikte, ticari ve medeni davranışta bulunmaya hak kazanmış demektir. Geçmişten bu yana 18 yaş mahalli seçimlere katılma yaşıydı. Ayrıca Anadolu’da 18 yaşındaki gençler hayatını kazanmaktaydı.⁴⁹⁹

Orhan Köprülü, seçmen yaşının 22’den 18’e indirilmesinin doğru olmadığını dile getirdi. Köprülü gerekçe olarak, 18 yaşındaki gençlerin büyük şehirlerde liselerde öğrenci olduklarını köylerde ise 18 yaşındaki gençlerin henüz askere gitmediklerini gösterdi ve seçmen yaşının 18’e indirilmesi durumunda liselere siyasetin gireceğini, köylü vatandaşlar arasında ise tam olarak seçmenin ne olduğunu bilmeyen bir kesimle karşılaşılacağını belirtti.⁵⁰⁰

Seçmen yaşının 22’den 18’e indirilmesine tepki gösteren bir diğer üye de Sırrı Atalay oldu. Sırrı Atalay, Amerika ve İngiltere başta olmak üzere Rusya hariç demokratik ülkelerde seçmen yaşının 20 ve üzeri olduğunu belirtti.⁵⁰¹ Sırrı Atalay’a göre 18 yaş psikolojik bakımdan kişinin tam olarak olgunlaşmadığı dönemdi. Olgunluk dönemi ise 20 yaşından sonra başlamaktaydı.⁵⁰²

Bu konuda olumsuz bir tavır sergileyen diğer bir üye Muhittin Gürün oldu. Muhittin Gürün tasarının 6. Maddesinde siyasi erginlik yaşının 21 olarak kabul edildiğini, demokratik ülkelerde de seçmen yaşının 18 ile 21 yaş arası olarak belirlendiğini ayrıca, nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığını ve köylerde 18 yaşındaki bireylerin ailelerinin himayesi altında olduğunu belirtti. Gürün, aynı zamanda madde de seçmen yaşının 22’den aşağı bir yaş kabul edildiği takdirde bu gençlerin seçimlere katılmak suretiyle siyasetin içine girmiş olacaklarını ve askerlik görevini yerine getirdikleri sırada siyasetin askeriye de girmiş olacağını belirtti. Gürün, aynı zamanda 6. Maddede bu esasların yer almasına rağmen Seçim Komisyonunun, seçmen yaşını 18 olarak belirlemesini hayretle karşılamaktaydı. Gürün’e göre kanun da erginlik yaşı 18 idi, fakat bu esasa dayanarak bireyin hukuktaki erginlik yaşı ile seçmen yaşının aynı yeterlilikte görülmesi doğru değildi, çünkü hukuktaki yeterlilik yaşı kendisine ve dar çevresine etki

⁴⁹⁹ TMTD, Cilt: 1, B: 24, s.511.

⁵⁰⁰ TMTD, Cilt: 1, B: 24, s.517.

⁵⁰¹ TMTD, Cilt: 1, B: 24, s.520.

⁵⁰² TMTD, Cilt: 1, B: 26, s.590.

eden sonuçlar doğururken, siyasi yeterlilik yaşı ise bütün bir topluma etki edecek neticeler doğurmaktaydı.⁵⁰³

Muhittin Gürün ile aynı görüşe sahip olan Nurettin Ardıçoğlu, seçmen yaşının 22'den 18'e indirilmesine karşı çıkanlar arasındaydı. Ardıçoğlu, gerekçe olarak nüfusun büyük bir kısmının köylerde yaşadığını ve okumamış kesimler olduğunu bir köy gencinin ancak askerlik vazifesi dolayısıyla köy dışına çıktığını ve ancak askerlik görevini tamamladıktan sonra belli bir olgunluğa ulaşabileceğini gösterdi. Şehirde yaşayan 18 yaşındaki gençlerin ise bu çağlarda lise eğitimi gören öğrenciler olduğunu, seçmen yaşı 18 olarak kabul edildiği takdirde askere gidecek olan bireylerin siyasetin içine gireceklerini bunun ise tehlikeli bir hal alacağını dile getirdi. Ardıçoğlu'na göre seçmen yaşı olarak 21 yaş kabul edilmeliydi. Çünkü bir birey 20 yaşında askerlik görevini yerine getirerek 21 yaşında seçmen yaşına gelecekti. Lisede okuyan bir öğrenci ise 21 yaşında üniversite eğitimine başlamış olacak ve oy kullanma yaşına gelmiş olacaktı.⁵⁰⁴

Seçmen yaşının 22'den 18'e indirilmesinde olumlu görüş bildiren Turan Güneş, 18 yaşını dolduran her bireye seçme hakkı verilmesi gerektiğini belirtti. Ayrıca Güneş, 18 yaşında askere gidecek bir bireye veya lisede okuyan bir öğrenciye seçme hakkı vermekle siyasetin içine gireceği düşüncesine karşılık, siyasi mücadelenin korkulacak bir hadise olmadığını lise çağındaki gençlerin siyasi mücadeleye alışmaları gerektiğini dile getirdi.⁵⁰⁵

Turan Güneş ile aynı fikirlere sahip olan Suphi Baykam'a göre 18 yaşına gelmiş bir bireyin muhtar, belediye ve ihtiyar seçimlerine katılabildiği halde, milletvekili seçimlerine katılmaması doğru değildi çünkü 18 yaşı erginlik yaşıydı. 18 yaşına gelmiş her vatandaş dernek kurma, partilere üye olma hatta idare heyetlerine girmektedir. Ayrıca 18 yaşını bitiren bir birey memur, öğretmen ve nahiye müdürü olabilmekte, dolayısıyla bütün bu haklara sahip iken seçme hakkından mahrum kalması doğru değildi.⁵⁰⁶

Necip Bilge ise konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak seçmen yaşı meselesinin bir hukuk meselesi olduğunu bazı Avrupa ülkelerinin erginlik yaşını tespit ederken sosyal ve kültürel durumlarını göz önünde bulundurarak belirlediklerini dile

⁵⁰³ TMTD, Cilt: 1, B:26 s.583.

⁵⁰⁴ TMTD, Cilt: 1, B: 26, s.584-585.

⁵⁰⁵ TMTD, Cilt: 1, B: 26, s.592.

⁵⁰⁶ TMTD, Cilt: 1, B: 26, s.594.

getirdi. Türkiye’de erginlik yaşının 18 olduğunu bunun ise İslam hukukuna göre belirlendiğini, 18 yaşın ise seçmen yaşı olarak çok küçük bir yaş olduğunu ifade etti.⁵⁰⁷

Seçmen yaşının 22’den 18’e indirilmesi konusunda Meclis’te son sözü söyleyen Seçim Kanunu Komisyonu sözcüsü Sahir Kurutluoğlu’na göre 18 yaşını bitiren her vatandaş kendisine verilen her türlü hakka sahipti. 18 yaşında vergi ödeyen bir bireyin ödediği vergileri ağır bulması ve bu vergi kanununu değiştirmek için 21 yaşını beklemesi doğru bir görüş olmadığı gibi, 18 yaşındaki gençlerin siyasetin içine gireceği ve siyasi taşkınlıklara sebep olacakları görüşü de yanlıştı. Kurutluoğlu, ayrıca konuşmasında 18 yaşındaki gençlerin en az yarısı kadındır diyerek daha önce hiçbir üyenin bahsetmediği bir konuya da fazla üzerinde durmadan değindi.⁵⁰⁸

Sonuç olarak seçmen yaşı, Seçim Komisyonu’nun, Anayasa Komisyonu ile yaptığı görüşme sonunda 18 olarak kabul edildi. Seçmen yaşının 18 olması ilk oylamada 58 ret oyuna karşılık 106 oyla kabul edildi. İkinci görüşme sonunda 80 kabul oyuna karşılık 113 oyla ret edildi. Fakat Milli Birlik Komitesi 21 04. 1961 tarihli toplantısında yaş haddini tespit eden 6. madde de seçmen yaşını 21 olarak değiştirdi. Bunun üzerine maddenin Kurucu Meclis’e getirilerek görüşülmesi sonucunda oylama yapıldı ve oylama sonucuna göre 50 ret oyuna karşılık 136 oyla kabul edildi.⁵⁰⁹

2.21.5. Subay ve Astsubaylara Oy Kullanma Hakkının Verilmesi

Temsilciler Meclisi’nde üzerinde tartışılan konulardan biride subay ve astsubaylara oy hakkının tanınması oldu. Üyelerden Coşkun Kırca, subaylara oy hakkının tanınması fikrinin ilk kez 1950 yılında, Büyük Millet Meclisinde, Seçim Kanunu tasarısı tartışılırken subay ve astsubaylara oy hakkı tanımayan kanun tasarısının görüşülmesi sırasında, Millet Partisi Grubu Sözcüsü Osman Nuri Köni tarafından ortaya atıldığını dile getirdi.⁵¹⁰ Bu konuda görüş bildiren Muharrem İhsan Kızıloğlu’na göre ordunun büyük bir kısmını oluşturan subay ve astsubaylara ve öğrencilere, oy hakkının verilmemesi hak, adalet ve hukuk ilkelerine aykırıydı. Bir bölük içinde subaylara oy hakkı verip aynı bölükte yer alan erlere oy hakkı tanımamak doğru değildi. Ya haklar tam verilmeli ya da hiç verilmemeliydi. Haksızlığa uğramış bir sınıf oluşturmak yanlıştı. Maddenin olduğu gibi kalması orduda disiplinsizliğe yol açabilirdi. Ordu bütün idi ve oy hakkı demokratik

⁵⁰⁷ TMTD, Cilt: 2, B: 37, s.536.

⁵⁰⁸ TMTD, Cilt: 2, B: 37, s.540-543.

⁵⁰⁹ Abadan, Anayasa Hukuku, s.78.

⁵¹⁰ TMTD, Cilt: 2, B: 39, s.639.

esaslara göre bütün halinde verilmeliydi. Politika disiplinsiz ordular için tehlikeliydi. Disiplinli bir ordu için, oy kullanmak politika değildi. Bu sebeplerden dolayı erlere ve askeri öğrencilere oy hakkı vermemek doğru değildi.⁵¹¹

Ferda Güley, bu konuda demokratik bir ülkede, milli gelir dağılımında olduğu kadar Milli Hâkimiyet payında da vatandaşlara yüksek ve eşit haklar verilmesi gerektiğini savundu. Güley'e göre vatandaşlar milli gelirdeki payını eşit olarak kullandığı takdirde milli refaha, milli hâkimiyetteki payını eşit kullandığı takdirde ise milli hâkimiyetin ve milli iradenin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş olurdu. Ayrıca milletin elit bir kesimi olan subayların 1946'dan bu yana siyasi görüşlerini çevrelerinde ve özel hayatlarında dile getirmekte ve sözlü olarak oylarını kullanmaktaydı. Aynı zamanda Güley, oy vermenin siyaset yapmak anlamına gelmediğini, şayet siyaset yapmak anlamına geliyorsa kanun önünde oy kullanmaları yasak olduğu halde, oy kullanan devlet memurlarının da oy kullanmalarının doğru olmadığını belirtti.⁵¹²

Üyelerden Alp Kuran ise genel oy ilkesi kabul edilmesi durumunda her vatandaş gibi subaylara da oy hakkının verilmesinin zorunlu olduğunu ileri sürdü. Subaylara oy hakkı verildiği takdirde ordunun siyasete karışacağı fikrinin de yanlış bir düşünce olduğunu ayrıca subaylara oy hakkı verildiği takdirde, er ve erbaşlara da oy hakkının verilmesi fikrinin doğru olmadığını belirtti. Çünkü Kuran'a göre subaylık bir kimsenin hayatı boyunca taşıyacağı bir meslekti. Şayet subaylara oy hakkı verilmezse bir subay hayatı boyunca devletin siyasi hayatında söz ve oy hakkı olmayacaktı. Oysa ki erler iki sene süren askerlik görevini yerine getirmekteydi ve sadece bu süre zarfında oy kullanamayacaktı, görev süreleri bittikten sonra ise oylarını kullanabileceklerdi. Bu nedenle erlerin oy kullanmaması memleketin menfaati için ve görevleri gereği yüklendikleri ödevleri öğrenmek ve yapmak bakımından doğrudu. Lakin subaylara oy hakkının tanınmaması doğru değildi. Ayrıca Kuran, birçok ülkede subaylara oy hakkının tanındığını, Subayların siyasete karışmasının nedeninin oy kullanmaları olmadığını, ordunun ancak bir ülkenin yönetimine keyfi idarenin hâkim olması veya memleketin bir facia ile karşı karşıya kalması durumunda her vatandaş gibi birtakım tedbirler alacağını dolayısıyla subaylara oy hakkının verilmesinin orduya siyasetin karışacağı anlamına gelmediğini belirtti. Kuran, aynı zamanda Türkiye'de savaşa girme ve ordunun savaşa girip girmeyeceği kararının TBMM tarafından verildiğini, dolayısıyla sınırda milleti

⁵¹¹ TMTD, Cilt: 2, B:39, s.640-641.

⁵¹² TMTD, Cilt 2, B: 39, s.633-635.

koruyacak olan ordunun savaş kararı alma yetkisine sahip olan temsilcilerin seçiminde oy hakkının olması gerektiğini belirtti.⁵¹³

Avni Doğan ise Balkan Harbi'nin başarısız olmasının sebebini ordunun siyasete karışmasını gösteren görüşlere karşılık Balkan Harbinin siyasi, askeri, iktisadi ve sosyal birçok sebebinin olduğunu ve subaylara oy hakkı vermekle ordunun içine siyasetin karışacağına düşünülmesinin çok hatalı bir fikir olduğunu öne sürdü. Ayrıca subaylara oy hakkı vermekle ordunun düzen ve iltizamının bozulacağı fikrinin de yanlış olduğunu, demokratik rejimlerde ordunun eğitim veren kurumlar ve üniversiteler gibi bir kurum olduğunu ayrıca ordunun hiçbir zaman ülkenin iç düzenin koruyucusu olmadığını, aslında orduya böyle bir görev yüklemekle ordunun siyasetin içine gireceğini belirtti. Doğan, dahası ordunun temel görevinin ülkeyi dış tehlikelere karşı koruyan bir kuruluş olduğunu ve tarih boyunca hiçbir zaman Türk Ordusu'nun kendi hâkimiyetini sürdürmek için sahip olduğu kuvveti kullanmadığını öne sürdü. Dolayısıyla Doğan'a göre Milli iradeyi hâkim kılmak ve demokratik düzeni devam ettirmek için ordu subaylarından oy hakkını esirgemek doğru değildi.⁵¹⁴

Subay ve astsubaylara oy hakkı verilmesi taraftarı olan Tarık Zafer Tunaya ise Balkan Savaşları'nın başarısızlığı ve 31 Mart olayının patlak vermesinin sebeplerinin subay ve astsubaylara oy hakkı verilmesi konusuyla ilgisinin olmadığını belirterek bu her iki olayın farklı sebeplerinin olduğunu öne sürdü. Tarık Zafer Tunaya, ayrıca tarih boyunca siyasi sosyal ve diğer alanlarda yenilikler getirmiş subay ve astsubaylara, oy hakkının verilmesi gerektiğini Türk Ordusu'nun oy hakkı ile bozulacak kadar güçsüz olmadığını vurguladı.⁵¹⁵

Subay ve astsubaylara oy hakkının verilmesi konusunda aksi görüş bildiren üyeler de oldu. Bunlardan biri eski başbakanlardan Şemsettin Günaltay tarihten bazı örnekler vererek subay ve astsubaylara oy hakkının verilmesi konusunda endişelerini dile getirdi. Günaltay, subay ve astsubaylara oy hakkının verilmesinin gayet demokratik bir hak olduğunu lakin henüz Türkiye'de batı ülkelerinde olduğu gibi demokrasinin tam olarak yerleşmediğini gerekçe göstererek subaylara oy hakkı verildiği takdirde siyasi partilerin bunu kullanarak askeriye'nin içine siyaset sokacaklarını dile getirdi.⁵¹⁶

⁵¹³ TMTD, Cilt: 2, B: 39, s.631-633.

⁵¹⁴ TMTD, Cilt: 2, B: 39, s.636-637.

⁵¹⁵ TMTD, Cilt: 2, B: 39, s.630-631.

⁵¹⁶ TMTD, Cilt: 2, B: 39, s.627-628.

Sonuç olarak 6 Nisan 1961 tarihli 39. Birleşimin 3. Oturumunda karara bağlandı ve

Oy kullanamayacak olanlar

Madde 7 aşağıda yazılı olanlar oy kullanamazlar:

1-Silah altında bulunan erler, onbaşılar ve kıta çavuşları (her ne sebeple olursa olsun izinli bulunanlar da bu hükme tabidir),

2-askeri öğrenciler

Şeklini aldı. 7. Madde 203 üyenin katıldığı oylamada 162 kabul, 37 ret ve 4 çekimser oya karşılık aynı oturumda kabul edildi.⁵¹⁷

2.21.6. Nispi Temsil Sistemi'nin Kabul Edilmesi

Milletvekili seçimlerinin yapılmasında nasıl bir sistem uygulanacağı konusu darbeden sonra ilk olarak siyasi parti liderleri tarafından gündem konusu oldu. CKMP lideri Osman Bölükbaşı, Nispi Temsil Sistemi'nin, rejimin devamı bakımından zorunlu olduğunu belirtti ve şunları söyledi. “Nispi Temsil Sistemi, CKMP, CHP ve siyasi hayattan çekilen hür partinin programında yer almış temel bir prensiptir. 1957 seçimlerinden evvel demokratik ıslahat ve iş birliği konusunda hem fikir olan üç muhalefet partisi bu ortak kararın esaslarını müşterek bir beyanname ile millete açıklamışlardı. Seçim Kanunu'nun, Nispi temsil esasına göre değişikliği bu ortak kararlar arasında yer almıştı. Dolayısıyla CHP seçimi kazandığı takdirde altı ay içinde demokratik reformları gerçekleştirip nispi temsil esasına dayanan bir seçim kanunu ile seçimleri yenileyeceğini seçim beyannamesi ile millete karşı söz vermişti. CHP'nin Nispi Temsil Sistemi ile alakalı sözü 1958 de yayınladığı ilk hedefler beyannamesinde yer almıştı. 1957 seçimlerinde milletin çoğunluğunun oylarını toplayan üç partinin müşterek görüşü aleyhinde DP liderleri hariç bir gelişmeden haberdar değildik. Geçirdiğimiz bu acı tecrübeler göstermiştir ki seçim sistemi ve kanunu en az anayasa kadar önemlidir.”⁵¹⁸

CHP ise anayasa ve seçim sistemi hakkındaki görüşünü bildiren bir raporda şunları ifade etti “Memleketimiz için Nispi Temsil Sistemleri'nden karışık işlemlere ihtiyaç göstermeyen basit seçim harici kısmeti uygulayabiliriz. Seçim çevreleri bu günkü gibi illerdir. Her ilde seçilecek milletvekili sayısı o ilin nüfusunun belli miktarı üzerinde

⁵¹⁷ TMTD, Cilt: 2, B: 39, s.650.

⁵¹⁸ **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1960, s.1-5.

ve önceden gösterilir. Partiler seçim çevreleri için o çevrede seçilecek milletvekili sayısı kadar aday ismi yazılı listeler verirler. Adayları partiler kendi iç tüzüklerine göre seçer ve listeye sıra ile yazarlar. Seçmen bir partinin aday listesini kullanır. Karma liste yapamaz. Fakat bu listedeki adayların sırasını değiştirebilir.”⁵¹⁹

Partiler, Nispi Temsil Sistemi hakkında görüşlerini bu şekilde ifade ederken Temsilciler Meclisi de milletvekili seçimi kanunu tasarısını ele aldı ve üyeler bu konu üzerinde görüşlerini açıkladı. İlk sözü alan Orhan Köprülü, nispi temsil sisteminin kabul edilmesine taraftar olduğunu, ancak Seçim Komisyonu’nun hazırlamış olduğu tasarının nispi temsil sistemini tam olarak ifade etmediği için bu tasarıya karşı olduğunu söyledi.

Kemal Türkoğlu tasarıda yer alan temsil sistemine karşı olduğunu ve bir ila altı milletvekili çıkaran illerde Ekseriyet Sistemi’nin, 7 ve daha fazla milletvekili çıkaran illerde ise nispi temsil sisteminin uygulanması ile ilgili bir teklifte bulundu.

Türkoğlu’nun hemen arkasından söz alan Muammer Aksoy ise Nispi temsilin kabulüne taraftar olduğunu, Çoğunluk Sistemi’nin bu ülkeyi öncelikle diktatörlüğe daha sonra ise ihtilale götürdüğünü dolayısıyla nispi temsil sisteminin denenmesi gerektiğini belirtti. Ayrıca Nispi Temsil Sistemi’nin memleketi aşırı sağ veya aşırı sola götürür düşüncesini savunan üyelerin bu düşüncesinin yanlış olduğunu bu tarz gelişmeleri önleyecek Anayasa Mahkemeleri’nin olduğunu ifade etti.

Münci Kapani de Nispi Temsil Sistemi’nin olumlu yanlarından bahsetti. Kapani’nin ardından söz alan Feyyaz Köksal Nispi Temsil Sistemi içinde illeri ayrı ayrı ele alarak ayrı sistemler uygulanmasını teklif etti. Bunun üzerine söz alan Raif Aybar Köksal’ın bu teklifine Köksal’ın şimdiye kadar duyulmamış kendi tabiri ile yeni bir Türk sistemi inşa ettiğini memleketin Nispi Temsil Sistemi’ne uygun olduğunu, dolayısıyla bunun dışında farklı yöntemler aramanın yanlış olduğunu dile getirdi.⁵²⁰

Cemil Sait Barlas, Nispi Temsil Sistemi’nin tarihçesi ve Avrupa’da uygulanması hakkında bilgi verdikten ve Demokrat Parti döneminde yapılan seçimlerde yaşanan bazı hususlara değindikten sonra kabul edilecek Nispi Temsil Sistemi’nde adaletsizliğin olduğunu kabul edildiği takdirde bu adaletsizliğin devam edeceğini söyledi. Barlas, aynı zamanda yeni bir anayasanın hazırlandığını ve bu anayasada geniş ölçüde özgürlüklerin verildiğini, ancak anayasada verilen özgürlüklerle birlikte Nispi Temsil Sistemi’nin kabul

⁵¹⁹ **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1960, s.1-5.

⁵²⁰ **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1961, s.1-5.

edilmesi durumunda istikrarsızlığın devam edebileceğini, nispi temsil sistemi ile kurulacak hükümetin, uzun ömürlü olamayacağını söyledi.

Nispi Temsil Sistemi'nin kabul edilmesine tepki gösteren bir diğer üye Alp Kuran oldu. Kuran, seçimlerin serbest olması, millet iradesinin hâkim olması ve milletin geleceğinin bir meçhule sürüklenmemesi için Nispi Temsil Sistemi'nin kabul edilmesinin doğru olmadığını dile getirdi. Suphi Baykam ise Türkiye'nin daha mutlu ve refah olacağı parlamentolara sahip olabilmesi, aynı zamanda memleketin siyasal ve sosyal olarak gelişmesi ve demokrasinin içinde bulunduğu şartlar, tarihi gelişmeler de hesaba katıldığı takdirde Nispi Temsil Sistemi'ni kabul etmenin şart olduğunu söyledi.⁵²¹

Bu tartışmaların ardından Kurucu Meclis Seçim Komisyonu, seçim kanunu üzerindeki çalışmalarını tamamlayarak nispi temsil esasına göre seçim sistemini kararlaştırdı. Üç Nispi Temsil Esası'nın incelendiği komisyonda, Türk milletine en uygun sistemin D' Hondt Sistemi olduğu iki aleyhte oya karşılık çoğunluğun kararıyla kabul edildi. Aleyhte oy kullananlar Atalay Akan ve Necip Bilge idi. Belçikalı bir hukukçu ve matematikçi olan Victor d'Hondt'un bulduğu bu sisteme göre, bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy toplamı, sırasıyla 1'e, 2'ye, 3'e, 4'e ... bölünür ve o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşınca kadar bu işleme devam edilir. Elde edilen paylar, parti farkı gözetmeksizin, büyükten küçüğe doğru sıralanır. Milletvekillikleri bu sıralamaya göre partilere tahsis edilir.⁵²²

⁵²¹ TMTD, Cilt: 5, B: 63, s.98-99.

⁵²² **Hürriyet, Cumhuriyet**, 11 Şubat 1961, Hikmet Sami Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", Anayasa Yargısı 23 (2006), s.90.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YASSIADA DURUŞMALARI VE DEMOKRAT PARTİ MENSUPLARININ YARGILANMASI

27 Mayıs sabahının ilk saatlerinde yapılan faaliyetlerden biri de Demokrat Parti mensuplarının önde gelen isimlerinin tek tek yakalanması oldu. Bu isimlerin yakalanması ise şu şekilde gerçekleşti. Bu isimlerden Namık Argüç ve Kara Kuvvetleri Komutanı Suat Kayaş ordu evinde iken tutuklandı. Namık Argüç, yakalandığı zaman ilk sözü “*kardeşim ben mülkiyeleri polisten kurtardım*” oldu. Lakin Argüç’ün bu sözü subaylar tarafından pek ciddiye alınmadı. Argüç’ün ve Kayaş’ın yakalandığı sırada bir başka ekip de Rüştü Erdelhun’u, Saraçoğlu mahallesindeki evinde yakalayarak tutukladı. Ardından Refik Koraltan tutuklandı. Refik Koraltan, yakalandıktan sonra kendisini yakalayan askerlere “*ben sizin gibi şerefli Türk Subaylarının arasında bulunmaktan büyük şeref duyuyorum. Emredin istediğiniz yere birlikte gidelim*” dedi ve arkasından “*yaşasın Türk Ordusu*” diyerek askerlere övgü yağdırmaktan geri durmadı. Refik Koraltan, bu sözlerle Türk Askerine teslim olurken Namık Gedik’in yakalanması o kadar kolay olmadı. Namık Gedik’in evinin önüne gelerek birkaç kez kendisine uyarıda bulunan subaylar Gedik’i oturduğu apartmanın çatı katında saklanmış bir şekilde buldular. Gedik ile aynı apartmanda kalan Hayrettin Erkmen ise subayların ikinci ihtarında teslim oldu ve askerden hayatına kastedilmemesini istedi. Namık Gedik gibi yakalanması geç olan isimlerden biri de Fatin Rüştü Zorlu oldu. Fatin Rüştü Zorlu, birkaç yakınının evine bakıldıktan sonra kayınpederi Tevfik Rüştü Aras’ın şoförünün evinde yakalandı.⁵²³ Yakalanan bu şahıslar Ankara’da Harp Okulu’nda, İstanbul’da ise Davutpaşa Kışlası’nda koruma altına alındılar.

Silahlı Kuvvetler’in yayınladığı tebliğe göre, Ankara’da Harp Okulu’nda koruma altına alınan Demokrat Parti mensuplarından bazıları şunlardı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Meclis Başkanı Refik Koraltan, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Devlet Bakanı İzzet Akçal, Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen, Şemi Ergin, Gümrük Bakanı Hadî Hüsmen, Adalet Bakanı Hüseyin Celal Yardımcı, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun, Sağlık Bakanı, Dr. Lütfi Kırdar, Tarım Bakanı Nedim Ökmen, Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Kara Kuvvetleri Başkanı, Örfî İdare

⁵²³ **Hürriyet**, 30 Mayıs 1960, s.1-5, **Kim**, Cilt: 7, Sayı: 98, 30 Mayıs 1960, s.5-9.

Kumandanı, Jandarma Genel Komutanı. İstanbul'da Davutpaşa Kışlası'nda koruma altına alınan DP mensuplarından bazıları ise İstanbul Valisi Ethem Yetkiner, İstanbul Belediye Başkanı Kemal Aygün, Emniyet Müdürü Faruk Oktay, Büyük Millet Meclisi Eski Başkanı Ağâh Erozan, İzmir Belediye Başkanı Faruk Tunca, eski devlet bakanlarından Mükerrerem Sarol, Emin Kalafat, Merkez Komutanı General Kemal Binatlı ve Hâkim Genaral Arif Onat idi.⁵²⁴ Demokrat Parti'nin koruma altında tutulan mensupları soruşturmaları sona erinceye kadar da burada nezaret altında tutuldular.⁵²⁵

3.1. Adnan Menderes'in Teslim Alınması

Artvin Milletvekili Hilmi Çeltikçioğlu ve Mucit Bumin'in Meclis'e Meclis'in on gün süreyle tatile girmesi için verdikleri tavrın kabul edilmesiyle birlikte Meclis 23 Mayıs 1960 tarihine kadar tatil edildi.⁵²⁶ Meclis'in tatile girmesinin ardından Başbakan Adnan Menderes, on yedi şehire gezi düzenleme kararı aldı ve seyahatine ilk olarak İzmir'den başladı. Adnan Menderes, burada yabancı bir gazete muhabiri ile yaptığı röportajda en kısa zamanda seçimlere gideceklerini ve Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarının uzun sürmeyeceğini, bu komisyonun yapmakta olduğu soruşturmanın, olayların kimler tarafından ve nasıl çıkarıldığını araştırmaktan ibaret olduğunu ayrıca komisyonun olayları mahkemeye sevk edeceğini söyledi.⁵²⁷

İzmir'den sonra Ankara ve oradan da Eskişehir'e gelen Adnan Menderes burada yaptığı konuşmada ise yine *"yolumuz seçim yoludur. Serbest seçim yoludur. Hürriyet ve demokrasinin memleketimizde yerleştirilmesi yoludur"* diyerek en kısa zamanda seçimlere gidileceğini ayrıca Tahkikat Komisyon'un görevine son verildiğini ve raporunu hazırlamakta olduğunu söyledi.⁵²⁸

Adnan Menderes Eskişehir'e geldiği zaman subaylar tarafından basit bir merasimle karşılandı. Şöyle ki, Menderes otomobilinden inip askere selam vereceği sırada subaylardan bir tanesi, askere, "geri dön" komutu verdi. Bu komutun ardından askerler, "dağ başını duman almış" marşını söyleyerek bulundukları yerden uzaklaştılar. Bu şekilde bir karşılama töreninin ardından 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece başbakanın şerefine Şeker Fabrikasında bir yemek verildi. Fakat subayların Menderes'e karşı soğuk tutumları,

⁵²⁴ **Tercüman**, 1 Haziran, **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1960, s. 1-5, Erer, Yassıada ve Sonrası, s.333-334.

⁵²⁵ Aydemir, Menderes'in Dramı, s.427.

⁵²⁶ **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, 12 Mayıs 1960, s.1-5.

⁵²⁷ **Hürriyet**, 16 Mayıs 1960, s.1-5.

⁵²⁸ **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, 26 Mayıs 1960, s.1-5.

karşılama töreninde olduğu gibi bu şeref yemeğinde de devam etti. Yemeğe gelen subaylardan Gen. Süleyman Tulgan gece uçuşunda bir teyyarenin kırılmış olduğunu bahane ederek ortamdan ayrıldı. Gecenin ilerleyen saatlerinde ise Hava Kur. Yrb. Ağası Şen, yanında Yrb. Hulusi Kaymaklı ile birlikte Kur. Alb. Muhsin Batur'a bir askeri darbenin hazırlandığını ve kendisinin de darbeyi yapan komitenin içerisinde yer aldığını söyledi ve kendisinden Adnan Menderes'i Hava Kuvvetleri'nin tutuklamasını istedi. Bunun üzerine Muhsin Batur, darbe hazırlıklarından haberdar olmayan General Süleyman Tulgan, 4. Hava Üs Komutanı Kur. Alb. Mustafa Azaklı'yı haberdar ederek evine çağırdı. Muhsin Batur'un evinde bir araya gelen subaylar durumu birbirlerine anlattıktan sonra, Batur'un evinden ayrılarak Askeri Havaalanı'na geldiler. Alb. Azaklı'nın odasında radyodan darbe anonsunu bekledikleri esnada saat 4:30 da İstanbul Radyosu'ndan darbenin başladığına dair bir bildiri yayınladı. İstanbul'un bu bildirisi üzerine bir albay, iki üstteğmenden oluşan bir grup, Başbakan Adnan Menderes'i tutuklamak için görevlendirildi. Bu grup bu amaçla Şeker Fabrikası'na doğru hareket etti. Fakat Adnan Menderes, saat 3:30 sularında darbe yapılacağına dair haber aldığı için, 0008 Eskişehir plakalı vilayet arabası, özel muhafızlarla dolu bir jeep ve bir manga asker dolu pikap ile Kütahya'ya hareket etti. Bu arada Pilot Albay Hasan Tosyalı ve Yrb. Hulusi Kaymaklı Eskişehir Valisi İbrahim Tevfik Kutlar'ın makamına gelerek Menderes'in nerede olduğunu sordular. Fakat vali, karşılık olarak Menderes'in henüz gelmediği cevabını verdi. Bunun üzerine Tosyalı, vali yardımcısından Menderes'in görüldüğü yerde tutuklanması için emir vermesini istedi. Bu arada Menderes ve yanındakilerin Eskişehir'e doğru hareket ettiklerini öğrenen Eskişehir Hava Kuvvetleri Komutanı Tuğg. Bedii Kireçtepe, F-86 Jet uçaklarına karayollarını kontrol etmeleri için emir verdi. Adnan Menderes'in Kütahya yolunda olduğunun anlaşılması üzerine General Süleyman Tulgan, Kütahya Hava Birliği Hava Er Eğitim Tugayının başında bulunan Alb. Süleyman Demet'i aradı ve kendisine Adnan Menderes'i derhal tutuklamasını söyledi. Bu arada Binb. Selahaddin Ünal inzibatları ile Süleyman Demet'in emrine girdi. Süleyman Demet, Kütahya Hükümet Konağı'na gelen Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Menderes'in yanında bulunan Tahsin Yazıcı'yı Hükümet Konağı'ndan alarak Hava Er Eğitim Tugayı Karargâhı'na getirdi. Böylece Adnan Menderes'in sivillerle ilgisi kesildi ve subayların koruması altına girdi. Bu arada Alb. Muhsin Batur, isimleri Kur. Alb. Şekip Çaybaşı, Bnb. Necati Gültekin, Bnb. Cihat Üstündağ, Pilot Üsteğm. Erhan Suar, Teğm. Aytekin Bilgi ve Pilot Yzb. Mehmet Ali Bintan olmak üzere iki binbaşı, bir üsteğmen ve iki teğmen ile birlikte C- 47 uçağı ile Kütahya'ya geldikten sonra Adnan Menderes'e Silahlı

Kuvvetler'in memleket idaresini ele aldığını ve kendilerini Eskişehir'e götüreceğini söyledi. Bunun üzerine Menderes, suçunun ne olduğunu ve niçin tutukladıklarını sordu. Batur'un, kendilerini koruma altına aldıklarını söylemesi üzerine Menderes, arkadaşları ile yalnız görüşme isteği talebinde bulundu. Fakat Batur'un cevabı olumsuz oldu. Bu konuşmanın ardından Adnan Menderes, Özel Kalem Müdür Yardımcısı Ercüment Yavuzalp, Yardımcısı Necdet, Nevşehir Milletvekili Zihni Üner, Yurtiçi Bölge Komutanı Hakkı Öner ve Kurmay Başkanı Üstğ. Erhan Suar tarafından üstleri arandıktan sonra C-47 uçağına bindirilerek Eskişehir Havaalanı'na getirildi. Ancak darbe komitesinin, Menderes'in Ankara Güvercinlik Havaalanına indirilmesi doğrultusunda emir vermesi üzerine uçak, Eskişehir'de beş dakika kaldıktan sonra tekrar havalandı ve Harbiyeliler tarafından sarılan Ankara Güvercinlik Havaalanı'na indirildi. Burada Adnan Menderes'i ve yanındakileri Kur. Alb. Fikret Kuytak ve Tuğg. Burhaneddin Uluç teslim aldı ve sonrasında otomobillerle Ankara Harp Okulu'na getirildi.⁵²⁹

Ankara'da Harp Okulu, İstanbul'da Davut Paşa Kışlası ve Balmumcu, Demokrat Parti mensupları için ayrılmıştı. Adnan Menderes'in Harp Okulu'na getirilmesi esnasında tüm tedbirler alınmasına rağmen büyük bir halk yığını okulun önünde toplanmıştı. Bu hava içerisinde Menderes'in, Harp Okulu binasına girmesi karmaşaya sebep olacağından dolayı Menderes, arka yollardan ve okulun mutfak kapısından ancak binanın içine sokulmuştu. Menderes içeri girdikten sonra ise okulun misafir salonunun yanındaki bir odaya yerleştirildi.⁵³⁰

3.2. Celal Bayar'ın Teslim Alınması

Celal Bayar'ın kim tarafından teslim alındığı konusunda birçok iddia ortaya atılmaktadır. Örneğin Fethi Gürcan'ın Celal Bayar'ın içlerinde Sv. Yzb. Nusret Kocabey, Üst. Muzaffer Güney ve Osman Köksal gibi komutanların bulunduğu Süvari Birliği tarafından teslim alındığını söylemesi bu iddialar arasındadır.⁵³¹

Celal Bayar'ın nasıl ve kimler tarafından teslim alındığına dair İçişleri Bakanlığı'na verilmek üzere, Tuğg. Burhanettin Uluç, Kur. Alb. Selim İşner, Kur. Yarb. İsmet Özbudak, Ord. Yrb. Kemal Tüfekçioğlu, Kur. Yrb. Cevdet Turan, Topçu Bnb.

⁵²⁹ Batur, Anılar ve Görüşler, s.76-86, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs, **Gece Postası**, **Yeni Sabah**, 30 Mayıs 1960, s.1-5, Toker, Yarı Silahlı, s.55-70.

⁵³⁰ Aydemir, Menderes'in Dramı, s.427.

⁵³¹ Fethi Gürcan, Ben İhtilaleciyim, s.61.

Abdullah Tardu ve Teğm. Özdemir Çakmaklı tarafından ortak olarak hazırlanan rapora göre Bayar, şu şekilde teslim alındı.

27 Mayıs sabahı saat 05:05 sularında Tuğg. Burhanettin Uluç, Kur. Yrb. İsmet Özbudak, Ord Yrb. Kemal Tüfekçioğlu, Top. Bnb. Abdullah Tardu bir arabaya, Kur. Alb. Selim Işner, Kur. Yrb. Cevdet Turan ve Teğm. Özdemir Çakmaklı diğer arabaya binmek üzere Çankaya Köşkü istikametine doğru hareket ettiler. Çankaya Köşkü'ne geldiklerinde Tümğ. Muharrem Kızıloğlu'nun bir taburla köşkün arka tarafını kuşatmakta olduğunu gördüler. Burhanettin Uluç, tedbir amaçlı olarak Süvari Taburu'ndan bir bölüğü gerektiğinde yaya muharebesine katılması için ileri aldı ve geçici bir süre için yaya birliklerinin emir ve kumandasını Kur. Alb. Selim Işner'e verdi. Bu arada öncesinde alınan karar gereği Muhafız Alay Komutanı Kur. Alb. Osman Köksal ve Kur. Yrb. Sami Küçük de köşke geldiler ve şu kararı aldılar *“her ne pahasına olursa olsun süratle hareket ve silahtan tecrit”*

Alınan tedbirlerin ardından subaylar, köşkün içerisine girdiler. Celal Bayar'ın Burhanettin Uluç'a *“benden ne istiyorsunuz”* şeklindeki sorusuna karşılık Uluç, *“bunun böyle olmasını istemezdim. Bizi siz mecbur ettiniz. Yapılan her türlü ikazlara aldırış etmediniz ve bir türlü mütenebbih olmadınız. Millet ve ordu sizi istemiyor, birkaç gün Harp Okulu'nda sizi misafir etmek üzere almaya geldik buyurun”* cevabını verdi. Buna karşılık Bayar ise *“gitmiyorum ben milletin iradesi ile geldim milletin iradesi ile giderim hangi sıfatla beni götürmek istiyorsunuz”* dedi. Subayların ısrarı üzerine ise *“gitmiyorum beni öldürün, ben komiteciyim”* şeklinde karşılık verdi. Bu konuşmaların devam ettiği esnada Celal Bayar, sağ cebinden çıkardığı tabancasını subaylara yöneltti. Bu sırada Cevdet Turan, Kemal Tüfekçioğlu, İsmet Özbudak ve Abdullah Tardu, Celal Bayar'ın elinden silahını almaya çalıştıkları esnada Bayar, bu sefer tabancayı kendi alnına dayayarak intihar etmek istedi. Fakat Tğm. Özdemir Çakmaklı, hızlı bir şekilde hareket ederek, Bayar'ın elinden tabancasını aldı. Böylelikle Celal Bayar'ın intihar teşebbüsü önlendi ve arkasından köşkten çıkarıldı, sonrasında ise vişne çürüğü renginde station vagon arabasına bindirilerek Harp Okulu'na getirildi.

Harp Okulu'nun önünde Celal Bayar, bazı subaylar, harbiyeli ve yedek subay okulu öğrencileri tarafından *“gençlik katili, ordu düşmanı, millet haini, cezanı kanun ve allah verecektir”* şeklinde tezahüratlarla karşılandı.

Bayar, Harp Okulu'na getirildikten sonra Kur. Bşk. Odasına alındı ve çok heyecanlı olduğundan ve sık sık soluduğundan dolayı bir doktor tarafından muayene edildi ve ardından odasına götürüldü.⁵³² Böylece devletin zirvedeki şahsı kontrol altına alınmış oldu. Hüsamettin Cindoruk, Bayar'ın bu olayı kendisine şu şekilde anlattığını söyler. Darbeci subaylar Celal Bayar'ı teslim almaya geldiklerinde Bayar ilk olarak Muhafız Alayı Komutanı Osman Köksal'ı sonra sırayla yarbayı ve üsteğmeni arar fakat bulamaz. Ardından bir Jandarma Teğmeni, sarayı koruyacağını söyler. Fakat Bayar, *“sen de git oğlum”* dedikten sonra kendisinin askerler tarafından teslim alınmasını bekler. Bu esnada bir general ve birkaç subay içeri girer. Bayar, bu subaylara silahını çekerek kim olduklarını sorar. Burhanettin Uluç, Veteriner Generali Burhanettin Uluç olduğunu söyler. Bunun üzerine Celal Bayar silahını indirdikten sonra *“koskoca cumhurbaşkanı bir veteriner pašasına teslim olduktan sonra bunu zaten haketmişiz”* der ve teslim olur.⁵³³

Celal Bayar, Harp Okulu'na getirildikten sonra aralarında Genelkurmay ikinci başkanı Cevdet Sunay, Cemal Madanoğlu, bazı Kuvvet Komutanları ve Kurmay Başkanları, Jandarma Genel Kumandanı ve Askeri Hâkimlerin bulunduğu bir grup, Harp Okuluna getirilen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı görevinden istifa etmesi için Muğla Milletvekili Nuri Özhan aracılığıyla teklifte bulundu. Fakat Celal Bayar, Sunay'ın istifa teklifini *“sizleri şerefli Türk Ordusu'nun şerefli kumandanları olarak tanıyorum. Ben de şerefli bir insanım bu teklifinizi bu haysiyet içerisinde kabul etmiyorum. Tarihimize bu şekilde geçmek istemem. Ben milli irade ile vazifeye getirildim. Milli irade ile ayrılırım. İhtiyârım ile benden istediğiniz imzayı alamazsınız. Müsellâhsınız şakağıma silahınızı dayasanız dahi kabul etmem”*⁵³⁴ Diyerek kabul etmedi. Ancak bu darbe ortamında Celal Bayar fazla direnemedi ve 28 Mayıs günü görevinden istifa etti. Başbakan Adnan Menderes yapılan istifa teklifini Bayar'ın aksine hemen kabul etti ve istifa dilekçesini verdi.⁵³⁵

3.3. İçişleri Bakanı Namık Gedik'in İntiharı

Harp Okulu'nda tutulan İçişleri Bakanı Namık Gedik, Harp Okulu'nda tutulduğu sırada kaldığı odanın penceresinden atlayarak intihar etti. Fakat Gedik'in ölümü bazı

⁵³² **Ulus**, 28 Haziran **Tercüman**, 29 Haziran 1960, s.1-5.

⁵³³ Dursun, 27 Mayıs 1960 Darbesi, s.86.

⁵³⁴ Orhan Cemal Fersoy, Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes, Garanti Matbaası, İstanbul 1971, s.291.

⁵³⁵ **Hürriyet**, 28- 29 Mayıs 1960, s.1, Karavelioğlu, Bir Devrim İki Darbe, s.48, Erer, Yassıada ve Sonrası, s.302-306, Perin, Yassıada Faciası, s.128-129.

iddiaların ortaya atılmasına sebep oldu. Örneğin Yassıda mahkumlarından olan Baha Akşit, Gedik'in ölümünden hemen sonra Gedik'in odasının önünden geçerken odanın açık kapısından içeriye baktığını, odanın içerisinde bir ranza bulunduğunu, odanın camlarının ise iki katlı olduğunu ayrıca camların dışında demirden perdelik yapmak için bir alet konulduğunu söyler. Devamında o zamana kadar her bakışında hakaret edercesine bakan lavazım üstteğmeni, başını öne eğmiş ve önüne bakar halde gördüğünü bütün bu nedenlerden dolayı içinde acaba "Namık Gedik atlamak istese bile iki tane birbirinden ayrı camı aynı anda kırıp aşağıya düşebilir miydi", "camı kırdığı farzedilse bile pencere önündeki demire takılmadan nasıl yere düşerdi" gibi şüpheler uyandığını bu nedenle o andan itibaren Gedik'in öldürülmüş ve aşağıya atılmış olabileceği düşüncesine kapıldığını, cenazesinin ise ailesine 15-20 gün sonra teslim edilmiş olmasının olayın garipliğini ortaya koyduğunu ifade eder.⁵³⁶

Tutuklandıktan sonra Harp Okulu'nda eski İçişleri Bakanı Namık Gedik ile aynı odada kalan Eski Milli Savunma Bakanı Etem Menderes yaptığı açıklamada Namık Gedik'in intihar etmeden önce sinirlerinin bozuk olduğunu ve 22:55 sularında birlikte sohbet ettikleri esnada birden yatağından fırlayarak çift camlı pencereye koştüğünü sonrasında ise camları kırarak kendisini aşağıya attığını söyledi.⁵³⁷

3.4. Bazı Demokrat Parti Mensuplarının Serbest Bırakılması

Cemal Madanoğlu, Demokrat Parti mensuplarının yakalanması ve Harp Okulu'na yerleştirilmesinden hemen sonra aralarında Sıtkı Yırcalı, Şemi Ergin, Esat Budakoğlu, Mahmut Goloğlu, Nazlı Tlabar, Piraye Levent, Sedat Baran, Mehmet Hüsrev Ünal, Necdet Davran ve Zeyyad Mandalinci gibi isimlerin bulunduğu 150 kadar Demokrat Parti milletvekillerini tutukladıktan sonra serbest bıraktı.⁵³⁸ Sıtkı Yırcalı, serbest kaldıktan sonra basına bir demeç verdi. Yırcalı bu demecinde *"daima milletimizin hizmetinde şerefli vazifeler görmüş olan şanlı ordumuzun son hadiselerde kısa zamanda elde ettiği sonuçların yurdumuz, milletimiz ve demokrasimiz için hayırlı ve başarılı olmasını candan dilerim. Halen partilerin siyasi faaliyetleri durdurulmuştur. Yeniden izin verilince DP de programını yazısı ve özü ile gerçekleştirmek için bütün teşkilatı ile çalışmaya başlayacaktır. Fakat bugün hepimize düşen ilk vazife milli birlik komitesince ifade edilen dürüst ve tarafsız seçimleri huzur ve sükûn içinde sağlayacak maddi ve manevi şartların*

⁵³⁶ (Keleş) Belen, Türkiye'ye Damgasını Vuran, s.105.

⁵³⁷ Hürriyet, Milliyet, Dünya, Gece Postası, Yeni Sabah, 31 Mayıs 1960, s.1-5.

⁵³⁸ Gece Postası, Cumhuriyet, Yeni İstanbul, 29 Mayıs 1960, s.1-5, Toker, Yarı Silahlı, s.31.

yaradılmasına yardım etmektir. Bu bakımdan da gerek merkez gerek taşra'da bulunan bütün partili arkadaşlarımın benimle aynı düşüncede bulunduklarına inanıyorum"⁵³⁹ ifadelerine yer verdi.

Sıtkı Yırcalı, niçin böyle bir beyanat verdiğini şu şekilde açıklar. Cemal Gürsel, Demokrat Partililerin bazı bölgelerde, bazı hareketlere kalkıştığına ve bu hareketlere son verilmediği takdirde tutuklu bulunanların hayatlarının tehlikede olduğuna dair radyodan bir beyanat verir. Bunun üzerine Yırcalı, Cemal Gürsel'i telefonla arar ve kendilerinin, darbenin hiçbir partiye karşı yapılmadığını söylemelerine rağmen tutukluların hayatlarının tehlikede olduğuna dair beyanatın ne anlama geldiğini sorar. Gürsel ise kendisine cevaben bu hareketin hiçbir şahsa karşı yapılmadığını ve kısa bir süre için parti faaliyetlerinin durdurulduğunu fakat yakın bir zamanda serbest bırakılacağını ve demokratik düzeni kurmak istediklerini lakin bazı bölgelerde hareketlerin olduğunu hatta halkın silahlandırıldığını, bunları önlemek için böyle bir beyanat vermeye mecbur kaldığını söyler. Gürsel, ayrıca Yırcalı'dan Ankara ve İstanbul'daki gazeteleri çıkarmalarını ayrıca bir makale ile bütün teşkilatlara sükunetle olayları beklemelemlerini en küçük bir girişimde bulunmamaları için telkinde bulunmalarını rica eder. Cemal Gürsel'in bu ricası üzerine Yırcalı, böyle bir demeç verir.⁵⁴⁰

Cemal Madanoğlu, Demokrat Parti mensuplarını neden serbest bıraktığını şu şekilde açıklar. *"Şu evde falanca var onuda götürün, şu adam da onlardandır şeklinde hemen bütün mebusları ve yakınlarını topladılar. Baktım durum büyüyor. Derhal Harp Okulu'na gittim. Ortalık ana baba günüydü. Siviller dolmuştu. Kabine azaları hariç, gerisini bırakmalarını söyledim. Yüz elli kişi kadar bıraktılar. Bunların hepsi de DP mensuplarıydı."*⁵⁴¹

Bu nedenlerin yanında kardeş kavgasına son vermek için böyle birşey yaptığını söyleyen Madanoğlu, aynı gün Metin Toker'in yanına gelerek bu hareketinde samimi olduğunu göstermek için Demokrat Parti mensuplarından Sıtkı Yırcalı ve Şemi Ergin'i CHP'den ise Kemal Satır'ı ve Turhan Feyzioğlu'nu yanına alarak Kızılay Meydanı'nda halkın gözü önünde yürüyeceğini söyledi ve Toker'den bu düşüncesini İsmet İnönü'ye

⁵³⁹ **Gece Postası, Akşam, Cumhuriyet, Vatan**, 29 Mayıs 1960, s.1-5.

⁵⁴⁰ Ilıcak, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs, C:1, s.221, Mithat Perin, Cemal Gürsel'in Sıtkı Yırcalı'dan başka eski adalet bakanlarından ve Balıkesir Milletvekili Esat Budakoğlu ile de görüştüğünü, Gürsel'in, Budakoğlu'na Demokrat Parti'nin yine memleket hizmeti için çalışacağını, Zafer Gazetesi'nin çıkmasını istediğini ve endişe etmemeleri gerektiğini söylediğini ifade eder. Perin, Yassıada Faciası, s.143-145.

⁵⁴¹ Gevgilili, Yükseliş ve Düşüş, s.157.

bildirmesini istedi.⁵⁴² Fakat Madanoğlu'nun bu düşüncesi gerçekleşmediği gibi salıverilen Demokrat Parti mensupları halk tarafından tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine Demkrat Parti mensupları tekrar tutuklanarak Harp Okulu'na alındı.⁵⁴³

Alparslan Türkeş, salıverilen Demokrat Parti mensuplarının neden tekrar tutuklandığını, bir kısmının tahliye edilmesinin doğru olup olmadığının hukukçulara sorulduğunu ancak hukukçulardan, ayırım yapılmadan herkesin toplanması ve mahkeme huzuruna çıkarılması gerektiği doğrultusunda cevap alındığını bu nedenle Madanoğlu'nun bu düşüncesinden vazgeçildiği şeklinde açıklar. Türkeş ayrıca bu konunun Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında da görüşüldüğünü fakat Madanoğlu'nun da içinde bulunduğu üyelerden bazılarının, Demokrat Parti mensuplarını koyacak yerin olmadığını, ayrıca Demokrat Parti'nin zamanın anayasasına göre kurulmuş bir parti olarak seçimler yoluyla iktidara geldiklerini dolayısıyla bu milletvekillerinin suçu olmadığını ve tutklamaya da gerek olmadığını savunduklarını ancak bakanlar dışında diğerlerinin serbest bırakılması kararı alındığını lakin sonuç itibarıyla serbest bırakılmış milletvekillerinin yeniden toplanılarak tutuklandıklarını söyler.⁵⁴⁴

Profösörlerden Sıddık Sami Onar, Hüseyin Nail Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ragıp Sarıca ve Muammer Aksoy da Cemal Madanoğlu'nun bu hareketini kendi aralarında görüştüler ve bu konuda Demokrat Parti, gayrimeşru kabul edilip sorumlu tutulduğuna göre ve aksi ispat edilinceye kadar hepsinin hukuk önünde suçlu olduğuna, elbetteki aralarında suçsuzlarında bulunduğuna fakat bunu Madanoğlu'nun değil, yargının saptayacağına ve dolayısıyla hepsinin göz altında bulundurulması gereğine karar verdiler ve bu kararlarını Madanoğlu'na bildirdiler.⁵⁴⁵

3.5. Demokrat Partisi Mensuplarının Yassıada'ya Nakledilmesi

Demokrat Parti mensuplarının Harp Okulu'nda tutulduğu sırada Org. Cemal Gürsel, öğrencilerin eğitim görmesi nedeniyle Harp Okulu'nun boşaltılmasını istedi ve Alparslan Türkeş'e tutuklu Demokrat Parti mensuplarını kastederek "bunları ne yapalım" şeklinde bir soru yöneltti. Bunun üzerine Alparslan Türkeş, parti ileri gelenlerini İsviçre'ye göndermeyi teklif etti. Alparslan Türkeş'in bu teklifi Org. Cemal Gürsel ve Dışişleri Bakanı Selim Sarper tarafından da uygun görüldü. Fakat bu teklif Milli Birlik

⁵⁴² Toker, Yarı Silahlı, s. 31-32, Turgut, Şahinlerin Dansı, s.243.

⁵⁴³ Toker, Yarı Silahlı, s.76.

⁵⁴⁴ Turgut, Şahinlerin Dansı, s.243-245.

⁵⁴⁵ Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.275, Karavelioğlu, Bir Devrim İki Darbe, s.48.

Komitesi'ne sunulduğunda komite üyeleri tarafından olumlu karşılanmadı ve kabul edilmedi. Sonrasında ise Demokrat Parti mensuplarının Yassıada'ya gönderilmesine karar verildi. Yassıada fikri Org. Cemal Gürsel tarafından ortaya atıldı. Gürsel'e göre Yassıada Deniz Kuvvetleri tarafından korunduğu için güvenli bir yerdi ve bu kuvvetler orayı iyi biliyordu.⁵⁴⁶

Bu kararın ardından hazırlıklar başladı ve "Yassıada Garnizon Komutanlığı" adıyla bir birlik kuruldu. Bu birliğin başına Cemal Gürsel tarafından Tarık Güryay atandı. Tarık Güryay'ın Yassıada Komutanı olarak atanmasında Tarık Güryay'ın 1944 yılında İzmir'de bulunan 12. Kolordu Topçu Alayı'nın 2. Batarya Komutanlığı'na atandığı dönemde Cemal Gürsel ile karşılaşması ve o günden itibaren aralarında samimi bir havanın oluşması etkili oldu.⁵⁴⁷ Cemal Gürsel, Yarbay Tarık Güryay'ı makamına çağırarak kendisine *"Bundan, sonra Serendip adası gibi, Saint-Helene adası gibi dünyanın unutulmaz birer ün kazanmış adaları arasına bizim Yassıada'mızda katılacak. Onun ileride yazılacak tarihi içinde senin adın da geçecek"* şeklinde bir ifade kullanması bu samimiyetin bir göstergesi idi.⁵⁴⁸

Demokrat Parti mensuplarının Yassıada'ya sevk edilmesine karar verilmesinin ardından Yassıada, Milli Birlik Komitesi tarafından ordudan tayin edilen bir ekibin emanetine teslim edildi ve Yassıada'ya gidiş geliş ve hertürlü basın irtibatlarını sağlamak için Dolmabahçe İskeleyi'nde bulunan askeri deniz müzesinde doğrudan Milli Birlik Komitesi'ne bağlı bir Askeri İrtibat Bürosu kuruldu⁵⁴⁹ ve Namık Kemal Ersun başkanlığına getirildi. Kur. Bnb. Mustafa Ok, Kur. Bnb. Ali Armağan, Deniz Kur. Bnb. Nevzat Sertel, Tankçı Bnb. Selahattin Acun, Topçu Bnb. Murat Ersengöz, Kur. Bnb. Necip Toruntay ve daha birçok tank subayı bu büroda görev aldı. Ayrıca bu büroya doğrudan MBK sekreterine bağlı özel hatlı bir telefon bağlandı.

Yassıada'da hazırlıklar tam olarak bittikten sonra Orhan Erkanlı, yerli yabancı tüm gazetecilere adayı gezdirdi ve gazetecilere hitaben *"biz büyük bir sorumluluk altında açık ve serbest bir mahkeme yapıyoruz. Burada olup bitenleri halka sizler ileteceksiniz. Size hatırlatayım ki 15 Ekim tarihi aslında 28 Mayıs günüdür. Dolayısıyla çeşitli hesaplar ve"*

⁵⁴⁶ Turgut, Şahinlerin Dansı, s.185-190, Toker, Yarı Silahlı, s.89

⁵⁴⁷ Tarık Güryay, Bir İktidar Yargılanıyor, Cem Yayınevi, İstanbul 1971, s.14-15.

⁵⁴⁸ Güryay, Bir İktidar Yargılanıyor, s.43, Rasim Koç, Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s.163

⁵⁴⁹ Ulay, Harbiye Silah Başına, s.225, Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s.14.

*tercihlerle halkın merhametini ya da kinini çekecek üslup kullanmamaya dikkat etmenizi ve objektif olmanızı tavsiye ederim” şeklinde bir uyarı konuşması yaptı.*⁵⁵⁰

Yassıada’ya ilk olarak milletvekilleri ve bakanlar, son olarak ise Adnan Menderes ve Celal Bayar sevk edildi. Menderes ve Bayar, iki ayrı uçakla Yassıada’ya getirildi. Celal Bayar “Çubuk 46”, Adnan Menderes ise “Çubuk 47” uçağıyla Yeşilköy Havaalanı’na getirildi. Sonrasında askerler tarafından iki ayrı ambulansla önce Yeşilyurt’a oradan ise Deniz Kuvvetleri’ne ait bir vasıta ile Yassıada’ya götürüldü.⁵⁵¹

Mahkumların adaya sevk edilmesi sırasında mahkumların bazı subaylar ve halk tarafından dövüldükleri ve her türlü hakarete ve işkenceye maruz kaldıklarına dair birçok iddialar bulunmaktadır. Örneğin sanıkları taşıyan beş uçak, Yeşilköy’e indikten sonra bir subay topluluğu, mahkumların uçaktan inip arabaya bineceği yere kadar olan yol boyunca sağlı sollu olmak üzere dizilerek adeta bir ölüm koridoru oluştururlar ve aralarından geçen sanıklara çeşitli hakaret ve küfürler ederek yumruk ve tekme atarlar. Uçak alana indikten ve kapısı açıldıktan sonra uçaktan inen sanıkların üzerine uzaktan projektörler tutarlar. Yeşilköy’de yaşanan bu tarz hareketler Yeşilyurt iskelesinde de devam eder.⁵⁵²

Milli Birlik Komitesi üyesi Orhan Erkanlı bu konuda şunları söyler. “*Sanıklar muhtelif yerlerden Ada’ya nakledilirken, yollarda bazı hakaretlere, tecavüzlere maruz kaldılar. Bu muameleler sanıkların geçmiş yıllarda ordu üzerinde, subaylar üzerinde bıraktıkları etkilerin intibaların otomatik bir tepkisiydi. Vazifelilere aslında herkese iyi mumele yapılması emradılmıştı, fakat Yassıada’da veya Yeşilköy iskelesinde vazifeli her subayın kontrol edilmesi imkansızdı. Sanıkların Ankara’dan Ada’ya taşınmaları sırasında özellikle Yeşilyurt askeri iskelesinde bazı uygunsuz hareketler olduğunu daha sonraları öğrendik.*”⁵⁵³

Her ne kadar Orhan Erkanlı, Demokrat Parti mensuplarına yapılan bu hareketleri sonradan öğrendiklerini beyan etse de sanıklardan Rıfkı Salim Burçak, Komite üyelerinden Fazıl Akkoyunlu’nun uçaktan indirildikleri ve işkenceye maruz kaldıkları sırada orada bulunduğunu ve yaşananları gördüğünü ayrıca adaya geldikten hemen sonra, Tarık Güryay ile birlikte kendilerine geçmiş olsun dileklerinde bulunduklarını, yolda bazı

⁵⁵⁰ Altuğ, Olaylar, Belgeler, s.110-112.

⁵⁵¹ **Hürriyet**, 11 Haziran 1960, s.1-5.

⁵⁵² Koç, Fatin Rüştü Zorlu’nun Hayatı, s.165.

⁵⁵³ Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.112-113.

şeylerin yaşandığını bunun ise normal olduğunu ve her yerde olabileceğini dolayısıyla unutmaları gerektiğini söylediğini ifade eder.⁵⁵⁴

Demokrat Parti mensuplarından ve Yassıada mahkumlarından olan Hadi Hüsman ise Ada'ya sevk edildikleri sırada gerek Yeşilyurt İskelesi'ne gerek Yeşilköy Havaalanı'na indikten sonra subaylar tarafından dövüldüklerini ve çeşitli işkencelere maruz kaldıklarını söyler ve bu konuda birçok örnek verir. Hüsman, örneğin Fatin Rüştü Zorlu'nun uçaktan indiği esnada arkasından bir subayın tekme atması sonucu merdivenlerden yuvarlandığını ve sonrasında dövüldüğünü, Tevfik İleri'nin inerken tekme ile aşağı yuvarlandığını "namuzsuz komünist" diye hakarete uğradığını, Hasan Polatkan'ın yine dövülerek "hazine faresi" diye hakaret edildiğini, Samet Ağaoğlu'nun ve Lütfi Kırdar'ın yine beline tekme atılarak merdivenden aşağı yuvarlandığını ve dövüldüğünü dile getirir. Hüsman, uçak'ta bulundukları esnada ise uçağın etrafındaki deliklerden giren soğuğa ve şiddetli cereyana maruz kaldıkları için üşüdüklerini ve titrediklerini söyler.

Mithat Perin'de, Hadi Hüsman'ın bu anlattıklarını doğrular ve Hüsman'ın anlattıklarına Konya Milletvekili Sıtkı Salim Burçak'ın iki dışının kırıldığını, Sebati Ataman'ın ise yediği tekmelerden bacaklarında yaralar oluştuğunu ekler.⁵⁵⁵

Sanıkların adaya getirilişleri sırasında gördükleri bu tarz hareketlerin adada bulundukları zaman zarfında da devam ettiği yine iddialar arasında yer aldı. Sanıkların, adaya getirilmesinden önce adada yapılan hazırlıklar da bunun göstergesi oldu. Örneğin, Tarık Güryay, ada komutanı olarak atanmasının hemen ardından, adanın etrafını tel ve mayınla çevirdi. Deniz Kuvvetleri'nden adanın denizden kordon altına alınması için savaş gemileri istedi. Ayrıca adanın muhkem yerlerine yerleştirmek üzere uçaksavar ve ağır makinalı tüfekler getirtti. Dahası emrine verilen teknik uzmanlar aracılığıyla sanıkların aralarında sohbet ettikleri, yemek yedikleri, oyun oynadıkları, konuştukları tartıştıkları yani sanıkların bulunduğu her yere gizli dinleme cihazları yerleştirdi ve bu dinleme araçlarının açılış ve kapanış düğmelerini kendisinden başka kimsenin giremeyeceği kontrol odasına koydurdu.⁵⁵⁶ Sanıklar adaya geldikten sonra Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan, camları deniz görülmeyecek şekilde tel örgülerle kaplı tek kişilik odalara, diğer sanıklar ise 4'er kişilik odalara yerleştirildiler. Sanıkların günde

⁵⁵⁴ Burçak, Yassıada ve Öncesi, s.124.

⁵⁵⁵ Hüsman, Hatırladıklarım, s.246-254, Perin, Yassıada Faciası, s.245-249.

⁵⁵⁶ Güryay, Bir İktidar Yargılanıyor, s.60, Fersoy, Bir Devre Adını Veren, s.298-299.

sadece bir saat hava almalarına izin verildi. Duruşmalar başlayıncaya kadar gazete okumaları, duruşmalar bitinceye kadar da radyo dinlemeleri yasak edildi.

Sanıkların aileleri ile iletişimi ise 50 kelimeyi aşmayacak şekilde ve adanın genel durumu hakkında herhangi bir bilgi vermeden yalnızca hâl hatır sorma yazıları içeren mektuplar aracılığı ile sağlandı ki bu mektupların sanıklar için şüphesiz tek teselli kaynağı olduğunu Menderes'in *"kuraktan çatlak çatlak olmuş toprağın suya olan ihtiyacı gibi, bizim de içimizin yanan kavuran ateşini bu mektuplar teskin ediyor"* sözünden anlamak mümkündür. Fakat bu mektuplar ada idaresi tarafından sansürden geçtikten sonra açık halde yani okunmuş halde sahibine bazen verildi, bazen verilmedi. Dahası mektubun beğenilmeyen yerleri silindi ve üzerindeki sayın kelimesinin üstü çizilerek düşük sözcüğü yazıldı. Bunun yanında Halil İmre'nin ifadesine göre unvanların üstü çizildi ve örneğin Balıkesir mebusu yerine Balıkesir davarı gibi yakışıksız lakaplar yazıldı.⁵⁵⁷ Dahası Celal Bayar ve Adnan Menderes kendi odalarında yemek yerken, diğer sanıklar kahvaltı ve yemek yerlerine süngülü asker eşliğinde götürüldü.⁵⁵⁸

Tüm bunların yanında Orhan Erkanlı'nın da tabiriyle⁵⁵⁹ çok sert bir mizaca sahip olan Tarık Güryay'ın tutumu da adanın zaten zor olan şartlarında ayrı bir sıkıntı yarattı. Örneğin Osman Turan, Tarık Güryay koğuş odasına geldiği zaman ayağa kalkmadı diye Güryay tarafından dayağa maruz kaldı. Fatin Rüştü Zorlu sudan bir bahane ileri sürülerek subaylar tarafından dayak yedi.⁵⁶⁰ Bu sudan sebeplerden biri örneğin bir duruşma esasında Zorlu'nun, *"benim dedemin servetinin hesabını benden soruyorsunuz. Dosyayı okuyayım*

⁵⁵⁷ Koç, Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı, s.166-167, (Keleş) Belen, Türkiye'ye Damgasını Vuran, s.109-110, Nazlı Ilıcak, Bitmeyen Hasret, Dem Yayınları, İstanbul, 1989, s.106, Halil İmre, Bir Ömür Üç Kitap, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, s. 328-329, Burçak, Yassıada ve öncesi, s.132

⁵⁵⁸ Koç, Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı, s.168

⁵⁵⁹ Orhan Erkanlı Tarık Güryay'ın kendi askerine dahi sert bir şekilde muamele eden bir adam olduğunu, Komite içerisinden hiçkimseyi dinlemediğini, dahası bazı Komite üyelerinin Ada'ya geldiği zaman sanıklarla görüştürmediğini ifade eder. Erkanlı, Güryay'ı bu tutumundan dolayı Yassıada Komutanlığından almak istediklerini fakat Cemal Gürsel'in Ada'yı Güryay'dan başka kimseye emanet edemeyeceğini söylemesi üzerine vazgeçtiklerini söyler. Ilıcak, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs, C:1, s.15.

⁵⁶⁰ Yassıada'da görevli subaylardan Kazım Çakır bu olayı şu şekilde anlatır. Mahkemelerin devam ettiği bir gün Yassıada Komutanı Tarık Güryay, Kazım Çakır'dan Fatin Rüştü Zorlu'yu getirmesini ister. Güryay, Zorlu'yu mahkemede verdiği bir ifadeden dolayı uyarır ve söylediklerinin hem kendisi hem arkadaşları için zararlı olabileceğini uyarır. Fakat Zorlu, 52 yaşında olduğunu, yetişme şartları ve taşıdığı sıfat itibarıyla ne söylemesi gerektiğini bildiğini ve akliselim olduğunu söyler. Bu konuşmadan iki, üç gün geçtikten sonra Tarık Güryay, Doğan Çetin'i çağırarak Zorlu'yu öldürmeyecek şekilde dövmesini ister. Bunun üzerine bir sabah Zorlu ve koğuştakiler yemekhaneye gittikleri esnada Fatin Rüştü Zorlu ve aynı odada kaldığı İzzet Akçal, Org. Rüştü Erdelhun biraz geç kalırlar. Fakat Doğan Çetin aldığı emir gereği kavga ortamı yaratmak için Zorlu'ya çatar. Zorlu ise *"işte gidiyorum ne var bunda"* cevabını verince Çetin, Zorlu'nun üstüne saldırır ve özellikle göz çevresine yumruk atar. Necmettin Önder, Siyasi Hesaplaşma Yahut 27 Mayıs, Yayına Hazırlayan: Mehmet Gürlek, Ankara, 2008, s. 139-141.

diyorum müsaade etmiyorsunuz. Buna muhakeme demezler. Buna orta çağ usulü ile teşhir derler”⁵⁶¹ şeklindeki sözleri oldu. Bunlardan başka Hayrettin Erkmen’in istenilen doğrultuda ifade vermemesi sonucu odası değiştirildi. Yine Adnan Menderes’in, avukatının gelip gelmediğini sorması bir görevli subay tarafından darp edilmesine neden oldu. Bütün bunlar kamuoyuna kulaktan kulağa yayıldı. Bunun üzerine mahkumların adadaki günlük yaşamlarını gösteren “Düşükler Yassıada’da” adlı bir film çekildi. Fakat filmde düşükler olarak adlandırılan mahkumların doğal halleriyle görüntülenmedikleri ve çekingen bir tavırla rol yapmaya çalıştıkları dikkatlerden kaçmadı. Ayrıca filmde mahkumlar için bazı tabirlerde kullanıldı. Örneğin eski Ankara Valisi Kemal Aygün için Vatan Cephesi Başkumandanı, İstanbul Emniyet Müdürü Faruk Oktay için haraççı başısı ve Menderes’in yakın koruması Bumin Yamonoglu için ise üniversite gençliğinin amansız celladı, Adnan Menderes için poz vermeden edemez, yemek yerken görüntülenen Celal Bayar için sofrasında kilosu bin liraya satılan siyah havyar bulunmamakla beraber Bayar iştahından bir şey kaybetmedi gibi ithamlarda bulunuldu.⁵⁶²

Yassıada’da yaşanan üzücü olaylardan biri de teslim alındığı andan itibaren soğukkanlılığını daima koruyan Celal Bayar’ın intihara kalkışması oldu. Celal Bayar 25 Eylül 1960 tarihinde saat 10:30 sularında banyo yapmak için banyo’ya girdiği esnada banyonun kapısına nöbetçi olarak bir teğmen görevlendirildi. Fakat kısa bir zaman geçtikten sonra nöbetçi teğmen içerden hırıltı sesleri duydu ve içeri girdiğinde Bayar’ın bel kemerini boynuna takarak sıkmakta olduğunu gördü. Bunun üzerine Bayar, derhal banyodan çıkarılarak Yassıada Garnizon Hastanesi’ne götürüldü. Burada Bayar’ın tedavisi İstanbul Üniversitesi’nden gönderilen Prof. İhsan Şükrü Aksel, Prof. Necmettin Tolvan, Yassıada Garnizon Hastanesi Baştabibi Yrb. Galip Bozalioğlu ve Bayar’a ilk müdahaleyi yapan Dr. Yzb. Ahmet Karahaliloğlu tarafından yapıldı ve bu doktorlar tarafından bir de rapor hazırlandı. Bayar kendisini muayene eden doktorlara *“doktorlar vazifelerini yaptılar ve beni kurtardılar. Teşekkür ederim. Fakat ben kurtulmak istemiyorum. Sizlere de zahmet oldu.”* dedi. Bayar’ın intihar teşebbüsü kamuoyuna, bu olaydan hemen sonra adaya gelen Orhan Erkanlı tarafından yapılan basın toplantısı ile duyuruldu.⁵⁶³

⁵⁶¹ Recep Şükrü Apuhan, Öteki Menderes, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 145, Ilıcak, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs, C:2, s.517.

⁵⁶² Kerem Yavaşça, “Ada’da Bir Müsamere: Düşükler Yassıada’da”, Türkiye’nin 1960’lı Yılları, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.119-120, Fersoy, Bir Devre Adını Veren, s.296-298

⁵⁶³ Tercüman, 27 Eylül, Öncü, Milliyet, Ulus, 28 Eylül 1960, s.1-5.

Cüneyt Arcayürek'in ifadesine göre Bayar'ın intihara kalkışmasının sebebi Yassıada sanıklarının günlük yaşamlarını konu alan filmin çekilmesi oldu. Şöyle ki Bayar'ın rolü istenilene uygun olmadığı için Bayar, gece yatağından kaldırılarak elbiseleri giydirildi ve adaya geldiği ilk günkü gibi, adaya gelişi, koğuşuna gidişi yeniden filme alındı. Çekilen bu film ilk önce basına sonrasında ise halka gösterildi. Filme bakıldığında Yassıada mahkumlarının rahat ve huzurlu bir ortamda hayatlarını sürdürdükleri görüldü. Dolayısıyla Bayar'ın filme alınmak için ikinci kez film figüranı gibi zorlanması onuruna dokundu ve intihara kalkışmasına neden oldu. Bayar bu filmin onuruna dokunduğunu Yassıada Komutanı Tarık Güryay'a *"bak komutan ben yaşamayı severim, ama haysiyetimi yaşamaktan da çok severim. Yaptığın bu hareket haysiyetime dokundu"* diyerek ifade etti.⁵⁶⁴

Yassıada'da sanıklar arasında intihara kalkışan tek şahıs Celal Bayar olmadı. Konya Valisi Cemil Keleşoğlu da uğradığı muamele karşısında fazla dayanamadı ve nasıl ve nereden bulduğu anlaşılamayan bir jilet ile bileklerini keserek intihar etti.⁵⁶⁵

Sanıklar için adada yaşanan en büyük sorunlardan biri de avukatları ile görüşmeleri sırasında yaşadıkları zorluklar oldu. Sanıkların avukatları ile ilk görüşmeleri mahkeme başlamadan iki gün önce ve kaldıkları koğuşun koridorunda ayaküstü gerçekleşti ve bu görüşme yalnızca beş dakikakalık bir süre zarfında birkaç kelime ile sınırlı kaldı.

İkinci görüşme, portatif küçük bir barakada, bir tarafında sanıkların, bir tarafında avukatların oturduğu yan yana konulmuş masalarda yarım saatlik bir sürede yapıldı. İkinci görüşmeden sonraki görüşmeler ise duruşmalar sona erinceye kadar ortasından uzunlamasına olarak ince ve sık örülmüş tel örgü ile ayrılmış küçük bir baraka içerisinde yapıldı. Lakin ortam subay ve memurlarında etrafı çevirmesinden dolayı çok kalabalık ve haliyle çok gürültülü olduğu için yarım saatlik görüşme boyunca her iki taraf birbirini duymada ve konuşmada zorluk çekti. Bu durum sanık ve avukatların birbirlerini tam olarak anlamalarına ve sağlıklı bir iletişim kurmalarına engel oldu.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ Arcayürek, Yeni Demokrasi, s.75-76, Samet Ağaoğlu, Marmara'da Bir Ada, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 5-6, Bedii Faik Arcayürek'in bu ifadesini doğrular, Dursun, 27 Mayıs 1960 Darbesi, s.167, Apuhan, Öteki Menderes, s.165-166

⁵⁶⁵ Ağaoğlu, Marmara'da Bir Ada, s.11-13, İmre, Bir Ömür, s.325-327, **Vatan**, 15 Temmuz 1960, s.1-5.

⁵⁶⁶ Ağaoğlu, Marmara'da Bir Ada, s.7, Ilıcak, Bitmeyen Hasret, s.62.

Bu durum mahkeme esnasında da yaşandı. Sanıkların avukatları ile görüşmesi için verilen süre bazı durumlarda dava başına bir saate indirilecek kadar kısaltıldı. Avukatların faaliyetleri sıkı bir kontrol altında tutulduğu gibi hükümet tarafından davanın seyrini yanlış yolda etkileyebilecekleri nedeniyle bazı hareketlerinden dolayı birçok avukat tutuklandı ve mahkemeye çıkartılmadı.⁵⁶⁷ Bu avukatlardan biri Salim Başol'un hakaret ederek sorular sorması, sürekli sözünü keserek verilen cevapları beğenmemesi ve aşağılaması karşısında pes etmeyen Adnan Menderes'in avukatı Burhan Apaydın idi. Burhan Apaydın'ın mahkeme esnasında Adnan Menderes'i kasdederek "cevher yere düşmekle sakıt olmaz kadri kıymetten" sözünü söylemesi, Apaydın'ın ceza alması için bir bahane olarak öne sürülerek tutuklanmasına ve bir süre hapis yatmasına neden oldu.⁵⁶⁸

Yassıada avukatlarından Süreyya Ağaoğlu bu konuda subayların nezaretinde olmasına rağmen müvekkilleriyle bir kez serbest ortamda görüşme yaptıklarını, diğer tüm görüşmelerini kümes gibi tellerle ayrılmış barakalarda yaptıklarını, yanlarında bulunan subayların ise konuşmalarını dinlediklerini ve zaman zaman kendilerine ihtarda bulunduklarını, bazen ise hakaret etme ve dürtükleme cesaretinde bulunduklarını söyler.⁵⁶⁹

3.6. Demokrat Parti'nin Kapatılması

27 Mayıs darbesinden hemen sonra Demokrat Parti'nin feshi için, ilk olarak 1946-1950 yılları arasında bir süre Demokrat Parti il başkanlığı yapmış ve iktidara gelmeden bir ay önce bu partiden istifa etmiş olan Av. Esat Çağa tarafından İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na bir dilekçe verildi.⁵⁷⁰ Esat Çağa'nın bu dilekçesinden sonra 1957 yılında Demokrat Parti'nin Ankara Anafartalar Bucağı'na bağlı Necatibey Ocağı'nın 236 numaralı üyesi ve mesleği müteahhit olan Mustafa Geygel adına, Avukat Cemal Özbey tarafından 18 haziran 1960 tarihinde 570 dosya numarası ile Demokrat Parti'nin kapatılması için dava açıldı.⁵⁷¹

Alparslan Türkeş'in ifadesine göre Demokrat Parti'nin kapatılmasını ilk kez gündeme, ilk darbe kabinesinde Devlet Bakanı olarak görev alan CHP kökenli Şefik İnan getirdi. İnan, bir toplantı sırasında Demokrat Parti'yi kapatma teklifinde bulundu. Bu

⁵⁶⁷ Weiker, 1960 Türk İhtilali, s.43.

⁵⁶⁸ Yılmaz Çetiner, Nefes Nefese Bir Ömür, Epilson Yayıncılık, İstanbul 2006, s.354-355, **Akşam**, 1 Kasım 1960, s. 1-5.

⁵⁶⁹ Süreyya Ağaoğlu, Bir Ömür Böyle Geçti, s.149.

⁵⁷⁰ **Vatan**, 15 Haziran 1960, s.1-5.

⁵⁷¹ **Ulus, Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman**, 30 Eylül 1960, s.1-5.

teklifin toplantıda bulunanlar tarafından olumlu karşılanması üzerine Demokrat Parti'ye kayıtlı Av. Cemal Özbey, Demokrat Parti'nin kapatılması için dava açtı.⁵⁷²

Bu arada Ankara Savcısı'nın talebi üzerine 5. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından Demokrat Parti tüm faaliyetlerden men edildiği gibi partinin menkul ve gayrimenkul tüm mallarına bankadaki hesaplarına ve evraklarına el konulmasına yani koruma altına alınmasına karar verildi. Mahkeme bu kararı Cemiyetler Kanunu'nun 33. Maddesine istinaden aldı.⁵⁷³

Av. Cemal Özbey tarafından açılan dava 29 Eylül 1960 tarihinde sonuçlandı. Dava sonucunda Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi Hâkimi Raif Elmadağlı, Demokrat Parti'nin mahkeme kararıyla kapatılmasına karar verdi. Böylece 15 yıl, 4 ay, 15 gün, siyasi geçmişi olan Demokrat Parti'nin siyasi hayatı sona ermiş oldu. Mahkemede davanın görüldüğü esnada Av. Cemal Özbey, düşük Demokrat Parti'nin, cemiyetler ve medeni kanuna aykırı hareketlerinden ve gayesini kaybetmiş olmasından dolayı kapatılmasına, 1001 lira tazminat ödemesine karar verilmesini talep etti. Özbey'in bu talebinden sonra Yargıç Raif Elmadağlı, Adnan Menderes'in ifadesini okudu. Menderes, ifadesinde bugünkü şartlar içinde partisinin kapatılmasına taraftar olduğunu belirtmekteydi. Mahkeme esnasında Menderes'in avukatı Kemal Yılmaz'da hazır bulundu. Mahkemenin sona ermesinden sonra bu davayı 27 Mayıs darbesinden önce açtığını söyleyen Mustafa Geygel, basına yaptığı açıklamada 1958 yılından beri Demokrat Parti'yi kapatmaya çalıştığını ve Demokrat Parti'nin darbe sonucu iktidardan düşmesine sebep olarak ise Celal Bayar'ın sebep olduğunu ifade etti.⁵⁷⁴

Mustafa Geygel, basına bu şekilde bir açıklama yapmasına rağmen Tekin Erer, Geygel'in, mahkemenin bu şekilde sonuçlanmasından dolayı çok üzüldüğünü, sonucun bu şekilde olacağını tahmin etmediğini dile getirdiğini iddia eder.⁵⁷⁵

Mahkemenin kararı Adnan Menderes'in avukatı Kemal Yılmaz'a 10 Ekim 1960 tarihinde tebliğ edildi. Fakat Yılmaz, mahkemenin sonuçlanmasından sonraki on beş günlük temyiz süresi içinde 1001 liralık tazminat kararına itiraz etti. Fakat 25 Ekim 1960 tarihinde Demokrat Parti resmen ve fiilen kapatıldı. Böylece 4. Asliye Mahkemesi'nin

⁵⁷² Turgut, Şahinlerin Dansı, s.235.

⁵⁷³ **Akşam, Cumhuriyet, Son Havadis, Dünya, Öncü**, 2 Eylül 1960, s.1-5.

⁵⁷⁴ **Akşam, Cumhuriyet**, 30 Eylül 1960, s.1-5.

⁵⁷⁵ Erer, Yassıada ve Sonrası, s.457.

kararı kesinleşmiş oldu.⁵⁷⁶ Bu kararın ardından Demokrat Parti'ye ait mallar 4 Nisan 1961 tarihinden itibaren ise hazine adına İstanbul Defterdarlığı tarafından satışa sunuldu.⁵⁷⁷

Demokrat Parti'nin kapatılmasına dair kararın gerekçesi, 5 Ekim 1960 tarihinde taraflara tebliğ edildi ve aynı tarihte Cemal Özbey tarafından basına açıklandı. Dört sayfa tutan gerekçede tanık olarak dinlenen Fuat Köprülü'nün, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun ve Muammer Obuz'un Demokrat Parti'nin meşru yoldan çıktığı şeklindeki ifadeleri dikkat çekici idi. Fuat Köprülü, ifadesinde Demokrat Parti Genel İdare Kurulu'nun geleceğine sahip çıkan ve kendi iradesiyle hareket eden bir kurul olmaktan ziyade parti başkanının emirleriyle hareket eden ve tamamen onun emrine giren bir kurul haline geldiği aynı zamanda hiçbir kararın kurulda oy vererek alınmadığını dile getirdi ortaya çıktı. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun anayasanın çiğnendiğini, Meclis özgürlüğünün yok edildiğini ve Meclis'in bir parti grubu haline geldiğini ifade ettiği, Muammer Obuz'un ise Demokrat Parti'nin Vatan Cephesi adı altında teşkilatlandığını, şahsiyetini kanunların ve düzenin üstünde gayrimeşru hale getirdiğini, bir Demokrat Partili milletvekilinin veya vatandaşın başka bir partiden olanlarla görüşmesinin yasak edildiğini, Demokrat Partili olmanın bir ayrıcalık haline getirildiğini, anyasadan aykırı yollara saptığını, Kırşehir'in kaza olması hakkındaki kanunun, seçim, emeklilik ve basın gibi kanunların Demokrat Parti liderleri tarafından Çankaya Köşkü'nde hazırlanıp, gruptan ve Meclis'ten baskı yoluyla Demokrat Parti adına "bu partinin menfaatleri bu yoldadır" ifadesini sebep göstererek geçirildiğini ifade ettiği görüldü.

Gerekçede bu tanıkların ifadelerinden başka partinin, 10 Ekim 1951 tarihli tüzüğü incelendiğinde ikinci maddesinde partinin amacını içeren programında yer alan esasları gerçekleştirmek için kanunun verdiği haklar ve tüzüğün hükümleri çerçevesinde çalışacağını belirttiği, programının 1 ve 7. Maddesinde, demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesi amacıyla partinin kurulduğu, demokrasiyi milli menfaatin ve insanlık haysiyetinin en uygun prensibi olarak tanıdığı, devlet faaliyetlerinde milli iradeyi ve halkın menfaatini hakim kılmak, vatandaşın şahsi veya toplumsal bütün hak ve hürriyetine sahip olmasını ve hukuki eşitliği sağlamak ve dinin siyaseyete alet edilmesini önlemek gibi esasları kabul ettiği ifadesi yer aldı. Gerekçede, ayrıca partinin bu esasları kabul etmesine rağmen tüzüğünün ikinci maddesinin belirttiği programının ilk 17 maddesinin tamamıyla dışında

⁵⁷⁶ Son Havadis, 26 Ekim 1960, s.1-5.

⁵⁷⁷ Cumhuriyet, 5 Nisan 1961, s.1-5.

hareket ettiği, partinin esas amacından uzaklaştığı, dini siyasete alet ettiği, bir baskı grubu kurduğu, vatandaşlar arasında düşmanlık yarattığı, vatandaşlar arasında ayırım yaptığı, anayasayı ihlal ettiği, kongrelerini yapmadığı gibi yapılmasına dahi engel olduğu ve tüm nedenlerden dolayı gerek kendi tüzük ve programı gerekse anayasa ve diğer kanunlarla bağdaşmayacak bir duruma geldiği gerekçesiyle kapatıldığı ifadelerine yer verildi.⁵⁷⁸

3.7. Yassıada Mahkemesi'nde Görülen Davalar

Yassıada duruşmaları, 27 Mayıs darbesinden 140 gün sonra 14 Ekim 1960 tarihinde Marmara'da yer alan Yassıada'da Deniz kuvvetlerine bağlı bir tesisin spor salonunda Yüksek Adalet Divanı Başkanı aynı zamanda Yargıtay Birinci Ceza Dairesi Başkanı olan Salim Başol'un idaresinde başladı. Dava duruşmalarına başlamadan önce Yassıada mahkeme salonunun iç düzeni dizayn edildi ve sanıkların ve tanıkların oturacakları yerler belirlendi. Bu düzene göre Başkanın iki yanında Yüksek Adalet Divanı'nın 9 asil üyesi yer aldı. Bunlar Feruh Adalı, Selman Yörük, Abdullah Üner, Hıfzı Tüz, Cahit Özden, Rıza Tunç, Hasan Gürsel ve Nahit Saçlıoğlu idi. Asil üyelerin arkasında ise yedek üyeler yer aldı. Bunlar ise Vasfi Göksu, Adil Sanal, Ali Doğan Toran, Nahit Hatiboğlu, Kemal Gökçen ve Mehmet Çokgüler idi. Başsavcı Altay Ömer Egesel ile yardımcılar Salim Ertem, Fahrettin Öztürk, Avni Yurtsever, Faruk Siret Değermen, Orhan Erdoğan, Niyazi Kırdar, Ahmet Bayrak, Süleyman Taşar, Necdet Darıcıoğlu, Servet Tüzün ve Turgut Lülecı ise hâkimler heyetinin sağ yanında yer aldı. Divan başkanı, Başsavcı ve sanık kürsüsü önünde birer mikrofon bulunmakla birlikte divan kürsüsünün arkasında bütün salona hâkim bir yerde Atatürk'ün bir portresi, portrenin yanında ise "Adalet mülkün temelidir" ifadesi yer aldı. Duruşmaların yapıldığı 700 kişilik mahkeme salonunda beş salon bulunmaktaydı. Bunlardan dördü basın mensupları, dinleyici ve sanık ailelerine ayrıldı. Basın mensupları için ayrılan salon 200 kişilik, dinleyici için ayrılan salon 220 kişilik, sanık aileleri 50 kişilik kapasiteye sahipti.⁵⁷⁹

Salonun ortasında bulunan 405 kişilik blokta ise sanıklar yer aldı. Sanıklar kendilerine ayrılan tahtadan yapılmış sandalyelerde ve protokol sırasına göre ilk başta Celal Bayar, onun yanında Adnan Menderes, Bakanlar ve Milletvekilleri, Meclis Başkanı ve Başkanlık Divanı Üyeleri, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması hakkında teklifte bulunan üç milletvekili ve Tahkikat Komisyonu üyeleri yer aldı.

⁵⁷⁸ Akşam, Son Havadis, 5 Ekim 1960, s.1-5.

⁵⁷⁹ İlyas Topçu, Sema Akılmak Topçu, "Yassıada'dan İmralı'ya Fatin Rüştü Zorlu" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Ekim 2018 22 (özel sayı), s.1832

Yassıada mahkemeleri bir darbe mahkemesi olmakla birlikte bu mahkemenin iddiaları da kararları da yapılan darbeyi haklı göstermek amacıyla düzenlendi.⁵⁸⁰ Demokrat Parti'nin önemli isimlerinden olan ve Yassıada mahkemelerinde yargılanan Baha Akşit mahkemeler sırasında, Ada Komutanı Tarık Güryay'ın sanıklar ile avukatlar arasında yüksek bir sandalyede oturarak konuşmaları takip ettiğini, bazı şahitlerin ve Mahkeme Başkanı Başol'un bazı konuşmalarının seyirciler tarafından alkışlandığını, sanıkların bazı sözlerine ise yuh çekildiğini söylemekle birlikte Yassıada Mahkemeleri'ni tehditleri, işkenceleri, zindanları, özel hazırlanmış şahitleri ile dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş adaletle asla bağdaşmayan, hakimleri, savcılar, komutanı ile üzüntü ve ızdırıp verici hatta utanç verici bir mahkeme olarak değerlendirir.⁵⁸¹

Mahkeme Başkanı olan Salim Başol'un mahkeme süreci boyunca, Kırşehir kanuna oy veren, Halk Partisi'nin mallarını savunan Fethi Çelikbaş'ın ve diğerlerinin niçin yargılanmadığını soran ve onların hesabını ben mi vereceğim diyen Samet Ağaoğlu'na hitaben *“sizi buraya tıkan böyle istiyor”*, Menderes'in avukatına hitaben *“daima böyle lüzumsuz şeyler söylersiniz zaten,” “sizi susturmak için ne yapmalı,” “susmazsanız sustururum,”* yine Menderes'e hitaben *“Eğer ben kesin deyince kesmezseniz kestirmesini bilirim,”* Hasan Polatkan'a hitaben ise *“öyle şey olmaz, kısa kes, az konuş”* gibi cümleler kullanması ise Yassıada mahkemelerinin normal bir mahkeme olmadığının kanıtıydı.⁵⁸² Salim Başol mahkemelerin devam ettiği süre boyunca sert bir tavır sergilemiş olsada yıllar sonra *“En büyük korkum Menderes'in kalkıp ‘Siz bizi yargılayamazsınız. Sizi tanımıyoruz’ demesiydi”* ifadesini kullanması aslında kendisinin de tedirgin ve heyecanlı olduğunun bir kanıtı idi.⁵⁸³

Yassıada mahkemesinde başta Celal Bayar ve Adnan Menderes olmak üzere toplamda 701 kişi sanık olarak 19 davadan yargılandı.⁵⁸⁴ Yassıada duruşmaları 12 Ağustos 1961 tarihinde sona erdi. Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı 11 ay içinde 202 duruşma yaptı. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ihlali de dâhil olmak üzere 203

⁵⁸⁰ Anayasa Davası 1, s.11.

⁵⁸¹ (Keleş) Belen, Türkiye'ye Damgasını Vuran, s.119.

⁵⁸² İlyas Topçu, Sema Akılmak Topçu, Yassıada'dan İmralı'ya, s.1832, Salim Başol, 1 Haziran 1986 tarihinde verdiği bir röportajda sizi buraya tıkan kuvvet böyle istiyor sözünün Celal Bayar tarafından yanlış aksettirildiğini bu sözü ile sanık adedinin azaltıp çoğaltmakla hali hazırdaki sanıkların cezalarında bir değişiklik olmaz demek istediğini dile getirir. Özkaya, Adım Adım 27 Mayıs, s.264, Ağaoğlu, Marmara'da Bir Ada, s.61.

⁵⁸³ Levent Börklüoğlu, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'de Ordu- Siyaset İlişkisi (1960-1965), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2010, s.166.

⁵⁸⁴ Anayasa Davası 1, s.11.

oturumda 19 dava görüldü ve 17 si Anayasa davasıyla birleştirildi ayrıca davaların duruşması sırasında 1068 şahit dinlendi. Şahitlerin içinde en uzun konuşma yapan Nail Kubalı oldu. Kubalı, anayasanın ihlali davasında 8 saat 20 dakika konuştu.⁵⁸⁵ Duruşmaları 152 bin dinleyici takip etti. 19 davada Adnan Menderes 13 kez, Celal Bayar 5 kez sanık oldu. Bu davalardan Sıtkı Yırcalı Ticaret Bakanlığı döneminde Şemsi Demirkan isminde bir şahsa usulsüz yaptığı değirmen tahsisinden dolayı açılan “değirmen davası” zaman aşımına uğradığı gerekçesiyle ortadan kaldırıldı. Duruşma esnasında sanıklardan İstanbul Emniyet Müdürü Faruk Oktay, Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar, Bursa Milletvekili Kenan Yılmaz, Afyon Milletvekili Gazi Yiğitbaş, İstanbul Milletvekillerinden Dr. Zekar ile Yusuf Salman, Tekirdağ Milletvekili Nuri Yamut ve Bilecik Milletvekili Yümni Üresin vefat etti. Bu vefat olaylarının yanında duruşma esnasında kadın sanıklardan Necla Tekinel bir erkek çocuk dünyaya geldi.⁵⁸⁶

Yassıada’daki yargılamalar eski İtalyan Ceza Kanunu’nu örnek alan Türk Ceza Kanunu’na göre yürütüldü ve yargılamaların seyri şu sırayı takip etti; 1- İddianamenin okunuşu, 2- Sanıkların yargıçlar tarafından sorguya çekilişi, 3- İddia makamının dinlenmesi, 4- İddia makamı tanıklarının dinlenmesi, 5- Savunma.⁵⁸⁷

3.7.1. Köpek Davası

Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Afganistan’ı ziyaret ettiği sırada saray bahçesinde dolaşan tazı cinsi bir köpeği okşayarak sevmesi üzerine Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah, bu köpeği Celal Bayar’a hediye etti. Celal Bayar “Bastı” ismindeki bu köpeği Türkiye’ye getirdikten sonra ilk olarak cumhurbaşkanlığı saray bahçesinde koruma altına aldı. Fakat sonrasında bakımının yapılması için Atatürk Orman Çiftliği Hayvanat Bahçesi’ne gönderdi. Sekiz ay kadar süreyle burada bakımı yapılan köpek, sonrasında Atatürk Orman Çiftliği Hayvanat Bahçesi’ne satılmak istendi. Bu konu o dönemde Tarım Bakanı olan Nedim Ökmen tarafından Atatürk Orman Çiftliği Müdürü Tarık Rona’ya bildirildi. Çiftlik yönetim kurulu ekonomik olarak zor durumda oldukları gerekçesiyle köpeğin alınmasını olumsuz karşıladı. Fakat böyle bir teklifin cumhurbaşkanı tarafından gelmesi sebebiyle köpeği, bin ile bin beş yüz liraya alabileceklerini bildirdi. Celal Bayar ise bu köpeğin cinsinin özel olduğunu ve değerinin ancak yirmi bin kadar edeceğini başyaveri Faik Taluy aracılığıyla öne sürdü. Nihayetinde Nedim Ökmen, Atatürk Orman

⁵⁸⁵ **Akşam**, 4 Temmuz 1961, s.1-5.

⁵⁸⁶ **Akşam**, 15 Eylül 1961, s.1-5.

⁵⁸⁷ Havva Eltetik, Fatin Rüştü Zorlu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009, s.133, Weiker, 1960 Türk İhtilali, s.41.

Çiftliği Hayvanat Bahçesi Yönetim kurulu'na baskı yaparak 23.10 1959 tarihli ve 70 sayılı yönetim kararı ile köpeğin satın alınmasını sağladı. Celal Bayar'ın, köpeğin yirmi bin liraya satmasındaki amacı 1957 seçimlerinde 168 kişinin oy kullandığı ve bu oyların 158 ini DP'ye veren İzmir'in Mursallı Köyü'ne çeşme yaptırmak istemesiydi.⁵⁸⁸

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun bu konuda hazırladığı karnamede bu olay şu şekilde ifade edildi. Celal Bayar, Afganistan Kralı tarafından kendisine hediye edilen ve gerçek değeri bin lira olan tazı cinsinden bir köpeğin, Atatürk Orman Çiftliği tarafından yirmi bin liraya satın alınmasını, yüksek nüfuzunu kullanarak Tarım Bakanı Nedim Ökmen aracılığıyla sağladı. Nedim Ökmen ise Tarım Bakanlığı'na bağlı Atatürk Orman Çiftliği Müdürü Tarık Rona üzerinde baskı yaparak yönetim kurulundan köpeğin yirmi bin liraya satın alınması için kuruldan karar çıkmasını başardı. Bu durum karşısında Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in ve Bayar'ın bu eylem ve hareketinden dolayı Türk Ceza Kanunu'na göre ceza alması uygun görüldü. Çiftlik müdürü ile yönetim kurulu üyelerinin eylem ve hareketine gelince, bunların Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in tesiri altında bin lira değerindeki bir köpeği yirmi bin liraya satın almak zorunda kaldıkları ve bu zorunlulukla o yönde bir karar aldıkları evraklardan, şahitlerin ve kendilerinin ifadelerinden anlaşıldı.

Dolayısıyla Celal Bayar ve Nedim Ökmen'in yargılanmak üzere Yüksek Adalet Divanı'na sevk edilmesine ve Atatürk Orman Çiftliği Müdürü Tarık Rona ve yönetim kurulu üyelerinden Safa Aloğlu, Fuat Bilge, Fatih Utku, Hâkim Şemsettinoğlu, Hadi Olcay ve Kenan Alcura'nın haklarında verilen yargılamanın kaldırılmasına, Nedim Ökmen hakkında verilen kararda, Celal Bayar'ın soruşturmasının kaldırılmasına, Tarık Rona, Safa Aloğlu, Fuat Bilge, Fatih Utku, Hâkim Şemsettinoğlu, Hadi Olcay ve Kenan Alcura'nın hakkında son bir soruşturma açılmasına karar verildi.⁵⁸⁹

Yassıada duruşmalarına ilk olarak 14 Ekim 1960 tarihinde Weiker'in ifadesiyle Demokrat Parti mensuplarını gözden düşürmek için açılan bir dava olan köpek davasıyla başlandı.⁵⁹⁰ Mahkeme esnasında Celal Bayar, bu olayda rüşvet alma gibi bir suçun söz konusu olmadığı gibi herhangi bir zorlamanın da olmadığını, yalnızca kendisinin satıcı olarak bir teklifte bulunduğunu ayrıca anyasanın 41. Maddesine göre bu olayın soruşturmasının mümkün olmadığını söyledi. Nedim Ökmen ise Celal Bayar'ın verdiği

⁵⁸⁸Yüksek Adalet Divanı Kararları, Editör, Seçkin Erdi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s.402-403, **Akşam**, 16 Ekim 1960, s.1-5.

⁵⁸⁹ **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1960, s.1-5.

⁵⁹⁰Weiker, 1960 Türk İhtilali, s.47.

ifadeye benzer tarzda ifadeler kullandı ve memuriyet yetkisini kullanarak bu olaya müdahale etmesinin asla bahis konusu olamadığını, yetkisi dahilinde ve hukuka uygun olarak bu alışverişin yapıldığını dolayısıyla bu davanın kendisine mal edilmiş olmasının hukuka aykırı olduğunu ifade etti.⁵⁹¹ Dava esnasında olayla ilgili tanıkların ifadeleri dinlendi ve gerekli deliller kullanıldıktan sonra 25 Ekim 1961 tarihinde dava sonuçlandı. Yüksek Adalet Divanı'nın verdiği karara göre Köpek davası, 1 numaralı Anayasayı ihlal davası ile birleştirildi. Celal Bayar dört yıl iki ay, Nedim Ökmen ise beş yıl ağır hapis ve müebbeden memuriyetten mahrumiyet cezasına çarptırıldı.⁵⁹²

3.7.2. 6- 7 Eylül Olayları Davası

1955 yılının ağustos ayında Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler Kıbrıs sorunundan dolayı iyice gerginleşti hatta kopma derecesine geldi. Yunanistan ilk olarak Kıbrıs adası konusunda İngiltere'ye başvurdu ve İngiltere'den Kıbrıs Adası'nın geleceğiyle ilgili kararın ada halkının kendisinin vermesini istedi. Fakat İngiltere'den bu konuda olumlu bir sonuç alamadı. Bunun üzerine BM'ne başvurdu. Fakat BM, Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki bu isteğinin gerçekleşmesi durumunda adada huzurun, bölgede ise barışın bozulacağı gerekçesiyle Yunanistan'ın bu talebini reddetti. BM'nin bu kararı Türkiye'de olumlu karşılanırken, Rumlar ve Yunanlılar tarafından tepkiyle karşılandı. Atina başta olmak üzere İngiltere ve ABD' de, Türk konsolosluklarına saldırılar düzenlenerek protesto mitingleri yapıldı. Bu tepkiler Kıbrıs Adası'nda da yaşanmaya başlandı ve adada yaşayan Rumlar, Türklere saldırmaya başladı. Olayların bu şekilde cereyan etmesi hem Türk Hükümeti'nin hem de Türk Milleti'nin tepkisine neden oldu.

Bunun üzerine İngiltere, Kıbrıs sorununu diplomatik yollardan çözüme kavuşturmak için Londra'da, Türkiye ve Yunanistan'ın katıldığı bir konferans düzenledi. Fakat bu konferanstan olumlu bir sonuç çıkmadı.

Kıbrıs olaylarının bu şekilde devam ettiği sırada 5 Eylül 1955 tarihinin gecesinde Atatürk'ün Selanik'te bulunan evinin bahçesinde bir bomba patlatıldı. Bu olayın radyoda saat 13 bülteninde Atatürk'ün Selanik'teki doğduğu ev ile Türk Konsolosluğu arasında bir bomba patlatıldığı şeklinde halka duyurulması ayrıca İstanbul'da bulunan Express

⁵⁹¹ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.403.

⁵⁹² **Cumhuriyet, Akşam**, 25 Ekim 1960, s.1-5, Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.401, Yassıada Zabıtları-V Anayasa Davası 4, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 3345, Hulusi Turgut, Yassıada'da Yapıtırlmayan Savunmalar, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2007, s.58-60.

gazetesinin saat 16.00 da ikinci baskıya giderek haberi, büyük harflerle ve manşet halinde “*atamızın evi bomba ile hasara uğradı*” şeklinde ifade etmesi, tarihe 6-7 Eylül olayları diye geçen olayların patlak vermesine neden oldu. Bu haberlerin ardından İstanbul’da, Atatürk’ün evine bomba atılmasını protesto etmek için başta öğrenci dernekleri olmak üzere halk ellerinde bayraklarla ve “*Kıbrıs Türk’tür, Türk kalacaktır.*” söylemiyle sokağa döküldü. Kısa bir süre sonra da rumların yoğun olarak yaşadığı Nişantaşı, Şişli, Beyoğlu, Karaköy, Beyazıt, Kumkapı ve Yedikule semtlerinde rumlara ait ev dükkânlar yağmalanmaya başlandı. Güvenlik güçlerinin olaylara müdahale etmesine rağmen olaylar kısa zamanda araya kışkırtmacıların da girmesiyle iyice yayıldı. Bunun üzerine hükümet tarafından sıkıyönetim ilan edildi ve sokağa çıkma yasağı getirildi. Fakat bu olaylar esnasında rum vatandaşlardan birkaçı hayatını kaybetti, otuz beş kadar rum vatandaş ise yaralandı. Rumlara ait birçok bina tahrip oldu. İstanbul’da yaşanan bu olaylar Ankara’da da yaşandı.

Olayların bu şekilde geliştiği sırada İstanbul’da birçok uluslararası kongreler yapılmakta dolayısıyla yerli ve yabancı gazeteler olayları bizzat takip etmekteydi.

Celal Bayar ve Adnan Menderes, İstanbul’da yaşanan bu olayları İstanbul’dan Ankara’ya dönüş yolunda İzmit’te, İzmit valisinin kendilerine haber vermesiyle öğrendiler. Bu haber üzerine Menderes, askeri birliklerin başında bulunan komutanı arayarak olayların bastırılması için gerekirse ateş edilmesi emrini verdi. Olayların tehlikeli bir hal alması üzerine ise tekrar İstanbul’a dönmek zorunda kaldılar.

İstanbul ve Ankara’da yaşanan bu olayların bastırılmasının ardından İçişleri Bakanı Namık Gedik görevinden istifa etti ve yerine Ethem Menderes atandı. İzmir ve İstanbul valisi ise görevinden alındı. Kıbrıs Türk Cemiyeti kapatıldı. Ayrıca zarar gören rumların zararları telafi edilmeye çalışıldı.⁵⁹³

Dolayısıyla yaşanan bu olaylar Türklerin Kıbrıs konusunda ve milli değerler konusunda ne kadar hassas ve mücadeleci bir ruh yapısına sahip olduğunu gösterdi. Bu konuda Parafonu toplantısı dolayısıyla İstanbul’da bulunan Fransa eski başbakanlarından Mendes France, gazetecilere “*Türkler müthiş insan, inanın ki korktum*” diyerek şaşkınlığını gizleyememiştir.

⁵⁹³ Şerif Demir, “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları” Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Sayı 12, Yıl: 2007, s.37-63.

6-7 Eylül tarihlerinde yaşanan bu olaylar darbe sonrasında hükümetin bir planı olarak ve hükümetin bu olayı bastırmak için kanun dışı yollardan tedbirler aldığı şeklinde yorumlandı. Yüksek Soruşturma Kurulu bu olayların bir plan doğrultusunda yapıldığı gerekçesiyle mahkemeye sunulmak üzere bir kararname hazırladı. Kararnameye göre bu olay şu şekilde ifade edildi. İstanbul'da zamanında tedbir alınmadığı için gösteriler sonunda üç kişi öldü, otuz kişi yaralandı. Yetmiş üç kilise, bir fabrika, sekiz kilise, iki manastır ve üç bin beş yüz seksen dördü rum vatandaşlara ait olmak üzere toplamda beş bin beş yüz otuz sekiz gayrimenkul yıkılarak harap edildi. İzmir'de ise fuar dolayısıyla Konak meydanına çekilen bayraklardan Yunan bayrağı yakıldı ve Yunan konsolosluk binası ateşe verildi.

Bu şekilde gösterilerin yapılacağını İstanbul Valisi öncesinde Başbakan'a bildirdi. Bunun üzerine hükümet, 6 Eylül 1955 tarihinde 10841 sayılı yazı ile Birinci Ordu Müfettişliği'nden hazır bulunması şartıyla, on sekiz taburluk kuvvet, Jandarma Er Okulu'ndan üç yüz er, Merkez Kumandanlığı'ndan iki yüz inzibat eri, Polis Okulu'ndan ise iki yüz polis memuru istedi. Fakat bu tedbirler zamanında alınmadığı için olaylar ancak gece yarısından sonra bastırılabilirdi. Kararnamede ayrıca Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evde bomba patlatılmasının düşünüldüğü, patlayıcı maddelerin ise Selanik'te bulunan Başkonsolos Yardımcısı Mehmet Tekinalp'e gönderildiği, patlamanın yapıldığı tarihin, olayın gerçekleştiği sırada izinli olan Mehmet Ali Balin tarafından bildirildiği iddia edildi. Kararnamede dahası, Selanik'teki Atatürk'ün evine bomba atılması için başkonsolosluk aracılığıyla o sırada öğrenci olan Oktay Engin'in Başbakan tarafından görevlendirildiği, Oktay Engin, Türkiye'ye geldikten sonra kendisine özel muamele yapıldığı, ayrıca kendisine devlet hazinesinden karşılanmak üzere bir ev bağışlandığı iddiaları yer aldı.

6-7 Eylül olayları davasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Fuat Köprülü Fahrettin Kerim Gökay, Kemal Hadımlı, Alâattin Eriş, Selanik Türk Başkonsolosu Mehmet Ali Balin, Başkonsolos Yardımcısı Mehmet Ali Tekinalp, Başkonsoloslukta çalışan koruma görevlisi Hasan Uçar ve Oktay Engin sanık olarak suçlu görülerek Yüksek Adalet Divanı'na sevk edildi.⁵⁹⁴

Olayların gerçekleştiği dönemde Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Yardımcısı olan Fuat Köprülü'nün yargılanmasının kaldırılması kararı verilmesine

⁵⁹⁴ **Akşam, Cumhuriyet**, 19 Ekim 1960, s.1-5.

rağmen Milli Birlik Komitesi'nin kararıyla tekrar yargılanmasına kararı verildi. Bu olayda adı geçen sanıklar hakkında yirmi dört yıl ağır hapis ve müebbet hapis cezası istendi.⁵⁹⁵

6-7 Eylül olaylarının davasına 19 Ekim 1960 tarihinde başlandı. Duruşma boyunca bu dava hakkında birçok kişinin ifadeleri alındı. Aralarında Melahat Gedik, İlhami Kaymak, Medeni Berk, Refik Tulga ve Aleksandros Hacıpulos'un bulunduğu birçok şahit dinlendi.

Bu olayın sanıklarından Celal Bayar, duruşma esnasında olayla ilgili verdiği ifadelerde genel olarak olayın bir tertip olmadığını ayrıca kendisinin de bu olaylardan haberi olmadığını beyan etti.⁵⁹⁶ 6-7 Eylül olaylarını Türk milletinin vatanseverliğinin bir göstergesi olarak değerlendiren Adnan Menderes ise 6-7 Eylül gecesinde alınan tedbirleri şu şekilde ifade etti. İzmit'e geldiklerinde valinin olayların başladığını kendilerine haber verdiğini fakat tehlikelerinden bahsetmediğini bunun üzerine validen ayrıntılı olarak bilgi istediğini ve derhal İstanbul'a dönme emri verdiğini söyledi. Sonrasında İstanbul ve Ankara'yı aradığını ve o esnada birtakım tedbirler düşündüklerini, tedbir olarak ise sıkıyönetim ilan etmeye karar verdiklerini bunun üzerine bakanlar kurulunu İstanbul'a çağırarak sıkıyönetim ilan ettiklerini söyledi. Öncesinde sıkıyönetim ilan etmiş gibi davranmalarının sebebi olarak ise havayı yatıştırmak istediklerini gösterdi. Menderes ayrıca 26 Ağustos'ta ordudan hazırlıklı olmalarını istediklerini, İstanbul'da geniş tedbirler aldıklarını ve bütün izinlerin kaldırıldığını, olayda adı geçen Oktay Engin ve Hasan Uçar isimli şahısları ise ilk kez gördüğünü daha öncesinde bu iki şahısla asla karşılaşmadığını sözlerine ekledi.⁵⁹⁷

Menderes, muhalefetin bu olaylar karşısındaki tutumunu ise Londra dönüşü uçak kazası geçirdiği dönemde İsmet İnönü'nün kendisini karşılamaya gelmesini, İnönü'nün 6-7 olaylarında DP'yi suçlu görmesi durumunda böyle bir harekette bulunmayacağı şeklinde değerlendirdi ve bu olayın planlanarak yapılmasının asla mümkün olmadığını söyledi.⁵⁹⁸

Bu davada sanık olarak yargılanan Oktay Engin ise bu olayın Yunan politikasının "Megalo" düşüncesinin bir belirtisi olduğunu ve Türklerin asla aziz atalarının evine hiçbir zaman saldırıda bulunmayacaklarını söyledi.⁵⁹⁹

⁵⁹⁵ **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1960, s.1-5.

⁵⁹⁶ Yassıada Zabıtları- II, 6-7 Eylül Olayları Davası, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 665, **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1960, s.1-5.

⁵⁹⁷ 6-7 Eylül Olayları Davası, s.24-26.

⁵⁹⁸ **Akşam**, 18 Aralık 1960, s.1-5, 6-7 Eylül Olayları Davası, s.668

⁵⁹⁹ **Akşam**, 20 Aralık 1960, s.1-5.

6-7 Eylül duruşmaları 5 Ocak 1961 tarihinde sona erdi. Yüksek Adalet Divanı duruşmanın sonunda bu dava hakkında şu karara vardı. Celal Bayar hakkında Celal Bayar'a yüklenen suçun değişen durumuna ve anayasanın 41. maddesiyle Milli Birlik Komitesi'nin 7 Temmuz 1960 tarihinde aldığı 2 numaralı karar gereğince hakkında herhangi bir uygulama yapılamayacağına ve bu nedenle bu suçtan dolayı verilen tutuklama yazısının geri alınmasına, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu'ya altı yıl, İzmit Valisi Kemal Hadımlı'ya dört ay on beş gün hapis cezası verilmesine, Fuat Köprülü, Fahrettin Kerim Gökay, Alâettin Eriş, Mehmet Ali Balin, Mehmet Ali Tekinalp, Hasan Uçar ve Oktay Engin'in ise berat edilmesine karar verildi. Ayrıca bu davanın "anayasayı ihlal" davası ile birleştirilmesine oybirliğiyle karar verildi.⁶⁰⁰

3.7.3. Bebek Davası

Devlet opera sanatçısı Ayhan Aydan'dan yeni doğmuş gayrimeşru erkek çocuğun öldürülmesi için Dr. Fahri Atabey'i ortak etmek ve görevini kötüye kullanmaktan sanık Başbakan Adnan Menderes ve Dr. Fahri Atabey hakkında Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından yapılan soruşturma sonucunda, soruşturmanın durdurulmasına karar verildi. Fakat Milli Birlik Komitesi dosyanın tekrar gözden geçirilmesini istedi. Komitenin bu isteği üzerine Yüksek Soruşturma Kurulu bir kararname hazırladı. Kararnamede şu ifadeler yer aldı.

Aydın nüfus müdürlüğüne kayıtlı olan Ayhan Aydan 29.06.1944 tarihinde Devlet konservatuvarı öğretmenlerinden H. Ferit Alnar ile evlenmiş, fakat bu evlilik 07.05.1951 tarihinde sonlanmış. Adnan Menderes bu tarihten sonra Ayhan Aydan ile gayri meşru ilişki kurmuş ve yabancı ülkelerden gelen hediyelerin çoğunu Ayhan Aydan'a verdiği şahitlerin ifadelerinden anlaşılmıştır. Bu gayri meşru ilişki sonucunda 19.06.1955 tarihinde Ahmet Fevzi Aydan isimli bir erkek çocuğu dünyaya gelmiş fakat bu çocuğun aynı tarihte öldüğü resmi kayıtlardan anlaşılmıştır. Çocuğun baba adı Fevzi olarak kayıtlara geçmiş, ölüm sebebi olarak ise kalp yetersizliği yazılmıştır. Ankara mezarlığına defnedilen çocuğun defin masrafları başbakanlık şoförü Hayri Özuğur tarafından karşılanmıştır.

Kararnamede bu bilgilerden başka Ayhan Aydan'ın ifadesinde de yer verildi. Aydan bu konuda Yüksek Soruşturma Kurulu'na verdiği ifade de şunları söyledi."1953

⁶⁰⁰Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.406, **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1961, **Akşam**, 15 Eylül 1961, s.1-5, Burcu Dağlıoğlu, Süleyman Ünüvar, "Kıbrıs Politikası Bağlamında 6-7 Eylül Olayları ve Yassıda Yargılamalarındaki Yeri" Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:7, Sayı: 91, Nisan 2019, s.323.

senesinde A. Menderes'ten gebe kaldım. Üç aylık kadar olan çocuğu bazı nedenden dolayı Nimet adındaki bir doktora aldirtmak mecburiyetinde kaldım. 1954 senesinde yine Menderes'ten gebe kaldım. Bu çocuğu da aynı sebepten aldirtmak mecburiyetinde kaldım. Bu çocuğumu o zaman İstanbul'da bulunduğum için Dr. Fahri Atabey'e aldirdım. 1954'te üçüncü kez Menderes'ten gebe kaldım. Çocuk sekiz aylık iken bazı sebeplerden dolayı aldirtmak istedim. Ertesi sabah Fahri Atabey'i aradım, kendisini bulamayınca not bıraktım. Saat 15 sularında sancıldım bir müddet sonra Dr. Alâettin Orhon'u çağırdım. Dr. Alâettin Orhon doğumu yaptı. Çocuk erkekti, canlı ve esmer doğmuştu. Fakat tam bir hayat eseri göstermiyordu. Ben çocuğumun yaşamasını istiyordum Dr. Bahtiyar'ı çağırdım, enjeksiyon yaptılar olmadı. Çocuk yedi saat kadar yaşadıktan sonra öldü.”

Kararname'de Adnan Menderes'in Yüksek Soruşturma Kurulu'na verdiği ifade ise şu şekildeydi “1950- veya 1951 senesinde tanıştım. Bu tarihten sonra Ayhan ile karı-koca gibi yaşamaya başladık. Ayhan benden olma çocuğu 1955 senesinde doğurdu. Benden gebe kaldığına kaç aylık iken muttali olduğumu hatırlamıyorum. Aydan'ın annesi Naciye telefonla çocuğun doğduğunu, ancak arızalı doğduğunu, tedaviye tabi tutulduğunu söylemişti. Bu arızanın başında olduğu veya doğumun iyi olmadığı tarzında bir şeyler söyledi. Hatırladığım ve aklımda kaldığına göre ben de daha sonra telefonla birkaç kere aradım. Bir seferinde çocuğun iyi olduğunu, sonra fenalaştığını ve nihayet sabahleyin öldüğünü söylediler. Bu doğum için Dr. Fahri Atabey'in İstanbul'dan geleceğini bana bildirmedi. Dr. Atabey'in Ankara'ya gidişinden haberim yoktu. Doktorun bu münasebetle Ankara'ya gidişini ilk defa duymaktayım. Aydan'ın gebeliği ilerledikçe münasebetlerimiz seyrekleşti, doğumu nerede ve ne şekilde yapacağını Ayhan ile konuşmuş değilim. Yalnız hatırladığıma göre Ayhan çocuğu yurt dışında doğurmak istiyordu. Ben ise kendisine doğumun Türkiye'de yapılmasının daha münasip olacağını söylemiştim. Çocuğun öldüğünü sabah bildirdiler. Öldürülmesi veya ortadan kaldırılması hakkında bir şey söylediğimi hatırlamıyorum. Sabahki konuşmamdan evvelki konuşmam gece yarısından sonra olmuştu. İki veya üç kere telefonla aradım. Her seferinde Ayhan'ın annesiyle görüştim. Çocuğun öldürülmesi icap ettiğini hiçbir doktora söylemedim kimseyi teşvik etmedim. 1951, 52, 53 senelerinde benden hamile kaldığını ve iki çocuk aldirttığını bilmiyorum. Ayhan imzalarını taşıyan ve bana gösterilen mektuplar Aydan tarafından bana yazılmıştır.”

Kararnamede Dr. Fahri Atabey'in ifadesi de yer aldı. Atabey, ifadesinde Ayhan Aydan'ın uzun zamandan beri doktoru olduğunu, Menderes ile olan ilişkisini bildiğini,

çocuğun öldürülmesinde hiçbir alakasının olmadığını, çocuğun kalp yetersizliğinden öldüğünü kendisinin ise o sırada İstanbul’da olduğunu söyledi.

Kararnamenin devamında Ayhan Aydan’ın 18.06.1955 tarihinde doğurduğu erkek çocuğunu namusunu kurtarmak amacıyla Başbakan Adnan Menderes’in azmettirmesi sonucu Dr. Fahri Atabey tarafından öldürüldüğü zannını verecek yeterli sebep ve belgeler bulunduğu ve bunların takdiri görevli mahkemeye ait olduğundan her iki sanığın hareketlerine uygun görülen Türk Ceza Kanunu’nun 64. Maddesinin 2. Fıkrası delaletiyle aynı kanunun 453. Maddesine uygun olarak haklarında son soruşturmanın açılmasına ve Yüksek Adalet Divanı’nın ceza mahkemeleri usulü kanunun 14. Maddesine istinaden duruşmalarının Yüksek Adalet Divanı’nda yapılmasına oy birliğiyle karar verildi ifadesi yer aldı. Bu kararnameye göre her iki sanığın beş yıldan on yıla kadar ağır hapisle cezalandırılmaları istenmekteydi.⁶⁰¹

Bebek davasının mahkeme duruşmaları 31 Ekim 1960 tarihinde başladı. Duruşmanın başladığı esnada Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Yassıada Komutanı Alb. Tarık Güryay’a bir telgraf çekerek Yüksek Mahkeme Başkanlığı’ndan kanunun uygun görmesi halinde bebek davasının gizli oturumda görülmesini istedi. Tarık Güryay bu telgrafi Mahkeme Başkanı Salim Başol’a bildirdi. Güryay, Cemal Gürsel’in bu isteğinden emin olmak için Gürsel ile bir de telefonda görüştü. Gürsel telefonda *“gerçi o telgrafi ben çektim ama o telgraf bir emir değil bir temennidir. Demek ben insanlığıma kapılıp devlet başkanı olduğumu unutmuşum. Sayın başkandan ve Adalet Divanı yargıçlarından özür dilerim. Gönülüm böyle kirlî bir davanın açık görülmesine razı olmadı, mümkünse gizli oturumda bırakılmasını istemiştim. Fakat kesinlikle gönlümden kopan bir isteği açıklamış olmam, Divanın yetkisine bir müdahale sayılmasın. Karar hakkı, elbette kendilerindir. Nasıl uygun görürlerse öyle davransınlar.”* Dedi. Yüksek Adalet Divanı, Cemal Gürsel’in bu isteğine rağmen davayı açık oturumda görmeye devam etti. Cemal Gürsel, Yüksek Adalet Divanı’nın neden isteğini kabul etmediğini Tarık Güryay’a sorduğunda, Güryay, Gürsel’e telgrafın ellerine ulaştığında davanın çoktan başlamış olduğunu dolayısıyla açık başlayan davanın haklı bir sebep ileri sürmeden, sonradan gizli oturumda görülmesinin uygun olmayacağı cevabını verdi.⁶⁰²

Duruşma sırasında olayla ilgisi bulunan sanıklar ve şahitler dinlendi. Adnan Menderes, duruşma sırasında bu olaydan Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından

⁶⁰¹Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.606-607, **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1960, s.1-5.

⁶⁰² Güryay, Bir İktidar Yargılanıyor, s.290-291

soruşturmaya çekildiği esnada haberi olduğunu ve bu olayla hiçbir şekilde ilgisinin bulunmadığını ayrıca Fahri Atabey'i ise böyle bir suça teşvik etmek gibi bir teşebbüsünün olmadığını, bu konuyla ilgili kendisine telefon da etmediğini ancak doğumdan haberdar edildikten sonra Ayhan Aydan'ın ve çocuğun sağlık durumunu öğrenmek için telefon ettiğini fakat bebeğin öldüğü haberini aldığını söyledi.⁶⁰³

Dr. Fahri Atabey, 1944 yılından itibaren Ayhan Aydan'ı tanıdığını ve birçok hastalığı ile ilgilendiğini, ayrıca Ayhan Aydan'ın kendisini aradığının haberini aldığını ve sonrasında kendisiyle telefonda görüştüğünü bu görüşme esnasında Ayhan Aydan'ın Dr. Alaattin tarafından muayene edildiğini fakat doğumunda kendisinin bulunmasını istediğini ifade etti. Sonrasında ise bebeğin doğduğu haberini aldığını ve Aydan'ın kendisini Ankara'ya çağırdığını bu nedenle Ankara'ya gittiğini dolayısıyla Adnan Menderes'in kesinlikle çocuğun öldürülmesi için bir talimat vermediğini dile getirdi.⁶⁰⁴

Öldürüldüğü iddia edilen ve Ahmet Fevzi ismi verilen çocuğun Ankara şehir mezarlığı 288 parsel numaralı mezardan çıkarılan kemikleri bir sandığa konularak özel bir uçakla Ankara'dan İstanbul'a Adli Tıp kurumu'nda incelenmek üzere getirildi.⁶⁰⁵ Adli Tıp Kurumu'nda yapılan incelemeler sonunda elde edilen raporda kemik uçlarındaki kırıkta kısımlarının zamanla tahribata uğramış olmasına rağmen oluşumunu ve ana rahmindeki gelişmesini tamamlamış olarak doğduğu sonucuna varıldı. Raporda kemiklerin kırılma, ezilme gibi dış kuvvetlere maruz kalmadığı, ayrıca mezardan alınan toprak üzerinde yapılan kimya tahlil sonucunda ise zehir bulunmadığı ortaya çıktı.⁶⁰⁶ Dava sonunda sanık Dr. Fahri Atabey beraat ederek serbest bırakıldı. Adnan Menderes için ise tutukluluğunun devamına ve bu davanın anayasanın ihlali davasıyla birleştirilmesine karar verildi.⁶⁰⁷

3.7.4. Arsa Yolsuzluğu Davası

Bu davanın sanığı Tarım Bakanı Nedim Ökmen idi. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnameye göre Nedim Ökmen bakanlık görevini suiistimal ederek eşi Feriha Ökmen'e ait bir arsayı Tarım Bakanlığı'na bağlı Zirai Donatım Kurumu'nun bir arsası ile birlikte nüfuzunu kullanarak İş Bankası'na yüksek bir fiyatla

⁶⁰³ Yassıada Zabıtları-IV Bebek Davası, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2008, s. 4-12

⁶⁰⁴ Bebek Davası, s.13-20.

⁶⁰⁵ **Cumhuriyet, Akşam**, 15 Kasım 1960, s.1-5.

⁶⁰⁶ **Cumhuriyet, Akşam**, 20 Kasım 1960, s.1-5.

⁶⁰⁷ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.605, **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1960, s.1-5.

satarak rüşvet aldığı iddia edildi. Bu davanın duruşmasına 11 Kasım 1960 tarihinde başlandı.⁶⁰⁸

Nedim Ökmen, duruşma sırasındaki ifadesinde arsayı satmak istemediğini fakat cumhurbaşkanının ve başbakanın rica etmesi sebebiyle bu satışa müsaade ettiğini söyledi. Nedim Ökmen arsanın satışı hakkında o dönemin İş Bankası Genel Müdürü Üzeyir Avunduk'a ricada bulunduğunu ve Avunduk'un arsanın değerine 400 bin lira verdiğini fakat kendisinin 500 bin lira teklif ettiğini, pazarlık ederek 450 bin liraya arsayı sattığını söyledi.⁶⁰⁹ Bu dava 26 Kasım 1960 tarihinde sona erdi ve anayasanın ihlali davasıyla birleştirilmesine karar verildi.⁶¹⁰

3.7.5. Kayseri Olayları Davası

İsmet İnönü, 3 Nisan'da gerçekleşecek olan CHP genel kurul kongresine katılmak, Yeşilhisar olaylarını yerinde incelemek ve gerekirse Büyük Millet Meclisi'ne taşımak amacıyla 2 Nisan 1960 tarihinde trenle önce Kayseri'ye, oradan da Yeşilhisar'a gitmek üzere yola çıktı. İnönü'nün Kayseri'ye gitmek için hazırlandığı haberi Demokrat Parti mensupları tarafından duyuldu. Bunun üzerine Celal Bayar, Adnan Menderes'e bir mektup göndererek Kayseri ve Yeşilhisar'da sıkıyönetim ilan edeceğini bildirdi.

İnönü yola çıkmadan önce Kayseri Valisi Ahmet Kınık'tan da bir telgraf aldı. Kınık, telgrafta Kayseri'de ortamın gergin olduğunu bildirmekte ve İnönü'den Kayseri'ye gelmemesini talep etmekteydi. Bunun üzerine İnönü valinin telgrafına karşılık, Yeşilhisar olaylarından dolayı yapılan suçlamaları reddettiğini ve Kayseri'ye gelmek üzere yola çıktığı cevabını verdi.

İnönü Kayseri'ye 32 km uzaklıkta olan Himmetdede İstasyonu'na geldiğinde İnönü'yü getiren tren istasyonda durdu ve üç saat boyunca da kalkmadı. Aynı zamanda trenin etrafı askerler tarafından sarıldı. Bu arada vali yardımcısı ve il jandarma komutanı aldığı bir emirle İsmet İnönü'nün Kayseri'ye girmesinin yasak olduğunu söyledi.⁶¹¹

Yaşanan bu olayların ardından İnönü, nihayetinde Kayseri'ye geldi ve Kayseri'de tezahüratlarla karşılanmasına rağmen yasak olduğu için il kongresini düzenlemesine müsaade edilmedi. Kayseri'de bir gece kalan İnönü, Yeşilhisar yoluyla Ankara'ya

⁶⁰⁸ **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1960, s.1-5.

⁶⁰⁹ **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1960, s.1-5, Yassıada Zabıtları – XI Zimmet Davası, Vinylex Davası, İpar Davası, Döviz Davası, Değirmen Davası, Arsa Davası, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, s.722-724.

⁶¹⁰ **Akşam**, 15 Eylül 1961, s.1-5.

⁶¹¹ Toker, Demokrasiden Darbeye, s.306-309, Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.194-204

dönmek istediğinde bu sefer İncesu'da engelle karşılaştı fakat burada Yeşilhisar yolunu kullanmamak şartıyla önü açıldı.⁶¹²

Bu olay Yassıda duruşmalarında Kayseri olayları davası olarak ele alındı. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun bu olay ile ilgili hazırladığı karnamede bu olay şu şekilde ifade edildi. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün otuz milletvekili ve yirmi gazeteci ile birlikte Kayseri'ye gitmek üzere trenle yola çıktı. İnönü, Kayseri'ye yaklaştığı sırada Adnan Menderes Kayseri Valisi Ahmet Kınık'ı aradı ve İnönü'nün içinde bulunduğu treni Kayseri'ye sokmamasını emretti. Bunun üzerine vali *“tren hattına yatarım da İnönü'yü Kayseri'ye sokmam beyefendi”* diyerek emri yerine getireceğini beyan etti. Tren dört yüz seksen yolcusuyla Himmetdede istasyonuna 173 dakika kala durduruldu. Soğuk ve açlıktan trende bulunan yolcular zor anlar yaşadı. Çünkü yolcular asker süngüleri ve barikatlarla sarıldığı için çevre köylerden ekmekte getirilemedi. Nihayetinde trenin hareket etmesine izin verildi ve İnönü Kayseri'ye geldi. Bir gece Kayseri'de kalan İnönü vilayetçe yasak olduğu için il kongresini yapamadı.

İnönü'nün kaldığı gece Adnan Menderes, Vali Ahmet Kınık'ı aradı ve valiye İnönü'yü kaç kişi karşıladı diye sordu. Valinin dört-beş bin kişi karşıladı sözüne karşılık Menderes, siz de dört- beş bin DP'li ile onu uğurlayın cevabını verdi. Bunun üzerine İnönü, İncesu'da tekrar barikatla karşılandı ve Yeşilhisar'a girmemek şartıyla önü açıldı şeklinde ifade edildi. Karnamede Celal Bayar'ın 28 Mart 1960 tarihinde Adnan Menderes'e yazdığı bir mektuba da yer verildi. Bu mektupta olayların doğrudan doğruya CHP'nin tahriklerinden ibaret olduğu aynı zamanda yapılan hareketin devlet otoritesine karşı aşiret zihniyetini temsil eden bir kıyam hareketi olduğu ifade edilmekle birlikte, Bayar'ın, *“bütün bunlara karşı bizim aldığımız tedbirler onların sözde hücumlarına karşı bizim de sözle müdafaamızdır.”* Şeklinde bir ifadesi yer aldı.⁶¹³

Kayseri olayları ile ilgili duruşma 9 Ocak 1961 tarihinde başladı. Celal Bayar, duruşma esnasında Adnan Menderes'e gönderdiği mektup hakkında bunun bir mektup olmadığını bir not olduğunu ayrıca Kayseri'de asayişin bozulduğunu ve hükümete karşı ayaklanmanın başladığını, bunun bir memleket meselesi haline geldiğini ve orada örfi

⁶¹² Cumhuriyet, 8 Aralık 1960, s.1-5.

⁶¹³ Cumhuriyet, 8 Ocak 1961, s.1-5.

idare ilan edecek bir durumun olmamasından dolayı örfi idare ilan etme emri verilmediğini söyledi.⁶¹⁴

Adnan Menderes ise ifadesinde kendisinden izin almadan treni Himmetdede istasyonunda durdurmalarının zorbalık olduğunu ve bu olayı şaşkınlıkla karşıladığını, dahası Himmetdede'nin bir istasyon olduğunu bilmediğini, trenin şehirde tedbir almak için Himmetdede durdurulması gerektiğini düşündüğünü bu nedenle valinin treni durdurulması tedbir alalım sözüne karşılık valiye tamam dediğini fakat üç saat durdurulacağını hiç tahmin etmediğini ifade etti.⁶¹⁵

Menderes bu olayla ilgili verdiği bir başka ifadesinde bu davanın İnönü'nün seyahatinden önce meydana gelen Yeşilhisar olayları ile ilgili olduğunu ve Yeşilhisar olayının incelenmesinden sonra bu olayların tüm yurda yayılabileceği söz konusu olduğu için hükümetin tedbir alma gereği duyduğunu, Yeşilhisar olaylarından sonra İsmet İnönü'nün Kayseri seyahatinin doğuracağı kötü sonuçları engellemek için valinin, İçişleri Bakanının ve Kayseri Milletvekillerinin gerekli görmesiyle toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununa dayanarak tedbirler alındığını, kendisinin İnönü'nün seyahatine engel olacak hiçbir emir vermediğini ifade etti.⁶¹⁶

Kayseri olayları davasının duruşmaları 20 Nisan 1961 tarihinde sona erdi ve Yüksek Adalet Divanı bu davanın 1 nolu “anayasanın ihlali” davasıyla birleştirilmesine karar verdi.⁶¹⁷

3.7.6. Topkapı Olayları Davası

CHP lideri İsmet İnönü kırk altı milletvekili ile birlikte ilk olarak Uşak'tan başlamak üzere Ege Bölgesine bir gezi düzenledi. Fakat, bu gezi, CHP'nin bir gövde gösterisine dönüşeceği gerekçesiyle DP tarafından engellenmeye çalışıldı. Böylelikle, İnönü, 29 Nisan 1959 tarihinde Ankara'dan Eskişehir'e geldiğinde İnönü ile halkın temas kurması engellendi. Ayrıca Uşak'ta İnönü'nün gezisinin aksaması için birtakım tedbirler alındı.

İnönü, 30 Nisan 1959 tarihinde Uşak'a geldiği zaman burada halk tarafından yoğun ilgiyle karşılandı. Fakat, içerisinde İnönü'nün bulunduğu araç DP il binasının

⁶¹⁴ Yassıada Zabıtları-VIII Kayseri Olayları Davası, hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s.9-14

⁶¹⁵ **Hürriyet**, 25 Ocak 1961, s.1-5, Kayseri Olayları Davası, s.58-61.

⁶¹⁶ **Hürriyet**, 25 Şubat 1961, s.1-5.

⁶¹⁷ **Akşam**, 21 Nisan 1961, s.1-5.

önünden geçerken gerilim yükseldi ve DP ilçe başkanı Eşref Ögün elindeki çay bardağını İnönü'nün içinde bulunduğu araca fırlattı. Fakat bardak, Akis Dergisi muhabirlerinden Hamdi Avcıoğlu'ya isabet etti ve Avcıoğlu kafasından yaralandı. Bunun üzerine CHP'li taraftarlar da DP'nin il binasını taşıyarak camlarını kırdılar. Bu olaylar arasında İnönü, halka hitaben yaptığı konuşmanın ardından milli mücadele sırasında Atatürk'ün kaldığı evi ziyaret etmek istedi. Fakat emniyet müdürü ve jandarma alay komutanı bu ziyaretin, istenmeyen olaylara yol açacağı gerekçesiyle İnönü'den ziyaretten vazgeçmesini istedi. İnönü ise evi ziyaret etmekte kararlı olduğunu bildirdi. Bu arada kalabalık bir halk topluluğu İnönü'nün kaldığı evin etrafında toplandı. Fakat Uşak Cumhuriyet Savcısı kalabalığın dağıtılması için emir verirken, Uşak Valisi ise İnönü'nün durdurulmasını, gerekirse vurulmasını emretti. Olaylar bu şekilde devam ederken Tren istasyonuna arabayla gelen İnönü'nün aracının önü kesildi. İnönü arabasından inip trene binmek için kalabalığın üzerine doğru yürüdüğü sırada kalabalığın içinden atılan bir taş İnönü'nün kafasına isabet etti ve İnönü'yü kafasından yaraladı, dahası İnönü, arkadan gelen kalabalığın itmesiyle de yere düştü. Lakin, İnönü yerinden kalkarak trene bindi ve İstanbul'a gitmek üzere yoluna devam etti.⁶¹⁸

Uşak seyahatinden sonra İzmir'e oradan ise uçakla 4 Mayıs 1960 tarihinde İstanbul'a geldi. Fakat İnönü daha İstanbul'a gelmeden emniyet mensupları tarafından tedbirler alındı. İnönü'nün Taşlıktaki evi ile Yeşilköy Havaalanı arasındaki bütün ana yollar tutuldu ve barikatlar kuruldu. Vatandaşların üçer beşer bir araya gelerek gruplar oluşturmalarına engel olundu. Fakat, vatandaşın karşılama töreni yapmalarına engel olmak için alınan bu tedbirler vatandaşın ilgisini daha da artırdı. İnönü, daha Yeşilköy Havaalanı'na geldiği sırada olay çıkaranlara polis sopalarla coplarla karşılık vermeye başladı. İnönü yanında bulunanlara ne olduğunu sordu ve *“sizi karşılamaya gelenleri polis intizama sokuyor.”* Şeklinde bir cevap aldı. Bu cevaba karşılık ise İnönü *“ben çok seyahat ettim ama hiç böyle karşılama görmedim.”* dedi. İnönü'nün Topkapı'ya gelmesiyle birlikte olayların şiddeti daha da arttı. Bir grup tarafından İnönü'nün bindiği aracın camları kırıldı. Topkapı'da yaşanan olaylar karşısında ise polis olaylara engel olmaya çalışmadığı gibi hareket dahi etmedi. İnönü, bu karışıklıklar arasında konuşma yapmak için Sultanahmet Meydanı'na geldiğinde yeni olaylar başladı. İnönü buradaki konuşmasında kalabalığın dağılmasını istemesine rağmen polis ve emniyet mensupları toplantı ve gösteri

⁶¹⁸ Mehmet Karayaman, İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının Sebepleri ve Sonuçları, Tarih Okulu Dergisi, Sayı: VIII, Yıl: 2010, s.19-49.

yürüyüşleri kanununa aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle kullandıkları coplarla sopalarla ve gaz bombalarıyla vatandaşın üzerine yürüdü ve bu olayda yirmi iki kişi gözaltına alındı. Bunun üzerine bir grup “*hürriyet isteriz*” diye karşılık verdi. İstanbul valisi aynı gün basın mensuplarına verdiği demeçte kanuna aykırı hareket eden şahısların gözaltına alındığını ve aldıkları tedbirlerin kanuna uygun olduğunu bildirdi.⁶¹⁹

Yüksek Soruşturma Kurulu, hazırladığı kararnamede CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’ye Uşak seyahati dönüşünde Topkapı surları dışında suikast düzenlemek suçundan 60 sanığın soruşturulmasına karar verildi.⁶²⁰

Topkapı’da yaşanan bu olaylarının duruşması 2 Aralık 1960 tarihinde Yassıada da Yüksek Adalet Divanı huzurunda başladı. Celal Bayar, duruşma esnasında verdiği ifadesinde çok ağır bir suçlamayla karşı karşı karşıya olduğunu ve böyle bir cinayetin sanki kendisi tarafından yapılmış gibi ifade vermesinden büyük üzüntü duyduğunu, siyasi tarihten aldığı terbiye gereği hiçbir şahsiyetin canına kıymanın ve masum insanları peşinden sürüklemenin kendi tabiatında bulunmadığını, kendisinin cinayete alet olacak kadar alçak görülmemesi gerektiğini bunun bir hayal ürünü olduğunu ifade etti.

Adnan Menderes ise verdiği ifadede İsmet İnönü ve CHP ile arasında uzun zaman devam eden bir mücadelelerinin olduğunu fakat asla İnönü’ye suikast hazırlama gibi bir düşüncenin mümkün olmadığını, İnönü’yü milli mücadelenin İsmet Beyi, Batı Cephesi Komutanı, Dışişleri Bakanı, Başbakan, Lozan Delegesi ve Cumhurbaşkanı olarak tanıdığını o dönemde İnönü’nün cumhurbaşkanlığına sadece meclis tarafından değil milletin sevinç ve arzusuyla seçildiğini, Türk Milletinin Atatürk’ü kaybetmesinden duyduğu acıyı İnönü’nün şahsında aradığını ve dindirdiğini söyledi. Menderes bu sözlerin ardından CHP’nin muhalefet tarafına geçtikten sonra şiddet politikasına başladığını, her fırsatta huzuru ve düzeni bozacak konuşmalar yaparak milleti daima bir seçim tansiyonunun içine çektiğini ve bütün bunların çok partili hayatın tecrübesizliğinden kaynaklandığını, iktidarının ilk yıllarında muhalefetin şiddet politikasını bir ateşten gömlek gibi sırtlarına giydirdiğini sözlerine ekledi. Menderes, Topkapı olaylarının, muhalefetin ve iktidarın arasındaki mücadelenin doruğa ulaştığı bir dönemde yaşanmasına rağmen tarihe ve millete mal olmuş olan İnönü’ye suikast düzenlemek ve öldürmek gibi bir düşünceye sahip olmanın asla mümkün olmadığını, ayrıca böyle bir suikastın yapılmasının milli bir cinayet olacağını ve İnönü’nün kim vurduya getirilerek ortadan

⁶¹⁹ **Hürriyet**, 2 Haziran 1960, s.1-5.

⁶²⁰ **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1960, s.1-5.

kalkmayacağını, İnönü'nün dirisinden ölüsünün daha kuvvetli ve amansız olacağını dile getirdi.⁶²¹

Bu davada içlerinde Bülent Ecevit, Şemsettin Günaltay, Avni Doğan gibi daha birçok önemli isim mahkeme huzurunda şahitlik yaptı.

Yüksek Adalet Divanı huzurunda yapılan duruşmalarda olayla ilgili tanıklar ve sanıklar dinlendikten sonra duruşma 17 Nisan 1961 tarihinde sona erdi. Duruşma sonunda on üç sanığın beraatına Adnan Menderes ve Celal Bayar'da dâhil olmak üzere kırk üç sanık hakkındaki dosyanın 1 nolu anayasayı ihlal davası ile birleştirilmesine karar verildi.⁶²²

3.7.7. İstanbul ve Ankara Olayları Davası

Demokrat Parti'nin, Meclis içerisinde bir Tahkikat Komisyonu kurması özellikle üniversite gençliğini önemli ölçüde etkiledi ve öğrencilerin tepkisine neden oldu. Öğrenciler arasında ilk tepki gösterisi 19 Nisan'da Kızılay'da yaşandı. Daha sonra aynı tepkiler ve gösteriler İstanbul'da da görüldü. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrenci Derneği'nin Marmara lokalinde kongre düzenleme faaliyetlerinin polis tarafından engellenmesi üzerine öğrenciler, hükümetin faaliyetlerini protesto etmek için miting yapma kararı aldılar. Kendi aralarında örgütlenen öğrenciler, 28 Nisan'da Beyazıt Hukuk Fakültesi'nin bahçesindeki Atatürk heykelinin önünde toplandılar ve istiklal marşını söyleyerek gösterilerine başladılar. Bunun üzerine polis öğrencilere müdahale ederek öğrencileri dağıtmaya çalıştı ve polis ile öğrenci arasında gerilim yaşandı. Öğrenciler polise taş atmaya başladı. Buna karşılık polis de havaya ateş ederek öğrencilere karşılık verdi. Böylece olaylar iyice şiddetlendi. Olaylar sırasında İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar ve diğer öğretim üyeleri, görev yerine geldiler. Öğretim üyelerinin gelmesiyle birlikte öğrencilerin sakinleşeceği düşünüldü. Fakat, Onar'ın polisin öğrenciye müdahale etmeye hakkının olmadığını ve üniversiteden derhal çekilmelerini söylemesi üzerine Sıddık Sami Onar, olay yerinden uzaklaştırılmaya çalışıldığı esnada çıkan arbede de kafasından yaralandı. Bu durum olayların şiddetini iyice artırdı. Öğrenciler üniversiteden ayrılarak ellerinde bayraklarla yürüyerek Beyazıt Meydanı'nda toplandılar. Menderes'i istifaya çağıran sloganlar atmaya başladılar. Olaylar esnasında birçok kişi yaralandı. Dahası İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi öğrencisi Malatyalı Turan

⁶²¹ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 24 Şubat 1961, s.1-5.

⁶²² **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1961, **Akşam**, 15 Eylül 1961, s.1-5, Yassıada zabıtları-X Topkapı Olayları Davası 2, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, s.1264.

Emeksiz, polisin silahından çıkan bir kurşunun kendisine isabet etmesi sonucu hayatını kaybetti. Olayların bastırılmasında polis yetersiz kalınca ordunun desteği istendi. Askerlerin ve atlı askerlerin olay yerine gelmesiyle birlikte bu sefer öğrenciler “*polis gitsin asker gelsin*” sloganı atmaya başladılar.⁶²³

İstanbul’da yaşanan bu olaylar Ankara’ya da sıçradı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi öğrencileri hem İstanbul’da yaşanan olayları protesto etmek hem de arkadaşlarına destek olmak için Hukuk Fakültesi binası önünde toplandılar ve gösteri yapmaya başladılar. Bunun üzerine süvari birliği ve polisin öğrencilere müdahale etmesi sonucu öğrenciler ile polis arasında çatışma yaşandı. Bu olay esnasında fakülte binaları tahrip oldu. İstanbul ve Ankara’da yaşanan bu olayların ardından sıkıyönetim ilan edilmesiyle öğrenciler arasında yaşanan bu olaylar yatıştı.⁶²⁴

İstanbul’da yaşanan bu olaylar, Yüksek Soruşturma Kurulu’nun hazırladığı kararnamede şu şekilde ifade edildi. 28 Nisan tarihinde Beyazıt meydanında birçok şahıs yaralandı ve bunlardan bazıları baygın bazıları ise koma halinde hastaneye kaldırıldı. Yaralananlar arasında Turan Emeksiz, Cengiz Ballıkaya, Hüseyin Onur, Hüseyin Irmak ve Vedat Boy bulunmaktaydı ve bu şahıslar polisin silahından çıkan kurşunla yaralandılar. Yaralananlar arasında bulunan Turan Emeksiz hastaneye kaldırıldığı esnada şehit oldu. Yine alnından kurşunla vurulduğu ve öldüğü sanılan Derviş Arslan adındaki şahıs da koma halinde hastaneye kaldırıldı ve yapılan müdahale sonucu tekrar hayata döndürüldü fakat gözlerini kaybetti. Sonrasında ise alnındaki yaranın kurşun yarası değil atlı askerlerin altında kaldığı için at nalı yarası olduğu anlaşıldı.

Kararnamede Ankara olayları ile ilgili şu ifadeler yer aldı. Ankara olayları sırasında Örfi idare komutanı, grup komutanına ateş etme emri verdi. Fakat grup komutanı kanun ve emirlere göre ateş edilecek bir durumun olmadığını ve ateş emri vermeyeceğini söylemesi üzerine örfi idare komutanı, grup komutanına tevkif edildiği karşılığını verdi. Arkasından ise erlere doğrudan ateş emri verdi.⁶²⁵

Kararnamede 555 K olayı ise şu şekilde ifade edildi. Demokrat Parti mensupları genel başkanlarının müsterih olması için başkanın meclisten döndüğü esnada suni bir alkış

⁶²³Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.449-453, Firdevs Temizgüney, 1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl: 14, Sayı: 27(Bahar 2018), s.181-211

⁶²⁴ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 456, Sefa Salih Aydemir, “27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreçte Üniversite’nin Etkisi”, s.17-18

⁶²⁵ **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1961, s.1-5.

gösterisi yapmak için Kızılay ve Sıhhiye arasında caddeye müfrit partilileri sevk ettiler. Demokrat Parti'nin böyle bir hazırlık içinde olduğunu haber alan halk ve öğrenci grupları 5 Mayıs günü Kızılay'da toplanmaya başladı. Büyük Millet Meclisi'nden dönmekte olan Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan bir arabada, Namık Gedik ve diğerleri başka bir arabada oldukları halde orduvine yaklaştıkları sırada yolun kapalı olmasından dolayı arabalarından inerek yaya olarak yürümeyi tercih ettiler. Bu esnada bir grup *“istifa Menderes, hürriyet isteriz, yuh Menderes”* şeklinde slogan atmaya başladı. Bunun üzerine Menderes ve Celal Bayar, tekrar arabasına binerek başbakanlığa geldiler. Celal Bayar, bu arada Namık Gedik'e *“şimdi Kızılay'a gideceksin magafonla bağıracaksın veya bağırırsınlar nümayişçiler bir tarafa halk bir tarafa ayrıldıktan sonra nümayişçilere ateş açtıracaksın”* emrini verdi. Fakat Namık Gedik, Kızılay'a gittiği esnada halk ve öğrenci tarafından etrafı sarıldığı için Bayar'ın emrini yerine getiremedi.⁶²⁶

Ankara ve İstanbul olayları ilgili açılan dava 2 Şubat 1961 tarihinde başladı. Mahkemede Celal Bayar, bu olay ile ilgili verdiği ifadelerde İstanbul olaylarından önce göstericilere ateş edilmesi hakkında hiçkimseye bir emir vermediğini, bu olayları hükümetten öğrendiğini, detaylı bilgi alamadığı için de Genelkurmaybaşkanı'nı bilgi alması için İstanbul'a gönderdiğini dile getirdi. Ali Fuad Başgil ile yaptıkları görüşmede Başgil'in eylemlerin durdurulması için bazı tedbirlerin alınması ve hükümetin bazı bakanlarının istifası gerektiğini söylemesi üzerine hükümetin istifasının kendi elinde olmadığını, gösteriler için ise bunların tedbiri tenkidir dediğini fakat tenkil sözcüğünü göstericilerin bastırılması anlamında kullandığını söyledi. Bayar, 555 K olayı ile ilgili ise Namık Gedik'e Kızılay'a gidip ateş aç emri vermediğini ifade etti.

Adnan Menderes ise bu olaylarla ilgili olarak 28 nisan olaylarından Namık Gedik'in kendisini telefonda aramasıyla haberdar olduğunu, Sıddık Sami Onar'ın emniyete götürülürken yaralandığını yine Gedik'ten öğrendiğini sonrasında geçmiş olsun demek için Onar'ı aradığını fakat Onar'ın kendisine cevap vermediğini bu nedenle Naci Şensoy ve Sulhi Dönmezer ile konuştuğunu ayrıca olayların büyümemesi için polisün üniversitenin içerisine girmesinin tahrik sayılacağından dolayı üniversitenin dışında tedbirler almasını söylediğini lakin polisün üniversiteye girmesi ve ateş etmesi için emir vermediğini söyledi. 5 mayısta Kızılay'da yaşanan olaylarla ilgili ise Kızılay'a göstericilerin kendi lehinde tezahürat yapmaları için gitmediğini, Refik Koraltan ile evine gittiği sırada yolun kapalı olmasının farkedilmesi üzerine Celal Bayar'ın isteği ile halkın

⁶²⁶ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.461-462.

içerisine girdiğini fakat halkın kendisine lehte ve aleyhte tezahürat yapması karşısında polis yardımıyla başbakanlığa götürüldüğünü söyledi.⁶²⁷

İstanbul ve Ankara olayları davası yapılan 54 oturumdan sonra 27 Temmuz 1961 tarihinde sona erdi ve bu davanın anayasayı ihlal davası ile birleştirilmesine karar verildi.⁶²⁸

3.7.8. Vinyleks Davası

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnameye göre Vinylex Şirketi 9 Haziran 1952 tarihinde 20 bin lira sermaye ile suni deri imalatı yapmak için limited ortaklığı ile kuruldu ve sermayesini 26 Aralık 1955 tarihine kadar üç milyon liraya yükseltti. Sermayenin yedi yüz otuz beş lirası Hüseyin Altan'a, yedi yüz elli bin lirası Necati Dölay'a geri kalan hisseler ise diğer ortaklara aitti Aynı kişiler tarafından birde 21 Ocak 1958 tarihinde Vinylex Şirketi'nin ürünlerini satmak, her türlü ithalat ve ihracat, alım satım ve temsilcilik işleri yapmak için beş yüz bin sermayeyle Standart Ortaklığı Anonim Şirketi kuruldu.⁶²⁹

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun kararına göre Ragıp Sipahi 11 Nisan 1958 tarihinden itibaren o dönemde maliye bakanı olan Hasan Polatkan ile irtibata geçti. Sipahi'nin Polatkan'a yazdığı on dört adet mektubun içeriğinden, Vinylex Şirketi'nin işlerinin Hasan Polatkan tarafından takip edildiği ve Standart Türk Anonim Şirketi'nden de kendisine her biri beş yüz liralık, iki yüz yirmi hisse senedi verdiği anlaşıldı. Polatkan'ın ayrıca 27 Mayıs 1960 tarihine kadar da toplamda 12 milyon 5 yüz bin liralık gayri meşru kar elde ettiği iddia edildi. Bu gerekçelerden dolayı Kurul, Hasan Polatkan'ı, Vinylex Şirketi ortaklarından Necati Dölay, Hüseyin Altan ile şirketin temsilcisi Ragıp Sipahi'yi suçlu bularak haklarında soruşturma açılmasına karar verdi.⁶³⁰

Vinyleks davasına 14 Kasım 1960 tarihinde başlandı ve 26 Kasım 1960 tarihinde karara bağlandı. Duruşma sırasında belgeler incelendi, sanıklar dinlendi. Davada sanık olan Hasan Polatkan'ın kanun hükümlerine göre zorunlu olmadığı halde diğer üç sanıktan çeşitli zamanlarda yüz on bin lira rüşvet aldığı ayrıca kendisine vaad edilen 12 buçuk milyon lirayı kabul ettiği anlaşıldı. Ragıp Sipahi ve Hüseyin Altan'ın ise Hasan Polatkan'nın kanun hükümlerine göre yapmaya mecbur olmadığı halde çeşitli tarihlerde

⁶²⁷ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.474-477.

⁶²⁸ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.443.

⁶²⁹ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.621.

⁶³⁰ **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1960, s.1-5.

kendisine yüz on bin lira rüşvet verdikleri, ayrıca 12 buçuk milyon lira da vaad ettikleri anlaşıldı.⁶³¹ Ragıp Sipahi, Necati Dölay ve Hüseyin Altan'ın tutukluluğu kaldırılmadığı için bu şahıslara hapis cezası verildi.⁶³² Ayrıca bu davanın anayasanın ihlali davası ile birleştirilmesine 26.11.1960 tarihinde oybirliği ile karar verildi.⁶³³

3.7.9. Ali İpar Şilepleri Davası

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun bu konuda hazırladığı kararnameden anlaşıldığına göre bu olayın içeriği şu şekildeydi. İpar Transport Şirketi sahibi ve müdürü olan Ali İpar, 2 Ekim 1959 tarihinde Et ve Balık Kurumunun Amerika'dan naklettiği yağların taşıma ücretinden kar elde edeceğini düşünerek yürürlükte olan gemi tahsis düzenine tamamen aykırı bir şekilde "Pasific Warrior Steamship Corporation" adlı şirketten 282.142 sterling karşılığında üç adet gemi satın aldı. Adını "Nezihi İpar" şeklinde değiştirdiği "Argosy" gemiyi 18 Eylül 1959 tarihinde yüz bin liraya satın aldı. "Mehmet İpar" adını verdiği "Martagon" adlı gemiyi 28 Ağustos 1959 tarihinde 91 bin yetmiş bir liraya satın aldı. Asıl adı "Gulter" olan fakat "Virginia İpar" olarak değiştirilen gemiyi ise 4 Eylül 1959 tarihinde 91 bin yetmiş bir liraya satın aldı. Satış sözleşmesini Newyork ve Londra Başkonsolosluklarına gösterdikten sonra geçici bayrak belgesini elde ederek Nezihi İpar, Mehmet İpar ve Virginia İpar gemilerine Türk bayrağını çekti. Amerika'dan Türkiye'ye naklolacak olan yağları da gemilere yükledikten sonra 2 Ekim 1959 tarihinde ilgili makamlara müracaat ederek bu üç gemiye döviz tahsisi yapma işleminin yapılmasını talep etti. Ali İpar gemilerin ücretini yurt dışındaki dövizleriyle ödedikten sonra o dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve onun New-York'ta bulunan ve yakın dostu olan ekonomi heyeti başkanı Nihat Ali Üçüncü'nün aracılığıyla bu gemiler için ödediği dövizleri temin etmek için döviz tahsil işlemine girişti. Böylelikle 210 bin sterling döviz temin etti. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı bu kararnameden bu olayda döviz kaçırıldığı ve döviz kaçırma işine koordinasyon heyetini oluşturan şahısların aracı olduğu anlaşıldı ayrıca Başbakan Adnan Menderes'in bu döviz tahsis işinde görevini kötüye kullandığı sonucuna varıldı. Bu nedenle Adnan Menderes, Eski Sanayi Bakanı ve İktisadi Koordinasyon Heyeti Başkanı Sebati Ataman, Eski Maliye Bakanı ve Koordinasyon Heyeti Üyesi Hasan Polatkan, Eski Ticaret Bakanı ve Koordinasyon Heyeti Üyesi Medeni Berk hakkında son soruşturmanın açılmasına karar verildi.

⁶³¹ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.658.

⁶³² **Cumhuriyet, Akşam**, 27 Kasım 1960, s.1-5.

⁶³³ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.620.

Soruşturma tamamlandıktan sonra 15 Kasım 1960 tarihinde Yüksek Adalet Divanı'nda duruşma başladı.⁶³⁴ Duruşma esnasında Fatin Rüştü Zorlu, Adnan Menderes ve Medeni Berk'in avukatları olan Orhan Cemal Fersoy ve Ertuğrul Akça, Sebati Ataman, Hasan Polatkan'ın avukatı Saffet Nezihi Bölükbaşı ve Hayrettin Erkmen'in avukatı Orhan Babaoğlu, talimatnamenin, İpar gemileri için değil, sadece karayolu ile gemi satın alınması ve döviz tahsisi işinin gemi seçme heyetinden alınıp koordinasyon heyetine bırakılması için değiştirildiğini dolayısıyla görevi kötüye kullanma suçunun unsurlarının mevcut olmadığını ayrıca Fatin Rüştü Zorlu'nun İpar gemileri ile hiçbir ilgisinin olmadığını savundular.⁶³⁵

Bu dava sonunda Ali İpar'dan başka, İpar Transport Şirketi'ndeki diğer ortakların hisseleri üzerine konmuş olan tedbir ve haczin kaldırılmasına, Sebati Ataman, Hasan Polatkan ve Hayrettin Erkmen hakkında bu suçtan dolayı tutuklama kararının geri alınmasına ayrıca bu davanın anayasanın ihlali davasıyla birleştirilmesine 19.01.1961 tarihinde karar verildi.⁶³⁶

3.7.10. Örtülü Ödenek Davası

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun, 14 Mayıs 1950 tarihinden 27 Mayıs 1960 tarihine kadar başbakanlık örtülü ödeneğin harcama şekli dolayısıyla Adnan Menderes ve Müsteşar Ahmet Salih Korur hakkında hazırladığı kararnameye göre Başbakan Adnan Menderes'in on yıllık dönemde örtülü ödenekten özel işleri için harcadığı para miktarının 24 milyon 548 bin 713 lira olduğu anlaşıldı. Kararnameye göre bu miktarın 13 milyon 242 bin 748 lirası muhasebeyi umumiye kanunun belirlediği amaçların ve konuların dışında harcadığı, 219 bin 500 lirası şahsi ve aile mensuplarının özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere harcadığı belirlendi. Kararnamede bu harcamalar ise şu şekilde gruplandırıldı. Adnan Menderes'in şahsi köşkü için yapılan masraflar, çocukları için yapılan masraflar, demokrat partiye yapılan yardımlar ve parti ile ilgili masraflar, otel ziyafet ve seyahat masrafları, çeşitli değerli hediye ve eşyalar için mağaza ve kurumlara yapılan masraflar, gazete, basın ve çeşitli ajanslara yapılan yardımlar, bazı şahıslara belli aralıklarla veya bir kereye mahsus olmak üzere karşılıksız verilen paralar, başbakanlık özel kalem müdürlerine, yardımcılara ve başbakanlıkta mali işlere bakan memurlara kasadan ödenen avanslar, Müsteşar Ahmet Salih Korur'a ve kızı Binhan Fıratlı'ya yapılan

⁶³⁴ Cumhuriyet, 16 Kasım 1960, s.1-5.

⁶³⁵ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.665.

⁶³⁶ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.660.

ödemeler, milli emniyet başkanlığına, maliye bakanlığı ve büyük Millet Meclisi'nde çalışanlara üç ayda düzenli olarak hazırlanan bordrolarla üç aylık adı altında yapılan ödemeler, cumhurbaşkanının ziyaret masrafları, çeşitli cemiyet ve kulüplere yapılan masraflar, ikramiye maaş ve bağış için yapılan yardımlar ve dini masraflar.

Yüksek Soruşturma Kurulu bu tespitlerin ardından özel şahsi eşyalar ve siyasi amaçlar için harcanan paralarla birlikte DP'ye yapılan bağışların tümünün harcamaları yapanların zimmetinde olduğuna, Adnan Menderes'in ve Ahmet Salih Korur'un Türk Ceza Kanunu'nun 202, 80, 227/2, 240. Maddelerine göre Yüksek Adalet Divanı'na sevk edilmesine karar verdi. Haklarında istenen ceza ise on yıl hapis cezası ile birlikte 26 küsur milyon lira para cezası oldu.⁶³⁷

Örtülü ödenek davası duruşmasına 25 Kasım 1960 tarihinde başlandı. Adnan Menderes bu davadaki ifadesinde bazı gazete ve dergilere yapılan ödemeler ile D.P'ne yapılan ödemelerin iktidarın politikasının desteklenmesi amacıyla ve örtülü ödeneğin amacına uygun olarak yapıldığını, şahsına ve yakınlarına yapılan ödemeler için bunlardan haberi olmadığını, yapılması durumunda ise kendi hesabına geçirilmesi ve kendi hesabından alınması için özel kaleme ödenek verdiğini dolayısıyla bu hesapların henüz kendisine bilgi verilmesine imkân olmadığı için ödenmemiş hesaplar olduğu şekline kabul edilmesi gerektiğini söyledi.⁶³⁸ Menderes, köşk ve ziyafet masrafları için ise başbakan olduğu zaman iki, üç yıl boyunca kendi evinde oturduğunu, evinin küçük olmasından ve zamanla misafirlerin artmasından dolayı başbakanlık köşküne taşındığını ayrıca kendinden önce Şükrü Saraçoğlu'nun ve Recep Peker'in de hariciye köşkünde oturduğunu ve dünyanın hiçbir ülkesinde başbakanın kesinlikle kendi evinde oturmasını şart koşan bir kanunun olmadığını dile getirdi.⁶³⁹

Yüksek Adalet Divanı huzurunda yapılan duruşmada birçok şahıs gibi ünlü şair Necip Fazıl Kısakürek de ifade verdi. Kısakürek ifadesinde, örtülü ödenekten, 1951 yılında Büyükdoğu gazetesini kurmak için, 1952 de yürütmek için, 1954'ten sonra ise geçimini sağlamak için para aldığını ifade etti.⁶⁴⁰ Peyami Safa ise örtülü ödenekten ilim

⁶³⁷ **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1960, s.1-5.

⁶³⁸ Yassıada zabıtları-I Örtülü Ödenek Davası, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s.348-349.

⁶³⁹ Örtülü Ödenek Davası, s.10-11.

⁶⁴⁰ **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1960, s.1-5.

ve kültür dergisi kurmak için 1952 yılından itibaren sekiz sene boyunca kendisine ödeme yapıldığını söyledi.⁶⁴¹

Bu davada Adnan Menderes'in eşi Berrin Menderes de dâhil olmak üzere birçok sanık dinlendikten sonra 2 Şubat 1961 tarihinde davanın sonuna gelindi ve Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol, bu davanın “anayasanın ihlali” davasıyla birleştirilmesine oybirliğiyle karar verdi.⁶⁴²

3.7.11. Demokrat İzmir Gazetesi Davası

İzmir’de çıkan ve 1946 yılında yayın hayatına başlayan Demokrat İzmir Gazetesi özellikle 1950 seçimleri öncesinden başlayarak 1955 yılına kadar Demokrat Partiyi desteklemesine ve bu partinin her imkânından yararlanmasına rağmen, bu partinin iktidara gelmesinden sonra partinin uyguladığı politikayı eleştirmeye ve beğenmemeye dahası parti ve Menderes aleyhinde ağır yazılar yazmaya başladı. Fakat gazetenin bu tutumu Demokrat Parti’nin hoşuna gitmedi ve bu nedenle gazete iktidarın bütün imkânlarından mahrum bırakıldı. Buna rağmen gazete, parti aleyhinde yazılar yazmaya devam etti. Bunun üzerine gazetenin susturulması için zorlayıcı tedbirler alınmaya başlandı.

İsmet İnönü’nün Ege seyahatine çıktığı dönemde ilk olarak Uşak’a oradan ise İzmir’e geldiği gece olan 2 Mayıs 1959 tarihinde Demokrat Parti ileri gelenleri tarafından daha önce belirlenen plan doğrultusunda halkın İsmet İnönü’ye karşı öfkelenmesi ve tahrik edilmesi için Demokrat Partisi il binasının kapısında binaya zarar vermeyecek şekilde küçük bir dinamit patlatıldı. Ardından Demokrat İzmir Gazetesi’nin yayınları ve teşvikiyle CHP’liler tarafından il binasının tahrip edildiği, birçok insanın öldüğü ve yaralandığı şeklinde bir haber yayıldı ve halk galeyana getirildi. Ardından halka sopa, balta, nacak gibi araçlar dağıtıldı. Galeyana gelen büyük bir kalabalık Demokrat İzmir Gazetesi’ne doğru harekete geçtiği sırada olaydan haberi olmayan halkıda kışkırtmak amacıyla belediye ve Demokrat Parti İzmir İl Başkanı Faruk Tunca “*serbestsiniz arkadaşlar bütün mesuliyet bana aittir. Yakın, yakın burası komünist gazete ve matbaasıdır.*” Şeklinde bir hitapta bulundu. Bunun üzerine halk gazete binasına karşı saldırıya geçerek camlarını kırdı. Demir küsküler ve kalaslarla matbaanın kapalı bulunan demir kapısı zorlandı, demir parmaklıklardan bir kısmı kırılarak kilidi açıldı ve içeriye hücum edildi. Matbaa makineleri tahrip edildi ve gazete kağıtları yakıldı. Bu olay emniyet

⁶⁴¹ Örtülü Ödenek Davası, s.161-162.

⁶⁴² Cumhuriyet, 3 Şubat 1961, Örtülü Ödenek Davası, s.370.

güçleri tarafından bastırıldıktan sonra Faruk Tunca'dan olayı ayrıntılarıyla öğrenen Muzaffer Kurbanoglu olay yerine geldikten ve durumu inceledikten sonra ilk olarak Ankara'da bulunan Namık Gedik'i sonrasında ise İstanbul'da bulunan Adnan Menderes'i arayarak bu olayda kendisinin ve arkadaşlarının canla başla çalıştığını bildirdi.⁶⁴³ Dolayısıyla bu olay Yassıada mahkemelerinde görülen davalar arasında yer aldı. Bu davada Adnan Menderes ile DP Genel Kurulu üyesi Rauf Onursal, Kemal Serdaroğlu, Sezai Akdağ, Enver Dünder Başar, DP İl ve Belediye Başkanı Faruk Tunca, Emniyet Müdürü Cemal Gökten, Ankara Emniyet Müdür Yardımcısı İsmail Küntay, İzmir Valisi Kemal Hadımlı, Selahaddin Erdönmez, Dr. Mustafa Bozoklar, Belig Beler, Ömer Atavardar, Enver Şenerdem, İsmet Bilginer, Mehmet Özyağcı, Paşa Saka, Osman Enver Gürbüz, Abit Atlı, İbrahim Bıyık, Fazlı Arıncı, İbrahim Yıldırım, Emin Gülgeze ve Ahmet İdis 'in olayı planladıkları ve bizzat gerçekleştirdikleri gerekçesiyle toplam 24 sanık hakkında dava açılmasına ve Yüksek Adalet Divanı'nda yargılanmasına karar verildi.⁶⁴⁴

Bu davanın duruşmasına 12 Ocak 1961 tarihinde başlandı. Duruşma sırasında Etem Menderes'in hatıra defterinde bu konu hakkında yer alan bir bölüm okundu. Defterde, Demokrat İzmir Gazetesi'nin matbaasının yanmasında, İzmir valisi ile Adnan Menderes'in arasında bir telefon görüşmesi yapıldığı, valinin Adnan Menderes'e bu olayın gerçekleşeceğini fakat saatinin belli olmadığını söylediği, ifadelerinin yer aldığı görüldü. Kendisinin bu olay ile ilgisinin olmadığını söyleyen Menderes ise bu iddia karşısında bunun doğru olmadığını söyledi ve Etem Menderes'i rutubetten nem kapan bir insan olmakla itham etti. Adnan Menderes, bu dava ile ilgili savunmasında bir matbaanın harap edilmesinin bütün Türk matbaasının susturulması anlamına geldiğini, Demokrat İzmir Gazetesi'nin yerel bir gazete olduğunu böyle bir olayla bir gazetenin batmayacağını ve susturulamayacağını çünkü bir gazetenin başka bir matbaada bastırılmasının mümkün olabileceğini söyledi. Ayrıca yerel bir gazetenin basit bir tahribe uğramasıyla Türk basınının susturulamayacağını ve bu tahrip olayının tüm basına yönelik yapıldığı anlamına gelmediğini ve böyle bir şeyin asla düşünülmendiğini belirtti. Menderes, devamında özgür basının demokrasinin bir parçası ve en hassas organı olduğunu yeni demokrasiye geçmiş ülkelerde basın hayatında yapılan hataların tüm ülkeyi olumsuz etkilediği düşünülerek tedbir alındığını, basın özgürlüğünün diğer tüm kurumların dayanağını oluşturacak ve

⁶⁴³ Yassıada Zabıtları -VII Demokrat İzmir Gazetesi Davası, Hazırlayan Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s.532-538.

⁶⁴⁴ **Hürriyet**, 24 Ocak 1961, s.1-5.

savunmasını yapacak kurum olması gerektiğini bu nedenle birtakım kanunlarla tedbir aldıklarını söyledi.⁶⁴⁵

Demokrat İzmir Gazetesi davasının duruşması 4 Mayıs 1961 tarihinde sona erdi. Yüksek Adalet Divanı, duruşma sonunda bu davanın “anayasanın ihlali” davasıyla birleştirilmesine karar verdi. Böylece Adnan Menderes “anayasanın ihlali” suçlarından dolayı dördüncü defa mahkûm oldu.⁶⁴⁶

3.7.12. Vatan Cephesi Davası

Demokrat Parti, 1957 seçimlerini kazanmasına ve Meclis’e büyük bir çoğunlukla girmesine rağmen bir önceki seçimlere göre oy kaybetti ve bu durum başta Adnan Menderes olmak üzere parti ileri gelenlerini tedirgin etti. Bu nedenle DP tekrar oy potansiyelini artırmak ve iktidarını kaybetmemek için bazı sert tedbirler alma yoluna girişti. Fakat DP’nin aldığı bu sert tedbirler başta CHP olmak üzere muhalefet guruplarını zor duruma düşürdü. Dolayısıyla muhalefet gurupları bu zor ve güç durumdan kurtulmak için çözüm arama yoluna girdiler ve 16 Ekim 1958 tarihinde “Güç Birliği” Cephesini kurdular. DP ise bu kurulan muhalefet cephesine karşı Vatan Cephesi’ni kurdu. Vatan Cephesi kurulduktan sonra DP mensupları, muhalefet partisi taraftarı ya da partisiz tüm vatandaşların bu cepheye katılmalarını istedi. Köylerde dâhil olmak üzere yurdun genelinde Vatan Cephesi Ocakları kuruldu ve çeşitli hizmet vaatlerinde bulunularak insanların bu ocaklara girmeleri için teşvik edildi. Vatan Cephesi’ne katılan insanların isimleri saatlerce radyoda okundu. Bu durum Vatan Cephesi’nin vatandaşları böldüğü ve insanların zorla ve baskı yoluyla Vatan Cephesi’ne girmeleri için zorlandığı gerekçesiyle muhalif gurubun tepkisine neden oldu.⁶⁴⁷

Yüksek Soruşturma Kurulu, hazırladığı kararnamede, Adnan Menderes’in 1957 seçimleri sonucunda büyük Milliet Meclisi’ne 200 kadar muhalefet parti milletvekilinin girmesine tahammül edemeyerek muhalefeti ve mensuplarını ortadan kaldırmak ve dikta rejimini sürdürmek çaba sarffettiği ve bu nedenle de Vatan Cephesi’ni kurduğu, bu cephenin masraflarının örtülü ödenekten ve iktisadi devlet kuruluşları bütçesinden ödendiği, köy, kasaba ve şehirlerin genel ihtiyaçlarının karşılanması için Vatan Cephesi’nin kurulması gerektiği yönünde telkinlerde bulunulduğu ve devlet

⁶⁴⁵ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 16 Mart 1961, s.1-5, Demokrat İzmir Gazetesi Davası, s.501-503.

⁶⁴⁶ Demokrat İzmir Gazetesi Davası, s.530, **Hürriyet**, 5 Mayıs 1961, s.1-5.

⁶⁴⁷ Serkan Gaytancıoğlu, Demokrat Parti iktidarı ve Vatan Cephesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2011, s.95-111.

kuruluşlarında görev yapan memurlara vatan cephesine girmeleri için baskı yapıldığı iddia edildi.

Kararnamede Vatan Cephesi davasında başta Adnan Menderes, Refik Koraltan, Medeni Berk, Tevfik İleri, Sebati Ataman, Hadi Hüsman, Remzi Birand, Mükerrerem Sarol, Samed Ağaoğlu, Atıf Benderioğlu, Kâmil Gündeş, Hüseyin Fırat, Zeki Zeren, Rıfki Salim Burçak, Rauf Onursal, Emin Kalafat, Sıtkı Yırcalı, Celâl Ramazanoğlu, Dilâver Argun, Kemal Aygün, Mehmet Akın ve Burhan Ulutan olmak üzere 22 sanık hakkında on beş yıl hapis cezası istendi.⁶⁴⁸

Vatan Cephesi duruşmalarına 27 Nisan 1961 tarihinde başlandı. Menderes, duruşma sırasındaki ifadesinde Vatan cephesinin bağımsız bir kuruluş olmadığını, bunların DP ocağından farkının bulunmadığını ve yeni üyeleri Vatan Cephesi'ne değil, DP'ye kaydettiklerini söyledi. Menderes, devamında partilerin propagandaları için çeşitli tabirler ve sloganlar kullandıklarını ve bunun gayet doğal ve yasal olduğunu, Vatan Cephesi'ni partiye yeni katılanları toplu halde bir arada tutmak ve eski üyelerin yeni üyeleri yadırgamamalarını sağlamak için uyguladıklarını söyledi.⁶⁴⁹ Menderes, Vatan Cephesi'nin muhalefet partilerinin güç birliğine karşı bir slogandan ibaret olduğunu, hükmi bir özelliğinin olmadığını Vatan Cephesi'nin kurulmasıyla bütün vatandaşları tek parti etrafında toplamanın ve dikta rejimine gitmenin akıl dışı bir davranış olduğunu söyledi. Ayrıca hiçbir zaman karşısındakileri haçlılar gibi görmediklerini yüksek adalete güvendiğini ve hiçbir kastının olmadığını vicdanen rahat olduğunu söyledi.⁶⁵⁰

Vatan Cephesi davasında sanıklar dinlendikten sonra şahitlerin dinlenmesine geçildi ve iş dünyasının tanınmış iş adamlarından Vehbi Koç şahit olarak gösterilmesine rağmen İtalya'da bulunması nedeniyle mahkemeye katılamadı. Ancak Yüksek Soruşturma Kurulu'nda verdiği ifade de Vehbi Koç 1954 yılından itibaren kendisinin Demokrat Parti'ye davet edildiğini lakin bu konuda herhangi bir kredi keseriz, vergi artırırız şeklinde baskıya veya tehdide maruz kalmadığını ancak her davet altında bir baskı havasının bulunduğunu söyledi.⁶⁵¹ Vehbi Koç'un bu ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla sadece vatandaşların değil iş adamlarının da partiye davet edildiği anlaşıldı. Vatan cephesi

⁶⁴⁸Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.849-850, **Hürriyet**, 27 Nisan 1961, **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1961, s.1-5.

⁶⁴⁹ **Hürriyet**, 28 Nisan 1961, s.1-5.

⁶⁵⁰ **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1961, s.1-3, Yassıada Zabıtları-VI Vatan Cephesi Davası, Yayına Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s.10-22

⁶⁵¹ **Hürriyet**, 5 Mayıs 1961, s.1-5.

davasının duruşmaları 21 Haziran 1961 tarihinde sona erdi. Yüksek Adalet Divanı bu davanın “anayasanın ihlali” davasıyla birleştirilmesine karar verdi.⁶⁵²

3.7.13. Geyikli Olayları

Yüksek Soruşturma Kurulu’nun hazırladığı karamameye göre CHP’nin kuruluşunun 36. Yıldönümü nedeniyle 9 Eylül 1959 tarihinde CHP milletvekillerinden Kasım Gülek ve Esat Mahmut Karakurt Çanakkale yapılan törene katıldıktan sonra 11 Eylül 1959 tarihinde Ezine’ye gittikleri sırada Geyikli nahiyesinde elleri sopalı DP’lilerin saldırılarına maruz kaldılar. Bu olay, sonrasında CHP’liler tarafından Meclis’e taşındı ve CHP Merkez İdare Kurulu ve Meclis Grubu, bu olayın yerinde incelenmesi için Ankara Milletvekili Saffet Omay ve Tokat Milletvekili Daniş Yurdakul görevlendirdi. Bunun üzerine İçişleri Bakanı Namık Gedik, Adnan Menderes’i arayarak CHP’lilerin kendilerini Meclis’in üstünde gördüklerini, Meclis’in yetkilerine tecavüz ettiklerini ve adli ve idari makamların el koydukları olayı incelemek için milletvekillerinden oluşan komisyonu olay çıkarmak için Geyikli’ye gönderdiklerini söyledi. Menderes ise Namık Gedik’e cevap olarak komisyonun oraya zor gideceğini söyledi ve Gedik’ten bu komisyona engel olmasını istedi. Bu emir üzerine Namık Gedik, Çanakkale valisini ve Çanakkale DP İl Başkanı Müjdat Bingöl’ü arayarak CHP’nin kurduğu bir komisyonun oraya geleceğini, bunlara karşı hiçbirşeyden çekinmeyerek tedbir almalarını dahası vapurun Çanakkale’ye çıkmayacağını ve geri döneceğini söyledi. Basında ise bunlar kim oluyorda Çanakkale’ye gidiyorlar bunlar tahkik heyeti değil, tahrik heyeti gibi haberler yer aldı. Nihayetinde CHP’lilerin kurduğu komisyon 19 Eylül 1959 tarihinde Çanakkale’ye gitmek üzere yola çıktı. Fakat vapur Çanakkale iskelesine geldiği esnada elleri sopalı DP’liler tarafından engellendi ve heyet vapurdan çıkamadı. Bunun üzerine Çanakkale valisi vapurda bulunan heyetin yanına gelerek halkın galeyana geldiğini söyledi ve kendilerinin dışarı çıkmamaları için ricada bulundu. Fakat heyet Çanakkale’ye çıkmalarının hakları olduğunu ayrıca devletin ve hükümetin koruması altında olduklarını söyledi. Heyetin bu sözlerine karşılık vali tedbirini aldığını ve görevini yapacağını söyleyerek heyetin yanından ayrıldı. Valinin heyetin yanından ayrılmasıyla birlikte CHP milletvekilleri de şehre gitmek üzere iskeleye çıktılar. Fakat bu esnada başlarında Nuri Togay isminde bir şahsın bulunduğu grup tarafından aleyhte tazahürata maruz kaldılar. Bunun üzerine heyet tekrar vapura dönmek zorunda kaldı ve geceyi vapurda geçirdikten sonra ertesi sabah gemiden çıkarak Halk Partisi binasına geldiler. Olayları yakından takip ederek validen haber alan

⁶⁵² **Hürriyet, Akşam**, 22 Haziran 1961, s.1-5.

Menderes, heyetin ertesi gün Çanakkale'ye çıkmış olduğuna sinirlenerek heyetin Geyikli'ye çıkmaması için emir verdi. Vali bu emir gereği aldığı tedbirler ile heyetin Geyikli'ye çıkmasına izin vermedi. Heyet yaşadıkları bu durumu içişleri bakanlığına bir telgraf çekerek bildirmesiyle vali, heyetin 23 Eylül 1959 tarihinde iki taksi ile gitmelerine izin verdi. Böylelikle heyet, birisi gazetecilere ait üç taksi ile yola çıktılar. Fakat Ezine şosesi üzerinde 31. Km'deki köprü civarına geldiklerinde jandarmaya ait bir arabanın çapraz bir şekilde park ederek yolu kapattığı görüldü. Bu nedenle yola devam edemeyen heyet burada yine DP'liler tarafından saldırıya uğradı ve bu olaydan canlarını kaçarak kurtardılar.⁶⁵³

Geyikli olayları olarak bilinen bu olay Yassıada mahkemesine taşındı bu olayın duruşmasına 27 Aralık 1960 tarihinde başlandı. Olayın sanıkları olarak Adnan Menderes, Çanakkale Milletvekili Nuri Togay, Servet Sezgin ve Ahmet Hamdi Sezen gösterildi. Duruşma sırasında Adnan Menderes, kanunlara göre milletvekillerinin seyahatine engel olunması yönünde bir kaydın bulunmadığını fakat bu seyahatin tahrik amaçlı yapıldığını ifade etti.⁶⁵⁴ Geyikli olayları davasının duruşması 10 Mart 1961 tarihinde sona erdi. Bu davanın “anayasanın ihlali” davasıyla birleştirilmesine karar verildi.⁶⁵⁵

3.7.14. Radyo Davası

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnameye göre Devlet radyosunun parti propagandası için ve demokrasi prensiplerine aykırı olarak devletin bir zümre tarafından idare edilmesini sağlamak amacıyla kullanıldığı, 1954 seçimlerinden sonra devlet radyosunun tamamen DP'nin bir propaganda aracı, aynı zamanda yalnızca Adnan Menderes'in kullanma yetkisinin olduğu bir organ haline geldiği, Adnan Menderes'in beyanatlarını yayınlamak için bazı günler radyonun yayın akışında yer alan programların dahi kaldırıldığı, radyo gazetelerinin, ise Adnan Menderes tarafından Burhan Belge, Bahadır Dülger ve Hikmet Münir Ebcioğlu'na yazdırıldığı ve radyoda okutulduğu ifade edildi. Ayrıca kararnamede, Menderes'in, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı veya Genel Müdür gibi hareket ederek radyoya emir verdiği ve yayınlanmasını istediği haberleri spikere yazdırıldığı, Vatan Cephesi ile ilgili yayınların ise başbakanlıkta görevli bir heyet tarafından Başbakan Adnan Menderes'in gözetimi altında hazırlatıldığı, Vatan cephesine katılma haberlerinin radyoda okutulmasından dolayı DP'nin radyoya olan borcunun on

⁶⁵³ Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.175-181.

⁶⁵⁴ **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1960, s.1-5.

⁶⁵⁵ **Hürriyet**, 11 Mart 1961, **Akşam**, 15 Eylül 1961, s.1-5.

buçuk milyon lira olduğu bu miktarın ise devlet hazinesinden karşılandığının tespit edildiği iddia edildi.

Yüksek Soruşturma Kurulu, ayrıca Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Celal Altemur Kılıç, Yardımcısı Mükerrer Sarol, Emin Kalafat, Sırrı Yırcalı, Abdullah Aker, Halûk Şaman ve Altemur Kılıç hakkında beş seneden on seneye kadar hapis cezası istedi.⁶⁵⁶

Radyo davası duruşmalarına 29 Kasım 1960 tarihinde başlandı. Duruşma esnasında radyo Gazetesi'nin 1954 tarihinden itibaren kullanılış şeklinin değiştiği yönündeki iddiaya Adnan Menderes, radyo gazetesinin ilk kurulduğu zaman harp olduğunu ve o dönemde henüz çok partili hayata geçilmediği için partilerin kurulmadığını ve iç politikada çatışmaların olmadığını, 1957 seçimlerinden sonra ise radyo ve radyo gazetesiyile ilgilendiğini fakat bunun sürekli olmadığını ayrıca muhalefetin, her fırsatta seçimler yoluyla iktidara gelen partinin gayrimeşru olduğunu ileri sürmesi nedeniyle halkı bu konuda bilgilendirmek ve aydınlatmak amacıyla radyoda yayınlar yapıldığını dile getirdi. Kendisinin ise zaman zaman radyoya sorunların önemine göre bazı notlar verdiğini ve yazdığını ayrıca muhalefetin hükümete karşı ithamlarına radyo aracılığıyla cevap verdiklerini söyledi. Dahası, Basın- Yayın ve Turizm Bakanı'nın kendisiyle aynı fikirde olduğunu ve yanlış bir yayın yapılması halinde bakanın uyarması gerektiğini ifade etti.⁶⁵⁷ Menderes ayrıca CHP'nin muhalefete geçtiği andan itibaren basını kendi tarafına çektiğini, radyonun yalnızca yedi sekiz sene bağımsız çalıştığını, sonrasında ise zorunlu olarak bir devlet organı olması nedeniyle önemli olaylara engel olmak için ve zamanın şartlarına göre Meclis tarafından bir tedbir amaçlı kullanıldığını, radyo yayınlarında hükümete yapılan hücumlara karşı cevap verildiği için DP'nin sorumlu tutulmaması gerektiğini ayrıca o dönemde yeterli sayıda gazete bulunmadığı için muhalefete ancak radyoyu kullanarak karşılık verebildiklerini ifade etti.⁶⁵⁸

Radyo davası 26 Aralık 1960 tarihinde sona erdi. Yüksek Adalet Divanı, bu davanın anayasanın ihlali davasıyla birleştirilmesine karar verdi. Bu davada sanık olarak yargılanan Basın- Yayın ve Turizm Bakanı Altemur Kılıç hakkında da herhangi bir suç tespit edilmediği gerekçesiyle beraat kararı verildi.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1960, s.1-5.

⁶⁵⁷ **Akşam**, 30 Kasım 1960, s.1-5.

⁶⁵⁸ **Akşam**, 20 Aralık 1960, s.1-5.

⁶⁵⁹ **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1960, **Akşam**, 15 Eylül 1961, s.1-5.

3.7.15. İstimlâk Yolsuzlukları Davası

İstanbul'un imar edilmesi dolayısıyla istimlâk işlerinde anayasa ile istimlâk kanunu ve diğer mevzuat hükümlerinin ihlal edilmesi sebebiyle açılan İstimlâk yolsuzlukları davası 17 Nisan 1961 tarihinde başladı. Bu davanın sanıkları Adnan Menderes, Hayrettin Erkmen, Halûk Şaman, Mümtaz Tarhan, Medeni Berk, Emin Kalafat, Ethem Yetkiner, Kemal Hadımlı, Kemal Aygün ve Dilâver Argun idi. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnameye göre sende 2-3 milyon ödendiği halde İstanbul Belediyesi'nin, İstanbul'un istimlak işlerinin yeterli derecede gerçekleştiremediğini gören Adnan Menderes, 1956 yılı sonlarında bu konuyu bir hükümet işi olarak ele aldığını basın yoluyla kamuoyuna duyurdu. Bu konunun bir an önce halledilmesi için özel kalem müdürü veya Emin Kalafat, Medeni Berk, Hayrettin Erkmen ve Haluk Şaman veya İstanbul Valisi ve İstanbul Belediye Başkanı aracılığıyla kanunen hiçbir yetkisi bulunmamasına rağmen emirler vererek imar ve iskân işlerini bilfiil kendisi idare etmeye başladı. Bu konunun biran evvel halledilmesi için kurumların genel müdürleri ile belediyede veya başka yerlerde toplantılar düzenledi. Dahası istimlak için gerekli sermaye tahdis edilmeden ve bu konuda düzenli bir plan hazırlanmadan bu işlere girildi, dolayısıyla gerekli sermayeyi temin etmek için Emlak ve Kredi Bankası Genel Müdürü Medeni Berk'i görevlendirdi. Medeni Berk ise gerekli sermayeyi karşılamak için Emekli Sandığı, P.T.T. Tekel İdareleri ve İşçi Sigortaları Kurumu gibi kuruluşlara, istimlak edilen veya istimlak edilmesi düşünülen arsaların satılmasını ve buradan elde edilen sermayenin istimlak işlerinde kullanılmasını önerdi. Bunun üzerine Adnan Menderes, arsa satışı için İstanbul Belediyesi görevlendirildi. Belediyenin 40 milyon civarındaki bütçesini bizzat emirler vererek ve baskı yaparak karşılıksız ve hayali ödemeler koydurmak şartıyla başlangıçta 100 milyona ilerleyen zamanlarda ise 500-600 milyona çıkarttı ve belediye diğer görevlerinden uzaklaşarak yalnızca istimlak işlerine yöneldi. Ayrıca serkildoryan binalarını ve bazı arsaları satması konusunda belediyeyi zorladı ve nihayetinde sattırdı. Bu satışlardan yeterli sermaye sağlayamayınca hayali bütçeyi gerçekleştirmek için metre karesi 40 ila 200 liradan istimlak edilen arsaları 2 bin 5 yüz ila 4 bin den yukarıda adı geçen kuruluşlara zorla satmaya başladı. İstimlak işlerinin gecikmesi sebebiyle, arsaların kurumlara teslim edilmesinin gecikmesi durumunda satış bedelinin arsaların tesliminden önce belediyeye avans olarak ödemeleri için bu kurumlara baskı yaptı. Emirlerine karşı gelen memurları görevinden uzaklaştırdı. Bunlardan başka yine kanununameye göre Adnan Menderes'in kanuni maaş ve ödeneklerinden ayrı olarak

örtülü ödenekten verilen paralarla kendisine bağlı bir grup oluşturdu ve bu gruba anayasa ile istimlak kanununun dışına çıkarak istimlak yaptırdı. Hiç istimlakı olmayan yerleri yıktırdı. Belediyenin ekipleri tarafından yapılan yıkımları yeterli görmeyerek bu işlerde askeri birlikleri görevlendirdi. Bazı resmi daireleri yeni yapılmasına rağmen bu kurumlara masrafları kendileri tarafından ödenmek şartıyla yıktırıp belediyeye teslim etmeye mecbur etti. İstimlak işleri için kadroları genişleterek partizan elemanlarla layık olmayan kişileri yerleştirdi. Ayrıca arsaları evleri zorla istimlak edilen vatandaşları, istimlak bedellerinin ödenmemesi, ispat hakkının elinden alınması gibi sorunlarla karşı karşıya bıraktı.⁶⁶⁰

Yüksek Soruşturma Kurulu, Adnan Menderes Dilâver Argun, Ethem Yetkiner, Kemal Aygün, Kemal Hadımlı hakkında üç sene dokuz ay kadar hapis cezası, Emin Kalafat, Medeni Berk, Hayrettin Erkmen, Mümtaz Tarhan ve Hâluk Şaman hakkında ise iki sene üç ay hapis cezası istedi.⁶⁶¹

İstimlak davasının görüşüldüğü duruşma esnasında dinlenen tanıklar, İstanbul’da yapılan kanunsuz istimlâklarla ilgili bütün emirlerin Adnan Menderes tarafından verildiğini ifade ettiler. İstanbul Eski Belediye Başkan Yardımcısı olan Fuat Üst adlı tanık, bedeli ödenmeden yapılan istimlâklar yüzünden her gün birçok vatandaşın belediyenin önüne gelerek alacaklarının ödenmesi istediklerini, bütün sorumluluğun Menderes’e ait olduğunu iddia etti.⁶⁶² İstimlâk davasında şahit olarak dinlenen önemli isimlerden biri de “Meşrutiyet kahramanı” olarak bilinen Resneli Niyazi’nin oğlu Mimar Mithat Niyazi Resneli oldu. Niyazi Resneli, İstanbul’da imar işlerinin plansız bir şekilde yürütüldüğünü ve bu konudaki itirazlarını Adnan Menderes’e söylediğini ifade etti.⁶⁶³ Adnan Menderes ise bu ithamlara karşı savunmasında ilk andan itibaren işin başlıca taraflarıyla ilgilendiğini fakat teferruatlı bir biçimde ilgilenemediğini kabul ettiğini, ihbar zamanlarına uyulup uyulmadığı hakkında bilgisinin olmadığını fakat yapılan bu istimlâkların ülke için faydalı olduğunu ve bu konuda vicdanen çok rahat olduğunu söyledi.⁶⁶⁴

Yüksek Adalet Divanı huzurunda yapılan duruşmada sanıklar ve tanıklar dinlendikten sonra bu dava 3 Haziran 1961 tarihinde dava karara bağlandı ve “anayasanın ihlali” davası ile birleştirilmesine karar verildi. Dava sonunda sanıklardan Adnan

⁶⁶⁰ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.874-877.

⁶⁶¹ **Hürriyet**, 16 Nisan 1961, s.1-5.

⁶⁶² **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1961, s.1-5.

⁶⁶³ **Hürriyet**, 5 Mayıs 1961, Yassıada Zabıtları-IX, İstimlâk Davası, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, Yayınları, İstanbul 2012, s.410-418.

⁶⁶⁴ **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1961, s.1-5.

Menderes, Dilâver Argun ve Kemal Aygun mahkûm edilirken Mümtaz Tarhan, Kemal Hadımlı, Ethem Yetkiner, Emin Kalafat, Medeni Berk, Halûk Şaman ve Hayrettin Erkmen berat etti.⁶⁶⁵

3.7.16. Döviz Davası

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnameye göre Refik Koraltan uzun süreden beri hasta olan eşi Makbule Koraltan'ın ⁶⁶⁶ tedavisi için tıbbi malzeme getirmek üzere Maliye Bakanlığı'ndan beş yüz dolarlık döviz aldı. Fakat Koraltan, 29 Aralık 1959 tarihinde tıbbi malzeme yerine eşinin bakımını ve hizmetini yapması için Almanya'dan Barbara Kutze adında bir bakıcı getirdi. Aldığı dövizleri gerçek amacı için kullanmadığı gerekçesiyle cezalandırılması ve Hasan Polatkan'nın da usulsüz ve soruşturma yapmadan döviz verdiğ, dolayısıyla görevini kötüye kullandığı sebebiyle cezalandırılması istendi. Kararnamede, Koraltan'ın hatıra defterine Barbara'nın Türkiye'ye geldiği gün yazdığı *“barbara geldi. Terbiyeli, nazik, zarif, zeki bir kız. Yaşı 25. Sarışın ve gülbüz. Uğurlu ve hayırlı olsun. Almanca, İtalyanca, İngilizce ve Fransızca'yı ana dili gibi biliyor...”* ifadeleri de yer aldı. Döviz davası duruşmasına 21 Kasım 1960 tarihinde başlandı. Duruşma sırasında Koraltan, karısının on dört yıldır hasta olduğunu bu nedenle günlük ihtiyaçlarını karşılamada zorlandığını, bakımı için bir bakıcıya ihtiyacı olduğunu, birçok bakıcının bu ihtiyacı karşılamada yetersiz kaldığını söyledi. Koraltan, Almanya'da tanıdığı bir doktor aracılığıyla Barbara'yı bulduğunu dövizin tıpla alakası olduğundan bakım için kullanılmasında hiçbir sakınca olmadığını, bu konuda kendisini Özel Kalem Müdürü Bedri Akyüz'ün yönlendirdiğini ifade etti. Hasan Polatkan ise ifadesinde Refik Koraltan'nın eşini yakından tanıdığını ve ilaç ve tıbbi malzeme için döviz alındığına ikna olduğu için herhangi bir soruşturmaya gerek görmediğini söyledi.⁶⁶⁷ Döviz davasının duruşması 20 Aralık 1960 tarihinde sona erdi. Yüksek Adalet Divanı bu davanın “anayasayı ihlal” davasıyla birleştirilmesine karar verdi.⁶⁶⁸

3.7.17. Zimmet ve İrtikâp Davası

⁶⁶⁵ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s.873, **Cumhuriyet, Hürriyet**, 4 Haziran 1961, **Akşam**, 15 Eylül 1961, s.1-5.

⁶⁶⁶ Refik Koraltan'ın eşi Makbule Koraltan 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasından iki hafta sonra beyin kanaması nedeniyle felç geçirdi. Yassıada kararlarının açıklandığı gün Refik Koraltan ve 14 arkadaşının idam cezası haberini radyodan dinlediği esnada tekrar beyin kanaması geçirdi ve vefat etti. Koraltan, Tek Parti Devrinden, s.115.

⁶⁶⁷ **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1960, s.1-5.

⁶⁶⁸ **Cumhuriyet, Akşam**, 21 Aralık 1960, s.1-5, Anayasa Davası 4, s.3346.

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnameye göre Washington'da yapılacak olan 1956 yılı Milletlerarası Para Fonu ve İmar Kalkınma Bankası'nın Yıllık Yöneticiler Meclisi toplantısına, Türkiye'yi temsil edecek olan heyetin başkanı olarak, Ticaret Bakanı Zeyyat Mandalinci katıldı. Zeyyat Mandalinci, bu görev için şahsına Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan bütçe kanununa bağlı "h" cetveli gereğince ödemesi en yüksek meblağ üzerinden 19 bin 50 lira avans aldı. Mandalinci, bu avansın 6 bin 947 lira 74 kuruşun ödemesini çek kullanarak yaptı. Geri kalan 12 bin 102 lira 24 kuruşun hesabı ise 1957 ve 1958 yıllarında kendisinden ödemesi talep edildiği halde ödemedi. Zeyyat Mandalinci'nin zimmetine geçirdiği bu meblağı 1959 yılında Ticaret Bakanı olan Hayrettin Erkmen, Müsteşar olan Ahmet Cemil Conk'a verdiği sözlü emirle, önce 21 Ekim 1959 tarihinde 6 bin iki lira 26 kuruşu Petrol Ofisi'ne ödedi. 13 Kasım 1959 tarihinde ise 6 bin yüz lirayı Toprak Mahsulleri Ofisi'ne hiçbir ilgileri olmadığı halde yapılan masraflara katılım payı şeklinde ödedi.

Yine kararnameye göre Zeyyat Mandalinci'nin Merkez Bankası'ndan aldığı devlete ait paranın bir kısmını ödediği halde bir kısmını ödemediği, üç yıl aradan sonra ödenmeyen meblağı Petrol Ofisi ve Toprak Mahsulleri Ofisi'ne hiçbir bir ilgileri olmadığı halde ödediği bu nedenle zimmetine para geçirmiş olduğu gerekçesiyle Türk Ceza Kanunu'nun 202. ve 227/2 maddesine göre hakkında son bir soruşturma açılmasına karar verildi. Hayrettin Erkmen'in ise bakanlık görevini suiistimal ederek Zeyyat Mandalinci'nin merkez bankasından aldığı avansın bir kısmını Petrol Ofisi ve Toprak Mahsulleri Ofisi'ne ödediği gerekçesiyle hakkında son bir soruşturma açılmasına karar verildi.⁶⁶⁹ Her iki eski bakanın duruşması 9 Kasım 1960 tarihinde Yassıada'da başladı ve 3 Aralık 1960 tarihinde sona erdi. Alınan karara göre sanık Zeyyat Mandalinci hakkında tutuklama yazısının geri alınmasına, bu davanın "anayasayı ihlal" davasıyla birleştirilmesine karar verildi.⁶⁷⁰

3.7.18. Anayasanın İhlali Davası

Anayasanın ihlali davasının duruşmalarına 11 Mayıs 1961 tarihinde başlandı. Bu davada 397 sanık bulunmakla birlikte yüz üç avukat katıldı ve sanıkların dinlenmesi 21 duruşmada tamamlandı. DP'nin anayasayı ihlali sekiz madde halinde incelendi. Bu

⁶⁶⁹ **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1960, s.1-5.

⁶⁷⁰ Anayasa Davası 4, s.3346, **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1960, s.1-5.

davanın duruşması esnasında Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnamenin yanında DP grup toplantısı zabıtları ve sanıkların hatıra defterinden ilgili kısımlar okundu.

3.7.18.1. CHP'nin Mallarına El Konulması

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnameye göre 14 Aralık 1953 tarihinde 1954 seçimlerine altı ay kala 6195 sayılı kanunla Cumhuriyet Halk Partisi'nin, haksız yollardan mal kazandığı gerekçesiyle tüm mal varlığına hazine adına el konuldu. Böylelikle mal güvenliği aleyhine yasal yetkisini kullanmak suretiyle anayasanın 71. Maddesi TBMM tarafından ihlal edildi ve bu maddenin ihlal edilmesiyle anayasa da ihlal edilmiş oldu. Ayrıca malların hazineye aktarılmasıyla hukukun ve adaletin dışına çıkıldı.

Halk Partisi mallarının hazineye veya sahiplerine iade edilmesi hakkındaki kanun teklifi Antalya Milletvekili Akif Sarıoğlu ve 91 arkadaşı tarafından Meclis'e getirildi. Bu kanun teklifini hazırlayan ve Meclis'e sunan milletvekillerinin bazıları, Samet Ağaoğlu, Zuhuri Danışman, Ahmet Morgil, Murad Ali Ülgen, Osman Kavrakoğlu, Baki Erden, Muharrem Tuncay, Mithat Dayıoğlu, Mahmut Goloğlu, Vacit Asena, Naci Berkman, Zeyyat Mandalinci, İbrahim Kirazoğlu, Nail Geveci, Ağâh Erozan, Refet Tavaslıoğlu, Mecit Bumin, Sedat Baran, Şefik Bakay, Ali Çobanoğlu, Ali Naci Duyduk, Müfit Erkuyumcu, Rukneddin Nasuhioğlu, Sudi Mihçioğlu, Hulisi Köymen, Ahmet Tokuş, Sıtkı Salim Burçak, Mustafa Zeren, Nusrettin Barut, Mustafa Reşit Tarakçioğlu, Ekrem Cenani, Kenan Akmanlar, Selahattin İnan, Baha Akşit, Fahri Ağaoğlu ve Sabri Erduman idi.

Teklif hazırlandıktan sonra incelenmesi için geçici komisyona havale edildi ve bu komisyonda uygunluk ve sunum şekli tartışıldıktan sonra komisyon raporu imzalandı. Bu raporu imzalayanlar ise şunlardı. Nusret kırışçioğlu, Kenan akmanlar, Sabri Erduman, Mazhar Şener, Murad Ali Ülgen Hadi Hüsman ve Behzat Bilgin.⁶⁷¹

Komisyon raporu imzaladıktan sonra teklif Meclis'e sunuldu ve burada teklif hakkında görüşmeler yapıldıktan sonra 341 vekilin kabul oyu vermesiyle teklif kabul edildi.

Duruşma sırasında Adnan Menderes, CHP'ye ait mallara el konulmasının şahsına münhasır bir mesele olduğunu ve halkevlerinin mal varlığının söz konusu olduğunu, bir vatandaşın mülkiyet hakkının söz konusu olmadığını,⁶⁷² ayrıca Halk Partisi'nin mallarına

⁶⁷¹ Anayasa Davası 1, s.60-61.

⁶⁷² Anayasa Davası 1, s.62.

el konulması kararının 1954 seçimlerinden beş ay önce alındığını, bu kararın haksız bir karar olması halinde seçimlere tepkisel anlamda olumsuz yansıtacağı yerde, seçim sonuçlarına bakıldığında DP'nin ezici bir çoğunlukla kazandığını ifade etti. Menderes, ayrıca kanunların zamana ve mekâna göre değişebileceğini, dolayısıyla tek partili dönemin şartları ile çok partili dönemin şartlarının aynı olmadığını, çok partili hayata geçildikten sonra Meclis ve komisyon görüşmelerinde Halkevleri'nin ismini kullanarak Halk Partisi'ne şahsi ödeneklerin yapılmasının doğru olmadığı konusunda uyarılarda bulunduğunu söyledi.⁶⁷³ Menderes, devamında 1948 yılında kendisinin bütçe komisyonunda üye olduğunu ve Halkevleri'ne iki milyon liralık ödenek getirildiğini fakat Halkevleri kurumsal olmadığı için bu ödeneğin Halk Partisi'ne verildiğini ancak çok partili hayata geçtikten sonra bunun devam edemeyeceği gerekçesiyle itiraz ettiğini, Halkevleri'nin bir kurum haline getirilmesi için 1950 seçimlerinden sonra çaba sarf ettiğini, Halkevleri'ne gelen ödeneklerin bir kısmının partiye, bir kısmının ise kültürel aktivitelerde kullanıldığını, ödeneğin kültürel aktiviteler için kullanılmış olmasının bir mahzuru olmadığını fakat kültürel aktivitelerden çok bütün parti kongrelerinin burada yapılmasından dolayı bu kanunun çıktığını, bunun dikta rejimine gitmekle hiçbir ilgisinin olmadığını söyledi.⁶⁷⁴ Menderes ayrıca CHP'nin mallarına el konulmasının antidemokratik bir kanun olarak kabul edildiği kabul edilse, dahi 1954 seçimlerinde Yüksek Seçim Kurulu'na kendisinin Yüksek Seçim Mahkemesi diye teklif etmek istediğini fakat kabul edilmediğini dolayısıyla antidemokratik değil demokratik bir yol izlendiğini belirtti.⁶⁷⁵

Samet Ağaoğlu ise ifadesinde o dönemde Meclis'te bu kanunun çıkması için birçok milletvekilinin olumlu yönde oy kullandığını fakat yalnızca kendilerinin bu davadan yargılandıklarına itiraz etmesi üzerine Mahkeme Başkanı Salim Başol, 27 Mayıs darbesi sırasında yalnızca Meclis'te bulunanların soruşturmayla tabi tutulduğunu söyledi.⁶⁷⁶ Samet Ağaoğlu, ayrıca kanunun çıkarıldığı sırada Meclis'te grup adına verdiği beyanatının CHP'nin uzun dönem iktidarı boyunca elde ettiği malların, o idarenin siyasi politikası sonucunda elde edildiği için bu malların yine siyasi bir kararla hazineye ve millete verilmesi doğrultusunda olduğunu belirtti. Ağaoğlu, bugünde siyasi yollardan elde

⁶⁷³ Anayasa Davası 1, s.83.

⁶⁷⁴ Anayasa Davası 1, s.503.

⁶⁷⁵ Anayasa Davası 1, s.505.

⁶⁷⁶ Anayasa Davası 1, s.64-65.

edilmiş malların normal ve hukuki yollardan çözümleneceği düşüncesinde olmadığını ifade etti.⁶⁷⁷

3.7.18.2. Kırşehir'in Hükümet Teklifi Üzerine Kaza Olması

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun kararnamesine göre 1950 ve 1954 yılında yapılan genel seçimlerde DP Kırşehir'den milletvekili çıkaramadı. Bunun üzerine Kırşehir'in ceza olarak kaza haline düşürülmesi teklif edildi. Teklif hükümetten bir kanun tasarısı ile geldi. Bu tasarı sonrasında Dâhiliye Encümeni'ne gönderildi. Encümen tutanağını imzalayanlar, Başkan Rukneddin Nasuhioğlu, Başkan yardımcısı Atıf Benderlioğlu, Saadettin Yalım, Süleyman Çağlar, Mustafa Zeren Ağâh Erozan, Ahmet Hamdi Sancar, Pertev Sanaç ve Rauf Onursal idi. Bu tasarı Dâhiliye Encümeni'nde incelendikten sonra Bütçe Encümeni'ne gönderildi. Bütçe Encümeni bu tasarıya onay verdi ve coğrafi, iktisadi ve ulaşım bakımından Kırşehir'in Nevşehir'e ilçe olarak bağlanmasına karar verdi. Daha sonra ise Meclis'e getirilerek üzerinde görüşmelere başlandı ve tasarı Meclis'te incelendikten sonra oylamaya sunuldu 299 kişi kabul, 39 kişi ret oyu kullandı, 137 kişi ise çekimser kaldı. Böylelikle çoğunluğun kabul oyu kullanmasıyla tasarı kabul edildi. Seçim sonuçları açıklandıktan bir buçuk ay sonra ise Kırşehir Nevşehir'e bağlı bir kaza haline getirildi. Duruşma sırasında Adnan Menderes, hukukun kaynağını kanunların oluşturduğunu ve kanunların parlamento tarafından çıkarıldığını, parlamentonun ise siyasi bir heyet olduğunu, zaman zaman hataların yapılabileceğini Kırşehir'in ilçe haline getirilmesinin de siyasi bir hata olduğunu ve ilk fırsatta düzeltildiğini⁶⁷⁸ ve bu olayın anayasanın ihlali ile bir alakasının olmadığını ifade etti.

3.7.18.3. Hâkim Teminatı ve Mahkeme Bağımsızlığının İhlali

Anayasanın ihlali davasının duruşması sırasında okunan Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnameye göre iktidar partisi tarafından hâkimleri kendi güttükleri siyasetin içine alabilmek için 21 Haziran 1954 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. Maddesinde gerekli değişiklikler yapıldı. Özellikle hükümetin davalı ve davacı olduğu anlaşmazlık durumlarında söz sahibi olan hâkimlerin, her türlü etkiden uzak ve bağımsız bir şekilde görevlerini yapmaları için alınan gereksiz tedbirlere karşı yargı organlarına başvurma imkânının olması insan haklarına, adalete ve sosyal güvenlik ilkelerine uygun bir davranıştı. Fakat siyasi gerekçelerle yargı yolunun

⁶⁷⁷ Anayasa Davası 1, s.67.

⁶⁷⁸ **Hürriyet**, 13 Mayıs 1961, s.1-5.

kapatılması, anayasaya ve anayasa ilkelerine aykırı bir hareketti. DP'nin, muhalefet partisi durumunda iken hâkimlerin sağlık sorunu ve yaş sınırı haricinde görevlerine son verilmeyeceği vaadinde bulunmasına rağmen iktidara geldiği zaman vaat ettiğinin tam tersi kanunların yapılmasında gösterdiği tutumun, ülkeyi denetimden uzak ve umursamaz bir idareye sürüklediği görüldü.

Duruşma sırasında söz alan Adnan Menderes, bunun siyasi bir hata olduğunu, değiştirmek istediğini, fakat iki parti arasında siyasi mücadelelerin hızının artması ve muhalefet partisinin eleştirilerinin sürekli bu yönde olması kanunun değiştirilmesine engel olduğunu ifade etti. Ayrıca zamanın şartlarına ve olayların gidişatına göre hâkimlerin daha canlı ve enerjik çalışmaları için bu kanunu çıkardıklarını söyledi.⁶⁷⁹

Celal Bayar ise ifadesinde Türkiye'de her zaman hâkimin olduğunu ve olacağını düşündüğünü, kendisinin görevlerini kanunlara göre yaptığını şu anda ise yaptığı, yapmadığı, yapamadığı tüm işlerden sorumlu tutulduğunu ayrıca 39. Maddenin değiştirilmesi konusunda o dönemin adalet bakanının samimi olduğunu ve kendisine güvendiğini, kanunun herhangi bir kuruluşun içine herhangi bir şekilde karışmış olan çürük unsurların temizlenmesine yönelik olduğunu, Demokles'in kılıcı gibi hâkimlerin başında kalacak bir kuvvet halinde düşünülmediğini, hükümetle arasında bir anlaşmazlığın olmadığını, kanunun çıkarılmasında ise arkadaşlarının asla kötü bir niyet taşımadığını söyledi.⁶⁸⁰

Sanıklardan Samed Ağaoğlu ise Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı boyunca elbette ki günahlarının da ve sevaplarının da olabileceğini fakat bu günahları üç insanın omuzlarına yüklemenin adil bir davranış olmadığını ve bir dönemin bütün olarak irdelenmesi gerektiğini söyledi.⁶⁸¹

3.7.18.4. Seçim Kanunu'nda Yapılan Antidemokratik Değişiklikler

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnamede Seçim Kanunu üzerinde yapılan antidemokratik değişiklikler şu şekilde izah edildi. 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun 35. ve 109. Maddeleri üzerinde yapılan değişiklikler ve bu kanuna geçici bir maddenin eklenmesi ile anayasanın 11. maddesi ve seçim kanunun seçmenlik esaslarını belirleyen hükümleri ihlal edilmiş oldu.

⁶⁷⁹ Anayasa Davası 1, s.504.

⁶⁸⁰ Anayasa Davası 1, s.142-13, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1961, s.1-5.

⁶⁸¹ Anayasa Davası 1, s. 146, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1961, s.1-5.

5545 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun değiştirilmesi ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesine dair Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan, Yüksek Meclis'e ise Bakanlar Kurulu tarafından 10 Eylül 1957 de sunulan kanun tasarısının içeriğinin bir bölümü, “Seçmenin siyasi ahlak bakımından kesinlikle uygun olmayan davranışlardan ve her türlü müdahaleden uzak kalması gerekir. Seçmenin kararını verirken başkaları tarafından etkilemek istenilmesi nedeniyle seçmeni vicdani kararıyla baş başa bırakarak, dış etkilere maruz kalmasını engellemek ve aslında yasak edilmiş olan ortak listenin sakıncalarını ortadan kaldırmak için 35. Madde üzerinde gerekli değişikliğin yapılmasına girildi. Siyasi bir partiye o partinin amaçlarını benimseyerek adaylık için müracaat etmiş olan bir şahsın, bir süre sonra o partiden ayrılarak başka bir partiye girmesi ve o partiden aday gösterilmesi sosyal ve siyasi ahlakla uzlaştırılması doğru değildir.” Şeklindeydi.

Bu tasarının altına imza atan isimler şunlardı. Başbakan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Emin Kalafat Celal Yardımcı, Şemi Ergin, Hasan Polatkan, Tevfik İleri, Etem Menderes, Abdullah Aker, Hadi Hüsman, Arif Demirer, Nafiz Körez, Esat Budakoğlu ve Samet Ağaoğlu. Tasarı Meclis'e sunulduktan sonra 31 ret oyuna karşılık 361 kabul oyuyla kabul edildi.⁶⁸²

Mahkeme esnasında Adnan Menderes, bu kanunun karma liste sorunu ve seçimler yapılmadan kısa bir süre önce partiden istifa etmek şartıyla diğer partiden adaylığını koyma sorununu önlemek üzere, iki konuyla ilgisi olduğunu, karma liste sorunu hakkında partilerin bir takım seçim taktikleri ile vatandaşları kandırarak oylarını belli adaylara vermelerini sağlamak ve kendi partilerine kazandırmak için yollar aradıklarını, kanunların zorunluluklardan ve toplumsal ihtiyaçlarından doğduğunu, dolayısıyla bu kanunun da seçim ahlakı bakımından doğru olduğunu söyledi. Menderes ayrıca kanunun, partilerin seçmenleri aldatıcı yollara başvurmasını engellemek için çıkarıldığını, basılmış listelerin karma olarak yapılamayacağını, her partinin amblemini taşıyan listenin o partinin Yüksek Seçim Kurulu'na verdiği adayların isimleri taşıdığını dolayısıyla bunu sağlayan bu kanun hükmünün seçimin ve anayasanın ihlali ile ilgisi olmadığını söyledi. Adnan Menderes 35. madde olan “bir adayın mensup olduğu partiden kısa bir zaman yani altı ay önce istifa etmezse aday gösterilemez” hükmü hakkında ise zamanın şartları göz önünde tutularak ve demokratik hayata yeni geçmiş bir ülke olarak partilerin sağlam ve köklü temellere

⁶⁸²Anayasa Davası 1, s.154-156, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1961, s.1-5.

oturmaması nedeniyle geçici süreyle alınan tedbirlerdir dedi ve bunun anayasayla ilgisinin olmadığını söyledi.⁶⁸³

3.7.18.5. 6761 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnamede bahsedildiği şekliyle hükümet teklifi olarak çıkarılan 6761 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Hükümleri, uygulamada anayasanın 69. Maddesine karşıt olarak eşitlik ilkesi içerisinde hiçbir zaman uygulanmamış ve yıllarca devam eden partizanca bir zihniyet ve siyasi düşüncelerle yasal bir denetime de bağlı tutulmamıştı. Adnan Menderes, bu kanun hakkında verdiği ifadesinde bu kanunun batıda uygulanan örneklerle uygun olduğunu, anayasaya aykırı olmadığını söyledi ve bu kanunun çıkarılma nedeni olarak çok partili hayata geçildikten sonra başlayan partiler arası çekişmelerin 1950 seçimlerinden sonra daha da şiddetlendiğini, seçimden kısa bir müddet sonra muhalefet partisinin parti mensuplarını kamyonlarla Ankara'ya getirdiğini ve partilerinin önünden geçirerek gösteri yaptıklarını gösterdi. Devamında Menderes, muhalefet partisinin iktidardayken verdiği demeçlerde ülkenin huzura ihtiyacı olduğunu ve partiler arasında kavgaların olmaması gerektiğini vurgulamasına rağmen bu kanun çıktıktan sonra her hafta parti kongreleri hariç otuz kırk defa açık hava mitingi yaptığını, bu mitinglerin zamanla memleketin huzurunu bozduğunu ve partiler arasında yaşanan mücadelelerin artmasına neden olduğunu bu kanunun tam da böyle bir dönemde çıkarıldığını söyledi. Seçmenlerin bu kanunun çıkartılmasına tepki göstermeleri durumunda oylarını DP'nin aleyhinde kullanacaklarını dolayısıyla milli iradeyi etkin kılmak için 1957 seçimlerinden önce çıkarttıklarını, bu kanunun çıkarılma nedenin o günün şartlarına göre büyük bir zorunluluk olduğunu ifade etti. Ayrıca Menderes, bu kanunun hükümete mensup kişilerle, başbakanın ve cumhurbaşkanının seyahatlerinde ve DP'nin yaptığı açık hava toplantılarında uygulanmadığı fakat muhalefet partisi toplantı yaptığı takdirde uygulandığı gerekçesiyle dava konusu olduğunu, fakat bu kanunun her iki tarafa da eşit uygulandığını bu günde aynı şartlar oluştuğu takdirde bu kanunu çıkarılmasının zorunlu olduğu düşüncesini koruduğunu çünkü batıda ve demokrasiyle yönetilen ülkelerde çok sayıda miting tezahürat gibi olayların yaşanmadığını söyledi.⁶⁸⁴ Mahkeme başkanının, Demokrat Partisi'nin iktidara mitinglerle geldi sözüne karşılık ise Menderes, 1946-1950 arası dönemin 1946 seçimlerinin etkisi altında yaşandığını, 1946 seçimlerinin milli iradeyi zedeleyecek şekilde

⁶⁸³ Anayasa davası 1, s.156-158, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1961, s.1-5.

⁶⁸⁴ Anayasa Davası 1, s.191

yapıldığını bu nedenle CHP'nin hoşgörü gösterdiğini ve milli iradenin galeyanda olduğu cevabını verdi.⁶⁸⁵

Hasan Polatkan ise toplantı ve yürüyüşleri kanununun çeşitli durumlarda ve çeşitli şekillerde uygulandığı için bunun dikta rejimine geçilmesi için yapıldığı fikrinde olmadığını ayrıca bu kanunun ilk defa kendisi üzerinde uygulandığını, kanun çıktıktan bir gün sonra Eskişehir'e gittiği zaman Eskişehir halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılandığını fakat Eskişehir valisinin kanunun uygulanması için hükümetten emir aldığını kendisine bildirdiğini söyledi.⁶⁸⁶

3.7.18.6. Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması Kararı ve Sebepleri

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnamede Demokrat Parti'nin sürekli anayasa hükümlerini ihlal etmekten çekinmediği en son Tahkikat Komisyonu Teşkilatını kurduğu, 1957 seçimleri sonunda 183 muhalif milletvekiline karşı 419 milletvekiliyle Meclis'e gelmesine rağmen Zile, Uşak, Geyikli, Topkapı ve Kayseri olaylarında toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu tek taraflı olarak uyguladığı, ayrıca vatandaşların kanun önünde eşitliği ilkesini ihlal ettiği, anayasa güvencesi ve koruması altında bulunan can, mal ve seyahat özgürlüğüne saldırdığı, toplumsal ve siyasi zorunluluktan ziyade kendisini güvende hissetmediği tahmin edilerek tedbir amaçlı Tahkikat Komisyonu'nu kurduğu fakat komisyonun kurulmasının ülkenin iç huzurunu bozduğu ve iktidarı dar bir çemberin içine sürüklediği dahası eleştiri ve denetime karşı Meclis içinde ve dışında şiddetli tedbirler alarak ülkeyi dikta rejimine doğru sürükleyen zihniyetin temsilcisi olmaktan kurtulmayı düşünmediği ifade edildi.

Kararnamede Tahkikat Komisyonu'nun nasıl kurulduğu ise şu şekilde açıklandı. Başarısız bir idarenin sonuçlarını, kamuoyunun zihninden silmek ve dikkatini başka yöne çekmek ayrıca muhalefet partisini sorumlu tutmak amacıyla iç tüzüğün 177. maddesine göre bir Meclis Tahkikat Komisyonu kurulmasına karar verildi ve bu karar 7 Nisan 1960 tarihinde parti gurubunda tartışıldı. Adnan Menderes,'in “*memleket bugün kabili idare olmaktan çıkmıştır. İşler çoktan laçka olmuştur. Adliye işlemez hale gelmiş idare acze düşmüştür. Matbuat muhalefete beraber koskoca bir hıyanet makinesi kurmuştur. Hükümetin tek başına hiçbir şey yapmasına imkân kalmamıştır. Artık laf yerine kanuni tedbir almanın zamanı gelmiştir.*” şeklinde verdiği bu yönerge üzerine Bursa Milletvekili

⁶⁸⁵ Anayasa Davası 1, s.514

⁶⁸⁶ Anayasa Davası 1, s.196

Mazlum Kayalar ve Denizli Milletvekili Baha Akşit tarafından bir önerge hazırlandı ve bu önerge 18 Nisan 1960 tarihinde TBMM’de görüşülerek kabul edildi. Böylelikle Meclis kararıyla, tüzüğün 177. maddesine uygun olarak Halk Partisi’nin ve basının kanuna aykırı olan faaliyetlerini soruşturmak ve saptamak için Tahkikat Komisyonu kurulmuş oldu.

Bakanlar Kurulu üyeleri hariç, bir şahsın aleyhinde bilgi toplamak için kurulan Tahkikat Komisyonuna, iç tüzüğün 16. bölümünde yer alan tüm yetkilerle birlikte, her türlü siyasi faaliyetleri durdurma ve gerekli durumlarda tedbir ve karar alma yetkileri de verildi. On beş kişiden oluşan ve aynı tarihte görevine başlayan Tahkikat Komisyonu, Denizli Milletvekili Ahmet Hamdi Sancar başkanlığında toplandı. 27.04.1960 tarihli Meclis Tahkikat Komisyonu görev ve yetkilerine ait 7468 sayılı kanun çıkıncaya kadar on karar ve bildiri yayınladı.⁶⁸⁷

Adnan Menderes, duruşmadaki ifadesinde seçimlerin yaklaştığı ve seçim hazırlıklarına girildiği bir dönemde parti grubunun, birtakım olumsuz faaliyetlerin meydana gelmekte olduğu düşüncesine kapıldığını, seçimlere bu şartlarda girmektense bir Meclis Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasıyla işlerin düzeleceğine inandıklarını bu nedenle Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasına ihtiyaç duyduklarını söyledi.⁶⁸⁸

Hasan Polatkan, Tahkikat Komisyon’un kurulması ve Salahiyet Kanunu’nun çıkarılmasının hükümette konuşulup kararlaştırılarak çıkarılmış bir kanun olmadığını ayrıca Adnan Menderes’in bu kanunun çıkarılması ile ilgili grup toplantısında yaptığı konuşmanın hükümette kararlaştırıldıktan sonra hükümet adına yapılmış bir konuşma olmadığını, Kanunun çıkarılmasını teklif eden dört vekilin, ne kendisiyle, ne de hükümetle görüşmesinin olmadığını, kanunun çıkarılmasından, grupta kanun hakkında görüşmelerin yapıldığı esnada haberdar olduğunu dolayısıyla bu kanunun çıkarılmasında hiçbir katkısı ve rolünün olmadığını söyledi.⁶⁸⁹

Fatin Rüştü Zorlu ise bu kanunun doğrudan grup içinde özel bir mahkeme kurulması şeklinde çıktığını fakat yetkinin, önce Meclis Tahkikat Komisyonu’na sonrasında da Salahiyet Kanunu’na geçtiğini, dikta rejiminde muhalefetin varlığının söz konusu olmadığını oysa kendisinin yabancı gazetelere verdiği demeçlerde muhalefeti vatanperver olarak tanımladığını, 1954 yılına kadar İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığının verdiği çeşitli ziyafetlere katıldığını, 1957 senesinde ise Truman Doktri’nin 10. yıldönümü

⁶⁸⁷ Anayasa Davası 1, s.254-257.

⁶⁸⁸ Anayasa Davası 1, s.505.

⁶⁸⁹ Anayasa Davası 1, s.646.

münasebetiyle başbakanın yaptığı davete İnönü’nde davet edildiği ve başbakanla birlikte aynı masada oturduğunu ifade etti. Ayrıca Kıbrıs meselesinde de İnönü’ye bilgi verilerek bu konuda kendisinin fikrinin alındığını belirtti.⁶⁹⁰

3.7.18.7. Tahkikat Komisyonu’nun 7468 Sayılı Salahiyet Kanunu Çıkmadan Önce Aldığı Kararlar

Yüksek Soruşturma Kurulu’nun hazırladığı kararnameye göre Tahkikat Komisyonu, 18 Nisan 1960 tarihinde aldığı karara dayanarak yayınladığı 3 numaralı bildiride şu yasakları koydu. Soruşturmanın sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için soruşturma konuları, Tahkikat Komisyonu’nun görev ve yetkileri, karar, tedbir ve faaliyetleri ile alakalı haber, olay, söz, bildiri, düşünce ve fikir, belge, resim ve yazılar, TBMM zabıt cerideleri hariç, bu önergeyle ilgili meclis tartışmalarının her türlü vasıtayla yayınlanması yasak edildi. Böylelikle Tahkikat Encümeni kendi yetkileri ve faaliyetleri dâhil, kurulmasıyla alakalı TBMM’de yapılan tartışmaların yayınlanmasını yasak etti. Ayrıca anayasanın 20. Maddesine göre Meclis tartışmaları açık yapılır ve hepsi yayınlanır ki TBMM Tahkikat Komisyonu’nu kurma kararı verdiği esnada Meclis tartışmalarının gizli yapılmasına dair bir karar vermedi. Buna rağmen Komisyon, meclis tartışmalarının yayınlanmasını yasak etmekle anayasanın 20. maddesinin 1. bölümünde yer alan aleniyet kararını kaldırmış ve iptal etmiş oldu.

Tahkikat Komisyonu, yayınladığı 2 numaralı bildiride bütün siyasi partileri ve bu partilere bağlı kuruluş ve kolların kongrelerini, parti yetkili organlarının kendi içerisinde ve birbirleri arasında yapacakları ortak toplantılar da dâhil olmak üzere tüm siyasi toplantıları yasakladı. Aynı zamanda partilerin, yeni parti organları ve teşkilat kurmalarını soruşturmanın bittiği ana kadar durdurma kararı aldı. Tahkikat Komisyonu, Halk Partisi’nin siyasi faaliyetlerini ve basın organlarının yayınlarını incelemek ve belirlemek için kurulmasına rağmen tüm partilerin siyasi faaliyetlerine yasak getirmekle anayasanın 79. maddesinde yer alan Cemiyetler Kanunu’nun hükümleri ihlal etmiş oldu.

Tahkikat Komisyonu 6 numaralı kararda ise beliren bir durum karşısında belediye, şehir ve kasabalarda mahalle, muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerini, köylerde ise muhtar ve ihtiyar meclisleri seçimlerini durdurdu.⁶⁹¹

⁶⁹⁰ Anayasa Davası 1, s.638.

⁶⁹¹ Anayasa Davası 1, s.257-259.

3.7.18.8. 7468 Sayılı Kanun'un Çıkarılması ve Salahiyet Hükümlerinin Kanunlaştırılması

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnameye göre, 7468 sayılı kanun teklifinin yapıldığı dönemde ülkenin içinde bulunduğı sosyal ve siyasi durum şu şekildeydi. Meclis'te yapılan tartışmalar gergin bir ortamda yapılmakla birlikte gazeteler, genel olarak partilerin yasal olmayan yollardan servet edindiğinden, partiler arasında dozu gittikçe artan çekişmelerden, vatandaşa yapılan baskıdan, her türlü suiistimalden ve çıkarılan kanunların iktidarı eleştirme imkânının önünü kapattığından bahsetmekteydi. İktidar, ülkede bozulan huzurdan, muhalefeti sorumlu tutmakta, huzurun muhalefetin tahrikleri ve yıkıcı faaliyetleri sonucu bozulduğunu iddia etmekteydi. Muhalefet partisi ise huzursuzluğun asıl kaynağının iktidar partisinin mali ve iktisadi alanda uyguladığı yanlış politikadan kaynaklandığını dolayısıyla ülkeyi ihtilale sürüklediğini, geçim sıkıntısının arttığını, devlet dairelerinde vatandaşa eşit hizmet edilmediğini dile getirmekteydi. Dahası muhalefet, Tahkikat Komisyonu'na verilecek olan yetkilerle alakalı kanun teklifi yasalaştığı takdirde memleket idaresinin hukuk devletinin tam zıddı olan dikta rejimine sürükleneceğini iddia etmekteydi.

Böyle bir ortamda Çorum milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu, Yozgat Milletvekili Sefer Eronat, Bolu Milletvekili Reşat Akşemsettinoğlu ve Nevşehir Milletvekili Necmettin Önder, yetkilerinin kanun hükmüne dayanmadığı ve daha geniş yetkiler elde etmek için bir kanun teklifi hazırladılar ve 21 Nisan 1960 tarihinde parti gurubunda görüşmelere başladılar. Görüşmelerin yapıldığı sırada Denizli Milletvekili Ahmet Hamdi Sancar, alınan tedbirlerin bir dayanağı olmadığı iddiasını ortadan kaldırmak için kanun teklifinin zorunlu olduğunu söyledi. Sancar, durumun Tahkikat Komisyonu ve TBMM için tehlike arz ettiğini aynı zamanda meclis içerisinde parti gurubunun çoğunlukta olduğunu ve Tahkikat Komisyonu'na verilecek yetkilerin genişletilmesinin grubun hakkı olduğunu söyledi. Adnan Menderes, Komisyon tarafından alınan tedbirlerden sonuç alınıncaya kadar kanunların çıkarılmasının gerekli olduğunu, çıkarılmadığı takdirde bütün olumsuzluklardan kendisinin sorumlu tutulacağını, bütün gücün Meclis'in elinde olduğu için çıkarılan kanunların, grup ve Meclis tarafından alınan karar ve tedbirlerin, anayasaya aykırı olduğunun iddia edilemeyeceğini söyledi.⁶⁹² Sıtkı Yırcalı, bu kanunla anayasa ve iç tüzüğün, Tahkikat Komisyonlarına verdiği yetkiden daha geniş yetki verdiğini, asıl görevi ilk soruşturmayı yapmak olan Tahkikat Komisyonu'nun bu görevi genişletilerek bazı

⁶⁹² Anayasa Davası 1, s.361.

hükümlerle karar mercii ve karar makamı haline getirildiğini, bu sebeple anayasanın dışında yetkilerle donatıldığını, anayasaya ve yasalara aykırı olduğunu söyledi. Kayseri Milletvekili Fikri Apaydın, teklifin Grup İhtisas Komisyonunda görüşülmesinin gerekli olduğunu belirtti. Bu nedenle teklif Grup İdare Heyeti tarafından oluşturulan bir komisyona getirildi.⁶⁹³ Grup idare heyeti tarafından oluşturulan on kişilik komisyon 22 Nisan'da çalışmalarına başladı ve kanun tasarısını hazırladı ve Meclis'e sundu. 27 Nisan 1960 tarihinde ise 7468 Sayılı Salahiyet Kanunu çoğunluğun kararıyla Meclis'ten çıktı. Bu kanun çıktıktan sonra 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde, 29 Nisan 1960 tarihinde ise Ankara Üniversitesi ve diğer Yüksek Eğitim Kurumlarında anayasanın ve insan haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle kanlı olaylar yaşandı. Ayrıca Tahkikat Komisyonu 29 Nisan 1960 tarihinde yayınladığı 10 ve 17 sayılı kararında 7468 sayılı kanunun 2. Maddesine dayanarak İstanbul, Ankara, İzmir Eskişehir, Adana, Bursa, Kayseri, Mersin ve Antalya'da yayınlanmakta olan on iki dergi ve gazetenin yayımını durdurdu ve matbaalarının kapatılmasına karar verdi. 11 sayılı kararında ise mali ticari ve sosyal amaçlı dahi olsa her türlü toplantı ve şahısların bu toplantılara katılması yasak edildi.⁶⁹⁴

Adnan Menderes, duruşmada verdiği ifadede bu kanunun Tahkikat Komisyonu kurulduktan sonra komisyonun görevini yerine getirmesi için komisyona yetkiler verilmesine ihtiyaç duyulduğu gerekçesiyle çıkarıldığını,⁶⁹⁵ Salahiyet Kanunu'nun çıkarılması için 21 Nisan 1960 tarihinde yapılan grup toplantısında muhalefete yönelik sarfettiği sözleri kendiliğinden söylenmiş bir söz olmadığını, meydana gelen olaylar karşısında hükümetin aciz bir hal içinde olduğu ve hiçbir şey yapamadığı şeklinde eleştirilere maruz kaldığı için söylediğini neticede bu sözlerin bir eleştirinin cevabı olarak söylenmiş sözler olduğunu ifade etti.⁶⁹⁶ Menderes devamında hükümetin eleştiriye maruz kalması durumunda meclis olarak olayların durumunu ve sonuçlarının ne şekilde olacağını araştırmalarını istediğini söyledi.

Tekirdağ Milletvekili Sanık Zeki Erataman, hükümeti elinde bulunan kanunları uygulamadığı gerekçesiyle kendisinin eleştirdiğini, ayrıca ülkenin felakete sürüklenmesinde toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunun tarafsız bir şekilde

⁶⁹³ Anayasa Davası 1, s.363.

⁶⁹⁴ Yassıada Zabıtları-V, Anayasa Davası 2, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011 s. 954.

⁶⁹⁵ Anayasa Davası 1, s.506.

⁶⁹⁶ Anayasa Davası 1, s.498.

uygulanmadığını, bunda Vatan Cephesi'nin ve radyo yayınlarının payı olduğunu söylediğini bu eleştirisi üzerine Menderes'in salonu terk ettiğini ve sonrasında diğer vekiller tarafından geri getirildiğini dahası bu sözlerinden dolayı kendisinin muhalefetin ajanı olduğu şeklinde itham edildiğini söyledi.⁶⁹⁷

Celal Bayar ise ifadesinde Salahiyet Kanunu'nun görüşmeleri yapıldığı ve kabul edildiği esnada İstanbul'da Pakistan Cumhurbaşkanı ile birlikte olduğunu ve Meclis'te yaşananlardan haberinin olmadığını, cumhurbaşkanı olarak veto hakkını kullansaydı kanun çıkmazdı şeklindeki ifadelere, 5 Mayıs'a kadar İstanbul'da bulunduğunu dolayısıyla olayları takip etmediğini ve kendisine de bu konuda fikrini almak için herhangi bir müracaatta bulunulmadığını, hangi milletvekilinin bu kanunun kabul edilmesi için kabul oyu kullandığını dahi bilmediğini, ayrıca 1924 Anayasası'nın görüşmeleri yapılırken Refik Koraltan'ın cumhurbaşkanına veto hakkının tam olarak verilmesini ve yetki verilmemesini teklif ettiğini bu nedenle veto hakkını kullanıp kullanamayacağını bilmediğini ki tüm devlet başkanlarının veto hakkını kullanmadığını çünkü vetonun işlemez bir yol olduğunu söyledi.

Bayar, DP'nin iktidara gelmeden evvel milletvekili adaylarının yüzde seksenini bölgelerden yüzde yirmisinin ise merkezden gösterilmesinin programına aldığını dolayısıyla bölgelerinden seçilen kişilerin, birkaç kişinin şahsi düşüncesine alet olmasının mümkün olmadığını, ayrıca sanık olarak yargılanan mebusların haysiyet ve şeref sahibi insanlar olduğunu ve bu insanların diktaya yönelebileceklerinin asla doğru olmadığını söyledi.⁶⁹⁸

Refik Koraltan bu kanunun çıkarılmasıyla ilgili ifadesinde Adnan Menderes'in eleştiriyi iyi karşıladığını, inatçı olmadığını bu nedenle Tahkikat Komisyonu'na yetki verilmesi konusunda endişelerini kendisine, sorumluluk makamında bulunan bir insan olarak tüm memlekette yaşanan karışıklıkları önlemeleri ve tedbir almaları gerektiğini ve bunun kendisi için bir görev olduğunu söylediğini, ancak bu tedbirlerin genel anlamda herkese eşit şekilde ve genel hükümler çerçevesinde uygulanması gerektiğini dile getirdiğini Menderes'in ise kendisine hak verdiğini söyledi. Koraltan devamında ilk olarak iç tüzüğün 177. Maddesine göre Tahkikat Komisyonu'nun kurulduğunu, sonrasında bu komisyona yetkiler veriliğini, her şeyden önce yetkiler verilmesi meselesinin bir kanun meselesi olduğunu ayrıca Türk Ceza Kanunu'nun 2. bölümünde suçların belirtildiğini kim

⁶⁹⁷ Anayasa Davası 1, s.499.

⁶⁹⁸ Anayasa Davası 4, s.3060.

bu suçları işlerse bunları soruşturmak için Adalet Bakanlığı bünyesinde bir mahkemenin kurulmasını ve bu mahkemeye ceza kanunun 2. Bölümünün kapsadığı maddelere temas eden yönlerin soruşturmasını yapma yetkisi verilmesini teklif ettiğini, Menderes'in de bu teklifi kabul ettiğini söyledi. Koraltan, bu sözlerden başka Salahiyet Kanunu, komisyondan çıktığı ve Meclis'te müzakere edildiği sırada kendisinin de orada bulunduğunu fakat okunan maddeleri duyduğunda çok üzüldüğünü, sebep olarak ise genel bir kanunun çıkmasını beklerken salahiyetler kanunun çıktığını söyledi.⁶⁹⁹ Anayasa davasının duruşmasında Ali Fuad Başgil de ilk şahit olarak dinlendi. Ali Fuat Başgil, Tahkikat Komisyonu kurulduğu sırada gazetecilerin kendisinden beyanat istemeleri üzerine Meclis Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasının anayasaya uygun olduğunu söylediğini fakat bu beyanatının ertesi günkü gazetelerde çıkmadığını, Salahiyet Kanunu'nu okuduğunu fakat bu kanun çıktığı takdirde, siyasi gerginliği üst safhaya çıkartacağı sebebiyle beğenmediğini, tüm meclis müzakereleri de dâhil olmak üzere her türlü yayını yasakladığı için anayasanın sınırlarını aştığını özellikle anayasanın 20. Maddesine aykırı olacağını Çankaya toplantısında Menderese söylediğini ifade etti. Menderes'in ise Meclis müzakerelerinin açık yapılacağını ve bunların zabıtlara geçeceğini, resmî gazete de yayınlanacağını söylediğini belirtti. Başgil, ayrıca Salahiyet Kanunu'nun çıkarılmasının hukuk mantığı ile anayasaya aykırı olmadığını ve İsmet İnönü'nün 1950 yılında Taksim Meydanı'nda verdiği nutkunda Meclis'ten usulü ile çıkarılmış kanunların anayasaya aykırılığına itiraz edilemeyeceğini şayet aykırılık varsa buna milletin karar vereceğini ifade ettiğini söyledi.⁷⁰⁰

Anayasanın ihlali davasının duruşması sırasında anayasaya aykırı olduğu belirtilen bu kanunların çıkarılması dışında Adnan Menderes'in Demokrat Parti Genel Başkanı ve Başbakan olarak parti grup toplantısında söylediği sözler de Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı kararnamede yer aldı ve anayasanın hükümlerinin ihlali olarak kabul edildi.

Duruşma sırasında, Adnan Menderes'in Meclis görüşmelerine katılmamayı alışkanlık haline getirdiği ve Meclis'e karşı saygısını kaybettiği, parti grubunu meclis yerine geçirerek bu grubu karar ve tedbir alma organı haline getirdiği ifade edildi. Menderes'in 3 Mayıs 1960 tarihinde söylediği *"ben grubumuzun alacağı kararların mutlak surette mutavassıttıyım. Derhal tatbik ederim. Benden daha kat'i olarak kararları*

⁶⁹⁹ Anayasa Davası 1, s.455.

⁷⁰⁰ **Hürriyet**, 23 Haziran 1961, s.1-5.

tatbik edecek bir arkadaş bulamayacaksınız. Grubumuzun hadiseler karşısında ileri bir hassasiyetle gözüni budaktan sakınmadan kararlar alma vasfını muhafaza etmesi lazımdır.” 11 Mayıs 1960 tarihinde grup toplantısında “*benim kaderim doğrudan doğruya yüksek grubunuza bağlıdır.*” sözlerinden hareketle Menderes’in, Meclis’i bir tarafa bırakarak memleketin idaresini parti grubu aracılığıyla yürüttüğü ve olaylara neden olduğu iddia edildi. Adnan Menderes, bu iddialara, grubun kanunen Meclis’in bir parçası olduğunu, dört yüz milletvekilinden oluşan bir grubun Meclis’in bir parçası olarak alacağı kararların Meclis’ten geçmesinin çok normal olduğu cevabını verdi. Fakat birçok kararın da kolay kolay ne gruptan ne de Meclis’ten geçmediğini de sözlerine ekledi.⁷⁰¹

Menderes’in 25 Mayıs 1960 tarihinde 90 imzalı bir önerge üzerine toplanan parti grubunda ılımlı olmayı tavsiye eden 20 imzalı bir önergenin görüşülmesine engel olması Menderes’in grup üzerinde egemen ve etkili olduğunun bir göstergesi olarak yorumlandı.⁷⁰²

Adnan Menderes, duruşma esnasında üniversiteler hakkında sorulan bir soruya Demokrat Parti’nin 1946’da kurulduğundan 1950 yılına kadar muhalefet partisi olarak siyasi politikada yer aldıklarını, bu süre zarfında hiçbir zaman ne üniversiteden ne ordudan ne de adli kurumlardan yardım istemediklerini ve onların huzur içinde faaliyetlerini sürdürmelerine katkı sağladıklarını söyledi. Üniversite ve profesörlere karşı tutumları konusunda Hüseyin Nail Kubalı’dan başka bir örnek gösterilemeyeceğini, onunda derhal iade edildiğini ve on sürelik iktidarları boyunca üniversiteler ile temaslarının ancak bu kadarla sınırlı olduğunu söyledi.⁷⁰³ Menderes’in bir konuşmasında söylediği “sadece muhalefet değil, iktidar da ihtilal yapar anarşiyi önlemek için” sözünü Menderes, bir ihtilalden bahsedilmesi üzerine iktidarda bulunanların yatıştırıcı ve korkutucu konuşmalar yapabileceğini dolayısıyla bu sözü kardeş kavgasını önlemek ve korkutmak için söylediğini, iktidarda olan bir gücün ihtilal yapmasının mümkün olamayacağı şeklinde açıkladı.⁷⁰⁴

Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından ele geçirilen Hayrettin Erkmen tarafından eski harflerle yazılmış bir notta mahkemede okundu. Bu notlarda komşu ülkelerde ihtilal olunca Fatin Rüştü Zorlu’nun Irak üzerine yürüyüş yapılmasını teklif ettiğini ve Celal Bayar ve Adnan Menderes’in bu teklifi kabul ettiği iddia edildi. Dahası Genelkurmay

⁷⁰¹ Anayasa Davası 1, s.501.

⁷⁰² Anayasa Davası 1, s.503.

⁷⁰³ Anayasa Davası 1, s.512.

⁷⁰⁴ Anayasa Davası 1, s.518.

Başkanı'nın bu konuda planlar hazırlattığı, ülkenin ve dünyanın kaderi ile ilgili önemli kararlar alınırken kabineye haber verilmediğini birleşik Amerika hükümetinin ise bu konuda Bayar ve Menderes'e engel olduğu iddia edildi.⁷⁰⁵ Ayrıca notlarda ülke için en hayati teklif ve girişimler yapıldıktan sonra bakanlar kuruluna getirildiği belirtilmekteydi. Fatin Rüştü Zorlu, bu konu ile ilgili ifadesinde bu olayların Amerika Dışişleri Bakanı'nın ve CENTO devletleri başkanlarının Ankara'da bulunduğu zamana denk geldiğini, görüşmelerin İngiltere, İran, Türkiye ve Pakistan devletleri arasında yapıldığını, ayrıca bu toplantıya Irak'ın da katılmak istediğini fakat ihtilal olduğu için gelmediklerini, Lübnan ve Ürdün'de de bu tarz olayların başlamak üzere olduğunu söyledi. Bakanlar Kurulu'nun sürekli toplantı yapması ve güney sınırlarımızda çıkan olayların bütün dünya barışını sarsacak denmesinin Hayrettin Erkmen'i endişeye sürüklemiş olabileceğini söyledi. Adnan Menderes ise meselenin yanlış anlaşılmaş olduğunu Irak üzerine hiçbir zaman bir harekât düzenlenmesinin söz konusu olmadığını söyledi.⁷⁰⁶

Duruşma sırasında Anayasanın ihlali ve anayasaya aykırı kanunların çıkarılması dışında Celal Bayar'ın belli dönemlerde şahıslar hakkında söylediği sözler ve olaylar karşısında sergilediği davranışlar hakkında Yüksek Soruşturma Kurulu'nun hazırladığı iddialarda okundu bu ve bu iddialar hakkında Celal Bayar'ın ve olaya tanıklık eden kişilerin ifadelerine yer verildi. Bu iddialardan biri Refik Koraltan'ın hatıra defterine Celal Bayar hakkında yazdığı bir not oldu. Koraltan, yazdığı bu notta Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın anlaşmaya taraftar, barıştırmacı ve uzlaştırmacı görünmediğini aynı zamanda partiler arasında bir uzlaştırmacı tavrının olmadığını bu nedenle Zafer ve Havadis Gazetesi'ne partilerin arasını açan yazılar yazdırdığı ifadeleri yer almaktaydı. Celal Bayar bu not karşısında Refik Koraltan ile arkadaşlığının Meşrutiyet Dönemi'ne kadar dayandığını kendisiyle anlaşmazlığa düşmek istemediğini ve kendisinin yanlış anlaşıldığını böyle bir düşüncenin doğru olmadığını söyledi. Refik Koraltan ise şahıslar arasında olduğu gibi kurumlar arasında da ilişkilerin iyi olmasını istediğini bu düşüncesini her fırsatta başta İsmet İnönü olmak üzere muhalif partilerin liderlerine de söylediğini aynı zamanda Türkiye'nin medeni devletlerarasında yer almasını istediğini ve bunun için çaba sarf ettiğini söyledi. Koraltan ayrıca Celal Bayar'ın eski bir arkadaşı olduğu gibi yaş itibarıyla da kendisinden büyük olduğunu fakat bir devlet başkanı sıfatıyla 1950 yılından sonra ülkenin gidişatı ve toplumun geleceği için birlik ve beraberlik sergilemeleri gerektiğini

⁷⁰⁵ **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1961, s.1-5.

⁷⁰⁶ Anayasa Davası 1, s.680.

kendisine söylediğini Bayar'ın zaman zaman kendisine taraftar olduğunu ve bunları not defterine kaydettiğini söyledi.⁷⁰⁷

Mahkemede Celal Bayar'ın seyahatlerinde DP simgesini taşıyan baston taşıması partici zihniyetinden ileri gelmektedir ifadesinin okunmasına Celal Bayar, bir ilçe seyahati sırasında bir vatandaşın kendi eliyle yaptığı ve üzerinde DP rumuzu taşıyan bir bastonu kendisine hediye ettiğini ve bastonu hoşuna gittiği için kullandığını, manalar yükleneceğini hiç düşünmediğini söyledi.⁷⁰⁸ Refik Koraltan'ın hatıra defterinde yer alan Ahmet Emin Yalman'ın cezasının uygulanması ile Celal Bayar'ın ilgilendiği iddiasına ise Bayar, Yalman'ın infazına asla müdahale edilmediğini, bu konuda kendisine danışıldığı zaman adliyenin kararı neyse o uygulansın dediğini söyledi.

Refik Koraltan'ın hatıra defterinde yer alan Adalet Bakanı'nı istifaya çağırdılar iddiasına istifaya çağrılanın Celal Yardımcı'nın olduğunu, başta Yalman'nın hapishaneye girmeden affedilmesine taraftar olmadığını fakat hiçbir zaman karara müdahalede bulunmadığını Ahmet Emin Yalman'ın şahsının aleyhinde yazdığından dolayı mahkûm olmadığını, mahkûm olmasına hâkimin karar verdiğini söyledi.⁷⁰⁹ Ağrı Milletvekili Sanık Celal Yardımcı kendisinin Adliye Bakanlığı görevine getirilmeden önce Ahmet Emin Yalman'ın hapishaneye gönderildiğini, Adliye Bakanlığı döneminde ise Yalman'ın hastalığından dolayı kendisinden tahliye edilmesini istediğini yapılan incelemeler sonunda cezasının uygulanmasının sağlığı açısından tehlike arz ettiği gerekçesiyle tahliye edildiğini söyledi. Yardımcı, Yalman'ın tahliye edilmesinden bir müddet sonra köşkten arandığını ve Yalman'nın cezasının hastanede uygulanmasının mümkün olup olmadığını sorduklarını, bunun üzerine İstanbul Savcılığından bu konu hakkında bilgi istediklerini ve netice olarak Yalman'ın cezasının hastanede uygulanmasında bir mahsur olmadığı kararı alındığını ifade etti. Yardımcı ayrıca Celal Bayar'ın mahkeme kararlarının uygulanmaması ve infaz hükümlerinin ertelenmesi konusunda hassas olduğunu söyledi.

Celal Bayar'ın 1957 yılına kadar geciktirilmesini istediği on bir önerenin bulunduğunu, aynı zamanda iç tüzük hükümleri dışında bu önerelerin gündeme alınmamasını ve muhalefetin anayasayla belirlenen yasal denetim görevinin engellenmesini istediği iddia edildi. Koraltan bu iddia ile ilgili soruşturma önergelerinin getirilmesinde gecikme olduğunu fakat bu gecikmenin o günün ve partiler arası havanın

⁷⁰⁷ Anayasa Davası 1, s.447.

⁷⁰⁸ Anayasa Davası 1, s.453.

⁷⁰⁹ Anayasa Davası 1, s.463.

ve meclis görüşmelerinin şiddetlendiği bir döneme tesadüf ettiği için tartışmaların ve çatışmaların daha fazla artmaması sebebiyle geciktirildiğini söyledi. Koraltan ayrıca Celal Bayar ile bir gün Meclis'ten çıktıkları sırada Bayar'a çok zor durumda olduğunu, önergelerin görüşülmesinin geciktiğini ve DP milletvekillerinin bundan hoşnutsuz olduğunu ve bu önergelerin bir an önce görüşülmesi gerektiğini söylediğini, Bayar'ın ise endişelenmemesi gerektiğini ve daha bir süre kalabileceği cevabını verdiğini bir süre sonra da bütün önergelerin gündeme alındığını ve görüşmeleri yapılarak karara bağlandığını ifade etti.⁷¹⁰

Duruşmada Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in hatıra defteri da gündeme geldi ve defterin 14 Kasım 1957 tarihli sayfasında Celal Bayar'ın icap ederse İsmet Paşa'yı da sehpa götürmekte tereddüt etmem dediği 9 Kasım 1957 tarihli sayfasında ise tehlikeli vaziyette olduklarını, icap ederse diktatörlükle idare edeceklerini ifade ettiği iddia edildi. Giresun Milletvekili Hayrettin Erkmen bunların 1957 seçimleri haftasında Çankaya'da konuşulduğunu, konuşma esnasında herkesin seçimler ve muhalefetin tavırları hakkında düşüncesini söylediğini, Celal Bayar'ın demokrasinin yozlaştığı takdirde diktatörlük doğuracağını, rejimin diktatörlükle yönetilebileceğini fakat demokrasinin yozlaşmasına ve diktatörlük rejiminin getirilmesine imkân verilmemesi gerektiğini söylediğini ifade etti. Samet Ağaoğlu ise Hayrettin Erkmen'in ifadesini doğrulayarak o konuşma sırasında Celal Bayar'ın zamanın getirdiği zorluklardan bahsettiğini dünyanın birçok yerinde bu zorlukların ülkeleri diktatörlüğe ve anarşiye sürüklediğini fakat Türkiye'de böyle bir şey olursa yazık olur dediğini dile getirdi.⁷¹¹

Kararnamede yer alan bir diğer iddia Celal Bayar'ın Çankaya'ya davet ettiği valilere, milli birliği bozucu partizan bir idarenin kurulması yolunda düşünceler aşıladığı oldu. Bu iddia hakkında köşkte Muhafız Emniyet Başkomseri olan Ziya Özkan'ın 1 Haziran 1960 tarihinde verdiği ifadesinde cumhurbaşkanının valilerden ilk zamanlar vilayetlerinin mali, ticari, eğitim, diğer meseleler ve ihtiyaçlar hakkında bilgi alırken zamanla DP'nin gücü, seçim durumu ve muhalefetin kuvveti hakkında bilgi almaya başladığını söyledi. Celal Bayar, bu iddiaya valileri Ankara'ya geldikleri zaman davet ettiğini valilerin vilayetlerde hem kendisinin hem de devletin temsilcisi olduklarını aynı zamanda tarafsız olduklarını dolayısıyla en doğru bilgiyi valilerden aldığını söyledi. Bayar, devamında memleketin genel meseleleriyle valilerle açık bir şekilde konuştuğunu

⁷¹⁰ Anayasa Davası 1, s.458.

⁷¹¹ Anayasa Davası 1, s.459.

devlet başkanının memleketin genel durumu hakkında da genel meseleleri hakkında da bilgi alabilme, izahat isteyebilme yetkisine sahip olduğunu söyledi.⁷¹²

Mahkemede Tüm bu iddialardan başka Celal Bayar'ın başbakanlık örtülü ödenekten DP'nin yaptığı kongrelerde parti üyelerine ziyafet verdiği fakat diğer muhalefet partilerden bu tarz ikramları esirgediği iddiası yer aldı. Ayrıca Bayar'ın bu davranışının “*DP ile alakam yoktur*” şeklindeki ifadesine zıt bir hareket olduğu da öne sürüldü. Celal Bayar ifadesinde, parti üyelerine ziyafet verdiğini, fakat diğer partilerinde böyle bir arzusu olması durumunda onlara da aynı ikramı yaptığını söyledi.⁷¹³

3.7.18.9. Demokrat Parti Liderlerinin İnfazı

14 Ekim 1960 tarihinde başlayan Yassıda mahkemesinde görülen Demokrat Parti mensuplarının yargılandığı on sekiz davanın Yüksek Adalet Divanı'nın dokuz asil üyesinin imzasını taşıyan tarihi kararları 15 Eylül 1961 tarihinde açıklandı. Bu kararlar doğrultusunda 592 sanıktan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Agâh Eroz, İbrahim Kiraz, Ahmet Hamdi Sancar, Bahadır Dülger, Nusret Kirişçi, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrak, Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhan olmak üzere toplam on beş Demokrat Parti mensubu hakkında idam kararı verildi. İdam kararlarının 4'ü oybirliğiyle 11 ise çoğunluğun kararıyla alındı. 31 kişiye müebbet hapis cezası verildi. 418 kişi en az 2 sene 4 ay, en fazla 15 sene olmak üzere çeşitli hapis cezalarına mahkûm edildi. 123 kişi hakkında beraat kararı verildi. 5 kişi hakkında görülen dava ise düştü.⁷¹⁴

3.7.18.10. Milli Birlik Komitesi'nin İdam Kararı Karşısındaki Tepkisi

Mithat Perin'in ifadesine göre darbe idaresinin kafasına Demokrat Parti mensuplarının idam edilmesi fikrini ilk olarak ordinaryüs Sıddık Sami Onar soktu. Onar, daha darbenin ilk gününden itibaren Demokrat Parti milletvekillerini birer idam kaçağı olarak tanımladı ve idam hükmünü darbeyi meşru hale getirecek birer kanıt olarak gördü.⁷¹⁵ Dolayısıyla Milli Birlik Komitesi, Onar'ın bu düşüncesine kayıtsız kalmayarak bu konuyu Geçici Anayasada bir hükme bağladı.

12 Haziran 1960 tarihli geçici anayasanın 6. Maddesinde yer alan hükme göre Yüksek Adalet Divanı'nın kararları kesin olmakla birlikte ancak idam cezalarının infazı,

⁷¹² Anayasa Davası 1, s.462.

⁷¹³ Anayasa Davası 1, s.463.

⁷¹⁴ **Hürriyet**, 16 Eylül 1961, s.1-5.

⁷¹⁵ Perin, Menderes'i Kim Astırdı, s.13.

Milli Birlik Komitesi'nin onayına bağılı idi. Milli Birlik Komitesi, geçici anayasanın bu hükmüne göre idam kararının uygulanıp uygulanmaması konusunda tarihi kararı vermek üzere Cemal Gürsel başkanlığında Meclis binasında toplandı. 15 Eylül 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında yapılan bu toplantıda Komite üyeleri arasında kararların uygulanması konusunda iki farklı görüş ortaya atıldı. Bazı üyeler idamlara karşı çıkarken bazıları ise idam kararının onaylanması taraftarı idi. Üyeler arasında iki farklı görüşün ortaya çıkması ve herhangi bir uzlaşmaya varılmaması karşısında bu konunun, üyeler arasında oylamaya sunulmasına karar verildi. Oylama sonuçlarına göre idamların lehinde oy kullananlar Ekrem Acuner, Rafet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Kadri Kaplan, Sezai Okan, Mehmet Özgüneş, Fikret Kuytak, Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Ahmet Yıldız ve Muzaffer Yurdakuler oldu. İdamların lehinde oy kullanan bu üyeler arasında Ahmet Yıldız, Mehmet Özgüneş, Şükran Özkaya ve Muzaffer Yurdakuler başta idamların aleyhinde iken sonrasında fikir değiştirerek lehte oy kullandılar. İdamların aleyhinde oy verenler ise başta Cemal Gürsel olmak üzere Fahri Özdilek, Sıtkı Ulay, Sami Küçük, Suphi Karaman, Suphi Gürsoytrak, Selahattin Özgür, Kâmil Karavelioğlu ve Osman Köksal oldu.⁷¹⁶

Ahmet Yıldız, idamların gerçekleşmesinden yıllar sonra niçin ilk oylamada idamların aleyhinde oy kullandığı halde sonrasında fikir değiştirerek lehte oy kullandığına üç sebep gösterir. Bunlardan birincisi infazların gerçekleştirilmesi için büyük bir gayret sarfeden Aydemir cuntasının yaymış olduğu korku ve dehşet havasıdır. Yıldız, bu konuda Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Ahmet Yıldız'a *"bu Talat sana küfrediyor, seni görürse vuracak. Siz idamlara karşı imişsiniz...durum nazik, cunta idamlar için ısrarlı."* Dediğini, ayrıca Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk'un da *"ölüm cezalarının onayında imzan bulunsun...yani iyiliğin için bunu söylüyorum aksi tutum senin için iyi olmaz"* dediğini iddia eder. Yıldız, Sunay ve Doruk'tan başka Avukat Kemal Kumkumoğlu'nun da bu konuda Talat Aydemir'i kastederek *"bu adam seni öldürecek"* diyerek kendisini uyardığını söyler. Ahmet Yıldız ikinci sebep olarak Anayasa Mahkemesi Üyesi Servet Tüzün'den Aydemir cuntasının Yassıada'daki subaylara, Milli Birlik Komitesi'nin idamları uygulamadığı takdirde Yassıada'daki hakkında idam kararı verilen on beş kişiyi kurşuna dizeceğine dair ant içirdiğini öğrenmiş olmasını gösterir. Yıldız, tüm bu nedenlere ilaveten, hepsinin idam edilmesi kararı verilmesi halinde

⁷¹⁶ Karavelioğlu, Bir Devrim İki Darbe, s.146-149, Burçak, İdamların İçyüzü, s.61-63, Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı, s.501, Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s.168.

seçimlerin yapılmayacağını, askeri idarenin uzayacağını dahası Aydemir cuntasının gittikçe duruma hâkim olacağını, verilmemesi halinde ise tümünün hayatının tehliye gireceğini bu nedenle üç kişinin idam edilmesi yönünde karar verdiğini ifade eder.⁷¹⁷

İdamlar konusunda görüşü ve nasıl bir tutum sergileyici merak edilen şahıslardan biri de Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay oldu. Ahmet Yıldız'ın ifadesine göre bu toplantıya katılan ve idamlar konusunda bir konuşma yapan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay *“27 Mayıs'ın tarih önündeki sorumlusu sizsiniz. Biz sizin buyruğunuzdayız”* şeklinde bir ifade kullanarak idam cezasının verilmesine karşı olduğunu dile getirmesine rağmen bu sözünün gereğini yerine getiremedi.⁷¹⁸

Cevdet Sunay'ın idam kararı konusunda böyle bir tavır sergilediğini iddia eden Ahmet Yıldız'ın tam aksine Kâmil Karavelioğlu, Cevdet Sunay'ın 13 Eylül 1961 tarihinde komiteyi ilk kez ziyaret ettiği esnada *“sizin tartışmalarınıza katılmak niyetinde değiliz. Bu işin hukuku size aittir. Ölüm cezası çıkmazsa hoşnutsuzluk olabilir. Bu asla size baskı ve tazyik değildir, ordu size inanmaktadır, güvenmektedir. Allah yardımcınız olsun.”* Dediğini iddia eder.⁷¹⁹ Örtülü'nün ifadesine göre de Genelkurmay başkanı ve kuvvet kumandanları idam kararlarının uygulanmamasını istemeyenler arasında idi.⁷²⁰ Bedii Faik ise bu konuda Cevdet Sunay'ın General Faruk Gürler aracılığıyla Heybeliada'da Panorama Oteli'nde kalan Yüksek Adalet Divanı üyelerine hakimlerin vicdanlarından ve kanunlardan başka hiçbir kuvvet tanımamaları ve ordunun bu konuda kendilerini desteklediğine dair mesaj ilettiğini söyler.⁷²¹

Kararların kesin olarak uygulanmasını isteyen ve Milli Birlik Komitesi üyeleri üzerinde bir baskı kurmaya çalışan bir diğer grup ise Silahlı Kuvvetler Birliği oldu. Mithat Perin'in ifadesine göre duruma hâkim olan Silahlı Kuvvetler Birliği'nin korkusu idamların yapılmaması halinde asamazlar asamazlar diyerek cami önlerinde Menderes'i kanatlı bir ata binmiş göğе yükselir gösteren taş basma posterler dağıtan grubun ülkede karışıklık çıkarması ve kan akıtması idi. Dolayısıyla bu örgüt içersinde yer alan gruplar, orduyu tahrik etmek ve idamların yapılmasını sağlamak için bildiriler hazırlayarak bu buldirileri el altından askeri birliklere ve kalabalık halk topluluklarına dağıttıyorlardı. Bu konuda Em.

⁷¹⁷ Burçak, İdamların İçyüzü, s.62-63, Darbeler, “Demirkırat”lar ve 27 Mayıs, Hazırlayan: Sadık Göksu, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s.44-45

⁷¹⁸ Yıldız, İhtilalin İçinden Anılar, s.237-238.

⁷¹⁹ Karavelioğlu, Bir Devrim İki Darbe, s.146, Müşerref Hekimoğlu, 27 Mayıs Romanı, Çağdaş Yayınları, İstanbul, s. 177

⁷²⁰ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.163.

⁷²¹ Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s.17.

Kur. Havacı Turan Çağlar'ın *“biz kararlardan önce ve sonra askeri birliklere binlerce mektup yazarak ve altına da demokratlar imzasını atarak Menderes'i astıramazsınız, astırında görelim deyip, askerin idam konusundaki reaksiyonunu kamçılıyorduk”* şeklindeki ifadesi Silahlı Kuvvetler Birliği'nin bu faaliyetleri gerçekleştirdiğinin kanıtı idi.⁷²²

Bu örgüt Milli Birlik Komitesi'nin toplantı yaptığı Meclis binasının etrafını sarak hem içerde ve hem dışarıda sıkı emniyet tedbirleri aldı. Toplantı devam ederken örgütün karargâhı olarak kullanılan Jandarma Subay Okulu'nda bulunan Talat Aydemir, Necati Ünsalan, Emin Arat, Selçuk Atakan ve Turgut Alpagut ise Milli Birlik Komitesi'nin alacağı kararı bekliyor, komitenin kararları uygulamaması halinde idareye el koymayı ve komite üyelerini tasfiye etmeyi düşünüyorlardı. Bu arada Yüksek Adalet Divanı'nın karar dosyası Örtülü'nün ifadesine göre örgütün İstanbul karargâhı tarafından Bedii Faik'in ifadesine göre ise Milli Birlik Komitesi'ne bağlı özel İrtibat Bürosu tarafından⁷²³ Ankara'ya getirildi ve toplantı halinde olan Milli Birlik Komitesi'ne teslim edildi. Milli Birlik Komitesi üyelerinin çoğunluğu idam kararlarının müebbet hapis cezasına çevrilmesini isterken özellikle ordu içerisinde yer alan örgütlerin temsilcisi olan Halim Menteş hararetle bu karara karşı çıktı. Menteş idam kararının uygulanmaması halinde kanlı olayların yaşanacağından bahsetti. Dört saat süren toplantının sonunda Milli Birlik Komitesi, Yüksek Adalet Divanı'nı tarafından verilen idam cezalarını içeren dosyayı 12.06. 1960 tarih ve 1 sayılı anayasanın 6. Maddesi gereğince inceledi⁷²⁴ ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan hakkında verilen idam kararlarını 15 Eylül 1961 gün ve 75 sayılı kararı ile onayladı. Ancak altı davada sanık olarak yargılanan Celal Bayar 65 yaşını doldurduğu gerekçesiyle hakkında verilen idam cezası müebbet hapis cezasına çevrildi. Yine idam cezası verilen Refik Koraltan, Ağâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişcioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhun'nun cezası müebbet ağır hapis cezasına çevrildi.⁷²⁵ Komite bu kararını 58 sayılı tebliğ ile kamuoyuna duyurdu.

⁷²² Perin, Menderes'i Kim Astırdı, s.63.

⁷²³ Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s.23.

⁷²⁴ RG No:10908, 16 Eylül 1961, s.5161.

⁷²⁵ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.162-164, MBKTD, Cilt: 6, B: 105, s.2-3, **Dünya**, 16 Eylül 1961, s.1-5.

Böylelikle Komitenin kararıyla haklarında idam cezası verilen on beş kişinin sayısı, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan olmak üzere üç kişiye düştü.

Aslında Yassıada mahkemelerinin bu şekilde sonuçlanacağına dair Milli Birlik Komitesi'nin daha darbenin yapıldığı ilk günden itibaren aldığı bir karar olduğuna dair yıllar sonra birçok görüş ortaya atıldı. Örneğin darbe döneminde İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Adli Müşaviri ve Yassıada İrtibat Savcılığı görevlerinde bulunmuş olan Hâkim Albay Hamdi Sevinç yıllar sonra Yassıada mahkemelerinin nasıl kurulduğunu şu şekilde açıklar. “Yassıada mahkemeleri denilen şey, Yüksek Adalet Divanı adlı özel bir mahkeme. Bu mahkeme çıkarılan özel bir yasa ile kurulmuş ve o mahkemede görev alacak savcı ve yargıçları Milli Birlik Komitesi seçip onaylamış. Yüksek Adalet Divanı denilen bu özel mahkeme hukukun temel ilkelerinden olan yargı bağımsızlığı tabii yargıç ilkeleri çiğnenerek kurulmuştu. Geçmiş iktidar mensuplarının yargılanmaları tabii yargıcına, yani suçun işlendiği tarihte mevcut olan mahkemelere değil, suçun işlendiği tarihte mevcut olmayan Yüksek Adalet Divanı gibi özel bir mahkemeye verilmişti.”

Hâkim Albay Sevinç Milli Birlik Komitesi'nin, Demokrat Parti mensuplarını yargılamak için niçin böyle özel bir mahkeme kurulmasına gereksinim duyduğunu ise şu cümlelerle açıklar. “Bunun tek nedeni şuydu: çünkü Milli Birlik Komitesi geçmiş iktidar mensuplarının nasıl cezalandırılacakları hakkında daha darbenin ilk gününde kararını vermişti. Onlara darbenin daha ilk gününde verdikleri bu kararı olduğu gibi onaylayacak bir mahkeme gerekliydi. İşte bu nedenle Milli Birlik Komitesi bağımsız mahkemelere güvenmemiş, tabii yargıç ilkesini çiğneyen Yüksek Adalet Divanı denilen özel mahkemeyi kurmuştu.”

Yüksek Adalet Divanı'nda görev alan savcı ve yargıçların Demokrat Parti mensuplarına nasıl bir ceza verileceğini daha mahkemeler başlamadan bildiklerini iddia eden Sevinç, Milli Birlik Komitesi üyelerinin, Yüksek Adalet Divanı üyeleriyle sık sık görüşerek sıcak ilişkiler kurduklarını hatta Komitenin Atatürk'e ait olan ünlü Savarona Yata'yı Yassıada'da görevli savcı ve yargıçların emrine verdiğini iddia eder.⁷²⁶ Sevinç tüm bu ifadelerden başka birgün adli müşavir olarak bazı konularda bilgi sunmak ve bazı belgeleri imzalatmak için Sıkıyönetim Komutanı'nın yanına geldiğinde şahit olduğu bir olayı şu şekilde anlatır. “Bir ara kapı açıldı ve komutanlık bir emir subayı ile birlikte Milli Birlik Komitesi üyesi Cemal Madanoğlu odaya girdi. O arada Yassıada'daki

⁷²⁶ Hamdi Sevinç, “Yassıada Divanı Hukuk Dışı Kurulmuştu” Güneş, 30 Mayıs 1986, s.1-8

yargılamaların ne zaman sonuçlanacağından söz açıldı. Cemal Tural, yargılamaların çok uzadığını, kısa sürede hükme gidilmesi gerektiğini, davalar uzadıkça kamuoyunda sanıklar lehine bir hava oluşmaya başladığını, kamuoyunda sanıklar lehinde oluşmaya başlayan bu havanın yargıçların kararlarını da etkileyebileceğini belirterek bu konudaki endişelerini dile getirdi. Cemal Madanoğlu’da buna karşılık olarak “sonuçtan hiç endişe etmeyiniz. Bizim geçmiş iktidarın mensupları hakkında vermiş olduğumuz karar Yüksek Adalet Divanı tarafından aynen onaylanacaktır. Ancak bu dava siyasi bir davadır. Belki de yıllar boyu üzerinde konuşulup tartışılacaktır. Bu davanın alalacele sonuçlandırılması kafalarda soru işareti yaratır ve ileride bizleri güç durumda bırakır” şeklinde konuşmuştu.”

Sevinç, tanık olduğu bu olaydan başka Milli Birlik Komitesi’nin üzerinde ordu içinden gelen bir baskının olduğunu, hatta Yüksek Adalet Divanı’nda yargılamalar sona erip, iş karar safhasına geldiğinde Yassıada Komutanı Tarık Güryay ve Yassıada’da görevli tüm subayların aralarında şayet Yüksek Adalet Divanı’nın başta Celal Bayar olmak üzere, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan ve Refik Koraltan hakkında idam vermezse kararın açıklandığı gün kendileriyle birlikte Yassıada’dakileri havaya uçuracakları ve bunun içinde gerekli hazırlıkları yaptıklarına dair bir karar aldıklarını ve bu kararı Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural’a ilettiklerini dolayısıyla bu kararın Yüksek Adalet Divanı’nı etkilediğini söyler. Sevinç, bu kararın Sıkıyönetim Komutanlığı Karargâhında görüşüldüğünü ve bu kararın kamuoyundan gizlenmesi kararı alındığını, dahası Güryay’ın ve subayların böyle bir karar almasından Başsavcı Altay Ömer Egesel’in haberdar olduğunu ve kendisine “böyle kararlara gerek yok istenilen idam cezaları Yüksek Adalet Divanı’ndan çıkacak” dediğini iddia eder.⁷²⁷

Tarik Güryay, yıllar sonra verdiği bir röportajda da Yassıada mahkemelerinin devam ettiği bir gün Milli Birlik Komitesi üyelerinden Mucip Ataklı ve Suphi Gürsoytrak’ın adaya geldiklerini, öğle yemeyi yedikleri esnada Salim Başol’lu da çağırarak “*reis bey kararlarda 60’dan aşağı idam kararı verirsiniz biz, yani, Milli Birlik Komitesi gayrimeşru oluruz. Yani 59 kişi bizi meşru kılmaz.*” dediğini, Başol’un ise cevap olarak “*bu kararlara tek başıma ben verecek değilim. Dosyaları heyet olarak inceleyeceğiz. Belki yüz kişi asarız, belki üç kişi asarız. Bu benim tek başıma vereceğim bir karar değildir.*” dediğini, bunun üzerine Ataklı ve Gürsoytrak’ın “*işte mümkün olduğu kadar fazla olsun*” dediklerini söyler.⁷²⁸

⁷²⁷ Hamdi Sevinç, “Yassıada Divanı Hukuk Dışı Kurulmuştu” Güneş, 31 Mayıs 1986, s.1-7

⁷²⁸ Emin Çölaşan, Unutulmayan Söyleşiler, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2006, s.106.

Bedii Faik ise Tarık Güray'ın ifadesini doğrular şekilde darbenin daha ilk günlerinde Suphi Gürsoytrak'ın İrtibat Bürosu önünde toplanan otuz veya kırk subayın önünde elli, altmış kişiyi astırmazsak ihtilalin meşruiyeti sarsılır dediğini, Mucip Ataklı'nın ise İstanbul Radyosu'nun bir odasında idamların elliden az olması halinde ihtilalin meşruiyetini kaybedeceğini söylediğini iddia eder.⁷²⁹

Muammer Aksoy ise İrtibat Bürosu sorumlusu Kur. Alb. Namık Kemal Ersun'un iddianame okunmadan önce kendisine “seksen idam olmalıdır hoca” dediğini kendisinin ise “ben siyasi suçlardan dolayı idamı kesinlikle kabul etmem” cevabına karşılık, Ersun'un şaka olarak “o zaman hocam seninde kellen gider” dediğini kendisinin ise Ersun'a tekrar cevap olarak “asabilirsiniz, ama fikrimi değiştiremezsiniz” karşılığını verdiğini söyler.⁷³⁰

3.7.18.11. Bakanlar Kurulu'nun İdam Kararı Karşısındaki Tepkisi

Yüksek Adalet Divanı'nın Demokrat Parti mensuplarının idam edilmesi yönünde verdiği kararın uygulanmaması için Adalet Bakanı Kemal Türkoğlu, İçişleri Bakanı Nasır Zeytinoğlu, Maliye Bakanı Kemal Kurdaş, Milli Eğitim Bakanı Ahmet Tahtakılıç, Ticaret Bakanı Mehmet Baydur, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ragıp Öner, Gümrük ve Tekel Bakanı Fethi Aşkın, Tarım Bakanı Osman Tosun, Ulaştırma Bakanı Orhan Mersinli, Çalışma Bakanı Cahit Talas, Sanayi Bakanı İhsan Soyak, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Cihat Baban, İmar ve İskân Bakanı Rüştü Özal ve Dışişleri Bakanı Selim Sarper olmak üzere on üç bakan 22 Ağustos 1961 tarihinde Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e altı sayfadan oluşan bir dilekçe verdiler. Lakin dilekçenin altına imza koymayan bakanlar da bulunmaktaydı ki bunlar Devlet Bakanı Hayri Mumcuoğlu ve Bayındırlık Bakanı Mukbil Gökdoğan idi. Bu iki bakanın dışında hükümette yer alan Orgg. Fahri Özdilek ve Tümğ. Sıtkı Ulay aynı zamanda Milli Birlik Komitesi üyesi oldukları için dilekçeye imza koymayanlar arasında yer aldılar. Bakanlar, dilekçede Milli Birlik Komitesi'nin, Yüksek Adalet Divanı tarafından verilen idam kararlarını onaylamaması ve bu cezaların hapis cezasına çevrilmesini, darbenin kardeş kavgasını önlemek için yapıldığını, idam hükümlerinin uygulanmasının darbenin amacını gölgeleyeceği ayrıca uzun yıllar izleri silinmeyecek birikim ve nifak kaynağı teşkil edeceğini, dahası vatandaşlar arasında kanlı çatışmalara yol açacak vahim bir siyasi hata olacağını ileri sürdüler. Bakanlar dilekçede bunlara ek olarak Yassıada davaları sonunda verilecek cezaların vatandaş zihinlerini tahrik edebilmek için uygun bir ortam oluşturacağı, bunun ise rejimi çıkmaza sürükleyeceği

⁷²⁹ Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s.15.

⁷³⁰ Perin, Menderes'i Kim Astırdı, s.21.

ayrıca idamların uygulanması halinde Milli Birlik Komitesi'nin hakem olma vasfını kaybetmesine yol açacağını bunun da Milli Birlik Komitesi'ni tek bir siyasi cerayanın desteğini ve himayesini aramaya itebileceğini bunun sonucunda da tek parti sisteminin yeniden kuruluşu tehlikesini getireceğini dahası haklarında idam cezası uygulananların bir süre sonra masum ve mağdur kimseler vasfı kazanacaklarını ve bu kişilerin birer evliya kılığına bürüneceklerine ve milletin merhamet hislerinin güç kazanmasına sebep olacağını ifade ettiler. Idamların uygulanmasının dış dünyada da hoş karşılanmayacağını, Batıda siyasal suçlarda idam cezalarının hiç uygulanmadığını, bu bakımdan da idam cezaları konusunda devletin saygınlığının söz konusu olduğunu dile getiren bakanlar, Cemal Gürsel ile bir araya gelerek bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Milli Eğitim Bakanı Ahmet Tahtakılıç, Maliye Bakanı Kemal Kurdaş ve Ticaret Bakanı Mehmet Baydur idam cezalarının uygulanmasına karşı olduklarını dile getiren konuşmalar yaptılar.⁷³¹

3.7.18.12. Cemal Gürsel'in İdam Kararları Karşısındaki Tepkisi

Yassıada mahkemelerinden çıkacak idam kararı karşısında Cemal Gürsel'in tutumu hakkında bazı şahısların ifadelerine karşı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Milli Birlik Komitesi üyesi Suphi Karaman'ın ifadesine göre Cemal Gürsel daha Yassıada mahkemeleri başlamadan 2 Ağustos 1961 tarihinde Yassıada mahkemesi Başkanı Salim Başol ve Yardımcısı Hâkim General Rıza Tunç, Milli Birlik Komitesi üyelerinden Suphi Karaman, Fikret Kuytak, Ekrem Acuner, Sami Küçük, Mucip Ataklı ve Sezai Okan'ın hazır bulunduğu Florya Köşküne davet ederek şöyle bir telkinde bulundu. “Hiçbir kimse size etki yapmayacaktır. İnaniyoruz zaten siz bu etkileri kabul etmeyeceksiniz fakat yapmayacaktır, telkinde bulunmayacaktır, siz vicdanınıza göre karar verin.” Bunun üzerine Salim Başol, “bize hiçbir telkin yapılmamıştır, bundan sonra da yapılmayacaktır. Biz hukuki sorumluluğumuzun ağırlığını biliyoruz. Ülkenin yüksek çıkarlarından başka bir düşüncemiz yoktur. Bu toplantı vesilesi ile size ve Milli Birlik Komitesi'ne bu düşüncelerinden dolayı minnet duyarız cevabını verdi.”⁷³²

Cihat Baban, Cemal Gürsel'in kendisi ile yaptığı bir görüşme esnasında idamlara taraftar olmadığını, hiçkimsenin asılmasını istemediğini, idamların soğuk ve gayrı medeni olduğunu söylediğini, dahası bazılarının suçlular asılsın tarzında propaganda yaptığını,

⁷³¹ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1990, s.1-7.

⁷³² Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s.168, Süleyman Kocabaş, İdamların İçyüzü, Mutlu Basım Yayın, İstanbul 2013, s.32-33, Ilıcak, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs, C:2, s.433.

Milli Birlik Komitesi ve Kurucu Meclis içerisinde bazı CHP'lilerin bunları tahrik ettiğini haber aldığını ve kendisinden İnönü ile konuşarak bunları yatıştırmasını istediğini söyler. Baban bu konuşmadan sonra İnönü ile görüşüğünü, İnönü'nün, kendisinin de idamların aleyhinde olduğunu, Milli Birlik Komitesi üyeleriyle görüşüğünü fakat üyelerin çok sert olduğunu ve ikna edemediğini söylediğini ve Gürsel'den kendisine yol göstermesini istediğini söyler.⁷³³

Yassıada Komutanı Alb. Tarık Güryay, Cemal Gürsel'in bu konuda kendisi ile birkaç defa görüşüğünü bu görüşmelerin birinde Gürsel'in darbenin ölümsüz sona ermesini istediğini, bu konuda Milli Birlik Komitesi'ni ikna etmek için gayret sarfedeceğini, lakin Komiteyi bu konuda ikna edemezse görevinden istifa edeceğini söylediğini dile getirir. Güryay, ayrıca Gürsel'in Yüksek Adalet Divanı Salim Başol ile görüşüğünü ve idam kararı vermemeleri talebinde bulunduğunu kendisinin ise yalnız Başol ile değil Divanın bütün üyeleri ile konuşması gerektiği tavsiyesine ise Gürsel'in *"öyle bir hareket rica sınırını açıkca aşan ağır bir baskı olur. Ben, adaleti baskı altına almanın sorumluluğunu yüklenemem. Oraya kendilerine her yetkiyi vererek getirdiğimiz insanlara "siz kanunlara adaletin icaplarına boşveriniz benim paşa gönlümün sesini dinleyiniz" diyebilir miyim"* şeklinde bir cevap verdiğini ifade eder.⁷³⁴

Sadi Koçaş ise Cemal Gürsel'in 13 Eylül 1961 tarihinde Salim Başol'a bir mektup gönderdiğini ve Gürsel'in bu mektupta, Başol'a hitaben idamlar hakkında bazı duyumlar aldığını, bu haberlerin nereden sızdığını bilemediğini lakin mahkemeden çıkacak idam kararının milli ve dış politikada olumsuz etki yaratacağını, milletin birbirine düşman iki kampa bölüneceğini, hatta ordunun dahi bir grup oluşturacağını dile getirdiğini söyler. Koçaş, Gürsel'in mektubun devamında bu durumun milletin geleceği için iyi olmayacağını ve huzurlu bir seçime gidilemeyeceğini söylediğini, dolayısıyla Başol'dan şayet kendisinin bu düşüncelerine katılması ve kanuni olarak imkan bulması halinde idam cezalarının hafifletici sebeplerle nüebbet hapis cezasına çevrilmesinin milletin ve memleketin menfaati bakımından ciddi ve hayati öneme sahip olduğunu yazdığını dahası bu dileklerinin yine memleketin menfaati için gizli tutulmasını istediğini ifade eder.⁷³⁵

İdam kararlarının uygulanmaması konusunda gerek İnönü'nün ve bakanların gerekse yabancı ülkelerin ve Cumhurbaşkanı Gürsel'in gayretlerinin hiçbirisi sonuç

⁷³³ Baban, Politika Galerisi, s.255-259.

⁷³⁴ Güryay, Bir İktidar Yargılamıyor, s.315-321.

⁷³⁵ Burçak, İdamların İçyüzü, s.100.

vermedi. Komitenin idam kararlarını onaylamasının ardından ilk olarak mahkeme boyunca soğukkanlı bir tutum sergileyen ve idam kararlarının açıklandığı gün idam hükmünü dinlerken “*ben sizden ne beraat ne merhamet istiyorum. Zaten vereceğiniz kararı da biliyorum.*”⁷³⁶ diyen Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan 16 Eylül 1961 tarihinde gece saat 3: 05’te İmralı Adası’nda asılarak idam edildi. Milli Birlik Komitesi bu infazı 59 sayılı tebliği ile duyurdu.⁷³⁷

3.7.18.13. İnönü’nün İdam Kararları Karşısındaki Tepkisi

İsmet İnönü’nün Demokrat Parti mensuplarının yargılanması konusunda nasıl bir tavır takınacağı, darbenin ilk gününden itibaren en çok merak edilen konular arasında yer aldı. Bu anlamda ipucu vermesi açısından İnönü’nün yakın çevresine baktığımızda damadı Metin Toker, 20 Temmuz 1960 tarihli Akis Dergisi’nin kapağına, tepesinde yağlı urgan sallanan Celal Bayar’ın resmini koyarak altına da “cürüm ve ceza” yazdı. Toker’in daha darbenin ilk günlerinden itibaren idam hükmünü işlemeye başlaması gerçekten dikkat çekiciydi.⁷³⁸

Lakin, Yassıada mahkemelerinin sona erip mahkemeden idam kararının çıkmasıyla birlikte İnönü’nün tavrı merak edilmekten ziyade dikkatlerin büyük oranda kendisine yönelmesine neden oldu. Bazı şahıslar İnönü’nün idamların karşısında olduğunu iddia ederken bazıları ise tam tersi, idamları desteklediğini iddia etti. Örneğin Erdoğan Örtülü, Yüksek Adalet Divanı tarafından alınan kararların açıklamasının ardından, idam kararlarının uygulanmasını istemeyenlerin başında, CHP lideri İsmet İnönü ve diğer siyasi parti liderlerinin geldiğini ifade eder. Örtülü, ayrıca İnönü ve parti liderlerinin Devlet Başkanı Cemal Gürsel’den, Milli Birlik Komitesi’nin, mahkemenin verdiği idam kararlarının uygulanmasına onay vermemesi yönünde istekte bulunduklarını dahası İsmet İnönü’nün bu konudaki talebini Cemal Gürsel’e ve siyasi parti liderlerine gönderdiği mektupta da açıkça dile getirdiğini söyler.⁷³⁹

⁷³⁶ Süreyya Ağaoğlu, Bir Ömür Böyle Geçti, s.163.

⁷³⁷ **Hürriyet, Son havadis, Ulus, Dünya, Yeni Gün**, 17 Eylül 1961, s. 1-5, Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.164.

⁷³⁸ **Akis**, Cilt: XVIII, Sayı: 309, 20 Temmuz 1960. s.5.

⁷³⁹ Örtülü, Üç ihtilalin Hikayesi, s.159, Cemal Gürsel idamların gerçekleşmesinden yıllar sonra sonra yazdığı mektupta pişmanlığını dile getirerek İnönü ve CHP’ den gelen baskılara sesini çıkartmadığını İnönü’nün Menderes’in kesinlikle idam edilmesi için mahkeme heyetine ve MBK’ya telkinlerde bulunduğunu ve haber gönderdiğini ifade etmiştir. Gürsel ayrıca büyük bir haksızlık yapıldığını düşündüğünü ve bunun içinde bir yara olduğunu dahası idam üzerinden demokrasinin kurulamayacağını bu toplumun bir gün anlayacağını dile getirerek mektubunu “Üzgünüm Menderes” diyerek sonlandırmıştır. Gülşah Köprülü, “Cemal Gürsel Dönemi Dış Politikasının Dinamikleri”, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt:3, Sayı:3, Yıl: 2018, s.40

Celal Bayar, Kayseri Cezaevi'nde bulunduğu günlerde İnönü'nün idam kararlarının uygulanmaması için Cemal Gürsel'e yazdığı bu mektupların altında bazı hususların gizlendiğini, Milli Birlik Komitesi'nden 14 kişinin yurt dışına gönderilmesiyle Komite'nin yasal yetkilerini kaybettiğini bu nedenle idam kararlarını onaylama yetkisine sahip olmadığını, bu yetkinin Kurucu Meclis'e ait olduğu tezinin ortaya çıktığını ifade eder. Bayar. İnönü'nün bu fikir ve şüpheyi ortadan kaldırmak için mektubunda infaz ve tatbik anayasamıza göre Milli Birlik Komitesi'nin onayına bağılıdır demekle Komite üyelerini tahrik ettiğini dile getirir.⁷⁴⁰ Bayar ayrıca İsmet İnönü'nün Yassıada davaları başladığı zaman eski başbakanlardan Hasan Saka'yı evinde ziyaret ettiğini, bu ziyaret sırasında Hasan Saka'nın İnönü'ye para ile ilgili davaları kastederek *“paşa bırakın bu bakkal hesaplarını kestirme ve kati yoldan gidiniz, bunları hıyanet-i vataniye ile itham ettirmek lazımdır.”* dediğini, İnönü'nün de Saka'nın bu sözlerini onayladığını iddia eder.⁷⁴¹

İdamların yerine getirilmemesi konusunda İnönü'nün ne düşündüğünü öğrenmek için Milli Birlik Komitesi üyelerinden Suphi Karaman, İnönü ile yaptıkları bir görüşmeyi şu şekilde anlatır. Yassıada mahkemelerinin sonuna gelindiği eylül ayı başlarında mahkemeden çıkacak olan idam kararının uygulanmaması taraftarı olan komite üyelerinden Sami Küçük, Suphi Gürsoytrak, Ahmet Yıldız ve Suphi Karaman, İsmet İnönü'yü devreye sokmaya karar verirler. Fakat bu kararlarının duyulması halinde Talat Aydemir cuntasının gerginliği artıracak düşüncesi ile komiteden başka bir akadaşlarına bu görüşmeden bahsetmezler. Sami Küçük ve Suphi Gürsoytrak, 5 Eylül 1961 tarihinde İbrahim Saffet Omay'ın evinde, Ahmet Yıldız ve Suphi Karaman ise 6 Eylül 1961 tarihinde İsmet İnönü'nün evinde görüşmek için randevu alırlar. Fakat Karaman'ın ifadesine göre İnönü'nün evi Talat Aydemir cuntasına bağılı Ankara Merkez Komutanı Kur. Alb. Selçuk Atakan tarafından gözetim altında tutulmaktadır. Bu nedenle Ahmet Yıldız ve Suphi Karaman bir aile ziyareti süsü vererek İnönü'yü ziyaret ederler. Ziyaret sırasında Silahlı Kuvvetler içerisinde oluşan Aydemir cuntasının idamlar seçimlerin yapılmaması meclisin açılmaması ve yeni anayasal rejimin kaderi üzerinde olumsuz baskılarda bulunabileceğinden bahsedilir ve sorasında İnönü'ye *“paşa siz idamları istemiyorsunuz, bizde istemiyoruz ve komitenin çoğunluğuda istemiyor. Ama şu önümüzdeki günlerde bize baskı yapılabilir. Baskıların bir kısmına insanlarımız*

⁷⁴⁰ Bayar, Kayseri Cezaevi Günlüğü, s.83-84.

⁷⁴¹ Bayar, Kayseri Cezaevi Günlüğü, s.76-77.

dayanamayabilir, siz istemediğinizi açıkça kamuoyuna bildirin” şeklinde bir teklifte bulunurlar. Fakat İnönü ben MBK üyelerinin hepsini akıllı insanlar sanıyordum. Kanser bir ihtilal yaptınız. Başarınız için ne büyük ölçüdür. 27 Mayıs’tan sonra 16 ay geçti içinizde hala idam düşünenler olduğuna şaşıtm.” Cevabını verir. Karaman ve Yıldız’ın kendilerinin kararların açıklanmasından önce demeç verilmesi halinde baskıların azalacağını söylemeleri üzerine İnönü, “o zaman görüşülmekte olan bir dava için siyasi bir demeç vermekle yeni anayasayı ilk ihlal eden ben olurum kararların ilanından hemen sonra bunu yaparım” cevabını verir. Karaman ve Yıldız ise bunun geç olacağını söylerler.⁷⁴²

Ahmet Yıldız, bu ziyaret sırasında Karaman’ın sözlerine ilave olarak, İnönü’nün kendilerine idamlar konusunda, siyasal suçların idam edildikleri günlerin çok eskilerde kaldığını, bir kimseyi cumhurbaşkanlığı veya başbakanlık koltuğundan alarak birgün bile hapis cezası vermenin yeterli olacağını, Demokrat Partililer için bu cezanın yeterli olacağını söylediğini ardından ise kendilerini överek “*sizin yaptığınız işin tarihte örneği yoktur. Şimdiye dek ihtilalle gelip seçimle iktidarı devreden olmamıştır.*” diyerek “*Siz bunu yapmakta kararlı görünüyorsunuz. Bu onurlu davranışa gölge düşürmeyin*” şeklinde tavsiyede bulunduğunu söyler. Yıldız ayrıca İnönü’nün DP’lilerin asılması halinde 27 Mayıs darbesinin unutulacağını ama asdıklarının unutulmayacağını, bu nedenle idamın düşünülmemesi gerektiğini bu cezaların onlar için yeterli olduğunu söylediğini ifade eder.⁷⁴³

İnönü’den infaz cezasının yerine getirilmemesi için bir demeç vermesini isteyenler arasında Ahmet Yıldız ve Suphi Karaman’dan başka Ankara Merkez Komutanı Selçuk Atakan’da bulunmaktaydı. Şöyle ki Yüksek Adalet Divanı, Yassıada tutukluları hakkında daha kararını açıklamadan önce İsmet İnönü Selçuk Atakan’ı evinde ziyaret eder ve Atakan’dan, Divan üyelerinin, sanıklar hakkında idam kararı verdiği takdirde idamların yerine getirilmemesini ister. Bunun üzerine Atakan, İnönü’ye, ordunun kendisini sevdiğini ve idamların yapılmaması konusunda bir beyanat vermesini teklif eder. Fakat İnönü, kendisinin bir faksiyonunun olmadığını söyleyerek Atakan’ın bu teklifini reddeder.⁷⁴⁴

⁷⁴² Suphi Karaman, “İdam karşı 13: İdam Yanlısı: 9” Cumhuriyet, 2 Haziran 1990, s.1-14, Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s.169-170, Toker, Yarı Silahlı, s.279

⁷⁴³ Yıldız, İhtilalin İçinden Anılar, s.238-239.

⁷⁴⁴ Rıfki Salim Burçak, İdamların İçyüzü, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1997, s.81-82.

İnönü'nün idamların gerçekleşmemesi için ilk eylemi 13 Eylül 1961 tarihinde idam kararının açıklanmasından iki gün önce Cemal Gürsel'e idamlara karşı olduğunu dile getiren mektubu oldu İsmet İnönü'nün bu mektubunun okunup okunmaması Komitenin 14 eylülde yapılan toplantısında tartışma konusu oldu ve tartışmanın sonunda mektubun masanın üstüne bırakılarak isteyenin okuması yönünde karar alındı.⁷⁴⁵

İnönü'nün idamları durmak için göstermiş olduğu bu gayretler bazı şahıslar tarafından farklı şekilde yorumlandı. Örneğin Bedii Faik'e göre İsmet İnönü'nün böyle bir harekette bulunması idamların durdurulması için geç kalınmış bir hareketti. Çünkü, İnönü idamların durdurulması konusunda samimi ise neden daha ihtilalin ilk günlerinde herhangi bir girişimde bulunmamıştı.⁷⁴⁶

Muammer Aksoy ise bu konuda Kurucu Meclis'in kurulduğu ilk zamanlarda Milli Birlik Komitesi üyelerinin, Yassıada hükümlerinin onayında Temsilciler Meclisi'nin yetki sahibi olmasını teklif etmesine rağmen İsmet İnönü'nün bu tekifi reddettiğini ve “başladığınız işi siz tamamlayın” diyerek idamların, CHP'nin çoğunlukta olduğu Temsilciler Meclisi'nden geçmesi imkanını kendi isteği ile ortadan kaldırdığını söyler.⁷⁴⁷

3.7.18.14. Parti Liderlerinin İdam Kararları Karşısındaki Tepkisi

Milli Birlik Komitesi'nin idamlar konusunda aldığı kararın açıklanmasının ardından bu konuda Haydar Tunçkanat, Milli Birlik Komitesi'ne en ilginç teklifi AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın yaptığını söyler. Tunçkanat, Ragıp Gümüşpala'nın Şinasi Osmâ ile birlikte Milli Birlik Komitesi'ne başvurarak Celal Bayar ve Menderes'in asılmayıp ağızlarına yastık dayamak suretiyle boğularak öldürülmesini teklif ettiğini iddia eder.⁷⁴⁸

Bu konuda Sıtkı Ulay'da Ragıp Gümüşpala'nın bir gün kendisiyle görüşmek istediğini ve bu görüşmede Gümüşpala'nın kendisine Milli Birlik Komitesi'nin isteği ile Adalet Partisi'nin başına geçtiğini bu partinin CHP karşısında tutunabilmesi için parti başkanı olarak parti mensuplarının Adnan Menderes'i astırmamak için kendisinden yardım beklediklerini ancak Menderes'in asılması halinde zor duruma düşeceğini ve bu

⁷⁴⁵ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1990, s.1-7, Baykam, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, s. 169-170, Toker, Yarı Silahlı, s.277-279.

⁷⁴⁶ Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s.24.

⁷⁴⁷ Burçak, İdamların İçyüzü, s.85.

⁷⁴⁸ Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.451, Deniz Cenk Demir, “Altmışlı Yıllarda Merkez Sağ: Demirkırat'tan Adalet Partisi'ne Merkez Sağın Sancılı Serüveni”, Türkiye'nin 1960'lı Yılları, Hazırlayan Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.496-496.

partinin başında başarılı olamayacağını dolayısıyla kendisinden Menderes'in cezasının müebbet hapis cezasına çevrilmesi için Milli Birlik Komitesi'ni ikna etmesini istediğini iddia eder. Ulay ayrıca bu görüşmede Gümüşpala'nın Demokrat Parti mensuplarının Celal Bayar'ın asılmasına önem vermediklerini fakat Menderes'in asılmasını istemediklerini, Menderes'in idam edileceği kararını öğrendikten sonra çok fazla sayıda uyku hapı aldığını ve daha fazla alsaydı bu işin kendiliğinden hallolacaktı diyerek hayıflandığını dahası biraz daha uyku hapı vermelerini teklif ettiğini iddia eder.⁷⁴⁹

Metin Toker ise Ragıp Gümüşpala ve Şinasi Osma'nın Milli Birlik Komitesi ile görüşmek için randevu istediğini komitenin ise bu görüşmenin sağlanması için Sıtkı Ulay, Suphi Karaman ve Rafet Aksoyoğlu'nu görevlendirdiğini, yapılan görüşmede Gümüşpala'nın AP örgütünün isyan halinde ve dağılmak üzere olduğunu, Menderes'i idam ettirmeyeceklerine dair parti teşkilatına söz verdiklerini, Menderes'in idam edilmesi halinde ise bu dağılmanın gerçekleşeceğini ifade ettiklerini söyler. Toker devamında, Gümüşpala'nın Menderes'in idam sehvasına götürülmeden zehirlenerek ya da boğularak öldürülmesini teklif ettiğini, ancak Gümüşpala'nın bu teklifi karşısında Komite üyelerinin *"siz bize cinayet teklif ediyorsunuz. Biz katil değiliz. Biz sorumlulukların müdrik, yetki sahibi idarecileriz. Biz adalet tarafından hakkında hüküm verilmiş bin kişiyi asarız ve bundan kılımız kıpırdamaz, en ufak endişe duymayız. Ama biz hukukun icabının dışında bir tek kimseyi öldürmeyiz. Karışıklık mı çıkacakmış. Görelim bakalım, buna cesaret edecek kabadayıyı. Paşa kendinize geliniz ve ne söylediğinizi biliniz"* diyerek karşı çıktıklarını iddia eder.⁷⁵⁰

Bölükbaşı idamlar konusunda Komiteye bu teklifleri yaparken Adnan Menderes'in eşi Berrin Menderes, ilk olarak İsmet İnönü'yü sonrasında Ragıp Gümüşpala ve Osman Bölükbaşı'yı arayarak verilen idam cezasının uygulanmamasını ve Adnan Menderes'in affedilmesi için aracılık yapmalarını istedi. Hasan Polatkan'ın eşi, kızı, kardeşleri ve eniştesi ise Cemal Gürsel ile görüşme talebinde bulundu.⁷⁵¹ Fakat Osman Bölükbaşı, Berrin Menderes'e üzgün olduğunu, işin bu noktaya geleceğini tahmin ettiği için yuvarlak masa toplantısına katılmadığını ve elden hiçbir şeyin gelmediğini söyledi.⁷⁵² Böylelikle parti liderlerinden beklenen umutda suya düşmüş oldu.

⁷⁴⁹ Sıtkı Ulay, Harbiye Silah Başına, s.223-224.

⁷⁵⁰ Toker, Yarı Silahlı, s.289-290.

⁷⁵¹ **Son Havadis**, 17 Eylül 1961, s.1-5.

⁷⁵² Aydın Menderes, Babam ve Ben, s.225.

3.7.18. 15. Alparslan Türkeş'in İdam Kararları Karşısındaki Tepkisi

Darbenin ilk gününden itibaren Yüksek Adalet Divanı'nın kurulmasına, kurulduktan sonra ise divanın verdiği idam kararlarının uygulanmasına karşı olanlar arasında Alparslan Türkeş de bulunmaktaydı. Türkeş, 14'ler adına idam kararlarının uygulanmaması için Cemal Gürsel'e 7 Eylül 1961 tarihinde bir mektup yazdı. Türkeş mektubunda Yüksek Adalet Divanı'nın vereceği idam cezalarının uygulanmasının 13 Kasım'dan itibaren tüm yurtda meydana gelen huzursuzluğu daha da artıracığı, milletin bölünmesine yol açtığı gibi, halk arasında kin ve düşmanlık duygularını artıracığı ve dolayısıyla 27 Mayıs'ın da asıl amacı olan milli birlik duygularının gelişmesini zorlaştıracağını ifade etti. Türkeş mektubunda idam cezalarının uygulanması durumunda sadece yurt içerisinde değil, dış devletler nazarında da millet ve devlet aleyhine tepkilerin artacağını dile getirdi, Türkeş, ayrıca hukuki bakımdan da Türk anayasasına göre idam hükümlerinin nihai incelenmesinin yasama organına ait olduğunu, yasama organının ise Temsilciler Meclisi ve Komiteden meydana gelen Kurucu Meclis olduğunu dolayısıyla Yüksek Adalet Divanı'nın idam kararlarının sadece 13 Kasım komitesince incelenmesinin hukuki ve yasal olmayacağını aksi takdirde komitenin millet ve tarih önünde sorumlu olacağını dile getirdi.⁷⁵³

Türkeş yıllar sonra Yassıada mahkemelerinin nasıl kurulduğunu ve hakimlerin nasıl seçildiğini "Yassıada mahkemelerini biz kurmadık. Yani biz karşıydık. Fakat bizim dışımızda mahkemeler kuruldu. Kurulurken de hâkim tayin etme meselesi önem arzetti. Bunları Milli Birlik Komitesi'nde tartıştık. Tartışmalar sırasında dönemin Adalet Bakanı Amil Artus da toplantılarda hazır bulundu. Hâkim isimleri gündeme geldiğinde Adalet Bakanı, komite üyelerine hitaben şunları söyledi. "Şu hâkimi tayin edersek, sizi dinlemez, idam kararı vermez. Ama bu hâkim sizi dinler ne isterseniz onu yapar. Yani Komitede Adalet Bakanı elinde bir liste bunların içinden idam kararı verecek hakimleri arıyordu" şeklinde anlatır.

Türkeş ayrıca Yüksek Adalet Divanı'nın verdiği kararları Milli Birlik Komitesi'nin onaylama yetkisine sahip olmadığını, böyle bir kararın ancak yasama organı olan Kurucu Meclis'e ait olduğunu söyler. Türkeş, devamında Muzaffer Özdağ ve Fazıl Akkoyunlu ile birlikte, Milli Birlik Komitesi'nin idam kararını onaylama yetkisine sahip olmadığını ifade eden bir mektubun İsmet İnönü'nün eline geçtiğini fakat İnönü'nün

⁷⁵³ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.160-162, Suphi Karaman, 14'lerden S. Karaman'a İhtilal Mektupları, Yayına Hazırlayan: Cumhur Utku, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s.87-88.

mektubu inceledikten sonra Milli Birlik Komitesi'nin idamları onaylama yetkisine sahip olduğunu söylediğini dolayısıyla İnönü'nün bu kararının idamların uygulanmasına neden olduğunu ifade eder.⁷⁵⁴

Türkeş, Cemal Gürsel'e yazdığı bu mektuptan başka, Cemal Gürsel'in 3 Mayıs 1960 tarihinde Ethem Menderes'e yazdığı mektuba da vurgu yaparak, bu mektubun 9 Haziran 1960 tarihinde "halkın Menderes'i sevdiğini, Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığından ayrılarak yerine Adnan Menderes'in ataması gerektiği" şeklinde yer alan ifadelerin değiştirilerek yayınlandığını söyler. Türkeş, bu ifadelerden başka bu mektubun orijinal haliyle yayınlanması durumunda Yassıada mahkemelerinden idam kararı çıkmazdı diye de bir ifade kullanmaktadır.⁷⁵⁵

3.7.18.16. Yabancı Ülkelerin İdam Kararları Karşısında Tepkisi

Yassıada mahkemelerinin sona yaklaşmasıyla birlikte kararların ne yönde çıkacağını takip eden yabancı devletlerin liderleri de bazı girişimlerde bulundu. Türkiye'yi ilk kez ziyaret eden İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth, 6 Mart 1961 tarihinde Ankara'ya gelerek Cemal Gürsel'i ziyaret etti. Kraliçe Elizabeth kendisine yöneltilen idamlar ile ilgili bir soruya *"bizim tarihimizde de yargılanan ve idam edilen krallar var. Bu hürriyet ve tarihin gelişimidir."* cevabını verdi. Bu görüşme hakkında kesin bir açıklama yapılmamasına rağmen Kraliçe Elizabeth'in idamlara karşı olduğu şeklinde yorumlandı.

NATO Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı General Norstad da idamlar konusunda Cemal Gürsel ile görüşenler arasında yer aldı. Fakat Cemal Gürsel Norstad'a elinden geleni yapacağını ve kendilerini dost olarak gördüklerini söyledi.

Cemal Gürsel'den başka yabancı devletlerin sözü geçen liderleri ile görüşenler arasında Dışişleri Bakanı Selim Sarper'de bulunmaktaydı. Selim Sarper, 4 Nisan 1961 tarihinde ABD Elçisi Raymond Hare ile görüştü. Sarper, bu görüşmede Raymond Hare'e, Cemal Gürsel'in ve İsmet İnönü'nün yargılamaları takip ettiklerini ve sonucu beklediklerini ancak kesin kararın MBK'ye ait olduğunu, Yüce Divan'ın bağımsız davrandığını ve Gürsel'in mahkeme başkanı Salim Başol'un yargılamaların hafif geçirilmesi için kendisine baskı yapılması karşısında istifa edebileceğini ifade ettiğini söyledi.

⁷⁵⁴ Alparslan Türkeş, "İdam Kararı Verecek Hakimler Aranıyor" Sabah, 29 Ocak 1995, s.1-19.

⁷⁵⁵ Burçak, İdamların İçyüzü, s.96.

ABD Elçisi 1961 yılının yaz aylarında idamları engellemek için gayretlerini artırdı. Ancak bunu yaparken konuyu gündeme getirme veya bu konuda talimat verme gibi bir amacının olmadığını ve bu konunun bir iç mesele olarak değerlendirdiğini, ABD'nin de bu şekilde düşündüğünü ancak iç sorunların bazı durumlarda dış politikayı da etkileyebileceğini ve tepkiye neden olabileceğini dile getirdi. Ayrıca elçi Amerikan halkının gereken cezaların verilmesini doğal karşıladığını ancak idam cezalarına karşı olduğunu ifade etti.

ABD Başkanı Kennedy ise 15 Eylül 1961 tarihinde idamları durdurmak için devreye girdi. Başkan Kennedy'in mesajını aldıktan sonra Selim Sarper ile görüşen ABD Elçisi, Sarper'e MBK toplantısından nasıl bir karar çıkacağını sordu. Sarper ise kabine ile birlikte Cemal Gürsel'in ve kuvvet komutanlarının idam cezalarının uygulanmaması görüşünde olduğunu, MBK'nin ise bölünmüş olduğunu ve Komite üyelerinden çoğunluğun infazların uygulanması kararında olduğu cevabını verdi.

Sarper aynı zamanda Dışişleri Bakanı Rusk'tan da Washington'daki elçiliğe benzer mesajlar aldığını ve Gürsel'in kendisinden bu mesajları yazılı olarak MBK toplantısında kendisine iletmesini istediğini dile getirmektedir.

Sarper'e göre idamların engellenmesi konusunda gereken her şey yapılmıştı ve sonucu beklemekten başka çare kalmamıştı. Fakat Sarper, Büyükelçi Raymond Hare'in kendisi ile görüşmesinde bu konuda kendisine baskı yapmaması ve Başkan Kennedy'in ricası olmasına rağmen taleplerin nota halinde verilmemesi ve girişimlerin gayrı-resmi yönüne işaret etmesi bakımından önemine dikkat çekti.⁷⁵⁶

İdamların müebbet cezaya çevrilmesini isteyenler arasında Milletlerarası Hukukçular Komisyonu Genel Sekreteri Leslie Monroe ve Alman Plessen de yer aldı. Leslie Monroe ve Alman Plessen, Cemal Gürsel'e yazdıkları dilekçede 592 sanıktan 16 sınıfın idam cezası aldığını öğrendiklerini, demokrasi ve insanlık için bu idam cezasına çevrilen şahısların cezasının müebbet hapis cezasına çevrilmesini dolayısıyla böyle bir davranışın insanların gözünde lütuf uygulayan bir hükümet olarak görüleceğini dile getirdiler.⁷⁵⁷

3.7.18. 17. Adnan Menderes'in İnfazı

⁷⁵⁶ Akalın, Askerler ve Dış Güçler, s.245-247.

⁷⁵⁷ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-1-0-0, Dosya No:38, Sıra No: 2, Milletlerarası Hukukçular Komisyonu Genel Sekreteri Leslie Monroe ile Alman Plessen'in Yassıada'da ölüm Cezasına çarptırılan 16 kişinin affının talebi hakkında yazdıkları yazı 16.09.1961

Adnan Menderes daha davalar ile ilgili kararlar açıklanmadan önce hastalandığı ve müşahade altında tutulduğu için duruşma salonuna getirilemedi. Hakkında alınan kararlar ise gıyabında kendisine bildirildi. Menderes'in hastalığının sebebi olarak birçok iddia ortaya atıldı. Bu iddialardan bazıları Menderes'in on dört eylül on beş eylüle bağlayan gece çok miktarda sigara içtiğinden dolayı nikotin zehirlenmesi yaşadığı ihtimali idi. Fakat sonrasında Menderes'in gizli olarak biriktirdiği uyku haplarını bir anda alarak intihara teşebbüs ettiği iddia edildi. Adnan Menderes bu uyku haplarını düzenli olarak almaktaydı. Yassıada da bulunduğu süre zarfında da Menderes'in bu ilacı almasına müsaade edilmişti.

Adnan Menderes, komaya girdikten ve doktorların müdahalesi sonucunda yaşama döndürüldükten sonra Tarık Güryay'a intihar ettiğini ret ederek o gece uykusuz olduğunu sinirlerinin bozulduğunu ve bu nedenle fenalaştığını ve bir şok geçirdiğini söyledi. Adnan Menderes'in bu ifadesinin kendilerini zor duruma sokacağını düşünen Tarık Güryay, Menderes'in gerçeği açıklaması için Ethem Menderes'ten rica etti. Ethem Menderes bunun üzerine Adnan Menderes'in ağzından laf almak için Menderes'e Tarık Güryay'ın zor duruma düştüğünü kendisinin intihar ettiğini söylemediği için bazı şahısların şüphe altında kaldığını ve bu nedenle Güryay'a kendisiyle ilgilenen bütün subayları ve erleri tutuklaması için emir verildiğini söyledi. Bunun üzerine Adnan Menderes intihara kalkışmasında kimsenin en ufak suçu olmadığını söyledi ve ilave etti. *“Aslında ölmeye çoktan kararlıyım. Buna müstehak olup olmadığımı düşünüyordum bile. Celseler, beni çökerten safhalarla dola taşla geçip giderken o salona artık ben değil cenazem girip çıkordu.”* Menderes devamında, kolayca ölmenin çarelerini ararken kendisine verilen uyku haplarını biriktirmeye karar verdiğini bunun içinde verilen hapları dilinin altına sakladığını onu yutuyormuş gibi yaptığını fakat sonradan dilinin altından o hapları çıkararak kibrit kutusundaki kibritlerin altına sakladığını böylelikle 33 tane “Ekuanil” 3 tane de “Nembutal” biriktirdiğini o gece ise hepsini bir anda içerek intihara teşebbüs ettiğini ifade etti. Menderes'in bu söyledikleri ses kaydına alındıktan sonra bir de kendisinden kendi eliyle yazdığı ve aynı ifadeleri içeren yazı alındı.⁷⁵⁸

İstanbul'dan Yassıada'ya getirtilen sivil doktorların ve Yassıada Garnizon Hastanesi doktorlarının gayretleri sonucunda Adnan Menderes sağlığına kavuştu ve Menderes'in sağlık durumunun düzeldiğine dair Ord. Prof. Dr. Sedat Tavas, Amiral

⁷⁵⁸ Güryay, Bir İktidar Yargılanıyor, s.357-361, **Hürriyet, Akşam**, 16 Eylül 1961, s.1-5, Arcayürek, Yeni Demokrasi, s.18-21, Nazlı Ilıcak, Menderes'i Zehirlediler, Dem Yayınları, İstanbul 1989, s.24-31.

Bristol Hastanesi Dahiliye Servisi Şefi Dr. Nevzat Yeğinsu ve Yassıada Garnizon Hastanesi doktorlarından Dr. Galip Bozalioğlu, Dr. Ahmet Karahalioglu, Dr. Zeki Kebapçioğlu ve Dr. Sedat Yürütgen'den oluşan bir heyet tarafından altı imzalı bir rapor hazırlandı. Bu raporda Adnan Menderes'in koma ve kollaps halinin tamamıyla ortadan kalkarak sağlık durumunun iyileşmiş olup tamamen normale döndüğü ifadesi yer aldı.⁷⁵⁹ Bu raporun ardından Adnan Menderes bir avcı botu ile Yassıada'dan 30 km uzaklıkta bulunan İmralı Adasına getirilerek 17 Eylül 1961 tarihinde kararın onaylanmasından otuz altı saat sonra asılarak idam edildi. Adnan Menderes'in idamının İmralı Adası'nda gerçekleşeceği kararı mahkemenin devam ettiği günlerde alınmış ve hazırlıklara başlanmıştı. İmralı Cezaevi Müdürü Ahmet Ziyaettin Acarol'un ifadesine göre bu hazırlıklar *"zeytin fidanı için çukur açıyoruz"* diyerek mezar kazıldığı, *"cephane için sandık"* diyerek tabut yaptıkları, *"kale direği"* diyerek darağacı kurulduğu şeklinde yürütülmüştü. Ayrıca adaya bazı din görevlileri getirilmiş ve niçin geldiğini bilmeyen bu görevlilere ise Pakistan'dan bir heyetin geleceği ve bu heyete din konusunda görüşmeler yapılacağı söylenmişti.⁷⁶⁰

Milli Birlik Komitesi idamın gerçekleştirildiğini yayınladığı bir tebliğ ile duyurdu.⁷⁶¹ Adnan Menderes'in idam edilmeden önceki son sözü *"hayata veda etmek üzere olduğum şu anda, devletim ve milletime ebedi saadetler dilerim. Bu anda karımı ve çocuklarımı şefkatle anıyorum."* oldu.⁷⁶²

Gündüz vakti 13: 23 sularında idam edilen Menderes'in ruhunu teslim ettiği sırada "Allah" dediği ve güneşli bir gün olmasına rağmen infazın gerçekleştiği anda İmralı Adası'na 5-6 dakika süren yağmur yağdığı gibi iddialar da ortaya atıldı.⁷⁶³

Silahlı Kuvvetler Birliği'nin havacı kanadında yer alan ve Milli Birlik Komitesi'nin Yassıada'daki İrtibat Bürosu'nda görevli ayrıca Yassıada'nın güvenliğinden ve savunmasından sorumlu olan "Deli Remzi" lakabıyla bilinen Remzi Oral, Adnan Menderes'in idam edildiği günü şu şekilde anlatır. İdam kararlarının açıklanmasından sonra Yassıada'ya Adnan Menderes'in idam edilmeyeceği şeklinde haberler geldi. Bu haberler ise bazı subaylar tarafından tepkiyle karşılandı. Fakat bu subaylar Remzi Oral

⁷⁵⁹ Güryay, Bir İktidar Yargılanıyor, s.361-363.

⁷⁶⁰ İlyas Topçu, Sema Akılmak Topçu, "Adnan Menderes'in Yargılanması ve İdamı" Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 61, Mayıs- Haziran 2017, s.71.

⁷⁶¹ **Hürriyet, Dünya**, 18 Eylül 1961, s.1-5, Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.165.

⁷⁶² Güryay, Bir İktidar Yargılanıyor, s.364

⁷⁶³ Arcayürek, Yeni Demokrasi, s.17.

tarafından yatırıldı. Bu arada adaya, Hasan Polatkan'ın ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idam edilmesinin ardından Adnan Menderes'in intihar ettiği için doktorların gözetimi altında olduğu sırada Ankara'dan Adnan Menderes'in idamının durdurulacağı yönünde haberler geldi. Oral, adada o gün bunların yaşandığını anlatırken, Ada Komutanı Tarık Güryay'ın da o sıralarda Ankara'dan gelen telefonlardan tedirgin olduğunu Menderes'in idam edildiği gün ise Cemal Gürsel'den gelen telefona kendisinin baktığını, Gürsel'in çok telaşlı olmasından dolayı kendisini Tarık Güryay sanarak idamın durdurulmasını istediğini ancak Gürsel'e kendisini tanıttıktan sonra ada komutanının Menderes'i İmralı Adası'na götürdüğünü idamın ise büyük olasılıkla gerçekleşmiş olabileceğini söylediğini, Gürsel'in ise eyvah diyerek telefonu kapattığını dile getirir. Oral, Adnan Menderes'in 14:20 de idam edildiğini böylece idam cezalarının sabaha karşı uygulanma geleneğinin bozulduğunu söyler. Oral ayrıca Adnan Menderes'in idam edilmemesi halinde Yassıada'da bazı olayların olabileceğini dahası Talat Aydemir'in darbe yaparak iktidara el koyabileceğini ve kendilerinin bu durumu engelleyemeyeceklerini belirtir.⁷⁶⁴

Adnan Menderes'in idamı yapılmadan birkaç dakika önce İmralı Cezaevi'nde yazdığı vasiyeti ise idamından sonra Başsavcı Ömer Altay Egesel tarafından Adnan Menderes'in eşi Berrin Menderes'in talebi üzerine Adnan Menderes'in avukatı Talat Asal'a teslim edildi.⁷⁶⁵

Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam edilmesinin ardından başta Celal Bayar ve Refik Koraltan olmak üzere müebbet hapis cezası verilen otuz bir sanık ile cezaları Milli Birlik Komitesi tarafından müebbet hapis cezasına çevrilen on iki sanık ilk olarak İmralı Cezaevi'ne sonrasında ise Hava Kuvvetleri'ne ait C-47 uçağıyla Kayseri Cezaevi'ne sevk edildi.⁷⁶⁶

⁷⁶⁴27 Mayıs darbesi öncesi Dünder Seyhan komitesinde yer alan, 27 Mayıs sonrası ise Halim Menteş'in grubunda havacılar cuntasında yer alan Remzi Oral 13 Kasım darbesinden önce elinde altında Cemal Gürsel ve Milli Birlik Komitesi'nin imzalarının bulunduğu bir yazılı belge bulunduğunu bu belgede yassıada'nın güvenliği ve savunması için komitesinin tüm yetkileri kendisine verdiğini iddia eder. Oral bu belgeyi aldıktan sonra bir plan hazırladığını söyler. Oral planı şu şekilde açıklar. Kendisinin Komitenin havacı kanadı içerisinde yer aldığını ve Türkeş'in o sıralarda komitede bir iç darbe yaptıktan sonra Yassıada'da bulunan Demokratları affettirip Demokrat Parti'nin oy tabanına dayalı bir parti kurmak istediğini ve bu doğrultuda komite içinde Emniyet Grubunun gizli bir soruşturma yürüttüğünü, kendisinin ise Türkeş'in bu olası planlarına karşılık Yassıada'da ki tüm binalara tahrip kalıpları yerleştirdiklerini, Türkeş ve ekibinin kendilerinden önce harekete geçmesi karşısında Yassıada'yı ve haliyle kendilerini havaya uçuracaklarını planladıklarını söyler. Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.296-297.

⁷⁶⁵ **Hürriyet**, 6 Kasım 1961, s.1-5.

⁷⁶⁶ **Hürriyet**, 24 Eylül 1961, s.1-5.

Diğer iki yüz doksan yedi sanık ise Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'nin ortak çalışmalarıyla Kayseri Cezaevi'ne sevk edildi. Sanıklar ilk olarak Yassıada'dan liman savunma ve avcı botları ile Yeşilyurt Askeri İskeleye oradan ise Yeşilköy Askeri Havaalanı'na getirildiler ve yirmi askeri uçakla Kayseri Cezaevi'ne götürüldüler.⁷⁶⁷ Topkapı ve İstanbul olayları, İpar davası, Vinylex davası, Kayseri olayları davası, Vatan Cephesi ve Demokrat İzmir Gazetesi davalarından yargılanan yüz on üç sanık ise askeri uçakla Adana'da bulunan Askeri Cezaevi'ne sevk edildi.⁷⁶⁸

3.7.18.18. Karar ve İnfazların Dış Basındaki Yankıları

Yüksek Adalet Divanı'nın vermiş olduğu kararların Milli Birlik Komitesi tarafından onaylanması sonucunda Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam cezalarının uygulanmasını ülke içerisinde halk sessiz ve sakin bir şekilde izlerken dış basında bu konuya sessiz kalmadı ve gelişmeleri yakından takip etti.

New- York Herald Tribune Gazetesi bu konuda “duruşmalar sırasında Bayar'ın köpek satışı ve Menderes'in metresinin çocuğunu öldürtmeye azmettirmesi için savcının istediği ölüm cezasını hâkimler nazarı itibara almamışlardır. Ancak mahkeme pek çok suçu “anayasayı ihlal” suçu altında toplamıştır. Buna göre Bayar ve Menderes, başkalarıyla birlikte gayri kanuni yollardan iktidarda kalmaya çalışmışlar, muhalefeti bastırmaya, muhalefet lideri ve başlıca siyasi düşmanları olan İnönü'yü öldürmeye teşebbüs etmişler ve devletin parasını israf etmişlerdir.” Şeklinde bir ifade kullandı.

Yarı resmi İngiliz Gazetesi olan The Times Gazetesi bu konuda “Menderes rejiminin on beş üyesi ölüme mahkûm edilmiştir. Menderes hakkındaki karar gıyabında okunmuştur. Kararlar jet uçağıyla Ankara'ya ulaştırılmıştır. İdama mahkûm olanlar kararı sakin bir şekilde dinlemişler ve herhangi bir harekette bulunmamışlardır. Adnan Menderes gazetecilere hasta yatağında gösterilmiştir. Milli Birlik Komitesi kararları görüşmek üzere saat 18 de toplanmıştır. General Gürsel gazetecilerin sorularını cevapsız bırakmış fakat Komite üyelerinden Suphi Karaman cezaların değiştirilmesi ihtimalinden ve kararların milli menfaatlere uygun olarak verileceğinden bahsetmiştir.

Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Bernard Burrows İngiliz Başbakanı Macmillan'ın mesajını Cemal Gürsel'e vermiştir. Bu mesaja göre İngiltere hükümeti düşük rejim idarecilerinin idamlarının affını talep etmektedir. Bu teşebbüs Türkiye'deki

⁷⁶⁷ **Hürriyet, Dünya**, 20 Eylül 1961, s.1-5.

⁷⁶⁸ **Hürriyet**, 21 Eylül 1961, s.1-5.

yabancı diplomatların teşebbüslerinden bir tanesidir. Gece Dolmabahçe rıhtımında tahliye edilenlerin aileleri sevinç içinde beklemişlerdir.”⁷⁶⁹ Şeklinde bir ifade kullandı. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi yabancı devletler Yüksek Adalet Divanı’nın vermiş olduğu idam kararlarının uygulanmasına sıcak bakmamış ve bu konuda Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in idam kararlarını uygulanmasına onay vermemesi için kendisini ikna yoluna dahi gitmişlerdir. The Times Gazetesi Adnan Menderes hakkında “Türk tarihinin bir kısmı yazıldığı zaman Menderes’ten her halde kabiliyetli ve güçlü ancak kritik zamanlarda yerinde siyasi kararlar alamadığı için hem kendi felaketine hem de kısa bir zaman için dahi olsa Türkiye’de kurulan çok partili rejimin yıkılmasına yol açan bir lider olarak bahsedecektir. Türkiye’nin içinde bulunduğu durumu iyi bilenlerin belirttiğine göre 1960 yılının kritik ilkbaharında Menderes istifa etmesi veya iç krizi baskıcı tedbirler yerine dürüst ve özgür seçimler yaparak geçiştirmek yoluna gittiği takdirde lideri bulunduğu DP’nin tekrar iktidara gelme şansına sahip bulunuyordu. Hiç olmazsa sabık başbakan olabilirdi. Ancak yanlış kararları yüzünden son duruma sebebiyet vermiştir. İktidarının son yıllarında Türk Aydınları Menderes’ten hem nefret etmiş hem de korkmuşlardır. Çünkü sadece bir dikta rejimi kurmaya teşebbüs etmemiş aynı zamanda 1920 yıllarından itibaren Atatürk tarafından başlatılan yeniliklere aykırı olarak halkın dini duygularını istismar etmiş ve Atatürk’ün en büyük arzusu olan Türkiye’nin batılmasını baltalamıştır. Aydınlara göre dindar bir insan olmayan Menderes oy toplamak için dini kullanmıştır.” şeklinde bir yorum yaptı.⁷⁷⁰

Daily Mail Gazetesi “Menderes’in uykuya dalmasından iki saat sonra yattığı yerden 50 m ilerde bulunan mahkemede ölüme mahkûm edilmiştir. Ölüme mahkûm edilenler arasında Bayar, Zorlu ve Polatkan bulunmaktadır. Bayar’ın cezası daha sonra müebbet hapse çevrilmiştir. Menderes, Zorlu ve Polatkan’ın cezaları onaylanmıştır. Hapse mahkûm olanların arasında film yıldızı Virginia Bruce’un kocası armatör Ali İpar ve Zsa Zsa Gabor’un eski eşi Burhan Belge’de bulunmaktadır.” şeklinde bir ifade kullandı.⁷⁷¹ Gazete ayrıca idamların İngiltere’de büyük bir endişe yarattığını da bildirdi.⁷⁷²

Daily Express Gazetesi “Menderes’i Londra uçak kazasında tarlada bularak kurtaran İngiliz Bailey Ailesi, Menderes’in kurtulması için dua etmiştir. Çiftçinin eşi Margaret Bailey, Menderes’i bulduğu yere giderek ölümden tekrar kurtulması için dua

⁷⁶⁹ **Akşam**, 19 Eylül 1961, s.1-5.

⁷⁷⁰ **Akşam**, 20 Eylül 1961, s.1-5.

⁷⁷¹ **Akşam**, 19 Eylül 1961, s.1-5.

⁷⁷² **Akşam**, 20 Eylül 1961, s.1-5.

etmiştir. Bailey Ailesi “Menderes ile karısını ve mahkûm edilenlerin pek çoğunu yakından tanımak fırsatını elde ettik. Pek çoğunun ölüme mahkûm edildiği, bizde şok tesiri yaptı. Menderes’in neticede serbest bırakılacağını ümit ediyorduk.” demişlerdir. Mrs. Bailey Menderes’in eşine bir teselli mektubu yazmıştır.” ifadesini kullandı.

Le Monde Gazetesi “Yüksek Adalet Divanı’nın verdiği kararları ele alırken Türkiye’yi ihtilalden bu yana idare etmekte olan MBK kararın muhtemel tepkilerini dikkate almıştır. Yassıada’da eski rejimi yargılayan Yüksek Adalet Divanı bir ihtilal mahkemesi değildi. Sadece hâkimlerden oluşan heyet, Türk Ceza Kanunu’na göre yargılamada bulunmuştur. Bu kanunda tek önemli değişiklik yaşlıların ölüme mahkûm edilebilmesi hakkındaki madde olmuştur. Bir yıl önce bu maddeyi kabul eden komite 70 yaşlarındaki Sabık Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a hayatını bağışlamıştır. Bu tutumu ihtilalden önceki kanunlara saygı, yaşlı bir adama acıma veya Atatürk’ün eski arkadaşını mahkûm etmeme şeklinde bir yorum yapmada herkes serbesttir. Yassıada duruşması eski rejimi gün ışığına çıkarırken, yeni rejimin geleceğe kararlı bir biçimde yürümesini mümkün kılmalıydı. Seçimler 15 Ekim’de yapılacaktır. Siyasi kuruluşlar seçim kampanyasında dünkü idarecilerin gölgelerini görmek istememektedirler. Beş yüz eski demokrat politikacının siyasi hakları ellerinden alınmakla saha rakiplerine kalmıştır.” şeklinde bir yorumda bulundu.

France- Soir Gazetesi “Gün doğarken beyaz gömlek giymiş, çıplak ayaklı ve elleri arkalarına bağlı iki adam sehpaye götürülmüşlerdir. Eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan. Üçüncü mahkûm Adnan Menderes ise intihara teşebbüs ettiğinden infazı gecikecektir. Eski Cumhurbaşkanı Bayar, hakkındaki kararı dinlerken sararmış fakat sakinliğini korumuştur. Yassıada’da iki yüz yirmi gün süren duruşmalardan sonra üç ölüm cezası, kırk üç müebbet hapis, yüzlerce hapis cezası verilmiştir. İki yüz yirmi günlük duruşmaların bilançosu budur. Saat 9 da kararların okunduğu salonda “Adalet Mülkün Temelidir” sözü okunmaktaydı. Mahkûm olanlar arasında yedi kadın milletvekili vardır. Eski idareciler, anayasayı ihlalden, muhalefet liderini öldürme teşebbüsünden, talebelere ateş açmaktan, azınlıklara baskı uygulamaktan, rüşvet, yolsuzluktan suçlu görülmüşlerdir.”⁷⁷³ ifadesine yer verdi. Gazete Adnan Menderes hakkında ise “Menderes özel sermayeyi geliştirmek, karşılığını ödeyemeyecek durumda olduğu halde ithalat kapılarını açtırmak şartıyla memleketini sanayileştirmek istemiştir. Bankaların çekimser tutumlarına rağmen geniş yatırım programlarına

⁷⁷³ **Akşam**, 19 Eylül 1961, s.1-5.

girişmiştir. Para değerini kaybetmiş, enflasyon baş göstermiş ve eleştiriler başlamıştır. Bir süre dış yardım sayesinde ekonomi düzelmiş fakat Amerika'nın ekonomik yardımı durdurmasıyla birlikte Menderes uğrunda büyük mücadele verdiği insan haklarını kaldırmıştır. Bardağı taşıran son damla basın hürriyetinin kaldırılmasıdır. Öğrencilerin 1960 yılında isyan etmeleri ve bu olaylarda kan akmasıyla birlikte ordu gidişata müdahale ederek 27 Mayıs'ta demokrasiyi getirmek üzere iktidarı devirmiştir. O gün Menderes hapse girmiştir. Bir daha da çıkamayacaktır.”⁷⁷⁴ yorumunu yaptı.

İngiltere’de yaygın olarak uygulanan idam cezalarının karşısında yer alan Daily Telegraph Yüksek Adalet Divanı’nın verdiği kararların uygulanması konusunda bir makale yayınladı. Bu makalede idam cezalarının uygulanmasının batı dünyasında şok etkisi yarattığı, Menderes Hükümeti’nin muhalefeti susturmak için yasal olmayan yollara başvurduğundan dolayı suçlu bulunduğu ifadeleri yer aldı. Ayrıca Daily Telegraph Londra’da yaşanan uçak kazasından sağ salim kurtulan Menderes’in idam edilerek ölmesini kaderin bir cilvesi olarak yorumladı.⁷⁷⁵ Daily Telegraph aynı zamanda Eyüp Han’ın Ankara’ya gelerek Cemal Gürsel’i ziyaret ettiğini ve Gürsel’e idamların uygulanmasının ülkeye yarar sağlamayacağı tavsiyesinde bulunduğunu, ayrıca Pakistan büyükelçisi Mr. Hasan’ın İngiliz teklifi ile birlikte af talebinde bulunduğunu fakat Türk Hükümeti’nin bu tavsiyeleri iç işlerine karışmak şeklinde yorumladığını yazdı.⁷⁷⁶

The New York Times Gazetesi ise Adnan Menderes’in ve Celal Bayar’la birlikte aralarında Baha Akşit, Emin Kalafat, Zeki Erataman ve Osman Kavrakoglu’nun da bulunduğu on beş kişinin hakkında idam cezası verildiğini duyurmakla birlikte Osman Kavrakoglu’nun son DP grup toplantısına başkanlık ettiğini ve Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasına da öncülük ettiğini belirtmekteydi.⁷⁷⁷

⁷⁷⁴ **Akşam**, 20 Eylül 1961, s.1-5.

⁷⁷⁵ **Akşam**, 19 Eylül 1961, s.1-5.

⁷⁷⁶ **Akşam**, 20 Eylül 1961, s.1-5.

⁷⁷⁷ **Akşam**, 19 Eylül 1961, s.1-5.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS DARBESİ SONRASI SİYASİ PARTİLERİN KURULMASI VE 1961 ANAYASASI'NIN HALKOYUNA SUNULMASI

4.1. Siyasi Faaliyetlerin Başlaması

27 Mayıs darbesinden hemen sonra Milli Birlik Komitesi tarafından devlet faaliyetlerine dair seri halinde çeşitli tebliğler yayınlandı. Bu tebliğlerden 30 Mayıs 1960 tarihinde çıkarılan 3 numaralı Tebliğde “*memleketin selamet ve asayişini temin bakımından ikinci bir tebliğe kadar her türlü siyasi parti neşriyat ve faaliyetleri, gösteri yürüyüşleri ve her türlü toplantılar men edilmiş*” şeklinde hüküm yer aldı. Bu tebliğin yayınlanmasından itibaren yapılan tüm siyasi faaliyetler durduruldu. Bu tebliği müteakip 6 Temmuz 1960 günü yürürlüğe giren ve Cemiyetler Kanunu’nu değiştiren 8 numaralı kanunla, siyasi partilerin sınırlanması belli bir hükme bağlandı ve bu şekilde il ve ilçe merkezleri dışındaki parti teşkilatlarının kaldırılması sağlandı.⁷⁷⁸

Partilerin ocak ve bucak teşkilatlarının kaldırılması bazı çevreler tarafından olumlu karşılanırken başta İsmet İnönü olmak üzere bazı siyasi çevreler tarafından da tepkiye karşılandı. İnönü, bu teşkilatların halk tabakalarının demokrasiye alışması ve denetimin köylere kadar yayılması bakımından faydalarının olduğunu savunarak “*şimdi ocak bucak teşkilatı ilga edildiğine (kaldırıldığına) göre bu faydalar nasıl temin edilecektir*” şeklinde bir soruyla kaygısını dile getirdi. İnönü’nün bu tepkisi karşısında Cemal Gürsel, “*İnönü’nün söylediği faydalar hasıl olmamıştır kanatindeyim. Ocaklar ve bucaklar yüzünden köyler, nahiyeler kanlı şekilde ikiye bölünmüş, iki taraf camilerini, kahvelerini birbirinden ayırmışlar hatta birbirlerinden kız alıp vermemeye başlamışlardır. Biz memleketteki ve bilhassa köylerde, bucaklarda son haddine varmış olan huzursuzluğu ortadan kaldırmak gayesiyle bu kanunu çıkardık. Bu demek değildir ki siyasi faaliyet serbest bırakılınca partiler köye gidemeyecek, düşündüklerini söyleyemeyecek, onları tenvir edemeyecek.*”⁷⁷⁹ cevabını verdi.

⁷⁷⁸ Cumhuriyet, Milliyet, Yeni İstanbul, 7 Temmuz 1960, s.1-5.

⁷⁷⁹ Cumhuriyet, 10 Temmuz 1960, s. 1-5, Forum, Cilt: XIII, Sayı:151, 15 Temmuz 1960, s.3-4.

Siyasi faaliyetlerin yasak olmasına ve Kurucu Meclis'in görevine başlamasıyla birlikte siyasi faaliyetlere müsaade edileceğinin bildirilmesine rağmen basında bazı partilerin kurulacağına dair haberler çıktı. Bu haberler karşısında İçişleri Bakanlığı bir tebliğ yayınladı ve bu tebliğde 3 sayılı kanun hükümlerine göre geçici bir süre Türkiye'de bütün siyasi faaliyetlerin durdurulduğunu, bu bakımdan yeni bir siyasi partinin kurulmasına izin verilmeyeceğini açıkladı.

Siyasi faaliyetlerin bir an önce başlamasını ve siyasi partilerin kurulmasını savunan Tarık Zafer Tunaya, bu konuda *"bu memlekette din ve mukaddesat istismarına dayanarak oy avcılığı yapmayacak siyasi partiler arasındaki mücadele ve münasebetler ancak Türk demokrasisini kurar ve salim yola çıkabilir. Aksi halde siyasi hayatımız son 10 senede görüldüğü gibi bir buhrandan kurtulamaz. Bu bakımdan devrimleri anlamış siyasi partilerin kurulmasında ancak fayda vardır."* dedi.⁷⁸⁰

Kurucu Meclis'in 6 Ocak'ta çalışmalarına başlamasının ardından 12 Ocak 1961 tarihinde İçişleri Bakanı İhsan Kızıloğlu imzasıyla yayınlanan tebliğ ile darbe sonrası siyasi partilere konan yasak kısmen kaldırıldı. Partilerin genel seçime katılabilmesi için 6 sayılı kanunun 4. Maddesi gereğince en geç 13 Şubat 1961 tarihine kadar kurulmaları istendi. Ayrıca 8 sayılı kanun hükümlerine göre teşkilatların kurulması ve tüzüklerin hazırlanması esnasında propaganda yapmaları da yasaklandı.⁷⁸¹

Bu tebliğin yayınlanmasının ardından yeni siyasi parti kurma çalışmaları hızlı bir şekilde başladı. Ali Gevgilili, siyasi parti kurma çalışmalarının ne kadar hızlı geliştiğini şu sözlerle ifade eder. *"Politik arena, 1961 şubatının ilk haftaları biterken adeta çalışan karıncaların yerin dibinden gelen uğultularını duyuyordu."*⁷⁸²

CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise yeni kurulacak partiler hakkında şu beyanda bulundu. *"Biz, siyasette idealizmi, ahlak, sebat ve fedakarlığı temsil eden bir kuruluştuz. En kötü şartlar içinde yıllar boyunca savunduğumuz fikirler, ihtilale bayrak olan ve bugün devlete temel yapılmak istenen fikirlerdir. Milletçe bilinen bu geçmişimizle ve bu hedefimizle kimsenin rekabetinden endişe duymuyoruz. Memlekete hizmet aşkıyla*

⁷⁸⁰ **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1960, s.1-5

⁷⁸¹ **Son Havadis**, 13 Ocak 1961, Sadettin Bilgiç, Hatıralar, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s.46-47.

⁷⁸² Ali Gevgilili, Yükseliş ve Düşüş, Bağlam Yayınları, İstanbul 1981, s.184.

kurulacak partilere ancak başarılar dileriz. Yeter ki bu partiler oy bölme oyunları oynamak isteyen siyaset menfalarının kucağında doğmasınlar.”⁷⁸³

1961 Anayasası siyasi partilerin kurulmasını demokratik yaşamın vazgeçilmez unsuru kabul ediyor ve siyasi partilerin kurulması için gerekli ortamı sağlıyordu.

Yeni bir politikanın içinde bulunmak ve bu alanda aktif olarak yer almak isteyen yeni parti kurucuları için en önemli unsur, DP’nin 29 Eylül 1960 tarihinde mahkeme kararıyla resmen kapatılması oldu. DP’nin kapatılmasıyla birlikte politikada bir boşluk oluştu ve bu boşluğu doldurmak için yeni parti kurma heveslileri ortaya çıktı. Bu yeni siyasi aktörler için en önemli etken DP’nin adından kuyruklar diye bahsedilen taraftarlarını kendi taraflarına çekmenin yollarını aramak oldu. Eski demokratların oyunu kazanmak için merkez sağda Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi kuruldu. Her iki partinin ortak amacı da eski demokratları kendi taraflarına çekerek, bunların oyunu kazanmaktı.

Ali Fuat Başgil, CHP karşısındaki muhalefet kitlesini, Adalet ve Yeni Türkiye diye ayırmanın ve kitlenin birliğini parçalamanın affedilmez bir hata olduğunu ifade eder. Başgil’e göre aynı yolun yolcularının iki rakip olarak yürümeleri anlamsızdı. Bu bölünüş tamamıyla suni ve şahsiydi. Cephenin kuvvetini zayıflatmak için sanki kitle kasıtlı olarak bölünmüştü.⁷⁸⁴

CHP de başsız kalan Demokrat Parti mensuplarının kendi saflarında yer almaları için kendilerinin 27 Mayıs darbesinin yapılmasında hiçbir şekilde rollerinin olmadığını zaman zaman vurguladı. Aynı zamanda bu kitleyi memnun etmek için çeşitli davranışlar sergiledi.

Bu kitle sadece yeni parti kuracakların ve CHP’nin değil, aynı zamanda Milli Birlik Komitesi’nin de dikkatini çekti. Komite, bu kitleyi çok iyi bir şekilde yönlendirmek istiyordu. Çünkü Komite ne eski devrin hesabı sorulsun ne de devrime karşı durulsun istiyordu.⁷⁸⁵

Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Ekrem Alican, partisinin, başsız kalan DP mensuplarına karşı takip edeceği tutumu verdiği demeçlerde açık bir şekilde şu sözlerle dile getirdi. “*Yeni kurulacak partiler samimi olmalıdırlar. Bu partiler başsız kalmış ve*

⁷⁸³ Deniz Bölükbaşı, Osman Bölükbaşı Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2005, s.286.

⁷⁸⁴ Başgil, Ali Fuad Başgil’in Hatıraları, s.88-90.

⁷⁸⁵ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.86.

*aldatılmış olan geniş DP kitlesine hitap etmeyi ön plana alacaklardır. Bu lüzumsuz birtakım tefsirlere tabi tutuluyor. Elbette o kitle bir siyasi organizasyona bağlanmak ihtiyacındadır. Hatta mevcut partiler de bu kitleye alaka göstermeye mecburdurlar. Biz ne oportünist bir politika ne de taviz politikası ile bu kitleyi toplayacağız. Ne de bu kitleye üvey evlat muamelesi yapacağız...”*⁷⁸⁶

Parti kuruluşlarının en geç 13 Şubata kadar tamamlanmasının bildirilmesi üzerine 12 Şubat 1961 tarihinde Adalet Partisi, Çalışma Partisi, Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Memleketçi Partisi, Mutedil Liberal Partisi ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi adında altı siyasi parti kuruldu.⁷⁸⁷ 13 Şubat 1961 tarihinde yani tanınan sürenin son günü ise Düstur Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Kemalist Gençlik Partisi, Güven Partisi ve Millete Hizmet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi adında altı yeni parti daha kuruldu. Böylelikle yeni kurulan on iki yeni parti ile birlikte siyasi partilerin sayısı yirmiye yükseldi.

Yeni partilerin dışında 27 Mayıs darbesinden önce ve hemen sonrasında kurulan sekiz parti daha bulunmaktaydı. Bu partiler CHP, CKMP, 10 Ocak 1960 tarihinde Atıf Akgüç tarafından kurulan ve sekterliğini Alâeddin Tiritoğlu’ nun yaptığı Sosyalist Partisi, Milli Kalkınma Partisi, Vatan Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Demokrat İşçi Partisi ve 15 Şubat 1957 tarihinde Cumhuriyetçi Parti adıyla Fehmi Eren ve Mustafa Enver Birol tarafından kurulan ve sonradan adının CHP ile karışması nedeniyle adını Birlik Partisi olarak değiştiren Birlik Partisi idi Bu mevcut siyasi partilerden CHP ve CKMP aktif ve geniş bir teşkilata sahip iken İçişleri Bakanlığındaki resmi kayıtlarında faaliyet halinde gözüken diğer partilerin varlığı sadece bu resmi kayıtlara dayanmaktaydı.⁷⁸⁸

İçişleri Bakanlığı tarafından kısmen siyasi faaliyette bulunulması için tanınan sürenin sona ermesinin ardından anayasa ve seçim kanunun kabulü ile birlikte yeni seçimlerin yapılmasına karar verildiği tarihe kadar siyasi çalışmalar yasak edildi. Ancak yeni kurulan partilerin propaganda yapmamak şartıyla illerde ve ilçelerde teşkilatlarını kurmalarına müsaade edildi.⁷⁸⁹

⁷⁸⁶ **Hürriyet**, 16 Ocak 1961, s.1-5.

⁷⁸⁷ **Hürriyet, Cumhuriyet, Akşam, Milliyet, Dünya**, 12 Şubat 1961, s.1-5.

⁷⁸⁸ **Hürriyet, Cumhuriyet, Akşam, Tercüman**, 14 Şubat 1961, s.1-5, Birlik Partisi CHP ve CKMP’nden sonra Kurucu Meclis Anayasası için görüşleri alınan üçüncü parti oldu. Sosyalist Parti ise kurulduğu dönemde yaşanan 27 Mayıs darbesini “hayırlı bir olay” olarak değerlendirdi. Kurucu Meclis’te temsilci bulundurmak istedi fakat başarılı olamadı. Sonrasında Çalışma Partisi ile birleşti ve 1961 Anayasası’nın referanduma sunulmasında “evet” kampanyasına katıldı. Ancak 15 seçim bölgesinde il ve ilçe teşkilatını kuramadığı için 15 Ekim 1961 genel seçimlerine katılamadı. 1962 yılında ise Türkiye İşçi Partisi’ne katılarak siyasi hayattan çekildi. Güngör, 27 Mayıs ve Partileşme, s.82-85.

⁷⁸⁹ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 13 Şubat 1961, s.1-5.

1 Nisan 1961 tarihinde Başbakanlık tarafından yayınlanan tebliğle de partilerin propaganda yapmaması şartıyla teşkilatlanmalarına ve kongrelerini toplamalarına müsaade edildi. Böylece on bir ay, on iki gün sonra siyasi faaliyet yeniden başladı. Siyasi faaliyetlerin başlamasının ardından parti liderleri, yayınladıkları beyanatlarla siyasi faaliyetlerin tekrar başlamasını olumlu karşıladıklarını ve memnun olduklarını bildirdiler.⁷⁹⁰

4.1.1. Memleketçi Cumhuriyet Partisi

Siyasi partilerin kurulmasına müsaade edilmesinin hemen ardından parti kurmak için ilk resmi müracaat Yüksek Harp Akademisi hocalarından Emekli Kurmay Albay Naci Bozkurt tarafından yapıldı. Altında Albay Naci Bozkurt, Eski Yargıtay Başsavcısı Hakkı Ketenoglu, Eski Vali Akif İyidoğan, Talat Akdadoğan, Şakir Zorluoglu, Nedret Pınar, General Necip Akyıldız'ın imzalarının yer aldığı başvuru dilekçesinde “*partimiz memleketin gelecek nesillere kadar sari refah ve saadetini temin ve daha çok huzurlu günlerin getirilmesini gaye edinmiş bulunan MBK nin bu vadideki kati azim ve kararının ifadesi olarak teşekkül eden kurucu meclisin tedvin ve kabulü ile meriyete girecek anayasa hükümleri dairesinde memleket ve milletimize hizmet etmeyi zümre, sınıf, fark ve tahakküm his ve galebesine asla müsamaha göstermeyecek, ileri demokrasi anlayış ve prensiplerine sadakatle mutlak bir kardeşlik duygusunun hakimiyetini mehaz ittihaz edecektir.*” İfadeleri yer aldı.

Memleketçi Cumhuriyet Partisi, 14 Ocak 1961 tarihinde kuruldu. Partinin yüz yirmi kişilik kurucuları arasında ise on altı eski milletvekili, on beş tabip, yirmi yedi hukukçu, on beş maliyeci, on iki yüksek mühendis, beş eski vali, on iki asker ve on tanede çeşitli meslek guruplarından kişiler bulunmaktaydı. Ekrem Alican ve arkadaşlarının kuracak olduğu partiye katılmak için toplantılarında yer alan Emekli Hava Generali Necmi Akyıldız da bu partiye katıldı. Kurucular, partinin iktisadi hürriyete, demokratik rejimin kabul ettiği ölçüde sosyal adalete dayandığını belirtmekte, ayrıca partinin İstanbul kurucularından olan eski DP’li Enver Safer Oder ise “*partimiz güven, müstakar bir esasa dayanan ekonomik politika amacıyla kurulmaktadır*” diyerek partileri hakkında basında açıklamada bulundular.

⁷⁹⁰ Hürriyet, Cumhuriyet, Akşam, 1 Nisan 1961, s.1-5.

Bu partinin amacı din, ırk, sınıf zümre, mezhep farkı gözetmeden milli kalkınmayı sağlamaktır. Bu parti ayrıca Kemalist, halkçı, vatansever, liberal ve âdemi merkezîyetçiliği benimsemektedir.⁷⁹¹

Partinin genel idare kurulu ise şu isimlerden oluşmaktaydı. Emekli General Necmi Akyıldız, Av. Enver Safer Oder, Akif İyidoğan, Naci Bozkurt, Hayati Ataker, Av. Nihat Su, Yusuf İleri, Necmettin Gürdemirel, gazeteci Niyazi Acun Ahmet Andıçen, Nedret Pınar, Talat Akdoğan, Saki Zorlu, Rauf Kiray ve Hasan Ölçek.

MCP programı ise Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve parti başkanlığı hiçbir şekilde tek elde toplanmayacak ayrıca cumhurbaşkanının ve parti başkanının görev süresi altı yılı geçmeyecekti. MCP iktisadi alanda ise Neoliberal bir politika takip edecekti.⁷⁹²

Memleketçi Cumhuriyet Partisi kurulduktan sonra bu partinin Ekrem Alican önderliğinde kurulacak olan yeni parti ile birleştirilmesi gündeme geldi. Fakat bu konuda bir uzlaşmaya varılamadı. Bunun üzerine Memleketçi Cumhuriyet Partisi'nin kurucularından olan Sadi Atıkan, Tevfik Şenocak, Namık Kemal Martı, Av. Muzaffer Öztunç, Emin Nihat Sözeri partiden istifa ettiler.⁷⁹³

4.1.2. Memleketçi Partisi

Memleketçi Cumhuriyet Partisi kurucuları partinin adını “Memleketçi Parti” olarak değiştirdi ve resmi başvurusunu bu isimle yaptı. Partinin isminin değiştirilmesi konusundaki dilekçe Ankara Valisi İhsan Orgun’a verildi ve böylelikle Memleketçi Parti 12 Şubat 1961 tarihinde kuruldu. Partinin kuruluş beyannamesini on bir kişi imzalamakla birlikte sayıları 39 olan kurucuları arasında şu isimler yer aldı. Em. General Necmi Akyıldız, Hayati Ataker, Gaz. Niyazi Acun, Tüç. Talat Akdoğan, Em. Alb. Naci Bozkurt, İktisatçı Demir Aytekin, Öğrt. Abdullah Dirik, Em. Alb. Emin Durul, Dr Ali Gökbuğet, Em. General Ferit Gökçek, Eski Vali Akif Eyidoğan, Sanayici Necmi Gürdemirel, Em. Alb. Fethullah Erel, Dr. Sabahat Feyizoğlu, Yük. Müh. Lütfi Köksal, Tüç. Rauf Kiray, Em. Alb. Cihat Girit, Tüç. İsmail Hakkı Kutbay, Em. Alb. Nihat Karayazgan, Tüç. Muzaffer Mutlu, Em. Binb. İsmail Madanoğlu, Av. Enver Safder Oder, Em. Binb. Nazmi Özoğul, Müh. Salih Pınar, Eski Milletvekili Ömer Faruk Sanaç, Av. Nihat Su, Eski Milletvekili Hali Satana, Gazt. Mehmet Ulaş, Tüç. Hasan Ölçek Ziraat Müh. Fethi Tan, Fabr. Saki Zorlu, Av. Sebati Hastaoğlu, Sanayici Raif Tan, Müh. Doğan Zorlu, Av. Şirzat

⁷⁹¹ **Hürriyet**, 15 Ocak 1961, s. 1-5, Güngör, 27 Mayıs ve Partileşme, s.99-100.

⁷⁹² **Hürriyet**, 31 Ocak 1961, s.1-5.

⁷⁹³ **Hürriyet**, 1 Şubat 1961, s.1-5.

Ulusoy, Tü. Avni Ülgen, Müh. Ferhat Yıldırım, Eski Milletvekili Halil Nuri Yurdakul.⁷⁹⁴

Bu partinin İl İdare Kurulu oluşturuldu ve İl Başkanlığı'na Emin Nihat Sözeri, ikinci başkanlığa İsmail Hakkı Kutbay, Sekreterliğe ise Necmettin Gürdemirel getirildi. Diğer üyeler ise şunlar idi. Enver Safder Oder, Nedret Pınar, Akif İyidoğan, Muzaffer Mutlu, Sâki Zorlu, Talat Akdoğan, Abdullah Dirik ve Mehmet Ulaş.⁷⁹⁵ Partinin Genel Başkanlığı'na ise Eski Vali Akif İyidoğan, Genel Başkan Yardımcılığı'na Emekli Korgeneral Hayati Ataker, Av. Enver Safder Oder, Emk. General Necmi Akyıldız, Genel Sekreterliğe Emk Alb. Naci Bozkurt, Haysiyet Divanı Başkanlığı'na Doç. Dr. Mukbil Özyörük getirildi. Haysiyet Divanı üyeleri ise Şirzat Ulusoy ve Tefik Şenocak'tan oluştu.⁷⁹⁶

Memleketçi Parti, anayasanın referanduma sunulması ve kabul edilmesinden sonra partinin ismini Memleketçi Serbest Parti olarak değiştirdi. Parti Genel Başkanlığı'na ise eski Hürriyet Partili olan Enver Adakan getirildi.⁷⁹⁷

4.1.3. Yeni Türkiye Partisi

Resmi olarak kurulduğu güne kadar basında adından 3. Parti olarak bahsedilen Yeni Türkiye Partisi'nin kurulması için ilk teşebbüse geçen eski Hürriyet Partisi milletvekillerinden Raif Aybar ve Ziyad Ebüzziya oldu. Aybar ve Ebüzziya, partinin kurulmasına karar verdikten sonra eski Hürriyet Partisi'ne mensup olanlarla irtibata geçti.

Raif Aybar, ayrıca parti kurulmadan önce İsmet İnönü'yü ziyaret ederek kurulacak parti hakkında fikrini aldı. İnönü ise yeni kurulmakta olan ve demokratik düzen içinde iyi ellerde idare edilen bir partinin hayır getireceğini söyledi.

İnönü'den başka, eski Hürriyet Partisi'nde yer almış fakat bu partinin kapatılmasıyla birlikte CHP'ye girmiş olan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Doç. Dr. Turan Güneş, Enver Güreli, Dr. İbrahim Öktem, Prof. Fethi Çelikbaş ve Emin Paksüt gibi

⁷⁹⁴ **Hürriyet, Akşam**, 12 Şubat 1961, s.1-5.

⁷⁹⁵ **Hürriyet**, 17 Şubat 1961, s.1-5.

⁷⁹⁶ İdare Kurulunun diğer üyeleri, Avni Ülgen, Nedret Pınar, Talat Akdoğan, Nihat Karayazgan, Mehmet Ulaş, Necmettin Gürdemirel, Münir Müeyyet Bekman, Niyazi Acun, Halim Satana, Fethi Tan, Emin Durul, İsmail Hakkı Kutbay, Lütfi Köksal, Erdoğan Zorlu, Sâki Zorlu ve Raif Tan'dır. **Hürriyet**, 20 Şubat 1961, s.1-5.

⁷⁹⁷ **Hürriyet, Son Havadis**, 29 Temmuz 1961, s. 1-5, Güngör, 27 Mayıs ve Partileşme, s.99-100.

isimlerle de görüşülerek bu şahıslara partiye girmeleri için teklif yapıldı. Fakat bu isimler CHP'den ayrılmak istemediklerini bildirerek yapılan teklifi reddettiler.⁷⁹⁸

13 Ocak 1961 tarihinde İçişleri Bakanlığı'nın, siyasi yasağı kısmen kaldırması üzerine Ekrem Alican, Cihat İren, Ziyad Ebüzziya, Aydın Yalçın, Orhan Mersinli, Esat Çağa, Enver Adakan ve Mahmut Yalay bir araya gelerek çalışmalarını hızlandırdılar.⁷⁹⁹ Ayrıca Ekrem Alican, Aydın Yalçın, Esat Çağa, Enver Adakan ve Mahmut Yalay yeni partinin Ege teşkilatını kurmak için İzmir'e geldikleri esnada Mahmut Yalay “*amme vicdanında mahkûm olmayan her Türk vatandaşına partimizin kapıları açıktır*” şeklinde bir ifade kullanmakla bir taraftan vatandaşlar arasında ayırım yapmaksızın tüm vatandaşları kendi partileri tarafına çekerken aslında bir taraftanda Demokrat Parti mensuplarına yeşil ışık yakarak, kendi taraflarında yer almaları için sinyal vermiş oldu. Yalay, devamında siyasette acele etmenin iyi sonuçlar doğurmayacağını sözlerine ekledi.⁸⁰⁰

Yeni Türkiye Partisi resmi olarak kurulmadan önce adının Hür Demokrat Parti olmasına karar verildi. Ancak hükümet yeni kurulacak partilerin isimleri arasında demokrat kelimesini kullanmalarını kesin olarak yasakladı. Hükümet bu karara gerekçe olarak ise herhangi bir yanlış anlamaya mahal vermemek olduğunu gösterdi. Hükümetin bu kararı karşısında Ekrem Alican ve arkadaşları partilerinin adının Hür Demokrat Partisi olmasından vazgeçerek Üçüncü Parti, Yeni Parti, Yeni Türkiye Partisi gibi isimler üzerinde durdu ve nihayetinde partinin isminin Yeni Türkiye Partisi olmasına karar verildi.⁸⁰¹

Partinin tüzüğünü oluşturmak için Ekrem Alican, Raif Aybar, Esat Çağa ve Aydın Yalçın'dan oluşan bir tüzük komisyonu kuruldu. Bu komisyon, Prof. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. İsmet Giritli tarafından hazırlanan tüzük taslağını inceleyerek son şeklini verdi. Prof. Cahit Talas, Prof. Aydın Yalçın, Prof. Hikmet Belbez ve Faruk Caner'den oluşan bir de program komisyonu kuruldu ve bu komisyonun hazırladığı parti programı diğer parti kurucuları tarafından da kabul edildi.⁸⁰²

Partinin kurulmasının gündeme geldiği günden itibaren partiye Demokrat Parti mensuplarının toplanacağı bir parti gözüyle bakıldı. Fakat bu partinin kurucularının Demokrat Parti'den ayrılarak kurulan eski Hürriyet Partisi'nde yer almış kişilerden

⁷⁹⁸ Çolak, Yeni Türkiye Partisi, s.16-17

⁷⁹⁹ **Akşam**, **Milliyet**, 14 Ocak 1961, s.1-5.

⁸⁰⁰ **Akşam**, 18 Ocak 1961, s.1-5.

⁸⁰¹ **Hürriyet**, 2, 3,4 Şubat 1961, s.1-5.

⁸⁰² **Akşam**, 29 Ocak 1961, s.1-5.

oluşması bu düşünceyi bir nebze de olsa azalmaktaydı. Başsız kalan Demokrat Parti mensuplarını kendi tarafına çekmeye çalışan Ekrem Alican ise demokratları parti saflarına davet etmenin fırsatçılık ve taviz vermek olmadığını belirtti. Ayrıca Alican 27 Mayıs 1960 darbesinin Demokrat Partili geniş halk kitlesine değil, bu partiyi 1946 kuruluş amacından uzaklaştıran liderler kadrosuna yapıldığını, mevcut partiler gibi yeni kurulacak partilerin de DP mensuplarını kendi saflarına çekmenin doğal bir davranış olduğunu söyledi.⁸⁰³

Bu konuda Ekrem Alican’a destek devletin başından gelmişti. Cihat Baban ihtilalden sonra Cemal Gürsel’in boş kalan Demokrat Parti’nin oylarını memlekete faydalı olacak şekilde örgütlemeyi istediğini, bunun için de yazıhanelerde, evlerde, bakanlık odalarında dahi bu konuyu araştırdığını Ekrem Alican’dan ise bir parti kurarak bu olaylara sahip çıkmasını istediğini söyler.⁸⁰⁴

Yeni Türkiye Partisi kuruluş aşamasında ilk olarak Memleketçi Cumhuriyet Partisi ile birleşme kararı aldı fakat bu konuda herhangi bir uzlaşma sağlanamadı. Anlaşma sağlanamamasının gerekçesi olarak da Ekrem Alican ve arkadaşlarının MCP liler tarafından yetmiş kurucu içinden 14 kişilik kontenjanın kendilerine ayrılması için yapılan teklifi ret etmeleri gösterildi. Bunun üzerine Ekrem Alican “*o iş bitti artık. O meseleyi kapattık*”⁸⁰⁵ diyerek birleşmenin mümkün olmadığını dile getirdi.

Partinin üç aydan beri devam eden kuruluş çalışmaları sonucunda partinin kurucuları belirlendi. Bu kurucu isimler ise şunlardı. Temsilciler Meclisi üyesi, Eski Maliye Bakanı ve Eski Hürriyet Partisi Milletvekili Ekrem Alican, Temsilciler Meclisi üyesi ve Eski Hürriyet Parti Milletvekili Raif Aybar, Eski Hürriyet Parti Milletvekili Dr. İrfan Aksu, Prof. Dr. Hikmet Belbez, Eski Çalışma Bakanı Prof. Dr. Cahit Talas, Eski Hürriyet Milletvekili Prof. Aydın Yalçın, Eski Bursa Milletvekili Mithat San, Emekli Tabib General Dr. Esat eğilmez, Emekli Tümgeneral Sırrı Öktem ve Eski Hürriyet Parti Milletvekili Hasan Kangal.⁸⁰⁶ YTP kurucuları genel olarak bakıldığında Hürriyet Partisi’nde isim yapmış politikacılardan oluşmaktaydı.

YTP, 13 Şubat 1961 tarihinde yani yeni partilerin kurulması için tanınan sürenin son gününde kuruldu. Bunun sebebi ise Ekrem Alican’ın kabarık bir listeyle kamuoyunun karşısına çıkmak istemesiydi. Alican’ın elinde elli altmış kişilik bir liste vardı. Kurucuların

⁸⁰³ **Hürriyet**, 27 Ocak 1961, s.1-5.

⁸⁰⁴ Cihat Baban, *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, s.247.

⁸⁰⁵ **Akşam**, 30 Ocak 1961, s.1-5.

⁸⁰⁶ **Akşam**, **Hürriyet**, 13 Şubat 1961, s.1-5.

tespit edilmesine yardımcı olan Raif Aybar, Enver Adakan, Cahit Talas ve Aydın Yalçın bu listeyi onaylamasına rağmen Cahit Talas son anda bu listeye tepki gösterdi. Çünkü bu listenin içinde Fahrettin Kerim Gökay gibi kamuoyunun tepki göstereceği tahmin edilen isimlerin yanında DP'li isimler de vardı. Adakan ve Aybar kurucu listenin az olmasının, işleri daha hızlı ilerleteceği fikrindeydiler. Nihayetinde listenin azaltılması ve listede yer alan isimlerin nasıl çıkarılacağı sorunu Alican'ın kurucu listesinde yer almaması fikrinin öne atılması ve bu fikrin diğerleri tarafından kabul edilmesiyle sorun çözülmüş oldu.⁸⁰⁷

Ekrem Alican, Raif Aybar ve İrfan Aksu, kuruluş dilekçesini Ankara Valisi İhsan Olgun'a vererek resmi başvurularını yaptıktan sonra parti kurucuları ve merkez idare kurulu üyeleri 19 Şubat 1961 tarihinde toplanarak görev dağılımı yaptılar. Parti Genel Başkanlığı'na oybirliğiyle Ekrem Alican, Parti Genel Başkanlığı Yardımcılığı'na Raif Aybar seçildi. Parti Genel Sekreterliği'ne ise İrfan Aksu getirildi. Parti Genel Sekreterliği Yardımcılıklarına İhsan Şeref Dura, Hasan Kangal ve Emekli Albay Ertuğrul Alatlı, Yedek Üyeliğe Celal Cindoğlu seçildi.⁸⁰⁸

Yeni Türkiye Partisi, kuruluşunu tamamladıktan sonra ise teşkilatlarını kurmaya başladı ve ilk olarak Sakarya, Balıkesir, Yozgat, Sivas ve Konya'da teşkilat kurdu.⁸⁰⁹ Yüz dokuz Demokrat Partili'nin bu partiye katılmasıyla birlikte bu demokratlar, Yeni Türkiye Partisi Genel İdare Kurulu tarafından Parti Müfettişlikleri'ne getirildi ve kendilerine teşkilat kurma görevi verildi. Örneğin Muhittin Gürentaş Muş-Van, Sadık Perinçek Elâzığ- Tunceli, Tahir Akın Çankırı, Ziya Termen Kastamonu, Ercüment Damalı ve Nurettin Ertürk Sivas, Hakkı Yemeniciler Samsun, Necati Arvas Bingöl, Adnan Karaosmanoğlu Manisa, Ahmet Hatı ve Kâmil Koyak Bolu, Saim Orhan Urfa bölgesinde teşkilat kurmakla görevlendirildi.⁸¹⁰

4.1.4. Adalet Partisi

27 Mayıs darbesi sırasında 3. Ordu Komutanı olan, 27 Mayıs'tan sonra ise MBK tarafından Genelkurmay Başkanlığı'na getirilen ve üç ay sonra emekli edilen Orgeneral Ragıp Gümüşpala bu olaydan sonra İzmir'e yerleşti. Gümüşpala, İzmir'de bulunduğu günlerde eski demokratların, parti kurma arayışına girdiği sırada eski yaverlerinden Emekli Albay Şinasi Osma ile irtibata geçti ve kendisine eski demokrat kitlesine dayanan

⁸⁰⁷ **Akis**, Cilt: XX, Sayı:346, 13.02.1961, s.9.

⁸⁰⁸ **Hürriyet, Akşam**, 20 Şubat 1961, s.1-5.

⁸⁰⁹ **Hürriyet**, 26 Şubat 1961, s.1-5.

⁸¹⁰ **Hürriyet**, 1 Mart 1961, s.1-5, **Akşam Gazetesi**'nin ifadesine göre 260 Demokrat Partili Yeni Türkiye Partisi'ne girdi. **Akşam**, 1 Mart 1961, s.1-5.

ve bu kitle tarafından destekleneceği umuduyla merkezi İzmir’de bulunmak üzere bir parti kurmak istediğini⁸¹¹ açıkladı.

Şinasi Osma, bunun üzerine yeni parti kurma çalışmalarına başladı. İlk olarak yeni kurulacak partiye başkanlık yapması için Tahsin Demiray ve Muhtar Yazır, Ali Fuat Başgil’e başvurdu. Ali Fuat Başgil bu görüşmeyi şu şekilde anlatır. “*Ortada henüz partinin adı ve programı bile yokken Tahsin Demiray- Muhtar Yazır gurubu teşebbüse geçti. 1960 sonlarına doğru teşebbüsü ilerleten bu gurup ile çok sık temas ettim. Defalarca bizde toplandık ve fikir teatisinde bulunduk. Aralık ayı başlarında, bir akşam üzeri Muhtar Yazır telefon etti. Orgeneral Ragıp Gümüşpala İzmir’den geldi. Bu gece bize gelecekler. Sıralı bulursak sizin de teşrifinizi rica etmek üzere bir araba göndereceğiz, dedi. Ertesi gün o zaman ki müteşebbislerden Mehmet Yorgancıoğlu bana geldi. Geceki görüşmeleri anlattı. Toplantıda benim bulunmamın sıralı görülmediğini söyledi. Bu teşebbüs ve bu toplantı müstakbel adalet partisinin ilk çekirdeği oldu.*” Başgil, Adalet Partisi’nin doğmasında, kurulmasında ve gelişmesinde Tahsin Demiray ve Muhtar Yazır’ın büyük katkılarının olduğunu⁸¹² ifade eder. Ali Fuat Başgil’den olumsuz cevap alınması üzerine, Milli Mücadele Dönemi’nde hem askeri hem siyasi olarak büyük rol oynamış Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy’a teklif götürüldü. Fakat onlardan da olumsuz cevap alındı.⁸¹³

Şinasi Osma, parti başkanı olarak Ragıp Gümüşpala’yı önerdi. Ragıp Gümüşpala ismi tartışmalara neden olmasına rağmen çoğunluğun kararıyla kabul edildi. Bu arada Ragıp Gümüşpala Emk. Kurm. Alb. Orhan Kor aracılığıyla⁸¹⁴ eski demokratlardan olan ve Yassıada’dan tahliye olan Mehmet Yorgancıoğlu ile irtibata geçti. Gümüşpala ve Yorgancıoğlu, parti kurma konusunda anlaşmaya vararak aralarında sekiz maddeden oluşan bir protokol hazırladılar. Ragıp Gümüşpala, Yorgancıoğlu ile ittifak sağladıktan sonra Köylü Partisi’nin Adana İl Başkanı Dr. İhsan Önal ile irtibata geçti ve Önal’a bir

⁸¹¹ **Hürriyet**, 30 Ocak 1961, s.1-5, Sıtkı Ulay, İzmir’den emekli bir arkadaşının Ragıp Gümüşpala’nın bir parti kurmak istediği ve bu konuda kendisinin fikrini sorduğu haberini getirdiğini, kendisinin ise acele etmemesi gerektiğini, Ankara’ya gelerek Ekrem Alican’ın hazırlamaya çalıştığı partide yer almasını ve bu durumu Alican’a bildireceği cevabını verdiğini söyler. Ulay, bu haberin ardından Ragıp Gümüşpala’nın İzmir’den Ankara’ya geldiğini, bu durumu, geliş saatini Ekrem Alican’a bildirdiğini ve kendisini karşılamasını istediğini fakat sonradan Ekrem Alican’ın Gümüşpala’yı karşılamadığını ve kendisiyle herhangi bir irtibata geçmediğini öğrendiğini bunun üzerine Gümüşpala’ya kendisinin bir parti kurmasını söylediğini ifade eder. Ulay, Harbiye Silah Başına, s.174-175.

⁸¹² Başgil, Ali Fuat Başgil’in Hatıraları, s.88.

⁸¹³ Halit Kaya, Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2014, s.20.

⁸¹⁴ Halit Kaya, Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala, s.14.

parti kurmak istediğini ve bu konuda kendisine destek verip vermeyeceğini sordu. Önal ise bu soruya olumlu cevap verdi.⁸¹⁵

Ragıp Gümüşpala 1961 yılının şubat ayının başlarında Ankara'ya geldi ve burada Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile bir görüşme yaptı. Gümüşpala bu görüşmede İzmir'de Türkiye Adalet Partisi adında bir parti kurulduğunu ve kendisine başkanlık teklif edildiğini söyledi. Gürsel ise Gümüşpala'ya, bu tavrı karşısında bu konuda ki görüşünün olumlu olduğunu söyledi.⁸¹⁶

Gümüşpala'nın parti kurmak için Ankara'ya geldiğini öğrenen Milli Birlik Komitesi üyeleri ve Ekrem Alican, Yeni Türkiye Partisine giren ve eski demokratlardan olan Fahrettin Kerim Gökay aracılığıyla Ragıp Gümüşpala ile görüşme talebinde bulundular. Gümüşpala, bu görüşmeye ilk başta olumsuz cevap vermesine rağmen sonrasında kabul etti ve Şinasi Osma, YTP' den Enver Adakan ve Mahmut Yalay ile bir araya geldi. Yapılan görüşmede YTP'liler Gümüşpala'nın kendi partisine girmesini istediler. Fakat Gümüşpala ayrı bir parti kurmak istediğini YTP'nin, Milli Birlik Komitesinin etkisi altında olduğunu ve bağımsız olmadığını ileri sürerek bu isteği ret etti.

Ragıp Gümüşpala, Necmi Ökten, Şinasi Osma ve İhsan Önal ile birlikte İstanbul'a geldi. Bu arada Gümüşpala'nın kuracakları partinin adının Adalet Partisi olmasını istediğini belirtmesi üzerine yapılan tartışma ve görüşmeler sonucunda partinin adının Adalet Partisi olmasına karar verildi. Gümüşpala, İstanbul'a geldikten sonra partinin kurucuları arasında eski demokratların olmasını istemeyen Köylü Partisi'nin Genel Başkanı Tahsin Demiray'ı Cevdet Perin ve Mehmet Yorgancıoğlu aracılığıyla ikna etti. Tahsin Demiray, Prof Ethem Menemencioğlu, Dr. İhsan Önal, Muhtar Yazır'ın kurucular arasında yer alması şartıyla ikna oldu. Fakat Muhtar Yazır, kurucular arasında eski demokratların bulunmasına karşı çıktı. Fakat Yazır'da Cevdet Perin aracılığıyla ikna edildi. Kâmuran Evliyaoğlu, Av. Emin Acar'ında ikna edilmesiyle on bir kişiden oluşan kurucu listesi tamamlandı.⁸¹⁷

Kurucu listesi hazırlandıktan sonra ise partinin programı hazırlandı. 81 maddeden oluşan parti tüzüğü ve 26 maddelik parti programını Gümüşpala, 11 Şubat 1961 tarihinde Necmi Ökten ve Şinasi Osma ile birlikte Ankara Valiliği'ne yani Ankara Valisi İhsan

⁸¹⁵ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.91-93.

⁸¹⁶ **Hürriyet, Akşam**, 1 Şubat 1961, s.1-5, Seher Demirtaş, Kuruluş Aşamasında Adalet Partisi'nin Fikri Yapısı (1961-1964), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s.60.

⁸¹⁷ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.102- 112.

Ongun'a verdi.⁸¹⁸ Parti programında yer alan bazı hususlar dikkat çekmekteydi. Bu hususlardan bazıları şunlardı. İktisadi ve coğrafi bakımdan memleketin bölgelere ayrılması ve her bölgenin özelliklerine göre ayrı tedbirler alınması. Ziraat alanında asıl amacın toprak reformu ile birlikte zirai üretimin artırılması için tedbirlerin alınmasının hedeflenmesi. Ziraattan alınacak vergilerin bölgelere bırakılması ve her bölgenin kendi imkânlarıyla kalkınmasının sağlanması. Parti programında yer alan ve dikkat çeken diğer husus da şuydu. İdari âdemi merkeziyetçiliği uygulamak, mahalli idare fikrini uygulayarak kurum ve kuruluşların bağımsız olarak çalışmasını sağlamak.⁸¹⁹

Adalet Partisi'nin kuruluş aşamasında basında bu partinin adından Türkiye Adalet Partisi olarak bahsedildi. Fakat 11 Şubat 1961 tarihinde Adalet Partisi adıyla başvuruldu ve bu isimle resmen kuruldu. Partinin kurucu listesinde Em. Org. Ragıp Gümüşpala, Köylü Partisi'nin Genel Başkanı Tahsin Demiray, Köylü Partisi Genel İdare Kurulu Üyesi Prof Ethem Menemencioğlu, Emekli General Necmi Ökten, Doçent Cevdet Perin, Muhtar Yazır, Kâmuran Evliyaoğlu, Mehmet Yorgancıoğlu, Dr. İhsan Ünal, Av. Emin Acar ve Emekli Alb. Şinasi Osma yer aldı.⁸²⁰

Bu partinin resmen kurulmasıyla birlikte idari görev dağılımı yapıldı ve Adalet Parti Genel Başkanlığı'na Ragıp Gümüşpala, Genel Başkan Yardımcılığı'na Mehmet Yorgancıoğlu, Seçim Başkanlığı'na Necmi Ökten, Genel Sekreterliği'ne ise Şinasi Osma getirildi.⁸²¹

Parti liderleri, parti kurma çalışmalarını tamamladıktan ve idari görev dağılımını da bu şekilde yaptıktan sonra ülke genelinde parti teşkilatları kurmaya başladılar. Bu faaliyetlerini sürdürürken daha çok adlarından kuyruklar ve düşükler olarak isimlendirilen eski Demokrat Partililer ile “düşük kuyruk yoktur”⁸²² diyerek irtibat kurma yoluna girdiler. Örneğin Ragıp Gümüşpala, parti ilçe teşkilatını kurmak için Akhisar İlçesi'ne geldiği sırada eski Demokratlara hitaben “*kapımız size her zaman açıktır.*”⁸²³, Bursa'da ise “*bize eski DP li CHP li ve CKMP li her zümreden vatandaşlar katılıyor. Bugün DP diye*

⁸¹⁸ Mehmet Orhan Kaya, Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi (1961- 1971), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2004, s.47.

⁸¹⁹ **Hürriyet**, 8 Şubat 1961, s.1-5.

⁸²⁰ **Hürriyet**, **Cumhuriyet**, **Akşam**, **Milliyet**, **Tercüman**, 12 Şubat 1961, s. 1-5, Bilgiç, Hatıralar, s.48.

⁸²¹ Örtülü, Üç ihtilalin Hikayesi, s.114, Kaya, Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi, s.47.

⁸²² Ferruh Bozbeyli, Yalnız Demokrat, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.138.

⁸²³ **Hürriyet**, 2 Mart, 1961, s.1-5.

bir şey yoktur. Eski DP liler vatandaşlardır. Suçluların ise bizim safımızda yeri yoktur” sözleriyle demokratları kendi partisine davet etti.⁸²⁴

Gümüşpala'nın bu sözleri kamuoyunda, siyasi çevrelerde ve basında, Adalet Partisi'nin DP'nin devamı olarak yorumlandı. Cemal Gürsel 10 Mart 1961 tarihinde yaptığı konuşmada DP'li vatandaşları kendi safına çekmeye çalışan partileri itham ederek *“bunlar tehlikeli bir ateşle oynadıklarının farkında değildirler. Fakat bunlar asla ve asla düşündüklerinde muvaffak olamayacaktır”*⁸²⁵ diyerek tepki gösterdi. Hatta Bakanlar Kurulu toplantılarının birinde partinin kapatılması dahi gündeme geldi. Bu konunun görüşüldüğü Bakanlar Kurulu toplantısında bulunan Cihat Baban, bu olayı şu şekilde anlatır. 1961 yılının haziran veya temmuz ayında yapılan bir Bakanlar Kurulu toplantısında Sıtkı Ulay, Adalet Partisi'nin kurulduğunu, bunların Demokratların halefleri olduğunu ve bu partinin kapatılması konusunda bir teklif getirdiğini söyler. Böyle bir teklifi beklemeyen bakanlar arasından Cihat Baban söz alır *“paşam ben karar vermekten değil, neticelerinden çekinirim. Bu partiyi kapatmaktan ne çıkar. Demokrat Parti'ye bağlanmış ve ona oy vermiş üç buçuk milyon insan var. Bunların hepsini Türkiye'den çıkaramayacağımıza göre partiyi kapatmışız ne çıkar”* diyerek itiraz eder. Baban, ayrıca böyle bir kararın rejimi zedeyeceğini de sözlerine ekler. Baban'dan sonra söz alan Selim Sarper ise bu kararın demokratik düzeni bozacağını söyler ve bu teklife itiraz eder. Toplantıda Baban ve Sarper'den başka bakanlardan Kemal Kurdaş, Mehmet Baydur ve Ahmet Tahtakılıç da itiraz edenler arasında yer alır. Cihat Baban, bakanlar kurulunda yaşanan bu olayı İsmet İnönü'ye anlattığında İnönü'nün, Adalet Partisi'ni kapatmanın bir faydasının olmayacağını aksine zararının olacağını ve kendilerinin parti ilişkilerinin medeni ve normal ölçülerde gelişmesini istediklerini söylediğini söyler.⁸²⁶

Partinin kapatılması gündemde iken bu arada Adalet Partisi'nin bazı mensupları da tevkif edildi. Örneğin, Adalet Partisi Genel Başkan Yardımcısı ve Teşkilatlandırma Başkanı eski DP İzmir İl Haysiyet Divanı Üyesi Mehmet Yorgancıoğlu kamu düzenini ve huzurunu bozucu propaganda ve faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle İnkılâbın korunmasına dair 6, 25 ve 52 sayılı kanunların valilere vermiş olduğu yetkiye dayanılarak nezaret altına alındı.⁸²⁷ Yorgancıoğlu'ndan başka Osman Kibar, Mehmet Karaoğlu, Ali Kinsizer ve Saim Kaygan

⁸²⁴ **Hürriyet, Akşam**, 3 Mart 1961, s.1-5.

⁸²⁵ **Hürriyet, Akşam**, 11 Mart 1961, s.1-5.

⁸²⁶ Baban, Politika Galerisi, s.249-251.

⁸²⁷ DP Haysiyet Divanı üyesi olan Mehmet Yorgancıoğlu, 27 Mayıs darbesinden hemen sonra Yassıada ve Balmumcu Garnizonlarında nezarete alınmış ve 13 Kasım 1960 tarihinde serbest bırakılmıştı. **Hürriyet, Akşam**, 16 Mart 1961, s.1-5.

isimli dört eski DP mensubu hükümet alehine propaganda faaliyetlerine giriştikleri gereçesiyle tutuklandı.⁸²⁸

Dolayısıyla AP'nin kuruluş döneminde yaşanan bu gelişmeler yeni kurulan bu partinin Demokrat Parti'nin devamı olduğunu göstermekle birlikte aynı zamanda siyasi politikada ihtilal yönetimine karşı nasıl bir tutum sergileyeceğinin de ilk belirtileri oldu.

4.1.5. Çalışma Partisi

Çalışma Partisi, Tüç. Kemal Kalender, Teknisyen Bedrettin Örtensoy, Mustafa Erdoğan ve Tüç. Sedat Darıveren olmak üzere dört kişi tarafından 11 Şubat 1961 tarihinde kuruldu. Partinin tüzüğü elli beş, programı ise yirmi yedi maddeden oluşmaktaydı. Çalışma Partisi resmen kurulduktan sonra partinin Genel Başkanlığı'na Bedrettin Ertensoy getirildi.

Çalışma Partisi daha sonra Sosyalist Parti ile birleşti. Bu birleşme ile ilgili Bedrettin Ertensoy şunları söyledi. *“Türkiye’de bu günkü ortam bilhassa İngiltere ve şimal memleketlerinde olduğu gibi sosyalizmin iktidara geleceğini açıkça göstermektedir. Belki bu iktidar sosyalist parti adı ile olacaktır.”* Birleşmeden sonra Sosyalist Parti Genel Sekreterliğine Alâettin Tridoğlu getirildi. Çalışma Partisi'nin birleşmesi ile bu partinin genel başkanlığını kaybeden Bedrettin Ertensoy ise Sosyalist Parti Şûra Başkanlığına getirildi.⁸²⁹

4.1.6. Mutedil Liberal Parti

Mutedil Liberal Parti biri kadın olmak üzere dört kişi tarafından 11 Şubat 1961 tarihinde kuruldu. Bu kişilerin isimleri ise Şanlı Aslangil, Cengiz Özer, Hatice Özkan ve Enver Turalı idi.

4.1.7. Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi

Bu parti üç kişi tarafından 11 Şubat 1961 tarihinde kuruldu. Partinin Genel Başkanı Türkiye'nin 1948 yılında eski Hindistan Ticaret Ataşesi olan Salih Adil Başer idi. Islahat Parti, iktisatçı Salih Adil Başer, Emekli Albay Ahmet Süer ve Emekli General Muhittin Salur tarafından kuruldu. Partinin tüzüğüne ve amblemine, CHP'nin ambleminde yer alan altı oka yedinciye eklemekte ayrıca iktidara geldiği takdirde, her şeyin altın ile alınıp satılacağı belirtilmekteydi.

4.1.8. Düstur Partisi

⁸²⁸ **Hürriyet**, 17 Mart 1961, s.1-5.

⁸²⁹ **Cumhuriyet**, 4 Mart 1961, s.1-5.

Düstur Partisi, Emekli Deniz Albayı Hasan Azmi Tarcan, Av. Nurettin Tolun, Abdullah Coşar, Celalettin Altuntaş tarafından 13 Şubat 1961 tarihinde kuruldu.⁸³⁰

4.1.9. Güven Partisi

Güven Partisi, Eski Muharip Em. Kur. Alb. Sadık Atak, Gazeteci Öğretmen Nihat Özdemir, Sanatkâr Hafız Müstenide Sükan, Gazete sahibi Mustafa Tarı, Tüç. Maarifçi Dünder Katoğlu tarafından 13 Şubat 1961 tarihinde kuruldu. Güven Partisi kurulduktan sonra partinin Genel Başkanlığına Sadık Atak getirildi.⁸³¹

4.1.1.0. Millete Hizmet Partisi

Millete Hizmet Partisi, Fahri İffetkaya, Bedia Seven, Nadi Çakın, Memduh Tarhan ve Galip Atakan tarafından 13 Şubat 1961 tarihinde kuruldu.

4.1.1.1. Kemalist Gençlik Partisi

13 Şubat 1961 tarihinde kurulan Kemalist Gençlik Partisi'nin kurucusu Tefvik Pars Piremehmetoğlu idi. Kemalist Gençlik Partisi, vilayete tüzüğünü vermeyen tek partiydi.

4.1.1.2. Türkiye İşçi Partisi

27 Mayıs darbesinin, sosyalist faaliyetler için uygun bir ortam hazırlaması ve Cemal Gürsel'in "*bir sosyalist partinin lüzumuna inanıyorum.*" şeklindeki ifadesi sosyalist faaliyetlerin derhal aktif olarak canlanmasına neden oldu.⁸³²

Türkiye İşçi Partisi, 13 Şubat 1961'de İstanbul'da bu dönemin tek İşçi Sendikaları Konfederasyonu olan ve 1952 yılında kurulan Türk-İş'in, sol kanadında yer alan kuruluşlarının başkan veya sekreteri olan 12 sendikacı tarafından kuruldu. Bu anlamda TİP Türkiye'de sendikacılar tarafından kurulan ilk ve tek parti olma özelliğini kazandı.

Kurucuları ise şunlardı. Maden İş Sendikası Genel Başkanı Kemal Türkler, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Başkanı Avni Arakalın, Türk-İş Kurucu ve İşçi Sendikaları Birliği Genel Sekreteri Şaban Yıldız, İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Genel Sekreteri İbrahim Güzelce, Lastik- İş Sendikası Genel Başkanı Rıza Kuas, Oleyis Sendikası Mensubu Kemal Nebioğlu, Yaprak-Tütün İşçileri Sendikası Başkanı Hüseyin Uslubaş, İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Başkanı Salih Özkarabay, İbrahim Denizcier, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği İdare Heyeti Üyesi Adnan Arkın, Türkiye Şekerli

⁸³⁰ **Hürriyet, Akşam**, 14 Şubat 1961, s.1-5, Güngör, 27 Mayıs ve Partileşme, s.129.

⁸³¹ **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1961, s.1-5.

⁸³² Sarısır, "Milli Mücadele'den Türk Siyasal Hayatına", s.661.

Sanayi İşçileri Sendikası Başkanı Ahmet Muşlu ve İlaç ve Kimya Sanayi İşçileri Sendikası Başkanı Saffet Göksüzoğlu idi.⁸³³ Bu partinin kurucuları, partinin kuruluş amacının, Türkiye’de işçi sınıfının haklarını korumak olduğunu, aynı zamanda kendilerinin de işçi sınıfının temsilcisi olduklarını dile getirdiler.⁸³⁴

Türkiye İşçi Partisi’nin Genel Başkanlığı’na, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Başkanı Avni Erakalın getirildi. Başkan Yardımcılığı’na Kemal Türker, Genel Sekreterliği’ne Şaban Yıldız, Genel Sayman olarak ise Rıza Kuas seçildi.⁸³⁵

Türkiye İşçi Partisi kurulduktan sonra partinin kurucuları, ilk olarak örgütlenmeye işçiler arasında başladılar. Daha sonra sanayii bölgelerine yöneldiler. TİP ilk örgütünü Kocaeli’de kurdu. Kurucusu ise sendikacı İbrahim Çetkin idi. Kocaeli’den sonra sırayla Ankara, Kocaeli, İzmir, Adana ve Gaziantep’te de örgütler kurdular.⁸³⁶ Kurucular Divan Otel’inde yaptıkları basın toplantısında TİP’in, ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için kurulduğunu, işçinin zaman içinde siyasi partilerin kadroları içinde eriyip kaybolduğunu dolayısıyla TİP’in işçi sınıfının temsilcisi olma amacını taşıdığını açıkladılar.⁸³⁷

TİP kurucuları, örgütlendikleri illerin çok az olmasından dolayı 15 Ekim 1961 genel seçimlerine katılmak istemelerine rağmen katılamadılar. Çünkü yasaya göre bir partinin genel seçimlere katılması için en az 15 ilde örgütlenmesi gerekiyordu. Mehmet Ali Aybar’ın da bu konuya sıcak bakmaması üzerine bu düşünceden vazgeçtiler.⁸³⁸

Türkiye İşçi Partisi Meclisi 31 Ağustos 1961’de altı ilden delegenin katılımıyla toplandı. Toplantıya İstanbul örgütü, 57 delegeyle, Ankara Kocaeli, Mersin ve İzmir 15 delegeyle, Adana ise 9 delegeyle katıldı. Toplantıya katılanların İstanbul hariç çoğu sendikacıydı. Bu toplantıda TİP 21 merkez idare kurulunu seçti.⁸³⁹

1962 yılına gelindiğinde parti kurucuları arasında görüş ayrılıkları baş gösterdi ve bu durum parti kurucularının yeniden lider arama çabası içine girmelerine neden oldu. Cahit Talas, Gazeteci Cemil Sait Barlas, Nadir Nadi, Yaşar Kemal, Esat Çağa ve Mehmet Ali Aybar gibi birçok tanınmış isimler üzerinde duruldu. Nihayetinde sol görüşe sahip geçmiş,

⁸³³ **Hürriyet, Milliyet, Akşam**, 14 Şubat 1961, s.1-5.

⁸³⁴ Artun Ünsal, Türkiye İşçi Partisi (1961-1971), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2006, s.80-81.

⁸³⁵ Güngör, a.g.e. s.129

⁸³⁶ Mehmet Ali Aybar, Türkiye İşçi Partisi Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.139.

⁸³⁷ Aybar, Türkiye İşçi Partisi, s.159.

⁸³⁸ Aybar, Türkiye İşçi Partisi, s.160.

⁸³⁹ Ünsal, Türkiye İşçi Partisi, s.92.

yıllarda Amerika karşıtı tutumu yüzünden CHP ve DP ile karşı karşıya gelmiş ve görevinden uzaklaştırılmış olan Mehmet Ali Aybar üzerinde karar kılındı.⁸⁴⁰

Aybar, TİP Genel Başkanlığı'na seçildikten sonra basına verdiği demeçte partinin, programının ve amacının, Türk Milleti'nin menfaatleri arasında olan ve toplumun yüzde 99'unu oluşturan işçi, ırgat, köylü, memur ve esnaf gibi koskoca bir kesimin menfaati bulunduğu için, bu partinin amacının dış ve iç politikada bu menfaatleri savunan görüş ve isteklerin demokratik yoldan hakim kılmak olduğunu ve bunun sonucu olarak da kendi imkanlarıyla çalışan halk kitlelerini insanca yaşam şartlarına kavuştururken Türkiye'yi de ilk kurtuluş savaşını yapmış, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşıt dünya barışının ve insanlığın hizmetinde her bakımdan tam bağımsız, ülkesi ve ulusu ile bölünmez, halkçı emekten yana, devletçi, devrimci laik, insan haklarına ve sosyal adalete ve güvenliğe dayanan demokratik bir cumhuriyet olarak çağdaş medeniyet yolunda hızla ilerlemek olduğunu söyledi.⁸⁴¹

TİP 1962 yılından itibaren parti faaliyetlerini artırmaya ve adını tüm kamuoyu nezdinde duyurmaya başladı. Behice Boran Nihat Sargın, Doğan Özgüden, Adnan Cemgil, Nazife Cemgil, Fethi Naci, Yaşar Kemal, Kemal Sülker, Yunus Koçak, Cemal Hakkı Selek gibi aydınların bu partiye katılmasıyla birlikte partiye bir canlılık geldi ve 1963 yılının şubat ayında ilk kez parlamentoda temsil edilme olanağına kavuştu ayrıca CKMP'den istifa eden Bağımsız Senatör Niyazi Ağırnaslı ve Bağımsız Senatör Esat Çağa bu partiye geçti.⁸⁴²

TİP 10 Kasım 1962 tarihinde beyaz saray adıyla bilinen hukukçu, gazeteci ve sendikacıların katıldığı büyük bir toplantı yaptı. Bu toplantıda 1961 Anayasası ile uyuşmayan kanunlar ve bu kanunların kaldırılması konusu görüşüldü ve bu toplantıdan sonra çalışmaların başlaması için hukukçulardan oluşan bir komisyon kuruldu. Komisyon kurulduktan sonra derhal çalışmalarına başladı ve anayasaya aykırı olan kanunları tespit etti. Fakat o dönemde bir partinin Anayasa Mahkemesi'ne başvurusu için Meclis'te temsilcisinin bulunması gerekmektedir ve TİP'in Meclis'te temsilcisi bulunmamaktaydı. CKMP Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı'nın TİP'e geçmesiyle birlikte bu sorun ortadan kalktı ve TİP Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkı kazandı. TİP'in bu dönem yaptığı

⁸⁴⁰ Nermin Abadan, Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966, s.228, Güngör, 27 Mayıs ve Partileşme, s.130, Aybar, Türkiye İşçi Partisi, s.164.

⁸⁴¹ Aybar, Türkiye İşçi Partisi, s.167.

⁸⁴² Ünsal, Türkiye İşçi Partisi, s.99-100, Anıl Varel, "Altmışlı Yıllar Türkiye'sinde Sınıf ve Siyaset: Meşruiyet Savaşımı, Siyasal Yükselişi ve İç Bölünmeleriyle TİP", Türkiye'nin 1960'lı Yılları, Hazırlayan Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.402.

başvurularda 20 adet dava açıldı. Anayasa Mahkemesi, bu davaların bazılarında TİP’i haklı görürken bazıları ise bazı kanunların hükümet tarafından değiştirilmesi nedeniyle kendiliğinden düştü.⁸⁴³ TİP ayrıca bu dönemde düşünce özgürlükleri açısından bir sınırlama getiren TCK’nın 141. ve 142. maddelerinin kaldırılması için de Anayasa Mahkemesi’ne başvurdu. Fakat iptal başvurusu bir oy farkıyla reddedildi.⁸⁴⁴

Bu parti 1963 yılında yapılan yerel seçimlere 9 il ve 35 ilçeden katıldı. Seçimler sonucunda İstanbul’dan 20 bin olmak üzere toplamda yaklaşık 35 bin civarında oy topladı ki bu partinin geleceği için umut veren bir gelişmeydi. Fakat parti, 1962 yılının sonlarından itibaren toplantılarının basılması, komünist bir örgüt olarak suçlanma gibi çeşitli saldırılara maruz kaldı.⁸⁴⁵

TİP, ilk kongresini 10 Şubat 1964 tarihinde İzmir’de yaptı. TİP’in kurucularından olan Şaban Yıldız, bu kongrenin önemini “1964 İzmir Kongresi’nde partinin programı kabul edildi. Bu programla Türkiye İşçi Partisi “işçilerin partisi” olmaktan “işçi sınıfı partisi” olmaya geçtiğini somutladı”⁸⁴⁶ şeklindeki sözlerle ifade etti. TİP ikinci programını 1964 yılında İzmir Kongresi’nde kabul etti. Partinin her iki programı da Kemalist reformlara bağlıydı. İlk programda partinin, cumhuriyete ve anayasa bağlı olmayı vatandaşların, kurum ve kuruluşların görevi sayması ve milli iradeye dayalı demokrasiyi savunması dikkat çekiciydi.

1964 programında ise partinin karakterini, “Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış, bütün emekçi sınıf ve tabakaların, ırgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve ücretlilerin, zanaatkarların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatıdır” şeklinde tanımlandı.⁸⁴⁷ Ayrıca bu programda Partinin ikinci programı bir giriş ve “Türkiye’nin Maddi, Sosyal ve Politik Yapısı”, “Kalkınma Yolu”, “Temel İlkeler”, “Vatandaş Neler Getireceğiz” başlıkları altında 4 bölümden oluşmaktaydı.⁸⁴⁸

Programın giriş bölümünde, emekçi halk yığınlarının özgürlükleri ve çıkarları için mücadele edileceği, Anayasa’yı özü ve ilkeleri ile tümüyle uygulanacağı vurgulanmakla

⁸⁴³ Varel, “Altmışlı Yıllar Türkiye’sinde Sınıf ve Siyaset”, s.402-403.

⁸⁴⁴ **Cumhuriyet**, 1 Mart 1963, s.1-5, Gazanfer Kaya, Türkiye’de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımları (Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi Örneği: 1960-1980), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009 Sivas, s.135

⁸⁴⁵ Ünsal, Türkiye işçi partisi, s.100.

⁸⁴⁶ Ünsal, Türkiye İşçi Partisi, s.107.

⁸⁴⁷ Ünsal, Türkiye İşçi Partisi, s.114-115.

⁸⁴⁸ Ebru Gençalp, “Türk Siyasal Yaşamında Ana-Akım Dışı Bir Siyasal Parti ve Propaganda Örneği: TİP ve 1965 Seçimleri”, PICS 2018, Aydın 2018, s.220.

birlikte programda basın özgürlüğünün sağlanması, bunlara aykırı kanunların kaldırılması, sendika kurma hakkının genişletilerek tarımda çalışanların ve memurların da sendikalaşmasının sağlanacağı, toplu sözleşme ve grev hakkının eksiksiz uygulanmasının destekleneceği ve lokavtın yasaklanacağı, sosyal güvenlik olanaklarının geniş kesimleri içine alacak şekilde geliştirileceği ayrıca toprak reformu yapılarak, topraksız köylülere ücretsiz toprak dağıtılacağı gibi ifadeler yer verildi⁸⁴⁹

Partinin gerek 1961 yılında belirlediği ilk programı ve 1964'te 1. Büyük kongrede kabul ettiği ikinci programı gerekse partinin çeşitli yayınları ve yöneticilerin demeç ve konuşmalarından anlaşıldığı kadarı ile partinin genel ideolojisi şöyleydi. Vatandaşların vicdani, dini felsefi inanç ve mezhep özgürlüklerine saygılı olmak. Laiklik ilkesinden anlaşılan görüş, dinin siyasete alet edilmemesi olmakla birlikte asla vazgeçilemez bir görüştü. Partinin asıl amacı olan Türk insanının mutluluğu ve refahını sağlamak. Ulus olarak çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için kalkınmak. Kalkınmayı sağlayacak toplumsal ve ekonomik örgütlenmenin ise ancak sosyal adalet ilkelerine bağlı kalmakla mümkün olabileğinin farkında olmak.⁸⁵⁰

Partinin milliyetçilik anlayışı gereği Türk Milleti'nin içerde ve dışarıda sömürülmesini önlemek. TİP'ne göre kişiliğini kurtuluş savaşında kazanmış olan ve asla ırkçı, saldırgan ve sömürücü bir ideoloji olmayan Türk Milliyetçiliği, halkçılıktan ayrı düşünülmeyeceği gibi, Türk devletine vatandaşlık ilişkisiyle bağlı herkes Türktür ve yurttaşlar arasında asla din, dil, ırk ve mezhep ayrımı yapmaz. Ayrıca bu partiye göre milliyetçilik, siyasal, ekonomik hangi alanda olursa olsun her türlü yabancı baskıya karşı olmaktı.⁸⁵¹

Parti demokrasi konusunda siyasal, sosyal ve ekonomik bir demokrasi anlayışını önemsiyor anayasal kuruluşları da savunuculuğunu yapıyordu. Bu partiye göre demokrasi sadece düzeni ve siyasal hayatı ilgilendiren bir rejim değildi. Demokrasi şekilsel olmaktan çok, sosyal ve ekonomik bir içeriği benimsemesi gerekliydi. Devlet emekten yana olmalı ve yapılan her türlü reformların halkın yararına olabilmesi için halkın, toplum hayatının her bölümünde söz ve karar sahibi olması gerekliydi. Yani Türkiye İşçi Partisi, Türkiye'de sosyalizmin, halka dayanarak ve halkın gücü ve desteğiyle gerçekleştirebileceğini savundu.

⁸⁴⁹ Gazanfer Kaya, Türkiye'de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımı, s.136, Türkiye İşçi Partisi Programı, Karınca Matbaası, İstanbul 1964 s.88.

⁸⁵⁰ Ünsal, Türkiye İşçi Partisi, s.117-118.

⁸⁵¹ Türkiye İşçi Partisi Programı, s.79-80, Ünsal, Türkiye İşçi Partisi, s.121.

Partinin ekonomik kalkınmadaki izleyeceği en önemli yol ise kapitalist olmayan bir yoldu.⁸⁵²

4.2. Anayasanın Halkoyuna Sunulması

4.2.1. Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun

1961 Anayasası'nın, halkoyuna sunulması hakkında kanun tasarısına dair seçim kanunu komisyon raporu 3 Mart 1961 tarihinin 22. birleşik toplantısında Temsilciler Meclisi'nde görüşüldü ve üyeler arasında bu konu üzerinde olumlu görüş sunanlarla birlikte, olumsuz görüş bildirenler de oldu. Örneğin Cemil Sait Barlas, “İhtilâl olmuş, bunu jüstifiye etmek Anayasayı millet oyuna sunmak lâzım. İhtilal, muvaffak olanın emrini dikte ettiğimiz müddetçe meşrudur, onun dediği yollardan geçmek suretiyle meriyete girer. Binaenaleyh, Türkiye gibi, bir darbeden sonra halen tesbit edeceği seçim kanununun yolunu bilmeyen, bulamayan, yani yolunu tesbite uğraşan bir rejimde yaşadığımız anda bu referandumumuzun memlekete sağlayacağı faydaya benim aklım ermedi” şeklinde bir ifade kullanarak referandumun bir yol ve teminat olmadığını söyledi.⁸⁵³

Anayasanın referanduma sunulmasına karşı olan bir başka üye Turan Güneş oldu. Güneş'e göre anayasanın oluşturulması için referandum şart olmamakla birlikte, yeni Türk anayasasının referanduma sunulması, darbeyi yapanları meşrulaştırma yolunda bir adım değildi. Ayrıca Kurucu Meclisi ve Milli Birlik Komitesi'ni meşrulaştırmanın tek yolu eski iktidar partisinin gayrimeşru hale gelmesi idi. Ayrıca Güneş'e göre gayrimeşru hale gelmiş olan eski iktidar partisinin yerine geçen yeni idarenin, meşru olduğunu kabul etmek şarttı. Çünkü yeni idare sahipleri darbeyi yapmakla zaten meşru olduklarını kanıtlamış, dolayısıyla bunu ispat etmek için bir referanduma gerek yoktu. Dahası referanduma ne bir meşruiyet kazanma yolu ne de esas teşkilat kanunu tekniği idi.⁸⁵⁴

Turan Güneş ile anayasanın halkoyuna sunulmasında aynı fikre sahip olan Turhan Feyzioğlu referandumun, tek bir kereye mahsus olmak üzere yapılacağını ve referandumun demokratik bir müessese olduğunu söyledi. Feyzioğlu, ilim heyetinin hazırladığı anayasanın Kurucu Meclis tarafından incelendikten sonra halkın iradesine sunulacağını, ayrıca Millet'in

⁸⁵² Ünsal, Türkiye İşçi partisi, s.123-124.

⁸⁵³ TMTD, Cilt: 1, B:22, s.458-459.

⁸⁵⁴ TMTD, Cilt: 1, B:22, s.460-461.

Anayasayı reddetmesi durumunda ise yeni bir Temsilciler Meclisi seçilerek yeni bir anayasa hazırlanacağını dile getirdi.⁸⁵⁵

Muammer Aksoy'a göre ise anayasa 1, 157 ve 491 olmak üzere üç kanunda yer almakta ve bu kanunların birbirlerini kaldırmayan hükümleri geçici anayasada bulunmaktaydı. 157 sayılı kanunun 39. Maddesine göre bu kanunlar ancak Temsilciler Meclisi ve Milli Birlik Komitesi üyelerinin üçte iki çoğunluk sağlamalarıyla değiştirilebilirdi. Ayrıca 157 sayılı kanunda referandumun yapılması ile ilgili hüküm bulunmaktaydı. Dolayısıyla referandum konusunun tartışılması gereksizdi.⁸⁵⁶

Anayasanın halka sunulması ile ilgili kanun hükümleri Temsilciler Meclisi'nde tartışıldıktan sonra seçim komisyonu tarafından kabul edildi. On maddeden oluşan halkoyu kanunun hükümleri şöyleydi. Seçmen yeterliliği bulunan her vatandaş seçmen kütüğüne kayıtlı olduğu takdirde referanduma katılabilir ve üzerinde “evet” ve “hayır” yazılı pusulayı kullanarak oy verebilirdi. Anayasanın halkoyuna sunulması ve bununla ilgili uygulamalar seçim yönetmeliğine göre kurulan seçim kurullarınca yürütülmekteydi. Referandum ile ilgili bütün işlemleri örneğin seçim sırasında lazım olan araç ve gereçlerin zamanında ulaştırılması, iki ayrı renkte ve üzerinde “evet” ve “hayır” yazılı oy pusulasını gerektiği kadar ve eşit sayıda ve zarfların oyun rengini belli etmemek şartıyla bastırılması gibi bütün hazırlıkları Yüksek Seçim Kurulu tarafından yapılacaktı.⁸⁵⁷

Anayasanın halkoyuna sunulmasında siyasi partiler tarafından yapılacak propaganda dahil seçim öncesi işleri, seçim günü işleri, seçim sonrası işleri, itiraz ve şikayetler, suçlar ve cezalar ile kavuşturma usul ve şekilleri ve milli hükümler bakımından seçmen kütükleri ve seçimleri temel hükümler hakkındaki kanunun bu kanuna aykırı olmayan hükümleri uygulanacaktı. Sandık ilçe ve il seçim kurullarında düzenlenecek tutanaklarda, seçmen sayısı, halkoyuna kullanılan oy sayısı, geçerli olan oy sayısı, anayasaya evet oyu verenlerin sayısı, hayır oyu verenlerin sayısı ayrı ayrı gösterilecekti. İl Seçim kurulları il birleştirme tutanağında belirtilen sonuçları derhal Yüksek Seçim Kurulu'na bildirecek ve tutanağın tasdikli bir suretini gösterecekti. Geçerli oyların yarısından çoğu evet ise anayasa Türk Milleti'nce kabul edilmiş olacaktı⁸⁵⁸ Bu kanun 1 Nisan 1961 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.⁸⁵⁹

⁸⁵⁵ TMTD, Cilt: 1, B:22, s.462-463.

⁸⁵⁶ TMTD, Cilt: 1, B:22, s.464.

⁸⁵⁷ TMTD, Cilt: 1, B:22, s.465,467.

⁸⁵⁸ **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1961, s.1-5.

⁸⁵⁹ RG No:10771, 1 Nisan 1961, s.3749

4.2.2. Anayasanın Halkoylaması Kampanyası ve Partilerin Faaliyetleri

27 Mayıs 1961 tarihinde darbenin birinci yıl dönümünde yeni anayasa, Kurucu Meclis'in yoğun çalışmaları ve üyeler arasında yapılan müzakerelerin sona ermesinin ardından ortak bir kararla kabul edildi ve halkoyuna sunulması için hazır hale getirildi. Yeni anayasanın bütün maddelerinin onaylanması için Temsilciler Meclisi ve Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında oylama yapıldı. 262 Kurucu Meclis üyesinin katıldığı oylamada 260 üye oy kullandı ve oylama sonucunda anayasanın halkoyuna sunulmasına 260 kişi olumlu oy verdi. Üyelerden iki temsilci ise çekimser kaldı. Bunlar Cemal Gürsel kontenjanından Meclis'e giren CHP'li Orhan Köprülü ve Tabipler Odası Temsilcisi CKMP Ordu İl Başkanı Yekta Karamustafaoğlu idi. Milli Birlik Komitesi üyesi Cemal Madanoğlu ise İstanbul'da bulunduğu için oy kullanamadı.

Anayasa çalışmalarının tamamlanmasının ardından Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel ile Temsilciler Meclisi Başkanı Kazım Orbay bir konuşma yaptı. Orbay ve Gürsel bu konuşmada hürriyet mücadelesinin son safhasının kapandığını söyledi ve anayasanın memlekete hayırlı ve uğurlu olmasını diledi.

Orbay ve Gürsel'in konuşmasının ardından Kurucu Meclis Başkanlığı bütün siyasi partilere bir mektup göndererek referandum için seçmenleri uyarmaya başlamalarını, ayrıca bir de yazı göndererek halkoylamasına hazırlanmalarını istedi.⁸⁶⁰ Kurucu Meclis'in bu isteği üzerine bütün siyasi partiler derhal seçim hazırlıklarına başladılar.

Milli Birlik Komitesi, yapmış olduğu toplantılar sonunda Basın İrtibat Bürosu aracılığıyla bir bildiri yayınladı. Bu bildiride halkoylamasının kesin tarihinin 9 Temmuz 1961 olarak belirlendiğini kamuoyuna duyurdu.⁸⁶¹

Anayasanın halkoyuna sunulması kararının alınmasının ve 22 Haziran 1961 tarihinden itibaren bütün partilere yalnızca anayasanın halkoyuna sunulması konusunda propaganda serbestliği getirilmesinin⁸⁶² hemen ardından, bütün partiler yeni anayasanın halkoyuna sunulması ve kabul edilmesi için bütün güçleriyle yeni anayasayı destekleme kararı aldılar. Bu amaçla büyük kampanyalar açmak için hazırlıklara başladılar ve yurt gezilerine çıkma kararı aldılar. Bu geziler, genel seçim kampanyalarından farklı olarak vatandaşları uyarmak için değil, yeni anayasayı vatandaşa duyurmak için yapıldı. Ayrıca partiler teşkilatları aracılığıyla seçmenlerin anayasaya beyaz oy vermesini sağlamak

⁸⁶⁰ **Hürriyet, Akşam**, 29 Mayıs 1961, s.1-5.

⁸⁶¹ **Hürriyet**, 21 Haziran 1961, s.1-5.

⁸⁶² **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1961, s.1-5.

amacıyla teşkilatlarına birer genelge yollayarak anayasaya “evet” demelerini istediler. Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, ise vatandaşların anayasaya evet oyu kullanmalarının, evet oyunun demokratik düzeni kurmanın ilk ve tarihi şartı olduğunu ifade etti.⁸⁶³

4.2.2.1. CHP’nin Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri

CHP yönetimi, Anayasanın halkoyuna sunulması kararı alınmasının ardından propaganda faaliyetlerine hızlı başladı. Bu amaçla ilk olarak gezi programlarını planlamak üzere üç ayrı toplantı yaptı. Bu programa göre başta Genel Sekreter İ. Rüştü Aksal olmak üzere bütün CHP idareci kadrosu yurdu dolaşacak ve yeni anayasayı halka anlatacaklardı. CHP seçim kampanyasını başlatmadan önce yeni anayasa hakkında görüşlerini açıklayan bir de bildiri yayınladı. Bu bildiride normal demokratik rejimin, bütün kurallarıyla kurulması ve hedefine ulaşması için CHP’nin bütün gücü ve samimiyetiyle yardımcı olmayı kendisine vazife bildiği, kabul edilen anayasanın, üzerinde siyasi partilerin ve bağımsızların ittifak ettikleri milli bir eser vasfını taşımakta olduğunu ifade etti. Ayrıca yeni anayasada, yıllardan beri programı ve ilk hedefler beyannamesi ile vatandaşlara vaat ettiği bütün prensiplerin ve müesseselerin yer aldığını görmekle mutlu olduğunu açıkladı.⁸⁶⁴ CHP Genel Sekreter Yardımcısı Orhan Öztrak’ın da ifade ettiği gibi, anayasayı halka anlatmak ve bu süreçte çaba göstermek milli bir görevdi.

CHP kampanya boyunca yeni anayasayı halka anlatmak için yurt gezilerinin yanında radyodan konuşmalar yaparak kamuoyuna seslendi. CHP adına konuşan Prof. Turhan Feyzioğlu, CHP olarak anayasanın arkasında olduklarını söyleyerek ve halktan anayasaya “evet” demesini istedi, ayrıca Türkiye’nin verdiği “hürriyet mücadelesinde”, Türk Milleti’nin ve Türk Silahlı Kuvvetleri’nin azim ve gayretini övdü. Feyzioğlu’na göre anayasa milli bir eserdir ve vatandaşın bu milli esere 9 Temmuz’da sandık başına giderek “evet” demesi “vatandaşlık vazifesiydi”⁸⁶⁵ Feyzioğlu, İstanbul Taksim Meydanı’nda gençlere yönelik başka bir konuşmasında ise CHP’nin bu süreçteki görüşlerini açıkladı. Feyzioğlu’na göre yeni anayasanın uyanık ve gerçek bekçileri gençlerdi. Yeni anayasa ne kadar iyi olursa olsun o anayasaya ruh verecek olan ve bunu uygulayacak olan insanların ruhuydu.⁸⁶⁶

⁸⁶³ **Hürriyet, Milliyet**, 5 Temmuz 1961, s.1-5.

⁸⁶⁴ Fatih Tuğluoğlu, “1961 Anayasa Referandumu ve DP Tabanı”, Gazi Akademik Bakış, Cilt:12, Sayı:24, Yıl: 2019, s.139.

⁸⁶⁵ **Hürriyet**, 1 Temmuz 1961, s.1-5.

⁸⁶⁶ **Hürriyet, Milliyet**, 3 Temmuz 1961, s.1-5.

Kampanya boyunca CHP adına anayasayı geniş kitlelere anlatmak için radyoda halka hitap edenlerden birisi de Genel başkan İsmet İnönü oldu. İnönü'ye göre yeni anayasa ülkeyi yeni bir emniyet ve gelişme dönemine götürecekti. Çünkü anayasa tecrübelerin ve ıstırapların ürünüydü. Ona göre bu anayasa ile siyasetçilerin “demokrat rejimi” bozma ve değiştirme tehlikesi ortadan kalkacak ve sosyal haklar güvence altına alınacaktı. Referandum sürecinde yapılan ilk miting ise CHP'nin Taksim'de yaptığı referandum mitingi oldu. Bu mitingde konuşan İnönü'ye göre yeni anayasa, iktidarda bulunan devlet liderlerinin görevlerini kötüye kullanmalarını engelleyecekti çünkü yeni anayasa geçmiş tecrübe ve ıstıraplardan dersler çıkarılarak hazırlanmıştı. İnönü, konuşmalarında yeni anayasaya bir grubun ve partilerin üzerinde vurgusunu yapmakla birlikte “*anayasa her manasıyla cemiyetimizin müşterek malıdır*” görüşünü seslendirerek halkı bu sorumluluğa sahip olmaya çağırdı.⁸⁶⁷

4.2.2.2. CKMP'nin Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri

CKMP Genel Kurulu, anayasanın halkoyuna sunulması ile alakalı bir bildiri yayınladı. Bu bildiride Kurucu Meclis tarafından kabul olunan yeni anayasanın halkoyuna sunulmasında ve desteklenmesine oy birliğiyle karar verdikleri vurgulandı⁸⁶⁸ Bu kararın ardından CKMP yurt gezisine çıkarak anayasayı halka anlatma kararı aldı.

CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, yeni anayasayı halka anlatmak ve anayasanın ülkeye getireceği yenilikler hakkında halkı bilgilendirmek için yurt gezisine çıkanların başında yer aldı. İlk kongresini Aksaray'da yapan Osman Bölükbaşı, milletin yeni düzeninde rol oynayacak insanları seçerken geçmişleri ve yapacakları işlerle değerlendirmeleri gerektiğini söyledi.⁸⁶⁹ Bölükbaşı, Kırıkkale kongresinde de yeni anayasayı överek başka milletler uzaya çıkarken Türk Milleti'nin yerinde sayamayacağını ve yeni anayasa ile birlikte cehaletten ve sefaletten kurtulmuş bir Türkiye inşa etmeye mecbur olduklarını aynı zamanda kadınlarında erkeklerle eşit hizmetlerde bulunmaları gerektiğini söyledi.⁸⁷⁰

Anayasanın halkoyuna anlatılması amacıyla CKMP adına radyoda konuşan Abdülhak Kemal Yörük ise son on beş yıldır devam eden siyasi mücadelenin, yeni anayasa

⁸⁶⁷ **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1961, s.1-5.

⁸⁶⁸ **Hürriyet**, 30 Mayıs 1961, s.1-5.

⁸⁶⁹ **Akşam**, 31 Mayıs 1961, s.1-5.

⁸⁷⁰ **Hürriyet**, 3 Temmuz 1961, s.1-5.

ile sonuçlandığını, uzun zaman süren rejim bunalımının yeni anayasa ile birlikte sona ereceğini ifade etti ve halktan anayasaya “evet” demesini istedi.

4.2.2.3. YTP’nin Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri

Anayasanın halka sunulması kapsamında radyoda konuşan YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, yeni anayasanın bazı yerlerinde elbette ki eksikleri ve her vatandaşın tamamını tatmin etmeyen taraflarının olduğunu, fakat yeni anayasanın tamamı değil, sadece bu noktası üzerinde durulduğu takdirde, ülkenin bu konuda hiçbir zaman bir ilerleme kaydedemeyeceğini ve bir anayasa sahip olamayacağını söyleyerek halktan anayasaya evet demesini istedi.⁸⁷¹

4.2.2.4. MSP’nin Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri

Memleketçi Serbest Parti, anayasaya evet denilmesi yönünde başlatılan kampanyanın içinde yer alan partilerden biri oldu. Bu parti, anayasanın bazı eksiklerinin olduğunu kabul etmekle birlikte genel anlamda halkın yeni anayasaya evet demesini istedi.

Partinin bu görüşünü radyo konuşmasında dile getiren Parti Sözcüsü Akif İyidoğan, insan eseri olan bir anayasada, bazı eksiklerin bulunmasının doğal olduğunu ve hâkim teminatı ve mahkeme istiklali bakımından anayasanın getirdiği hükümlerin en ileri demokrasilerden de ileri olduğunu söyledi. İyidoğan, ayrıca bütün kuvvet ve gayretleriyle yeni anayasayı desteklemekte parti olarak azimli olduklarını ifade etti.⁸⁷²

Memleketçi Parti Genel Başkanlığı’na getirilen, Temsilciler Meclisi üyesi ve eski Bayındırlık Bakanlarından olan General Fahri Belen de anayasanın halkoyuna sunulması ile ilgili olarak, anayasalarda eksikliklerin olabileceğini ve çeşitli doktrinlerin ve fikirlerin yaşandığı bir dünyada, milletin büyük bir kitlesinin sağduyuya sahip olduğunu anlamaktan mutlu olduğunu söyledi ve halktan anayasaya evet oyu vermesini istedi.⁸⁷³

4.2.2.5. AP’nin Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri

Yeni anayasanın halka sunulması için başlatılan evet kampanyası sürecinde Adalet Partisi Genel Kurulu yeni anayasa hakkında bir tebliğ yayınladı. Bu tebliğde, anayasanın gerek şekil gerekse içerik bakımından bazı eksiklerinin veya fazlalıkların olduğu ifade edildi. AP nin bu tebliği siyasi çevrelerde ve basında yeni anayasaya AP’nin “hayır” diyeceği şeklinde yorumlandı ve başta Devlet Başkanı Cemal Gürsel olmak üzere parti

⁸⁷¹ **Akşam**, 4 Temmuz 1961, s.1-5.

⁸⁷² **Hürriyet**, 29 Haziran 1961, s.1-5.

⁸⁷³ **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1961, s.1-5.

liderleri tarafından tepkiyle karşılandı. Cemal Gürsel “onlar yeni anayasaya “hayır” demek niyetindeler. Kendileri bilirler...” diyerek AP’ye olan tepkisini gösterdi.

Bu tebliğ aynı zamanda AP’nin kendi içerisindeki örgütlerinde de tepkiye neden oldu. Örneğin AP Genel İdare Kurulu Üyesi ve aynı zamanda Gençlik Kolları Başkanı Doç. Mukbil Özyörük, AP’nin bu şekilde hareket etmesine tepki gösterdi ve partisinden istifa etme kararı aldı.⁸⁷⁴

AP, seçim kampanyası boyunca gerek radyo gerekse yaptığı geziler esnasında yaptığı konuşmalarda anayasaya doğrudan hayır dememekle birlikte üstü kapalı olarak bunu dile getirdi. Örneğin AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, İzmir’de yaptığı konuşmada “merkez idare kurulu olarak anayasa hakkındaki fikirlerimizi açıkladık. Vatandaşları sandık başına davet ettik. Bundan ayrı olarak anayasa hakkında vatandaşın nabız ve görüşünü yoklamaya fırsat bulamadık. Bu şartlar altında kongrelerini yapmayan, vatandaşın oyunu almayan bir parti olarak yine vatandaş hakkında söz söylersek bu vartandaşa baskı ve demokrasi prensiplerine aykırı olmaz mı?” dedi.

Gümüşpala, Bornova’da yaptığı konuşmada ise genel merkez olarak anayasaya evet demeye karar verdiklerini fakat bu kararın vatandaş zorlamak anlamına gelmediğini, vatandaşların her konuda fikirlerinde serbest olduklarını, yalnız bütün vatandaşların sandık başına muhakkak gitmeleri ve oylarını kendi hür iradeleriyle kullanmaları gerektiğini söyledi.⁸⁷⁵ AP’nin, kampanya süresi boyunca “hayırda hayır vardır”, referandum adında bir papaz gelecek ve Türkiye din değiştirecek” gibi sloganlar kullanması da dikkat çekiciydi.⁸⁷⁶

4.2.2.6. MBK, Diğer Parti ve Kuruluşların Halkoylaması Öncesi Faaliyetleri

Milli Birlik Komitesi üyeleri, 9 Temmuz 1961 tarihinde, yapılacak olan halkoylamasına halkın katılmasını sağlamak, yeni anayasayı halka tanıtmak aynı zamanda vatandaşları yeni anayasaya evet demesi için ikna etmek üzere yurt gezilerine çıkma kararı aldılar. Ayrıca Milli Birlik Komitesi üyeleri, menfi din propagandalarının önlenmesi için bir tebliğin devamlı olarak ve çeşitli vasıtalarla yayınlanmasına karar verdiler.

Yurt gezisine çıkan Milli Birlik Komitesi üyelerinden Albay Sami Küçük Denizli, Aydın, Muğla, Köyceğiz, Fethiye, İzmir ve Uşak’ta, Albay Mucip Ataklı ve Kurmay Binbaşı Emanullah Çelebi Diyarbakır, Bingöl, Siirt, Van, Mardin, Urfa ve Elazığ’da, Kâmil

⁸⁷⁴ **Hürriyet**, 28 Haziran 1961, s.1-5.

⁸⁷⁵ **Hürriyet**, 1 Temmuz 1961, s.1-5.

⁸⁷⁶ Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.408- 409.

Karavelioğlu Malatya, Maraş, Gaziantep, Antakya, Adana ve Kayseri’de, Milli Birlik Komitesi Sekreteri Sezai Okan, Edirne Gelibolu, Kırklareli, Keşan Tekirdağ, İstanbul, Adapazarı ve Zonguldak’ta, Kur. Yrb. Suphi Karaman, Çorum, Amasya, Ankara Çankırı, Kastamonu, Sinop, Ordu, Samsun ve Perşembe’de, Albay Haydar Tunçkanat, Bandırma, Eskişehir, Kütahya Bilecik, Bursa, Ayvalık, Balıkesir, Manisa ve Çanakkale’de Kurmay Albay Osman Köksal Erzincan, Erzurum, Kars ve Sivas’ta, Kadri Kaplan, Konya, Antalya, Burdur, Isparta ve Afyon’da Sıtkı Ulay, İzmir, İstanbul, Ekrem Acuner, Tokat’ta halka anayasayı anlattılar. Üyeler, gittikleri yerlerde yeni anayasanın, Atatürk ilkelerine bağlı, başka ülkelerin anayasalarından uyarlanmamış, kişi hak ve hürriyetlerini koruma altına alan ve iktisadi, toplumsal ve kültürel alanlarda geri kalmış milletlerin kalkınması için her türlü önlemi alan bir anayasa olduğunu vurguladılar⁸⁷⁷

Milli Birlik Komitesi üyesi Albay Haydar Tunçkanat, Balıkesir Ayvalıkta, halktan 9 Temmuz’da yapılacak olan halkoylamasına bütün halkın katılması gerektiğini belirterek bütün dünya milletlerinin gözünün, Türkiye’nin üzerinde olduğunu, yeni anayasaya hayır denildiği takdirde yeni bir Kurucu Meclis’in kurulacağını ve bu Meclis’in yeni bir anayasa hazırlayacağını, fakat bu anayasanın halkoyuna sunulmayacağını ve bütün bunların zaman kaybına neden olacağını dile getirdi.⁸⁷⁸

Milli Birlik Komitesi’nden başka Kemalist Gençlik ve Güven Partisi de yeni anayasaya evet diyen partiler arasında yer aldı. Güven Partisi Genel Başkanı, yaptığı radyo konuşmasında anayasaya hayır denilmesi durumunda bütün her şeyin geri kalacağını, evet denilmesi halinde ise işlerin normal yoluna gireceğini söyleyerek halktan anayasaya evet demesini istedi⁸⁷⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı da yeni anayasayı İslam dini açısından ele alarak, bu konuda bir beyanname yayınladı. Bu beyannamede *“İslam dini görüşü ile anayasamız” başlığı altında bir beyanname yayınladı. Milli Birlik Komitesi aracılığıyla tüm yurda dağıtılan bu beyannamede “devletin sosyal iktisadi, siyasi ve hukuki temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırmaktan sakınmak bunun siyasi veya şahsi çıkar ve nüfuz sağlamak gibi maksatlar için istismarına çok elverişli olmasındandır. Kur’an’ın hükümlerini eski devirlerin örflerine göre anlamış olan atalarımızın noktai nazarını aynen tatbik bugünün örfi müsaade etmez. Fakat halkın çoğunluğunda ki saf ve temiz dini hisleri*

⁸⁷⁷ Hürriyet, 1 Temmuz 1961, s.1-5.

⁸⁷⁸ Hürriyet, 4 Temmuz 1961, Cumhuriyet, 1 Temmuz 1961, s.1-5.

⁸⁷⁹ Hürriyet, 2 Temmuz 1961, s.1-5.

tahrik ederek bundan kamu düzenini bozacak bir cereyan peyda etmek milletimizin huzur ve selametine ve ilerlemesine büyük zararlar getirir. Din kurallarını hükümet işlerine böyle kötüye kullanma vasıtası haline getirmek isteyenleri anayasanın peşinen önlemesi, bizzat dinin hürriyetine ve asaletine yapılan bir hizmettir” dedi. Diyanet İşleri Başkanlığı beyannamede son olarak “yeni anayasa, bütün anayasaların en sonuncusu ve bize göre en uygundur onu desteklemek, sosyal hayatımıza istikrar getirecek. 27 Mayıs’tan evvel ki huzursuzluklara mahal verilmeyecektir.” diyerek halktan anayasaya evet demesini istedi.

İstanbul Barosu Başkanı Avukat Müvaffak Benderli, gençlik kuruluşları, işçi ve esnaf sendikaları temsilcileri yurdun çeşitli yerlerinde anayasayı anlatan ve halkın buna büyük çoğunlukla katılması ve anayasaya evet demelerini tavsiye eden çalışmalarda bulundular.⁸⁸⁰ Siyasi parti liderleri ve Milli Birlik Komitesi üyelerinin dışında Temsilciler Meclisi Üyesi ve Anayasa Komisyonu Üyesi olan Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Prof. Bedrettin Tuncel, Derviş Sami Tasman, İbrahim Öktem, Raif Aybar vatandaşın yeni anayasaya evet demesi için başlatılan kampanyanın içinde yer aldılar ve vatandaşlardan, halkoylamasında anayasaya evet oyu kullanmasını istediler.⁸⁸¹

Anayasanın halkoyuna sunulması Yassıada mahkumları arasında da bir gündem konusu oldu. Yassıada mahkumlarından Hadi Hüsman bu konuda ilk başta Yassıada mahkumlarının da halkoylamasına katılması için hazırlıklar yapıldığını, kendilerine, üzerinde Yüksek Seçim Kurulu’nun mühürünün basılı olduğu pembe renkli seçmen kartları verildiğini söyler. Hüsman, ayrıca bu konuda Yassıada Komutanı Tarık Güryay’ın mahkumlara anayasaya evet oyu vermeleri için ikna etme yoluna girdiğini dahası damarlarında Türk kanı taşıyan herkesin evet oyu vermeye mecbur olduğunu aksi takdirde Türklüğünden şüphe edilmesi gerektiğini söyleyerek kendilerini bu konuda etkilemeye çalıştığını ifade eder. Hüsman, adada bulunan mahkumlardan bazılarının kendilerini anayasayı ihlal etmiş bir suçlu gösteren anayasaya evet oyu vermek istemediklerini bazılarının ise askeri idarenin bir an önce gitmesi ve sivil idarenin iktidara gelmesinin doğru olacağını düşündüklerini dolayısıyla anayasaya hayır oyu vereceklerin veya hiç oy kullanmayacakların sayısının fazla olabileceğinin düşünülmesi üzerine, oy sandıklarının askeri birlik ve kurumlardan belirli uzaklıkta bulunmaları gerektiği, Yassıada’nın bir Askeri

⁸⁸⁰ **Cumhuriyet**, 2 Temmuz, 1961, s.1-5.

⁸⁸¹ **Akşam**, 26 Haziran 1961, s.1-5.

Garnizon halinde olduğu gerekçesiyle mahkumlara oy kullandırmaktan vazgeçildiğini söyler.⁸⁸²

Tarık Güray'ın bu konudaki eğilimlerini dile getiren Hadi Hüsman'ı Rıfıkı Salim Burçak'ta destekler. Burçak, Hadi Hüsman'ın sözlerine ilaveten Tarık Güray'ın, Haluk Timurtaş'ı yanına çağırarak anayasaya hayır oyu verilmesi için propaganda yaptığı gerekçesiyle çıkıştığını ve kendisine açık bir şekilde hangi yönde oy kullanacağını sorduğunu, Timurtaş'ın ise anayasada kendilerini mahkum eden bir ibarenin bulunduğunu, bu konuda kendilerini suçlu görmediğini, mahkemenin bile böyle bir karara varmadığı halde anayasaya böyle bir hükmün konulmasından dolayı oy kullanmayacağını söylemesi üzerine Güray'ın *“siz hala kendinizi suçsuz mu sayıyorsunuz? Görürsünüz siz, siz kendinizi meşrumu sayıyorsunuz? Hepiniz göreceksiniz”* dediğini ifade eder. Burçak, Güray'ın Timurtaş'tan başka Hikmet Bayur'a da anayasa konusunda fikrini sorduğunu, Bayur'un ise Atatürk inkılapları ile ilgili olan kısımlarını beğendiğini ancak nispi seçim sistemi ile başlangıç kısmında yer alan eski iktidarı gayrimeşru gösteren kısmın gereksiz ve tehlikeli bulunduğunu söylediğini dile getirir.⁸⁸³

4.2.2.7. Anayasanın Halkoylamasına Sunulmasının Sonuçları

Siyasi partilerin, Milli Birlik Komitesi üyelerinin ve çeşitli kuruluşların, yeni anayasanın halkoyuna sunulması ve vatandaşların anayasaya evet demeleri için başlattıkları kampanyalar 6 Temmuz 1961 tarihi itibarıyla sona erdi. Bu tarihten itibaren siyasi partilere, Milli Birlik Komitesi'ne ve diğer kuruluşlara halkoylamasının yapıldığı güne kadar hiçbir şekilde anayasa hakkında olumlu ya da olumsuz konuşmama yasağı getirildi.

9 Temmuz 1961 tarihinde yeni anayasa halkoyuna sunuldu. Oylama sabah saat 5'te başladı ve akşam saat 7 de sona erdi. Devletin bütün güçleri, köylere kadar uzanan Yüksek Seçim Kurulu'nun bütün faaliyetlerine yardımcı oldu. Valiler, kaymakamlar, bucak müdürleri, muhtarlar ve bunlara bağlı emniyet kuvvetleri seçim kurullarının ve vatandaşın itiraz, şikâyet ve dilekleri için görev başında bulundular. Bu arada Başkent radyosu sıklıkla vatandaşları sandık başına çağırarak oy kullanmaları ve oy kullanmanın milli bir görev olduğunu, aynı zamanda seçim günü sokağa çıkma yasağının olmadığını, halkın serbestçe dolaşabileceğini duyurdu.⁸⁸⁴ Alınan bu tedbirler sayesinde oylama günü, genel olarak memlekette, düzeni bozacak herhangi bir olumsuz olay cereyan etmedi.

⁸⁸² Hüsman, Hatırladıklarım, s.175-178.

⁸⁸³ Rıfıkı Salim Burçak, Yassıda ve Öncesi, Çam Matbaası, Ankara 1976, s.213-216.

⁸⁸⁴ Cumhuriyet, 10 Temmuz 1961, s.1-5.

Türk tarihinde ilk kez yapılan bu halkoylamasının en önemli özelliğinden birisi kırk yıl boyunca oy hakkı olmayan ordu mensuplarının da bu seçimlerde siyasi haklarını kullanarak oy kullanmalarıydı.

Oylama sonuçlarına bakıldığında, oy sandıklarından çıkan kesin sonuca göre 12 milyon 735 bin seçmenden 10 milyon 322 bin 169'u sandık başına giderek oy kullandı. Bunlardan 10 milyon 282 bin 561 oy geçerli sayıldı, 39 bin 608 oy ise geçersiz sayıldı. Ülke genelinde katılım yüzde 76,46 olarak hesaplandı. Bunların 3 milyon 934 bin 370 seçmen "hayır" 6 milyon 348 bin 191 seçmen ise "evet" dedi.⁸⁸⁵ Bu sonuçlara göre büyük çoğunluğun yani yüzde 61,74'ünün evet, yüzde 38,26'sının hayır kararı vermesiyle yeni anayasa kabul edildi. Anayasaya hayır diyen iller İzmir (50.2), Aydın (56.0), Manisa (56.1), Denizli (51.1), Kütahya (58.2), Zonguldak (53.1), Sakarya (52.8), Samsun (57.0), Bursa (52.9), Çorum (52.2) oldu.⁸⁸⁶ Doğu illerinin çoğunda hemen hemen yüzde 90 evet oyu çıktı. Batı bölgelerinde, evet ve hayır oyları paralel giderken bazı illerde hayır oyu çoğunlukta idi. Ülke genelinde 97.7 oranla evet oyunun en çok kullanıldığı il Mardin olurken, 95'lik oranla Tunceli en çok evet oyu kullanan ikinci il oldu. En çok hayır oyu kullanan il ise 58.2'lik oranla Kütahya oldu.⁸⁸⁷

Seçim sonuçlarının açıklanmasından yeni sonra anayasanın halkoyuna sunulması ve seçimler için hazırlanan seçmen kütüklerindeki eksikliklerden dolayı birçok seçmenin oy kullanamadığı ortaya çıktı. Ayrıca sandıklarda yeterli sayıda kırmızı oy pusulasının bulunmaması, oy zarflarının ince olması, gün ışığından dolayı zarf içindeki kırmızı oy pusulasının belli olması, oy kabinlerinin oy verme şartlarına uygun olmaması gibi birçok aksaklıklar ve noksanlıkların olduğu görüldü. Bu aksaklıkların yaşanmasından dolayı birçok vatandaş oyunu kullanamadı. Bu durum halkın tepkisine neden oldu. Seçmen kütüklerinde yaşanan bu aksaklıklara sadece halk değil, siyasi parti ve Milli Birlik Komitesi üyeleri de tepki gösterdi. Örneğin YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, seçmen kütüklerinde birçok aksaklıkların olduğunu bu durumun genel seçimlerde sıkıntıya sebep olacağını ve aksaklıkların giderilmesi için parti olarak da harekete geçtiklerini açıkladı Temsilciler

⁸⁸⁵ **Hürriyet**, 20 Temmuz 1961, s.1-5, Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s. 410.

⁸⁸⁶ Bener Karakartal, "Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:38, Sayı:3-4, s.175.

⁸⁸⁷ Ayrıntılı olarak bkz, Halkoylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2008, s.197- 238, Önder Duman, "Anayasaya Hayır Demek": 1961 Anayasa Referandum ve Samsun, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Güz 2018; (25): s.233.

Meclisi'nde büyük çoğunlukta olan CHP ise seçmen kütüklerinde yaşanan bu aksaklıklara tepki gösteren partiler arasında yer aldı.⁸⁸⁸

Bu aksaklıklara rağmen halkın büyük çoğunluğunun anayasaya evet oyu kullanması başta Devlet Başkanı Cemal Gürsel olmak üzere parti liderleri tarafından da memnuyetle karşılandı. Devlet Başkanı Cemal Gürsel, halkın büyük çoğunluğunun anayasaya evet demesinden büyük memnurluk duyduğunu, Türk Milleti'nin dik durduğunu ve her şeye rağmen doğru yolu bulmakla asaletini gösterdiğini söyledi. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de seçim sonuçlarından büyük memnurluk duyduğunu dile getirdi.⁸⁸⁹ CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı sonuçlardan memnun olduğunu dile getirerek anayasayı övdü ve yeni anayasa ile rejim ve hürriyet kavgalarının sona erdiğini söyledi.⁸⁹⁰ İçişleri Bakanı Nâsır Zeytinoğlu ise seçim gününün güvenlik açısından sakın geçtiğini yurdun çeşitli yerlerinde yetmiş kadar olay yaşandığını bunların ise önemli olmadığını bunların basit propaganda suçları olduğunu ifade etti.⁸⁹¹

Her ne kadar yeni anayasa büyük çoğunluğun evet oyu kullanması ile kabul edilmişse de anayasaya hayır oyu kullananların sayısında azımsınmayacak kadar az değildi. Dolayısıyla hayır oyunun yüksek oranda olması basında ve kamuoyunda tartışmalara neden oldu. Genel ve ortak kanı, kapatılan DP tabanının hayır oyu kullandığı ve vatandaşların oy verirken yeni anayasanın getireceği yenilikleri dikkate almadığı yönünde idi. Bunun yanında anayasanın hazırlık aşamasında DP'nin dışlanmış olduğu, Kurucu Meclis üyelerinin büyük çoğunluğunun CHP'den seçildiği ve DP lilerin bu Meclis'te yer almadığı, propaganda sürecinde partilerin hatalı politika takip ettikleri gibi görüşler ileri sürüldü.⁸⁹²

Türkiye'de yapılan anayasa halkoylamasına yabancı ülkelere de olumlu tepkiler geldi. Mew York Times Gazetesi Türkiye'de anayasa için yapılan referandum hakkında yazdığı makalede "Türkler yeni anayasa için yapılan referanduma evet demekle demokrasiye dönüşün ilk atılmışlardır." Diyerek sonuçlardan ne kadar memnun olduğunu dile getirdi. New York Times Gazetesi referandum hakkındaki makalesinde ayrıca şunları söyledi. "Yeni kabul edilen anayasaya göre ekim ayında yapılacak genel seçimlerle yeni bir sivil parlamento ve sivil hükümet tesis edilecektir. Yeni anayasa insan hakları ve hürriyet, toprak reformu, siyasal teminat çalışma ve grev yapma haklarını getirmektedir. Bundan

⁸⁸⁸ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 11-12 Temmuz 1961, s.1-5, Duman, "Anayasaya Hayır Demek", s.233.

⁸⁸⁹ **Hürriyet**, 12 Temmuz 1961, s.1-5.

⁸⁹⁰ **Hürriyet**, 17 Temmuz 1961, s.1-5.

⁸⁹¹ **Hürriyet**, 11 Temmuz 1961, s.1-5.

⁸⁹² Tuğluoğlu, "1961 Anayasa Referandum ve DP Tabanı", s.152-153.

böyle anayasa tek bir şahıs toplum veya gruba tam hâkimiyetin geçmesine mâni olmaktadır. Bu şekilde memlekette hiçbir zaman komünist diktatoryası teessüs edemeyecektir. Ayrıca bu cihetlerin teminat altına alınması için icap eden tedbirler de anayasa da mevcuttur.” London Times Gazetesi ise şunları yazdı. “Bir seneden beri memlekette bulunan en iyi kafalar, seçkin şahıslar bu anayasa üzerinde çalışmalarda bulunmuşlardır. Hazırladıkları bu anayasa sayesinde bundan sonra bundan evvelki rejimin yaptığı keyfi hareketler tekerrür edemeyecektir.” Times ise 12 ilin olumsuz oy kullanmasına rağmen anayasayı “demokratik sistem ile çalışmak isteyen bir memleket için atılmış esaslı bir temel” olarak nitelendirdi.⁸⁹³

4.2.2.8. Halkoylaması Sonrası Cemal Gürsel’in AP liderine Uyarı Mektubu

Cemal Gürsel, kurulduğu günden itibaren ihtilal hükümetine karşı sergilemiş olduğu muhalif tavrı, referandum sürecinde de devam ettiren AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’ya 14 Temmuz 1961 tarihinde bir mektup yazdı. Gürsel, bu mektupta partinin yürütmüş olduğu politikayı eleştirerek bu politikanın memleketi korkunç buhranlara sürükleyebileceğini ifade etti. Partinin referandum sürecinde anayasaya hayır deyin ki hayırlı olsun, anayasaya bayrağımızın rengi olan kırmızı rengi kullanınız şeklinde sarfettiği sözleri de eleştiren Gürsel, partinin kendi içerisinde esaslı bir tasfiye yapması ve demokratik düzenin gerektirdiği esaslara yönelmesi şeklinde tavsiyelerde bulundu. Gürsel, ayrıca tarihin, hakkında vereceği hükümler karşısında Gümüşpala’nın askeri şerefini kaybetmesine sebep olacağını söyleyerek bir askerin bir harekete karar verirken milletini, memleketini, kendi şerefini ve tarihe mal olacak hükümleri de hesaba katmak zorunda olduğu uyarısında bulundu. Bunun üzerine Ragıp Gümüşpala, mektubun kendisine verilmesinden 10 gün sonra Gürsel’in bu mektubuna, karşılık kendisi de Gürsel’e bir mektup yazarak cevap verdi. Gümüşpala, mektubunda YTP Genel Başkanı Ekrem Alican’ın gezilerinde “biz demokrat partinin yerine oturduk”, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı’nın “46 ruhunu biz devam ettiriyoruz” şeklinde sözler sarfetmeleri ayrıca CHP de dahil olmak üzere Demokrat Partilileri kendi saflarına çekme gayreti içerisinde olmaları tepki çekmezken, AP’nin içerisinde Demokrat Parti mensuplarının bulunmasının neden tepkiyle karşılandığını anlamadığını, ayrıca AP içerisinde yer alan demokratların suçsuz olduklarına inandıklarını, şayet içlerinde suçlu varsa bunların mahkemeye sevk edilmeleri ve siyasi haklarının ellerinden alınması gerektiğini ifade etti. Gümüşpala, devamında devlet kuvvetinin herşeye kadil olduğunu, şayet AP’nin kapatılması düşünülüyorsa, bunun tarihi sorumluluğunun millet önünde açıklanması gerektiğini ancak AP’nin kapatılmasının siyasi politikada

⁸⁹³ Cumhuriyet, 12 Temmuz 1961, s.1-5.

dengeyi bozacağını, dahası ekonomik sorunları da çözemeyeceğini bu nedenle partisinin tarihi görevini yerine getirdiğini dile getirdi.⁸⁹⁴

4.2.2.9. Yuvarlak Masa Toplantısı

Memleketin geleceği ve rejimin devamı için siyasi partilerin bazı esas noktalarda birleşmelerini sağlamak düşüncesiyle, İstanbul'da yayınlanan günlük gazete mensupları, bütün siyasi partilerini, Cemal Gürsel başkanlığında toplanacak bir yuvarlak masa toplantısına davet etti. Cemal Gürsel, bu daveti vatanperverane bir hareket olarak değerlendirdi ve bu toplantının gelecek için bir teminat olabileceğini söyledi. CHP mensupları da yuvarlak masa toplantısını memnuniyete karşıladı ve Turhan Feyzioğlu böyle bir toplantının yapılmasını büyük bir sevinçle karşıladığını ifade ederek *“önümüzdeki devrede partiler arası münakaşalar, geçmişin meselelerine değil geleceğin davalarına yönelmelidir. Böyle bir yuvarlak masa toplantısı bu hedefe ulaşmayı kolaylaştıracaktır.”* dedi.

AP Genel Kurulu, bu konuda bir tebliğ yayınlayarak, yuvarlak masa toplantısında iftira ve yalanlama yolları ile siyasi hayatı karışıklığa sürükleyen partilerin de tutumunun tartışılması gerektiği teklifinde bulundu. Ayrıca eşit şartlar altında yuvarlak masa toplantısına taraftar olduğunu bildirdi.⁸⁹⁵

Ali Fuat Başgil ise yuvarlak masa toplantısı hakkında, politik mücadelelerin küskünlük ve kırıngılıktan meydana geldiğini, sorunların görüşülüp konuşulmasında fayda olduğunu ayrıca yuvarlak masa toplantısının hiçbir sonucu olmasa bile parti liderlerinin bir araya gelerek dostça fikir beyanında bulunmalarının memleket için faydalı olacağını ifade etti.⁸⁹⁶

Partilerin, yuvarlak masa toplantısını olumlu karşılamaları neticesinde Milli Birlik Komitesi üyelerinden Ekrem Acuner, Osman Köksal, Sami Küçük Kadri Kaplan Sezai Okan, Suphi Karaman, Kâmil Karavelioğlu siyasi partilerin lider ve sekreterleriyle bir araya geldiler. Yapılan görüşmede 15 Ekim genel seçimler öncesi ilk olarak parti sekreterleri ile bir ön toplantı yapılmasına, sonrasında ise Cemal Gürsel'in parti liderleriyle bir toplantı yapması kararına vardılar.⁸⁹⁷

⁸⁹⁴ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1961, s.1-5.

⁸⁹⁵ **Hürriyet, Akşam, Yeni İstanbul**, 29 Nisan 1961, s. 1-5. **Forum**, Cilt: XIV, Sayı: 179, 15 Eylül 1961, s.1-3.

⁸⁹⁶ **Hürriyet**, 24 Ağustos 1961, s.1-5.

⁸⁹⁷ **Hürriyet, Akşam, Yeni İstanbul**, 18 Ağustos 1961, s.1-5.

Milli Birlik Komitesi üyeleri böyle bir kararın ardından ilk olarak Memleketçi Serbest Parti Genel Başkanı Enver Adakan ve parti Genel Sekreteri Esat Çağa görüştüler. Sonrasında ise sırayla YTP İkinci Başkanı Raif Aybar ve YTP ileri gelenlerinden Zeyyat Kocamemi ve Celal Cindoğlu ile son olarak da AP Genel Sekreteri Şinasi Osma, Av. Hüseyin Cahit Yılmaz ve Ethem Menemencioğlu ile bir araya geldiler.⁸⁹⁸

AP nin alt komisyona sunduğu yuvarlak masa gündem teklifinde şu esaslar yer aldı. Seçim öncesinde tüm partiler, Atatürk ilkelerine bağlılıklarını ilan etmelidirler. Milli iradenin sükûnet ve huzur içinde tecelli etmesi için Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetleri'nin güvencesi ve hakemliği altında seçimlerin serbest ve dürüst yapılacağına dair birçok söylemlerine rağmen CHP'nin seçimlerin sonucu ne olursa olsun iktidarın kendilerine verileceğine dair propagandaları önlenmelidir. Seçimlerde idare tarafsız olmalıdır. Partilerin seçim mücadelesini fikir ve prensip mücadelesi halinde yapmaları konusunda dikkat etmeli ve rejimi yıpratıcı propagandalardan kaçınmaları tavsiye edilmelidir. Asılsız ihbar yapanlar hakkında ilgili kanunların uygulanması konusunda özen gösterilmelidir. Seçim sonrasında ise partilerin Meclis'te yaptığı fikri tartışmaların Meclis içerisinde kalması ve dışarıya taşınmaması sağlanmalıdır. Muhalefet partilerinin ılımlı bir politika sergilemesi ve iktidardaki partiyi yıpratıcı hareketlerden kaçınması kararı alınmalıdır. Karşılıklı sevgi ve saygı ilkelerine itaat edilerek memleketin huzur refahını sağlamak için tüm partiler var güçleriyle çaba sarf etmelidirler.⁸⁹⁹

31 Ağustos 1961 tarihinde Siyasi partilerin genel sekreterleri ve bunların seçmiş olduğu üçer kişiden oluşan parti heyetleri Milli Birlik Komitesi üyeleri ile bir araya gelerek dört gün süren bir alt kademe toplantısı yaptılar. Bu toplantıya Milli Birlik Komitesi üyelerinden Rafet Aksoylu, Ekrem Acuner, Ahmet Yıldız, Sezai Okan, Osman Köksal, Sami Küçük, Kadri Kaplan ve Kâmil Karavelioğlu katıldı. CHP'den Genel Sekreter İsmail Rüştü Aksal, Merkez İdare Kurulu Üyesi Turhan Feyzioğlu, Ferit Melen ve Emin Paksüt, CKMP'ni temsilen Genel Sekreter Abdülhak Kemal Yörük, Genel Başkan Yardımcısı Fuat Arna, Genel Sekreter Yardımcısı Seyfi Öztürk ve Genel İdare kurulu Üyesi Mustafa Kepir, AP'den Genel Sekreter Şinasi Osma, Genel İdare Kurulu Üyesi Kâmuran Evliyaoğlu, Cevdet Perin ve Kâmil Tekerek, YTP'nden Genel Başkan Yardımcısı Raif Aybar, Genel Sekreter İrfan Aksu, Genel İdare Kurulu Üyesi Celal Gündoğdu, Esat Eğilmez, MSP'ni ise Genel Sekreter Esat Çağa Naci Bokurt, Genel Sekreter Yardımcısı Zafer Tanyolaç ve Genel

⁸⁹⁸ **Hürriyet**, 22 Ağustos 1961, s.1-5.

⁸⁹⁹ **Hürriyet**, 24 Ağustos 1961, s.1-5.

İdare Kurulu Üyesi Kemal Süleyman Vaner temsilen katıldı. Bu toplantılarda ortak bir deklarasyon için redaksiyon komitesi oluşturuldu⁹⁰⁰ ve bu komite yuvarlak masa toplantısı için 12 maddelik bir gündem hazırladı ve bu gündem maddeleri toplantıya başkanlık eden Milli Birlik Komitesi üyesi Ekrem Acuner'in konuşmasından sonra toplantının sözcülüğünü yapan Ahmet Yıldız tarafından açıklandı. Bu gündem maddeleri genel olarak şu şekilde idi. Meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı bulunan devrimin siyasi maksatlarla istismarına meydan verilmemesi. 27 Mayıs darbesinin siyasi istismara konu yapılmaması. Dinin propaganda konusu yapılmaması ve siyasi istismarına meydan verilmemesi. Yassıada mahkemelerinin ve orada alınacak kararların münakaşa konusu yapılmaması. Milli varlığımız olan orman davasının siyasi propaganda konusu yapılmaması. İdarenin devamlılığı göz önünde tutularak seçimlerin meşruluğunu gölgeleyecek hareketlerden kaçınılması. İdari mekanizmanın baskı altında tutulmaması ve tarafsızlığını zedeleyici bir şekilde herhangi bir partiye mal edilmemesi. Bölgeciliğe, ayrımcılığa ve kinciliğe karşı ortak bir cephe kurulması. Ortak deklarasyonu bütün parti teşkilatlarının benimsemesi. Ocak ve bucak teşkilatını kaldıran kanunun bir müddet daha yürürlükte kalacağına taahhüt edilmesi ve bunun seçimlerde propaganda konusu yapılmaması. Milli politika haline gelen dış siyasetin, propaganda konusu yapılmaması. Seçimlerden sonra memlekete huzur getirmek için ortak bir anlayış içinde olduğuna dair bir deklarasyonun yayınlanması.⁹⁰¹

Bu toplantılarda yapılan görüşmeler ve tartışmalar bir taraftan banda alınırken, bir taraftan da zabıt kâtipleri tarafından kayıtları tutuldu. Toplantılar genel olarak olumlu bir hava içerisinde yapılmasına rağmen bazı maddelerin konulması sırasında partiler arası gerginlikler de yaşandı. Örneğin birinci madde olan “meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı yapılan 27 Mayıs 1960 darbesinin, siyasi amaçlarla istismara konu edilmemesi” şeklindeki ifadede geçen istismar edilmemesi terimi CHP, AP ve AP’ni destekleyen YTP arasında gerginliğe sebep oldu. CHP sözcüleri 27 Mayıs darbesinin meşrutiyeti hakkında tartışmaya dahi mahal olmadığını, esasen halkoylaması sonuçlarının sadece anayasanın kabulü değil, aynı zamanda darbenin meşruiyetinin de milletin çoğunluğu tarafından kabul edildiği anlamına geldiğini öne sürdüler. CHP sözcüleri bu ifadenin ardından AP ile YTP’ni 27 Mayıs’la birlikte devrilen zihniyetin yeniden ortaya çıkmasına neden olacak davranışlarda bulunmakla ve kin ve nifak unsurlarını teşkilatlandırdıklarıyla itham ettiler.

⁹⁰⁰ **Hürriyet, Milliyet, Dünya, Öncü**, 1 Eylül 1961, s.1-5, Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.442-443.

⁹⁰¹ **Hürriyet**, 3 Eylül 1961, s.1-5, Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.154-155, Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.440-441.

Bunun üzerine AP ve YTP temsilcileri 27 Mayıs darbesinden sonra CHP'nin memlekette bir baskı havası yarattığını ve darbenin bir grup için başka bir guruba karşı yapılmış gibi davrandığını iddia ettiler. Bu iddialar karşısında CHP temsilcileri cevaben AP'nin ve YTP'nin kin ve nifak tohumları ektikleri karşılığını verdiler.

Memleketçi Serbest Parti temsilcileri ise ortak deklarasyonu yeterli bulmadıklarını, ayrıca bu ilkelere uymayan partilere disiplin cezası verilmesi gerektiğini öne sürdüler. MSP temsilcileri ayrıca seçimlerden önce bir de "koalisyon kabinesi" kurulmasını teklif ettiler. Fakat MSP'nin sunduğu bu öneri, ortak deklarasyonun partiler için namus sözü olduğu gerekçesiyle red edildi.⁹⁰²

Meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı yapılmış bulunan 27 Mayıs darbesinin siyasi maksatlarla istismarına meydan verilmemesi ilgili maddenin görüşülmesi sırasında YTP temsilcilerinden Esat Eğilmez bu maddenin genişletilmesi DP iktidarını gayri meşru kılan bütün sebeplerin bu maddeye eklenmesi talebinde bulundu. Başta AP ve YTP temsilcilerinden olan İrfan Aksu da dâhil olmak üzere diğer parti temsilcileri bu maddenin bu şekilde olmasında bir sakınca görmediklerini öne sürdüler. YTP ve AP arasında yaşanan gerginlikten dolayı YTP heyeti İrfan Aksu'nun yerine Raif Aybar'ı görevlendirdi. Böylelikle YTP'nin teklifi nedeniyle YTP ve AP arasında yaşanan gerginlik Esat Eğilmez'in teklifinin oya konulması ve çoğunluk tarafından ret edilmesiyle sona erdi.⁹⁰³

Yuvarlak masa alt kademe toplantısına katılan parti temsilcileri bir de partiler arası ortak beyanname imzaladılar. "Milli Beyanname" adı verilen bu beyanname Rafet Aksoylu, Emin Paksüt ve Cevdet Perin'den oluşan heyet tarafından hazırlandı.⁹⁰⁴ CKMP temsilcileri beyannameyi partileri adına imzalamakta yetkisiz olduklarını ileri sürdüler. Fakat Ahmet Oğuz başkanlığında toplanan genel idare kurulu yaptığı toplantı sonunda beyannameyi kabul ettiler.⁹⁰⁵

Milli Birlik Komitesi üyeleri tarafından milli beyannameden başka bir de gizli protokol hazırlandı. Bu protokol başta CKMP olmak üzere diğer partiler tarafından da tepkiyle karşılandı, fakat gizli protokol açıklanmamak şartıyla kabul edildi.⁹⁰⁶

⁹⁰² **Akşam, Son Havadis, Dünya, Akşam**, 2 Eylül 1961, s.1-5.

⁹⁰³ **Hürriyet, Tercüman**, 5 Eylül 1961, s.1-5.

⁹⁰⁴ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.156.

⁹⁰⁵ **Hürriyet, Tercüman**, 5-6 Eylül 1961, s.1-5.

⁹⁰⁶ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.157.

CHP, AP, YTP, MSP ve CKMP Genel Başkan Vekili katıldığı zirve toplantısı 6 Eylül 1961 tarihinde Cemal Gürsel başkanlığında Çankaya'daki Pembe Köşk'te toplandı. Bu toplantıda “partiler arası müşterek beyannamesi” tüm siyasi parti liderleri tarafından törenle imzalandı. Bu beyannameye göre parti liderleri ilk olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hiçbir topluluğun veya siyasi oluşumun lehine olmadan gerçekleştirmiş olduğu 27 Mayıs darbesinin siyasi amaçlarla ne surette olursa olsun suistimaline izin vermeyeceklerini bildirdiler. Aynı zamanda ihtilalin yıktığı ve milli vicdanın yargıladığı Demokrat Partisi zihniyetini ve onu yaşatmaya çalışan her türlü teşebbüsü ret ettiler. Kurucu Meclis'in hazırladığı ve Türk Milleti'nin kabul ettiği yeni anayasaya göre millete mal olmuş Atatürk ilkeleri ve inkılâplarını koruyacaklarına, bu ilke ve inkılâpların aleyhinde olan her türlü davranışın karşısında olacaklarına, hangi şartlarda olursa olsun dini siyasete alet etmeyeceklerine ve vatandaşlar arasında bölücü ve ayırıcı beyanlarda bulunmayacaklarına ayrıca Yüksek Adalet Divanı'nın vereceği kararlara etki edecek beyanlarda bulunmayacaklarına söz verdiler. Liderler ayrıca Milli iradeyi tam olarak yansıtmada konusunda kararlı olan Milli Birlik Komitesi'nin tarafsız ve eşit şartlar altında dürüst ve serbest bir ortamda seçimleri gerçekleştireceğine inandıklarını ifade ettiler. Dahası Kamu hizmetlerini her türlü partizan ve baskı ve müdahalelerden koruyacaklarına anayasa teminatı altında siyasi hayatın devamlılığını ve tarafsızlığını korumayı bir vatani görev olarak saydıklarına, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne aykırı olarak yıkıcı olaylara karşı duracaklarına, partiler arasında milli huzuru bozan ve demokrasiyi tehlikeye düşürecek hareketlerden kaçınacaklarına, dış politikanın siyaset malzemesi yapmayacaklarına söz verdiler.

Yuvarlak masa toplantısı hakkında AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala “*bu prensipler milletimiz için hayırlı olacak*”, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü “*seçim sonu için kolaylaştırıcı hava yaratıldı,*”, CKMP adına katılan Ahmet Oğuz “*hukuk nizamı kurma gayreti başarılı oldu*”, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ise “*başaracağız zira mecburuz inanmaktayız*” şeklinde ifadeler kullanarak yuvarlak masa hakkındaki görüşlerini dile getirdiler.⁹⁰⁷ Bu beyanname 1961 seçimleri öncesi tüm parti liderleri tarafından, parti teşkilatlarına, içeriğindeki hususlara uyulması şartıyla bir genelge ile gönderildi.

Yuvarlak masa toplantısına tek katılmayan lider ise CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı oldu. Bölükbaşı'nın toplantıya katılmaması ise Milli Birlik Komitesi ve AP

⁹⁰⁷ Akşam, Hürriyet, Son Havadis, Dünya, 6 Eylül 1961, s.1-5.

sözcüleri tarafından tepkiyle karşılandı. Milli Birlik Komitesi, bu konuda bir bildiri yayınlarak Osman Bölükbaşı'nın hastalığını bahane ederek partilerarası beyannamenin imza törenine katılmadığını bildirdi. Bunun üzerine Bölükbaşı, Milli Birlik Komitesi'ne bu iddialarının doğru olmadığına dair bir telgraf çekti.⁹⁰⁸ Osman Bölükbaşı, yuvarlak masa toplantısına niçin katılmadığını daha sonra yayınladığı bir demeçte, Beyannamede alınacak olan kararların ve konuşulacak olan sözlerin henüz daha karar aşamasında olan Yassıada mahkemelerine etki edebileceği düşüncesinde olduğunu ayrıca beyannamede yer alan esasların inanışına ve hukuk anlayışına aykırı bulduğu gerekçesiyle katılmadığını söyledi. Devamında ise bu beyannamenin demokratik bir olay olduğunu ve beyannamede yer alan sözleri yerine getireceğini açıkladı.⁹⁰⁹

Yuvarlak masa toplantısının ardından Ankara Radyoevi'nde İstanbul, İzmir ve Ankara Gazeteleri'nin temsilcilerinin katıldığı bir basın yuvarlak masa toplantısı yapıldı. Bu toplantıya Milli Birlik Komitesi üyelerinden Ekrem Acuner, Ahmet Yıldız, Sezai Okan, Sami Küçük, Osman Köksal, Selahattin Özgür, Kadri Kaplan, Refet Aksoyoğlu ve Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Sahir Kurutluoğlu katıldı. Ekrem Acuner'in başkanlık ettiği toplantıda, Basın Temsilcileri ve Milli Birlik Komitesi üyeleri tarafından ortak kararla "*Türk Basın Antlaşması*" 6 Eylül 1961 tarihinde imzalandı. Bu antlaşmayla basın temsilcileri, milli partiler arası beyannameyi, partilerin bağlandıkları ilke ve davranışları benimseyip desteklemeye, denetleme görevini bu anlaşmanın gereklerine göre yapmaya, partilerin sözünü tutmadığı takdirde onları tenkit yoluyla uyarmaya, seçim öncesinde ve sonrasında siyasi tansiyonun yüksek olduğu zamanlarda gazetecilik ahlakına uygun olmayan, halkoyunu huzursuz eden, demokratik ilkelerle bağdaşmayan, milli değerleri zedeleyen kışkırtıcı, yanıltıcı yayınlardan kaçınmaya ve iktisadi ve sosyal konulara daha çok yer vererek halkı bilgilendireceklerine dair söz verdiler.⁹¹⁰ Türk Basın Antlaşmasının bir nüshası kendisine verilen Cemal Gürsel, basının antlaşma yapmadan da memleket menfaatlerini düşünerek görevini yerine getirdiğini ve her zaman da bu görevinden ayrılmayacağına inandığını söyledi.⁹¹¹

⁹⁰⁸ Deniz Bölükbaşı, Osman Bölükbaşı, s.294-295.

⁹⁰⁹ **Hürriyet, Akşam**, 10 Eylül, **Vatan**, 3 Ekim 1961, s. 1-5, Deniz Bölükbaşı, Osman Bölükbaşı, s.293.

⁹¹⁰ **Akşam, Hürriyet, Milliyet, Dünya**, 7 Eylül 1961, s.1-5.

⁹¹¹ **Akşam**, 8 Eylül 1961, s.1-5.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ (1961-1965)

9 Temmuz 1961 tarihinde anayasanın halkoyuna sunulması ve halk tarafından kabul görmesinin ardından Temsilciler Meclisi, genel seçimlerin 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmasına karar verdi. Bu karar Temsilciler Meclisi başkanı Kazım Orbay tarafından açıklandı. Ayrıca partilere, seçim gününe kadar seçim propagandası yapmaları için 35 günlük bir süre verildi.⁹¹² Fakat bu süre değiştirilerek önce 30 gün olarak belirlendi sonrasında ise tekrar ele alındı ve 21 gün olarak kabul edildi.⁹¹³

Kurucu Meclis üyelerinin de genel seçimlerin 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmasına onay vermesiyle birlikte seçime katılacak olan CHP, AP, CKMP, YTP ve MSP, adaylarını belirlemeye başladı ve adayların başvuru süresi 12 Eylül 1961 tarihinde sona erdi. Seçimlere katılacak olan bu beş parti, milletvekili ve senatör adaylarına ait listeleri 20 Eylül 1961 tarihinde Yüksek Seçim Kurulu'na bildirdi. Listesini en son veren parti, seçimlere son anda girmeye karar veren MSP oldu.⁹¹⁴ Fakat Yüksek Seçim Kurulu MSP'nin 15 ilde parti teşkilatını kuramadığı ve 306 sayılı kanunun 10 ve 304 sayılı kanunun 7. maddelerine dayanarak aldığı kararla seçimlere giremeyeceğini resmen duyurdu.⁹¹⁵

Cemal Gürsel, devlet ve iktisadi kuruluşlar ile bunlara bağlı kurumlara, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi seçimlerinde, memurların seçim propagandasına karışmamaları ve tarafsız davranmaları yönünde bir bildiri yayınladı.⁹¹⁶

5.1. Seçim Kampanyaları Sürecinde Partilerin Faaliyetleri

24 Eylül 1961 tarihinde seçim kampanyalarının serbest bırakılmasının ardından Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Türk milletine ve parti liderlerine hitaben bir uyarı mesajı yayınladı. Gürsel, bu mesajında parti liderlerinin ve adaylarının, memleketin içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurarak ona göre konuşma yapmaları gerektiğini, vatandaş yoldan çıkaracak kışkırtıcı, yersiz konuşmalardan uzak durmaları gerektiğini, bunun vatan ve millet sevgisinin, aklıselimliğin göstergesi aynı zamanda bir vicdan meselesi

⁹¹² **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1961, s.1-5.

⁹¹³ **Cumhuriyet**, 12 Ağustos, **Akşam**, **Son Havadis**, 26 Ağustos, 1961, s.1-5.

⁹¹⁴ **Hürriyet**, 21 Eylül 1961, s.1-5.

⁹¹⁵ **Akşam**, 23 Eylül 1961, s.1-5, **Akis**, Cilt: XXII, Sayı: 378, 25 Eylül 1961, s.15.

⁹¹⁶ **Hürriyet**, **Akşam**, 9 Eylül 1961, s.1-5.

olduğunu söyledi. Gürsel, vatandaşlara hitaben ise konuşmacıları kâmil insanlığına ve Türk'e yaraşan bir olgunlukla ve sabırla dinlemeleri, akliselim davranmaları gerektiğini ayrıca vereceği oyları, milletin ve memleketin geleceğini düşünerek kullanmalarını ve tahriklere kapılmamalarını istedi. Gürsel, ayrıca memleketin çok hassas bir dönemden geçtiğini, seçimin dürüst yapılacağını asla hile karışmayacağını dolayısıyla vatandaşların huzur içinde oylarını kullanmaları gerektiğini söyledi. Kendilerinin ise milleti demokratik bir idareye kavuşturmak için saba sarf ettiklerini bunun için and içtiklerini ifade etti.⁹¹⁷

5.1.1. CHP'nin Seçim Kampanyası

1 Nisan'dan itibaren siyasi faaliyetlerin kısmen başlamasıyla birlikte 24 Ağustos 1961 tarihinde 15. kez toplanan CHP kurultayı, davalar komisyonu tarafından hazırlanan temel hedefler beyannamesini kabul etti. Bu beyannamede bütün vatandaşların huzur, refah ve güven içerisinde yaşaması, geçmişte yaşanan kırılganlıkları unutturacak siyasi ortamın sağlanması, iktisadi, sosyal ve kültürel konularda ilerlemenin ve vatandaşlar arasında eşitliğin sağlanması gibi konulara yer verildi.⁹¹⁸

Cumhuriyet Halk Partisi 1961 seçimlerine Türkiye'nin her ilinden aday gösterebilen tek parti oldu. Başvuru süresinin son günü olan 12 Eylül tarihinde adaylarını kesin olarak belirledikten sonra seçim listesini 21 Eylül tarihinde Yüksek Seçim Kurulu'na bildirdi ve adayların belli olmasının ardından derhal yuvarlak masa toplantısında imzalanan partiler arası ortak beyannameyi yurt genelindeki bütün parti teşkilatlarına bir genelge halinde gönderdi. Bu genelgede, yuvarlak masa toplantısında imzalanan beyannamenin önemine vurgu yaparak, çok partili hayatın kurulmasında ve yerleşmesinde büyük katkısı olan CHP'nin memleket meseleleri ve partiler arası ilişkiler bakımından özellikle üstünde durduğu demokratik ilkeleri içerdiğini bildirdi.⁹¹⁹

CHP bu genelgenin yanı sıra parti teşkilatlarına birde “*hürriyet içinde kalkınma*”, “*hizmete hazırız*”, “*köylü ve tarlaya su...*”, “*işsizliğe ve para darlığına son...*” cümlelerinin yer aldığı afişler gönderdi. Ayrıca seçim günü partili üye veya gözlemci olarak seçim sandıklarının başında görevlendirilen şahıslara, oy verme ve oyların sayımı sırasında uymaları gereken kurallar hakkında bir de talimatname gönderdi.

CHP milletvekili ve senatör adayları seçim bölgelerinde seçim mitingleri yapmak için yurt gezilerine çıkmadan önce il merkezinde toplanarak siyasi durumu ve yapacakları

⁹¹⁷ **Hürriyet**, 24 Eylül 1961, s.1-5.

⁹¹⁸ **Akşam**, 24 Ağustos 1961, s.1-5.

⁹¹⁹ **Hürriyet**, 13 Eylül 1961, s.1-5.

çalışmaları gözden geçirdiler. Milli antlaşmanın belirlediği ilkeler dışına çıkılmaması, vatandaşlara verilecek olan sözlerde temel hedefler ve seçim beyannamesine sadık kalınması ve vatandaşların şikâyetlerinin ve isteklerinin dinlenmesi ve bu isteklerin araştırma bürosuna bildirilmesi konusunda kararlar aldılar.⁹²⁰ Ayrıca 56 sayfadan oluşan seçim beyannamesiyle kampanya süresi boyunca vatandaşlara sunacakları vaatleri açıkladılar.

Geçmiş dönemlerde yapılan seçimlerde Ankara ve Malatya'dan aday olan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 15 Ekim 1961 seçimlerinde, yeni anayasaya göre eski cumhurbaşkanı sıfatıyla senatör olma hakkına sahip olmasına rağmen Malatya'dan adaylığını koydu ve 24 Eylül tarihinde seçim kampanyalarının başlamasıyla birlikte seçim mitingine Malatya'dan başladı.⁹²¹ Malatya'dan sonra sırayla Ankara İzmir ve İstanbul'da da seçim mitingi yapan İnönü, bu mitinglerde ve gittiği bölgelerde halk tarafından büyük sevinç ve coşkuyla karşılandı. Seçim kampanyasının 14 Ekim 1961 tarihinde sona ermesiyle birlikte seçim kampanyası dâhilindeki son konuşmasını radyodan yaptı, fakat İnönü'nün bu konuşması tarihi propaganda yasağı içinde yer aldığı için canlı olarak yayınlanamadı. Bu nedenle bu konuşma CHP genel merkezi tarafından basına verilerek kamuoyuna duyuruldu.

CHP adayları, seçim kampanyası sürecinde seçim bölgelerinde yaptıkları konuşmalarda, genel olarak geçmiş politikalardan ders alınması, vatandaşlar arasında kin ve düşmanlığın kaldırılması, sanayileşmenin şart olduğu, işçiye gerekli hak ve teminatın verilmesi, vergi sisteminin ve vergi dağılımının adil bir şekilde ve milli gelirle uyumlu olarak dağıtılması gibi konuları dile getirerek zirai ve iktisadi kalkınmanın şartı olduğunu vurguladılar.

İsmet İnönü ise yaptığı konuşmalarda genel olarak dış politikanın siyaset adamlarının üzerinde durması gereken bir konu olduğunu, asıl davanın memlekete huzurun getirilmesi ve vatandaşlar arasında, eşit şartlar içerisinde, sınıf ayrımı yapmadan, birlik ve beraberliğin sağlanması ve her alanda ilerlemenin temel şartının huzur, güven ve istikrar olduğunu vurguladı. Ayrıca milli savunmanın ve ordunun önemine vurgu yaparak hem dış politikada hem iç politikada huzurun ve barışın sağlanması gerektiği üzerinde durdu.

CHP'nin mitingleri esnasında seçmenler arasında taşlı, sopalı kavgalar ve çekişmelerde yaşandı. Örneğin Kayseri'nin Sarız ilçesinde CHP ve AP'li seçmenler

⁹²⁰ **Hürriyet**, 23 Eylül 1961, s.1-5.

⁹²¹ **Hürriyet**, **Milliyet**, 26 Eylül 1961, s.1-5.

arasında büyük bir kavga yaşandı. Jandarmanın araya girmesine rağmen olay büyük bir güçlükle bastırılabilirdi. Yaşanan bu olaylarda maddi hasarın yanında, yaralananlarda oldu.⁹²² Yine benzer bir olay Konya'nın Beyşehir ilçesinde yaşandı. CHP ve YTP seçmenleri arasında çıkan kavgada üç kişi bıçakla yaralandı.

Bu olumsuz olayların yanında seçim sürecinde partiler arasında karşılıklı iyi niyet gösterileri de yaşandı. Örneğin AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, seçim mitingi için Balıkesir'e geldiği esnada Nadir Sergen Başkanlığında bir CHP Dostluk Heyeti tarafından karşılandı ve heyet seçim günü Gümüşpala'ya başarılar diledi.⁹²³ CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'selection kampanyası boyunca siyasi partilerin liderlerinin şahsına veya partisine karşı herhangi bir ithamda bulunmadı. Yalnızca 7 Ekim tarihinde radyoda yaptığı konuşmada *“memleket idaresinde söz sahibi olmak iddasında bulunan siyasi partiler özellikle onların idarecileri insaflı, sorumluluklarını bilir, doğru ve ehliyetli olsunlar...”* şeklinde bir ifade kullandı.⁹²⁴

CHP, bu seçimlere Türkiye'nin bütün illerinde teşkilat kurmuş olmasından dolayı 67 ilden katıldı ve 450 milletvekili, 150 senatör adayı gösterdi.

CHP'nin listesinde her meslek grubundan adayın olduğu görülürken, senatör listesine bakıldığında önemli isimler göze çarpmaktaydı. Örneğin Hıfzı Oğuz Bekata, Osman İbrahim Saffet Omay, Emekli Orgeneral ve Temsilciler Meclisi Başkanı Kazım Orbay, Emekli Albay Cemal Yıldırım, Emekli General Tevfik Sağlam, Eski Bakan Cemil Sait Barlas, Vedat Dicleli, Eski Başbakan Şemsettin Günaltay, Emekli Orgeneral Muzaffer Alankuş, Kurucu Meclis Üyesi Daniş Yurdakul gibi.

CHP Milletvekili adayları arasında ise İsmail Rüştü Aksal ve Bülent Ecevit, Dışişleri Bakanı Selim Sarper, İlhami Sancar, Cihat Baban, Suphi Baykam, Coşkun Kırca, Lebit Yurdoğlu, Kasım Gülek, İbrahim Öktem, Şefik İnan, Başbakanlık Müsteşarı Hilmi İncesulu, Kemal Satır, Avni Doğan, Prof. Turhan Feyzioğlu, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ferit Melen⁹²⁵ gibi isimler bulunmaktaydı

5.1.2. CKMP' nin Seçim Kampanyası

Seçim kampanyası henüz başlamadan seçim beyannamesini yayınlayan Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi, bu beyannamede Ziraat ve Ticaret gibi alanlarda

⁹²² **Hürriyet**, 7 Ekim 1961, s.1-5.

⁹²³ **Akşam**, 1 Ekim 1961, s.1-5.

⁹²⁴ **Milliyet**, 8 Ekim 1961, s.1-5.

⁹²⁵ **Hürriyet**, 22 Eylül 1961, s.1-5.

devletin değil, özel teşebbüsün teşvik edilmesi, iç ve dış ticarete iş ahlakına zarar veren davranışlardan kaçınılması, iktisadi alanda tedbirler alınması, devlet ve özel bankaların hizmetlerinin milli ekonomi ihtiyaçlarına uygun bir şekilde ayarlanması, vatandaşlar arasında vergi dağılımının eşit bir şekilde sağlanması, deniz ticaretinin ve hava yolları işletmeciliğinin geliştirilmesi, köy yollarının devlet eliyle düzenlenmesi, işçilerin haklarının korunması, işçinin çalışma şartlarının düzenlenmesi, ücretlerinin artırılması ve işçiye grev ve sendika kurma hakkının tanınması gibi vaatlere yer verdi.⁹²⁶ Ayrıca 27 Ağustos 1961 tarihinde yapılan partinin 5. Büyük Kongresinde Parti Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın, cehalet ve savaşla mücadele edilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi, planlı bir ekonomik programın hazırlanması, özel mülk edinilmesi ve özel teşebbüsün teşvik edilmesi, sanayinin geliştirilmesi gibi sorunların halledilmesinde partisine büyük görevler düştüğünü vurgulaması, partinin seçim kampanyası boyunca hangi konuları ele alacağını gösterdi.⁹²⁷

CKMP seçim sloganını “sefalet ve cehaleti yeneceğiz”, “vatandaş mazisi kendisine yük olanlara inanma”, “köylüyü gerçek efendi yapacağız”, “vatandaş refaha emniyete ve saadete biz ulaştıracacağız”, “toprak işleyenindir”, “işçiye kısıntısız grev hakkı vereceğiz”, “denenmiş deneme”, “rey vereceğin partinin adını ara”, “CKMP bütün illerde seçimlere girmiştir. Yalnız başına iktidara gelecektir. Bu akıma sen de katıl. Reyini tertip partilerinden koru, israf etme.”, “şerefli haysiyetli vatandaş olarak yaşamak istiyorsan dört senede bir eline geçen seçim silahını iyi kullan. Reyini hedefine oturtur.” Olarak belirledi.⁹²⁸

CKMP, aday başvurularının tamamlanmasının ardından 61 ilden gösterilen milletvekili ve senato aday listesini Yüksek Seçim Kurulu'na bildirdi. Fakat başvuruların son günü 140 CKMP'li aday AP'ne katıldı. AP'ne katılan adaylar, bu partiye katılma sebebi olarak yayınladıkları bildiride CKMP'nin ilkelerini koruyamadığı ve CHP'nin karşısına çıkabilecek en güçlü parti olarak AP'yi gördüklerini ve CKMP'nin sergilemiş olduğu davranışlarından dolayı son parti durumuna düştüğünü gösterdiler.⁹²⁹

Seçim kampanyaları başlamadan önce Milli Birlik Komitesi ve Bakanlar Kurulu, parti liderleriyle Çankaya'da bir toplantı yaptı. Fakat CKMP Genel başkanı Osman Bölükbaşı, parti kurulunun uygun görmemesi nedeniyle bu toplantıya katılmadı.⁹³⁰ Yuvarlak masa toplantısına da katılmayan Osman Bölükbaşı, seçim sürecinde bu

⁹²⁶ **Akşam**, 24 Ağustos 1961, s.1-5.

⁹²⁷ **Akşam**, 28 Ağustos 1961, s.1-5.

⁹²⁸ **Akşam**, 10 Eylül 1961, s.1-5.

⁹²⁹ **Akşam**, 13 Eylül 1961, s.1-5.

⁹³⁰ **Hürriyet**, 15 Eylül 1961, s.1-5.

davranışından ve kuyruk diye itham edilen Demokrat Partilileri, partisine davet etmesinden dolayı Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ithamlarına maruz kaldı. İki parti arasında yaşanan bu gerginlik sebebiyle Milli Birlik Komitesi, iki parti genel başkanını ikaz etmek mecburiyetinde kaldı.

24 Eylül'de seçim kampanyasının başlamasıyla birlikte CKMP seçmenleri arasında zengin olanlar, parti Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın seçim kampanyası boyunca birçok ilde miting yapabilmesi için bir uçak kiraladılar. Adaylığını Ankara'dan koyan Osman Bölükbaşı parti genel idare kurulunun aldığı kararla, seçim kampanyası süresince yalnızca İstanbul, Ankara Konya, Afyon, Samsun, Elâzığ ve Zonguldak olmak üzere yedi ilde miting yaptı ve seçim süreci boyunca en az il dolaşan ve en az miting yapan lider oldu. Bölükbaşı, gerek mitinglerde gerekse radyo konuşmalarında genel olarak yuvarlak masa toplantısında alınan kararların Yassıada idamlarının aleyhinde olduğunu dile getirdi.

Bölükbaşı ayrıca konuşmalarında sürekli diğer siyasi partilerle çatışma halinde oldu ve bu partilere karşı ithamlarda bulundu. Örneğin seçim propagandası için radyoda yaptığı bir konuşmada CHP'ye çatarak ihtilalden sonra CHP'nin oyların çoğunluğunu CKMP'nin alacağı konusunda telaşa kapıldığını ve yeni kurulan partilerin güçlü bir inaniş ve lidere sahip olmadığını dile getirerek yeni partileri suni partiler olarak nitelendirdi.⁹³¹

Bölükbaşı'nın radyoda yaptığı propaganda konuşmaları, Cemal Gürsel, Milli Birlik Komitesi üyeleri ve diğer parti liderleri tarafından tepkiyle karşılandı. Dahası Ankara savcılığı tarafından bu konuşmalarından dolayı Bölükbaşı hakkında soruşturma açıldı.⁹³² Osman Bölükbaşı ise kendisine karşı gösterilen bu tepkileri partilerin CKMP'nin iktidara gelmemesi için bir husumet cephesi kurdukları şeklinde değerlendirdi.⁹³³

Bölükbaşı 2 Ekim'de radyoda yaptığı konuşmada AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya çattı ve Gümüşpala'nın milleti aldattığını ve partisinin hangi inancı koruduğunun meçhul olduğunu söyledi.⁹³⁴ Milli Birlik Komitesi, Bölükbaşı'yı bu konuşmasından dolayı ikaz etmek zorunda kaldı. Bölükbaşı 4 Ekim'de yaptığı konuşmada ise CHP'ye çatarak “tecrübeliyiz tecrübeliyiz diye övünenler hakkında bu millet de tecrübelidir” dedi.

⁹³¹ **Akşam, Milliyet**, 4 Ekim 1961, s.1-5.

⁹³² **Akşam, Milliyet**, 6 Ekim 1961, s.1-5.

⁹³³ **Akşam, Milliyet**, 12 Ekim 1961, s.1-5.

⁹³⁴ **Hürriyet, Milliyet**, 3 Ekim 1961, s.1-5.

CKMP Genel Başkan Yardımcısı Ahmet Oğuz ise Kasımpaşa’da yaptığı toplantıda AP ve CHP’ye çattı ve Gümüşpala’ya hitaben “*Gümüşpala samimi değildir. AP başkanı öyle bir başkandır ki İzmir’de (bir partiye girersem kıymetli şefim ve kumandanım büyük İnönü’nün partisine girerim) diyen başkandır. Sivas’ta da (size İnönü’den selam getirdim. İnönü’ye uzanan dilleri keserim) diyen ve 300 DP liyi sorgusuz sualsiz tevkîf ettiren Gümüşpala’dır*” dedi.⁹³⁵

CKMP, seçim kampanyası boyunca hakka ve adalete dayanarak huzur ve sükûn içinde memleket davalarını ele almayı bir vazife saydıklarını dile getirdi. Milli gelirden her vatandaşın eşit pay alması için çalışılması gerektiğini, iktisadi ve kültürel kalkınmanın bütün meselelerin başında geldiğini, ayrıca Türkiye’nin, refaha ve huzura kavuşması için tek şartın sanayileşmeye ve tarıma bağlı olduğunu dahası üretimin en önemli unsuru olan işçinin, iyi bir yaşam standartlarına sahip olması ve işçinin sürekli yarından endişe duyma duygusundan kurtulması gerektiğini vurguladı. CKMP İktidara geldiği zaman sefaleti ortadan kaldıracak prensip ve kuruluşların belirlendiğini, çalışma hakkı, asgari ücret, sosyal yardım ve sigortalar, özgür sendikalar, grev hakkı, kolektif iş gibi kuruluşları koruyacağını vaat etti.⁹³⁶

CKMP, 61 ilden 425 milletvekili, 55 ilden de 132 senatör adayı gösterdi. Burdur, Gümüşhane, Hakkâri, Isparta, Kars ve Siirt’te parti teşkilatı olmadığı için aday göstermedi. CKMP’nin senatör aday listesinde göze çarpan önemli isimler, Eski Dışişleri ve Adliye Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek, Temsilci üye Halim Önalp ve Temsilci üye Kâmil Koperler idi.⁹³⁷

5.1.3. YTP’ nin Seçim Kampanyası

Yeni Türkiye Partisi’nin 32 sayfadan oluşan seçim beyannamesinde, devlet idaresine verilmesi gerekli ana hedef olarak iktisadi bünye, ziraat sektörü, sanayi sektörü, insan gücü, iş ve işçi meseleleri, bayındırlık ve ulaştırma işlemleri, manevi ihtiyaçlar ve kültür meseleleri, idare ve memur statüsü hakkında vaatler yer aldı. Beyannamenin devlet idaresi ile ilgili kısmında, sonu gelmez sen ben kavgaları bitsin, demokrasi tabii bir hayat tarzı halinde milli hayatımıza hâkim olsun, Münakaşa ve rekabet, iktisadi ve toplumsal alanlardaki milli hedeflere varma hedefine yönelsin, yıllar değil, asırlar boyu devam etmiş maddi ve manevi ıstıraplar dinsin, ümit devri son bulsun, refah devri olmasa bile refaha giden yola girilsin şeklinde ifadelere yer verildi. Beyannamede arazi ve hayvanlar vergisinin

⁹³⁵ **Hürriyet**, 2 Ekim 1961, s.1-5.

⁹³⁶ **Hürriyet**, **Milliyet**, 11 Ekim 1961, s.1-5.

⁹³⁷ **Hürriyet**, 10 Eylül 1961, s.1-5.

de kaldırılacağına dair vaatlere yer verilmekle birlikte kamu idaresi konusunda “iltimas ve laubalilikleri himaye eden kırtasiyeciler ve merkezîyetçi zihniyetin tasfiye edileceğine dair ifadeler yer aldı.”⁹³⁸

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican yaptığı seçim konuşmalarında genel olarak seçim beyannamesinde yer alan vaatlere yer verdi. Örneğin Erzurum yaptığı konuşmada, ikinci cumhuriyetle birlikte demokratik siyasi rejimin gelişmesinde yeni bir dönemin başlayacağını, bu dönemde başarıya ulaşılmasının yolunun siyasi kuruluşların ve siyaset adamlarının sorumluluklarını bilmelerine, hareketlerini belirlemede gösterecekleri anlayış, liyakat basiret ve vatanseverlik ölçülerine bağlı olduğunu dile getirdi. Ayrıca, iyi bir anayasa yapmakla işlerin halledilemeyeceğini, bu anayasanın ruhuna ve esasına uygun hareketlerde bulunmanın zorunlu olduğunu ifade ederek, bu konuda millete teminat verdiklerini, YTP’nin tek endişesinin ise millete layık olmaya çalışmak olduğunu dahası iktidarda, muhalefette vatandaşlara, mensup oldukları partilere göre davranan partizan idareleri kesinlikle reddettiklerini dile getirdi. Alican, devamında milleti ve vatani geliştirmek için her türlü iktisadi kaynaklara sahip olduklarını, tek eksiklerinin bu iktisadi kaynakları uyumlu bir şekilde millet hizmetinde kullanmamak olduğunu, sahip olunan her şeyin kalkınmanın emrine girmek üzere hazır bulunduklarını ifade etti. YTP’ye göre Türk ziraatını, düşük üretim ve düşük gelir kaynağı olmaktan kurtarmak, milli kalkınmanın yolunun köy ve köylü kalkınmasından geçtiğini, ikinci kaynağının ise sanayi kolu olduğunu bilmek gerekliydi.⁹³⁹ Erzurum’dan sonra Kars’a geçen ve burada bir konuşma yapan Ekrem Alican, demokratik rejimin demagoji, iftira, yalan dolan, yanıltmaca rejimi olmadığını, ayrıca demokrasinin bir amaç değil, bir araç olduğunu ifade etti. Alican’a göre demokratik rejim bir bütündü. Onun muhalefeti iktidarı vardı. İkisinin arasında fark yoktu. Partizan idare kurmak vatana ihanetti. İktidara gelmek ganimete konmak, muhalefet olmak ise eziyete maruz kalmak demek değildi. Alican, konuşmasında kalkınma meselesine de değinerek kalkınmanın yolunun köyden geçtiğini, ayrıca son yıllarda ekonomik kaynakların hiç kullanılmadan korunduğunu, dolayısıyla Türkiye’nin bundan sonra ki meselelerinin yatırım meselesi olduğunu ifade ederek *“laf devri bitsin, artık iş devrine girilsin...”* dedi. Manevi kalkınma meselesine de değinen Alican *“din konumuz, sadece vicdan hürriyetini müdafaa etmekle halledilemez. Vasıflı din adamlarına ihtiyacımız vardır. Türk Milleti’nin yüzde 99’unun Müslüman olduğunu unutmayız. Dini*

⁹³⁸ **Hürriyet**, 30 Eylül 1961, s.1-5.

⁹³⁹ **Hürriyet, Milliyet**, 1 Ekim 1961, s.1-5.

*siyasete alet etmeden ehil din adamı yetiştirmek, Türk Milleti'ne dinini öğretmek lazımdır*⁹⁴⁰ dedi.

Yeni Türkiye Partisi İstanbul İl başkanı Fahrettin Kerim Gökay ise radyoda yaptığı seçim konuşmasında partisinin hedeflerinin memleketi en kısa zamanda metotlu bir ekonomik planlamayla refah yolunda ilerletmek. Yer altı ve yer üstü kaynaklarını iyi bir şekilde işletmeye açmak ve yatırım alanlarını genişletmek şartıyla milli üretimi ve gelirleri artırmak olduğunu, şayet böyle bir politika takip edildiği takdirde işçiye yeni iş imkânlarının açılacağını, dış sermayeden yararlanılabileceğini ayrıca turizme, eğitime ve eğitimciye önem verileceğini söyledi.⁹⁴¹

YTP 51 ilden 348 milletvekili, 48 ilden ise 109 senatör adayı gösterdi. Adana, Antalya, Çankırı, Çorum, Elâzığ, Samsun, Muğla, Uşak ve Zonguldak'ta parti teşkilatını kuramadığı için aday göstermedi.⁹⁴² YTP listesinde yer alan adaylardan bazı önemli şahsiyetler şunlardı. İrfan Aksu, Raif Aybar, Fahrettin Kerim Gökay ve Esat Eğilmez.

YTP'den aday gösterilen önemli isimlerden biri de Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes idi. Yüksel Menderes Aydın'dan milletvekili adayı gösterildi, fakat seçimlere girmeden önce adaylıktan istifa etti. Yüksel Menderes'in adaylıktan çekilme sebebi olarak Adnan Menderes'in idam edilmeden önce Yüksel Menderes'e bir mektup yazarak siyasi hayata karışmamasını vasiyet ettiği gösterildi. Yüksel Menderes, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'a yazdığı istifa mektubunda ise istifasına sebep olarak ailevi durumunu gerekçe gösterdi.⁹⁴³ Fakat Aydın Menderes, Yüksel Menderes'in infazların gerçekleşmesiyle birlikte YTP ve Ekrem Alican'ın arzusuyla "aksi bir durum olduğunda siz biz aday koyamayız, sözümüzü yerine getiremeyiz" dedikleri için istifa ettiğini söyler.⁹⁴⁴

Yassıada mahkemelerinde DP milletvekillerinin avukatlığını yapan Hüsamettin Cindoruk ise Yüksel Menderes'in adaylığını koyduğunu açıklamasından sonra Milli Birlik Komitesi üyelerinin YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ı Yüksel Menderes'i aday gösterdiği takdirde partisini kapatmakla tehdit ettiklerini bu nedenle, Yüksel Menderes'in adaylıktan istifa ettiğini iddia eder.⁹⁴⁵

5.1.4. AP'nin Seçim Kampanyası

⁹⁴⁰ **Hürriyet, Milliyet**, 2 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁴¹ **Hürriyet**, 11 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁴² **Hürriyet**, 10 Eylül 1961, s.1-5.

⁹⁴³ **Hürriyet, Son Havadis, Milliyet**, 21 Eylül, **Yeni Sabah**, 20 Eylül 1961, s.1-5.

⁹⁴⁴ Aydın Menderes, Babam ve Ben, Ufuk Yayınları, İstanbul 2012, s.331.

⁹⁴⁵ Dursun, 27 Mayıs 1960 Darbesi, s.97.

Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, milletvekili ve adaylarını kesin olarak belirledikten sonra aday listesini Yüksek Seçim Kurulu'na teslim etti ve ardından bir genelge ile bütün parti teşkilatlarına vatandaşlara duyurulması için partiler arasında imzalanan “partiler arası müşterek beyanname” gönderdi. Gümüşpala, yayınladığı bu genelgede beyannamede yer alan esasların, partilerin birbirleri ile olan ilişkilerinin ülkenin menfaatleri açısından ihtiyaç duyulan meseleleri kapsadığını bildirdi.⁹⁴⁶

Adalet Partisi, seçim beyannamesinde, bir rejimin değerini devleti idare edenlerin iş başına milli idare yolu ile gelmesinde görmekle birlikte yargının ve hukukun hiçbir partinin tesiri altında kalmaması ve bu düşüncenin de vatandaşa aşılması gerektiğini vurguladı. Ayrıca davaların sürüncemeye bırakılmadan halledilmesi ve hızlı bir şekilde yürütülmesi, ordunun siyasetin dışında tutulmasının ilk prensip olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etti. AP' nin seçim beyannamesinin iktisadi politikası ise şu esaslara dayanmaktaydı. Zorunlu durumlar dışında devlet kapitalizmine yol açan ve ferdi teşebbüs ve kabiliyetleri engelleyen iktisadi devletçiliğin aleyhinde olmak, sanayileşmenin zorunlu olduğunu kabul etmek ve sanayileşmede ferdi teşebbüslerin devlet tarafından sevk ve idare edilmesini reddetmek yalnızca desteklenmesini kabul etmek, beyannamenin işçilerle ilgili bölümünde ise işçi ücretlerinin dondurulmayacağı ve grev hakkının işveren ve işçinin durumları göz önünde tutularak verileceği ifadeleri yer aldı. Beyannamede NATO ve CENTO'ya bağlılık dile getirildikten sonra şu ifadelere yer verildi. *“Türk Milleti geleceğini gözlerini hurs kaplamış politikacılara, memleketi işsizliğe, sefaletle sürükleyecek olan tekerci bir zümreye değil, Adalet Partisi'nin, idealist, ileri görüşlü ve özgür girişim dönemini açacak olan idarecilere teslim edecektir.”*⁹⁴⁷

Demokrat Parti'nin tabanına dayalı olarak kurulan AP, seçim kampanyası boyunca genel olarak Demokrat Parti'lere hitaben “Gözlerime bakın anlarsınız” sloganını kullandı.⁹⁴⁸

Ragıp Gümüşpala, seçim gezisine ilk olarak Sivrihisar, Eskişehir, Kütahya ve Afyon'dan başladı. Gümüşpala seçim seçim kampanyası boyunca yaptığı konuşmalarda seçim beyannamesinde yer alan konuları halka açıkladı.

⁹⁴⁶ **Hürriyet**, 14 Eylül 1961, s.1-5.

⁹⁴⁷ **Hürriyet**, 1 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁴⁸ Salih Akkaş, Adalet Partisi ve İdeolojisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989, s.56.

İlk konuşmasını Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde yapan Gümüşpala takip edecekleri yolun huzur ve barış yolu, el ele verip memleketi selamete götürmek, vatandaş arasında ayırım yapmamak yolu olduğunu söyledi.⁹⁴⁹ Afyon, Isparta, Burdur, Antalya, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Rize, Samsun'da seçim konuşmaları yapan Gümüşpala, konuşmalarında iktidara geldikleri takdirde demokratik ilkelerle bağdaşmayan sıkı merkeziyet sistemini terk edeceklerini, toplumun düzenlenmesinde rol oynayan kuruluşları mutlaka özerk hale getireceklerini ayrıca muhtarlık gibi bir kuruluşun yalnızca idari ve resmi formaliteler yerine getiren bir kurum olmaktan çıkaracaklarını söyledi. Gümüşpala, ayrıca partisinin herhangi bir sınıfa dayanan parti olmadığını, emek ve sermaye arasındaki çatışmaların önleneyeceğini, işçiye mutlaka grev hakkı verileceğini kolektif iş akdi ve işsizlik sigortası temin edileceğini, modern ve iyi bir devlet idaresi, bütün vatandaşlara karşı objektif bir davranış ruhuna sahip, kalifiye bir memur kadrosunu gerektirdiği için maddi külfetten çekinilmeyeceğini dile getirdi. Gümüşpala, iktisadi ve mali konularda çalışma alanlarının genişletileceğini, iş özgürlüğünün sağlanacağını, iktisadi kalkınma için yabancı sermayenin teşvik edileceğini, ticaret alanında ise emek ve sermayenin hakkını elde etmesine, iş ve teşebbüs kabiliyetinin artmasına destek olacağını söyledi. Gümüşpala, AP'nin başlıca amacından birinin de ilim, fikir, sanat ve kültür insanlarından oluşan bir aydın kesim yetiştirmek olduğunu, basın alanında ise basın özgürlüğünü gerçek demokrasilerdeki seviyeye çıkaracağını ayrıca basın organlarını hükümeti elinde bulunduran partilerin elinde politika aleti etmelerini engelleyeceğini ifade etti.⁹⁵⁰

Ragıp Gümüşpala yaptığı seçim konuşmalarında diğer parti liderlerini itham etmekten de geri durmadı. Örneğin Afyon'da yaptığı konuşmada CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın isimini vermeden *“dokunulmazlığından istifa ederek ortaya çıkan yalancı pehlivanlar var fakat vatandaşlar bu yalancı pehlivanlara asla iltifat göstermemektedir.”* Dedi.⁹⁵¹

Aydın'da yaptığı konuşmada ise ilk kez CHP'ye çattı ve *“kendilerinin memleket idaresindeki tecrübelerinden bahsediyorlar ve nasıl rey verilirse verilsin iktidara biz geleceğiz diyorlar. Bunu sandık başlarında Türk Milleti tayin ve takdir edecektir”* dedi.⁹⁵² AP'nin seçim kampanyası sürecinde milli mücadele dönemi ve Lozan konferansı da seçim kampanyasına konu oldu. Örneğin AP'nin Samsun Senato adayı Dr. Fethi Tevetoğlu yaptığı

⁹⁴⁹ **Hürriyet, Milliyet**, 26 Eylül 1961, s.1-5.

⁹⁵⁰ **Hürriyet, Milliyet**, 3 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁵¹ **Hürriyet**, 26 Eylül 1961, s.1-5.

⁹⁵² **Hürriyet**, 29 Eylül 1961, s.1-5.

konuşmada İnönü'yü hedef alarak Lozan Antlaşmasının asıl kahramanının Cumhuriyet döneminin ilk Milli Eğitim Bakanı olan Dr. Rıza Nur'un olduğunu ve İsmet İnönü'nün de bunu kendisine itiraf ettiğini iddia etti. CHP'nin *“devlet gemisini tecrübeli kaptan olan CHP'ye teslim edin”* afişine hitaben ise Tevetoğlu *“tecrübeli kaptanlar Malatyadan değil, Ege, Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde oturan hakiki denizci çocukların arasından çıkar”* diyerek karşılık verdi.⁹⁵³

AP 62 ilden, 432 milletvekili ve 142 senatör adayı gösterdi.⁹⁵⁴ Bitlis, Bingöl, Tunceli, Erzincan, Siirt ve Hakkâri'de teşkilatı olmadığı için bu illerden aday göstermedi.⁹⁵⁵ Adalet Partisi'nin aday listesine bakıldığında Demokrat Parti içerisinde yer almış veya DP'ye yakın olan kişilerin ağırlıkta olduğu dikkat çekmekteydi. Örneğin Senato aday listesinde Eski DP Milletvekili Seyfi Kurtbek, Eski DP Milletvekili İsmail Hakkı Akyüz, Eski Vali Akif İyidoğan gibi isimler bulunmaktaydı.

Milletvekili Aday listesinde ise Adnan Menderes'in Avukatı Burhan Apaydın, Eski DP Milletvekili Cavit Oral, Yassıada'da sanık olarak yargılanan Celal Yardımcı'nın kardeşi Mehmet Yardımcı, DP İçişleri Bakanı Namık Gedik'in eşi Melahat Gedik, Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu, Eski DP Milletvekili Rafet Aksoy gibi isimler bulunmaktaydı.

AP'den aday olan önemli bir isimde Ord. Prof. Ali Fuad Başgil oldu. Başgil, AP Samsun listesinden bağımsız aday olarak seçimlere girme kararı aldı.⁹⁵⁶ Ali Fuad Başgil bu kararı alma sürecini *“bir öğleden evvel otele çarşambalı çok sevdiğim hemşerim ve eski talebem halen Samsun Milletvekili Ali Fuat Alişan geldi, aramızda şu konuşma oldu. Hocam ziyaretim bir vazife ziyaretidir. Size Samsun halkının selam ve sevgilerini getirdim halk sizi vilayetin milletvekilleri başında görmek istiyor. Bana size gelip bunu tebliğ etme vazifesini verdiler. Yalnız bilirsiniz ki ben hiçbir partiye mensup değilim ve bu yoldaki istiklalimi muhafaza etmek isterim. Siz hangi parti adına konuşuyorsunuz? Ben Adalet Partisi Samsun teşkilatındayım. Bu parti adına geliyorum. Fakat sizi yalnız bir parti değil bütün halk seviyor. Bugün Samsun'da en kuvvetli teşkilat Adalet Partisi'ninkidir. Ricamız bu parti listesinde sizi müstakil aday göstermektir. Mevcutlar arasında benimde en çok beğendiğim ve doğuşunda en çok emeğim bulunan parti de budur. Bu parti ısmarlama kurulan partilerden değildir. Millet çoğunluğunun his ve efkârından doğmuştur. Hiç tereddüdüm*

⁹⁵³ **Hürriyet**, 8 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁵⁴ **Hürriyet**, 21 Eylül 1961, s.1-5.

⁹⁵⁵ **Hürriyet**, 10 Eylül 1961, s.1-5.

⁹⁵⁶ **Hürriyet**, 22 Ağustos 1961, s.1-5.

yoktur. Adalet Partisi'nin Samsun listesinde müstakil senatörlüğe adaylığımı koyuyorum dedim ve bir aday beyannamesi imza ederek Alişan'a verdim." Şeklinde anlattı.

Ali Fuad Başgil, aynı zamanda AP'nin İstanbul Teşkilatı Başkanı Muhittin Güven ve arkadaşlarının da kendisini ziyaret ettiklerini ve parti listesinde bağımsız aday olarak yer alması için teklifinde bulunduklarını söyler.⁹⁵⁷ Samsun senatörlüğü için Ali Fuat Başgil'den başka Av. Cemalettin Bulak, Dr Fethi Tevetoğlu, Em. Ziraat Bankası Müdürü Cavit Oral ve Dr. Bünyat Arsan da aday oldu. Fakat 15 Eylül'de yapılan aday yoklamalarında Ali Fuat Başgil büyük bir çoğunluğun oyunu alarak AP Samsun listesinin başında yer aldı.⁹⁵⁸

5.1.5. 15 Ekim Genel Seçim Sonuçları

15 Ekim 1961 genel seçimlerinin yapılacağı günden bir gün evvel Yüksek Seçim Kurulu, seçim günü hem huzuru hem de güvenliği sağlamak ayrıca herhangi bir düzensizlik ortamı yaratmamak için seçim suçları hakkında bir tebliğ yayınladı. Bu tebliğe göre seçmenlerin kimlik bilgilerini gösteren, sandık seçmen listeleri ile seçmen kartlarını çalan, bozan, yok eden, saklayan veya değiştirmeye çalışanlara, seçim gününden önce yani 14 Ekim 1961 tarihinde saat 18'den sonra ve 15 Ekim 1961 günü halka açık olan yerlerde, seçimler konusunda propaganda için toplantı yapanlara, ayrıca seçim günü sandık başında sıra esasına saygı göstermeyenlere, kabinlerden çıkmayanlara, sandık başı düzenini bozanlara, sandık başkanın tüm uyarılarına rağmen bu davranışlara devam edenlere para cezası uygulanacaktı. Dahası oyunu kullandıktan sonra uyarılara rağmen sandık başından ayrılmayan, diğer oy kullanan vatandaşlara herhangi bir müdahalede bulunan, ikna etmeye çalışan veya tavsiyede bulunanlara bir aydan bir yıla kadar hapis cezası verilecek, başka bir kimsenin adını kullanarak oy vermeye yeltenen veya oyunu kullandıktan sonra tekrar başka bir sandıkta tekrar oy vermeye kalkanlara ise hapis veya para cezası uygulanacaktı.

Her kim sandık başında seçmenlerin imzalarını attıkları sandık seçmen listesine oy vermeye gelemeyenler adına sahte imza atarak mühür veya parmak basarak hileli bir davranışla sandığa oy atar veya attırırsa hapis veya para cezasıyla cezalandırılacaktı. Ayrıca genel güvenliği sağlamakla görevlendirilen jandarma, polis, köy bekçisi gibi görevlilerden

⁹⁵⁷ Başgil, Ali Fuad Başgil'in Hatıraları, s.89-90.

⁹⁵⁸ Önder Duman, "1961 Seçimleri ve Ali Fuat Başgil", Vefatının 50.Yıl Dönümünde Bir Düşünce İnsanı Olarak "Ali Fuat Başgil ve Siyasi Mücadeleleri" Uluslararası Sempozyumu, (13-14 Ekim 2017), Çarşamba- Samsun, s.434.

başka hiçbir kimse köy, kasaba ve şehirde ruhsatlı olsa dahi silah taşıyamayacak, taşıyanlara ise para cezası uygulanacaktı.⁹⁵⁹

Bu tedbirlerin ardından 15 Ekim günü yapılan oy verme işlemi sabah saat 8 de başladı ve akşam 17 ye kadar büyük bir sükûnet ve olgunluk içinde devam etti.

1961 yılında Türkiye'nin nüfusu 28,8 milyon kadar idi. Seçmen yaşına ulaşmış ve oy kullanma hakkını elde etmiş kişi sayısı ise 12 milyon 295 bin 395 kadar idi. Halk 1961 seçimlerine beklenenin aksine büyük bir ilgi gösterdi ve seçmenin 10,5 milyonu yani nüfusun yüzde 81'i sandık başına gelerek oyunu kullandı. 1961 seçimleri 1961 Anayasası'nda yer alan Nispi Temsil Sistemi'ne göre yapıldı.

YSK'nın seçim sonuçlarını kesin olarak açıklamasıyla birlikte seçime katılan siyasi partilerin aldıkları oylar da ortaya çıktı. Bu sonuçlara göre tabloda da gösterildiği gibi, AP, 3 milyon 527 bin 435 oy elde ederek seçmenlerin yüzde 34,8'inin desteğini kazanarak 450 sandalyelik Meclis'te 70 Senator ve 158 milletvekili çıkardı. CHP, 3 milyon 724 bin 752 oyla seçmenlerin yüzde 36,7 desteğini kazanarak 36 Senatör, 173 milletvekili çıkardı. CKMP, 1 milyon 415 bin 390 oyla seçmenin yüzde 14 ünün desteğini elde ederek 16 Senatör, 54 milletvekili çıkardı. YTP ise 1 milyon 391 bin 934 kişinin desteğini elde ederek seçmenin yüzde 13,7 sini kazandı ve 28 Senatör 65 milletvekili çıkardı.⁹⁶⁰

Partiler	Millet Meclisi			Cumhuriyet Senatosu	
	Aldığı Oy	Milletvekilleri	% Oran	Senatör Aldığı Oy	
AP	3.527.435	158	34.8	70	3.560.675
CHP	3.724.752	173	36.7	36	3.734.285
CKMP	1.415.390	54	14.0	16	1.350.892
YTP	1.391.934	65	13.7	28	1.401.637
Bağımsızlar (66)	81.732	—	0.8 (21)	—	39.558

5.1.6. TBMM Açılışı ve Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Cemal Gürsel, 28 Mayıs 1960 tarihinde yaptığı basın toplantısında, bir basın mensubunun kendisine yapılacak olan seçimlerde aday olup olmayacağı şeklinde yönelttiği bir soruya “*ben idareyi seçilecek Meclis'in hükûmetine teslim ettikten sonra*

⁹⁵⁹ Hürriyet, 15 Ekim 1961, s. 1-5.

⁹⁶⁰ Hürriyet, Son Havadis, Cumhuriyet, Milliyet, Vatan, Dünya, 21 Ekim 1961, s. 1-5, Gevgilili, Yükseliş ve Düşüş, s.221-222 Şerafettin Turan AP'nin senato sayısını 71, YTP'nin senato sayısını ise 27 olarak gösterir. Şerafettin Turan, İsmet İnönü, s. 393.

çekileceğim. Ordudan ve politikadan ayrılıp sade bir vatandaş olarak kalacağım. Çünkü bu hareketi bir makam elde etmek için değil, sadece bir vazife için yapıyorum. İdareyi devr edince isimsiz bir vatandaş olarak köşemde kalacağım”⁹⁶¹ şeklinde cevap verdi. Gürsel, bu açıklamasından anlaşılabileceği üzere, seçimlerden sonra siyasetten çekileceğini söylemesine rağmen 15 Ekim seçimlerinin sonuçlarının açıklanmasının hemen ardından yabancı basın mensuplarına verdiği demeçte seçim sonuçlarının kendisi için şaşırtıcı olmadığını söyleyerek, cumhurbaşkanlığı için adaylığını koyacağını açıkladı⁹⁶² ve Milli Birlik Komitesi üyeleri ve kuvvet komutanlarıyla görüşükten sonra cumhurbaşkanlığı için tarafsız olarak adaylığını koydu.

Gürsel, neden cumhurbaşkanı adayı olduğunu ise *“adaylığımı koydum. Buna mecburdum. Memleketin durumu buna beni zorladı, yoksa asla bu işin peşinde değildim. Adaylığımı koymam kazanmam demek midir bilmiyorum. Yalnız kazanmazsam bunun bütün mesuliyeti beni kazandırmayanlara ait olur.*”⁹⁶³ sözleriyle açıkladı.

Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanı olacağını açıkladığı bu günlerde seçim sonuçlarına göre CHP’nin seçimi kazanamaması ve DP’nin devamı olarak görülen AP’nin Meclis’te CHP’ye yakın bir sandalye sayısına ulaşması altıncı bölümde detaylı bir şekilde anlatılacağı üzere Silahlı Kuvvetler Birliği içerisinde yer alan bir grubun harekete geçmesine neden oldu. Bu grup seçimlerin iptal edilmesini ve Milli Birlik Komitesi’nin de tasfiye edilmesini dahası idareye el konulması fikrini gündeme getirdi. Müdahale fikrinin öne çıkması üzerine bu grubun mensupları 21 Ekim 1961 tarihinde İstanbul’da Harp Akademisi’nde toplandılar ve bu toplantının sonunda 21 Ekim protokolünü imzaladılar. Bu protokole göre meclis toplanmadan önce en geç 25 Ekim tarihinde yönetime el konulacaktı. Bu protokolün imzalanması ile birlikte Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, araya girdi ve parti liderlerinden 27 Mayıs inkılaplarına sadık kalacaklarına dair bir protokol imzalamaları teklif edildi. Bu teklif Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, kuvvet komutanları ve bazı üst rütbeli subayların, Cemal Gürsel ile yaptıkları görüşmeden sonra parti liderlerine bildirildi. Bunun üzerine 23 Ekim 1961 tarihinde, Çankaya Köşkü’nde, Cemal Gürsel’in başkanlığında, tüm parti liderlerinin, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları’nın katıldığı bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda cumhurbaşkanı olarak Cemal Gürsel’in seçilmesi, Atatürk devrimlerine ve 27 Mayıs devrimlerine sadakat

⁹⁶¹Kim, 30 Mayıs 1960, Cilt:7, Sayı:98, s.15, Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Cilt: V, s.85.

⁹⁶²Milliyet, Tercüman, 20 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁶³Hürriyet, 23 Ekim 1961, s.1-5.

gösterilmesi, Yassıada kararlarının Meclis içinde ve dışında istismar edilmemesi, Yassıada mahkumları için bir affın söz konusu olmayacağı gibi kararlar içeren bir protokol imzalandı.⁹⁶⁴ Böylece parti liderleri, genelkurmay ve kuvvet komutanları arasında Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olması konusunda anlaşma sağlanmış oldu.

Cemal Gürsel'den başka, Cumhurbaşkanı adayları arasında AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ve AP listesinden Samsun'dan bağımsız milletvekili seçilen Ord. Prof. Ali Fuat Başgil yer aldı. Lakin CHP Cemal Gürsel'i adaylığı konusunda desteklerken, CKMP, YTP ve AP özellikle AP Aydın ve İzmir Milletvekilleri Ord. Prof. Ali Fuat Başgil'i destekleme kararı aldı.⁹⁶⁵ Bu durum AP parti teşkilatında ikililiğin yaşanmasına neden oldu. Ragıp Gümüşpala, Ord. Prof. Ali Fuat Başgil'in cumhurbaşkanlığına aday olması ve AP milletvekillerinin Başgil'i destekleyecekleri konusunda karar almalarına *"aksi vaziyet karşısında şerefle başladığı tarihi vazifesini gene şerefle bırakarak sine-i millete dönmeye kararlı..."* olduğunu söyleyerek tepki gösterdi.⁹⁶⁶ Üç partinin aldığı Ali Fuat Başgil'i destekleme kararı, AP teşkilatı tarafından Cenevre'de bulunan Ord. Prof. Ali Fuat Başgil'e telgrafla bildirildi. Bunun üzerine Başgil, 23 Ekim tarihinde Ankara'ya geldi. Gelir gelmez her üç partinin milletvekillerinden oluşan bir grup Başgil'e Cumhurbaşkanlığına adaylığını koymasına için adaylık beyannamesi imzalattı.

Ali Fuat Başgil'in, Cumhurbaşkanlığına aday olduğunu haber alan Milli Birlik Komitesi'nin en yaşlı üyesi olan Fahri Özdilek, AP mensubu olan Em. Alb. Şinasi Osma'yı yanına çağırdı. Şinasi Osma, Cevdet Perin ve Nurettin Bulak ile birlikte Fahri Özdilek'in yanına gitti. Fahri Özdilek'in yanında Sıtkı Ulay ve Sezai Okan da bulunmaktaydı. Fahri Özdilek, Şinasi Osma'ya hitaben *"Başgil'i cumhurbaşkanımı yapmak istiyorsunuz yani bizim tüfeği alıp dağa çıkmamızı mı istiyorsunuz? Başgil Abdülhamid, sizler de Enver ve Niyazi misiniz"* dedi. Özdilek'in bu sözleri haliyle Osma tarafından büyük bir şaşkınlıkla karşılandı.⁹⁶⁷

⁹⁶⁴ **Milliyet, Hürriyet, Akşam, Yeni İstanbul, Tercüman, Dünya, Vatan**, 24-25 Ekim 1961, s.1-5. Mazıcı, Türkiye'de Askeri Darbeler, s.100.

⁹⁶⁵ **Hürriyet**, 18 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁶⁶ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 22 Ekim 1961, s. 1-5, Ali Fuat Başgil, Gazetelerde Gümüşpa'lanın bu tarz ifadelerinin yer aldığı gazeteleri okumadığını fakat okuyanlardan duyduğu kadarıyla Gümüşpala'nın gazetecilere ya ben ya o dediğini, bunun doğru olması halinde çok üzüldüğünü ve kendisinin makam ve mevki de gözü olmadığını dile getirdi. Ragıp Gümüşpala ise bu tarz ifadeler kullanmadığını ve bu ifadelerin doğru olmadığını ve bu ifadenin tamamıyla yanlış bir ifade olduğu cevabını verdi. Başgil, Ali Fuat Başgil'in Hatıraları, s.105.

⁹⁶⁷ Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.304.

Başgil'in cumhurbaşkanı adayı olması Silahlı Kuvvetler arasında da tepkiyle tepkiye neden oldu. Örneğin Hava Kuvvetleri Komutanı Org. İrfan Tansel, "*Başgil seçilirse Çankaya'ya ilk bombayı ben atarım...*"⁹⁶⁸ şeklinde bir ifade kullanarak tepkisini ortaya koydu.

Şinasi Osmâ'dan sonra Ali Fuat Başgil de Komite üyeleri tarafından başbakanlığa çağrıldı. Ali Fuat Başgil, başbakanlıktan çağırılması üzerine Tahsin Demiray, Fethi Tevetoğlu, Ali Fuat Alişan, Şadi Pehlivanoglu ve birkaç milletvekili ile beraber başbakanlığa gitti. Başgil, başbakanlık odasına Tahsin Demiray ile birlikte girdi ve kendisini Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay karşıladı. İlk sözü alan Sıtkı Ulay, Başgil'e cumhurbaşkanlığı için aday olup olmadığını sordu. Bunun üzerine Başgil, cumhurbaşkanlığına aday olması için milletvekillerinin kendisine müracaat ettiğini ve kendisinin de bunu bir görev olarak kabul ettiğini söyledi. Bunun üzerine Sıtkı Ulay, Başgil'e adaylığını geri almasını, Cemal Gürsel'den başka bir adaya müsaade etmeyeceklerini söyledi. Sıtkı Ulay'ın bu sözüne cevaben Başgil, bunun yanlış bir tutum olduğunu, demokrasi hukukunda seçimlerin serbest yapılmasının zorunlu olduğunu, kendilerinin ilk günden itibaren demokrasi yolunda yürüyeceklerine ve en kısa zamanda seçimlere giderek iktidarı seçimlerde çoğunluk elde eden tarafa teslim edeceklerine dair söz verdiklerini söyledi. Başgil, ayrıca 15 Ekim'de seçimlerin yapıldığını ve milli iradenin gerçekleştiğini dolayısıyla bir an önce Meclis'in açılmasını ve herkesin serbestçe oyunu kullanmasını, çoğunluğu kim elde ederse cumhurbaşkanlığı makamına o şahsın oturmasını istedi. Başgil'in bu sözlerinden sonra Sıtkı Ulay, zor durumda olduklarını, son zamanlarda kendilerinin hükümet olarak kuvvetli olmadıklarını, orduda bir juntanın kurulduğunu ve emirleri kendilerine bu juntanın verdiğini dile getirdi. Ulay, devamında devlet radyosuna dahi hâkim olmadıklarını, radyonun bu juntanın elinde olduğunu, Başgil'in adaylıktan çekilmesini bu juntanın istediğini, juntanın bu emrinin kabul edilmediği takdirde Başgil'in hayatını dahi koruyamayacaklarını, dahası Meclis'in açılmadan dağılacağını, seçimlerin iptal edileceğini ve partilerin kapatılarak, askeri idarenin devam edeceğini söyledi. Fahri Özdilek ise seçimlerin sonucundan memnun olmadığını ifade etti. Ali Fuat Başgil, Sıtkı Ulay'ın ve Fahri Özdilek'in bu sözleri karşısında adaylığını kesin olarak koymadığını, halkın ve milletvekillerinin isteği üzerine adaylığını koyduğunu ve bunun için bir beyanname imzaladığını fakat memleketin huzuru için adaylıktan çekilme ve senatörlükten istifa etme kararı aldığını açıkladı. Başgil, bu

⁹⁶⁸ Tokatlı, Kaybolan Yıllar, s.15.

görüşmeden sonra Ulay'ın ve Özdilek'in sözlerinin gerçek olup olmadığını öğrenmek için Sıtkı Ulay'ın da tavsiye ettiği gibi Ragıp Gümüşpala'nın evine giderek kendisiyle görüştü. Gümüşpala, bu görüşmede Başgil'e kendisinin İçişleri Bakanlığından çağrıldığını ve orada hoş olmayan bir tavırla karşılandığını ayrıca aynı gün Çankaya Köşkü'nde Silahlı Kuvvetler Komutanlarıyla yapılan toplantıda sert bir havanın estiğini ve bu toplantıda partilerin cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyeceklerine dair bir protokol imzaladıklarını söyledi. Gümüşpala, ayrıca Meclis'in açıldığı gün Başgil'in, Meclis kapısının önünde askerler tarafından linç edileceğine dair haber aldığını dile getirdi.⁹⁶⁹ Gümüşpala'dan sonra CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ile de bir görüşme yapan AP Samsun Senatörü Ali Fuad Başgil, Senatörlükten istifa etti ve Ankara'dan ayrıldı.⁹⁷⁰

Bu olayların ardından 25 Ekim 1961 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimleri kazanan senato ve milletvekillerinin, siyasi parti liderlerinin, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları'nın, Ordu Komutanları'nın, Diplomatların ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in katılımıyla birlikte görkemli bir törenle açıldı.⁹⁷¹ Fakat Meclis'in açılışı esnasında AP Trabzon Senatörü Yusuf Demirağ ile Sıtkı Ulay arasında, Cemal Gürsel'in kürsüye geldiği esnada, Yusuf Demirağ'ın ayağa kalkmaması sebebiyle bir tartışma yaşandı. Sıtkı Ulay Yusuf Demirağ'a “*gelen devlet reisidir. Sefirler bile ayağa kalkıyor. Niçin kalkmıyorsun sen?*” sözleri üzerine Yusuf Demirağ ayağa kalktı ve böylece tartışma sona erdi.⁹⁷²

TBMM'nin açılmasıyla birlikte 27 Mayıs 1960 darbesinden itibaren memleketin idaresini elinde bulunduran Milli Birlik Komitesi'nin görevi sona erdi. Milli Birlik Komitesi üyeleri ise 1961 Anayasası'nda yer alan hükme göre emekliye sevk edildi. Aynı zamanda komite üyelerinin Meclis'te görevlerine senatör olarak devam etmelerine karar verildi.⁹⁷³ Böylelikle Milli Birlik Komitesi üyeleri yeni anayasanın 70. Maddesine göre Cumhuriyet Senatosu'nun kayd-ı hayat şartıyla yani ömür boyu tabii üyeleri oldular.⁹⁷⁴

26 Ekim 1961 tarihinde ise Millet Meclisi ve Senatonun ortak olarak yaptığı toplantıda Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı. Cumhurbaşkanlığı seçimine geçilmeden

⁹⁶⁹ Başgil, Ali Fuad Başgil'in Hatıraları, s. 94-105, Ali Arslan, Mustafa Çağlayandereli, “Cumhuriyet'in Müstesna Siyaset Adamı: Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil”, “Ali Fuad Başgil ve Siyasi Mücadeleleri” Uluslararası Sempozyumu, (13-14 Ekim 2017), Çarşamba- Samsun, s. 6-7.

⁹⁷⁰ Tokatlı, Kaybolan Yıllar, s. 19, Sıtkı Ulay, Giderayak, Milliyet Yayınları, İstanbul 1996, s.74.

⁹⁷¹ **Hürriyet, Tercüman, Milliyet, Yeni İstanbul, Dünya**, 26 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁷² **Hürriyet**, 26 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁷³ **Hürriyet**, 25 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁷⁴ Şaban İba, Ordu Devlet Siyaset, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 1998, s.192.

önce Diyarbakır CHP Milletvekili Hilmi Gündoğan tarafından Meclis'e bir önerge sunuldu. Bu önergede Hilmi Gündoğan, Cumhurbaşkanı adayı olarak Cemal Gürsel'i teklif etti. Böylece Cumhurbaşkanlığı için tek aday Cemal Gürsel oldu. Meclis'e geçici olarak başkanlık yapan Yakup Kadri Karaosmanoğlu oturumu açtıktan sonra açık oylama yapılacağını duyurdu ve oylarını kullananları dışarı çıkmaması için uyardı. Sonrasında Ethem Ağva, Mehmet Kesen, Osman Sabri Adal, İbrahim Köker, Cevat Kanbulut, Neriman Ağaoğlu, Nurettin Bulak, Raif Aybar ve Nazmi Özoğlu'ndan oluşan bir dokuz kişilik tasnif heyeti seçildi ve oy verme işlemine geçildi. İlk olarak oylarını senatonun asıl üyeleri olan Milli Birlik Komitesi üyeleri, sonrasında ise sırayla diğer senato üyeleri ve milletvekilleri kullandılar. Oylamaya 607 üye katıldı. Oylama sonucunda 434 üye, Cemal Gürsel'e oy verdi. 156 üye boş pusula kullandı. 3 üye çekimser kaldı. Ayrıca oylamada, İsmet İnönü'ye 6, Ethem Menemencioğlu'na 1, Osman Bölükbaşı'na 1, Yakup Kadri Karaosmanoğlu 1, Ali Fuat Başgil'1, Suat Hayri Ürgüplü'ye ise 1 oy çıktı, 3 tanede geçersiz oy kullanıldı. Böylelikle 434 oyla Türkiye Cumhurbaşkanlığına Cemal Gürsel seçildi ve Türkiye'nin dördüncü Cumhurbaşkanı oldu.

Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Türk Milleti'nin bağımsızlığına, vatanın ve milletin bütünlüğüne yöneltilecek her tehlikeye karşı koyacağına, milletin kayıtsız şartsız egemenliğini ve anayasayı sayacağına ve savunacağına, insan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmayacağına, Türkiye Cumhuriyeti'nin şan ve şerefini koruyup yücelteceğine ayrıca üzerine düşen görevi yerine getireceğine dair yemin ederek görevine başladı.⁹⁷⁵

Cumhurbaşkanlığı seçiminin ardından 28 Ekim 1961 tarihinde AP adayı Suat Hayri Ürgüplü Cumhuriyet Senatosu Başkanı seçildi. CHP'den Sırrı Atalay, YTP'den İhsan Hamit Tiğrel, CKMP'den İbrahim Atasagun ise Başkan Yardımcılığı'na getirildi. Divan Kâtipliği'ne AP'nden Fikret Turhangil, Tarık Remzi Balkan, YTP'den Mehmet Ali Demir, CHP'den Şevket Köksal ve CKMP'den Kudret Bayhan seçildi. İdareci üye olarak ise AP'den Mehmet Ünalı, YTP'den Nihat Pasinler, Tabii üyelerden Kâmil Karavelioğlu seçildi.⁹⁷⁶

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in on beş kişilik kontenjanından Senatoya ise, Kurucu Meclis Başkanı Kâzım Orbay, ihtilalden sonra ilk kurulan kabinenin Devlet

⁹⁷⁵ **Hürriyet, Akşam, Tercüman, Milliyet, Yeni İstanbul, Dünya, Vatan**, 27 Ekim 1961, s.1-5, TBMMTD, Cilt: 1, B:2, s.9.

⁹⁷⁶ **Hürriyet, Akşam, Ulus, Son Havadis, Tercüman, Yeni İstanbul, Vatan**, 29 Ekim 1961, s.1-5.

Bakanı Amil Artus, Cevat Açıkalın, Enver Akoğlu Esat Çağa,⁹⁷⁷ Eski Sağlık Bakanı Salih Ragıp Üner ve Ömer Ergül seçildi.⁹⁷⁸ Siyasi partilerden ise CKMP'den Enver Kök, YTP'den Hasan Kangal, CHP'den Sahir Kurutluoğlu, AP'den Adil Ünlü, MSP'den Burhanettin Uluç seçildi. Ayrıca Emekli Amiral Necati Özdeniz, Yüksek Mühendis Nevzat Şengel ve Avukat Hidayet Aydınır Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Senatör olarak seçilenler arasında yer aldı.⁹⁷⁹

Partiler arasında devam eden uzun görüşmelerden sonra 9. turda Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı seçimi yapıldı. Meclis Başkanlığı seçimine 348 milletvekili katıldı. Oylama sonucunda CHP adayı Fuat Sirmen, 227 oy, Kasım Gülek 11, Nihat Erim 8, Yakup Kadri Karaosmanoğlu 1, İhsan Köknel 1, Fethi Çelikbaş 1 oy aldı. 99 milletvekili ise çekimser oy kullandı. Seçim sonuçlarına göre 227 çoğunluk oyuyla Fuat Sirmen, 1 Kasım 1961 tarihinde TBMM başkanı seçildi. Başkan yardımcılığına ise 364 oyla Refet Aksoy, 358 oyla Mekki Keskin, 338 oyla da Zekai Dorman seçildi. CHP'den Nurettin Akyurt, Zekai Baltacıoğlu, AP'den Kadri Özek, Ferruh Bozbey, YTP'den Muslih Görentaş, CKMP'den Nurettin Ok Divan Katipliği'ne seçildi. AP'den Muslahittin Gürel, CHP'den Bahri Yazır ve CKMP'den Şevki Güler ise idareci üyeliğine seçildi.⁹⁸⁰

Seçim sonuçları, Millet Meclisi'nin açılması ve Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi yurt dışında bulunan ve Türkiye'de yaşanan gelişmeleri yakından takip eden 14 lerin gündem konusu oldu. Seçimlerden hemen sonra Milli Birlik Komitesi tarafından yayınlanan tebliğde 14 lerin görevlerinden istifa etmeleri halinde yurda dönebilecekleri ifade edilmiş,⁹⁸¹ yurda döndükleri zaman ise yaş haddinden dolayı ancak dördünün Senatoya üye olabileceği ayrıca Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde bu dördü üzerinde "tefrik hakkı" kullanılacağı kararı verilmişti.⁹⁸² Bunun üzerine 14 lerden Alparslan Türkeş, Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Numan Esin ve İrfan Solmazlar Paris'te yaptıkları basın toplantısında seçim sonuçlarını değerlendirerek, seçim sonuçlarının, 27 Mayıs darbesinin hemen ardından seçime gidilmesinin doğru olmadığı görüşünü savunmakla, kendilerini haklı çıkardığını ifade ettiler. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin durumu hakkında ise *"biz bunun böyle olacağını bir sene evvel söylemiştik. Dediğimiz tahakkuk edince siyasi partilerdeki dostlarımıza yeni tekliflerde bulunmamız*

⁹⁷⁷ **Tercüman**, 27 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁷⁸ **Hürriyet**, 21 Kasım 1961, s.1-5.

⁹⁷⁹ **Hürriyet, Son Havadis, Yeni İstanbul, Vatan**, 1 Kasım 1961, s.1-5.

⁹⁸⁰ **Hürriyet, Ulus, Tercüman, Yeni İstanbul, Dünya, Vatan**, 2 Kasım 1961, s.1-5.

⁹⁸¹ **Hürriyet, Tercüman, Yeni İstanbul**, 17 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁸² **Hürriyet**, 20 Ekim 1961, s.1-5.

normal olacaktır...” diyerek görüşlerini dile getirdiler.⁹⁸³ 14 lerden Ahmet Er ise İsmet İnönü’nün İsviçre’de çıkan yabancı bir dergiye verdiği beyanatta “hadiseler 14 leri haklı çıkarmıştır. Erken seçime gidilmekte hata edilmiştir.” Dediğini iddia etmektedir.⁹⁸⁴

14 lerden başka Harp Okulu Komutanı Alb.Talat Aydemir de Cumhurbaşkanı ve Başbakan seçim usulünü eleştirenler arasında yer aldı ve sonuçları şu şekilde değerlendirdi. “Süngülerin gölgesi altında Büyük Millet Meclisi’ne Reisicumhur seçtiren kumandanların demokrasi anlayışı bu mudur? Reisicumhur adayı olarak çıkmak isteyen, diğer bir partiye mensup Prof. Ali Fuat Başgil, Sıtkı Ulay Paşa, Fahri Özdilek Paşa ve Haydar Tunçkanat silah tehditleri altında istifa ettirilmiş midir? Demokrasi bu mudur? Ne yazık ki Reisicumhur seçiminin bu şekilde yapılmasına Büyük Millet Meclisi üyeleri seyirci kalmışlardır. Anayasa dışı bu teklifi kolaylıkla kabul etmişlerdir. Çünkü o zaman söylenen sözler ve yapılan tehditler şudur: eğer Reisicumhur olarak Cemal Gürsel’i seçmezseniz; ordu idareye el koyacak. Acaba öyle miydi? Yoksa CHP’ye ve İnönü’ye bel bağlayan birkaç generalin arzusu muydu? Bunu takdir edemeyen milletvekilleri, Meclis’in ilk açılış gününde, kendi kendilerini bu karakterleriyle mahkûm ettiler.”⁹⁸⁵

5.1.7. İsmet İnönü’nün Başbakan Seçilmesi

15 Ekim 1961 seçimlerinin sessiz ve sakin bir ortamda yapılmasına rağmen sonuçlarına bakıldığında, bu seçime katılan CHP, CKMP, YTP ve AP’nin hiçbiri tek başına iktidara gelecek kadar yeterli çoğunluğun oyunu alamadı. Bu durum başta CHP olmak üzere diğer partiler üzerinde bir şaşkınlık yarattı. İsmet İnönü, seçim öncesinde CHP’nin seçimleri kazanacağını tahmin ediyor, CHP kazandığı takdirde kendisinin cumhurbaşkanı olacağı, CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal’ın ise CHP hükümetini kuracağı fikrini taşıyordu. Lakin CHP tek başına seçimleri kazanamadı. Bu sonuç CHP mensupları tarafında hayal kırıklığı yarattı. İsmet İnönü, CHP’ nin seçimi tek başına kazanması karşısında çevresine “*kuvvetli bir muhalefet oluştururuz*” diyerek fikrini ortaya ortaya koydu.⁹⁸⁶

Seçimlerin bu şekilde sonuçlanmasının ardından partiler arasında koalisyon hükümetinin nasıl kurulacağı konusu gündeme geldi. AP ile YTP’nin bir koalisyon

⁹⁸³ Son Havadis, 1 Kasım, **Hürriyet, Dünya**, 31 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁸⁴ Er, 27 Mayıs’tan 12 Eylül’e, s.34.

⁹⁸⁵ Tekin Önal, “27 Mayıs İhtilalinin Geride Bıraktıkları ve İnönü Hükümetleri Döneminin Önemli İç Siyasi Gelişmeleri (1961-1965)”, Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, (2017) 1 (1), s. 17.

⁹⁸⁶ Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 İnönü’nün Son Başkanlığı 1961- 1965, Bilgi Yayınları, Ankara 1992, s.25.

hükümeti kurabileceği veya CHP'nin YTP'ye kur yapabileceği, CKMP' nin ise tarafsız kalabileceği gibi tahminler ortaya atıldı. Ancak parlamentoda yer alan dört partinin katılmasıyla kurulacak bir koalisyon hükümeti kurma fikri daha ilk günden itibaren partiler tarafından ret edildi. Bu fikre ilk itiraz hiçbir parti ile ortak iş birliği yapmamakta kararlı olan CKMP'den geldi. CKMP herhangi bir parti ile mecbur kalmadığı takdirde iş birliği yapmayacağını ve bağımsız kalacağını ifade etti. Diğer üç parti ise üçlü bir koalisyon fikrine sıcak bakmadıklarını ileri sürdüler. AP üçlü bir koalisyonu gerek olmadığını ancak ikili bir koalisyonun bugünün şartlarına uygun olduğu fikrini savundu ve YTP ile bir koalisyon kurabileceklerini ifade etti. YTP, CHP ile iş birliği yapması halinde, YTP'nin dağılabileceği, milletvekilleri ve senatörlerinin AP'ne geçebileceği, sonucunun ortaya çıkması ihtimaline karşı CHP ile koalisyon kurma fikrini ret etti.⁹⁸⁷

Partilerin bu tutumu karşısında, partiler arasında uzlaşma sağlayarak koalisyon hükümetinin kurulması konusuna yardımcı olma görevini Milli Birlik Komitesi üstlendi. Milli Birlik Komitesi, AP'nin milletvekilleri ile YTP'nin milletvekillerinin Meclis'te çoğunluğu sağlayamadığı için AP'nin ancak üçlü bir koalisyon kurabileceği, CKMP'nin bağımsız kalma isteği, YTP'nin ise CHP ile iş birliği halinde dağılma ihtimalinin ortaya çıkması karşısında partilere dörtlü koalisyon kurma fikrini önerdi. Yapılan görüşmelerde AP ancak YTP ile koalisyon kurabileceğini ancak şartlar mecbur bırakırsa CKMP ile de koalisyon kurabileceğini, lakin CHP ile bunun mümkün olmadığını ifade etti.

Komite üyeleri, parti liderlerine, başbakanın tarafsız olacağı ve bu kişinin emekli bir general olabileceğini, biri CHP'den diğeri ise AP'den olmak üzere iki başbakan yardımcısı, YTP ve CKMP'den ise iki devlet bakanı seçileceği, diğer bakanlıkların ise partiler arasında çıkardıkları milletvekili sayısına göre paylaştırılacağı teklifinde bulundu.⁹⁸⁸ Milli Birlik Komitesi'nin dörtlü koalisyon kurma önerisine, YTP ve CHP sıcak bakmasına rağmen diğer partiler aynı fikirlerinde ısrarlı bir tutum sergilediler. Milli Birlik Komitesi, partilerin bu tutumu karşısında dörtlü koalisyon fikrinden vazgeçerek CHP, AP ve YTP'den oluşacak bir üçlü koalisyon kurulabileceği fikrini öne sürdü.⁹⁸⁹

Milli Birlik Komitesi ve partiler arasında görüşmeler bu şekilde devam ederken Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel 2 Kasım 1961 tarihinde CHP, YTP ve AP liderleriyle ayrı

⁹⁸⁷ **Hürriyet**, 17 Ekim, 1961, s.1-5.

⁹⁸⁸ **Hürriyet**, **Milliyet**, 18 Ekim 1961, s.1-5.

⁹⁸⁹ **Hürriyet**, 22 Ekim 1961, s.1-5.

ayrı görüşmeler yaptı.⁹⁹⁰ Görüşmeler sonunda YTP, CHP ve AP'den oluşacak bir koalisyonun kurulmasına karar verildi. Fakat CHP ve AP başka bir fikir öne sürdü. Özellikle CHP ikili bir koalisyonun gerçeklere ve Meclis'teki çoğunluk esasının ruhuna en doğru yol olacağını dile getirdi ve başbakanın da CHP'den seçilmesi gerektiği kararı aldı. Ayrıca CHP Meclis'teki sandalyelerin üçte ikisini CHP ve AP'nin elde ettiğini bu durumda ikili bir koalisyonun başarı sağlayabileceği fikrini savundu. Bunun üzerine AP Millet Meclisi ve Senato Grupları İdare Heyetleri'yle, Genel İdare Kurulu'nun Meclis'teki yaptıkları ortak toplantıda CHP'li bir Başbakanı kabul etmeye eğimli olmadıklarını ifade etti. CHP'nin Başbakanlık konusunda ısrar etmesi üzerine Cemal Gürsel, CHP'nin bu ısrarını YTP ve AP liderlerine açıkladı. Aslında AP, parti bakımından CHP ile bir koalisyon kurmayı arzulamamakta fakat, İsmet İnönü'nün Başbakanlığı, AP ve üçlü koalisyon fikrine sıcak bakan YTP'yi ürkütmekteydi ve onlara göre şayet CHP'den bir başbakan seçilecekse bu İsmail Rüştü Aksal olmalıydı.⁹⁹¹ Dolayısıyla CHP'nin, Meclis'te en çok sandalyeye sahip parti olarak, parlamenter kurallara istinaden ileri sürdüğü başbakanlığın kesinlikle kendilerine verilmesi yolundaki talebi, YTP ve AP tarafından kabul edilmedi. AP ve YTP, CHP'nin bu tutumu karşısında hükümeti kurmak için yeni bir formül aramaya başladı ve bu konuda CKMP lideri Osman Bölükbaşı'nı koalisyona katılması için ikna etme yoluna gittiler. Lakin CKMP lideri Osman Bölükbaşı, koalisyona katılmamakta kararlı olduğunu fakat AP ve YTP koalisyonu kurulduğu takdirde bu hükümeti dışarıdan bakan vermeden destekleyeceğini söyledi.⁹⁹²

Cemal Gürsel, hükümetin kurulmasının uzaması üzerine Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen, Senato Başkanı Hayri Ürgüplü ile Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek ve Devlet Bakanı Sıtkı Ulay'ın da hazır bulunduğu bir toplantı yaptı. Bu toplantının ardından Meclis Başkanı ve Senato Başkanı, hükümetin kurulması konusunda başka bir teklif ortaya attılar. Senato Başkanı Hayri Ürgüplü, AP lideri Ragıp Gümüşpala ile Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen ise İsmet İnönü ve İsmail Rüştü Aksal ile görüştü. CHP, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sekiz ay başbakanın AP'den, daha sonraki sekiz ay da

⁹⁹⁰ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile öğleden sonra 15:30 da Çankaya Köşkü'nde görüştü. Gürsel, bu görüşmede İsmet İnönü'ye CHP'nin koalisyona bir AP'li veya YTP'li başbakanı kabul etmesi şartıyla alınacağını söyledi. Gürsel, ayrıca AP'nin YTP'nin bazı özellikleri olduğunu ayrıca CHP'den çekindiklerini çünkü seçim öncesinde mitiglerde CHP karşı bir düşmanlık oluştuğunu dolayısıyla İsmet İnönü'nün Başbakan olması durumunda AP'nin ve CHP'nin taraftarlarının tepki gösterebileceğini, başbakanın kendi partilerinden olması onların davranışlarına, partileri içinde izahat yerine geçebileceğini ve memleketçi durumlarını güçlendireceğini dile getirdi. Toker, İnönü'nün Son Başkanlığı, s.16.

⁹⁹¹ **Hürriyet, Tercüman**, 5 Kasım 1961, s.1-5.

⁹⁹² **Hürriyet, Tercüman**, 6 Kasım 1961, s.1-5.

CHP'den olması ve bu sıranın belli süreler içinde diğer partilere gelmesi şeklinde ortaya öne sürdüğü döner başbakanlık teklifini,⁹⁹³ hükümet kurmanın ciddi bir iş olduğunu gerekçe göstererek kabul etmedi.

Bu arada AP milletvekilleri de CHP ile bir koalisyona girmemek için elden gelen çabanın sarfedilmesini istediler ve bu isteklerini kamuoyuna bir bildiri ile ifade ettiler. Bu bildiride AP, CHP'nin katılmadığı bir koalisyon için CKMP ve YTP'yi kabineyi kurmak üzere göreve davet ettiler. CKMP, hükümete girmemekte kararlı olduğunu bir kez daha yeniledi ve AP' nin tebliğini, *"bu tebliğle CKMP gelmediği için, CHP'nin kucağına düştük demek istiyorlar sanki buna herkes inanacak..."* şeklinde yorumladı.

CHP, AP ile bir koalisyon kurabileceğini fakat başbakanlık konusunda ısrarlı olduğunu dile getirdi. Bunun üzerine CHP, YTP ve AP liderleri tekrar bir araya gelerek bir görüşme yaptılar. Bu görüşmede CHP, başbakanlıkta ve bazı prensiplerde ısrarlı olduğunu yeniledi. CHP'nin bu tutumu karşısında YTP, bakanlıkların AP, CHP ve YTP arasında eşit şekilde dağılması üzerinde durdu. AP, CHP'nin başbakanlığını reddederken, YTP ise nöbetleşerek yapılan bir başbakanlık teklifini kabul etti. YTP ayrıca yeni hükümetin kurulmasına yardımcı olacağını yayınladığı tebliğ ile dile getirdi.

CHP, bu toplantıdan sonra hükümete katılacak partilerin bazı ortak fikirlerde anlaşmaları gerektiği konusunda bir tebliğ yayınladı. Bu tebliğe göre

- 1- Karma hükümet vatandaşlar arasında karşılıklı sevgiyi ve vatanın her yerinde huzuru gerçekleştirecektir.
- 2- Geniş vatandaş kitlelerinin acele çözüm bekleyen sorunlarına derhal el uzatılacaktır.
- 3- Uzun süreli bir kalkınma planı konusunda ortak bir karar alınacaktır.
- 4- Dış politikada demokratik olmayan eğilimlere karşı durulacaktır.⁹⁹⁴

AP, CKMP ile koalisyon kurma konusunda tekrar görüştü ve CKMP'nin bu konudaki tutumunda hiçbir değişikliğin olmadığını anlaşıldığı üzerine yaptığı toplantıda şu kararları aldı. AP, CHP ile ikili iş birliği asla yapmayacaktır. AP, CHP ile iş birliğini ancak zorunlu kalınması halinde ve başbakanın AP'li olması durumunda YTP'nin de katılması şartıyla kabul edecektir. AP, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in döner

⁹⁹³Toker, YTP ve AP'nin, İsmet İnönü'nün başbakan olmaması isteğine karşılık bu fikrin YTP Genel Başkanı Ekrem Alican tarafından Cemal Gürsel'e yapıldığını Cemal Gürsel'in de fikre olumlu baktığını söyler. Toker, İnönü'nün Son Başkanlığı, s.15.

⁹⁹⁴ **Hürriyet, Tercüman, Yeni İstanbul**, 9 Kasım 1961, s.1-5.

başbakanlık teklifini asla kabul etmeyecektir. AP, hükümetin bir an önce kurulmasının zorunlu olduğuna inanmaktadır ve bunun için elinden gelen gayreti gösterecektir.

YTP ise memlekette huzur ve istikrarın bir an önce sağlanması için güçlü bir hükümete ihtiyaç olduğunu bu hükümeti AP ve CHP'nin kurabileceğini, YTP'ye ihtiyaç duyulması halinde eşit şartlar sunulması şartıyla katılabileceğini, Cemal Gürsel'in Döner Başbakanlık teklifine ise sıcak baktığını ifade etti.⁹⁹⁵

Partiler arasında uzlaşma yolundaki gelişmeler bu şekilde devam ederken, 10 Kasım 1961 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, parti liderleri ve bu partilerin Millet Meclisi ve Senato grupları başkanları ve başkan yardımcıları, Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü, Millet Meclis'i Başkanı Fuat Sirmen'in katıldığı toplantıda aldığı kararla, CHP lideri ve aynı zamanda Malatya milletvekili olan İsmet İnönü'yü 11 Kasım 1961 tarihinde Türkiye'nin 14. Başbakanlık görevine atadı. Bu haber, kamuoyuna, Anadolu Ajansı tarafından duyuruldu. Böylece İsmet İnönü 1924 yılından 1961 yılına kadar sekizinci defa hükümeti kurma görevini üstlendi. Cumhurbaşkanlığı tarafından İsmet İnönü'ye verilen resmi yazıda İnönü'nün Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 102. maddesi gereğince bakanlar kurulunu kurma görevine uygun görüldüğü ifadesi yer aldı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümeti kurma görevini İsmet İnönü'ye verme sebebini *"Başbakanlık görevinin bir partiye değil ancak içinde bulunduğumuz şartları ve durumları düzeltebilecek birine verilmesinin gerektiği kanaatine vardığını"* söyleyerek açıkladı.⁹⁹⁶

İsmet İnönü'nün Başbakan olarak atanması, bazı çevreler tarafından olumlu karşılandı. Örneğin Çetin Altan İnönü'nün Başbakanlığa atanmasını *"her an parlamento kapısında tetikte bekleyen ordu ancak İsmet Paşa'yı görmekle kışlasına huzur içinde çekilebilirdi. Demokrasinin devamı için bu büyük teminatı sağlayacak ikinci bir şahsiyetimiz maalesef siyasi hayatımızda mevcut değildi. Bizce paşanın başbakanlığa gelmesinin en müspet tarafı budur"* şeklinde yorumladı.⁹⁹⁷

İsmet İnönü'nün kabineyi kurmakla görevlendirildiğini bildiren yazısında, yalnızca İsmet İnönü'nün Malatya Milletvekili sıfatı kullanıldı fakat CHP Genel Başkanlığı sıfatı kullanılmadı. Bu durum bazı çevrelerce farklı yorumların yapılmasına neden oldu. Örneğin YTP'ye göre Cemal Gürsel, kurulacak bir üçlü koalisyonda YTP'nin

⁹⁹⁵ **Hürriyet, Tercüman, Dünya**, 10 Kasım 1961, s.1-5.

⁹⁹⁶ **Hürriyet, Tercüman, Yeni İstanbul, Dünya, Vatan**, 11 Kasım 1961, s.1-5.

⁹⁹⁷ Nimet Sarıgül, 27 Mayıs ve Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri (22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s.100.

büyükliğüne uygun sayıda değil de diğer partilerle eşit sayıda bakanlık verilmesi için İsmet İnönü'nün CHP Genel Başkanlığı sıfatını kullanmamıştı. AP'den Ahmet Gürkan, İsmet İnönü'nün Başbakanlığı'nın sabote edilmesi halinde, Cemal Gürsel'in hükümeti kurma görevini Ragıp Gümüşpala'ya vereceğini ve dolayısıyla koalisyonun Gümüşpala'nın başkanlığında kurulacağı şeklinde bir yorum öne sürdü. Diğer bir görüş ise şayet İsmet İnönü, kabineyi kuramazsa kabineyi kurma teklifi Ragıp Gümüşpala'ya veya Ekrem Alican'a yapılmayacak farklı bir çözüm aranacak ve uygulanacaktı.⁹⁹⁸

Nihat Erim, İnönü'nün Başbakanlığı konusunu Milli Birlik Komitesi üyeleri Sami Küçük, Suphi Karaman ve Suphi Gürsoytrak'ın öne sürdüğünü, Cemal Gürsel'in ise parti liderleri hükümeti kurmadığı takdirde Başbakanlık görevini kendisine vermek istediğini söyler.⁹⁹⁹

5.2. Koalisyon Hükümetleri

Anayasa terimi olarak koalisyon, Meclis'te çoğunluğu sağlayamayan bir partinin diğer bir parti ile birleşerek çoğunluk sağlaması anlamına gelmektedir. Koalisyon, siyasi partiler arasında ya bir seçim ya da parlamenter rejimde değişik eğilimlerin temsil edileceği bir hükümet desteklemeyi öngören bir çoğunluk oluşturmak için yapılan anlaşma olarak da tanımlanabilir. Partilerin oluşturduğu koalisyon çeşitli ortak amaçlar doğrultusunda gerçekleşebilir. Partilerin oluşturduğu koalisyonun “koalisyon hükümeti” olarak adlandırılabilmesi için partilerin hükümete üye vermeleri ve bir “koalisyon protokolü” ya da “ortak programda” anlaşmaları gerekmektedir. Koalisyon, parlamenter demokrasilere özgü bir olgudur.¹⁰⁰⁰ Koalisyon sözcüğü ile Türkiye'nin siyasi tarihinde ilk kez İkinci cumhuriyetin ilk seçimleri olarak değerlendirilen 15 Ekim 1961 seçimleri sonrasında karşılaşıldı.

⁹⁹⁸ Toker, İnönü'nün Son Başbakanlığı, s.21-22.

⁹⁹⁹ Erim, Günlükler, s.740.

¹⁰⁰⁰ Koalisyon sözcüğü sözlükte kullanıldığı anlamıyla birkaç kişinin, birkaç siyasi parti veya devletin bir kişiye, bir siyasi partiye veya devlete karşı birleşmesi anlamına gelmektedir. Koalisyon sözcüğü Latince “coalescere” kaynaşmak sözcüğünden gelmektedir. İngilizce “coalition” belirli bir amaç doğrultusunda birlikte hareket etmek anlamında kullanılmaktadır. Koalisyon aynı zamanda belli bir menfaat için işçilerin veya işverenlerin birleşmesi anlamında da kullanılmaktadır. Fakat bu birleşmeler çalışma özgürlüğüne aykırı kabul edildiğinden 1864 yılına kadar cezalandırılma nedeni sayıldı. Tarihte en önemli koalisyonlar Fransa ihtilali ve Napolyon Bonapart'a karşı Avrupa devleti tarafından kuruldu. **Hürriyet**, 17 Ekim 1961, s.1-5, Derya Şimşek, “Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP-AP Koalisyonu (1961-1962)”, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığında “ICANAS” Uluslararası Konferansı, Ankara, 10/15 Eylül 2007, s.2952.

5.2.1. AP- CHP Koalisyonu Dönemi

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen İsmet İnönü, 10 Kasım 1961 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 280 nolu odasında koalisyon hükümetini kurmak için parti liderleriyle görüşmelere başladı. Başbakan İsmet İnönü, parti liderleriyle yaptığı görüşmelerde parti liderlerine, dörtlü koalisyona girilmesi, CHP ile bir ikili koalisyon kurulması veya CHP, AP ve YTP ile bir üçlü koalisyon kurulması yönünde tekliflerde bulundu.¹⁰⁰¹ İnönü'nün bu teklifleri karşısında AP, İsmet İnönü'nün CHP Genel Başkanlığı'ndan istifa etmesi, hükümet programında AP'lilerin istedikleri genel af gibi bazı konulara yer verilmesi, koalisyon kabinesinde AP'ye dokuz bakanlık ve iki Başbakan yardımcılığı verilmesi, YTP'ye iki veya üç sandalye tanınması gibi şartlar öne sürdü. AP ayrıca demokratik rejimi, her türlü şekilsizliklerden kurtaracak yollara başvurulması ve demokrasinin tam anlamıyla uygulanmasını da şartlarının arasına ekledi.¹⁰⁰² AP'nin, İsmet İnönü'nün CHP Genel Başkanlığı'ndan çekilmesini istemesi hem CHP mensupları arasında hem de başını Burhan Apaydın'ın çektiği AP içerisinde yer alan mutediller grubu tarafından tepkiyle karşılandı. Mutediller grubuna göre böyle bir istek müstakil başkan istemek anlamına gelmekteydi.

YTP ise yayınladığı tebliğ de şunları öne sürdü. Memleket için milli bir koalisyon kurmak en iyi çözümdür. CKMP koalisyona yanaşmadığı için CKMP hariç diğer üç parti arasında koalisyon kurulabilir. Normal zamanlarda Başbakanın kim olduğu önemli değildir fakat böyle bir dönemde başbakanın şahsı, milli huzur ve sükûn için önemlidir. Başbakanlık görevi dışarıdan ve tarafsız bir şahsa verilebilir. Koalisyona katılacak partilerden her biri tarafsız Başbakanın yanına birer başbakan yardımcısı verebilir. Koalisyonda yer alan partilere hükümette eşit şekilde yetki verilebilir ve hükümetin programı koalisyona katılan partilerin beyannamelerine göre belirlenebilir. YTP, bunlardan başka İsmet İnönü'nün, CHP Genel Başkanlığı'ndan ayrılması gerektiğini de öne sürdü. YTP Genel Sekreteri İrfan Aksu, kabine konusundaki görüşünü şu cümlelerle ifade etti. *“Eğer İsmet İnönü, CHP'den istifa eder ve böylece kabine tarafsız bir Başbakan tarafından kurulmuş olursa YTP güven oyu verebilir.”*¹⁰⁰³

¹⁰⁰¹ **Hürriyet**, 12 Kasım 1961, s.1-5.

¹⁰⁰² **Hürriyet, Yeni İstanbul**, 13 Kasım 1961, s.1-5.

¹⁰⁰³ **Hürriyet**, 14 Kasım, **Vatan**, 13 Kasım 1961, s.1-5.

15 Kasım 1961 tarihinde AP Meclis grubunda, 22 milletvekili ve senatörün imzasının bulunduğu İsmet İnönü başkanlığında CHP ile ikili bir koalisyon kurmayı teklif eden önerge, görüşüldü ve görüşmeler sonunda, önerenin oylamaya sunulmasına karar verildi. Yapılan oylamada 89 ret, 87 evet kararı çıktı. 14 milletvekili ve senatör ise çekimser kaldı. Fakat oylamanın yapıış tarzı, evet ve hayır diyenler arasında tartışma konusu oldu. Evet diyenler, hayır diyenlerin sepete fazladan oy attığını iddia etti. Ayrıca onlara göre oylamanın hukuki bir değeri yoktu. Çünkü AP tüzüğü, bu gibi kararlarda Meclis grubuna, yetki tanımıyor, 45. maddenin 3. bendi ile genel idare kuruluna, bir koalisyon hükümetine katılma kararı vermesi konusunda yetki tanıyordu. Grupta tekrar oylama yapılması isteğine Ragıp Gümüşpala'nın, buna genel idare kurulunun karar vereceğini söylemesi üzerine 14 çekimser oy kullananlar arasından 6 kişi, oyunun evet olduğunu söyledi ve böylece çoğunluk sağlandı ve nihayetinde AP, CHP ile bir koalisyon hükümeti kurma kararı verdi.

Oylamada olumsuz karar verenler arasında Mahmut Turgut, Şinasi Osma, Tahsin Demiray, Kâmuran Evliyaoğlu ve Ahmet Gürkan bulunmaktaydı. Olumsuz oy kullananlar ikili koalisyon kurulmasına değil, İsmet İnönü'nün şahsına karşı muhalif oldukları için olumsuz oy kullandıklarını öne sürdüler. Ayrıca AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın, hükümette görev almak istememesine rağmen bu konu da oya sunuldu ve oylamada 16 olumlu, 5 olumsuz karar çıktı ve Ragıp Gümüşpala'nın kendisi arzu ettiği takdirde kabinede görev alacağı kararı alındı.¹⁰⁰⁴ Böylece seçim sonuçlarının açıklanmasından itibaren tek başına hükümeti kuracak kadar oy alamayan partilerin koalisyon hükümeti kurulması yönünde başlattıkları yirmi beş gün devam eden süreç, nihayet Meclis'te çoğunluğun üçte ikisine sahip olan CHP ve AP'nin ortak bir hükümet kurma kararı almasıyla sona erdi.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, İsmet İnönü'den YTP'nin de hükümete alınması için istekte bulundu. Fakat İsmet İnönü, YTP'nin yayınladığı olumsuz içerikli tebliğini öne sürdü ve iki büyük partinin bir araya gelerek koalisyon kurmak için yeterli güce sahip olduğunu belirterek Cemal Gürsel'in bu teklifini reddetti. Bunun üzerine Gürsel, Nasır Zeytinoğlu ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Kemal Kurdaş'a hükümette görev verilmesini teklif etti. Fakat İsmet İnönü, Gürsel'in bu teklifini de reddetti. Cemal Gürsel bu teklifleri daha sonra AP' ye yaptı. Ancak AP'de bu teklife olumsuz cevap verdi.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰⁴ **Cumhuriyet, Hürriyet, Yeni İstanbul, Dünya, Vatan**, 16 Kasım 1961, s.1-5.

¹⁰⁰⁵ Toker, İnönü'nün Son Başkanlığı, s.26-27.

Başbakan İsmet İnönü, AP'nin CHP ile bir koalisyon hükümeti kurma kararı almasının ardından basına şu resmi tebliği verdi. “*Adalet Partisi Genel Başkanı Sayın Ragıp Gümüşpala tarafından Adalet Partisi'nin, İsmet İnönü Başbakanlığında Cumhuriyet Halk Partisi'yle bir karma hükümete katılma kararı, Başbakan İsmet İnönü'ye şifahen tebliğ edilmiştir. Bu hareket memleket idaresinde sorumluluğun paylaşılması, bakanlıkların düzeni ve teklif edilecek şartlarda anlaşmaya varılması esaslarına dayanmaktadır.*”¹⁰⁰⁶

İki parti koalisyon kurma kararı aldıktan sonra bir de ortak protokol hazırladılar ve ilan ettiler. Bu protokolde, CHP ve AP'nin uzun zamandan beri hükümet kurmak için çabaladıkları ve ortak bir fikirle bir karma hükümet kurmaya karar verdikleri ve böyle bir kararı seçim sonuçlarına göre hiçbir partinin Millet Meclisi'nde tek başına çoğunluk elde edemediği için aldıkları belirtildi. Ayrıca birden fazla partinin bir araya gelerek hükümet kurmalarının normal olduğu ve koalisyon hükümetlerinin, parlamenter ve demokratik rejimlerde görülebileceği ifade edildi.¹⁰⁰⁷

Bu protokolün yayınlanmasının ardından iki parti, kabinede yer alacak olan bakanların isimlerini belirledi ve bu isimler liste halinde İsmet İnönü tarafından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in onayına sunuldu. Cemal Gürsel'in kabineye onay vermesinin ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantısında milletvekillerine verilen tezkere ile resmen duyuruldu. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk koalisyon hükümeti İsmet İnönü başkanlığında 19 Kasım 1961 tarihinde kurulmuş oldu. İlk Koalisyon Kabinesinde şu isimler yer aldı.

Başbakan: İsmet İnönü,

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Akif İyidoğan (AP Senatör),

Devlet Bakanı: Turhan Feyzioğlu (CHP),

Devlet Bakanı: Necmi Ökten (AP),

Devlet Bakanı: Avni Doğan (CHP), Hıfzı Oğuz Bekata (Senatör) (23 Mayıs 1962)

Devlet Bakanı: Nihat Su (AP),

Adalet Bakanı: Sahir Kurutluoğlu (CHP Senatör),

Milli Savunma Bakanı: İlhami sancar (CHP),

İçişleri Bakanı: Ahmet Topaloğlu (AP),

Dışişleri Bakanı: Selim Sarper (CHP), Feridun Cemal Erkin (26 Mart 1962)

¹⁰⁰⁶ **Hürriyet**, 16 Kasım 1961, s.1-5.

¹⁰⁰⁷ **Hürriyet, Tercüman, Dünya, Yeni İstanbul**, 17 Kasım 1961, s.1-5, Nedim Yalansız, Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002, Mas Matbaacılık, İstanbul 2006, s.69.

Maliye Bakanı: Şefik İnan (CHP),
Milli Eğitim Bakanı: Hilmi İncesulu (CHP),
Bayındırlık Bakanı: Emin Paksüt (CHP),
Ticaret Bakanı: A. İhsan Gürsan (AP),
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Dr. Suat Seren (AP),
Gümrük ve Tekel Bakanı: Şevket Pulatoğlu (AP Senatör),
Tarım Bakanı: Cavit Oral (AP),
Ulaştırma Bakanı: Cahit Akyar (APsenatör),
Çalışma Bakanı: Bülent Ecevit (CP),
Sanayi Bakanı: Fethi Çelikbaş (CHP),
Basın-Yayın ve Turizm Bakanı: Kâmuran Evliyaoğlu (AP),
İmar- İskân Bakanı: Muhittin Güven (AP)¹⁰⁰⁸

Başbakan İsmet İnönü, kabineyi kurmadan önce kabinede iki başbakan yardımcısı olmasını istiyordu. Bunlardan biri AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala diğeri ise CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal idi. Fakat Ragıp Gümüşpala, İsmet İnönü'nün kendisine yaptığı başbakanlık yardımcılığı teklifini İnönü'nün ısrarına rağmen kabul etmedi. Ragıp Gümüşpala'nın kabinede yer almamasına neden olarak AP'nin tabanının, eski Demokrat Partililerden oluşması ve bu tabanın CHP ve İsmet İnönü'ye karşı kin ve düşmanlık beslemesinden dolayı ülkenin ikiye bölünmüş durumda olması gösterildi. Ayrıca Ragıp Gümüşpala'nın, başbakan yardımcılığını kabul ettiği takdirde Gümüşpala'nın, İsmet İnönü'nün emri altına girdiği şeklinde yorumlanacağı, şayet Gümüşpala, hükümet dışında kalırsa bu düşüncelerin kısmen de olsa önleneceği düşüncesiyle hükümette görev almadığı iddia edildi. İsmail Rüştü Aksal da İsmet İnönü'nün başbakan yardımcılığı teklifini kabul etmedi.¹⁰⁰⁹

Ragıp Gümüşpala, koalisyon hükümetinin dışında kalmasına rağmen parti teşkilatlarında soğuk karşılandı. Örneğin koalisyonun kurulmasından sonra, ilk defa İzmir'e gittiği zaman Gümüşpala, burada parti mensuplarını selamlamasına rağmen parti mensupları Gümüşpala'nın selamına karşılık vermedi. Dahası genel af çıkacağına dair bir gündemin hükümet programında olacağını ifade etmesine rağmen, Gümüşpala,

¹⁰⁰⁸Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-1-0-0, Dosya No: 329, Sıra No: 3, İsmet İnönü Başkanlığındaki Birinci Koalisyon Hükümetinin Programı (27.11.1961), **Hürriyet, Tercüman, Yeni İstanbul, Dünya**, 21 Kasım 1961, s.1-5, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s.233-235, Kazım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, s.491-492

¹⁰⁰⁹ Toker, İnönü'nün Son Başbakanlığı, s. 28-30.

milletvekili ve idare heyeti üyeleriyle yaptığı toplantının ardından koalisyon aleyhine yapılan tezahürat ile karşılaştı.¹⁰¹⁰

Hükümet kurulduktan sonra CHP'den İsmail Rüştü Aksal, Fethi Çelikbaş, Hıfzı Oğuz Bekata, Turhan Feyzioğlu, Tahsin Banasoğlu, Orhan Öztrak, Kemal Satır, AP'den Şinasi Osma, Burhan Apaydın, Ferit Alp İskender, Muhittin Güven, İhsan Sabri Çağlayangil, Kamuran Evliyaoğlu, Cahit Oral'dan oluşan ortak komisyon hükümet programını hazırladı.¹⁰¹¹

İlk toplantısını 21 Kasım 1961 tarihinde yapan yeni kabine, hükümet programında Atatürk ilkelerine ve inkılâplarına sadık kalınacağı, devlet daireleri de dâhil olmak üzere bütün vatandaşlara eşit davranılacağı, özgür bir düzen içerisinde hızlı kalkınma ve devlet planlama teşkilatının çalışmalarından faydalanılacağı, tarım, sanayi ve eğitim alanlarında birçok yatırımlar yapılacağı gibi vaatlere yer verdi.¹⁰¹²

Hükümet programının bu şekilde açıklanmasının ardından 2 Aralık 1961 tarihinde Millet Meclisi'nde hükümete güven oylaması yapıldı. Oylamaya 351 milletvekili katıldı. Oylamada 78 milletvekili çekimser kaldı, 4 milletvekili ise ret oyu kullandı. 269 milletvekilinin kabul oyu vermesiyle hükümet güven aldı. 56 milletvekili AP'den 19 milletvekili YTP'den, 13 milletvekili CKMP'den, 8'i ise CHP'den olmak üzere 96 milletvekili oy kullanmadı. Çekimser kalan milletvekillerinin 38'i CKMP'den, 38'i YTP'den ve 2 si AP'den oldu. 4 ret oyu veren milletvekili ise YTP'den çıktı. Bunların üçü Erzurum Milletvekili biri ise Kars Milletvekili idi. Erzurum Milletvekilleri Celal Önder, Nihat Diler ve Turhan Bilgin Kars Milletvekili ise Kemal Kaya idi. Hükümete kabul oyu verenlerin 166'sı CHP'den, 97'si AP'den, 3 YTP'den, 3'ü de CKMP'den çıktı. YTP'den güvenoyu veren milletvekilleri Abdullah Çilli, Ata Topaloğlu ve Hayri Mumcuoğlu oldu. CKMP'den güvenoyu verenler ise Fethi Doğançay, Kâmil İnan ve Nihat Berkan oldu.

Hükümete 269 milletvekilinin güvenoyu vermesi bazı siyasi çevreler tarafından tatminkâr bir sonuç olarak karşılanmadı. Örneğin İsmail Rüştü Aksal, yabancı devletler nezdinde daha güçlü bir hükümet için bu sayının en az 300 olması gerektiğini söyledi. CHP güvenoyu için yapılan oylamaya tam kadro katılırken, AP'nin Millet Meclisi kadrosunun başta Melahat Gedik olmak üzere Müfrit olarak tanınan 61 milletvekili Meclis'e gelmedi ve güvenoyuna katılmadı.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ **Hürriyet, Tercüman, Yeni İstanbul**, 25 Kasım 1961, s.1-5.

¹⁰¹¹ Hanife Kuru, Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1996, s.31.

¹⁰¹² **Hürriyet, Tercüman, Yeni İstanbul**, 28 Kasım 1961, s.1-5.

¹⁰¹³ **Hürriyet, Ulus, Tercüman, Yeni İstanbul, Dünya**, 3 Aralık 1961, s.1-5.

5.2.1.1. İşçi Sorunları

Kabine, kuruluş faaliyetlerini tamamladıktan ve hükümet programını açıkladıktan sonra derhal ülkenin sorunlarına çözüm bulma çalışmalarına başladı. Çünkü bu dönemde ülkenin başta ekonomik olmak üzere, genel af sorunu, 1961 Anayasası'nda yer alan sosyal devlet, işçi hakları gibi her alanda halletmesi gereken birçok sorunları bulunmaktaydı. Bu konuda yeni koalisyon hükümetine çok iş düşmekteydi. Koalisyon hükümetinin kurulmasının hemen ardından Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu hükümete, işçilerin isteklerini dile getiren bir genelge verdi. Bu genelgede sebepsiz işten çıkarılan işçilerin tekrar işlerinin başlarına dönmeleri, Zonguldak Maden İşçileri başta olmak üzere işçilerin aldıkları ücretlerin düzenlenmesi, tarım işçilerinin iş kanunlarına dâhil edilmesi, işsizlik sigortası ve işçi emekli aylıklarına zam yapılması istenmekteydi. Ayrıca grev ve toplu sözleşme, iş kanunu, sendika kanunu ve işçi sigortalarının yeniden ele alınarak yeniden düzenlenmesi istenmekteydi.¹⁰¹⁴ İşçiler, bu haklarını elde etmek için mitingler yoluyla seslerini duyurma yoluna gitti. Örneğin on binlerce işçinin katıldığı Saraçhane mitinginde gerek konuşmalarda gerek pankartlarda şartsız grev, sosyal güvenlik için toplu iş sözleşmesi, sendika özgürlüğü, düşük ücretler ve Türk işçisine yapılan haksızlar dile getirildi.¹⁰¹⁵

5.2.1.2. Milletvekili ve Senatörlerin Maaşlarına Zam Yapılması Sorunu

AP, CHP koalisyonu döneminde gündeme gelen bir diğer konu milletvekili ve senatörlerin maaşlarının artırılması konusu oldu. Dört partinin milletvekilleri ki bunlar AP'den İlhami Ertem, YTP'den E. Kemal Aybar, CKMP'den Ramazan Demirdoy, CHP'den ise İbrahim Göker¹⁰¹⁶ bu konuda Meclis'e ortak bir önerge sundular ve bu önerge yapılan görüşmeler sonucunda çoğunluğun kararıyla kabul edildi. Ancak CKMP'den Ahmet Oğuz ve Abdülhak Kemal Yörük, memurlara zam yapılması konusu hakkında henüz karara varılmadan, senatör ve milletvekillerine zam yapılması konusunun görüşülmesine tepki gösterdi. Buna karşılık YTP'den Esat Kemal Aybar, milletvekillerinin maaşlarına zam yapılmasının zorunlu olduğunu söyledi. CHP'den Aydın Bulak ise bu zam tasarısının anayasanın 82. Maddesine aykırı olduğunu savundu. Bunun üzerine bu konunun Anayasa Komisyonu'nda görüşülmesine karar verildi.¹⁰¹⁷

¹⁰¹⁴ **Hürriyet**, 24 Kasım 1961, s.1-5.

¹⁰¹⁵ **Hürriyet**, 1 Ocak 1962, s.1-5.

¹⁰¹⁶ **Akşam**, 28 Aralık 1961, s.1-5.

¹⁰¹⁷ **Hürriyet**, 26 Aralık 1961, s.1-5.

Anayasa Komisyonu, 6 oya karşılık 10 oyla Maliye Komisyonu raporunun, anayasanın 82. maddesine aykırı olmadığına karar verdi. Milletvekillerden Nurettin Ardıçoğlu, Ahmet Aydın Bulak, Coşkun Kırca, Ali Özerdemli, Şevket Raşit Hatipoğlu ve Atalay Akan, Maliye Komisyonu'nun belirlediği zam oranının Anayasaya aykırı olacağı yönünde oy kullandı. Anayasa Komisyonu Başkanı Burhan Apaydın ise çekimser kaldı.¹⁰¹⁸

Milletvekili ve senatörlerin birinci derecedeki memur maaşına ilaveten bu memurlardan makam sahibi olanlara ödenen tazminatın da ekleneceği yönünde karar alan Maliye Komisyonu'nun belirlediği zam oranı, makam tazminatlarının milletvekillerine ödenmeyeceği kararı alan Bütçe Komisyonu'nun belirlediği orana göre çok daha yüksekti. Milletvekili ve senatör maaşlarına zam yapılmasına imkân veren Anayasa Komisyonu raporu Meclis içinde ve dışında tepkiyle karşılandı. Ayrıca YTP milletvekillerinden Esat Kemal Aybar'ın TBMM kürsüsünden *“yılbaşını nasıl geçireceğiz, acınacak haldeyiz.”* şeklinde yaptığı konuşma ülke genelinde vatandaşlar arasında tepkiyle karşılandı. Örneğin Eskişehir Barosu Avukatları tepkilerini aralarında topladıkları yardımları Kızılay Yardım Kolu aracılığıyla milletvekillerine dağıtılmak üzere göndererek gösterdi. Vatandaşlarda yine vekillere yardım göndererek tepkilerini ortaya koydular.¹⁰¹⁹

5.2.1.3. Nuri Beşer Olayı

Bu dönemde hükümetin gündemini meşgul eden diğer bir konu Nuri Beşer olayının yaşanması oldu. Şöyle ki 28 Ocak 1962 tarihinde AP Zonguldak Milletvekili ve Genel İdare Kurulu Üyesi Nuri Beşer, Anadolu Kulübü'nde arkadaşları Saffan Mindivanlı ve Selami Kuşçuoğlu ile yemek yediği esnada, ordu mensuplarının özel hayatlarını itham altında bırakan sözler sarf etmesi nedeniyle orada bulunan İller Bankası Genel Müdürü Selahattin Babüroğlu arasında sert bir tartışma yaşandı ve tartışma yumruklu eyleme dönüştü. Nuri Beşer'in ordu hakkında sarf ettiği bu sözler ordu mensupları arasında büyük bir tepkiye neden oldu. Örneğin Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, bu olayın ardından, olaya tepki sözleri içeren bir demeç verdi.

Bu olay siyasi partiler tarafından da tepkiyle karşılandı. AP Grup İdare Heyeti'ne bu konuyla ilgili çeşitli önergeler verildi. Ardından Nuri Beşer, önce AP İdare Kurulu'nun kararıyla hem partiden hem de Genel İdare Kurulu'ndan ihraç edildi. Sonrasında AP'nin Merkez Haysiyet Divanı'nda AP İdare Kurulu'nun almış olduğu kararı onayladı.

¹⁰¹⁸ **Hürriyet**, 27 Aralık 1961, s.1-5.

¹⁰¹⁹ **Hürriyet**, 29 Aralık 1961, s.1-5.

Böylelikle Nuri Beşer, AP'den ihraç edilmiş oldu. İçişleri Bakanlığı da bir resmi tebliğ yayınlayarak bu olayın incelenmesi ve araştırılması için Adalet Bakanlığı'na intikal ettiği, kamuoyuna duyuruldu.¹⁰²⁰ Şöyle ki Ankara Cumhuriyet Savcılığı'ndan alınan 31 Ocak 1962 tarihli ve 3/939 sayılı yazıyı takip eden süreçte hazırlanan ve Adalet Bakanı Kemal Sahir Kurutoğlu tarafından imzalanan tezkere, 1 Şubat 1962 tarihinde Başbakanlığa verildi. Kurutoğlu, ayrıca Beşer'in hakkında soruşturma yapılmasına müsaade edildiğini ifade ederek, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasını istedi. Adalet Bakanlığı'nın ardından Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Akif Eyidoğan tarafından Meclis Başkanlığı'na hitaben, 1 Şubat ve 5 Şubat 1962 tarihli iki ayrı tezkere verildi. Beşer hakkındaki dosya Meclis'e geldi.¹⁰²¹ Ardından Nuri Beşer'in dokunulmazlığını kaldırmak için Adalet ve Anayasa Komisyonları'ndan kurulu, Karma Komisyon iç tüzük gereğince beş kişiden oluşan bir alt komisyon kuruldu. Alt Komisyonda YTP'li aynı zamanda kurul başkanı olarak Avni Akşit, CKMP'den Cevat Odyakyakmaz Sözcü, AP'den Nevzat Şener, CHP'den Atalay Akan, AP'den Mazhar Arıkan kura ile kurula üye seçildiler.¹⁰²² Alt Komisyon Nuri Beşer'in savunmasını aldıktan sonra ortak bir kararla dokunulmazlığının, Anayasanın 79.maddesinin 2. fıkrasına göre kaldırılmasına karar verdi.¹⁰²³ Büyük Millet Meclisi de çoğunluğun kararıyla Nuri Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılması kararı aldı ve bu karar resmî gazetede yayınlandı. Meclis'te ve Anayasa ve Adalet Karma Komisyon Raporuna YTP'den Cevdet Öner, AP'den Osman Şahinoğlu aleyhte oy kullandı ayrıca AP'nden 20 milletvekili çekimser kalarak oy kullanmadı.¹⁰²⁴ Nuri Beşer, 5 Haziran 1962 tarihinde 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan duruşma sonunda bir yıl ağır hapse ve dört ay da Tatvan'da sürgün cezasına mahkûm edildi.¹⁰²⁵

5.2.1.4. AP'nin Demokrat Parti Mensupları İçin Af Talebi

AP, CHP Koalisyon Hükümeti'ni meşgul eden ve koalisyonun sonunu getiren asıl konulardan biri de Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkûm edilen Demokrat Parti ileri gelenleri ile mensuplarının affı konusu oldu. Bu konu ilk kez YTP ve AP tarafından gündeme getirildi. Bu konuda ilk olarak Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça, siyasi mahkûmlara af çıkarılması için 11 arkadaşı ile birlikte teşebbüse geçerek bu konuyla ilgili

¹⁰²⁰ **Hürriyet, Yeni Sabah, Ulus**, 1 Şubat 1962, s.1-5.

¹⁰²¹ Seda Dunbay, "1961 Anayasası Perspektifinden Parleментар Bağımsızlıklar", TBB Dergisi (124), s.168.

¹⁰²² **Hürriyet, Ulus**, 5-6 Şubat 1962, s.1-5.

¹⁰²³ **Hürriyet, Akşam**, 7 Şubat 1962, s.1-5.

¹⁰²⁴ **Hürriyet, Akşam, Ulus**, 13 Şubat 1962, s.1-5.

¹⁰²⁵ **Hürriyet, Yeni İstanbul**, 6 Haziran 1962, s.1-7.

bir önerge hazırladı ve sözlü soru konusu haline getirerek Meclis Başkanlığı'na verdi. Akça, bu önergede yaraları sarma durumunun açık bir affi kapsayıp kapsamadığını, kapsıyorsa mevcut olan maddenin zaman ve kapsamının hükümetçe ne şekilde tespit edildiği, memlekette ittifakla arzu edilen huzurun sağlanması için affın öncelikli mesele ve sebep olarak kabul edilip edilmediği ayrıca af konusunun hükümet tarafından ne zaman Meclis'e getirileceği ve Meclis'in bu konuda çalışmalarının olup olmadığını sormakla birlikte bu soruların Başbakan tarafından sözlü olarak cevaplanmasını istedi. Ayrıca bu konuda diğer partilerle temasa geçmek için Cemal Tarlan, Turhan Bilgin, Refet Sezgin Mahmut Vural ve Orhan'dan oluşan beş kişilik bir heyet oluşturdu. AP grubunda da Bursa Senatörü Şeref Kayalar bu konunun tek bir partinin değil, dört partinin meselesi olduğunu dile getirdi. Ayrıca bu konuda diğer partilerle irtibata geçmek için ve af konusunda çalışmalarda bulunmak üzere Ali Naili Erdem, Reşat Özarda, Lütfi Tokoğlu, İhsan Sabri Çağlayangil, Turhan Kapanlı, Ali Bozdoğanoglu, Burhan Apaydın, Kadri Eroğan, Hüseyin Kalpaklıoğlu ve Nevzat Özerdemli'den oluşan on kişilik bir heyet seçildi.¹⁰²⁶

Bu arada AP Ankara Milletvekili Burhan Apaydın ve Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ile birlikte Kayseri'de eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret etti. Bayar, af konusunda genel bir affın, Meclis grupları veya milletvekilleri aracılığıyla yapılmasının doğru olmadığını, affın zaman ve zeminini ancak hükümetin belirlemesi ve Meclis'e sunması gerektiğini dolayısıyla bu konunun hükümete bırakılmasının doğru olacağını söyledi.¹⁰²⁷ Bayar'dan başka eski Demokrat Parti bakanlarından Celal Yardımcı ise AP'lilerin merak etmemeleri gerektiğini, kendilerine rakip olmayacaklarını tek isteklerinin cezaevinden çıkmak olduğunu ayrıca siyasete de tövbe ettiklerini söyledi. Yardımcı, devamında cezaevinden kendilerini çıkaracak olan tek gücün İnönü olduğunu, fakat İnönü'nün karşı olduğu bir hükümetin kendilerini cezaevinden kurtarmak için küçük parmaklarını dahi kıpırdatamayacaklarını bildiklerini ifade etti.¹⁰²⁸

Af konusunda Bayar, bu fikirleri öne sürerken gerek koalisyon ortağı olan CHP milletvekillerinden, gerekse tabii senatörlerden tepki gecikmedi. Örneğin tabii senatörlerden Osman Köksal, basın mensuplarının af konusunda sordukları bir soruya karşılık *"Suçluları alkışlarla temize çıkaran eski zihniyet kanalları 27 Mayıs ihtilali ile kapanmıştır. Bugünlerde bu kanalı açmak sevdasında olanlar görülmektedir. Bunun asla*

¹⁰²⁶ **Hürriyet, Tercüman**, 13 Aralık 1961, s.1-5.

¹⁰²⁷ **Hürriyet**, 17 Aralık 1961, s.1-5.

¹⁰²⁸ Nedim Yalansız, "27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri", *Turkish Studies*, Cilt: 7/3, 2012, s.2587.

olamayacağı kanaatindeyim. Zira ihtilali yapan zinde ve aydın kuvvetler başka diyarlara göç etmiş değillerdir. Bu kuvvetlerin pek çok hususiyetlerinden biri de sabırlı olmalarıdır.” cevabını vererek af konusunda tepkisini ortaya koydu.¹⁰²⁹

Siyasi af konusu Büyük Millet Meclisi’nde gündemini oluşturdu. CHP Zonguldak Milletvekili Kenan Esengil’in, Meclis’te yaptığı konuşma esnasında siyasi affın, yeni birçok sorunlara yol açacağını ve hatta mahkûmların hayatlarına dahi mal olacağını söylemesi AP’li milletvekilleri tarafından tepkiyle karşılandı.¹⁰³⁰

18 Aralık’ta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan İsmet İnönü ve AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ile af konusunda bir görüşme yaptı ve Gürsel, af konusuna kendisinin de sıcak bakmadığını, af için gerekli ortamın henüz oluşmadığını ve bunun için erken olduğunu aynı zamanda ordunun da bu konuya olumsuz baktığını söyledi. Bunun üzerine AP’nin Meclisler İdare Heyetleri ile genel idare kurulu yapmış oldukları ortak toplantıda milletvekillerinin tek başlarına hareket etmeme ve grup toplantılarına da bu konunun getirilmemesi kararı aldı.¹⁰³¹ Ardından Ragıp Gümüşpala, Devlet Bakanı Necmi Ökten, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Kâmuran Evliyaoğlu, Ulaştırma Bakanı Mustafa Cahit Akyar ve Gümrük ve Tekel Bakanı Şevket Bulatoğlu ile birlikte toplu halde Ege gezisine çıkma kararı aldı. Gümüşpala, parti mensupları ile yaptığı görüşmelerde koalisyon hükümetini övdü ve koalisyonun devam etmesi için parti mensuplarından anlayışlı ve sabırlı olmalarını istedi.¹⁰³² Fakat bu tarihlerde 22 Şubat olayı yaşandı. İsmet İnönü bu olay esnasında olayı çıkaranlara kan dökülmemesi karşılığında haklarında herhangi bir soruşturma yapmadan emekliye edileceğini söylemesiyle olay bastırıldı. 22 Şubat olayının bastırılmasının hemen ardından Ragıp Gümüşpala, grup toplantısında siyasi affın 22 Şubat olayına katılan subayların affı teklifi ile birleştirilmesi fikrini öne sürdü ve böylece af konusu tekrar gündeme geldi.¹⁰³³ Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, AP’nin af konusunu tekrar gündeme getirmesi ve bu konuda ısrarcı bir tutum

¹⁰²⁹Barış Kenaroğlu, Cumhuriyet Senatosu’nda Milli Birlik Grubu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006 s.59.

¹⁰³⁰ **Hürriyet, Tercüman**, 16 Aralık 1961, s.1-5.

¹⁰³¹ **Hürriyet**, 27 Aralık 1961, s.1, Ferruh Bozbeyli ve Ragıp Gümüşpala birlikte af konusunu görüşmek üzere İsmet İnönü’yü ziyaret ettikleri esnada Gümüşpala, İnönü’ye 22 Şubat olayına katılanların affı ile ilgili tasarının tamam olup olmadığını sorar. Bunun üzerine İsmet İnönü, Gümüşpala’nın sorusunun cevabını öğrenmek için Necdet Calp’a af kanunun tamam olup olmadığını sorar. Calp tamam olduğunu fakat Adalet Partisi’nden Nihat Su’nun İstanbul’da olduğunu kendisinin geldiğinde imzalayacağını söylediği cevabını verir. Bunun üzerine Gümüşpala, İsmet İnönü’nün yanından ayrılarak bütün Adalet Partili bakanların hazır bulunduğu Akif İyidoğan’ın odasına gelir ve öfkelenerek kendilerine tasarımı imzalamamalarını söyledikleri halde neden imzalamadıklarını hesabını sorar ve bakanları dinlemeden odadan çıkar. Bozbeyli, Yalnız Demokrat, s.133-134.

¹⁰³² **Hürriyet**, 9 Ocak 1962, s.1-5.

¹⁰³³ **Hürriyet**, 19 Nisan 1962, s.1-5.

sergilemesi üzerine harekete geçti ve AP'nin bu tutumundan vazgeçirmek için birtakım baskı yöntemine başvurdu. Cevdet Sunay'ın bu tavrı en kısa zamanda sonuç verdi ve 5 Mart 1962 tarihinde çıkarılan bir yasa ile 27 Mayıs darbesinin eleştirilmesi ve Demokrat Parti mensuplarının övülmesi yasaklandı.¹⁰³⁴

Bu dönemde AP Grup Başkanı olan Ferruh Bozbeyli, Ragıp Gümüşpala ile birlikte İsmet İnönü ile af konusunu görüşme kararı aldıklarını ve bu görüşme sırasında İnönü'den kendilerinin Türkiye'de eski defterlerin kapanarak yeni bir dönemin başladığı şu sıralarda eski Demokrat Partililerin de siyasi haklarının iade edilmesini istediklerini, fakat İnönü'nün bunun ikisinin farklı şeyler olduğunu, ikisini aynı zamanda yapamayacağını ayrıca *“zaten birisi diğerini tahrik ediyor. Bu 22 şubatçılara sorsan gerekçeleri eski Demokratlara müsamaha edildiğidir. Eski Demokratların yerine Adalet Partisi geldi ne değişti sanki diyorlar. Sırası gelince o da yapılacaktır.”* Cevabını verdiğini söyler.¹⁰³⁵ Bu arada Bakanlar Kurulu 22 Şubat olayına katılanların affı ile ilgili olan tasarıyı imzalayarak kabul etti.¹⁰³⁶ Bakanlar Kurulu'nun ardından Cumhuriyet Senatosu, 30 Nisan 1962 tarihinde de Meclis tasarıyı kabul etti. Fakat AP'nin siyasi af konusu üzerinde ısrar etmesi ve hükümetin, öncelikli olarak ekonomik ve sosyal konulara ağırlık vermesi ve siyasi affın ise özel ve kademeli olarak çıkarılması gerektiği görüşünü desteklememesi sebebiyle 30 Mayıs 1962 tarihinde İsmet İnönü Başbakanlık görevinden istifa etti.¹⁰³⁷ Böylece ilk Koalisyon Hükümeti dağılmış oldu.

5.2.1.5. Millet Partisi'nin Kurulması

CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, 14 Aralık 1961 tarihinde beklenmedik bir şekilde parti genel başkanlığından istifa etti. Bölükbaşı'nın istifasına sebep olarak parti içi ve parti dışı yani memleket sorunları gösterildi.¹⁰³⁸ Dolayısıyla Bölükbaşı'nın istifası, başta CKMP parti teşkilatı olmak üzere diğer parti liderleri tarafından da şaşkınlıkla ve üzüntüyle karşılandı. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, Osman Bölükbaşı'nın kıymetli bir siyaset adamı olduğunu, partisinden istifa etmesinin parti içerisinde büyük boşluk

¹⁰³⁴Erdal Yılmaz, “Türk Siyasi Tarihinde Askeri Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasi Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Yıl:2017/2, Cilt: 16, Sayı:32, s.29.

¹⁰³⁵ Bozbeyli, Yalnız Demokrat, s.132-133

¹⁰³⁶ Hürriyet, 19 Nisan 1962, s.1-5.

¹⁰³⁷ Hürriyet, Yeni İstanbul, 31 Mayıs 1962, s.1-7.

¹⁰³⁸ Tercüman, Hürriyet, Yeni İstanbul, Dünya, 14 Aralık 1961, s.1-5.

yaratacağını söyledi. CHP Milletvekili Kasım Gülek ise Bölükbaşı'nın bu hareketini tasvip ettiğini dile getirdi.¹⁰³⁹

Osman Bölükbaşı, parti grup toplantısında istifasına sebep olarak Ahmet Tahtakılıç'ın parti disiplinine uymadığını, parti içersinde gruplaşmalara sebep olduğunu, dahası Milli Eğitim Bakanı olarak atanması sırasında da partisinden izin almadığını ileri sürdü. Bunun üzerine Ahmet Tahtakılıç, ağır bir eleştiriye maruz kaldı ve ardından parti Haysiyet Divanı'na sevk edildi.¹⁰⁴⁰ Bölükbaşı, parti teşkilatının talebi üzerine istifasını geri aldı.¹⁰⁴¹ Fakat parti içinde bu anlaşmazlık durulmadı ve uzun bir mücadeleden sonra CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ile 28 milletvekili ve senatör de partiden istifa etti. Osman Bölükbaşı'nın partiden istifa etmesinin nedeni ise CKMP'nin seçimlerden sonra hiçbir parti ile bir koalisyon kurmaya istekli olmaması, ayrıca AP, CHP koalisyon hükümetine güvenoyu vermemesinden dolayı CKMP mensuplarından Hasan Dinçer, Ahmet Tahtakılıç gibi isimler ile parti Genel Başkanı Osman Bölükbaşı arasında anlaşmazlıkların başgöstermesi oldu.

Osman Bölükbaşı, CKMP'den istifa ettikten hemen sonra yeni bir parti kurma çabası içerisine girdi ve 13 Haziran 1962 tarihinde "Millet Partisi" adında bir parti kurdu.¹⁰⁴² Parti kurucuları arasında Niğde Senatörü İzzet Güner, Kırşehir Senatörü Ali Rıza Ulusman, Çankırı Milletvekili Kazım Arar, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, Afyon Senatörü Mustafa Yılmaz İnceoğlu ve Ankara Senatörü Mansur Ulusoy gibi isimlerle birlikte partiden istifa eden diğer milletvekilleri de yer aldı.¹⁰⁴³

Millet Partisi'nin Genel Başkanlığı'na Osman Bölükbaşı getirildi ve bu partiye kısa zamanda Kurucu Meclis üyelerinden Kur. Alb. Halim Önal ve Kurucu Meclis üyelerinden CKMP Yüksek Haysiyet Divanı üyesi Av. Kâmil Başaran gibi isimler de katıldı. Partinin kurucu üye sayısı, 27 si milletvekili ve senatör olmak üzere 45 olarak belirlendi.¹⁰⁴⁴ MP Genel İdare Kurulunda Hüseyin Ataman ve Ahmet Bilgin Genel Başkan Yardımcısı Kazım Arar, Parti Genel Sekreteri İsmail Hakkı Akdoğan ve Mansur Ulusoy, Genel Sekreter Yardımcısı, Kemal Ataman ise muhasip üye olarak yer aldı.¹⁰⁴⁵

¹⁰³⁹ **Tercüman, Yeni İstanbul**, 15 Aralık 1961, s.1-5.

¹⁰⁴⁰ **Tercüman, Yeni İstanbul**, 16 Aralık 1961, s.1-5.

¹⁰⁴¹ **Tercüman**, 20 Aralık 1961, s.1-5

¹⁰⁴² **Yeni İstanbul**, 3 Haziran 1962, 1-5, Alihan Limoncu, "Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)", Akademik Hassasiyetler, Cilt:5, Sayı:10, Yıl: 2018, s. 151, Abadan, Anayasa Hukuku, s.209-210.

¹⁰⁴³ **Son Havadis**, 15 Haziran 1962, s.1-5.

¹⁰⁴⁴ **Son Havadis**, 16 Haziran 1962, s.1-5.

¹⁰⁴⁵ **Son Havadis**, 17 Haziran 1962, s.1-5.

MP'nin kurulmasından sonra CKMP teşkilatından istifalar devam etti ve 4 il ve 26 ilçe istifa ederek MP' ye katıldı.¹⁰⁴⁶

5.2.2. CHP-YTP- CKMP Koalisyonu Dönemi

AP- CHP koalisyonunun dağılmasının ardından yeniden koalisyon hükümetini kurma faaliyetleri başladı ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, bu konuda parti liderleriyle ayrı ayrı görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde parti liderleri Başbakanlık görevinin tekrar İsmet İnönü'ye verilmesini istedi. Cemal Gürsel, parti liderlerinin fikirlerini aldıktan sonra hükümeti kurma görevini tekrar İsmet İnönü'ye verdi. Gürsel, İsmet İnönü'nün kabineyi kurmakla görevlendirildiğini bildiren resmi tebliğinde ilk koalisyonu kurma görevini tebliğ eden yazısında olduğu gibi yine CHP Genel Başkanlığı sıfatını değil Malatya Milletvekilliği sıfatını kullandı.¹⁰⁴⁷

İsmet İnönü, hükümeti kurmakla görevlendirilmesinin ardında AP olmadan bir koalisyon kurma arayışına girdi ve ilk olarak CKMP Genel Başkan Vekili Hasan Dinçer ile sonrasında YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ile görüştü.¹⁰⁴⁸ CHP ile bir koalisyon hükümeti kurabileceğini açıklayan Ekrem Alican, bir de muhtıra verdi. YTP bu muhtırada, koalisyona katılacak her partiden birer başbakan yardımcısı olmasını, bakanların başbakan tarafından ve başbakan yardımcılarının fikri alınarak seçilmesini, grup idare heyetlerinden oluşan bir “ortak koalisyon komitesi” kurulmasını, koalisyondan şikâyeti olanların basın yolu ile değil, bu komiteye başvurmalarını dile getirdi. YTP ayrıca muhtırada, iktisadi ve sosyal alandaki meselelere değinerek özel sektör ile devlet teşebbüslerine önem veren karma sistemin uygulanmasını, ayrıca sermaye ve emek mücadelesinden doğan huzursuzluğa karşı tedbirler alınmasını ifade etti.

CKMP ise siyasi affın hükümet programında kesin olarak belirlenmesi ve bu konunun istismar edilmesinin önlenmesinin yanında servet beyannamesinin kaldırılmasını, tasarruf bonolarının ilk aşamada az gelirli memur ve vatandaşlardan daha sonra tamamen kaldırılmasını dile getirdi. Ayrıca özel sektörün devlet kuruluşları kadar söz sahibi olmasını ve özel sektör karşısında rakip ve denetleyici olmamasını, zirai üretim kooperatiflerinin kurulmasının yanında toprak reformunun zirai reform şeklinde uygulanmasını ve anayasada yer alan sosyal reformların üç ay zarfında gerçekleştirilmesini istedi. CKMP bunların yanında koalisyon hükümetinde başbakan

¹⁰⁴⁶ Son Havadis, 21 Haziran 1962, s.1-5.

¹⁰⁴⁷ Hürriyet, Akşam, 3 Haziran 1962, s.1-5.

¹⁰⁴⁸ Hürriyet, Akşam, 9 Haziran 1962, s.1-5.

yardımcılığı dışında adalet bakanlığı, tarım bakanlığı, sanayi bakanlığı, bayındırlık ve ticaret bakanlığı olmak üzere beş bakanlığın YTP'den olmasını dile getirdi.

Parti liderleri, koalisyon şartlarını belirlemek üzere İsmet İnönü başkanlığında Meclis'te bir araya geldiler ve görüşmelere katılmak için birde beşer kişilik heyetler oluşturdular. YTP'nin heyetinde Ekrem Alican, Yusuf Azizoğlu, Osman Hacıbaloğlu, Mehmet İzmen ve Şekip İnal'dan, CKMP'nin heyetinde Hasan Dinçer, Muhlis Ete, Abdülhak Kemal Yörük ve Nurettin Ardıçoğlu yer aldı.¹⁰⁴⁹ CHP'den ise İsmet İnönü dâhil yedi kişilik bir heyet oluşturuldu.

Toplantıda CHP, kabinede Ekrem Alican, Hasan Dinçer ve İsmail Rüştü Aksal'a Başbakan yardımcılığı görevi verilmesini, Yassıda mahkumlarından sadece cezası dört buçuk ve altı yıla yakın olanlar için özel bir af kanunu çıkarılmasını ve af konusunun koalisyonda yer alan partiler arasında bir görüşme konusu yapılmayacağını ve affın zamanını hükümetin belirleyeceğini şart olarak öne sürdü. CHP ayrıca 55 lerin başka yerlere yerleştirilmesi ile ilgili kanunun anayasa uygun olarak değiştirileceğini, ancak bunların istimlâki hukuken tamamlanan arazilerin iade edilmeyeceğini ve istimlâki işlemlerin yeni toprak reformu kanununa göre düzenleneceğini, görev ihmaline dair 113 sayılı kanunun kendisine ve başkasına fayda sağlamış olanları hariç bırakmak şartıyla değiştirilmesini istedi. Bu isteklerden başka, servet beyannamelerinin kaldırılmamasını ancak alınan beyannamelerin bir defaya mahsus olmak üzere açılmadan sahiplerine iade edilmesini ve yerine yenilerinin alınmasını dile getirdi.

Bakanlıkların ise güç oranına göre dağıtılmasını, buna göre CHP'nin on iki, YTP'nin altı, CKMP'nin üç, bağımsızların ise iki bakanlık alacağını, CHP'nin bağımsızlar grubunun sayısının artması halinde kendi kontenjanından daha fazla yer vereceğini, milli savunma bakanlığının, içişleri, dışişleri, maliye, milli eğitim, tarım, bayındırlık, çalışma, sanayi ve devlet bakanlıklarının ayrıca başbakanlık yardımcılığının CHP'ye verilmesini, YTP ve CKMP'ye iki Başbakan yardımcılığı, bir devlet bakanlığı, adalet, ticaret, sağlık, gümrük, ulaştırma ve imar ve iskân bakanlıklarının verilmesini, bağımsızlara ise devlet, basın- yayın bakanlığının verilmesini şart olarak belirledi.

Toplantı sonunda Atatürk İlkelerine tam anlamıyla bağlı kalınması, 27 Mayıs darbesine gölge düşürecek davranışlara karşı olunması, özgür bir düzen içinde milli gelirin yüzde yedisi oranında kalkınmayı sağlayacak planların onaylanması yönünde ortak karar alındı.¹⁰⁵⁰ Ayrıca koalisyona katılan partilerin, Millet Meclisi ve Senato gruplarının

¹⁰⁴⁹ **Hürriyet, Akşam, Yeni İstanbul**, 16 Haziran 1962, s.1-7.

¹⁰⁵⁰ **Hürriyet**, 17 Haziran 1962, s.1-7.

hükümet tasarılarına ve hükümetin getireceği meselelere karşı disiplinli bir şekilde ve birlikte olumlu oy kullanacağı, hükümetin özellikle mali konularda yapacağı teklifler dışında teklif sunamayacağı ve koalisyon grup idarecilerinin, parlamentoda ortak hareket etmesi için sık sık irtibata geçilmesi kararı alındı.

Aynı zamanda bu toplantıda çeşitli görüşmelerin teklifi için YTP'den Mehmet İzmen, CHP'den Turhan Feyzioğlu, CKMP'den Muhlis Ete'den oluşan üç kişilik bir üst komisyon kuruldu. İktisadi ve mali konuların görüşülmesi bu komisyona bırakıldı. CHP, bakanlıklar konusunda CHP'ye on üç, YTP'ye beş, CKMP'ye ise beş bakanlık verilmesini teklif etti. CHP'nin bu teklifine karşılık CKMP ve YTP başbakan dâhil CHP'ye on bir, YTP'ye altı, CKMP'ye dört, bağımsızlara ise bir bakanlık verilmesini teklif ettiler.¹⁰⁵¹

Bakanlıklar konusunda anlaşılması üzerine İsmet İnönü, Çankaya Köşkü'ne giderek Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e, hükümeti kurma görevini iade etti. Fakat Cemal Gürsel'in parti liderleriyle yaptığı görüşmelerde CHP'siz bir koalisyonun kurulamayacağını ifade etmesi ve bu konuda parti liderlerini ikna etmesi sonucunda hükümeti kurma görevi tekrar İsmet İnönü'ye verildi. CHP, YTP ve CKMP liderleri arasında yapılan koalisyon görüşmeler sonunda 25 Haziran 1962 tarihinde üç parti arasında anlaşma sağlandı ve bir koalisyon protokolü imzalandı. Protokolde özellikle memleketin, inkılâp sonrasında yeni bir anayasa düzeni içinde özgür ve bağımsız bir geleceğe yönelmekle birlikte bir geçiş döneminin güçlükleri ile karşı karşıya bulunduğu belirtildi. Ayrıca protokolde bu geçiş dönemi içerisinde kurulan hükümetlerin, iktisadi ve sosyal düzeni sağlamak, vatandaşın güven duygusunu, geleceğe dair ümitlerini ve demokrasiye olan inancını kuvvetlendirmek mecburiyetinde olduğu vurgulandı. Siyasi af konusunda ise üç parti arasında şu kararlar alındı. Dört, beş ve altı yıla mahkûm olanların cezaları özel af yolu ile kaldırılacak ve mahkûm süresi altı yıldan daha fazla olanların süreleri dört seneye indirilecek. Bu aftan faydalanacak olanların kamu hizmetlerinden faydalanamama cezaları devam edecek ve bunlar ne şekilde olursa olsun siyasete girmeyecekler. Aftan faydalananların kanunlar gereğince mesleki çalışmalarını devam edecekler. Koalisyonda yer alan partiler af konusunun istismar edilmemesi için gerekli çabayı sarf edeceklerdir.¹⁰⁵²

Koalisyona katılan partiler bakanlıklarını belirledikten sonra listeyi başbakan İsmet İnönü'ye verdiler. Böylelikle ikinci koalisyon hükümetinin bakanları da belli oldu. İkinci koalisyon kabinesi şu isimlerden oluştu.

¹⁰⁵¹ **Hürriyet, Yeni İstanbul**, 18 Haziran 1962, s.1-7.

¹⁰⁵² **Hürriyet, Akşam**, 25 Haziran 1962, s.1-7.

Başbakan: İsmet İnönü (CHP)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Ekrem Alican (YTP),
Devlet Bakanı: Hasan Dinçer (CKMP),
Devlet Bakanı: Turhan Feyzioğlu (CHP),
Devlet Bakanı: Raif Aybar (YTP),
Devlet Bakanı: Hıfzı Oğuz Bekata (CHP), Şevket Raşit Hatipoğlu (vekâleten), Ali Şakir Ağanoğlu 1 Kasım 1962 Vefik Pirinçcioğlu (17 Haziran 1963)
Devlet Bakanı: Necmi Öktem (Bağımsız),
Adalet Bakanı: Prof. Abdülhak Kemal Yörük, (CKMP),
Milli Savunma Bakanı: İlhami Sancar (CHP),
Dışişleri Bakanı: Feridun Cemal Erkin (TBMM Dışından),
İçişleri Bakanı: Kemal Sahir Kurutluoğlu (Kontenjan Senatörü), Orhan Öztrak (CHP vekâleten), Hıfzı Oğuz Bekata (CHP) (18 Ekim 1962), Refik Pirinçcioğlu (vekâleten) İlyas Seçkin (CHP) Maliye Bakanı: Ferit Melen (TBMM Dışından),
Milli Eğitim Bakanı: Şevket Raşit Hatipoğlu (CHP), İlhami Sancar (vekâleten), İbrahim Öktem (CHP) (12 Haziran 1963)
Bayındırlık Bakanı: İlyas Seçkin (CHP) (22 Ekim 1963), Arif Hikmet Onat (CHP) (22 Ekim 1963)
Ticaret Bakanı: Muhlis Ete (CKMP)- Ahmet Oğuz (CKMP) (17 Haziran 1963)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Yusuf Azizoğlu (YTP)- Fahrettin Kerim Gökay (YTP) (27 Kasım 1963)
Gümrük ve Tekel Bakanı: Orhan Öztrak (CHP),
Ulaştırma Bakanı: Rifat Öçten (YTP Senatör), Raif Aybar (vekâleten), Em. Korg. İhsan Şeref Dura (Bağımsız) (13 Haziran 1963)
Tarım Bakanı: Mehmet İzmen (YTP Senatör),
Sanayi Bakanı: Fahrettin Çelikbaş (CHP),
Çalışma Bakanı: Bülent Ecevit (CHP),
Basın- Yayın ve Turizm Bakanı: Celal Tevfik Karasapan (CKMP Senatör), Nurettin Ardıçoğlu (CKMP)
İmar ve İskân Bakanı: Fahrettin Kerim Gökay (YTP)- Hayri Mumcuoğlu (Bağımsız) (27 Kasım 1963)
Turizm ve Tanıtma Bakanı: Nurettin Ardıçoğlu (17 Haziran 1963)¹⁰⁵³

¹⁰⁵³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-1-0-0, Dosya No: 329, Sıra No: 4, İsmet İnönü Başkanlığındaki İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Programı ve Bakanlar Kurulu Listesi

Bakanların isimleri belirlendikten sonra üç başbakan yardımcısının ismi radyoda Başbakan yardımcılarının sayısının artırılması hakkındaki kanunun kesinleşmemiş olmasından dolayı devlet bakanı olarak okundu. Bunun için CHP'den İbrahim Öktem, CKMP'den Muhlis Ete ve YTP'den Şekip İnal, tarafından ihtiyaca göre başbakan yardımcılığının artırılması için Meclis'e kanun teklifi sunuldu. AP'nin muhalefetine rağmen bu teklifin, Meclis'te çoğunluğun kararıyla kabul edilmesinin ardından Senato, teklifi Meclis'ten gelen şekliyle kabul etti. Teklifin kanunlaşmış olmasıyla birlikte Turhan Feyzioğlu ve Hasan Dinçer'in Başbakan yardımcılığı görevleri kesinleşmiş oldu.¹⁰⁵⁴

İlk toplantısını 26 Haziran'da 1962 tarihinde yapan ikinci Koalisyon Hükümeti, Başbakan İsmet İnönü ve yardımcılar Ekrem Alican, Turhan Feyzioğlu ve Hasan Dinçer ile birlikte hükümet programını hazırladı ve program ilk olarak Bakanlar Kurulu'nda görüşüldükten sonra son şeklini aldı. 3 Temmuz 1962 tarihinde ise bizzat İsmet İnönü tarafından Meclis'te okundu ve görüşüldü. Hükümet programı Meclis'te görüşülürken AP ve CHP arasında birbirlerine karşı ithamlara varan tartışmalar yaşandı. Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın siyasi affın genel olmasını istemesi üzerine CHP'den Melih Kemal Küçüktepepınar, Bölükbaşı'nı oy avcılığı yapmakla itham etti ve bu durum Meclis'te tartışmaya neden oldu.¹⁰⁵⁵ Nihayetinde 7 Temmuz 1962 tarihinde yapılan oylamada çoğunluğun kararıyla Meclis, hükümete güvenoyu verdi. Oylamaya katılan 397 milletvekilinden 259 milletvekili hükümete güvenoyu verdi, 134 milletvekili olumsuz oy kullandı, 4 milletvekili de çekimser kaldı. Olumsuz oy kullananların 115'i AP'li, 1'i CKMP'li, 14'ü MP'li, 2'si YTP'li, 2'si ise bağımsız idi. 32 AP milletvekili ise güvenoyuna katılmadı. 171 kişilik CHP grubundan 165 vekil oylamaya katıldı. 62 üyeli YTP grubundan 54 vekil güvenoyu verdi, 6 vekil ise oylamaya katılmadı. CKMP grubundan ise 3 vekil oylamaya katılmadı.¹⁰⁵⁶

5.2.2.1. İşçilerin İstekleri

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin güvenoyu almasının ardından işçiler, haklarını aramaya Birinci Koalisyon Hükümeti döneminde olduğu gibi İkinci Koalisyon Hükümeti döneminde de devam ettiler. Türk-İş ve Yapı-İş Federasyonu tarafından 12 Ağustos 1962

(02.07.1962), Bakanlığın adı 265 sayılı Kanunla "Turizm ve Tanıtma Bakanlığı" olarak değiştirilmiş, Nurettin Ardiçoğlu Bakan olarak atanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s.241-243, Kazım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, s.515-516.

¹⁰⁵⁴ **Hürriyet**, 27 Haziran 1962, s.1-7.

¹⁰⁵⁵ **Hürriyet**, 6 Temmuz 1962, s.1-7.

¹⁰⁵⁶ **Hürriyet**, 8 Temmuz 1962, s.1-7.

tarhinde işçilerin haklarının verilmesi amacıyla beş bin işçinin katıldığı büyük bir miting yapıldı. Mitinge aynı zamanda 30 ile ait 103 sendika ve federasyon da katıldı. Miting de genel olarak komünizm aleyhtarlığı, şartsız grev, toplu sözleşme üzerinde duruldu ve on bir madde halinde işçilerin istekleri sıralandı. Bu istekler arasında iktisadi devlet kuruluşlarına geniş bağımsızlıklar verilmesi ve yatırımların devlet tarafından desteklenmesi, tarım alanında büyük yatırımların yapılması, vergi ve toprak reformuna gidilmesi, gerçekçi ve modern fikirlere sahip bir işveren sınıfının doğması, sanayileşme ve tarımsal kalkınmanın birbiri ile uyumlu hale getirilmesi gibi konular yer aldı.¹⁰⁵⁷

İşçilerin bu istekleri ve gayretleri nihayetinde olumlu olarak sonuç verdi. Bakanlar Kurulu, çalışma bakanlığı tarafından hazırlanan grev ve lokavt kanunu tasarısı ile toplu sözleşme tasarısını kabul etti.¹⁰⁵⁸ Tasarı, Bakanlar Kurulu'nun ardından 26 Nisan 1963 tarihinde Meclis'te, 10 Temmuz 1963 tarihinde de Senato tarafından kabul edildi. 24 Temmuz 1963 tarihinde kanunlaştı.¹⁰⁵⁹ Ayrıca CHP tarafından birde bu yönde 36 maddeden oluşan bir "sendikalar kanunu" teklifi hazırlandı ve Büyük Millet Meclisi'ne verildi. Hazırlanan bu kanun teklifinde, işçi kuruluşlarına belirli sınırlar içinde siyasi faaliyetlerde bulunma hakkı ve milletvekili, senatör, mahalli idare ve muhtar seçimlerinde herhangi bir partiyi veya adayı destekleme izni ayrıca genel müdür, müfettiş, subay ve yargıçlar dışında kalan memurlara sendika kurma hakkı veren hükümler yer aldı.¹⁰⁶⁰

Meclis, sendikalar kanunu tasarısını 10 Nisan 1963 tarihinde gündemine aldı. Görüşmeler sırasında ilk sözü alan ve CHP grubu adına konuşan Burhan Arat, işçilerin ancak hür ve bağımsız sendikaların gelişmesiyle kalkınacağını söyledi. AP adına konuşan Saim Kaygan ise sendikaların demokrasinin vazgeçilmez temel unsurlarından biri olduğunu dile getirdi. Parti sözcülerinin ardından bir konuşma yapan Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, hükümetlerin sendiklara baskı yaptığı ve kapattığı dönemlerin geride kaldığını ve sendikaların demokrasinin teminatı olduğunu ifade etti.¹⁰⁶¹ Meclis 18 Nisan 1963 tarihine kadar kanun tasarısının maddeleri üzerinde görüşmelerini tamladıktan sonra kabul etti.¹⁰⁶²

¹⁰⁵⁷ **Hürriyet**, 13 Ağustos 1962, s.1-7.

¹⁰⁵⁸ **Hürriyet**, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1962, s.1-7.

¹⁰⁵⁹ RG No: 11462, 24 Temmuz 1963. s.6.

¹⁰⁶⁰ **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1962, s.1-7.

¹⁰⁶¹ **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1963, s.1-5.

¹⁰⁶² **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1963, s.1-5.

5.2.2.2. Koalisyonda Yaşanan Anlaşmazlıklar

İkinci Koalisyon Hükümeti'nde ilk anlaşmazlık, hükümetin beş yıllık planın finansman ihtiyacı için uygulamaya koymak istediği vergi reformu konusunda çıktı. Bu konuda anlaşamayan taraf hükümetin CHP ile YTP kanadı oldu. YTP, Ekrem Alican başkanlığında yaptığı grup toplantısında, plan konusundaki anlaşmazlığı sonuna kadar götürme ve gerekirse istifa etme kararı aldı. Ayrıca bu konuda Başbakan İsmet İnönü'ye Turhan Feyzioğlu'nun Başbakan yardımcılığı görevinden çekilmesi, bu teklif kabul edilmediği takdirde Başbakan yardımcılarının görevlerinin yeniden paylaştırılması ve Turhan Feyzioğlu'nun plan çalışmalarına katılmaması yönünde iki teklifte bulundu.¹⁰⁶³ Ancak bu anlaşmazlık Vergiler Reform Komisyonu ve Planlama Teşkilatı'nda yer alan uzmanların teknik çalışmaları ile çözüldü ve böylelikle uzlaşma sağlanmış oldu. Devlet planlama uzmanları bu olayı şu şekilde açıkladılar. *“Biliyorsunuz fikir ayrılığı planın finansman ihtiyacından doğmuştur. Ek vergi kaynaklarına olan ihtiyaç münakaşa ediliyordu. Bu ihtiyacın miktarı üzerinde anlaşılmıştır. Teknik adamların kabul edilen görüşlerine göre ek vergi kaynakları dar gelirlilerin etkilenmeyeceği şekilde sağlanacaktır. Bu kaynakların temininde özellikle sosyal adalet sağlanacaktır.”*¹⁰⁶⁴

Koalisyonda ikinci anlaşmazlık ise 1963 yılına gelindiğinde yaşandı. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, İsmet İnönü'ye koalisyon antlaşması sırasında imzalanan protokol şartlarına uyulmadığı özellikle CHP'nin tek parti gibi hareket ettiği gerekçesiyle 9 sayfadan oluşan bir muhtıra verdi. Ayrıca Alican, bu şekilde hareket edildiği takdirde koalisyondan çekileceğini dile getirdi. Fakat Başbakan İsmet İnönü'nün, Alican'ın verdiği bu muhtıraya kayıtsız kalması nedeniyle YTP koalisyondan çekilme kararı alma fikrini gündeme getirdi.¹⁰⁶⁵ Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, parti liderleri ile Çankaya Köşkü'nde yaptığı toplantıda sorunların ele alınması için CHP'den Devlet Bakanı Vefik Pirinçcioğlu, YTP'den Devlet Bakanı Raif Aybar ve CKMP'den Adalet Bakanı Prof. A. Kemal Yörük'ten oluşan üç kişilik bir alt komisyon kurulmasına karar verildi. Koalisyon alt komisyonu, koalisyon hükümetinin verimli çalışması ve sorunların çözüme kavuşması için koalisyonun kurulma sırasında imzalanan protokole, 4 sayfadan oluşan koalisyon ek protokolü hazırladı. Bu protokolde halledilemeyen sorunların çözüme kavuşturulması, kabine içindeki meselelerin liderlerle görüşüldükten sonra açıklanması ve çeşitli zamanlarda toplantı yapılması, partizancı bir tutumdan uzak durulması ve CHP'nin

¹⁰⁶³ **Hürriyet**, 24 Ağustos 1962, s.1-7.

¹⁰⁶⁴ **Hürriyet**, 25 Ağustos 1962, s.1-7.

¹⁰⁶⁵ **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1963, s.1-5.

tek başına hareketmeyerek, diğer koalisyon partileri ile iş birliği halinde olması gibi kararlar yer aldı.¹⁰⁶⁶

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel başkanlığında yapılan Çankaya toplantısının ardından bir kez daha uzlaşma sağlanarak ikinci koalisyon hükümetinin devam etmesine karar verildi.¹⁰⁶⁷

5.2.2.3. Af Kanunun Çıkarılması

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin dağılmasında büyük rol oynayan siyasi af konusu, ikinci koalisyon hükümetinin gündeminde de yer aldı. Anayasayı ihlal suçundan Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkûm edilenlerin dört yıllarının affedilmesi ile ilgili hükümet tasarısı 11 Ekim 1962 tarihinde Adalet Komisyonu'nda görüşüldü ve yapılan oylamada bazı AP milletvekillerinin olumsuz oy kullanmasına rağmen kabul edildi ve Büyük Millet Meclisi'ne sevk edildi. Hükümet tasarısının kabul edilmesinin ardından Reşat Özarda siyasi mahkûmların toptan affını isteyen bir kanun teklifi önerdi fakat Özarda'nın bu teklifi ret edildi.¹⁰⁶⁸

Afla ilgili hükümet tasarısı 13 Ekim 1962 tarihinde Meclis'te görüşüldü ve görüşmeler sırasında AP adına konuşan A. Naili Erdem, memlekette huzurun, birlik ve beraberliğin sağlanması için bu kanunun çıkarılmasının şart olduğunu söyledi ve genel bir affın çıkarılmasını talep etti. MP adına söz alan MP Grup Sözcüsü Kazım Arar, genel bir affın çıkarılması gerektiğini, aksi takdirde bir kısım vatandaşların huzursuz olacağını söyledi. CKMP adına konuşan Seyfi Öztürk ise kanunların zaruretlerden, hatanın beşerî, affın ise ilahi olduğunu söyledi. Görüşmelerin ardından kanun teklifi oya sunuldu ve CHP'den Abdurrahman Altuğ, Sabri Vardarlı, Şükrü Koç ve Necip Mirkelamoğlu hariç vekillerin kabul oyu vermesiyle tasarı kabul edildi.¹⁰⁶⁹ Tasarı Meclis'te aynen kabul edildikten sonra Cumhuriyet Senatosu'nun Adalet ve Anayasa Komisyonu'nda görüşüldü ve kabul edildi. Görüşmeler sırasında CKMP'den Amil Artus, tasarımı onayladığını ifade etmesine rağmen AP'li Senatör Saim Sarıgüllü, tasarının anayasanın bazı hükümlerine aykırı olduğunu, kanun tasarısının kabulü ile aynı madde hükmüne göre mahkûmlardan bir kısmının affedilip bir kısmının ise affedilmemesinin doğru olmadığını söyledi.¹⁰⁷⁰ Tasarı Cumhuriyet Senatosu'nda da görüşüldükten sonra oylamaya sunuldu. 150

¹⁰⁶⁶ **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1963, s.1-5.

¹⁰⁶⁷ **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1963, s.1-5.

¹⁰⁶⁸ **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1962, s.1-5.

¹⁰⁶⁹ **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1962, s.1-5.

¹⁰⁷⁰ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 14 Ekim 1962, s.1-7.

Senatörün katıldığı oylamada, 125 Senatör kabul oyu, 23 Senatör ret oyu, 2 Senatör de boş oy kullandı. Oylamada parti Senatörlerinin lehte, Tabii Senatörlerin ise aleyhte oy kullanmasına rağmen çoğunluğun kabul oyu kullanmasıyla tasarı aynen kabul edildi. Aleyhte oy kullanan Tabii Senatörler adına söz alan Muzaffer Yurdakuler, affin huzur getireceğine inanmadıklarını, esas huzursuzluğu yaratanların, zümre menfaatine aldıkları kararları millet menfaatidir diye parlamentoda kanun haline getirmek isteyenlerin, 27 Mayıs'a karşı olanların ve partizanların olduğunu ifade etti.¹⁰⁷¹ Tasarı, Cumhuriyet Senatosu'nda kabul edildikten sonra 18 Ekim 1962 tarihinde 11235 sayılı Resmî Gazete'de yayınlandı ve böylelikle tasarı yürürlüğe girmiş oldu.¹⁰⁷²

Tasarının kabul edilmesiyle birlikte, Kayseri Cezaevi'nden 153 kişi, İstanbul Toptaşı Cezaevi'nden 42, Ankara Cezaevi'nden 10 diğerleri ise ülkenin çeşitli yerlerinden olmak üzere 33 cezaevinden toplam 258 kişi af kanunundan yararlanarak serbest bırakıldı.¹⁰⁷³

Bu kanundan faydalanamayan siyasi mahkûmlar ise ilerleyen dönemlerde farklı zamanlarda affedildi. Örneğin Ankara olaylarının sanıklarından 10 yıl ağır hapis cezasına çarptırılan Namık Argüç, sağlık sorunları nedeniyle 15 Mart 1963 tarihinde Toptaşı Cezaevi'nden tahliye oldu.¹⁰⁷⁴ Müebbet hapis cezası verilen DP Devlet Bakanı Emin Kalafat, sağlık nedenleri dolayısıyla 10 Nisan 1964 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından affedilerek tahliye edildi.¹⁰⁷⁵ DP Meclis Başkanı Refik Koraltan ve Genelkurmay Başkanı Mustafa Rüştü Erdelhun, Toptaşı Cezaevi'nden yaşlılık ve sağlık sorunları nedeniyle 26 Eylül 1964 tarihinde tahliye oldu.¹⁰⁷⁶ Bunların yanında ölüm cezasına mahkûm edilen fakat Milli Birlik Komitesi tarafından cezası müebbet hapis cezasına dönüştürülen Meclis Başkan Vekilleri'nden Agâh Erozan ve Tarım Bakanı Nedim Ökmen 29 Eylül 1964 tarihinde Gürsel tarafından affedilerek¹⁰⁷⁷ tahliye oldu. Bunlardan başka sağlık sorunları nedeniyle,¹⁰⁷⁸ Medeni Berk, Baha Akşit, Burhan Belge,

¹⁰⁷¹ Olumsuz oy kullananlar 20 Tabii Senatör ve Cumhurbaşkanı kontenjanından giren Burhanettin Uluç, Esat Çağa ve Necati Özdeniz'dir. **Hürriyet, Cumhuriyet**, 17 Ekim 1962, s.1-7.

¹⁰⁷² **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1962, s. 1-5, Güven, Anayasalar, s.498

¹⁰⁷³ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 19 Ekim 1962, s. 1-7.

¹⁰⁷⁴ **Hürriyet**, 15 Mart 1963, s.1-7.

¹⁰⁷⁵ **Hürriyet**, 10 Nisan 1964, s.1-7.

¹⁰⁷⁶ **Hürriyet, Akşam**, 27 Eylül 1964, s.1-7

¹⁰⁷⁷ **Hürriyet**, 29 Eylül 1964, s.1

¹⁰⁷⁸ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-11-1-0, Dosya No: 10, Sıra No: 11, Yassıada mahkûmlarından Emin Kalafat'a verilen müebbet ağır hapis cezasının rahatsızlığı sebebiyle kaldırılması (03.07.1964)

Hadi Tan, Sebati Ataman, İbrahim Kirazlıoğlu, Ethem Yetkiner¹⁰⁷⁹, Cemal Gökten, Ahmet Hamdi Sancar, Vacit Asena, Necmettin Önder, Selami Dinçer, Himmet Ölçmen, Hüseyin Ortakçioğlu, Mazlum Kayalar, Atıf Benderlioğlu, Nuri Togay, Ekrem Anıt, Murat Ali Ülgen, Kemal Biberoğlu ve Hamdi Ongun olmak üzere toplam 22 siyasi mahkûm, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından affedilerek 29 Ekim 1964 tarihinde tahliye edildi.¹⁰⁸⁰

5.2.2.4. 11 Hava Subayı Olayı

13 Kasım 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi üyelerinden 14 kişinin yurt dışına gönderilerek tasfiye edilmesinin ardından Hava Kuvvetleri içerisinde huzursuzluklar da baş göstermeye başladı. 14 subayın tasfiyesinde büyük rol oynayan Hava Kuvvetleri içerisindeki bir kısım komutanlar, Milli Birlik Komitesi üyelerinden Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Emenullah Çelebi ve Ekrem Acuner ile sürekli temas halinde olmakla birlikte Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel ile de aralarında samimi bir ilişki bulunmaktaydı. Bu subayların 6 Haziran 1961 tarihinde İrfan Tansel'in Washington'a çıkarılan tayinin durdurulmasında ve 22 Şubat olayının bastırılmasında büyük rol oynamaları zamanla kendilerini büyük bir güç olarak görmeye başlamalarına neden oldu. 22 Şubat ayaklanmasının bastırılmasının ardından Hava Kuvvetleri içerisinde dört kademeli bir Hava cuntası oluşmaya başladı. Bu Hava cuntasının birinci kademesi "Planlama Koordinasyon Grubu" idi. Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı General Hüsnü Özkan'ın başkanlığını yaptığı bu grupta Hv. Kur. Alb. Halim Menteş, Hv. Alb. Fevzi Arsin, Hv. Kur. Alb. Tufan Akkoç, Hv. Kur. Alb. Refik Yurtsever, Hv. Kur. Alb. Yusuf Parmaksız, Hv. Kur. Alb. Halit Elgin gibi isimler yer almakla birlikte bu grubun esas yürütme komitesi Kur. Başk. Hüsnü Özkan, Alb. Menteş ve Fevzi Arsin idi. Bu şahıslar aynı zamanda CHP'ye yakın ve Milli Birlik Komitesi içerisindeki Havacı Grubu Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat ve Emenullah Çelebi ile de sıkı bir ilişki içerisinde idiler. Hava cuntasının ikinci kademesi Planlama Grubu'nun emrinde bulunan ve küçük rütbeli subaylardan oluşan küçük komite idi. Bu grubun görevi 22 Şubatçıları, 14 lere bağlı subayları, 6 Hazirancıları ve diğer zinde kuvvetlerini birleştirerek bir güç haline getirmektir. Üçüncü kademe Hv. Yzb. Remzi Oral'ın idaresinde olan "İstanbul İrtibat

¹⁰⁷⁹Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-11-1-0, Dosya No: 36, Sıra No: 2, Anayasayı ihlal suçundan Yüksek Adalet Divanı'na müebbet ağır hapse mahkûm edilen Ethem Yetkiner'in sürekli hastalıkları sebebiyle cezasının affı (27.10.1964).

¹⁰⁸⁰ **Hürriyet**, 29 Ekim 1964, s.1-7, (Keleş) Belen, Türkiye'ye Damgasını Vuran, s.134.

Komitesi” idi. Bu Komite Hava Harp Akademisi’nde teşkilatlanmakla birlikte Planlama Grubu’nun emirleri doğrultusunda çalışmaktaydı. Dördüncü kademedeki ise Hava Kuvvetleri Karargâhı’nda hazırlanan yazıları ve planları yamak ve çoğaltmakla görevli ve yeminli iki bayan bulunmaktaydı.

Hava cuntası gücünü sağlamlaştırdıktan sonra İrfan Tansel’e karşı açık tavır takındı. Bunun üzerine İrfan Tansel, olayların gidişatından ve Hava cuntasının faaliyetlerinden rahatsız olmaya başladı ve bu cuntanın faaliyetlerine son vermek için harekete geçti. Ancak Hava cuntasının 22 Şubat ayaklanmasının durdurulmasında önemli rol oynamış şahıslar olması ayrıca bu subayların Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu ve İsmet İnönü tarafından desteklenmeleri dahası bu cuntanın Hava Kuvvetleri içerisinde kilit mevkieerde bulunmaları İrfan Tansel’i biraz zaman kazanması gerektiği düşüncesine itti.

1962 yılının Eylül ayından itibaren Hava cuntası faaliyetlerini ve çalışmalarını artırdı. Örneğin Salı ve çarşamba günleri olmak üzere haftada iki kez Kur. Baş. Gen. Hüsnü Özkan’ın odasında toplantı yapmaya başladı. Aynı zamanda bu toplantılarda genel durum ve yapılan çalışmalar gözden geçirildikten sonra çalışmalar hakkında Tabii Senatörlerin Hava Kanadını oluşturan Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat ve Emenullah Çelebi’ye bilgi vererek onların görüşlerinin alınması sağlandı.

1962 yılının Ekim ayına gelindiğinde Hava Cuntası Planlama Grubu tarafından hazırlanan ve üç bölümden oluşan ihtilal dosyası tamamlandı. Dosyanın yeşil kâğıtlara yazılmış birinci bölümünde yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlar ve çözümleri ele alındı. Kırmızı kâğıtlara yazılmış ikinci bölümünde ihtilal ve ihtilal sonrası yapılacak işler ele alınarak, rejim temelini CHP’lilerin oluşturduğu ortamın solunda partisiz bir iktidara teslim edilmesi yer aldı. Dosyanın üçüncü bölümünde ise başlarına güvenlik durumlarına göre çift veya tek yıldız konulmuş, iş birliği yapılacak CHP ve parlamento içinde ve dışında 70 kişinin bulunduğu isim listesi yer aldı. Bu listede CHP’den Turhan Feyzioğlu, İlhami Sancar, Suphi Baykam, Orhan Eyüboğlu, Kemal Satır, Bülent Ecevit, Turan Güneş, Coşkun Kırca, Muammer Erten, Turgut Göle, Kenan Esengin, Lebit Yurtoğlu, İbrahim Öktem, Nedim Müren ve Kemal Yılmaz gibi isimler bulunmaktaydı. Aynı zamanda Hava Kuvvetleri içerisinde Hava cuntasının oluşmasından ve faaliyetlerinden asla memnun olmayan iki önemli subay bulunmaktaydı. Bunlar Eskişehir’de bulunan Hava Kuvvetleri Komutanı Tümğ. Muhsin Batur ve Ankara’da Hava Kuvvetleri Karargâhında Hava Kuvvetleri Kur. Başk. Yardımcısı olan Tuğg. Süleyman Tuncel idi. Ekim aylarının sonuna doğru Hava cuntasının açığa çıkması ve tam bir güç gösterisi

şeklini alan faaliyetleri, Silahlı Kuvvetler içerisinde de huzursuzluk yarattı ve subaylar arasında gruplaşmaların ortaya çıkmasına neden oldu. Bu durum Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın gözünden kaçmadı. Hava Kuvvetleri Komutanı Org. İrfan Tansel'den, Hava cuntasını dağıtmasını istedi. Bunun üzerine İrfan Tansel, hemen harekete geçerek ilk olarak Hava cuntasının asıl icra komitesini oluşturan üç subaydan ikisinin yerini değiştirdi. Hv. Kur. Alb. Halim Menteş'i Bandırma Üs Komutanlığı'na, Hv. Alb. Fevzi Arsin'ı da Mürted Hava Üs Komutanlığı'na atadı. Böylece Hava cuntasının iki önemli üyesi karargâhtan uzaklaştırılmış oldu.¹⁰⁸¹ Tansel ayrıca ilgili yerlere Tabii Senatörlerden Mucip Ataklı'nın Hava Kuvvetleri'ne girmesini engelleyen bir genelge gönderdi.¹⁰⁸² Bu durum Havacı Tabii Senatörler arasında tepkiyle karşılandı. Ancak Halim Menteş ve Fevzi Arsin karargâhtan uzaklaştırılmalarına rağmen Ankara'da Gen. Hüsnü Özkan'ın başkanlığında yapılan toplantılara katılmaktan geri durmadılar. Bu toplantıların devam ettiği esnada Hava cuntası General Süleyman Tuncel'e cuntaya katılması için teklif götürdü. Fakat Hava cuntasının karşısında yer alan Tuncel, bu durumdan Org. İrfan Tansel'i haberdar etti. Bunun üzerine Tansel Hava cuntasının toplantı halinde olduğu bir esnada toplantı yerine giderek cuntacıları toplantı halinde yakaladı. İrfan Tansel ile karşı karşıya gelen cunta üyeleri son yapılan atamaların gereksiz olduğunu ve bunun kendilerine verilen sözün tutulmaması anlamına geldiğini dahası görevlerinden istifa ederek emekliye ayrılacaklarını söylediler. İrfan Tansel cuntacıların bu isteğini olumlu karşıladı ve toplantı dağılmadan Gen. Hüsnü Özkan, Gen. Şevket Demirgüç, General İbrahim Metel, Hv. Kur. Alb. Halim Menteş, Hv. Alb. Fevzi Arsin, Hv. Kur. Alb. Yusuf Parmaksız, Hv. Kur. Alb. Refik Yurtsever, Hv. Kur. Alb. Tufan Akkoç ve Hv. Kur. Alb. Halit Elgin olmak üzere toplam 9 General ve Hava Subayı Tansel'e istifasını verdi. Bu Subay ve Generallerin istifasının ardından Dr. Yrb. Abdülkadir Yücel ve Lv. Yrb. Emin Yerlikan istifa etti. Böylelikle istifa eden subayların sayısı 11'e yükseldi. 11 subay ve generalin istifa yazısı 2 Aralık 1962 tarihinde Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın eline geçti. Fakat Sunay, bu yazıyı işleme koymadı ve 11 havacıya on beş gün izin verdi.¹⁰⁸³ Ardından Cevdet Sunay bu konu ile ilgili basına bir de demeç verdi. Sunay, bu demeçte Hava Kuvvetleri Komutanlığı ile Hava Kuvvetleri Kur. Başkanı arasında bir anlaşmazlık yaşandığını bunun sonucu olarak 11 Subayın görevinden istifa ettiğini ve bu subayların istifa yazılarının Genelkurmay'a geldiğini ancak bu subayların isteklerinde ısrar etmeleri

¹⁰⁸¹ Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s.229-237.

¹⁰⁸² Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s. 315.

¹⁰⁸³ **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1962, ss. 1-5, Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s.237-240.

durumunda taleplerinin yerine getirileceğini dile getirdi. Sunay, ayrıca bu Hava subaylarının hiçbir şekilde bir siyasi düşünce ile ilgilerinin olmadığını, bu subayların vatansever ve demokrasiye bağlı olduklarını ifade etti. Ancak Cevdet Sunay'ın bu demecinin yayınlandığı tarihte Hava Kuvvetleri Komutanı Org. İrfan Tansel, Sunay'ın verdiği demecin içerdiği ifadelerin tam tersi ifadeler içeren bir demeç verdi. Tansel bu demeçte, *“bunlardan birkaçı Mucip Ataklı'dan emir alırlar. Askerliklerini kaybetmişlerdir. Hava Kuvvetleri ve Silahlı Kuvvetler için tehlikeli olmaya başlamışlardır. Kendilerini bu yüzden istemiyorum. Ve istifalarını ben istedim. Bunlar Kur. Başk. Tuğg. Hüsnü Özkan, Bandırma Üs Komutanı Alb. Halim Menteş ve Mürted Komutanı Alb. Fevzi Arsin'dir.”*¹⁰⁸⁴

Tansel'in bu demecinin ardından Tabii Senatör Mucip Ataklı bir basın toplantısı yaptı. Ataklı bu toplantıda Tansel'in kendisini itham eden ifadelerinin doğru olmadığını arkadaşlarının ve kendisinin demokratik hukuk devleti düzeninin kurulması fikrinden hiçbir zaman dönmediklerini söyledi.¹⁰⁸⁵

Mucip Ataklı'nın bu demecine karşılık Talat Aydemir, *“evet olay Tansel'in açıkladığı gibi siyasidir. Tabii Senatör Mucip Ataklı Hava Kuvvetleri Komutanlığındaki Subaylara emir vermeye alışkındır. Bunu İnönü de bilir. Çünkü bu çevreler onunla temastadır.”* şeklinde bir ithamda bulundu.¹⁰⁸⁶ Talat Aydemir'in bu beyanatına karşılık Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Paris'te NATO'nun Dışişleri, Milli Savunma ve Maliye Bakanları ile Genelkurmay Başkanları gözetiminde yapılan yıllık toplantılara katılmak üzere gittiği esnada basına verdiği demeçte *“ondan başka şekilde bir laf da beklenilmez. Bazı şahıslar, bazı hadiselerden kendilerine pay çıkarmak isterler. Bunlar doğru hareketler değildir.”* dedi.¹⁰⁸⁷ İrfan Tansel *“Türk Hava Kuvvetleri benim emrimdedir. Memleketin en güç vazifelerini yapmaya hazırdır”*¹⁰⁸⁸ sözlerini sarf ederken, bu esnada Eskişehir 1. Hava Kuvvet Komutanı Gen. Muhsin Batur, bütün üsleri ile İrfan Tansel'in yanında olduğunu bildirdi. Gen. Süleyman Tuncel, İrfan Tansel'in etrafında birlik ve beraberliğin sağlanması için çalıştı. Ayrıca 9. Üs Komutanı Kur. Alb. Saffet Ural da İrfan Tansel'in Hava Kuvvetleri'nin başında kalması için gayret sarf etti. Bu arada Gen. Süleyman Tuncel Hava Cuntasının yeşil ve kırmızı kâğıtlara yazdığı 20 adet ihtilal dosyasını Gen. Hüsnü Özkan'ın dolabını açarak açığa çıkardı. Bu dosyalardan beş tanesini

¹⁰⁸⁴ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 4 Aralık 1962, s.1-7.

¹⁰⁸⁵ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 5 Aralık 1962, s.1-7.

¹⁰⁸⁶ **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1962, s. 1-5. Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s.242-243.

¹⁰⁸⁷ **Hürriyet**, 8 Aralık 1962, s.1-7

¹⁰⁸⁸ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 5 Aralık 1962, s.1-7

Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdi, diğer dosyaları ise masasının üzerinde sergiledi. 21 Aralık 1962 tarihinde içlerinde Generallerin de bulunduğu 11 Havacı subay kendi istekleri ile emekliye ayrıldı.¹⁰⁸⁹

Bunun üzerine Maraş AP Senatörü Nedim Evliyaoğlu tarafından Meclis Başkanlığı'na Hava Kuvvetleri Komutanı ile görevlerinden alınan 11 Hava Subayı olayı ile ilgili genel görüşme talep eden bir önerge verildi. Bu önerge karşısında İsmet İnönü, Meclis'te yaptığı konuşmada Hava Kuvvetleri içinde bazı Subayların toplanarak kendi komutanlarını eleştirdiklerini, geçmişte yaşanan olaylarda kendi hizmetlerini üstün gördüklerini ve komutanlarından memnun olmadıklarını ifade ettiklerini söyledi. İnönü, ayrıca bu subayların ihtilalden sonraki dönemde ve 22 Şubat olayları sırasında komutanları ile birlikte başarı ile çalıştıklarını ancak son davranışlarının askeri kurallara aykırı olduğunu söyledi. İnönü konuşmasının devamında komutanlarının bu olayı hissettiğini ve askeri disipline aykırı olan hareketleri önlemenin görevi olduğunu dolayısıyla bu subayların Hava Kuvvetleri içerisinde çalışmaya devam etmesinin mümkün olmadığını, 11 Subayın memnuniyetsizliklerinin ise kendilerine mahsus olduğunu dile getirdi.¹⁰⁹⁰

5.2.2.5. Celal Bayar'ın Tahliye Edilmesi

Celal Bayar'ın, 4 Mart 1963 tarihinde tutuklu bulunduğu Kayseri Cezaevi'nde ansızın hastalanması üzerine, Dr. İhsan Şakir Gözübüyük başkanlığındaki üç kişiden oluşan cezaevi doktorlar heyeti bir rapor hazırlayarak eski Cumhurbaşkanı'nın hastaneye kaldırılmasına karar verdi. Bu raporu inceleyen Kayseri Cumhuriyet Savcılığı, durumu cezaevi aracılığıyla Celal Bayar'a bildirdi. Fakat Celal Bayar hastaneye kaldırılma teklifini reddetti.¹⁰⁹¹

Bu arada Sağlık Bakanı Dr. Yusuf Azizoglu Celal Bayar'ın durumunu İsmet İnönü ile görüştü. Bunun üzerine İsmet İnönü, Bayar'ın hastanede tedavi edilmesi için Sağlık Bakanlığına emir verdi.¹⁰⁹² Celal Bayar'ın sağlık durumunun ciddi bir hal alması üzerine cezaevi doktorları bir sağlık heyetinin cezaevine gelmesi için Kayseri Cumhuriyet Savcılığına ikinci kez rapor verdi. Bu raporun ardından Kayseri Devlet Hastanesi'nden on

¹⁰⁸⁹ **Hürriyet**, 22 Aralık, **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1962, s.1-7.

¹⁰⁹⁰ **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1962, s.1-5, Faik İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s.245, Can Kaya İsen, 22 Şubat -21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010, s.137-139.

¹⁰⁹¹ **Hürriyet**, 5 Mart 1963, Celal Bayar, Kayseri Cezaevi Günlüğü, Hazırlayan: Yücel A. Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.96.

¹⁰⁹² **Hürriyet**, 6 Mart 1963, s.1-7.

üç kişiden oluşan bir sağlık heyeti cezaevine geldi ve Bayar'ın sağlık durumu ile ilgili bir rapor hazırladı ve bu raporu savcılığa teslim etti. On üç kişinin imzasının bulunduğu bu raporda, Celal Bayar'ın Ankara'da bir hastanede tedavi edilmesi kararı alındı. Cezaevi doktorları ile aynı fikirde olan savcılık, Bayar'ın Ankara'ya nakledilmesinin gerektiğini Adalet Bakanlığına telgraf ile bildirdi. Bakanlık, Savcılığın bu kararını olumlu karşılmasına rağmen Bayar, Ankara'da bir hastaneye nakledilmeyi ısrarla reddetti.¹⁰⁹³ Bayar'ın bu ısrarına karşılık Savcılık, Bayar'dan Ankara'da bir hastaneye gitmek istemediğine dair imzalı bir yazı istedi. Fakat yirmi sekiz saatten sonra Bayar, bu teklifi de kabul etti ve istenilen imzalı yazıyı Savcılığa teslim etti. Celal Bayar'ın Avukatı Gültekin Başak, Bayar'ın neden hastaneye gitmek istemediğinin sebeplerini yaptığı basın toplantısında açıkladı. Başak, Celal Bayar'ın 1962 yılında cankurtaran ile Ankara'ya getirildiğini ve burada bulunan bir hastaneye yatırıldığını ve doktorların bir ay hastanede kalması gerektiğine dair karar almalarına rağmen Bayar'ın hastanede sadece iki gün kaldığını söyledi. Bu iki günlük zaman zarfında ise Bayar'ın Yassıada günlerini hatırlatan bir muameleye tabi tutulduğunu dahası Ankara'dan Kayseri'ye dönüşünün, gelişinden daha hızlı yapıldığını ve Bayar'ın kendisine *"ben böylece evime döndüm. Doktor şefkati beklerken bana gardiyan şefkatini arattılar. İlim, idari baskıya feda edildi."* dediğini söyledi.¹⁰⁹⁴

Av Gültekin Başak'ın açıklamalarından sonra Celal Bayar'da, neden Ankara'da bir hastaneye gitmek istemediğini Savcılığa yazdığı mektupta ayrıca açıkladı. Bayar, mektupta tedaviden faydalanabilmesi için her türlü psikolojik ve fiziksel baskı ve tesirden uzak tutulması gerektiğini bu durumda ise Kayseri'den Ankara'ya naklinin külfet olacağını dile getirdi.¹⁰⁹⁵ Celal Bayar'ın Ankara'da bir hastaneye sevk edilmesi için büyük çaba sarf eden Savcılık, Bayar'ı bu konuda ikna etmesi için kızı Nilüfer Gürsoy'u Kayseri'ye davet etti. Fakat Nilüfer Gürsoy, Celal Bayar'ın Ankara'ya gitmeyeceğini Savcılığa bildirdi. Bu arada Bakanlar Kurulu, Kayseri Savcılığının talebi üzerine Ankara Tıp Fakültesi Hastanesi Sağlık Kurulu'ndan iki uzman doktor istedi. Bakanlar Kurulu'nun kararıyla Kayseri'ye gelen doktorlar Celal Bayar'ı muayene ettikten sonra görüşlerini bildirmek üzere Kayseri Devlet Hastanesinde on üç kişiden oluşan sağlık heyeti ile bir toplantı yaptılar. Bu toplantının ardından Kayseri Devlet Hastanesi Sağlık Heyeti, ikinci

¹⁰⁹³ **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet**, 7 Mart 1963, s.1-7.

¹⁰⁹⁴ **Hürriyet**, 9 Mart 1963, s.1-7.

¹⁰⁹⁵ **Hürriyet**, 12 Mart 1963, s. 1-7, Bayar, Kayseri Cezaevi günlüğü, s.96-97.

kez toplandı ve sonunda Bayar'ın tahliye edilmesine dair bir rapor hazırladı ve Savcılığa teslim etti.¹⁰⁹⁶

Raporun Savcılığa teslim edilmesiyle birlikte Savcılık, Celal Bayar'ın tahliyesinin İstanbul Adli Tıbbı ait olduğunu ifade etti. Adli Tıp Meclisi, raporun 15 Mart tarihinde kendilerine ulaşmasından sonra 18 Mart'ta görüşmelere başladı.¹⁰⁹⁷ Adli Tıp Meclisi, ortak kararla Celal Bayar'ın tahliye edilmesine karar verdi. Adalet Bakanlığı Adli Tıp Meclisinin bu kararını telefonla Kayseri Savcılığına bildirdi. Savcılık ise kararın kendilerine telefonla bildirilmesine rağmen dosyanın ellerine geçmeden Bayar'ın tahliye edilmesinin sakıncalı olacağını ifade etti.

Celal Bayar'ın tahliyesi siyasi partilerin de gündemini meşgul etti. Örneğin Erzurum Milletvekili ve AP Genel İdare Kurulu Azası Av. Ertuğrul Akça Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e, Celal Bayar'ın tahliye edilmesini rica eden bir telgraf gönderdi.¹⁰⁹⁸ Yine MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı bu konuda *“cezanın infazı hayatına mal olacak hasta bir kimseyi hapisanede tutmaya ne kanun ne de insanlık duyguları müsaade eder. Bu gerçeğin ihmali ve 80 yaşında bir şahsın ölüme terk edilmesi hiçbir şey kazandırmaz, aksine çok şey kaybettirir.”* dedi. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ise Bayar'ın tahliye edilmesi gerektiğini, cezanın şahsiliği ve kanunların hükümleri uygulandığı takdirde hukuk devletinin var olacağını söyledi.¹⁰⁹⁹

22 Mart tarihinde Celal Bayar'ın tahliye dosyasının Savcılığa ulaşmasından sonra Bayar, altı ay kadar bir süre geçici olarak tahliye edildi. Bu karar Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu'nun 399. Maddesinin 2. fıkrasına göre alındı.¹¹⁰⁰ Celal Bayar cezaevi kapısından çıkarken gazetecilere tahliye edilmesinin bir kıymetinin ve değerinin olmadığını, sağlık sorunları nedeniyle tahliye olduğunu dile getirerek *“benim kadar ve belki benden daha hasta bulunan, memlekete hizmet etmiş kıymetli arkadaşlarımı dört duvarın arasına bıraktım”* dedi. Bayar'ın bu sözlerinden Kayseri Cezaevi'nde hasta olan tutukluların bulunduğunu ve kendisinin bu durumdan muzdarip olduğu anlaşıldı. Bayar, tahliye edildikten sonra öğle yemeğini Osman Kavuncu'nun davetlisi olarak yedi. Bayar, öğle ve akşam yemeğini yalnız yemek istediğini fakat Osman Kavuncu'nun Ankara ve Adana'dan gelen milletvekilleri ve ziyaretçilere yemek verildiğini, kendisinin de bu yemekte

¹⁰⁹⁶ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 13 Mart, **Milliyet**, 14 Mart 1963, s.1-7.

¹⁰⁹⁷ **Hürriyet, Milliyet**, 19 Mart 1963, s.1-7.

¹⁰⁹⁸ **Hürriyet**, 9 Mart 1963, s.1-7.

¹⁰⁹⁹ **Hürriyet**, 17 Mart 1963, s.1-7.

¹¹⁰⁰ **Hürriyet**, 11 Mart 1963, s.1-7, Nurettin Gülmez, Süleyman Aşık, “Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevinden Tahliyelerinin Basına Yansımaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29 (2014- Güz), s. 254.

bulunmasını istediğini, kendisi için gelmiş olan ziyaretçilere verilecek olan yemekte bulunmamasının kendisinin onlara kıymet vermediği anlamına geleceği gerekçesiyle kabul ettiğini söyler.¹¹⁰¹

Celal Bayar, Kayseri’den Ankara’ya hareket ettiği esnada yol boyunca bazı gençler ve eski DP mensupları tarafından “yaşa, varol” tezahüratları yapılarak ve kendisine çiçek buketleri takdim edilerek karşılandı.¹¹⁰² Ayrıca AP teşkilatı, Bayar’ın şerefine 60 kişilik akşam yemeği verdi. Bu yemekte Bayar, AP mensuplarına hitaben bir konuşma yaptı ve bu konuşmasında *“dostluklarınızdan üzüntülerinizden ve samimi duygularınızdan hiç şüphem yoktur. Eğer hayatta sermaye aramak lazım gelirse benim için en büyük sermaye sizsiniz. Bugün bana büyük bir şevk ve imkân vadisi verdiyseniz bu sizin samimi kardeşlik düşünce ve duygularınızı ortaya koymanızdandır.”* diyerek minnettarlığını dile getirdi.¹¹⁰³ Dahası Ankara’ya 30. Kilometrede 50’ye yakın AP milletvekilinin oluşturduğu bir konvoy Bayar’ı karşılayarak geçmiş olsun dileklerini sundular. Ankara’ya geldiği esnada ise Büyük Millet Meclisi’nin önünde büyük bir kalabalık karşıladı. Ayrıca jet uçaklar yaklaşık 15 dakika havada alçaktan uçuş yaptılar.¹¹⁰⁴

Bayar’ın Kayseri Cezaevi’nden tahliye edilmesi ve Ankara’ya gelmesi AP’li grupları memnun ederken, bazı gruplar tarafından da tepkiyle karşılandı ve bu tepki eyleme dönüştü. Örneğin 24 Mart günü üniversiteli gençler bir protesto yürüyüşü yaptılar ve AP Genel Merkezi binasını ve Yeni İstanbul Gazetesi’nin Ankara binasını taşla tutarak camlarını kırdılar. Celal Bayar’ın kaldığı evin önüne giderek aleyhte tezahüratta bulundular. Dahası Zafer Meydanı’nda bir miting yapan ve *“katillere af yok, Bayar Kayseri’ye”* diye bağırان gençler, burada 27 Mayıs üzerine leke kondurmayacaklarını söylediler. Bu olaylar esnasında gençlerden, polislerden ve AP mensuplarından olmak üzere çok sayıda yaralananlar oldu.¹¹⁰⁵

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, bu olaylarla ilgili İsmet İnönü’ye gönderdiği telgrafta bu olayların hükümetin ilgisizliği ve göz yummasından dolayı meydana geldiğini söyledi.

¹¹⁰¹ **Milliyet, Cumhuriyet**, 23 Mart 1963, s. 1-7, Bayar, Kayseri Cezaevi Günlüğü, s.102-104.

¹¹⁰² **Milliyet**, 24 Mart 1963, s.1-7, Bayar, Kayseri Cezaevi Günlüğü, s.114-115.

¹¹⁰³ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 23 Mart 1963, s.1-7.

¹¹⁰⁴ **Milliyet**, 24 Mart 1963, s.1-7.

¹¹⁰⁵ **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet**, 25 Mart 1963, s.1-7, AP binasının saldırıya uğradığı esnada Süleyman Demirel parti yöneticileri ile toplantı halindeydi. Bu olayın yaşanmasıyla Demirel’in binanın arka penceresinden kaçarak binayı terk ettiği iddia edildi. Bu durum Demirel’in siyasi hayatı boyunca kendisine muhalif olanlar tarafından siyasi bir malzeme olarak kullanıldı. Ahmet Kahraman, Devr-i Süleyman, Sel Yayıncılık, İstanbul 1993, s.52-53.

İsmet İnönü, Millet Meclisi'nde bu konu ile alakalı olarak, Celal Bayar'ın suç işlediğini, Bayar'ın tahliye meselesinin tıbbi ve adli bir işlem olduğunu fakat AP'nin bu meseleyi siyasi bir konu haline getirdiğini söyledi. İnönü, ayrıca *“bundan sonra müsamaha yoktur. Kanunlar müsamahasız tatbik edilecektir. Ordu her türlü tacavüzden masun kalacaktır. Ona uzanacak her el, her hareket kanun yoluyla önlenecektir”* dedi.

İnönü'nün bu sözleri üzerine AP grubu adına söz alan Ahmet Topaloğlu, AP binasının taşlanması hükümeti sorumlu tuttu ve bu konuşmanın ardından AP milletvekilleri topluca Meclis'i terketteler.¹¹⁰⁶

Meclis'te bunlar yaşanırken, Ankara'da başlayan olaylar İstanbul'da da yaşandı. Yaklaşık dört bin kadar üniversite öğrencisi Şişhane'de bulunan Yeni İstanbul Gazetesi'ne taşla saldırdılar ve camlarını kırdılar. 26 Mart gecesi ise yirmi bine yakın üniversite öğrencisi İstiklal Caddesi'nden, Taksim'e yürüdü. Bu yürüyüş esnasında yaklaşık iki bin kadar AP taraftarı gençlerle karşı karşıya geldiler. Yaşanan bu olaylar esnasında 1 polis ve 6 genç yaralandı ve birçok dükkân ve mağazaların camları kırıldı.¹¹⁰⁷ Ertesi gün üniversiteli gençler, eylemlerine tekrar devam ettiler ve AP Genel Merkezi'ne saldırarak eşyaları tahrip ettiler. Üniversiteli gençlerin bu hareketlerine karşı grup “kahrolsun komünistler” şeklinde karşılık verdi. Tüm bu yaşanan olayların ardından hükümet bir tebliğ yayınladı. Hükümet bu tebliğde Celal Bayar'ın ve onun cezaevinden çıkışını istismar edenlerin hareketinin vatanseverlik duygusuyla bağdaşmadığı bildirdi.

Tüm bu yaşananlardan sonra Celal Bayar hakkında 24 Mart tarihinde söylediği sözlerden dolayı 38 sayılı kanuna aykırı hareket ettiği gerekçesiyle kamu davası açıldı. Ayrıca cezasının 6 ay süreyle ertelenmesi için alınan karar, Kayseri Cezaevi Savcısı tarafından kaldırıldı ve bu karar Ankara Savcılığı'na bildirildi.¹¹⁰⁸ Bu dava neticesinde Celal Bayar'ın geçici tahliyesi kaldırıldı. 28 Mart 1963 tarihinde Ankara Hastanesi'nde nezaret ve müşahade altına alındı.¹¹⁰⁹ Nilüfer Gürsoy, bunun üzerine Bayar'ın cezasının 6 ay ertelenmesine dair kararın kaldırılmasının kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle Savcılık aracılığıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Fakat Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu, iki kez yaptığı görüşmenin ardından kararın anayasaya aykırı olmadığını beyan ederek

¹¹⁰⁶ **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet**, 26 Mart 1963, s.1-7.

¹¹⁰⁷ **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet**, 27 Mart 1963, s.1-7.

¹¹⁰⁸ **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet**, 28 Mart 1963, s.1-7.

¹¹⁰⁹ **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet**, 29 Mart 1963, s.1-7.

oybirliğı ile Gürsoy'un itirazını reddetti.¹¹¹⁰ Bayar, 6 ay kadar süren tedavinin ardından ise tekrar Kayseri Cezaevine gönderildi.¹¹¹¹

Bayar, Kayseri Cezaevi'nde 8 ay kadar daha kaldıktan sonra yine sağlık sorunları nedeniyle Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu'nun 399. Maddesi gereğince 7 Kasım 1964 tarihinde tahliye oldu.¹¹¹²

Bu arada Celal Bayar'ın Ankara 1. Asliye Ceza Mahkemesi kararıyla kendisine “mal olarak” geri verilen istiklal madalyasını takması yasak edmişti. Yine Türk Ceza Kanunu'nun 20. Maddesine göre kamu hizmetlerinden müebbeden yasaklanmak, çeşitli mahrumiyetler meyanında “rütbe unvan, nişan ve madalyalardan” mahrumiyeti kapsamaktaydı. Dolayısıyla Celal Bayar'da kamu hizmetlerinden müebbeden mahrum edildiği için kendisine verilmiş olan istiklal madalyasını hiçbir zaman kullanamayacaktı. Bundan başka İstiklal Madalyası Kanunu'nun 7. Maddesi de ki bu madde aynen şöyleydi “hukuku medeniyeden ıskat ve cinayet ile mahkûm olanların hakkı taliki olamaz. Fakat madalya hatıra olarak veresesine intikal eder.” Celal Bayar bu kanun maddeleri gereğince de kendisine iade edilen istiklal madalyasını takma imkanına sahip bulunmamaktaydı. Bayar, artık haiz olmadığı bu madalyayı takarsa Türk Ceza Kanunu'nun 253. Maddesine göre bir yıla kadar hapis cezasına çarptırılması gerekecekti.¹¹¹³ Fakat Bayar'ın avukatı Gültekin Başak, madalyanın Bayar'a iade edilmesi için mahkemeye başvurdu.¹¹¹⁴ Sahir Özbek başkanlığındaki Ankara Üçüncü Ağır Ceza Mahkemesi heyeti istiklal madalyasının sahibi aslisi bulunan Celal Bayar'a iade edilmesine oybirliğiyle karar verdi.¹¹¹⁵ 12 Eylül 1962 tarihinde ise Avukat Yılmaz Şahinalp'e Savcı Yardımcısı Asım Kaya Can tarafından Celal Bayar'ın eşi Reşide Bayar'a verilmek üzere teslim edildi.¹¹¹⁶

5.2.2.6. 27 Mayıs'ın Milli Bayram Kabul Edilmesi

Celal Bayar'ın tahliye edilmesinin ardından yaşanan olaylardan sonra AP-CHP koalisyon döneminde 13 Haziran 1962 tarihinde hazırlanan fakat çeşitli sebeplerden dolayı gündeme getirilmeyen 27 Mayıs'ı milli bayram günleri içine alacak “ulusal bayram

¹¹¹⁰ **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1963, s.1-5.

¹¹¹¹ **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1963, s.1-5, Gülmez, Aşık, “Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevinden”, s. 271, Bayar, Kayseri Cezaevi Günlüğü, s.140.

¹¹¹² **Hürriyet**, 8 Kasım 1964, s.1-7.

¹¹¹³ **Ulus**, 23 Ağustos 1962, s.1-5.

¹¹¹⁴ Bayar, Kayseri Cezaevi Günlüğü, s.75.

¹¹¹⁵ **Son Havadis**, 21 Ağustos 1962, s.1-5.

¹¹¹⁶ **Son Havadis**, 12 Eylül 1962, s.1-5.

ve tatiller hakkındaki 2739 sayılı kanuna” ek kanun tasarısı yani 27 Mayıs’ın anayasa ve hürriyet bayramı ilan edilmesi için yapılan kanun teklifi ancak ikinci koalisyon döneminde gündeme geldi.

1 Nisan 1963 tarihinde Başbakan İsmet İnönü, Meclis’e bir önerge verdi ve bu kanun teklifinin tekrar görüşülmesini istedi ve İnönü’nün bu isteği yapılan oylama sonucu Meclis tarafından kabul edildi. Oylamada AP Milletvekili Mehmet Başaran olumsuz oy kullanırken diğer AP milletvekilleri ise çekimser kaldı.¹¹¹⁷

Tasarının gerekçesinde 27 Mayıs darbesinin niçin yapıldığının gerekçeleri anlatıldıktan sonra şu ifadeler yer verildi. “Kurucu Meclis tarafından hazırlanıp ilan edilen anayasanın milletçe benimsenmesi ile insan hak ve hürriyetlerini milli dayanışmayı sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devleti bütün sosyal ve hukuki temelleriyle kuruldu. Bu itibarla 27 Mayıs 1961 tarihli “milli şuur ve ülküler etrafında” toplanan ve “kaderde, kıvançta ve tasada ortak olan bölünmez bir bütün halinde” ki Türk milletinin yaşadığı acı günleri arkada bıraktığı mutlu bir gündür. Bugünü anmak, benliğimizi bulmak bakımından gerçekten önemlidir. Bugünü kutlamakla Türk Milleti, büyük kayıplar sonunda kazanılmış bir zaferin tadını duymuş ve yaşatmış olacaktır. Milletimizin bağımsızlık mücadelesinin ilk adımı olan 19 Mayıs ve hakimiyetin millet tarafından ele alınması tarihi olan 23 Nisan gibi 27 Mayıs da özgürlüğün, Türk devrimlerine dönüşün hukuk devleti ilkelerine bağlılığın tarihidir.”¹¹¹⁸

Meclis’te görüşülmesine karar verilen kanun tasarısı, 3 Nisan 1963 tarihinde Meclis’te görüşüldükten sonra açık oya sunuldu. Oylamaya 297 milletvekili katıldı. Tasarı, oylama sonucunda 1 çekimser, 2 ret oya karşılık 294 kabul oyu ile kabul edildi. Ret oyu kullananlar AP’den Mehmet Başaran ve Şeref Özcan, çekimser oy kullanan milletvekili ise yine AP’den Nihat Yenişehirlioğlu oldu. 27 Mayıs’ın milli bayram olarak kabul edilmesinin ardından Başbakan İsmet İnönü, AP Sözcüsü Ömer Faruk Sanaç, YTP Sözcüsü Nihat Su, CKMP Sözcüsü Cevat Odyakmaz 27 Mayıs’ın milli bayram olmasıyla ilgili olumlu konuşmalar yaparken yalnızca CKMP kadın Milletvekili Saadet Evren Kaçar olumsuz yönde konuştu. Kaçar, demokratik düzeni bu gibi bayram kanunlarının

¹¹¹⁷ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1963, s. 1-5, Mahmut Bolat, “27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı (1963-1980)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2018; 34(2): 98, s.387.

¹¹¹⁸ **Dünya**, 3 Nisan 1963, s.1-5.

koruyamayacağını, ayrıca rejimin teminatının bayramlar olmadığını, o memleketi sürükleyen idarecilerin zihniyetinin olduğunu söyledi.¹¹¹⁹

Tasarı, Meclis'te kabul edildikten sonra Cumhuriyet Senatosu'na getirildi. Yapılan görüşmelerin ardından oylamaya sunuldu. 117 senatorun katıldığı oylamada 3 boş, 4 ret, 110 kabul oyu kullanıldı ve çoğunluğun kabul oyu vermesiyle tasarı kabul edildi. Ret oyu kullanan Senatörler AP'den Şakip Önal ve Özel Şahingiray, Tabii üyelerden ise Mehmet Özgüneş ve Muzaffer Yurdakuler oldu. Özgüneş ve Yurdakuler ret oyu kullanmalarına gerekçe olarak tasarının adına "milli birlik" sözcüğünün eklenmesi için verdikleri önerinin ret olunmasını gösterdiler.¹¹²⁰

Tasarı, Meclis'te tüm siyasi partiler tarafından kabul edilmesiyle birlikte 13 Nisan 1963 tarihinde yayınlanan Resmî Gazete'de "*ulusal bayram ve genel tatiller hakkındaki 2739 sayılı kanunun*" ikinci maddesine ek fıkra olarak eklendi. Böylelikle 27 Mayıs "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" olarak kabul edildi.¹¹²¹

5.2.2.7. Gürsel'in İlk Veto Hakkını Kullanması

Türkiye Cumhuriyet Tarihi'nde Cumhurbaşkanı bir kanun için ilk veto hakkını İkinci Koalisyon Dönemi'nde kullandı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in veto ettiği kanun eski onuncu ve on birinci dönem milletvekillerinin Ziraat Bankası'na ve hazineye olan borçlarının faizsiz ve masrafsız olarak, on yıl süreyle taksitlendirilmesi hakkındaki 168 numaralı kanun idi. Cumhurbaşkanı, bu kanunu anayasaya, hukuk prensiplerine ve ülkenin menfaatlerine aykırı olduğu gerekçesiyle anayasanın 93. Maddesinin kendisine verdiği yetkiye dayanarak veto etti.¹¹²²

Gürsel, 12 sayfalık veto gerekçesinde milletvekillerinin borçlarını Ziraat Bankası'na ve hazineye olan borçlar olmak üzere iki kısma ayırdı ve şu esaslara dayandırdı. 1954 seçimleri ile başlayan 10. Devre TBMM üyeleri, 11 Eylül 1957 seçimin yenilenmesine karar verilmesinin ardından seçim hazırlıkları için ödenecek ödenek ve yolluklarından ödemek amacıyla birbirlerine kefil olarak 8 ile 25 bin lira arasında borçlanmışlardı. Böylece Ziraat Bankası'ndan bono tanzimi şartıyla borç alan onuncu devre milletvekili sayısı 485 olup, borç toplamı 10 milyon 184 bin lira idi. Bunlardan 42'si 540 bin lirayı seçimlerin yenilenmesine karar verildikten sonra borçlanmışlardı. Onuncu

¹¹¹⁹ *Cumhuriyet, Hürriyet, Ulus, Dünya*, 4 Nisan 1963, s.1-5.

¹¹²⁰ *Son Havadis, Cumhuriyet*, 10 Nisan 1963, s.1-5.

¹¹²¹ RG No:11381, 13 Nisan 1963, s.1, *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1963, s.1-5.

¹¹²² *Hürriyet, Cumhuriyet*, 7 Şubat 1963, s.1-7.

devre milletvekilleri ödeneklerini 28 Şubat 1958 tarihine kadar 1757 ve 3050 Sayılı Kanun Hükümlerine göre tam olarak almışlardı.

Bankaya borçlu milletvekillerinden 241 tanesi onbirinci devrede yeniden seçilmişler ve 1958 yılı sonuna kadar ödeneklerini de peşin almışlardı. Bunlardan 97 kişi, tekrar bono tanzim ederek bankaya 767 bin lira borçlanmışlardı. Gerekçede belirtildiğine 1963 tarihine kadar borçlulardan 58'i 947. 465 lira 87 kuruşluk borçlarını kendiliklerinden ödemişlerdi. Diğerleri hakkında ise banka icra takibine başlamış ve bu takibata itirazları reddedilmişti. Bunun üzerine bazı borçlular, bankayla borçlarını yüzde 15'i peşin, kalanını ise yüzde 7 faizle beş yıl süreyle taksitlendirmek şartıyla anlaşmışlardı. 27 Mayıs darbesi ile birlikte Meclis feshedilmiş ancak Mayıs 1960'dan sonraki aylar içinde nakit çekmişlerdi. Bu şekilde 527 milletvekili yedi milyonun üstünde bir nakitle borçlanmışlardı. Açılan davalardan 200 kadarı sonuçlanmış ve borçluların borçlarını ödemelerine karar verilmiş ve bu kararlar Yargıtay tarafından da onaylanmıştı. Gerekçede yine bu nedenlerden dolayı anayasanın 40. Maddesinin ikinci fıkrasına göre Ziraat Bankası'nın faiz ve masraflarını almaması ve peşin ödenmesi gereken miktarın taksitlere bağlanması sözleşme şartlarına aykırıydı. Anayasanın 12 maddesine göre hiçbir şahsa, aileye, topluluğa veya sınıfa ayrıcalık tanınamazdı. Oysa ki bu kanun ile bazı şahısların, bankaya ve hazineye olan borçlarının özel şartlara bağlanmasının istenmesiyle eşitlik ikesi ihlal edilmekteydi. Ayrıca yasama organının şahsi anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak istemesinin anayasanın 132. Maddesindeki yargı organının görevine müdahale şeklinde düşünülebileceği gibi yasama meclisi üyelerinin bir kısım milletvekillerini diğer borçlulardan ayrı tutması ve hazinenin zararına olacak şekilde farklı imkân sunması anayasanın 2. Maddesine göre parlamentonun kuruluşuna aykırıydı. Dahası bazı vatandaşların anayasanın öngördüğü yardım ve imkanlardan yararlanamadığı halde hazinenin onlarla kıyaslanamayacak durumda olan bazı milletvekillerinin lehine yatırım ve bağış yoluna gitmesi anayasanın 2. Maddesine aykırıydı. Bunlardan başka bu kanun anayasada mülkiyet hakkını ve kazanılmış hakları koruma amacıyla konulan hükümlerle ve hukuk devleti ilkesiyle de bağdaşmazdı.¹¹²³

Gürsel'in, sebeplerini ve gerekçelerini bu şekilde açıkladığı ve veto ettiği kanun ilk olarak Anayasa Komisyonu'nda görüşülerek anayasaya uygun bulundu ve Anayasa Komisyonu tekrar görüşmek üzere Ticaret Komisyonu'na sevk etti.¹¹²⁴

¹¹²³ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1963, s.1-5.

¹¹²⁴ **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1963, s.1-5.

Ticaret Komisyonu Ziraat Bankası'nın on ve onbirinci dönem milletvekillerine açtığı kredilerden doğan alacağının diğer vatandaşlara uygulandığı gibi mahkeme yoluyla ve faizlerinin de hesaplanarak alınabileceğine ve Cumhurbaşkanı'nın vetosunun bu bakımdan haklı olduğuna karar verdi. Hazine borçlarının alınması konusunda ise komisyon, yetki sahibi olmadığı gerekçesi ile Maliye Komisyonuna sevk etti.

Millet Meclisi Maliye Komisyonu 2 Temmuz 1963 tarihinde yaptığı toplantıda bu konuyu görüştü ve borçlu olan milletvekillerinin Ziraat Bankası'na olan borçlarının ödenmesinde her iki tarafın kendi aralarında anlaşma sağlamalarını, hazineye olan borçlar için ise yılda belli bir miktar ödemek şartıyla taksitlendirme yoluna gidilmesine dair karar aldı.¹¹²⁵

Kanun, Millet Meclisi Maliye Komisyonu'nun ardından Millet Meclisi Bütçe ve Plan Komisyonu'nda görüşüldü. Kanun üzerinde yapılan çalışmalardan sonra tamamen değiştirilerek onuncu devre milletvekillerinin bankaya olan borçları belli miktarda faizle ve belli süre içinde eşit taksitlerle ödenmesi, onbirinci dönem milletvekillerinin ödeneklerinden doğan borçlarının ise Maliye Bakanlığı'na faizsiz şekilde taksitlerle ödenmesi şeklinde hazırlandı.¹¹²⁶

5.2.2.8. Üçüncü Dönem Meclis ve Senato Başkanlığı Seçimi

Meclisin üçüncü çalışma döneminde Meclis ve Senato Başkanlığı seçimi gündeme geldi ve bunun için adaylar arasında seçim yapıldı. Meclis Başkanlığı için 323 milletvekilinin katıldığı oylamada 14. turda Fuat Sirmen, 270 kabul oy aldı. Ayrıca oylamada 50 oy boş, 3 oy ise diğer aday olan Enver Aka için kullanıldı. Oylama sonuçlarına göre Fuat Sirmen çoğunluğun kararıyla tekrar Meclis Başkanı seçildi.¹¹²⁷

Cumhuriyet Senatosu Başkanı ise seçimin 35. turunda yapılan oylamada belirlendi. Yapılan oylamada AP Balıkesir Senatörü Enver Aka, 95 kabul oyu alarak Cumhuriyet Senatosu Başkanı seçildi.¹¹²⁸

5.2.2.9. İlk Yerel Seçimler

15 Ekim 1961 genel seçimlerinden sonra ilk yerel seçimler İkinci Koalisyon Döneminde yapıldı. Mahalli seçimler için kampanya süreci 28 Ekim 1963 tarihinde

¹¹²⁵ **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1963, s.1-5.

¹¹²⁶ **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1963, s.1-5.

¹¹²⁷ **Son Havadis, Hürriyet, Cumhuriyet**, 6 Kasım 1963, s.1-5.

¹¹²⁸ **Son Havadis, Hürriyet, Cumhuriyet**, 7 Kasım 1963, s.1-5.

başladı. Seçim kampanyası boyunca, partilerin adayları ve parti liderleri, gerek yaptıkları çeşitli toplantılarında ve radyo konuşmalarında, gerekse seçim gezileri sırasında yaptıkları mitinglerde, seçildikleri takdirde yapacakları vaadleri dile getirdiler.

Seçim kampanyasının 16 Kasım 1963 tarihinde sona ermesinin ardından, 17 Kasım 1963 günü yerel seçimler yapıldı ve seçmenler belediye başkanlarını, belediye meclisi ve il genel meclis üyelerini ayrıca köy, mahalle muhtarlarını ve ihtiyar heyetlerini seçtiler. Bu seçime tüm partiler katıldı.

Seçim günü, genel anlamda tüm memlekette huzur ve sükûnet hâkim olmasına rağmen bazı olumsuz olaylar da yaşandı. İçişleri bakanlığının açıklamasına göre 13 kişi öldü, 108 kişi ise yaralandı.

Yüksek Seçim Kurulu'nun açıkladığı resmi kayıtlara göre İl Genel Meclisi seçimlerinde AP 4 milyon 335 bin 193 oy, CHP 3 milyon 460 bin 586 oy aldı. Belediye meclisi seçimlerinde AP 1 milyon 356 bin 610, CHP 1 milyon 37 bin 939 oy aldı. Belediye başkanlığı seçimlerinde AP 1 milyon 366 bin 225, CHP 1 milyon 62 bin 432 oy aldı.

Bu seçimde AP, 505 belediye başkanlığı, 7 bin 469 belediye meclisi, 803 il genel meclisi üyeliği, CHP, 335 belediye başkanlığı, 6 bin 485 belediye meclisi 573 il genel meclisi üyeliği kazandı.

AP ve CHP'nin dışında YTP 58 belediye başkanlığı, 1047 belediye meclisi, 103 il genel meclisi üyeliği kazandı. CKMP, 9 belediye başkanlığı 340 belediye meclisi, 17 il meclisi üyeliği kazandı. MP, 8 belediye başkanlığı, 266 belediye meclisi, 26 il genel meclisi üyeliği kazandı. 9 il ve 31 ilçede katılan TİP, 6 belediye meclisi, 1 il genel meclisi üyeliği kazandı. Bağımsızlar ise 113 belediye başkanlığı, 182 belediye meclisi, 53 il genel meclisi üyeliği kazandı. Belediye başkanlığı ve belediye meclisi üyeliği seçimlerine katılım oranı yüzde 67, il genel meclisi seçimlerine katılım oranı ise yüzde 77,62 oldu.

Belediye başkanlığı ve belediye meclisi üyeliği için 5 milyon 861 bin 239 seçmenden 3 milyon 937 bin 626 seçmen oy kullandı. İl genel meclisi seçimleri için 13 milyon 67 bin 911 seçmenden 10 milyon 143 bin 540 seçmen oy kullandı. Toplamda 1028 belediye başkanı, 15 bin 791 belediye meclisi üyesi, 1576 il genel meclisi üyesi seçildi.

Belediye başkanlığı seçimlerinde AP, oyların yüzde 44,61 ini, CHP, yüzde 34,69 unu, YTP, yüzde 3.57 sini, CKMP, yüzde 1,54 ünü, MP, yüzde 2.54 ünü, TİP, binde 56 sını, bağımsızlar ise yüzde 10 unu aldı.¹¹²⁹

¹¹²⁹ **Hürriyet**, 18 Ocak 1964, s.1-7.

CHP, 67 ilde, AP, 63 ilde, YTP, 24 ilde, CKMP, 16 ilde MP, 14 ilde TİP, 9 ilde bağımsızlar ise 13 ilde seçime katıldı.¹¹³⁰

5.2.2.10. İkinci Koalisyon Hükümetinin Dağılması

Mahalli seçim sonuçlarının bu şekilde sonuçlanması karşısında ikinci koalisyonda çözümler başladı ve ilk olarak CKMP koalisyondan çekilme kararı aldı. CKMP, bu kararı, CKMP Genel İdare Kurulu ve Grup İdare Heyeti'nin yaptıkları oylama sonucuna göre verdi. Şöyle ki 19 üyenin katıldığı oylamada 17 üye koalisyondan çekilme kararı aldı.¹¹³¹

CKMP'nin koalisyondan çekilme kararı almasının ardından YTP'de ortak grup toplantısında yapılan oylamada, 6 çekimser, 7 ret oya karşılık 41 oyla koalisyondan çekilme kararı aldı. YTP, bu kararını kamuoyuna yayınladığı resmi bir tebliğ ile açıkladı.¹¹³²

Bu arada ABD Başkanı John F. Kennedy bir suikast sonucunda öldürüldü. Kennedy'in cenazesine katılmak üzere Türkiye'yi temsilen Başbakan İsmet İnönü, Özel Kalem Müdürü Necdet Calp ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ile birlikte Amerika'ya gitti. Fakat İnönü, Amerika'dan döndükten sonra 3 Aralık 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e istifasını verdi. İnönü'nün koalisyondan çekilmesiyle birlikte, bir yıl, beş ay, altı gün görev yapan İkinci Koalisyon Hükümeti de dağılmış oldu.¹¹³³ İsmet İnönü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e yazdığı istifa mektubunda YTP Genel başkanı Ekrem Alican'ın ve CKMP Genel Başkanı Hasan Dinçer'in hükümetten çekilme kararının kesin olduğunu, bu şartlar altında karma hükümetin çalışmasının mümkün olmadığını ifade etti.¹¹³⁴

5.2.3. CHP- Bağımsızlar Koalisyonu Dönemi

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin dağılmasının ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Üçüncü Koalisyon Hükümeti'ni kurmak için parti liderleri ile bir araya geldi. Parti liderleri, Cemal Gürsel ile yaptıkları görüşmelerde üçüncü koalisyon hükümetinin AP ile CHP arasında kurulmasını tavsiye ettiler. Fakat AP Genel İdare Kurulu, koalisyona

¹¹³⁰ **Hürriyet, Yeni İstanbul**, 17 Kasım 1963, s.1-5

¹¹³¹ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 27 Kasım 1963, s.1-7.

¹¹³² **Hürriyet, Yeni İstanbul, Cumhuriyet**, 28 Kasım 1963, s.1-5.

¹¹³³ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 3 Aralık 1963, s.1-7.

¹¹³⁴ İlhan K. Turan, İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1961-1965, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004, s.437.

girilmemesi konusunda karar aldı ve bu kararını Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e bildirdi.¹¹³⁵

CHP ortak grubu da CHP'nin koalisyon hükümeti kurma görevini üstlenmemesi konusunda karar aldı. CHP'nin bu kararı İsmet İnönü tarafından Cemal Gürsel'e bildirildi. CHP'nin böyle bir karar alması üzerine Cemal Gürsel, üçüncü koalisyon hükümetini kurma görevini, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya verdi.¹¹³⁶

Ragıp Gümüşpala, Cumhurbaşkanı tarafından yeni Hükümeti kurmakla görevlendirilmesinin ardından parti liderleriyle ayrı ayrı görüşmelere başladı. Gümüşpala bu görüşmelerde liderlere AP Temsilciler Meclisi'nde kabul edilen karara göre, 1964 yılının haziran ayında genel seçimlere gidilmesi şartıyla AP başkanlığında kurulacak bir koalisyona katılmaları teklifinde bulundu. Parti liderlerinin, koalisyona katılacaklarını sözlü olarak bildirmeleri üzerine Gümüşpala, liderlerden bir de yazılı cevap istedi.¹¹³⁷ Bunun üzerine CKMP yayınladığı tebliğ de yeni hükümetin, ancak AP ve CHP arasında kurulabileceğini belirtmesi, YTP'nin de CKMP ile aynı görüşte olması üzerine Ragıp Gümüşpala, Cemal Gürsel'e MP dışında YTP ve CKMP'nin prensip olarak anlaşmaya vardıklarını bildirmelerine rağmen, samimi bir tutum sergilemedikleri gerekçesiyle yeni hükümeti kuramayacağını ifade etti. Bunun üzerine Cemal Gürsel, hükümeti kurma görevini üçüncü kez yine İsmet İnönü'ye verdi.¹¹³⁸ Cumhurbaşkanı'nın İsmet İnönü'ye verdiği tebliğinde şu ifadeler yer aldı.

“Sayın İsmet İnönü,

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 102. Maddesi gereğince Bakanlar Kurulu'nun tarafınızdan kurulması uygun görülmüştür. Bakanların seçilmesini ve atanmak üzere bildirilmesini rica ederim.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel”¹¹³⁹

Bu arada AP, CHP başkanlığında kurulacak bir koalisyona kesinlikle katılmayacağına dair bir karar aldı.¹¹⁴⁰ AP'nin bu kararının ardından CHP Müşterek Gurubu, İsmet İnönü'ye hükümeti kurması için tam yetki verdi. Bunun üzerine İnönü, parti liderleri, bağımsız milletvekilleri ve senatörler ile görüşmeler yaptı. Görüşmeler sonucunda bağımsız milletvekilleri ve senatörler, İnönü'yü bu konuda destekleyeceklerini

¹¹³⁵ **Hürriyet**, 7 Aralık 1963, s. 1-7.

¹¹³⁶ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 11 Aralık 1963, s.1-7.

¹¹³⁷ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 12-13 Aralık 1963, s.1-7.

¹¹³⁸ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 15 Aralık 1963, s.1-7.

¹¹³⁹ **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1963, s.1-5.

¹¹⁴⁰ **Hürriyet**, 16 Aralık 1963, s.1-7.

söylediler. CKMP ise CHP ve bağımsızlardan kurulacak bir hükümetin zayıf olacağı sebebiyle koalisyona katılmama kararı aldı. Fakat CKMP, AP ve CHP'den oluşacak bir hükümeti destekleyeceğini ifade etti.¹¹⁴¹ YTP ise CKMP'nin de yer alacağı bir koalisyona evet diyeceğini bildirdi. İsmet İnönü YTP'nin isteği üzerine CKMP'yi tekrar koalisyona katılmaya davet etti, fakat CKMP kesin olarak koalisyona katılmayacağını bildirdi. YTP ise koalisyona katılmaya karar verdi ve bunun için bazı şartlar öne sürdü. Bu şartlardan bazıları, hükümete parti liderlerinin katılımı parti gruplarının takdirine bağlıdır. Parti liderleri katılmadığı takdirde onun yerine bir başkası görev alabilecektir. Başbakan CHP'den olduğuna göre bu partiye ayrıca Başbakan yardımcılığı kontenjanı verilmemelidir. İçişleri bakanlığı CHP'ye verilebilir, ancak tayin başbakan yardımcılarının onayı ile olmalıdır. Bağımsızlardan bakan tayininde başbakan yardımcılarının onayı gereklidir. Planlama Teşkilatı YTP'li Başbakan yardımcısının emrinde olmalıdır şeklinde idi.¹¹⁴² Fakat CHP, YTP'nin CHP'den bir başbakan yardımcısının olmaması, devlet planlama teşkilatının YTP'li bir Başbakan yardımcısına bağlanması, içişleri bakanının görevden uzaklaştırılması halinde koalisyonda yer alan partilere söz hakkının verilmesi ve bağımsız bakanların atanmasında başbakan yardımcılarının fikrinin alınması şeklindeki şartlarına karşı çıktı.¹¹⁴³ YTP'nin özellikle bu şartlar üzerinde ısrar etmesi nedeniyle YTP ile CHP arasında anlaşma sağlanamadı ve İsmet İnönü hükümeti 25 Aralık 1963 tarihinde bağımsızlarla kurdu. Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nde bağımsızlardan üç bakan yer aldı. Ayrıca ikinci koalisyon hükümetinde görev alan bakanlardan sekizi bu kabinede tekrar yer aldı. Yeni kabinde Sanayi Bakanlığı ikiye ayrıldı ayrıca Enerji Bakanlığı ve Köycülük ve Toplum Kalkınması Bakanlığı olmak üzere iki yeni bakanlık yer aldı. Yeni kabinede şu isimler yer aldı.

Başbakan: İsmet İnönü,

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Kemal Satır,

Devlet Bakanı: İbrahim Saffet Omay (Senatör),

Devlet Bakanı: Mâlik Yolaç (Bağımsız)

Devlet Bakanı: Vefik Pirinçcioğlu, Nüvit Yetkin (17 Mart 1964),

Adalet Bakanı: Sedat Çumralı Senatör, Sırrı Atalay (Senatör) (15 Aralık 1964),

Milli Savunma Bakanı: İlhami Sancar,

İçişleri Bakanı: Orhan Öztrak,

¹¹⁴¹ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 18 Aralık 1963, s.1-7.

¹¹⁴² **Hürriyet, Cumhuriyet**, 21 Aralık 1963, s.1-7.

¹¹⁴³ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 24 Aralık 1963, s.1-7.

Dışışleri Bakanı: Feridun Cemal Erkin,
Maliye Bakanı: Ferit Melen,
Milli Eğitim Bakanı: İbrahim Öktem,
Bayındırlık Bakanı: Arif Hikmet Onat,
Sağlık ve sosyal yardım Bakanı: Kemal Demir,
Ticaret Bakanı: Fenni İslimyeli,
Gümrük ve Tekel Bakanı: Mehmet Yüceler (Bağımsız),
Tarım Bakanı: Turan Şahin
Ulaştırma Bakanı: Ferit Alpiskender (Senatör), Mahmut Vural (15 Aralık 1964)
Çalışma Bakanı: Bülent Ecevit
Sanayi Bakanı: Muammer Erten,
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Hüdai Oral
Turizm ve Tanıtma Bakanı: Ali İhsan Göğüş
İmar ve İskân Bakanı: Celâlettin Uzer, Sadık Kutlay (15 Aralık 1964)
Köyışleri Bakanı: Lebit Yurdoğlu
Enerji Bakanı: Hüdai Oral¹¹⁴⁴

Hükümet programının Meclis'te görüşülmesinin ardından, 4 Ocak 1964 tarihinde yapılan oylama sonucunda milletvekillerinin 225 güvenoyu vermesiyle Üçüncü Koalisyon Hükümeti Büyük Millet Meclisi'nden güven aldı. Oylamaya 405 milletvekili katıldı. Bunlardan 225'i güvenoyu, 175'i güvensizlik oyu verdi. 1 milletvekili çekimser kaldı, 4 vekil ise boş oy kullandı.¹¹⁴⁵

5.2.3.1. Senato Üçte Bir Yenileme Seçimleri

Anayasanın geçici maddesi gereğince, Cumhuriyet Senatosu'nun üçte birinin yenilenmesi için seçimlerin 7 Haziran 1964 tarihinde yapılmasına karar verildi. Bu kararın ardından CHP Senatörü Zihni Betil, Senato seçimlerinin nispi temsil sistemi ile yapılması için Meclis'e bir kanun teklifi sundu. Bu teklif ilk olarak Adalet Komisyonu'nda görüşüldü ve yapılan oylamada CHP, CKMP ve YTP teklifin lehinde oy kullanırken AP aleyhte oy kullandı. AP'li komisyon üyeleri, bu konuda *“tadili istenen kanun iki sene yedi ay önce Kurucu Meclis tarafından çıkarılmış ve senatör seçimleri ekseriyet sistemi ile*

¹¹⁴⁴Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No:30-1-0-0, Dosya No: 329, Sıra No: 5, İsmet İnönü Başkanlığı'ndaki, Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin programı ve Bakanlar Kurulu'nun listesi (30.12.1963), Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s. 249-251, **Hürriyet**, 26 Aralık 1963, s.1-7, Kazım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, s.549-550

¹¹⁴⁵**Hürriyet, Milliyet, Dünya**, 5 Ocak 1964, s.1-7.

yapılacak denmiştir. Şayet ekseriyet sistemi mahsurlu olsa idi o zaman her şeye muktedir olan Kurucu Meclis senatör seçimlerini de nispi temsil usulü ile yapacak kanunu çıkartırdı” şeklinde bir fikir sundular.

AP’nin kanun teklifi hakkındaki olumsuz tavrına rağmen Adalet Komisyonu, çoğunluğun kararıyla kanun teklifini kabul etti.¹¹⁴⁶ Adalet Komisyonu’ndan sonra teklif, görüşleri alınmak üzere İçişleri Komisyonu’na gönderildi. Fakat İçişleri Komisyonu içtüzüğe göre 10 günlük süre zarfında bildirmesi gereken görüşünü geciktirmesi üzerine, Anayasa Komisyonu üyesi Halûk Nurbaki, mensup olduğu komisyona bir önerge vererek Zihni Betil’in yapmış olduğu kanun teklifinin Anayasa Komisyonu’nda görüşülmesini talep etti. Nurbaki’nin bu teklifi, AP’nin muhalefetine rağmen kabul edildi. Anayasa Komisyonu ise yapılan görüşmeler sonunda Zihni Betil’in kanun teklifini 5 ret oyuna karşılık, 9 oyla kabul etti.¹¹⁴⁷ Anayasa Komisyonu’nun kabul etmesinin ardından tasarı, Büyük Millet Meclisi’ne sunuldu ve oylama sonucunda senato seçimlerinin nispi temsil sistemine göre yapılması hakkındaki kanun teklifi kabul edildi.¹¹⁴⁸ Senatonun da kabul etmesiyle tasarı kanunlaştı.¹¹⁴⁹

Seçimlerden önce bağımsız Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, başta AP ve CHP arasında olmak üzere parlamentoda uyumlu bir çalışma ortamı sağlanması için bütün partileri kardeşlik toplantısına davet etti. Bu toplantıda partiler arasında bir protokol imzalandı. Bu protokolde, bütün Meclis üyelerinin karşılıklı sevgi, saygı ve birlik içerisinde çalışmalarını sürdürme gayreti içinde olmaları, bu birlikteliği bozacak davranışlardan, adayların konuşmalarını zorlaştıracı hareketlerden, ayrıca adayların partiler ve üyeleri aleyhinde tahrik edici konuşmalardan sakınmaları kararı yer aldı.¹¹⁵⁰

Yüksek Seçim Kurulu’nun kararına göre seçimlere AP, CHP, CKMP ve YTP girmeye hak kazandı. AP Genel Merkezi Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan, Yüksek Seçim Kurulu’na CKMP, YTP ve MP’nin senato seçimlerine katıldığı illerdeki ilçe teşkilatlarının tam olmadığını, bu partilerin seçim kanunun gerektirdiği 15 il sayısının ise altında bulunduğunu bildirerek itiraz etti.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁶ Son Havadis, 25 Ocak 1964, s.1-5.

¹¹⁴⁷ Son Havadis, 29 Şubat 1964, s.1-5.

¹¹⁴⁸ Son Havadis, 31 Mart 1964, s.1-5.

¹¹⁴⁹ Son Havadis, 18 Nisan 1964, s.1-5.

¹¹⁵⁰ Hürriyet, 1 Nisan 1964, s.1-7.

¹¹⁵¹ Cumhuriyet, 14 Mayıs, Hürriyet, 13 Mayıs 1964, s.1-7.

Yüksek Seçim Kurulu, bunun üzerine Isparta'da MP, CKMP ve YTP'nin aday listelerinin hükümsüz sayılmasına ve üç partinin bu ilde seçime giremeyeceğine karar verdi.¹¹⁵² Artvin'de de aynı durumun yaşanması üzerine MP'nin il sayısı 15' ten 14'e düştü. CKMP ve YTP'nin Isparta'da seçime katılma hakkının kalkması ile birlikte CKMP 16 ilde YTP ise 15 ilde seçime katılma hakkı elde etti. Bu nedenle Yüksek Seçim Kurulu MP'nin ve TİP'in 15 ilde teşkilat kuramaması nedeniyle seçim kanuna dayanarak Cumhuriyet Senatosu seçimine katılmaması kararı aldı.¹¹⁵³

Yüksek Seçim Kurulu'nun bu kararına karşılık MP ilk olarak Yüksek Seçim Kurulu'na itirazda bulundu. Fakat Seçim Kurulu'nun reddetmesi üzerine Danıştay'a başvurdu. Fakat Danıştay, Yüksek Seçim Kurulu'nun kararına karşı Danıştay'a başvurulamayacağı gerekçesiyle MP'nin itirazını reddetti.¹¹⁵⁴

Senato seçimlerinin aday adaylarının başvuruları nisan ayında başladı. Aday adaylarının içerisinde dikkat çeken isimlerden biri Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy oldu. Gürsoy, aday adayı olarak Kütahya'dan başvurdu. Fakat bu dönemdeki genel görüş Nilüfer Gürsoy'un Cumhuriyet Senatosu'nda yer almaması yönündeydi. Gürsoy'un adaylıktan çekilmesi için ikna edilmesi konusunda birtakım görüşler ortaya atıldı. Mehmet Ali Aytaş Paşa, Gürsoy'un adaylığının reddini isteyen bir önerge verdi. Prof. Celal Ertuğ, Gürsoy'un Başkanlık Divanı'na çağrılmasını adaylıktan çekilmesi teklifinde bulunulmasını önerdi. İhsan Sabri Çağlayangil ise Gürsoy'un adaylığının veto edilmesi fikrini öne sürdü. Nihayetinde Etem Kılıçoğlu ve Dr. Vedat Ali Özkan, İhsan Sabri Çağlayangil, Kadri Eroğan ve Seyfi Kurtbek'ten oluşan bir heyetin, Gürsoy'u ikna etmesi için önerge verildi. Bu teklif kabul edilmesine rağmen Çağlayangil'in, bu heyetin içinde yer almak istememesi üzerine bu fikirden vazgeçildi. Bunun üzerine Sadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy ile görüştü ve kendisini adaylıktan çekilmesi için ikna etti.¹¹⁵⁵

Parti liderleri, Cumhuriyet Senatosu'nda yer alacak olan 51 üyesinin aday yoklamalarını tamamladıktan ve aday listelerini belirledikten sonra, 8 Mayıs 1964 tarihinde Yüksek Seçim Kurulu'na teslim etti. Listeler, 16 Mayıs 1964 tarihinde ise Yüksek Seçim Kurulu tarafından resmî gazetede yayınlandı.

Listede yer alan adaylar, yirmi gün devam edecek olan seçim kampanyasının 17 Mayıs 1964 tarihinde başlamasıyla birlikte seçim gezisi için programlarını belirlediler.

¹¹⁵² **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1964, s.1-7.

¹¹⁵³ **Cumhuriyet, Son Havadis**, 19 Mayıs 1964, s.1-5.

¹¹⁵⁴ **Cumhuriyet, Son Havadis**, 23 Mayıs 1964, s.1-5.

¹¹⁵⁵ Bilgiç, Hatıralar, s.123-124.

Seçim kampanyası boyunca, Yozgat, Çorum, Tokat, Amasya, Samsun, Rize, Artvin, Kars, Ağrı, Van, Bitlis, Siirt, Eskişehir, Balıkesir, Çanakkale, Kütahya, Hakkâri, Muş, Mardin, Hatay, Konya, Isparta, Burdur ve İstanbul’u gezme kararı alan AP Genel başkanı Ragıp Gümüşpala, gezisine 16 Mayıs 1964 tarihinde başladı.

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican seçim gezisine çıkmamakla birlikte seçim kampanyasını Ankara’dan sürdürme kararı aldı. Seçim gezisini YTP adına YTP Genel Başkan Yardımcısı Dr. Yusuf Azizoğlu üstlendi. CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz’un 16 ilde geziye çıkması belirlenirken, CHP de ise Genel Başkan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu’nun seçim gezisine çıkması kararı alındı.¹¹⁵⁶

Ragıp Gümüşpala seçim gezisine çıkmadan önce bir beyanname yayınladı. Bu beyannamede siyasi af ve basın suçlularının affedilmesi konusunu gündeme getirdi, ayrıca beyannamede yedi aylık bir gecikmeyle yapılan senato seçimlerinin nispi temsil sistemine göre yapılması için çıkarılan kanunun bir maksat taşıdığı, her iki ayda bir uzatılan sıkıyönetimin normal bir rejim halini almaya başladığı, CHP’nin kısır bir devletçilik politikası uyguladığı ve Türkiye’nin dış politikada layık olduğu yerde bulunmadığını dile getirdi.¹¹⁵⁷

Ragıp Gümüşpala gezileri boyunca yaptığı konuşmalarda birlik beraberlik üzerinde durmakla birlikte CHP’yi de itham etti. Örneğin Samsun’da yaptığı bir konuşmada CHP’ye hitaben “memlekette zümre diktatörlüğünü temin için alışan CHP idarecileri Türk Milleti’nin huzurunu sağlayamaz...” dedi. Gümüşpala, ayrıca CHP’yi ülkede darbe havası yaratmakla itham etti. Kıbrıs konusunda ise “*hükümet zayıf olduğu için Kıbrıs politikası da zayıf ve yetersizdir*” dedi.¹¹⁵⁸ Erzurum’da yaptığı konuşmada İsmet İnönü’yü ve CHP’yi, Atatürk’ü unutturmak için çalışmakla ve partizanlık yapmakla suçladı.¹¹⁵⁹

CHP Genel Sekreteri ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Ragıp Gümüşpala’nın bu ithamlarına karşılık devletin masa başında yönetildiğini ve devletin deli dana gibi dolaşmakla yönetilemeyeceğini söyledi.¹¹⁶⁰

Ragıp Gümüşpala’nın ve CHP’nin seçim kampanyası boyunca takındığı tutum diğer partiler tarafından da eleştirildi. Örneğin YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, CHP

¹¹⁵⁶ **Hürriyet**, 16 Mayıs 1964, s.1-7.

¹¹⁵⁷ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1964, s.1-7.

¹¹⁵⁸ **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1964, s.1-7.

¹¹⁵⁹ **Hürriyet**, 23 Mayıs 1964, s.1-7.

¹¹⁶⁰ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1964, s.1-7.

ve AP'yi memleketi iki siyasi kampa bölmekle itham etti ve bu tutumun devam etmesi durumunda gerçek demokrasinin uzun zaman yerleşmeyeceğini söyledi.¹¹⁶¹

“*Macera yok güven var*” sloganı ile seçime katılan olan CHP, soru, cevap şeklinde ve her konuda CHP'nin görüşlerinin açıklandığı bir seçim kitabı yayınladı. Kitapta, CHP'nin başkanlık ettiği hükümetlerin, iki buçuk yıldan fazla süren iktidar döneminde yaptığı ve gelecekte yapacağı işlerden bahsedilmekle birlikte, vergilerle ilgili kanunlardan ve anayasa düzenini koruma kanunun niçin çıkarıldığından bahsedildi.¹¹⁶² CHP ayrıca Saraçhane' de bir de açık hava mitingi düzenledi. Mitingde sırayla konuşan Kemal Satır, CHP Genel İdare Kurulu üyesi İsmail Rüştü Aksal, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ve Köy İşleri Bakanı Lebit Yurdoğlu genel olarak Kıbrıs konusundan ve işçilere tanınan haklardan bahsettiler.¹¹⁶³

CKMP, yayınladığı seçim beyannamesinde, CHP ve AP'nin idarede yer değiştirmelerinin hiçbir şeyi halletmeyeceğini, sadece iki düşman kampın yer değiştireceğini, CKMP'nin kurulduğu günden itibaren CHP'nin, zihniyet, metod ve davranışlarının karşısında olduğunu, CKMP olarak AP'ni yönetenlerin, iyi niyet ve samimiyetine inanmayıp kendilerinin AP'li seçmenler ve halk ile beraber olduklarını dile getirdi.¹¹⁶⁴

Parti liderleri, seçim gezilerinin yanında radyoda da seçimle ilgili konuşma yaptılar ve ilk konuşmayı CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz yaptı. Ahmet Oğuz konuşmasında AP ve CHP'yi tenkit etti ve CHP' nin tek parti dönemindeki davranışlarını devam ettirdiğini, Türk toplumunu ilerici veya gerici olarak sınıflandırmanın kötü sonuçlar doğuracağını söyledi ve AP yöneticilerini itham ederek, kendilerinin yetersiz olduklarını ifade etti.

Ahmet Oğuz'dan sonra radyoda konuşan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, konuşmasında kalkınma, topraksız köylüye toprak verilmesi, zirai reform gibi vaatlerde bulundu. Satır, ayrıca Kıbrıs'ın Türkiye'nin milli bir davası olduğunu dile getirdi.

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ise “*sabit fikirlerden ve lüzumsuz suçlamalardan vazgeçip Türkiye'ye özentili demokrasi yerine gerçek demokrasi getirmek zorundayız. Memleket, demokrasi denilen sistemden ancak bu suretle bir şey kazanabilir*” dedi. Seçim kampanyası ile ilgili radyodaki son konuşmayı AP Genel Başkan Yardımcısı

¹¹⁶¹ **Hürriyet**, 23 Mayıs 1964, s.1-7.

¹¹⁶² **Hürriyet**, 18 Mayıs 1963, s.1-7.

¹¹⁶³ **Hürriyet**, 5 Haziran 1964, s.1-7.

¹¹⁶⁴ **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1964, s.1-7.

Faruk Sükan yaptı. Sükan, sıkıyönetimin normal bir rejim haline gelmeye başladığını, basın ve düşünce özgürlüğünün baskı altına alındığını, vatandaşlar arasında siyasi düşüncesine göre ayırım yapıldığını ifade etti.¹¹⁶⁵

Seçim kampanyasının 6 Haziran 1964 tarihinde sona erdiği gün AP Genel başkanı Ragıp Gümüşpala Ortaköy’de kaldığı bir otelde kalp krizi sonucu hayatını kaybetti.¹¹⁶⁶ Gümüşpala’nın ani ölümü tüm yurttan büyük bir üzüntü yaratmasına rağmen anayasa gereğince Cumhuriyet Senatosunun üçte birinin yenilenmesi amacıyla seçimler, Nispi Temsil seçim sistemine göre 7 Haziran 1964 tarihinde 26 ilde yapıldı ve 51 senatör seçildi.

Seçim sonuçlarına göre AP 31, CHP, 19, bağımsız aday 1 senatörlük kazandı. Bağımsız Senatör Bitlis’ten seçilen Ziya Şeref Hanoğlu oldu.

Seçimler sakin ve sükûnet içinde yapıldı fakat seçime katılım oranı düşük oldu.¹¹⁶⁷ 4 milyon 767 bin 467 seçmenden 2 milyon 870 bin 491 kişi oy kullandı ve 2 milyon 852 bin 192 oy geçerli sayıldı. Bu sonuçlara göre seçime katılım oranının yüzde 60,21 olduğu görüldü. Partilerin aldıkları oy miktarı ise AP 1 milyon 419 bin 858, CHP 1 milyon 173 bin 892, CKMP 85 bin 373, YTP 108 bin 746, bağımsızlar ise 64 bin 326 idi.¹¹⁶⁸

Ayrıca Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Senatoya, Adil Ünlü, Sadi Koçaş, Nadir Nadi, Osman Köksal ve Berrin Tüzün seçildi.¹¹⁶⁹

5.2.3.2. Kıbrıs Sorunu

1950 yılından itibaren Türkler ile Rumlar arasında devam eden Kıbrıs sorunu, Demokrat Parti döneminde, bağımsız bir Kıbrıs devleti kurma yönünde, 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih’te imzalanan ve 27 maddeden oluşan Zürih Antlaşması, 19 Şubat 1959 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması ile geçici olarak çözüme kavuşmuş oldu. Fakat 27 Mayıs darbesinden sonra Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpikos Makarios, bu antlaşmalarla Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasını, Enosis’e ulaşmak için önemli bir adım olarak görürken¹¹⁷⁰ Kıbrıs anayasasında yer alan bazı hükümlerin değiştirilmesi gerektiğini öne sürdü ve zaman zaman bunu ifade etmekten de çekinmedi. Örneğin 10 Nisan 1963 tarihinde verdiği demeçte, Türk-Rum işbirliğine, pratik bakımdan uygun olmayan bazı anayasa maddelerinin engel teşkil ettiğini, Kıbrıs Anayasası’nın Türk, İngiliz, ve Yunan

¹¹⁶⁵ **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1964, s.1-7

¹¹⁶⁶ **Hürriyet**, 7 Haziran 1964, s.1-9

¹¹⁶⁷ **Hürriyet, Son Havadis**, 9 Haziran 1964, s.1-7.

¹¹⁶⁸ **Hürriyet**, 18 Haziran 1964, s.1-7.

¹¹⁶⁹ **Cumhuriyet, Son Havadis**, 10 Haziran 1964, s.1-7.

¹¹⁷⁰ Müge Vatansever, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi” Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12, Özel S.,2010, (Basım Yılı:2012), s.1512.

Hükümetleri'yle, Kıbrıslı Türk ve Rum temsilcileri tarafından kabul edilen Zürih ve Londra Antlaşmaları'na dayandığını, bu Anayasaya, Türk azınlığının haklarını koruyacak belli bazı yaptırımların dahil edildiğini Fakat Rum ve Türklerin birlikte yaşadıkları adanın büyük şehirlerinde, ayrı Türk ve Rum Belediyelerin kurulmasının ve 2 bin mevcutlu bir ordunun kurulmasının pratik bakımdan güçlük meydana getirmesi nedeniyle bunların gerçekleşmesinin imkansız olduğunu ifade etti.¹¹⁷¹ Yine 29 Ekim 1923 tarihinde Kanada Radyosuna verdiği demeçte Kıbrıs Anayasası'nda bazı değişiklikler yapılmadıkça sorunların çözilemeyeceğini ayrıca Kıbrıs'ın eski çağlardan beri Rum olduğunu, Türklerin ise adaya 1571 yılından sonra geldiğini dolayısıyla anayasanın değiştirilmesi konusunda Türklerin anlayışlı olmaları gerektiğini söyledi.¹¹⁷²

Makarios 7 Aralık 1963 tarihinde Türk Hükümeti'ne Zürih ve Londra Antlaşmaları ile anayasanın değiştirilmesi, ile ilgili bir de 13 maddeden oluşan muhtıra verdi. Makarios, değiştirilmek istenen maddeleri şu şekilde sıraladı. Ordunun miktarı anayasaya bağlı olarak değil, özel bir kanuna göre belirlenmelidir. Cumhurbaşkanı ile yardımcısının veto hakkı kaldırılmalıdır. Adalet kurumu tek bir elde birleştirilmelidir. Polis ve jandarma teşkilatı birleştirilmelidir. Belediyeler birleştirilmelidir. Memurlar nüfus oranlarına göre cemaatler arasında dağıtılmalıdır. Temsilciler Meclisi başkan ve yardımcısı, cemaatler tarafından ayrı ayrı değil Meclis tarafından bütün milletvekillerinin katılımı ile seçilmelidir. Fakat Makarios'un bu teklifi, Türk Hükümeti tarafından reddedildi.¹¹⁷³ Türk Hükümeti ve Makarios arasında uyarı şeklinde devam eden ilişkiler üçüncü koalisyon hükümeti döneminde kanlı eylemlere dönüştü ve gündemi meşgul eden önemli siyasi konular arasında yer aldı.

21 Aralık 1963 tarihinde Rum polislerinin Türklere ait bir otomobili durdurarak sebep göstermeden içinde bulunan Türklerin üstlerini aramak istemeleri, ardından ise üzerlerine ateş açmaları Türkler ile Rumlar arasında yaşanacak olan kanlı çatışmaların fitilini ateşlemiş oldu. Bu olay esnasında 3 Türk öldü ve 5 kişi de yaralandı. Dahası Limasol'da Rumlar beyanname dağıtarak Rum semtine giren her Türkün öldürüleceğini ilan etti.¹¹⁷⁴

¹¹⁷¹ **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1963, s.1-5.

¹¹⁷² **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1963, s.1-5.

¹¹⁷³ **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1963, s.1-5, İdris Bal, "Türk Dış Politikası (1960-1980)", Türkler Ansiklopedisi, Cilt:17, Editörler: H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.152.

¹¹⁷⁴ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 22-23 Aralık 1963, s. 1-7, Galip Alçıtepe, "Kıbrıs Bunalımı ve Barış Harekâtı (1963-1974)", Türkler Ansiklopedisi, Cilt:17, Editörler: H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.195.

Türkiye, bu olayların durdurulması için diplomatik yollardan çözüm aramaya başladı fakat diplomatik yollardan yapılan girişimler sonuç vermedi. Bunun üzerine Kıbrıs Garanti Antlaşması'nın dördüncü maddesine dayanarak müdahale etme hakkını kullandı ve Kıbrıs'a karşı askerî harekâta başlayarak 4 jet uçağından oluşan bir filoyu ihtar uçuşu yapmak üzere Kıbrıs üstlerine gönderdi.¹¹⁷⁵ Ayrıca Türk Donanması'na ait 5 gemiden oluşan bir filo da Kıbrıs sularına açıldı.¹¹⁷⁶

Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, radyoda yayınlanan resmi bir bildiride Kıbrıs Hükümeti'nin, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile yapmış olduğu garanti ve ittifak antlaşmalarını feshettiğini açıkladı. Bildiride buna sebep olarak, Türk hükümetinin Kıbrıs'ın içişlerine müdahale ettiğini, Türk Hava Kuvvetleri'ne bağlı uçaklarını Kıbrıs üzerine uçurduğunu ve Kıbrıs'taki Türk birliğinin müşterek komutanlığın emirlerine rağmen uçuşlarına devam ettiğini gösterdi. Devlet başkanlarına gönderilen telgraflarda ise Türk Filosu'na ait 5 denizaltı, 4 zırhlı ve 3 nakliye gemisinin Kıbrıs'ın, 13 mil açığına kadar gelmiş olmasını müdahale olarak değerlendirdi.¹¹⁷⁷

Kıbrıs'ta yaşanan olayların giderek şiddetini artırması üzerine İsmet İnönü, devlet başkanlarına Kıbrıs olaylarının gerçek yüzünü anlatan bir mesaj gönderdi. İnönü bu mesajında *"bu cinayetler, Kıbrıs'taki Türk topluluğunu topyekûn imhayı hedef tutan tasarlanmış bir planının varlığını ispat eden zincirleme olayların başlangıcı oldu. Bu plan kadın- erkek, yaşlı- genç ve çocuk ayırmaksızın insafsızca uygulanan bir tertiptir."* diyerek Kıbrıs'ta yaşanan kanlı olaylara olan tepkisini gösterdi.¹¹⁷⁸

Türkiye'nin, Kıbrıs konusunda gösterdiği kararlı tutum karşısında İngiltere, kanlı olayların son bulması, adada huzurun sağlanması ve kalıcı tedbirlerin alınması için Londra'da bir konferansın toplanmasını istedi. Bu konferansa İngiltere, Yunanistan, Kıbrıs hükümetleri ve Türk heyeti katıldı. Fakat İngiltere'nin gayretlerine rağmen 21 Ocak 1964 tarihinde dağılan Londra konferansından beklenen olumlu cevap alınamadı. Çünkü Rumlar, Türklerin coğrafi olarak ayrılması fikrini kabul etmedikleri gibi, Türkler de Rumların, Türklere tanımak istedikleri azınlık hakları altında bir arada yaşama teklifini kabul etmediler.¹¹⁷⁹

¹¹⁷⁵ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 26 Aralık 1963, s.1-7.

¹¹⁷⁶ **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1963, s.1-5.

¹¹⁷⁷ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 2 Ocak 1964, s.1-7.

¹¹⁷⁸ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 7 Ocak 1964, s.1-7.

¹¹⁷⁹ Ergenekon Savrun, Melih Tinal, "Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVII/34 (2017 Bahar), ss.365-366, Resul Babaoğlu, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Makarios'un Türkiye Ziyareti 22-26 Kasım 1962", *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu*, 11-13

Londra Konferansı'nın dağılmasından sonra Kıbrıs'ta Bayraktar ve Ömeriye Camilerinin Rumlar tarafından bombalanmasıyla kanlı olaylar tekrar başladı.¹¹⁸⁰ Bunun üzerine Başbakan İsmet İnönü 13 Mart 1964 tarihinde derhal ateşkes sağlanmadığı, Türk bölgelerinde kuşatma kaldırılmadığı, adadaki Türklerin cemaat özgürlüğü sağlanmadığı ve Türk rehinelere serbest bırakılmadığı takdirde tek taraflı olarak müdahale hakkını kullanacağını bildiren bir nota verdi. Fakat bu nota Makarios tarafından reddedildi.¹¹⁸¹

Kıbrıs'ta yaşanan kanlı olayların devam etmesi üzerine Millet Meclisi, Kıbrıs'a asker gönderilmesi için hükümete yetki verdi. Bu karar, 491 milletvekilinin katıldığı oylamada 487 milletvekilinin hükümete yetki vermesiyle alındı. Bu yetki gereğince hükümet, gerekli gördüğü durumda Türk Silahlı Kuvvetleri'ni Kıbrıs'a gönderecek aynı zamanda Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın kendine verdiği tek taraflı müdahale etme hakkını kullanacaktı.¹¹⁸² İsmet İnönü, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a 14 sayfa oluşturan bir de ikaz mektubu gönderdi. İnönü mektubunda, Makarios'un ittifak antlaşmasını tek taraflı olarak feshetmesinin hiçbir hukuki dayanağının olmadığını, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda sahip olduğu hakları sonuna kadar kullanacağını ve bu hakların kullanılmasını engelleyecek her türlü engele karşı gerekli tüm tedbirleri alacağını dile getirdi.¹¹⁸³

ABD Başkanı Lyndon Johnson, Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Başbakan İsmet İnönü'yü Washington'a davet etti. Lyndon Johnson'un bu teklifini kabul eden Başbakan İsmet İnönü, Washington'a gitmeden önce Meclis'ten güvenoyu istedi. Ayrıca güvenoyu almadığı takdirde istifa edeceğini dile getirdi. CKMP, AP YTP ve MP'nin İsmet İnönü'ye güvenoyu vermeyeceğini bildirmesi üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, parti liderlerine bir uyarı mektubu gönderdi. Cemal Gürsel, mektubunda, Kıbrıs meselesinin halledilebilecek bir durumda iken hükümeti bunalıma sürüklememelerini aksi takdirde ülkenin zarar göreceğini dile getirdi.¹¹⁸⁴ Hükümetin Kıbrıs meselesinin son evresinde izlediği politikanın kabul edilmesini anlamak için istediği güvenoyu oylaması Meclis'te yapıldı. Oylamaya 396 milletvekili katıldı. 200 milletvekili güvenoyu verirken 194 milletvekili güvensizlik oyu kullandı. İki milletvekili ise çekimser kaldı.¹¹⁸⁵ Oylama sonuçlarına göre 6 oy farkla güven alan İsmet İnönü, Johnson tarafından gönderilen özel

Aralık 2014, Bildiri Kitabı, Yayına Hazırlayan: Duygu Türker Çelik, Ankara, 2016, s.321, **Hürriyet, Cumhuriyet**, 21 Ocak 1964, s.1-7.

¹¹⁸⁰ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 24 Ocak 1964, s.1-7.

¹¹⁸¹ Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Türkçesi: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.197. **Hürriyet**, 13 Mart 1964, s.1-7.

¹¹⁸² **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet, Yeni İstanbul**, 17 Mart 1964, s.1-7.

¹¹⁸³ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 8 Nisan 1964, s.1-7.

¹¹⁸⁴ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 19 Haziran 1964, s.1-7.

¹¹⁸⁵ **Hürriyet, Cumhuriyet, Yeni İstanbul**, 20 Haziran 1964, s.1-7.

uçakla 21 Haziran 1964 tarihinde Amerika'ya gitti. İsmet İnönü 12 gün süren bir seyahatten sonra 2 Temmuz 1964 tarihinde Türkiye'ye döndü.¹¹⁸⁶

5 Ağustos 1964 tarihinde Rumların, tekrar Türklere karşı saldırıya geçmesi üzerine 8 Ağustos 1964 tarihinde Türk Hava Kuvvetleri'ne ait 4 jet uçağı Kıbrıs üstlerinde Rumlara karşı ihtar uçuşu yaptı. Bu harekâtın ardından Türk Hükümeti, Kıbrıs konusunda izlediği politikayı ve bu harekâtın amacını açıklayan uzun resmi bir tebliğ yayınladı. Bu tebliğin içeriği şu şekilde idi.

“Kıbrıs Rumlarının Kıbrıs Anayasası'nı ve Kıbrıs Antlaşmalarını ve aynı zamanda Güvenlik Konseyi'nin kararlarını pervasızca ihlal ederek Türkleri imha yolunda faaliyetlere girişmeleri, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin ve Birleşmiş Milletler Kuvvetleri Komutanı'nın teşebbüs ve çağrılarını kaile almayarak adayı bir silah deposu haline getirmeleri ve tecavüzkâr maksatlarla yığınak yapmaları, Kıbrıs Türklerine karşı gittikçe artan bir şiddetle iktisadi abluka tatbik ederek Türkleri açlığa ve Baf'ta görüldüğü üzere, hatta susuzluğa mahkûm etmeleri, bütün dünya kamuoyunun ayrıntılarıyla bilgisindedir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na, teminatçı devletlere ve nihayet barışsever bütün devlet ve kuruluşlara şimdiye kadar yapmış olduğu müracaatlar ve lüzumlu tedbirlerin bir an önce alınması hususundaki uyardımların ne kadar yerinde olduğu 5 Ağustostan itibaren gittikçe şiddet kazanarak başlayan Rum tecavüzlerinin bugün edindiği mahiyet ile gayet iyi anlaşılmıştır.

Kıbrıslı Rumlar, 5 Ağustos'tan beri özellikle Erenköy (Koçina) ve Mansura Bölgesi'nde bazuka, hayvan topu, sahra topu gibi ağır silahlar da dâhil olmak üzere Türklere karşı geniş çapta silahlı bir taarruza girişmişler ve adı geçen iki sahil köyündeki sivil Türk halkına karşı denizden hücumbotlarıyla saldırmışlardır.

Bu tecavüzlerin başlaması üzerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bunların derhal durdurulması için Garanti Antlaşması tahtında sorumlulukları bulunan diğer iki teminatçı devlete ve Birleşmiş Milletler Komutanı'na müracaatta bulunmuştur. Acilen Güvenlik Konseyi'nin acilen toplantıya çağırılması istenmiştir. Hükümetimiz NATO Konseyi'ne de durumdan haber vermiştir.

Yapılmış olan bu müracaatlardan beri ve saldıranların tecavüzlerini durdurmaları için jet uçaklarımız tarafından yapılan ihtar uçuşuna rağmen Rumlar, kamyonlar dolusu takviyeler getirerek saldırılarına devam etmişlerdir.

¹¹⁸⁶ Cumhuriyet, 3 Temmuz 1963, s.1-5.

Özellikle son günlerde durumun büsbütün güçlük kazanması üzerine çeşitli makam ve devletler gözetiminde yaptığımız devamlı ve ısrarlı teşebbüslere rağmen Erenköy ve Mansura Bölgesi'nde çarpışma devam etmekte olduğundan ve Birleşmiş Milletler Kuvvetleri de bu saldırıları durdurmak için etkili bir harekette bulunmayacaklarını bildirdiklerinden, bu durum karşısında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bu bölgeye Rumların takviye kuvvetleri getirmek amacıyla kullandıkları yolu, Türk Hava Kuvvetleri tarafından bombalama ve bu suretle tecavüzleri durdurma hareketine geçmek zorunda kalmıştır. Türk uçakları tarafından yapılacak bu hareket, adı geçen bölgede sırf askeri hedefleri amaçlayan sınırlı bir zabıta ve meşru savunma hareketidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Garanti Antlaşması ile yüklenmiş olduğu sözlere uygun olarak girişmiş bulunduğu bu hareket, ihtar uçuşlarında olduğu gibi, derhal Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne bildirilmiş ve gerekli tedbirlerin alınmasının konseyden acilen konuşma talep edilmiştir."¹¹⁸⁷

10 Ağustos tarihinde ise 64 Türk jet uçağı, Rumların, Türkleri toptan imhaya girişerek ateş açtığı Mansura Bölgesini bombaladı. Bu olaylar sırasında Yüzbaşı Cengiz Topel Rumlara esir düştükten sonra öldürüldü.¹¹⁸⁸ Türk Hükümeti, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs'ta halkın güvenliğinin sağlanması için birtakım tedbirler alınmasını ve ateşkes ilan edilmesini istemesi üzerine keşif uçuşlarını durdurma kararı aldı.¹¹⁸⁹

Başbakan İsmet İnönü, aynı zamanda yüzden fazla devlet başkanına 3 sayfadan oluşan bir mesaj gönderdi. İnönü, mesajında Türkiye'nin, Rumların Kıbrıs'ta bir daha saldırıya geçmeleri durumunda Kıbrıs'ta bulunan Türkleri korumak için tekrar harekâta geçeceğini ifade etti.¹¹⁹⁰

Kıbrıs'ta yaşanan bu olaylar siyasi parti liderlerinin de gündem konusu oldu. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e ve Başbakan İsmet İnönü'ye Kıbrıs'ta yaşanan olaylar hakkında birer mektup yazdı. Gümüşpala, mektubunda milli bir dava olan Kıbrıs konusunda hükümetin daha aktif ve cesur bir politika izlemesini istedi ve hükümeti zorlayıcı tedbirler alma konusunda çekingen gördüğünü ifade etti.¹¹⁹¹

Parti liderleri Kıbrıs konusunda hükümetin politikasını eleştirirken Cumhuriyet Senatosu'nda Milli Birlik Grubu, AP grubu ve bazı senatörler Kıbrıs konusunun genel

¹¹⁸⁷ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1964, s.1-7.

¹¹⁸⁸ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 10 Ağustos 1964, s.1-7.

¹¹⁸⁹ **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1963, s.1-5.

¹¹⁹⁰ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1964, s.1-7.

¹¹⁹¹ **Hürriyet**, 27 Ocak 1964, s.1-7.

görüşmeye açılması için başbakanlığa bir önerge verdi. Önergenin oy çokluğu ile kabul edilmesinin ardından hükümetin bu konuda nasıl bir politika izleyeceği Meclis'te görüşüldü. Görüşmeler sırasında parti liderleri, Kıbrıs konusunda hükümetin şu ana kadar takip ettiği politikayı şiddetle eleştirildi ve enerjik olmadığını öne sürdü Dahası hükümetin çekilmesini teklif etti. CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz, hükümetin, Kıbrıs konusunda zikzaklı bir politika izlediğini hükümetin bu tutumunun ise karşıt güçlere cesaret verdiğini söyledi. Ahmet Oğuz, ayrıca Türkiye'nin dış politikasının yeni ana prensiplere bağlanması gerektiğini ve NATO'nun Kıbrıs meselesi karşısındaki tutumunu tenkit ederek NATO'nun Türkiye için bir yük, bir bağ olduğunu dile getirdi.

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, milli bir politikanın belirlenmesini ve hükümetin kuruluşundan itibaren savunmasız olduğunu ve güven ve kudretle karar verme gücüne sahip olmadığını ifade etti.

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefatından sonra yerine geçen Sadettin Bilgiç ise Kıbrıs meselesinin hükümetin, yanlış bir politika izlemesi nedeniyle telafisi zor bir duruma düştüğünü ve hükümetin davranışlarının milletin çoğunluğunun isteğine uygun olmadığını söyledi.¹¹⁹² Meclis'te Kıbrıs meselesi konusunda hükümetin politikası ile ilgili yapılan görüşmeler bittikten sonra CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz, hükümet politikası hakkında gensoru açılmasını istedi. Fakat Ahmet Oğuz'un bu teklifi Meclis'te yapılan oylamada 169 oya karşılık 198 aleyhte oyla reddedildi.¹¹⁹³

Kıbrıs meselesi Millet Meclisi'nden sonra Cumhuriyet Senatosu'nda da görüşüldü. AP adına konuşan İhsan Sabri Çağlayangil, Kıbrıs konusunda hükümetin uygulamış olduğu politikayı eleştirdi ve hükümeti muhalefet partileri ile sıkı bir iş birliğinde bulunmamakla ve Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın gereğini yapmamakla ayrıca Kıbrıs'a çıkarma yapma fırsatını kaçırmakla suçladı.¹¹⁹⁴

5.2.3.3. İsmet İnönü'ye Suikast Girişimi Olayı

Hükümet, Kıbrıs olaylarının çözümü ile meşgul olurken Başbakan İsmet İnönü'ye bir suikast girişimi olayı yaşandı. İsmet İnönü'nün Başbakanlıkta bulunduğu esnada Başbakanlığın polis müracaat bürosuna gelerek Kayseri'den geldiğini ve İnönü'yü görmek istediğini söyleyen Mesleği elektrikçilik olan Mesut Suna adında bir şahıs,

¹¹⁹² **Hürriyet**, 8 Eylül 1964, s.1-7.

¹¹⁹³ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 9-10 Eylül 1964, s.1-7.

¹¹⁹⁴ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 11 Eylül 1964, s.1-7.

Başbakanlıktan Meclise gitmekte olan İsmet İnönü'ye tabanca ile üç el ateş etti. Fakat bu kurşunlar İnönü'ye isabet etmedi.

İsmet İnönü'nün Özel Kalem Müdürü Necdet Calp'ın açıklamasına göre olay şu şekilde meydana geldi. Saat 12 sularında İsmet İnönü, Başbakanlık merdivenlerinden aşağı doğru indiği esnada, İnönü Necdet Calp'a, "*Necdet, Meclis Başkanının geleceğimizden haberi var mı?*" diye sordu. Calp ise "*yok paşam fakat Meclis'te olduğunu söylediler.*" Cevabını verdi. İnönü ise "*nasılsa buluruz onu*" diye Calp'a karşılık verdi. İnönü ve Calp merdivenlerden indikten ve antreyi geçip dış kapıdan çıktıkları esnada Cumhuriyet Gazetesi'nden Hâluk Pesen adlı bir gazeteci İnönü'ye bir emrinin olup olmadığını sordu. İnönü ise hayır cevabını verdikten sonra arabanın sol kapısından girerek, sağ taraftaki köşeye oturdu. Gazeteci bu sefer "*Avrupa Genel Konseyi Genel Sekreteri Kıbrıs'a gidecek olan birliğin adının Avrupa Birliği olmasını teklif ediyor, siz ne dersiniz?*" diye sordu. İsmet İnönü gazetecinin bu sorusuna cevap vermek için kapıyı açtı ve "*her fikir güzeldir. Buda güzel bir fikir.*" dedi. Tam bu esnada Mesut Suna, üç el ateş etti. Fakat kurşunlar arabaya isabet etti. Bu olay karşısında soğukkanlı davranan İsmet İnönü, tekrar Meclis binasına gelerek bir süre burada kaldıktan sonra ayrıldı. Güvenlik güçleri tarafından etkisiz hale getirilerek mahkemeye sevk edilen Mesut Suna, yakalandıktan sonra ilk ifadesinde 27 Mayıs'a karşı olduğunu, İnönü'nün 27 Mayıs darbesini zamansız ve sebepsiz yaptığını, memleketi kötü yola sevkettiğini bu nedenle İnönü'yü öldürmek istediğini söyledi. İnönüye yapılan bu suikast girişimi, bütün yurttada adeta bir şok etkisi yarattı ve başta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve siyasi parti liderleri olmak üzere tüm yurttada tepkiyle karşılandı. Cemal Gürsel, olaydan hemen sonra İnönü'yü evinde ziyaret ederek geçmiş olsun dileklerini ilettiler ve gazetecilere "*27 Mayıs iyi ise, İnönü ölmez. İyi değilse İnönü ölürdü. İnönü daima yaşayacaktır.*" dedi. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala "*sayın hükümet başkanına yapılmış olan menfur suikast hadisesini Adalet Partisi büyük teessür ve nefretle karşılamıştır. Bu alçakça teşebbüsü tel'in ederiz*" diyerek tepki gösterdi. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay "*Cumhuriyete, Atatürk ve 27 Mayıs ilkelerine mülevves ellerini uzatabileceklerini sanan gaflet, dalalet ve ihanet erbabının karşısında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin dimdik durduğunu*" söyledi.¹¹⁹⁵

Bu olay yabancı ülkelerin devlet başkanları tarafından da tepkiyle karşılandı. İngiliz Başbakanı Alec Douglas Home ve İran Başbakanı A. Alem İsmet İnönü'ye

¹¹⁹⁵ Hürriyet, Cumhuriyet, Akşam, Milliyet, Yeni İstanbul, Dünya, 22 Şubat 1964, s.1-7.

çektikleri mesajla geçmiş olsun dileklerinde bulundular.¹¹⁹⁶ Ayrıca ABD Başkanı Johnson, Pakistan Cumhurbaşkanı Muhammet Eyüp Han, Federal Almanya Cumhuriyeti Şansölyesi Ludwig Erhard, Sovyet Başbakanı Krushev, Tunus Cumhurbaşkanı Habip Burgiba, İsrail Başbakanı Jane Erkol ve Sudan Başbakanı İbrahim Abut da olaya tepki göstererek İnönü'ye geçmiş olsun mesajı gönderdiler.¹¹⁹⁷

İsmet İnönü'ye karşı yapılan bu suikast girişimi olayı Cumhuriyet Senatosu'nun da gündeminde yer aldı ve parti senatorları tarafından tepkiyle karşılandı. Tabii üye Osman Köksal, Millet Partisi adına Neşet Çetintaş, Cumhurbaşkanlığınca seçilen üyeler grubu adına Sadi Koçaş, AP adına İhsan Sabri Çağlayangil, Tabii üyeler grubu adına Fahri Özdilek, CHP adına Mehmet Hazer, YTP adına Cemal Tarlan, CKMP adına Enver Kök, bağımsızlar grubu adına Akif Eyidoğan TİP adına Esat Çağa ve Başkanlık Divanı adına Başbakan Yardımcısı Sırrı Atalay, İsmet İnönü'ye karşı desteklerini dile getirerek, bu saldırıyı rejime yönelik yapılmış bir saldırı olarak değerlendirdiler.¹¹⁹⁸

İsmet İnönü, olayın üzerinden kısa bir zaman geçtikten sonra bir gazetecinin suikast arzu edilmeyen ve istenmeyen bir netice verseydi İnönü'süz Türkiye'de rejimin sonu ne olurdu sorusuna İnönü, *“milletçe emniyetimiz bir şahsın hayatına bağlı olmayacak kadar sağlam ve derin temeller üzerine kurulmuştur”* cevabını verdi.¹¹⁹⁹ Bu olay sonrasında 1. Ağır Ceza Mahkemesi'ne sevk edilen Mesut Suna'ya Türk Ceza Kanunu'nun 450. Maddesinin 2. ve 4. Fıkrası gereğince idam cezası verilmesine rağmen kurşunların İnönü'ye isabet etmemesinden dolayı “tam teşebbüs” hali bulunduğu gerekçesiyle 20 yıl 6 ay hapis cezası verildi.¹²⁰⁰

5.2.3.4. Ordu'nun İkazi

Ulus Gazetesi'nin 11 Kasım 1964 tarihli basımında Adana Milletvekili Ali Bozdoğanoglu ve Gaziantep Milletvekili Süleyman Ünlü'nün AP Gaziantep il kongresinde yaptığı konuşma sırasında subaylara küfrettiği şeklinde bir yazı yayınlandı.¹²⁰¹ Bunun üzerine Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e, Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen'e ve Başbakan İsmet İnönü'ye bazı

¹¹⁹⁶ **Hürriyet**, 22 Şubat 1964, s.1-7.

¹¹⁹⁷ Ahmet Gülen, “İsmet İnönü'ye Düzenlenen Suikast ve Suikastın Yankıları”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Yıl: 2012/2, Cilt: 11, Sayı: 22, s.14.

¹¹⁹⁸ CSTD, Cilt:19, B:47, s.64-68.

¹¹⁹⁹ **Tercüman**, 29 Şubat 1964, s.1-7

¹²⁰⁰ **Ulus**, 18 Haziran, 1964, s.1-7.

¹²⁰¹ Bilgiç, bu kongre ile ilgili hükümet komiserinin de imzaladığı ve genel merkeze bildirilen kongre tutanağında bu iddaya dair hiçbir bilginin mevcut olmadığını söyler ve sonrasında hükümet komiserine baskı yapılarak elinden bir yazının alındığını iddia eder. Bilgiç, Hatıralar, s.130.

AP’li milletvekillerin orduya karşı hakaret ve tahrik dolu bazı konuşmalar yaptıklarına, bu konuşmaların ise bazı gazeteler tarafından yayınlandığına dolayısıyla ordu mensuplarının bu konuşmalardan çok büyük üzüntü duyduklarına dair ifadeler içeren bir nevi uyarı mektubu yazdı. Ayrıca Millet Meclisi’nden bu konuda soruşturma açmasını istedi. *“Kurucu Meclis tarafından kabul edilen ve bir referandum ile aziz milletimizin tasvip ve tasdikinden geçirilen anayasamızın emirleri çerçevesi dahilinde kurulan bugünkü demokratik rejimin devam ve muhafazası uğrunda Türk Silahlı Kuvvetleri’nin sarfettiği gayretler gerek başkanlığınız gerekse riyaset buyurduğunuz Yüce Meclis’in malumu olduğundan şüphem yoktur.”* şeklinde başlayan mektubunda Sunay, milletin birbirine düşman iki kampa bölündüğünü, yüksek makamlarca takip edilen bazı basın organlarının orduyu yıpratmakta olduğunu ayrıca parti kongrelerinde bazı partizan şahısların özellikle komutanları hedef alarak hükümet, ordu ve kendi partilerinden olmayan bazı vatandaşlar aleyhine kışkırttığını ve memleketin huzurunu bozan konuşmalar yaptıklarını dahası 18 Ekim 1964 tarihinde Gaziantep Adalet Partisi Kongresi’nde söylenen satılmış komutanlar ve gayri meşru meclis, hükümet ve devlet başkanları sözlerinin Silahlı Kuvvetleri, son derece üzdüğünü ifade etti ve gerekli tedbirlerin alınmasını istedi.¹²⁰²

Bu mektup bazı çevreler tarafından İnönü tertibi olarak yorumlandı.¹²⁰³ MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Malatya’nın Akçadağ İlçesi’nde yaptığı bir konuşma esnasında mektubu eleştirerek onaylamadığını söyledi.¹²⁰⁴

Bu mektuptan başka Genelkurmay Başkanlığı’ndan, Millet Meclisi’ne bir de yazı gönderildi. Bu yazıda *“memleketin çeşitli illerinde ve bölgelerinde bazı milletvekilleri ordunun kumandanlarına, kademelerine ve manevi şahsiyetlerine ait bazı ithamlar ileri sürmüşlerdir. Devam etmekte olan bu ithamların ana mahiyeti “ordunun kumandanları satılmıştır. Hepsi İnönü’nün adamıdır. Ordu politikanın içindedir ve bizim iktidarımız gelirse, bütün bunlar kazanacaktır.” şeklindedir. Ordu memleketin milli bir varlığıdır. Her şeyden çok üzerinde titizlikle durulması lazım gelen bir teşekküldür. Bir milletvekili bu sözleri söylemişse bir şeyler bilmiş veya öğrenmiş veya kesinlikle bilgi almıştır, bunun için söylemiştir. O takdirde bu sözleri söyleyenin söylediklerinin gerçekliğini ispat etmezi elzemdir. Hele ordu gibi milli varlığımızın bekası bakımından önemli olan bir konuda bu ispat şarttır. Millet Meclisi ve Senato, bu konuya hassasiyetle eğilmeli ve durumun ispat*

¹²⁰² **Milliyet**, 20 Kasım 1964, s.1-7.

¹²⁰³ **Akis**, Cilt: XXXI, Sayı: 544, Yıl: 3, 20 Kasım 1964, s.6.

¹²⁰⁴ Şerafettin Can Erdem, “Türk Siyasetinde Etkin Bir Genelkurmay Başkanı: Cevdet Sunay”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Cilt: 123, Sayı: 242, Eylül-Ekim 2019, s.177.

edilmesi için bu milletvekilleri nezdinde gerekli teşebbüsü ve hareketi sağlamalıdır.” İfadeleri yer aldı.

Bunun üzerine Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen, siyasi partilerin genel başkanlarını, Meclis ve Senato Grup Başkan Vekillerini 17 Kasım 1964 tarihinde toplantıya çağırdı. Bu toplantıya Cumhuriyet Senatosu Başkanı Enver Aka, İçişleri Bakanı Orhan Öztrak, Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, Adalet Bakanı Sedat Çumralı, CHP Genel Başkanı ve Başbakan İsmet İnönü, AP Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç, AP grubundan Ali Naili Erdem ve Cihat Bilgehan CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz ve Seyfi Öztürk, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican katıldı. MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın ise bu tarihte Ankara'da bulunmamasından dolayı MP'ni temsilen Genel Başkan Yardımcısı Zekai Dorman, Tabii Senatörler adına ise Fahri Özdilek katıldı. Toplantıda Genelkurmay Başkanlığı'nın, ispat hakkı, meselenin hukuk ve parlamento önünde açıklığa kavuşturulmasını isteyen yazısı, parti genel başkanları arasında tartışma konusu oldu ve toplantı sonunda AP Milletvekilleri'nin Genelkurmay Başkanı'nın Meclis'e verdiği yazıda ifade edilen sözleri söyleyip söylemediğini tespit etmek için bir alt komisyon kurulmasına karar verildi.¹²⁰⁵

18 Kasım 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün, Kemal Satır'ın, İçişleri Bakanları'nın ve Meclis Başkanı Fuat Sirmen'in katıldığı bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda ordunun manevi şahsiyetine hakaret eden 15 AP'li milletvekili ve Senatör'ün dokunulmazlıklarının kaldırılması için Meclis'e başvurulması kararlaştırıldı. Dokunulmazlıklarının kaldırılması istenen isimler arasında Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, Gaziantep milletvekili Süleyman Ünlü, Adana Milletvekili Ali Bozdoğanoglu¹²⁰⁶, Şanlıurfa Milletvekili Kadri Eroğan, İzmir Milletvekili Mehmet Ali Aytaç, Şinasi Osm, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu ve Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanlı, Bolu Milletvekili Fuat Ümit, Isparta Milletvekili Sadettin Bilgiç ve Giresun Milletvekili Ethem Kılıçoğlu bulunmakta idi.

Huzuru sağlamak için kurulan Alt Komisyon ise 17 Kasım 1964 tarihinde toplandı ve çalışmalarına başladı. Alt komisyonun yaptığı bu ilk toplantıya CHP'den Kemali Beyazıt ve Zihni Betil, AP'den İhsan Sabri Çağlayangil ve Ali Naili Erdem, CKMP'den

¹²⁰⁵ **Milliyet, Hürriyet**, 17 Kasım 1964, s.1-7, Bilgiç, bu toplantıya Osman Bölükbaşı'nın da katıldığını söyler, Bilgiç, Hatıralar, s.131.

¹²⁰⁶ Ali Bozdoğanoglu'nun, Adana İnönü Meydanı'ndaki bir mitingde “*tomsonlara karşı, toplara karşı sizlerde imanınızla, taşla, sopayla karşı korsunuz*” şeklindeki sözlerinin kaydedildiği bant o tarihte Adliye Bakanlığı'na gönderilmiştir. Ayrıca Adana Savcılığı, Bozdoğanoglu'nun dokunulmazlığının kaldırılmasını istemiştir. **Hürriyet**, 19 Kasım 1964, s.1-7.

Cevat Odyakmaz, YTP'den Şekip İnal, MP'den Zekâi Dorman, Tabii Senatörlerden Fahri Özdilek ve kontenjan senatörlerinden Sadi Koçaş katıldı. Bu komisyonun başkanlığına Fahri Özdilek, sözcülüğüne ise Sadi Koçaş seçildi.¹²⁰⁷ Alt komisyon yaptığı çalışmalar sonucunda altı maddeden oluşan bir rapor hazırladı ve bu rapor tüm siyasi partiler tarafından kabul edildi.¹²⁰⁸

22 Kasım 1964 tarihinde ise Meclis içinde ve dışında siyasi partilerin çalışmalarını uyumlu bir hale getirilmesi ve huzurun sağlanması amacıyla Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya Senato ve Millet Meclisi Başkanları, parti genel başkanları, içişleri, adalet ve milli savunma bakanları ve parti grup başkanları katıldı. Toplantının sonunda, tüm partilerin ortak kararı ile bir tebliğ yayınlandı. Bu tebliğde partilerin anayasaya sadık, rejime bağlı kalacakları, orduya ve ordu mensuplarına karşı her türlü tahrik içeren sözlerden ve davranışlardan kaçacakları ayrıca vatandaşları birbirine düşürecek tahriklerden ve din istismarcılığından kaçınacağı ve bu tarz harekette bulunanları partileri içerisinde barındırmayacakları gibi hususlar yer aldı.¹²⁰⁹

Huzur toplantıları adı verilen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında toplanan ikinci liderler toplantısı AP'nin büyük kongresinin yapılmasından sonra 8 Aralık 1964 tarihinde toplandı. Bu toplantıya Başbakan İsmet İnönü, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Meclis Başkan Yardımcıları Fethi Çelikbaş, Kemali Beyazıt, Senato Grubu Başkan Yardımcıları Zihni Betil ve Mehmet Hazer, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, AP Meclis Grup Başkanı Ali Naili Erdem ve AP Senato Grup Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil, CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz, Başkan Yardımcıları Seyfi Öztürk ve Mehmet Altınsoy, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, Grup Başkanı Şekip İnal, MP adına Zekai Dorman ve Genel Sekreter İsmail Hakkı Akdoğan, Milli Birlik Grubu adına ise Fahri Özdilek ve Sadi Koçaş katıldı.¹²¹⁰ Bu toplantıda parti genel başkanları, genel olarak hükümeti eleştirdiler. Başbakan İsmet İnönü ise bu eleştirilere *"kanun ne derse, ben onu yaparım kurallardan hiç ayrılmam. Yasalar asayişi korumaya yeterlidir. Hükümetin elinde, olaylara meydan vermeyecek müeyyideler vardır. Çalışıyoruz gerekli önlemleri alıyoruz. Asayişi bozan parlamenterlerdir. Onlara gücümüz yetmiyor. Sizlerin dokunulmazlığınız var. Ona bürünüyor, keyfiniz nasıl istiyorsa öyle konuşuyorsunuz.*

¹²⁰⁷ **Hürriyet**, 18 Kasım 1964, s.1-7, **Akis**, Cilt: XXXI, Sayı: 544, Yıl: 3, 20 Kasım 1964, s.12.

¹²⁰⁸ **Hürriyet**, 20 Kasım 1964, s.1-7.

¹²⁰⁹ **Hürriyet**, 23 Kasım 1964, s.1-7.

¹²¹⁰ **Milliyet** 9 Aralık 1964, s.1-7.

Ordu, 27 Mayıs'tan yeni çıkmıştır. Ne de olsa yaraları tazedir. Hassastır. Alınan olmuştur. Hükümetin, parlamenterlere ceza verecek kudreti yok. Dokunulmazlığı olanlar suç işlerse, kovuşturmaya girişiliyor. Sonunda da karar, devre sonuna bırakılıyor. Asayiş böyle bozuluyor. İleri geri konuşulursa sonu böyle olur. Buna hükümet ne yapsın?” dedi.

Toplantıda AP adına konuşan İhsan Sabri Çağlayangil, suçun, dokunulmazlığı olanların üstünde kaldığını fakat huzuru bozanların onlar olmadığını söyledi. Devamında ise Çağlayangil İnönü'ye hitaben şu konuşmayı yaptı. “Anayasamız düzenimizin demokratik hukuk devleti olduğunu söylüyor, bu düzeni savunuyor. Bu kavramları küçük düşürecek, tahrip edecek her girişim, cezayı gerektiren suçlardır. Bunları yapanların hiçbir dokunulmazlıkları olmadığı halde ellerini kollarını sallayıp geziyorlar.

Siz kurallara uyduğunuzu, her davranışınızın hesabını verecek durumda olduğunuzu söylüyorsunuz. Doğrudur. İğne deliğinden rüzgâr gelse, onu kapatacak mizacınız var. Bastığınız yeri defalarca kontrol etmeden adım atmazsınız. Ama tarih yöneticileri yalnız yaptıklarıyla değil yapmadıklarıyla da muhakeme eder. Elinizde, bu ikiye bölünmüş, düşman kamplara ayrılmış Türk Milleti'ni, kardeşlik potasında eritmek için bütün imkânlar vardı. Hiçbirini yapmadınız.

Parti, fırka demek düşüncede ayrılmak demektir. Kamplaşmak değildir. Demokrasi farklı düşünenleri sever; ama çelme takanlardan hoşlanmaz.” Çağlayangil'in bu konuşması İsmet İnönü'yü fena halde kızdırdı ve masaya yumruğunu vurarak “burası Çankaya'dır. Ne zamandan beri Hükümetlerin hesabı, Devlet Başkanı'nın Köşkü'nde görülüyor? Ben gasıp değilim, Başbakanlığı zorla almadım. Parlamento'nun güveniyle görev yapıyorum. Beğenmiyorsanız Meclis'e gelirsiniz, güveninizi geri alırsınız. Ben de çeker giderim.” dedi. İsmet İnönü'nün bu konuşmasının ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel “huzur toplantıları son bulmuştur. Sayın Çağlayangil kalsın. Bildiri yayımlayalım kamuoyu, toplantının başarısız geçtiğini sanmasın.”¹²¹¹ dedi. Bu toplantının ertesi günü Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, toplantı sonunda alınan kararlar hakkında bir bildiri yayınladı. Gürsel, bu bildiride demokratik rejimin yaşatılmasında vazgeçilmez bir unsur olan siyasi partilerin din, ordu, Atatürk ilkeleri ve 27 Mayıs gibi değerlere karşı olan hiçbir hareketi ve şahsı onaylamadıklarını, dolayısıyla böyle bir tutum içerisinde olan şahıslara asla göz yummayacaklarını ve parti içerisinde de bu şahısları asla barındırmayacaklarını kabul ettiklerini ifade etti.¹²¹²

¹²¹¹ İhsan Sabri Çağlayangil, “Kader Bizi Una Değil, Üne İtti” Çağlayangil'in Anıları, Hazırlayan: Tanju Cılızoğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, s.128-132.

¹²¹² **Hürriyet**, 10 Aralık, **Milliyet**, 9 Aralık 1964, s.1-7.

5.2.3.5. Üçüncü Koalisyon Hükümetinin Dağılışı

28 Kasım 1964 tarihinde AP'nin Genel Başkanlığı'na seçilen Eski Devlet Su İşleri Genel Müdürü Süleyman Demirel, seçildikten kısa bir süre sonra hükümeti düşürme çabası içine girdi ve bunu açık olarak ifade etmekten çekinmedi. Seçimlerin haziran ayında yapılmasını savunan Demirel, AP genel başkanlığına seçildikten sonra ilk yurt gezisi olan Konya'ya hareket etmeden önce sorulan bir soruya muhalefetin amacının iktidar olduğunu, 226 kırmızı oy sağladıkları takdirde hükümeti düşürebileceklerini, bunun ise kedisinin görevi olduğunu bu görev icabı hükümeti istifaya götürecek parlamento faaliyetlerine yöneleceklerini bunun ise genel görüşme, gensoru gibi yöntemlerle olabileceğini söyledi.¹²¹³ Konya'da yaptığı konuşmada ise *"mevcut hükümete güvenimiz yoktur"* diyerek ilk fırsatta hükümeti düşürmek için çaba göstereceğini ve *"bu zaten muhalefet olmanın bütün şartları dolayısıyla da vazifemizdir."* diyerek seyahat öncesi söylediği ifadeleri tekrarladı.¹²¹⁴

AP 26 Ocak 1965 tarihinde yaptığı müşterek toplantısında Bütçe Kanunu'na aleyhte oy kullanarak hükümetin düşürülmesine çalışılacağına dair bir karar aldı.¹²¹⁵ AP'nin bu kararına diğer partiler de destek verdi. Örneğin MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, bütçe görüşmelerinde hükümetin düşürülmesi için AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e bir mektup yazdı. Yine Osman Bölükbaşı tarafından basına açıklanan mektupta, Süleyman Demirel'in MP Genel Merkezi'ne yaptığı ziyaret esnasında bu günkü hükümetle seçimlerin güvenli bir ortamda yapılmayacağı, hükümetin düşürülmesi gerektiği, hiçbir muhalefet partisi katılmasa dahi AP'nin tek başına hükümeti kuracağını söylediği, MP'nin ise bu konuda AP'yi destekleyeceği ifadeleri yer aldı.¹²¹⁶

Bu arada Bütçe Kanunu tasarısı Cumhuriyet Senatosu'nda da görüşüldü. Görüşmeler sonunda oylama yapıldı ve tasarı 61 oya karşılık 74 oy ile kabul edildi. Oy sayımında 2 boş, 2 çekimser oy çıktı. Oylamada CHP kabul oyu kullanırken başta AP olmak üzere CKMP YTP ve MP ret oyu kullandı. Tasarının Meclis'te görüşülmesinden önce AP Merkez İdare Kurulu, tasarının Meclis'te görüşülmesi esnasında hükümeti düşürmek için bütçe oylamasına ret anlamına gelen kırmızı oy kullanmayan milletvekillerini partiden ihraç etme kararı aldı.¹²¹⁷ AP'nin diğer partiler ile anlaşarak bütçe sonunda ret oyu kullanma kararı karşısında Başbakan Yardımcısı ve CHP Genel

¹²¹³ Süleyman Demirel, Yazdıkları ve Söyledikleri, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1965, s.27.

¹²¹⁴ **Hürriyet**, 19 Aralık 1964, s.1-7.

¹²¹⁵ **Hürriyet**, 26 Ocak 1965, s.1-7.

¹²¹⁶ **Hürriyet**, 6 Şubat 1965, s.1-7.

¹²¹⁷ **Hürriyet, Milliyet**, 3 Şubat 1965, s.1-7.

Sekreteri Kemal Satır, ret oyunun, kabul oyundan fazla çıkması halinde Başbakan İsmet İnönü'nün görevinden istifa edeceğini söyledi.¹²¹⁸ Bütçe görüşmeleri Meclis'te 12 Şubat 1965 tarihinde Maliye Bakanı Ferit Melen'in açılış konuşmasıyla başladı. AP adına söz alan Eski Ticaret Bakanı İhsan Gürsan, bütçeyi tenkit etti ve iktisadi sorunlar karşısında hükümetin aşırı iyimser davrandığını, kalkınma planının gerçekçi olmadığını dış politikanın ise Türk Devleti'nin gücüyle orantısız bir şekilde idare edildiğini söyledi. YTP adına Ekrem Alican söz aldı. Ekrem Alican, bütçeyi tenkit ederek beş yıllık planın ıslaha muhtaç olduğunu ve bu ıslahın yapılamamasının ülkeye vakit kaybettiğini söyledi. Alican ayrıca bir plan bakanı kurulmasını teklif etti.¹²¹⁹

Siyasi parti liderlerinin görüşlerini bildirmelerinin ardından oylamaya geçildi. Oylamaya geçilmeden önce Başbakan İsmet İnönü, bir konuşma yaptı. İnönü, konuşmasında memleketin uzun süre hükümsüz bırakmamasını temenni etti. İsmet İnönü'nün konuşmasının ardından oylamaya geçildi ve oylamaya 424 milletvekili katıldı. Yapılan açık oylamada hükümet 197 oya karşı 225 ret oyu aldı, iki milletvekili ise çekimser kaldı. Oylama bittikten sonra Bakanlar Kurulu, İsmet İnönü başkanlığında Meclis'te bir toplantı yaptı ve toplantının ardından oybirliği ile çekilme kararı aldı. Böyle bir sonuç karşısında İsmet İnönü, Başbakanlık Müsteşarı Haldun Derin aracılığıyla Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e istifasını verdi. Böylelikle 406 gün iş başında olan son hükümet de dağılmış oldu.¹²²⁰

Süleyman Demirel'in CHP- Bağımsızlar Koalisyon Hükümeti'ne karşı muhalefete başladığı ve bu hükümeti düşürmeye giriştiği esnada Ankara'da bulunan ABD büyükelçisi'nin AP Genel Merkezi'ni ziyaret etmesi basında "mukaddes ittifak'ın" arkasında bulunan destekleyici gücün ABD olduğu şeklinde yorumlanmasına neden oldu.¹²²¹

5.2.4. AP-YTP-CKMP-MP-Bağımsızlar Koalisyonu Dönemi

CHP ve Azınlık Koalisyonu'nun dağılmasının ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, dördüncü kez Koalisyon Hükümeti'ni kurmak için parti liderleri ile görüşmelere başladı. Cemal Gürsel'in tarafsız bir başbakan isteğine karşı liderler, kendi aralarında yaptıkları toplantıda aday olarak Gürsel'in de önerdiği Eski Senato Başkanı Suat Hayri,

¹²¹⁸ **Hürriyet**, 11 Şubat, **Milliyet**, 12 Şubat 1965, s.1-7.

¹²¹⁹ **Hürriyet**, **Milliyet**, 13 Şubat 1965, s.1-7.

¹²²⁰ **Hürriyet**, **Milliyet**, 14 Şubat 1965, s.1-7, Kahraman, Devr-i Süleyman, s.75.

¹²²¹ Teziç, 100 Soruda Siyasi Partiler, s.301.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Kemal Kurdaş'ı öne sürdüler. AP ise bu adaylara karşı çıkararak Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. İhsan Doğramacı'yı ve İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Ömer Celal Sarç'ı teklif etti.¹²²² Parti liderleri kendi aralarında yaptıkları görüşmeler sonunda başbakanın Bağımsız Kayseri Senatörü ve Senato Eski Başkanı Hayri Üsküplü'nün olması kararı aldılar ve bu kararlarını Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e bildirdiler.¹²²³ Hayri Ürgüplü, Başbakan olarak seçildikten sonra Dördüncü Koalisyon Kabinesi'ni kurdu ve kabinede yer alan Bakanların listesini Cumhurbaşkanı'na teslim etti. Bu kabine şu isimler yer aldı.

Başbakan: Hayri Üsküplü (Senatör)

Devlet bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Süleyman Demirel (AP Genel Başkanı)

Devlet Bakanı: Şekip İnal (YTP)

Devlet Bakanı: Mehmet Altınsoy (CKMP)

Devlet Bakanı: Hüseyin Ataman (MP)

Adalet Bakanı: İrfan Baran (CKMP), İhsan Köknel (29 Temmuz 1965)

Milli Savunma Bakanı: Hasan Dinçer (CKMP), Hazım Dağlı (Senatör)

İçişleri Bakanı: İsmail Hakkı Akdoğan (MP), İzzet Gener (Senatör) (29 Temmuz 1965)

Dışişleri Bakanı: Hasan Esat Işık (Moskova Büyükelçisi)

Maliye Bakanı: İhsan Gürsan (AP)

Milli Eğitim Bakanı: Cihat Bilgehan (AP)

Bayındırlık Bakanı: Orhan Alp (MP Meclis Dışı)

Ticaret Bakanı: Macit Zeren (AP Senatör)

Sağlık ve Yardım Bakanı: Dr. Faruk Sükan (AP)

Gümrük ve Tekel Bakanı: Ahmet Topaloğlu (AP)

Tarım Bakanı: Turhan Kapanlı (YTP Senatör)

Ulaştırma Bakanı: Mithat San (YTP), Kazım Yurdakul (Senatör) (29 Temmuz 1965)

Çalışma Bakanı: İhsan Sabri Çağlayangil (AP Senatör)

Sanayi Bakanı: Ali Naili Erdem (AP)

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Mehmet Turgut (AP)

Turizm ve Tanıtma Bakanı: Ömer Zekâi Dorman (MP), İsmail Hakkı Akdoğan

İmar ve İskân Bakanı: Recai İskenderoğlu (YTP)

¹²²² **Milliyet**, 16 Şubat 1965, s.1-7.

¹²²³ **Hürriyet, Milliyet**, 17 Şubat 1965, s.1-7.

Köyşleri Bakanı: Seyfi Öztürk (CKMP), Mustafa Kepir¹²²⁴

Yeni kurulan koalisyon kabinesi ilk toplantısını 20 Şubat 1965 tarihinde yaptı. Bu toplantıda Devlet Bakanları arasında görev dağılımı yapıldı. Bu görev dağılımına göre Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel'e bağlandı. Spor işleri Devlet Bakanı Şekip İnal'a, Diyanet İşleri Mehmet Altınsoy'a, İstatistik, Vakıflar ve Bilimsel Araştırmalar ile ilgili işler Devlet Bakanı Hüseyin Ataman'a bağlandı. Hükümet Sözcülüğü ise Çalışma Bakanı Sabri Çağlayangil'e verildi.¹²²⁵ Yeni kabinenin hükümet programı Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından 27 Şubat 1965 tarihinde ilk olarak Büyük Millet Meclisi'nde sonrasında ise Cumhuriyet Senatosu'nda okundu. Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin programında aşırı sağ ve sol cereyanlarla mücadele edilmesi, karma ekonomi ve planlı kalkınma politikasının uygulanması, vergilerin iyileştirilmesi ve toprak reformunun yapılması gibi konular yer aldı.¹²²⁶ Program Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda görüşüldükten sonra Meclis'te oylamaya sunuldu. 432 milletvekilinin katıldığı oylama sonuçlarına göre dördüncü koalisyon hükümeti 231 oyla güvenoyu aldı. 8'i bağımsızlardan 192 si ise CHP'den olmak üzere toplamda 200 milletvekili hükümete karşı güvensizlik oyu kullandı. Bir milletvekili çekimser kaldı, dört milletvekili ise oylamaya katılmadı. Bağımsızlardan Kasım Gülek, Haluk Nurbaki, Burhan Apaydın, Orhan Apaydın, Nihat Berkan, Kemal Badınlı, Adnan Aral, Mahmut Vural, Malik Yolaç ve Mehmet Yüceler hükümete güvensizlik oyu kullananlar arasında, yine bağımsızlardan Fuat Ümit, Şaban Keskin, Abdullah Killi, Fethi Doğançay, Fikret Filiz, İhsan Köknel, Sait Mutlu ve Sami Öztürk ise güvenoyu kullananlar arasında yer aldı. Böylelikle dördüncü koalisyon hükümeti 31 farkla resmen kuruldu.¹²²⁷

5.2.4.1. TRT Konusu

Dördüncü Koalisyon Hükümeti'nin gündemini meşgul eden konulardan biri TRT konusu oldu. MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın TRT Kanunu'nu değiştirilmesi üzerindeki isteği, Meclis'in gündem konularından birini oluşturdu. Bu konuda Antalya AP Milletvekili İhsan Ataöv tarafından Meclis'e TRT için Meclis araştırmasını isteyen bir önerge verildi. Önerge Meclis'te görüşüldüğü sırada AP ve CHP arasında çok büyük

¹²²⁴ **Milliyet**, 21 Şubat, 1965, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s.257-259, Kazım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, s.581-582.

¹²²⁵ **Hürriyet**, 21 Şubat 1965, s.1-7.

¹²²⁶ **Hürriyet**, 27 Şubat 1965, s.1-7.

¹²²⁷ **Hürriyet, Milliyet**, 5 Mart 1965, s.1-7.

tartışmalara neden oldu.¹²²⁸ Bu konunun Senato’da ve Meclis’te sert tartışmalara neden olmasından dolayı CHP, TRT için verilen önerenin, anayasanın 32,88 ve 35. Maddelerine aykırı olduğunu ileri sürmesiyle birlikte konunun oybirliği ile Anayasa Komisyonu’na sevk edilmesine karar verildi.¹²²⁹ Anayasa Komisyonu, yaptığı incelemeler sonucunda TRT hakkında Meclis araştırması yapılmasının komisyon tarafından uygun bulunduğunu ve anayasaya aykırı olmadığını ifade eden raporu Meclis’e teslim etti.¹²³⁰ Bunun üzerine bu raporun kabul edilip edilmeyeceği Meclis’te tartışma konusu oldu. Görüşmeler yine sert bir atmosferde gerçekleşti ve nihayetinde Anayasa Komisyonu raporu Meclis tarafından kabul edildi. Sonrasında ise önerge üzerinde görüşmeler yapıldı. CHP Milletvekilleri raporun aleyhinde oy kullanırken koalisyon parti grupları ise lehinde oy kullandılar.¹²³¹

Adalet Bakanı İrfan Baran, radyo yayınlarının tarafsızlığının ve radyoda görev yapan memurların görevlerini suiistimal edip etmediklerinin tespit edilmesi için Ankara Savcılığı’na bir tezkere verdi.¹²³² Bunun üzerine Ankara Savcısı Firuz Çilingiroğlu, bu konuyu incelemek üzere sekiz kişiden oluşan bir soruşturma ekibi oluşturdu.¹²³³ Fakat Savcılık, TRT konusunda takipsizlik kararı verdi.¹²³⁴ Dördüncü koalisyon hükümeti döneminde komünizm ile mücadele de yine en önemli konular arasında yer aldı. Bu hükümet 1965 genel seçimlerine kadar iktidarda kaldı.

¹²²⁸ **Hürriyet, Milliyet**, 3 Nisan 1965, s.1-7.

¹²²⁹ **Hürriyet, Milliyet**, 8 Nisan 1965, s.1-7.

¹²³⁰ **Hürriyet**, 29 Nisan 1965, s.1-7.

¹²³¹ **Milliyet, Son Havadis**, 12 Mayıs 1965, s.1-7.

¹²³² **Hürriyet, Son Havadis** 9 Mayıs 1965, s.1-7.

¹²³³ Firuz Çilingiroğlu bu ekip arasında şu şekilde bir görev dağılımı yaptı. Savcı Bülent Akmanlar’a, TRT ile ilgili mevzuatın görüşme tutanaklarını inceleme görevi, Savcı Tarık Budak ile Hasan Altürk’e, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv’ün önergesi üzerine cereyan eden görüşmelere ait tutanakları inceleme ve suç olup soruşturma gerektiren iddiaları tespit etme görevi, Savcı Mehmet Elverenli, Nazım Torunbalcı, Hakkı Coşkun, Asım Acar ve Suat Kuyulu’ya ise TRT’nin tarafsızlığını yitirdiği yolunda basında çıkan yazıları inceleme ve bu yazılarda suç açısından takibi gerektiren iddiaları tespit etme görevi verdi. **Milliyet, Son Havadis**, 12 Mayıs 1965, s.1-7.

¹²³⁴ **Hürriyet**, 17 Temmuz 1965, s.1-7.

ALTINCI BÖLÜM

SİLAHLI KUVVETLER BİRLİĞİ VE FAALİYETLERİ

6.1. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin Kurulması

Silahlı Kuvvetler Birliği Örgütü'nün kurulmasında, 27 Mayıs darbesinden sonra siyasi, sosyal ve birçok alanda yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin yaşanmasında rol oynayan şahısların tutumları etkili oldu. Özellikle Milli Birlik Komitesi üyelerinin, 13 Kasım 1960 tarihinde kendi içerisinde 14 üyesini, geçici anayasaya aykırı olmasına rağmen tasfiye etmeleri Silahlı Kuvvetler Birliği örgütünün kurulmasında en büyük etken oldu. Bu olaydan sonra bazı yüksek rütbeli subaylar gücün kendisinde olduğuna inanmaya başladılar. Örneğin Alparslan Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı gibi önemli bir görevde bulunmuş iken bir subay tarafından tutuklanması dolayısıyla subaylar arasında güç kimdeyse kuvvet de ondadır anlayışını beraberinde getirdi ve bu durum Silahlı Kuvvetler Birliği'nin kurulmasının gündeme gelmesine neden oldu.¹²³⁵

Bunun yanında kurulduğu günden itibaren ordunun, kendi içerisinde devam ettirdiği en önemli geleneğin hiyerarşi olmasına rağmen yüzbaşı rütbesinde olan bir Milli Birlik Komitesi üyesinin bir tümgenerale veya daha yüksek rütbedeki bir ordu mensubuna emir verecek kadar bu gerçeği görmezden gelmesi haliyle Silahlı Kuvvetler içerisinde huzursuzluğa neden oldu. Ayrıca Milli Birlik Komitesi üyelerinden 14 lerin tasfiye edilmesinden sonra geriye kalan yirmi üç üyenin, bazıları, kendi güvenliklerini sağlamak için Silahlı Kuvvetleri ile ilişkilerini koparmadı, bazıları ise komutanlık mevkiilerini koruyarak kendilerini güvence altına alma yolunu seçti.

Dahası darbeden sonra Komite üyeleri, devletin yönetimini Silahlı Kuvvetler adına aldıklarını ilan etmişlerdi. Bu durumda iktidarın fiilen sahibi Silahlı Kuvvetler olmasına rağmen vekil durumuna düşen Komite üyeleri, Komite kurulurken Genelkurmay Başkanına ve Kuvvet Komutanları'na Komitede üyelik vermedikleri gibi Genelkurmay Başkanını ve kuvvet komutanlarını da etkileri altına alma çabası içerisine girdiler.

Ayrıca ordu içerisinde generallerin tasfiye edilmesi ve tasfiye işlemi yapılırken hiçbir şekilde olaylara karışmayan, olaylar karşısında uysal bir tutum sergileyen generallere dokunulmaması da yine dikkat çeken unsurlar arasında yer aldı. Bütün

¹²³⁵ Bağlum, Bir Dönemin Uyuyan Kulağı, s.151.

bunların yanında diğer subayların Komite üyeleri ile aynı rütbede hatta onlardan daha üst rütbede bulunmalarına rağmen Milli Birlik Komitesi üyelerinin siyasi yetkilerle donatılmış olması, subaylar arasında huzursuzluğu artıran bir etken oldu.¹²³⁶

Dolayısıyla bütün bu yaşananların farkında olan ve olayları görmezden gelmeyerek çözüm bulma arayışına giren bazı alt rütbede bulunan ordu mensupları kendi aralarında örgütlenerek Silahlı Kuvvetler Birliğini kurdular. Silahlı Kuvvetler Birliği ilk olarak 1961 yılının mart ayında kuruldu. Suat Aktulga, Kâmil Güney, Behçet Özdemir ve Tuğg. Faruk Gürler bu örgüt içerisinde yer aldılar. Bu subayların asıl amacı tümen ve tugay komutanlıkları seviyesinde bir fikir birliği kurmaktır. Fakat bu dönemde 14 ler olayı patlak verdi ve bu olay Silahlı Kuvvetler Birliği'nin kuruluşunu hızlandırdı. Örgüt ilk toplantısını Faruk Güventürk'ün karargâhı olan 66. Tümede yaptı. Bu toplantıyı Hoşdere toplantısı takip etti. Bu toplantılara Faruk Güventürk, Faruk Gürler, Namık Kemal Arsun ve Halim Kural katıldı. Ayrıca Faruk Gürler bu örgütün başkanlığına, Celal Eyiceoğlu, Yusuf Alpansu ve Faruk Güventürk yönetim kuruluna getirildi. Emin Arat, Vahit Erdoğan ve Recai Baturalp yardımcı olarak seçildi. Zarif Çetinoğlu ise haberleşme görevini üstlendi.

Örgüt kurulduktan sonra çalışmalarını Dolmabahçe Sarayında sürdürme kararı aldı. Örgüt üyeleri, örgütün amacının 27 Mayıs darbesini korumak olduğunu belirtmekle birlikte birde kendi aralarında milletin bekası, Atatürk devrimlerinin korunması, 27 Mayıs'ın gözetlenmesi ve 1961 anayasasının ışığında ülkenin bir an önce seçime götürülmesi için yemin ettiler.

İstanbul örgütünün dışında birde Ankara'da bir örgüt kuruldu. Bu örgüt ise Talat Aydemir, Necati Ünsalan, Halim Menteş, Selçuk Atakan, Şükrü İlkin, Nuri Hazer gibi albaylar tarafından kuruldu. Talat Aydemir niçin böyle bir örgüt kurduğunu ise şu şekilde açıklar. *"14 lerin tasfiyesinden sonra görüşlerim gerçekleşerek, Silahlı Kuvvetler bünyesinde bölünmeler meydana gelmeye başlamıştı. MBK üyeleri orduyu tesir altında bulundurmak için nkara ve istanbul'da bulunan kumandanları faaliyete geçirerek kararlar aldırıyorlardı.*

MBK'nın geçici anayasası, bizzat yapanlar tarafından çiğneniyordu. İşte bu olay silahlı kuvvetler içinde oldukça yıkıcı bir rol oynamaya başladı. 14'lerin tasfiyesinden sonra geri kalan 23 komite üyesi gruplar halinde, ordu içinde aşiret reisi

¹²³⁶ Doğru, 27 Mayıs Rejimi, s.83.

imişler gibi taraftar toplamaya başladılar. Bir yandan da 14'lerin mağdur olduğuna inanan taraftarları da ordu içinde ayrı bir teşkilat kurabilmek için bütün güçleri ile çalışıyorlardı. Artık ordu muhtelif fikir akımlarına göre, zümrelere hizmet etmek için siyasetin içinde bocalamaya başlamıştı. İşte bu durum karşısında yine kendimi görevli hissettim. Ankara'daki arkadaşlarımla bir fikir etrafında toplanarak ordu içinde parçalanmaya meydan vermemek ve orduyu yavaş yavaş da olsa MBK üyelerinin elinden kurtarmak için Silahlı Kuvvetler Birliği adını verdiğimiz teşkilatı kurmak üzere çalışmalara başladık."

İstanbul'da kurulan örgüt ile kendisinin kurduğu örgüt arasında koordinasyonun sağlanması için Talat Aydemir, harekete geçerek İstanbul örgütü ile Selçuk Atakan aracılığıyla irtibat sağladı. Bunun üzerine bir tüzük hazırlandı. Ordu içinde parçalanmaya engel olmak ve Milli Birlik Komitesi'nin ordu üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak için iki örgüt bir araya geldi ve şu kararları aldı.

- a- Türk Silahlı Kuvvetleri sebep ne olursa olsun siyasete karışmayacaktır. Halen orduda bulunan Silahlı Kuvvetler Birliği mensupları derhal siyasetle ilgilerini kesmelidir.
- b- Her komutan ve subay astlarını kendine, kendini de bir üst komutana bağlamalıdır.
- c- Her komutan ve subay yalnız kendi komutanından emir almalı ve ordu dışı hiçbir siyasi tesir altında kalmamalıdır.

1961 yılının nisan ayında Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Kara Kuvvetleri ve ordu komutanları, Deniz Kuvvetleri, Harp Filosu ve Jandarma Genel Komutanları arasında bu konuda anlaşma sağlanarak emir komuta ilişkileri buna göre düzenlendi. Dolayısıyla bu ilişkiyi sürdürmek için albayların da katılımıyla Türk Silahlı Kuvvetler Birliği kuruldu.¹²³⁷

Bu örgüt kısa zamanda hızlı ve kolay bir şekilde genişledi ve yayıldı. Bunun nedenleri ise Talat Turhan'ın ifadesine göre 28. Tümen Komutanı Nuri Hazer'in, Milli Birlik Komitesi üyesi Emanullah Çelebi'nin ve Hv. Kur. Alb. Halim Menteş'in akraba

¹²³⁷ Altuğ, Olaylar Belgeler, s.246-257, Talat Aydemir, Hatıratım, s.69, Faruk Güventürk ise Silahlı Kuvvetler Birliği'nin kurulmasını şu şekilde anlatır. 14 lerin yurt dışına gönderilmesinden sonra geri kalan komite üyelerinden Mucip Ataklı ve Emanullah Çelebi, Güventürk'ü ziyaret ederler. Bu ziyaretlerinde Cemal Gürsel'in kendilerini tasfiye ederek memleketi beş kişilik bir cunta ile idare edeceğini ve diktatoryaya gidileceğini söylerler. Güventürk ise cevaben Silahlı Kuvvetler olarak yemin ettiklerini ve en kısa zamanda seçime gidileceğini bunun için 14 leri tasfiye ettiklerini ifade eder. Güventürk devamında bu konuşmaları daha sonra Faruk Gürler ve Tefik Tulga'ya anlattığını bunun üzerine diktoryaya gidilmesini engellemek için kendi odasında 1960 yılının kasım ve aralık ayında Silahlı Kuvvetler Birliği'ni kurdıklarını ve yemin ettiklerini ayrıca bu yemini daha sonra tüm orduya yaydıklarını iddia eder. Ilıcak, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs, C:1, s.195.

olmaları sayesinde Ankara’da bulunan 28. Tümen örgüte dâhil edilmesi. Bunun yanında Halim Menteş’in Hava Kuvvetleri’nde etkin bir konumda olmasından dolayı, Hava Kuvvetleri Komutanı’nı ikna ederek örgüte alması ve bu sayede Hava Kuvvetleri’nin gücünden yararlanılması. Ayrıca Kur. Alb. Talat Aydemir’in Harp Okulu Komutanı olarak örgütlenmede etkin bir konumda bulunması örgüte katılımı hızlandırdı. Bundan başka 27 Mayıs’tan beklenen hedeflerin gerçekleşmemiş olması ve ortamın örgütlenmeye müsait olması yine örgütün hızla oluşmasında ve genişlemesinde büyük etken oldu.¹²³⁸

Ordu ve özellikle tank birlikleri arasında sevilen Orhan Erkanlı, milliyetçiler, mukaddesatçılar ve DP’liler tarafından sempati duyulan Alparslan Türkeş, 27 Mayıs darbesiyle baskına uğrayan ve sıfıra inen general kadrosunu düşünen yeni generaller, 27 Mayıs darbesinin hazırlık aşamasında bulunan fakat darbeden sonra kurulan Komitenin içinde yer almış kadrolar, yine bir baskına uğramamak ve siyasi iktidarın elinde oyuncak olmamak için yeni bir hareketin içinde olmanın yararlı olduğuna inanlar ve askerler, ihtilalin hedefine ulaşmadığını ve daha on beş yıl devam etmesi gerektiğine inanlar, bu örgütün içinde yer aldılar. Ayrıca liberal görüşlü ve bu görüşe sahip olanların sempatisini kazanmış olan Orhan Kabibay’ın sürgün edilmesi ve bunlara bağlanmış olan subaylar Silahlı Kuvvetler Birliği içinde yer aldılar.¹²³⁹ Silahlı Kuvvetler Birliği, hiyerarşik düzenin tam zıttı olarak aşağıdan yukarıya doğru gelişme gösterdi ve Genelkurmay Başkanına kadar ulaştı.¹²⁴⁰

Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetler Birliği’nin üyesi ve başkanı oldu. Genelkurmay Başkanı’nın Silahlı Kuvvetlerin tamamına komuta eden bir konumda olmasına rağmen gizli bir örgütün oluşmasına ses çıkaramaması dahası bu örgüte üye olması hiyerarşik olarak görülmemiş bir örnek oldu.¹²⁴¹

Silahlı Kuvvetler Birliği, beş kişiden oluşan İcra Komitesi ve yirmi sekiz kişiden oluşan Danışma Konseyi olmak üzere iki kademeden oluşmaktaydı. İcra Komitesi’nde Jandarma Okulu Komutanı Kur. Alb. Necati Ünsalan, Harp Okulu Komutanı Kur. Alb. Talat Aydemir, Milli Birlik Komitesi Güvenlik Komutanı Hv. Kur. Alb. Halim Menteş, Tuğg. Abdurrahman Doruk, Kur. Alb. Dündar Seyhan bulunmaktaydı. Danışma Konseyi’nde ise Milli Birlik Komitesi üyesi Mucip Ataklı, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Kara Kuv. Kom. Korg. Muhittin Önür, Deniz Kuv. Kom. Oram. Necdet Uran, Hv. Kuv.

¹²³⁸ Turhan, 27 Mayıs 1960’tan, s.107-115.

¹²³⁹ Çelikoğlu, Bir Darbeci Subayın Anıları, s.165.

¹²⁴⁰ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.137.

¹²⁴¹ Talat Turhan, Genç Kemalistler Ordusu, İleri Yayınları, İstanbul 2004, s.17-18.

Kom. İrfan Tansel, Korg. Refik Tulga, Tümğ. Fikret Esen, Tümğ. Bahattin Özülker, Tuğg. Faruk Gürler, Tuğg. Muhsin Batur, Tuğam. Celal Eyicioğlu, Tuğg. Faruk Güventürk gibi önemli isimler bulunmaktaydı.¹²⁴²

Silahlı Kuvvetler Birliği kurulduktan sonra Türkiye'nin birçok merkezinde teşkilatlanmaya başladı. Fakat örgütün çalışma yeri İstanbul, asıl merkez Ankara olmakla birlikte Erzurum ve Eskişehir'de de şubeleri bulunmaktaydı. Yeminli ve her rütbeden oluşan "Silahlı Kuvvetler Birliği Genel Kurulu" Ankara'da Jandarma Okulu Şeref Salonu'nda, İstanbul'da ise Harp Akademilerinde mesai saatinden sonra toplanarak gündem hakkında fikir ve görüşler öne sürülüyor ve kararlar alıyordu. Alınan bu kararlar Kur. Alb. Talat Aydemir, Kur. Alb. Emin Arat, Dz. Alb. Nazım Özkan'dan oluşan Silahlı Kuvvetler Birliği özel karargâhı aracılığıyla haftada iki gün, acil durumlarda ise her gün Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet komutanlarıyla yapılan toplantıda Genelkurmay Başkanı'na bildiriliyor ve yapılan görüşmeler sonunda onaylanıyordu.¹²⁴³ Alınan karar Silahlı Kuvvetleri ilgilendiriyorsa uygulamaya konuluyor, şayet Milli Birlik Komitesi'nin yetkisinde ise Komiteye'ye gönderiliyor, Silahlı Kuvvetler Birliği ve Milli Birlik Komitesi üyeleri birlikte kararı uyguluyorlardı. Ayrıca toplantıların zabıtları Hv. Kur. Yb. Tufan Akkoç tarafından tutuluyordu.¹²⁴⁴

Silahlı Kuvvetler Birliği üyeleri örgüte girmeden önce tabanca üzerine el konularak yemin ettiriliyordu. Bu yemin metni ise şöyleydi. "*Türk Milleti'nin bekasını, 27 Mayıs İnkılâp ruhunun devamını, demokratik bir rejimin kurulmasını temin ile Milli Birlik Komitesinin müspet icraatını destekleyeceğime ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasetten uzak kalmasının temini hususunda kendimi şimdiden Türk Milleti'ne feda edeceğime namusum ve şerefim üzerine and içerim.*"¹²⁴⁵

6.2. MBK'nın Türk Silahlı Kuvvetler Birliği ile ilişkisi

Silahlı Kuvvetler Birliği'nin kurulması Milli Birlik Komitesi üyeleri ve yüksek rütbeli komutanlar arasında "Albaylar Cuntası" kuruldu şeklinde algılandı.¹²⁴⁶ Dolayısıyla Silahlı Kuvvetler Birliği örgütünün kurulması ve geniş çapta faaliyetlerini artırması Komite üyelerini tedirgin etti. Aynı şekilde Silahlı Kuvvetler Birliği mensupları da Milli

¹²⁴² Bağlum, Bir Dönemin Uyuyan Kulağı, s.152-153.

¹²⁴³ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.143-144.

¹²⁴⁴ Turhan, 27 Mayıs 1960'tan, s.127.

¹²⁴⁵ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.147.

¹²⁴⁶ Talat Aydemir, Hatıratım, s.69.

Birlik Komitesi üyelerine karşı temkinli davranmaya başladı. Öyle ki Milli Birlik Komitesi üyelerinin askeri karargâhlara ve kışlalara dahi girmesi engellendi. Bu olaylar karşısında iki taraf arasında yaşanan gerginlik iyice arttı. Bunun üzerine Silahlı Kuvvetler Birliği örgütünü dağıtmak ve silahlı güçleri tekrar Milli Birlik Komitesi'ne vermek için Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal'ın içinde bulunduğu bir grup, Kara Kuvvetleri Komutanı Celal Alkoç Deniz Kuvvetleri Komutanı Zeki Özek, 2. Ordu Komutanı Şefik İlter ve bazı havacı subaylar harekete geçtiler.¹²⁴⁷

Milli Birlik Komitesi ile Silahlı Kuvvetler Birliği'ni karşı karşıya getiren olay 6 Haziran 1961 tarihinde Hava Kuvvetleri Komutanı ve aynı zamanda Silahlı Kuvvetler Birliği Örgütü'nün üyesi olan Korg. İrfan Tansel'in çıkarılan bir kararname ile emekli edilmesinin istenmesi oldu ki bu kararı diğer Milli Birlik Komitesi üyeleri de destekledi. Milli Birlik Komitesi'nin böyle bir teklif hazırlamasındaki sebep İrfan Tansel'in Silahlı Kuvvetler Birliği'nin başta gelen üyeleri arasında yer almasından dolayı Tansel'in emekli edilmesi halinde örgütün kolay bir şekilde dağıtılabileceği düşüncesi idi.¹²⁴⁸ Cevdet Sunay, İrfan Tansel'in emekliye ayrılmasının Hava Kuvvetleri'nde huzursuzluğa sebep olacağı düşüncesiyle bu teklifi ret etti ve İrfan Tansel'i Washington Türk NATO Daimî Grubuna tayin etti.¹²⁴⁹

İrfan Tansel'in tayin edilmesinin ardından Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na Süleyman Tulga getirildi. Bu olay üzerine Silahlı Kuvvetler Birliği şu kararı aldı. Albay Bülent Tarkan, Burhan Hunoğlu ve Yarbay Hüsamettin Tamer bu üç kişi Eskişehir'e gidecek ve Süleyman Tulga ile görüşecek ve Tulga'dan bu görevi kabul etmemesi istenecekti. Bu istek Hüsnü Özkan aracılığıyla Süleyman Tulga'ya iletildi fakat Tulga, bu isteği ret etti. Sonrasında bu üç kişilik heyet bizzat kendileri isteklerini Tulga'ya iletiler fakat Tulga "*ben Hava Kuvvetleri Komutanıyım...*" diyerek heyeti geri çevirdi. Bu arada Silahlı Kuvvetler Birliği, Havacı Milli Birlik Komitesi üyesi Mucip Ataklı aracılığıyla, İrfan Tansel'e bir mesaj yolladı. Bu mesajda İrfan Tansel'in istifa etmemesini ve kendilerinin Hava Kuvvetleri komutanı olarak İrfan Tansel'i tanıdıklarını söylediler.¹²⁵⁰

Muhsin Batur, bu olayı sebep ne olursa olsun astlarının isteği ile bir komutanın değiştirilmesini doğru bulmadığını, bu nedenle astbirliklerinin komutanlarını Eskişehir'e

¹²⁴⁷ Osman Deniz, Parola: Harbiye Aldanmaz, Hazırlayan: Yasemin Bradley, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s.24.

¹²⁴⁸ Turhan, 27 Mayıs 1960'tan, s.131.

¹²⁴⁹ İsen, Geliyorum Diyen İhtilal, s.26.

¹²⁵⁰ Altuğ, Olaylar Belgeler, s.250-251.

toplantıya çağırdığını, bu toplantıya 6. Üs komutanı Kur. Alb. Emin Alpkaya, 9. Üs komutanı Kur. Alb. Ahmet Dural, 1. Üs Komutanı Vekili Kur. Yrb. Hulusi Kaymaklı ve Kur. Alb. Hüsnü Özkan'ın katıldığını, toplantıda durum hakkında görüştükten sonra Gen. Süleyman Tulga'yı Eskişehir'e çağırdıklarını ve kendisinin sevdikleri takdir ettikleri, güvendikleri bir insan olduğunu, dahası Hava Kuvvetleri Komutanlığına da layık olduğunu fakat bu mevkiye getiriliş tarzını onaylamadıklarını söylerler. Batur, devamında Tulga'nın cevaben herkesin görevi ile meşgul olması gerektiğini, bu işe karışmış subaylara herhangi bir şey yapmayacağını ve mevcut durumu koruyacağını söylediğini, kendilerinin ise Tulga'ya kendisini komutan olarak tanımadıkları cevabını verdiklerini ifade eder.¹²⁵¹

Bu arada Ankara'da Harp Okulu, 28. Tümen, Askeri Okullar ve Zırhlı Birlikler Komutanları tarafından Milli Birlik Komitesi ve Devlet Başkanlığı'na verilmek üzere 6 maddeden oluşan bir ültimatoma hazırlandı. Bu ültimatoma Devlet Başkanından, Korgeneral İrfan Tansel'in Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na iade edilmesi, Milli Savunma Bakanı Muzaffer Alankuş'un, Kara Kuvvetleri Komutanı Korg. Celal Alkoç'un, 2. Ordu Komutanı Korg. Şefik İlter'in ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Koram. Zeki Özek'in emekliye sevk edilmesi istendi. Ültimatoma ayrıca Hava Kuvvetleri içerisinde Silahlı Kuvvetler Birliği'ne karşı olanların Hava Kuvvetleri Komutanı'nın belirleyeceği listede yer alanların emekli edilmesi, Korg. Cemal Madanoğlu'nun Örfi İdare Komutanlığı'ndan ve Osman Köksal'ın Muhafız Alayı Komutanlığı'ndan alınarak Milli Birlik Komitesi'ndeki görevlerine dönmeleri istendi. Aynı zamanda Milli Birlik Komitesi'nin orduda yapılacak tayin ve terfi işlerine karışmamaları ve Milli Birlik Komitesi üyelerinin tasfiye edilmemesi ve buna zorlanmaması istendi.¹²⁵² Ültimatoma verilmesinin ardından Silahlı Kuvvetler Birliği kararlı olduğunu göstermek için Hava Kuvvetlerine ait uçakları Çankaya Köşkü'nün üzerinde alçak olarak uçurdu. Böyle bir ortamda Cemal Gürsel, Silahlı Kuvvetleri'nin vermiş olduğu ültimatoma kabul etmek zorunda kaldı. Böylelikle örgüt gücünü kanıtlarken Milli Birlik Komitesi'nin 23 üyesinin ise güç kaybettiği ortaya çıkmış oldu.¹²⁵³

Ültimatoma kabul edilmesiyle Muhafız Alay Komutanı Osman Köksal görevinden alındı ve yerine Kur Alb. Şükrü İlkin getirildi, Garnizon Komutanı olan Cemal

¹²⁵¹ Muhsin Batur, Anılar ve Görüşler “Üç Dönemin Perde Arkası” Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, s.95-96

¹²⁵² Seyhan, Gölgedeki Adam, s.138-139, Talat Aydemir ültimatoma bizzat kendi kaleminden çıktığını ve kabul edilmesi için yirmi dört saat süre verdiklerini fakat on birinci saatte kabul edildiğini söyler. Talat Aydemir, Hatıratım, s.71.

¹²⁵³ Turhan, Genç Kemalistler, s.24.

Madanoğlu'nun yerine ise Tümgeneral Ali Keskiner atandı. Korg. İrfan Tansel'in yerine atanan Hava Kuvvetleri Komutan Vekili Tümgeneral Süleyman Tulga'nın istifa etmesinin ardından İrfan Tansel tekrar Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na atandı. Ayrıca Kara Kuvvetleri Komutanı Celal Alkoç 42 Sayılı Kanun gereğince emekli edildi ve yerine Genelkurmay İkinci Başkanı olan Muhittin Önür, 2. Ordu Komutanlığı'na idareten, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na ise vekâleten atandı. 2. Ordu Komutanı Şefik İlter ve Devlet Başkanı Başyaveri olan Hava Albayı Ağası Şen görevinden istifa etti.¹²⁵⁴ Şefik İlter'in 2. Ordu Komutanlığından istifa etmesinin ardından Milli Savunma Yüksek İstişare Kurulu'na atandı.¹²⁵⁵ Milli Savunma Bakanı Muzaffer Alankuş görevinden istifa ederek emekliye ayrıldı. Osman Köksal ve Cemal Madanoğlu MBK üyesi olarak görevine devam etti. Korg. Cemal Madanoğlu öncesinde hem Ankara Komutanlığı'ndan hem de Milli Birlik Komitesi üyeliğinden istifa etmesine rağmen sadece Ankara Komutanlığı'ndan istifası Komite tarafından kabul edildi. Fakat Milli Birlik Komitesi'nden istifası kabul edilmedi. Ankara Komutanlığı'ndan Korg. Cemal Madanoğlu'nun ayrılmasıyla birlikte yerine Askeri Yargıtay Başkanı Korg. Ali Keskiner atandı.¹²⁵⁶

Milli Birlik Komitesi üyelerinin askeri birliklere emir vermeleri, askeri birliklere girmeleri yasaklandığı gibi subayların atama ve terfi işlemlerini yapmaları da yasaklandı. Ayrıca idari görevini Silahlı Kuvvetler Birliği teşkilatının denetimi altında devam ettirilmesinin kabul edilmesiyle ordu açık bir şekilde olmasa da iktidarı ele almış ve siyasete karışmış oldu.¹²⁵⁷ Silahlı Kuvvetler Birliği'nin verdiği ültimatomdan sonra Cemal Gürsel, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da değiştirilmesi gerektiği bahsini gündeme getirdi. Fakat İsmet İnönü'nün Cemal Gürsel'i ikna etmesiyle Gürsel, bu düşünceden vazgeçti.¹²⁵⁸

Milli Birlik Komitesi üyelerinden Haydar Tunçkanat ve Ahmet Yıldız, 6 Haziran olayı olarak bilinen bu olayı şu şekilde anlatır. Cemal Gürsel'in yaverliğini yapan Hava Kur. Alb. Ağası Şen tanıdığı bir Kara Albayından Silahlı Kuvvetler Birliği adında bir örgütün kurulduğunu öğrenir. Albay Ağası Şen'in de bu örgüte katılmasını teklif eder. Ağası Şen bu teklif karşısında Albaya bu örgütün içinde kimlerin yer aldığını söylemesi şartıyla kendisini ihbar etmeyeceğini söyler. Bunun üzerine Kara Albayı, İrfan Tansel,

¹²⁵⁴ **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet**, 9 Haziran 1961, s.1-5.

¹²⁵⁵ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 20 Haziran 1961, s.1-5.

¹²⁵⁶ **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet**, 10 Haziran 1961, s.1-5.

¹²⁵⁷ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.24-25.

¹²⁵⁸ Ulay, Harbiye Silah Başına, s.207-208.

Cemal Tural, Faruk Gürler, Faruk Güventürk, Refik Tulga, Nuri Hazer, Talat Aydemir, Necati Ünsalan ve Halim Menteş'in isimlerini verir. Ağası Şen derhal durumu Cemal Gürsel'e bildirir. Bu durum karşısında Milli Birlik Komitesi üyelerinden Cemal Madanoğlu, Osman Köksal ve Sezai Okan bir araya gelerek Silahlı Kuvvetler Birliği'ni dağıtmaya karar verirler. Bunun için ise Hava Kuvvetleri'nde, İrfan Tansel ve Milli Birlik Komitesi içerisindeki üç havacı subayın tasfiye edilmesi için hazırlıklara başlarlar. Onlara göre İrfan Tansel yetersizdir ve kukladır ayrıca cunta üyesidir. Bu nedenle Hava Kuvvetleri'nin idaresi Mucip Ataklı'nın elindedir. Cunta, Mucip Ataklı'nın ve Milli Birlik Komitesi'nin desteğiyle Cemal Gürsel'e bir darbe hazırlamaktır. Dolayısıyla gerekli tedbirler alınarak cunta dağıtılmalıdır. Cemal Gürsel, Cemal Tural'dan ve Mucip Ataklı'dan örgüt hakkında bilgi almaya çalıştığı esnada Cemal Madanoğlu Hava Kuv. Kom. İrfan Tansel'e evinden çıkmaması için emir verir. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ise İrfan Tansel'i makamına çağırarak istifa etmesini ister. Tansel ise Sunay'a emekli olmak istemediğini aksi takdirde kendilerinin emekli etmesini söyler. Bu arada Milli Birlik Komitesi toplanır ve İrfan Tansel'in Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndan alınmamasına ancak bir ay süre ile Avrupa'ya gönderilmesi kararı alır. Bu karar Gürsel'e bildirilir. Ardından Haydar Tunçkanat, Sıtkı Ulay ve Kâmil Karavelioğlu'ndan oluşan bir heyetin bu kararın uygulanması için Genelkurmay Başkanlığı'na gitmesi uygun görülür ve Genelkurmay Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek'ten bu karara uymaları istenir. Bu heyet Genelkurmay Başkanı'nın odasına gittiğinde Cevdet Sunay, Sıtkı Ulay'a hitaben *"Sıtkı bu işi ilk konuştuğumuz zaman sende ordaydın ve hiçbir itirazda bulunmadın şimdi de gelmiş ortalığı karıştırıyorsun"* diyerek Sıtkı Ulay'ın da işin içinde olduğu gerçeğini ortaya çıkarır. Bütün bunlara rağmen İrfan Tansel Washington'a tayin edilir. Yerine ise Tüm. Süleyman Tulga atanır. Bunun üzerine Haydar Tunçkanat Süleyman Tulga'nın evine gider ve kendisinden sonuç alınmaya kadar kimsenin yerini değiştirmemesini ister. Ayrıca zor koşullar altında bu göreve geldiğini söyler. Tulga ise *"Kennedy 43 yaşında ABD başkanı oldu. 46 yaşında ben neden Hava Kuvvetleri Komutanlığı yapmayacağım"* cevabını verir.

Haydar Tunçkanat, Süleyman Tulga'nın evinden ayrıldıktan sonra Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi ile birlikte Halim Menteş'in evinde bir araya gelirler ve İrfan Tansel'in yerine iade edilmesi Ağası Şen ve Hava Kuvvetleri'ndeki gizli teşkilata üye olan subay ve generallerin emekliye ayrılması gerektiğine dair karar alırlar. Bu kararlar Haydar Tunçkanat tarafından Cemal Madanoğlu'na bildirilir. Madanoğlu, Cemal Gürsel'in, bu

teklifi kabul etmesinin mümkün olmadığını, Mucip Ataklı'nın ve Suphi Gürsoytrak'ın Yüksek Adalet Divanı'ndan ve İrtibat Bürosu görevinden alınacağı, yerlerine Haydar Tunçkanat'ın ve Kâmil Karavelioğlu'nun atanacağı ayrıca cuntanın dağıtılacağı şeklinde bir teklif sunar. Tunçkanat, Madanoğlu'nun bu teklifini Alb. Nuri Hazer, Ekrem Acuner, Sadi Koçaş ve Kur. Yrb. Talat Aydemir'in bulunduğu Halim Menteş'in evinde yapılan toplantıda açıklar. Fakat bu teklif kabul edilmez ve bu karar Tuçkanat tarafından Madanoğlu'na bildirilir.

Bu arada Hava Kuvvetleri Komutanlığı Vekili Süleyman Tulga Eskişehir'e gider. Fakat Eskişehir'de Tulga'yı karşılayan Hava subayları ve 1. Ordu Deniz Kuvvetleri adına İstanbul'dan gelen bir heyet Tulga'dan istifa etmelerini ister. Bu olayın ardında Tulga, Cemal Gürsel'e istifasını verir. Tulga'nın istifasının ardından Silahlı Kuvvetler Birliği bir araya gelir ve Tansel'in Hava Kuv. Kom. tayin edilmesi, olayları tertipleyenlerin emekli edilmesi, Cemal Madanoğlu'nun Ankara Garnizon Komutanlığı'ndan, Osman Köksal'ın ise Muhafız Alay Komutanlığı'ndan ayrılarak Komiteye dönmeleri ve Kara, Deniz Komutanları ile Milli Savunma Bakanı Muzaffer Alankuş'un emekliye edilmeleri kararı alınır ve bu karar Cemal Gürsel'e bildirilir. Gürsel bu kararları kabul ederek uygulama yoluna gider.¹²⁵⁹

İrfan Tansel olayının yaşanmasında diğer sebep ise Kemal Bağlum'un ifadesine göre Cemal Gürsel'in Yassıada Komutanı Tarık Güryay ile yaptığı konuşma oldu. İddiaya göre Gürsel, bu konuşmada Güryay'a *“ben idam falan istemiyorum. Bunu hakimlere söyle. Zaten tutuklular için bir formül düşünüyoruz”* ayrıca *“uygulayacağımız önlemlerden birisi de duruşmaları süren milletvekillerine 50 bin, bakan, başbakan ve cumhurbaşkanına da 100 bin dolar verip Osmanlı döneminden sonraki 150'likler gibi yurduşına sürüleceklerdir”* dedi. Tarık Güryay ise Gürsel ile arasında geçen bu konuşmayı Silahlı Kuvvetler Birliğine bildirdi. Bunun üzerine Hava ve Deniz Komutanları Cemal Gürsel'in Milli Birlik Komitesi'ne ve Silahlı Kuvvetler Birliği'ne danışmadan böyle bir davranış sergilemesine karşı çıktılar. Bu durum Milli Birlik Komitesi içinde Gürsel taraftarı olan üyelerle, Silahlı Kuvvetler Birliği arasında sorun yaşanmasına neden oldu. Silahlı Kuvvetler adına Gürsel ile bir konuşma yapan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Gürsel'e *“sizden ricamız bundan böyle iki tarafın kararı olmadan tek başınıza hareket etmeyin”* şeklinde uyarıda bulundu. Bunun üzerine Cemal Madanoğlu, Gürsel'e *“paşam bu cuntanın başı İrfan Tansel. Bu paşa adam olmaz. Onu Kuvvet*

¹²⁵⁹ Tunçkanat, 27 Mayıs 1960 Devrimi, s.427-437, Yıldız, İhtilalin İçinden, s.208-211.

Komutanlığı'ndan alalım yurtdışına gönderelim” Bu konuşmadan sonra Gürsel, bir kararname ile İrfan Tansel'i görevden aldı.¹²⁶⁰

6.3. Türk Silahlı Kuvvetler Birliği'nin İlkesi ve Amaçları

1961 yılının haziran ayında Silahlı Kuvvetler Birliği bazı ilkeler belirledi ve bu ilkeler Genelkurmay Başkanı tarafından bütün Silahlı Kuvvetlere bir genelgeyle duyuruldu. Şükran Özkaya'nın ifadesine göre Ekrem Acuner, Rafet Aksoyoğlu, Fikret Kuytak ve Mucip Ataklı tarafından kaleme alınan bu ilkeler aynen şöyleydi.

- 1- Ana prensipler üzerinde kader birliği edilen hayati meselelerdir. Bu prensiplerin gerek Komite, Meclis ve gerekse dışarıda takip ve tahakkuku için her türlü gayret ve kuvvet sarf edilir. Memleketin ve rejimin selameti gereği Silahlı Kuvvetler bu yolda ikaz ve silahlı müdahale yapar.
- 2- Şu veya bu şekilde tecellisinde ihtilatlar yaratmayacak veya ihtilal ve rejimin teminatını tehlikeye düşürmeyecek meselelerin hallinde teşebbüs, teşvik ve tavsiyeden ileri gidilemez, silahlı müdahaleye değer bir risk olarak kabul edilmez.
- 3- Ana prensipler şunlardır
 - a- MBK Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bölünmez bir organdır. Onlara olan bir tecavüz Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yapılmış kabul edilir.
 - b- MBK üyeleri arasında komiteyi yıpratıcı bir ayrılığı Türk Silahlı Kuvvetleri asla onaylamaz.
 - c- Seçimde iktidara gelecek siyasi güç ihtilal ve inkılâba ve bunu yapanlara karşı intikamcı bir fikir taşıyamaz. Seçimlere kadar partilerin durumu yakından takip edilir.
 - d- Yassıada davasında birinci derecede suçlular için Yüksek Adalet Divanı'nın verdiği kararlar hiç zaman kaybetmeden onaylanacak ve infaz edilecektir.
 - e- Genel seçimler, Yassıada mahkemeleri sona erdikten ve cezaları infaz edildikten sonra yapılacaktır. Bu tarih 29 Ekim 1961'i geçemez.
 - f- Dürüst yoldan ayrılmadıkça seçimlerin sonuna kadar MBK fesih veya başka yolla azaltılamaz ve dağıtılamaz.
 - g- Seçimlerden önce MBK Başkanı'nın herhangi bir sebeple görevinden ayrılması durumunda Devlet Başkanı 1 numaralı Anayasa Kanunu'nun kararları çerçevesinde seçilecektir.

¹²⁶⁰ Bağlum, Bir Dönemin Uyuyan Kulağı, s.154-155.

- h- MBK'nın prensip kararı ve düzenleme amacıyla emekliye sevk edilenler tekrar silahlı kuvvetlere alınamazlar.
- i- Atatürk inkılâpları aleyhine hiçbir şekilde taviz verilemez.
- j- Seçimle gelen iktidarca, ihtilali hazırlayan ve yapanlar ve ihtilal hükümeti süresince ihtilal gereği olan hizmetler ve görevde çalışanlar, yüksek adalet divanı üyeleri bu hizmetlerden sorumlu tutulamazlar ve yargılanamazlar.
- k- Bu prensip anlaşmasına varanlar ihtilal ve inkılâbın teminatını sağlamak için birleştiklerinden siyasi bir topluluk ve karşı ihtilalci olarak nitelendirilemezler ve böyle bir amaç taşıyamazlar.
- l- Geri dönmelerinde herhangi bir sakınca olmadığı Silahlı Kuvvetler'ce kabul edilinceye kadar 14 ler yurda dönemezler. Bu konuda karar Komite tarafından verilir.
- m- MBK üyeleri seçimlerden sonra partisiz Cumhuriyet Senatosu üyesi olarak hizmet ettikleri sürece anayasa esasları içerisinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir parçası olmakta devam edecektir.
- n- MBK çıkardığı kanunlar ve faaliyetlerinden dolayı seçimle gelen iktidar tarafından sorumlu tutulamaz.
- o- Türk Silahlı Kuvvetleri, prensipler gerçekleştikten ve siyasi iktidarı vaat edildiği gibi anayasa esaslarına göre partilere devrettikten sonra siyaset dışında kalacak ve asıl görevine dönecektir.¹²⁶¹

Şükran Özkaya, Mucip Ataklı'ya neden böyle bir yazıya ihtiyaç duyduğunu sorduğunda Ataklı'nın, Gürsel'in niyetinin, Milli Birlik Komitesi'ni dağıtarak, yönetimi, bazı üst kademe generaller ile beraber devam ettirmek olduğunu, onlarında Gürsel'in bu niyetine karşılık Silahlı Kuvvetleri bir fikir etrafında toplayarak, birlik ve beraberliği sağlamak için böyle bir yazıya gerek duydukları cevabını verdiğini söyler.¹²⁶²

Yine Özkaya'nın ifadesine göre, Mucip Ataklı'yı böyle bir düşünceye sevk eden olay şudur. 12 Kasım 1960 tarihinde Cemal Madanoğlu'nun Ankara Komutanlığı'ndaki odasında 14 ler için yazılacak operasyon emrinin esasları belirlendikten sonra Rafet Aksoyoğlu emri Cemal Gürsel'e imzalatmak ister. Fakat Gürsel, bildirinin 1. Maddesi olan Komitenin feshedilmesini imzalar, yeni Komitenin isimlerinin yer aldığı 2. maddeyi imzalamaz. Bunun üzerine Aksoyoğlu, Gürsel'e bunun doğru olmayacağını söyler ve kısa

¹²⁶¹ Özkaya, Adım Adım 27 Mayıs, s.318-319, Talat Aydemir, Hatıratım, s.76-78.

¹²⁶² Özkaya, Adım Adım 27 Mayıs, s.319.

bir tartışmadan sonra Gürsel, bu maddeyi de imzalar ve radyoda bildiriği aynen okur. Dolayısıyla bu durum Aksoyoğlu'nun kafasında Gürsel'e karşı şüphe uyandırır ve yaşanan bu olayı aynen Mucip Ataklı'ya aktarır.¹²⁶³

6.4. Silahlı Kuvvetler Birliği'nde Fikir Ayrılıkları

Silahlı Kuvvetler Birliği teşkilatının Ankara'daki kurucuları ve liderleri arasında bir fikir ve görüş birliği bulunmamakla birlikte müdahaleciler ve güdümcüler olmak üzere iki farklı grup bulunmaktaydı. Müdahalecilere göre 27 Mayıs darbesinin hedeflediği, fakat uygulanamadığı fikirlerin gerçekleşmesini sağlamak için iktidara el konulmalı, Milli Birlik Komitesi ortadan kaldırılmalı ve yeni anayasanın uygun gördüğü düzen, gelecek bir zamanda uygulanmalıydı.

Güdümcülere göre ise darbenin ilk gününden itibaren Milli Birlik Komitesi'nin Türk Milleti'ne ve dünyaya verdikleri, iktidarı seçimler yoluyla sivil idareye bırakacakları sözünün tutulması Silahlı Kuvvetlerin saygınlığı bakımından önemliydi. Teşkilatın büyük çoğunluğu müdahaleciler grubundan oluşmaktaydı. CHP ve diğer partiler, Cemal Gürsel ve Milli Birlik Komitesi üyeleri güdümcüleri desteklemekteydi. Çünkü onlara göre iktidarın bir kısmına dahi ortak olmanın yolu 1961 anayasasının belirlediği düzenin kurulmasıyla mümkün olabilirdi.¹²⁶⁴

6.5. 21 Ekim Protokolü

15 Ekim 1961 seçimlerinin sonuçlarından memnun olmayan ve sonuçların kendilerini haklı çıkardığını ayrıca 27 Mayıs darbesinin amacına ulaşmadığını düşünen Silahlı Kuvvetler Birliği Teşkilatı'nın Ankara ve İstanbul temsilcileri ülkenin durumunu ve seçimlerden sonraki süreçte nasıl bir yol izleneceğini görüşmek üzere bir araya gelerek Harp Akademisi'nde bir toplantı yaptı. Bu toplantıya örgüt üyelerinden Ordu Komutanı Cemal Tural, İstanbul Valisi Refik Tulga gibi önemli isimlerle birlikte Akademi Komutanları, Garnizon Komutanı, Ordu Komutanları gibi birçok kimse katıldı.

Silahlı Kuvvetler Teşkilatı'na göre Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmadan önce seçimler iptal edilmeli ve ülkenin idaresini Silahlı Kuvvetler almalıydı. Toplantıda yapılan

¹²⁶³ Özkaya, Adım Adım 27 Mayıs, s.293.

¹²⁶⁴ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.153.

ortak görüşmeler sonunda ittifakla 21 Ekim 1961 tarihinde imzalanmasından dolayı 21 Ekim protokolü adı verilen şu protokol imzalandı.¹²⁶⁵

- 1- Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları aşağıdaki açık imzaları bulunan 21 Ekim 1961 günü saat 14.30 toplanmışlar ve gündemlerinde mevcut olan konuları müştereken müzakere etmişler ve ittifakla aşağıdaki karara varmışlardır.
- A- Türk Silahlı Kuvvetleri 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimden sonra gelecek yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmadan evvel fiilen duruma müdahale edecektir.
- B- İhtilali, milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.
- C- Bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecek, seçim neticeleri ile Milli Birlik Komitesi feshedilecektir.
- D- Bu kararın tatbiki, 25 Ekim 1961'den sonraki bir güne tehir edilmeyecektir.
- 2- İşbu zabıt varakası üç nüsha tanzim edilmiş ve bütün üyeler tarafından imza edilmiştir.

21 Ekim 1961 saat 18.00

Korgeneral Refik Tulga, Tümgeneral Fikret Esen, Tümgeneral Rafet Ülgenalp, Tümamiral Bahattin Özülker, Tuğgeneral Faruk Gürler, Tuğamiral Celal Eyicioğlu, Tuğgeneral Yusuf Alpmansu, Tuğgeneral Faruk Güventürk, Tuğamiral Kemal Kayacan, Tuğamiral İsmail Sarıkey, Kurmay Albay Behçet Özdemir, Albay Doğan Özgöçmen, Kurmay Albay Suat Aktulga, Kurmay Albay N.Kemal Arsun, Kurmay Albay Burhan Hunoğlu, Kurmay Albay Halim Kural, Kurmay Albay Recai Baturalp, Kurmay Albay Mehmet Bora, Kurmay Albay Vecihi Akın, Kurmay Albay Emin Aytekin, Kurmay Albay Necati İşcan, Hava Kurmay Albay Turan Çağlar, Kurmay Albay Fikret Gökner, İs. Albay Rifat Erenulu, Top. Albay Celal Baykam, Kurmay Albay Cemal Öcal, Deniz Kurmay Albay Bülent Tarkan, Deniz Kurmay Albay Zarif Çetinoğlu, Kurmay Albay Bedrettin Demirel, Kurmay Albay Celal Uğan, Kurmay Albay Vahit Gürkan, Kurmay Albay Şerafettin Olcay, Hava Kurmay Albay Emin Alpkaya, Kurmay Yüzbaşı Ahmet Germeç, Kurmay Albay Necati Oğan, Kurmay Albay Sadeddin Cankır, Kurmay Albay Nihat Aslantürk olmak üzere toplam otuz yedi kişi bu protokole imza attı.¹²⁶⁶ Korgeneral Cemal Tural ise bu otuz yedi kişi imzasını attıktan sonra en son kişi olarak imza attı.¹²⁶⁷

¹²⁶⁵ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.33.

¹²⁶⁶ Talat Aydemir, Hatıratım, s.82-83, İsen, Geliyorum Diyen İhtilal, s.30-32, Seyhan, Gölgedeki Adam, s.155-156.

¹²⁶⁷ Aytekin, İhtilal Çıkmazı, s.78.

Bu protokol imzalandıktan sonra Ankara grubunun başı olan Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, Merkez Komutanı Albay Selçuk Atakan, Hava Kurmay Albay Halim Menteş ve Hava Albayı Fevzi Arsin ve Yarbay Tufan Akkoç ile birlikte İstanbul'a geldiler ve 21 Ekim Protokolünü imzalayan generallerle ve albaylarla bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda protokol üzerinde görüşmeler ve açıklamalar yapıldıktan sonra Aydemir ve grubu tarafından imzalandı. Talat Aydemir ve arkadaşları tekrar Ankara'ya döndükten sonra Ankara örgütünün diğer mensupları ile Mürted Hava Üssü'nde bir toplantı yapıldı. Toplantıya katılan herkes protokolü kabul etti ve imzaladı. Böylece hem İstanbul hem de Ankara örgütü fikir birliği yapmış oldu.¹²⁶⁸

Bu kararlar üç nüsha halinde, bu toplantıya katılan 10 General ve 28 Albay tarafından imzalandı ve Genelkurmay Başkanlığı'na imzalatmak üzere Cemal Tural, Akademi Komutanı Faruk Gürler ve Vali Refik Tulga'dan oluşan bir heyet tarafından Ankara'ya gönderildi. Bu kararların alınmasının ardından İstanbul'da bulunan 1. Ordu'nun Birlikleri ve Garnizon Komutanı olan 66. Tümen Komutanı Faruk Güventürk ve diğer tümen komutanları Harbiyedeki, ordu karargâhında Ankara'dan Cemal Tural'dan gelecek emir üzerine harekete geçmek için toplandılar.¹²⁶⁹

İstanbul'da bunlar yaşanırken Ankara'da Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Genelkurmay başkanlığında kuvvet ve ordu komutanları, kolordu Komutanları ve Silahlı Kuvvetler Birliği'nin temsilcileri ile bir toplantı yaptı. Bu toplantıda Cevdet Sunay, 21 Ekim Protokolü ile alınan kararların uygulanmasının mümkün olmadığını, Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün ise Başbakan seçilmesiyle sorunların ortadan kalkacağını, dolayısıyla olası bir müdahaleden vazgeçilmesini ve protokolün altına imza atanların imzalarını geri almasını istedi.¹²⁷⁰

21 Ekim Protokolünden İsmet İnönü'nün ve Cemal Gürsel'in de haberdar olmasıyla birlikte durumun ciddiyetini anlayan Gürsel, gelişen olayları görüşmek üzere Parti Genel Başkanları ile Çankaya Köşkü'nün kütüphane salonunda 24 Ekim 1961 tarihinde bir toplantı yaptı. Bu toplantıya CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, askeri yüksek kademe mensupları ve yaklaşık yüze yakın subay katıldı. Toplantıda ordunun istekleri görüşüldü ve toplantı sonunda parti liderleri üç

¹²⁶⁸ Talat Aydemir, Hatıratım, s 83.

¹²⁶⁹ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.33.

¹²⁷⁰ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.157.

maddeden oluşan bir antlaşma imzaladı. Çankaya Protokolü adı verilen bu antlaşmaya göre, partiler cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyecekler ve Cemal Gürsel'e oy verilmesi için liderler guruplarında ellerinden gelen bütün çabayı göstereceklerdi. Ordu mensuplarının manevi bir huzur içinde görevlerini yerine getirmeleri en önemli amaçtı. Ordu ile ilgili her konu bu çerçevede incelenecek ve ordu mensuplarına verilmiş herhangi bir hak geri alınmayacaktı. Ayrıca 42 Sayılı Kanun değiştirilmeyecekti. Af konusunun ortadan kaldırılması konusunda, gelecekte bir istekte bulunmak milli egemenliğe, hukuk prensiplerine ve anayasa esaslarına aykırıydı. Bununla beraber siyasi düşüncelerle, yersiz ve zamansız olarak af konusunun kullanılmasının karşısında olunacaktı. Yassıada kararları konusunda partilerin herhangi bir talebi yoktu.

Bu kararların alınmasının ardından Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Türk Milleti'ne hitaben şu bildiriye yayınladı. *“Yeni Anayasamızın ışığı altında ve geniş bir hürriyet havası içinde yapılmış olan seçim sona ermiş bulunmaktadır. İkinci Cumhuriyet'in arifesinde Atatürk devrimlerinin ve 27 Mayıs İnkılâbı ruhunun sarsılmaz muhafızları olan Türk Milleti, gençliği ve Silahlı Kuvvetleri geleceğin vatana ve millete yeni sadetler getireceğinden emindir. Artık kardeşlik hisleri ile bütün gayretlerin, memleketin kalkınması uğrunda harcanacağı muhakkaktır. Mevcut ve mer'i anayasa çerçevesinde demokratik rejimin işlemesi mevzuunda ordu ile siyasi partiler arasında hiçbir görüş ayrılığı yoktur ve bu hususta tam bir mutabakat vardır.”* ¹²⁷¹

Her ne kadar Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, yayınladığı bu bildiride ordu ile siyasi partiler arasında fikir ayrılığının olmadığını vurgulasa da aslında Silahlı Kuvvetler Birliği'nde hoşnutsuzluk ve memnuniyetsizlik devam etmekteydi. Çünkü ordunun istekleri olmamıştı. Bu durum ordu içerisinde generallere karşı bir güvensizlik yarattığı gibi ordu içerisinde gruplaşmalara neden oldu. Örneğin 21 Ekim Protokolü'nün yalnızca bir nüshasına imza atan 1. Ordu Komutanı Cemal Tural, Ankara'dan, İstanbul'a

¹²⁷¹ **Hürriyet, Milliyet**, 25 Ekim 1961, s.1-5, bu antlaşma AP ordu ilişkileri açısından da bir dönüm noktası oldu. Çünkü 27 Mayıs'a ve orduya radikal sayılabilecek bir tutumla karşı çıkmayacağını açıkça ortaya koydu. Ayrıca bu antlaşma ile AP'nin orduya ilişkin çift söylemli politikasının alttan alan, tavizkar, uzlaşmacı yanı belirlemekle birlikte öbür yan tamamen terkedildi. Ümit Cizre, AP- Ordu İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss.55, Muhsin Batur, bu toplantıda Silahlı Kuvvetler'in düşünce ve istekleri okunduğu zaman ilk itirazın Ragıp Gümüşpala'dan geldiğini ve Gümüşpala'nın yeni bir parti olduklarını, seçilen milletvekili ve senatörleri tanımadığını bundan dolayı Silahlı Kuvvetleri'nin isteklerini kabul etmesinin mümkün olmadığını söylediğini, Cevdet Sunay'ın ise Gümüşpala'nın bu itirazına karşılık *“madem ki parti başkasınız ...bir horoz gibi tavuklarınızı kanatlarınızın altında tutun”* cevabını verdiğini söyler. Batur, ayrıca bu toplantıda İsmet İnönü'nün de söz alarak *“bu anayasa Silahlı Kuvvetlerin eseri mi?... Bu anayasa ve demokrasiye inanıyor musunuz? eğer böyle ise bu işlere ne karışıyorsunuz...bunlar Meclis'lere ait işlerdir”* dediğini dile getirir. Batur, Anılar ve Görüşler, s.101-102.

geldikten sonra Silahlı Kuvvetler Birliği örgütünün faaliyetlerine son verdiğini, toplantı yapmalarını yasakladığını, örgüt üyelerinin askeri görevlerinin başına dönmelerini ayrıca Garnizon Komutanı ve 66. Tümen Komutanı olan Faruk Güventürk'ü görevinden aldığını ilan eden bir emir yayınladı.¹²⁷² Bu emir ve Cemal Tural'ın 21 Ekim Protokolünden imzasını çekmesi, Faruk Güventürk ile Cemal Tural'ın arasının açılmasına neden oldu.¹²⁷³ Bu durumun Faruk Gürler tarafından Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a bildirilmesi üzerine Sunay, Cemal Tural'ın kendi başına emir verme gibi bir yetkisinin olmadığını söyleyerek tepki gösterdi. Bunun üzerine Silahlı Kuvvetler Birliği'nde toplantılar yeniden başladı.¹²⁷⁴

19 Ocak 1962 tarihinde Genelkurmay başkanı, Genelkurmay Karargâhı'nda, bir toplantı düzenledi. Bu toplantıya Ankara'da bulunan kuvvet komutanları ve kara kuvvetlerinde bulunan okul komutanları da dâhil yetmiş kişi katıldı. Toplantıda ilk konuşmayı yapan genelkurmay başkanı, durumun düzeleceğini fakat ordunun İsmet İnönü'ye destek vermesi gerektiğini belirtti. Jandarma Okulu Komutanı Kur. Alb. Necati Ünsalan, Kur. Alb. Emin Arat ve Kur. Alb. Selçuk Atakan, Genelkurmay Başkanı ile aynı fikirde olmadıklarını beyan ettiler. Sonrasında söz alan Talat Aydemir ise Genelkurmay Başkanı'na hitaben temmuz ayında olayların bu şekilde gelişeceğini ve Güney Kore ile paralel gidildiğini ayrıca ikinci bir darbenin olacağını kendisine söylediğini dile getirdi. Aydemir konuşmasının devamında o sırada Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in, 27 Mayıs darbesinin sonucundan memnun olmayan eski Milli Birlik Komitesi üyeleri Mucip Ataklı, Fikret Kuytak, Emanullah Çelebi, Haydar Tunçkanat, Şükran Özkaya, Ekrem Acuner ve

¹²⁷² Osman Deniz, 21 Ekim Protokolü'nün o dönemde İstihbarat Başkanı Vahit Gürkan'ın çelik kasasında saklandığını bir gün sohbetleri esnasında Gürkan'ın protokolün üçüncü nüshasını çıkardığını bu esnada Gürkan'dan protokolün nüshasını istediğini ve Gürkan'a söylememekle birlikte yok edilme ihtimali düşüncesiyle kendisinde kalmasını istediğini söyler. Gürkan'ın kabul etmesi üzerine belgeyi aldığını ve fotokopisini çektiğini bir gün sonra ise Cemal Tural'ın Vahit Gürkan'dan protokolü istemesi üzerine Vahit Gürkan'ın telaşlı bir şekilde kendisinden protokolü getirmesini istediğini ve sonrasında üç nüsha olan protokolün imha edildiğini söyler. Deniz, ayrıca Cemal Tural hakkında İstanbul Adliyesi'nde açılan hakaret davalarında fotokopisi kendisinde bulunan protokolün Tural'ın örgüt üyesi olduğuna dair kanıt olarak gösterildiğini ifade eder. Deniz, aynı zamanda Cemal Tural'ın İsmet İnönü ile bir bağ kurduğunu ve örgütle ilgisi yokmuş gibi hareket ederek Ordu Komutanı olarak emirler verdiğini iddia eder. Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.35-38.

¹²⁷³ 9 Şubat Protokolü kararlarının alındığı toplantının sonunda toplantıya katılanlara Faruk Güventürk, 1. Ordu Komutanı Cemal Tural hakkında bir karar verilmesini teklif eder. Dündar Seyhan, Güventürk'ün bu teklifi karşısında Cemal Tural'ın imzalanan protokole karşı çıktığı zaman bertaraf edileceğini dile getirir. Seyhan nasıl bertaraf edileceğini ise Faruk Güventürk'e bırakılmasını teklif eder. Bu teklif kabul edilir. Toplantının sonunda Necati Ünsalan ile Faruk Güventürk arasında yapılan sohbet sırasında Ünsalan, Güventürk'e Cemal Tural' a ne yapacağını sorar. Bunun üzerine Faruk Güventürk Cemal Tural hakkında ağır ithamlarda bulunur. Necati Ünsalan'ın Güventürk'ü uyarması üzerine konu kapanır. Ayrıca Cemal Tural 21 Ekim Protokolü'nden imzasını geri çektiği için 9 Şubat toplantısına çağrılmaz. Seyhan, Gölgedeki Adam, s.175-176

¹²⁷⁴ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.38-39.

Refet Aksoyoğlu'nun, Meclis'in çalışmalarından memnun olmayan bazı CHP'lilerin ve bazı intikamcı partilerinin darbe hazırlama ihtimalinin olduğunu iddia etti. Aydemir, ayrıca ordu içerisinde binbaşılar grubu, albaylar grubu, genç ve havacılar grubu gibi gruplaşmaların ortaya çıktığını, seçim sonrası ise kendilerinin ve alt rütbeli genç subayların harekete geçeceğini ve bu hareketi nasıl gerçekleştireceklerini dile getirdi. Aydemir, ilk dört ihtimalin gerçekleşmesi durumunda ülkede ikililik çıkacağını fakat askerin müdahale etmesi halinde ise Silahlı Kuvvetler'in parçalanamayacağını sözlerine ekledi. Genelkurmay Başkanı, Aydemir'in bu sözleri üzerine sert bir üslupla karşı çıktı ve olası bir darbe hareketine karşı olduğunu söyledi.¹²⁷⁵

Toplantıda bulunan Merkez Komutanı Selçuk Atakan ise darbenin hiyerarşik düzene göre yapılmasını uygun bulduklarını, kendilerinin darbe isteyen alt rütbeli genç subayları yatıştırdıklarını, fakat bunun sorumlusu olarak kendilerinin görülmesi halinde istifaya hazır olduklarını söyledi. Atakan'ın bu sözlerine cevap olarak Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, böyle bir şey düşünmediğini söyledi ve hiçbir şekilde kendilerine dokunulmayacağına dair söz verdi.¹²⁷⁶

Bu toplantıdan sonra içlerinde Talat Aydemir'in de bulunduğu albaylar ve birlik komutanları bir araya gelerek ortak bir karar aldılar ve bu kararları iki madde halinde ve yazılı olarak alt kademedeki subaylara duyurdular. Albayların ve birlik komutanlarının aldığı kararlar şu şekilde idi.

- 1- Demokratik rejimde Silahlı Kuvvetler bir şahıs veya zümreyi destekleyemez. Bu hareket, anayasaya aykırıdır. Silahlı Kuvvetler, CHP'yi desteklemeye devam ederse siyasetin içinde kalacak ve muhalefet tarafından yıpratılacaktır.
- 2- İnönü ve CHP'den başkasına iktidarın verilmesinin memleketi anarşiye götüreceği, kumandanlarca kabul ediliyorsa, hiçbir şahıs ve zümre menfaatine olmamak ve Atatürk ilkelerini esas alan bir düşünce etrafında plan yapmak şartıyla ancak iktidara el konulabilir.¹²⁷⁷

¹²⁷⁵ Talat Aydemir, kendisinin ve alt rütbeli subayların yapacağı ihtilali iki şekilde gerçekleştireceğini söyledi. Birinci ihtimale göre Genelkurmay Başkanı ve darbeyi gerçekleştirecek genç subaylarla birlikte siyasi parti liderlerinden ve kabine üyelerinden puan hesabına göre hazırlanacak bir Seçim Kanunu çıkarması istenecek ve bu kanun çıktıktan sonra Meclis kapatılacak ve yeni bir Meclis açılacak. Bu şekilde orduyu ve aydın kesimi memnun edecek bir parlamento oluşturulacak ayrıca ülkenin kalkınması için gerekli tedbirler alınacak. İç huzur sağlandıktan sonra ise normal seçim sistemine geçilecek böylece ordunun dağılması engellenmiş olacaktı. İkinci ihtimale göre ise Meclis kendisine verilen muhtıra ile kapatılmazsa ordu harekete geçecek ve Meclis bu şekilde kapatılacaktı. Aydemir, Hatıratım, s.84-87.

¹²⁷⁶ Talat Aydemir, Hatıratım s.96.

¹²⁷⁷ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.167, İsen, Geliyorum Diyen İhtilal, s.42-43.

Silahlı Kuvvetler Birliği kendi aralarında bu kararları alırken İsmet İnönü, AP-CHP koalisyonunu kurduktan sonra ordunun durumunu görmek ve nabzını yoklamak üzere İstanbul'a bir seyahat düzenledi. Aslında İsmet İnönü'nün asıl amacı 27 Mayıs darbesi sonrasında kurulan rejimin, askeri alanda da yerleşmesini sağlamak ayrıca özel sektöre güven vermektir.¹²⁷⁸ İnönü bu seyahatinde sırayla Kuzey Saha Deniz Komutanlığı'nı, 66. Tümen Karargâhı'nı, bu tümene bağlı 53. Piyade Alayı'nı ve Harp Akademileri Komutanlığı'nı ziyaret ederek askeri teftişte bulundu. 66. Tümen Komutanlığı'nda subaylara hitaben bir konuşma yaptı ve 66. Tümen defterine memnuniyetini dile getiren bir not yazdı.¹²⁷⁹

İnönü sonrasında ise Belediye Sarayı'nda bir konuşma yaptı. İnönü bu konuşmasında *“açık konuşacağım bir yandan yarın ikinci bir ihtilal olacağı rüzgârı, bir yandan 27 Mayıs'ın intikamı alınmaya çalışılıyor havası estiriliyor. Şimdi size kesin olarak söylüyorum. Sizin huzurunuzda bütün dünyaya ilan ediyorum. İki ihtimalin ikisi de varit değildir. Bu hava tamamıyla yersiz ve suni bir havadır. Türk Silahlı Kuvvetleri görevlerinin memleketin dış ve iç güveninin korunması olduğunu tamamıyla müdrik halde. Yüksek komutanlarının emrinde itaatli bir unsur olarak çalışıyor. Endişe edilen her istikamette bir teşebbüsü o anda bertaraf etmeye hükümet muktedirir.”*¹²⁸⁰ dedi.

İsmet İnönü, bu konuşmayı yaparken aslında hava hiç de kendisinin dediği gibi suni değildi. İstanbul ile Ankara arası mekik dokuyan Silahlı Kuvvetler Birliği üyeleri amaçlarını gerçekleştirmek için çare olarak gördükleri müdahalenin planlarına kafa yormakta ve memnun olmadıkları gidişata çözüm bulma arayışı içindeydiler.

İsmet İnönü, İstanbul seyahatini tamamladıktan ve Ankaya geldikten sonra Harp Akademisi'ni ziyaret etme kararı aldı. Harp Akademisi Komutanı Talat Aydemir, İnönü'nün geleceğini önceden haber aldığı için kendine göre hazırlıklar yapmaya başladı. İsmet İnönü Akademi'ye geldiği zaman İnönü'yü, kendisi karşıladı. İnönü, burada kıtayı teftiş ettiği esnada Malatyalı bir Akademi öğrencisi İnönü'yü karşısında görünce önünde bayıldı. Bu durum İnönü'nün kafasında bazı şüpheler uyandırdı.

¹²⁷⁸ **Hürriyet**, 29 Ocak 1962, s.1-5, Aytekin, İhtilal Çıkmazı, s.176.

¹²⁷⁹ **Hürriyet**, 1 Şubat 1962, s.1-5.

¹²⁸⁰ **Hürriyet**, 2 Şubat 1962, s.1-5, İsmet İnönü bu beyanatında endişe edilen her yönden bir hareketi hükümetin o anda önleyeceğini söylemesi ve her yönden ifadesini kullanırken ordudan bahsetmemesine rağmen ordu mensupları İnönü'nün bu ifadesinde orduyu kastettiği ve orduya meydan okuduğu şeklinde yorumlamışlar dolayısıyla tepki göstermişlerdir. 22 Şubat olayından sonra İsmet İnönü bu konuşmasının orduyu tahrik ettiğini anlamış ve *“politikacının cakası orduyu kızdırmıştır.”* Şeklinde yorumlamıştır. Aytekin, İhtilal Çıkmazı, s.176.

İnönü, okulu gezdiği sırada hiçbir öğrenci ile karşılaşmadı. Dahası yemeğini öğrencilerle yemek istedi, fakat yemekte yalnızca okul komutanı ve karargâhı bulundu. İnönü öğrencilerin nerede olduğunu sorduğunda ise tatbikatta oldukları cevabını aldı. Arkasından pencereden dışarı baktığı esnada öğrencilerin avluya çıktığını gördü ve öğrencilerin ne yaptığını sordu. Bu sefer ise talime çıktıkları cevabını aldı. İnönü, bütün bu gördüklerinden ve kendisine yapılan muameleden memnun kalmadı. Harp Akademisi'nden ayrılırken Aydemir'in, tören kıtasının çıkacağını söylemesine karşılık *"sen onu bırak, ben göreceğimi gördüm"* cevabını verdi ve Akademi'den ayrıldı.¹²⁸¹

6.6. 9 Şubat Protokolü

Türk Silahlı Kuvvetler Birliği'nin, beraberliğinin sağlanması için 9 Şubat 1962 tarihinde Balmumcu'da Jandarma Kışlası içinde bulunan Köşkte İstanbul Valisi Refik Tulga'nın başkanlığında bir toplantı yapıldı. Toplantıya general, amiral, albay ve küçük rütbeli subaylar olmak üzere toplamda elli yedi kişi katıldı. Toplantıya Ankara grubunu temsilen Jandarma Okulu Komutanı Kur. Alb. Necati Ünsalan, Merkez Komutanı Kur. Alb. Selçuk Atakan, Dz. Mühendis Alb. Galip Gültekin, Tnk. Bnb. Topçuer ve Dündar Seyhan katıldı. Toplantıda ilk sözü Dündar Seyhan aldı. Seyhan, 27 Mayıs darbesinin yapılmasındaki asıl amaçları ve darbenin amacına ulaşamaması sonucu ortaya çıkan genel durumun, ülkeyi huzursuzluğa sürüklediğini söyledi. Seyhan, ayrıca ülkenin, bu huzursuz durumdan kurtulması ve refaha ulaşması için Silahlı Kuvvetler Birliği'nin iktidarı ele alması gerektiğini, dolayısıyla müdahale bulunmanın şart olduğunu ve müdahalenin Silahlı Kuvvetler Birliği'nin hiyerarşik durumu göz önüne alınarak ve kuvvetler arasında iş birliği sağlanarak yapılmasının şart olduğunu dile getirdi.

Dündar Seyhan'dan sonra 15. Kolordu Komutanı adına toplantıya katılan Kur. Alb. Nihat Arslantürk, Talat Aydemir'in, birlikleri kendine bağlamaya çalıştığından bahsederek Aydemir hakkındaki memnuniyetsizliğini dile getirdi. Bunun üzerine Kur. Alb. Necati Ünsalan söz aldı ve Talat Aydemir'in hareketini onaylamadığını fakat önem arz edecek nitelikte olmadığını, durumu kendisine açıkladığını dile getirdi.¹²⁸² Ünsalan, ayrıca Hava Kuvvetleri'nin temsilcileri olan Mucip Ataklı ve Halim Menteş ile sürekli irtibat halinde olduğunu ve onların seçim sonrasında gelişen olaylardan tedirgin olduğunu söyledi. Ünsalan, konuşmasının devamında Hava Kuvvetleri'nin, İsmet

¹²⁸¹ Altuğ, Olaylar Belgeler, s.282-283.

¹²⁸² Seyhan, Gölgedeki Adam, s.173-174.

İnönü'ye karşı bir sempati beslediklerini, fakat toplantıda kesin olarak alınacak kararları destekleyebileceklerini, ayrıca İstanbul örgütünün de Hava Kuvvetleri ile irtibata geçmeleri gerektiğini ifade etti.¹²⁸³

Necati Ünsalan'dan sonra Kur. Alb. Selçuk Atakan bir konuşma yaptı. Atakan, Necati Ünsalan'ın ifade ettiği sözlerin tam tersi olarak Hava Kuvvetleri'nin bir müdahaleden yana olmadığını ve bu konuda onları ikna etmenin çok zor olduğunu ayrıca kuvvetler arasında ortak bir fikir ve hareket birliği olmadan müdahale kararı almanın yanlış bir karar olduğunu söyledi.

Son sözü alan Osman Deniz ise kendisi ve Genelkurmay İstihbarat Başkanı General Refik Kurttekin'den oluşan bir planlama gurubunun kurulmasını teklif etti. Bu teklife ilk itiraz Harp Akademileri Kurmay Başkanı Kur. Alb. Emin Aytekin'den geldi. Aytekin, gerekçe olarak planlama yetkisinin belli bir karargâha değil, Silahlı Kuvvetler Teşkilatı'na verilmesi gerektiğini gösterdi. Aytekin'in bu itirazı karşısında söz alan Dündar Seyhan, teşkilatın Başkomutanlığa bağlı olmasından dolayı planın, Başkomutanlık karargâhında hazırlanmasının zorunlu olduğunu ayrıca planın teşkilat mensupları tarafından hazırlanacağını bu nedenle de planda, teşkilatın görüşlerinin alınmasının önemli olduğunu söyledi. Toplantıya katılanların konuşmalarının ardından, toplantının sonunda General Tulga tarafından müdahalenin yapılması veya yapılmaması konusunda oylama yapılması teklif edildi. Yapılan oylamada 54 subaydan 37 si protokolü onayladı. 17 si ise kararsız olduklarını fakat çoğunluğun kararına uyacaklarını ifade etti.¹²⁸⁴ Böylece çoğunluğun kararıyla müdahale yapılmasına karar verildi ve¹²⁸⁵ bu kararın ardından bir komisyon oluşturuldu. Osman Deniz tarafından üç nüsha halinde yazılan 9 Şubat Protokolü olarak adlandırılan kararlar şunlardı.

- 1- Korgeneral Refik Tulga Ankara'ya giderek Hava Kuvvetleri Komutanı ile temas edecektir.
- 2- Planlar 10 Şubat 1962 günü İzmit'te Ankara'nın mümessili ile birlikte koordine edilerek protokole bağlanacaktır.
- 3- Harekât için hiyerarşik sistem kabul edilmiştir. Fakat her türlü teşebbüs yapıldıktan sonra Silahlı Kuvvetler Birliği ekseriyetinin kararı kati ise bu kararı tatbik edecek en kıdemli kumandanın emri ile karar tatbik mevkiine konacaktır.

¹²⁸³ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.61.

¹²⁸⁴ M. Emin Aytekin 54 subayın da imzaladığını ifade eder. Aytekin, İhtilal Çıkmazı, s.187, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.312.

¹²⁸⁵ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.174-175.

- 4- Silahlı Kuvvetler bir bütündür. Her karara müşterek varılacaktır.
- 5- Kararın zamanı Silahlı Kuvvetler Kumandanlığı'na emredilecektir. Bu husus İstanbul'daki Kumandanlar tarafından temin edilecektir. Harekât 28 Şubat'ı geçmeyecektir.

Dokuz Şubat Protokolü'nü imzalayan isimler ise şunlardı.

Korg. Refik Tulga, Tümğ. Fikret Esen, Tümğ. Refet Üngenalp, Tüma. Bahattin Özülker, Tuğg. Faruk Gürler, Tuğg. Faruk Güventürk, Tuğa. İsmail Sarıköy, Tuğa. Celal Eyicioğlu, Tuğa. Kemal Kayacan, Tuğg. Zeki İlter, Kur. Alb. Necati Ünsalan, Kur. Alb. Ferit Erdoğan, Kur. Alb. Selçuk Atakan, Kur. Alb. Dündar Seyhan, Kur. Alb. Namık Kemal Ersun, Kur. Alb. Behçet Özdemir, Kur. Alb. Vahit Gürkan, Kur. Alb. Emin Aytekin, Kur. Alb. Doğan Özgöçmen, Kur. Alb. Burhan Hunoğlu, Kur. Alb. Necati İşcan, Top. Alb. Celal Baykam, Kur. Alb. Turan Çağlar, Kur. Alb. Fikret Gökmar, Hava Kur. Alb. Emin Alpkaya, Alb. Rifat Erenulu, Alb. Zarf Çetindağ, Alb. Nihat Aslantürk, Alb. Recai Baturalp, Kur. Alb. Vecihi Akın, Kur. Alb. Mehmet Bora, Deniz Kur. Alb. Bülent Tarkan, Kur. Alb. Bedrettin Demirel, Alb. Halim Kural, Kur. Alb. Cemal Öcal, Kur. Alb. Necati Özan, Alb. Sadeddin Çakır, Yarb. Ahmet Gerçeç, Yarb. Osman Deniz.¹²⁸⁶

9 Şubat Protokolü'nün Ankara grubuna imzalatmak üzere bir nüshası Dündar Seyhan'a diğerk iki nüsha ise Faruk Gürler'e teslim edildi. 10 Şubat 1962 tarihinde içlerinde Kur. Alb. Ferit Erdoğan, Kur. Alb. Vecihi Akın, Deniz Kur. Alb. Zarf Çetindağ ve Alb. Dündar Seyhan'ın bulunduğuş İstanbul ve Ankara grubunun temsilcileri İzmit'te bulunan 15. Kolordu Komutanı Fikret Esen'e hazırlanan plan hakkında bilgi verdi ve sonrasında askeri müdahalenin yapılmasından sonraki durum hakkında bir de ek protokol imzalandı.

İki nüsha halinde hazırlanan bu protokolde ise şu kararlar alındı.

Güvenlik Konseyi adı altında asker ve sivillerden oluşacak yirmi beş kişilik bir heyet kurulacak ve bu heyet yasama görevini üstlenecek. Genelkurmay Başkanı ve dört kuvvet komutanı konseyin esas üyesi olacak. Meclis kurulacak ve hükümet güvenlik konseyi tarafından belirlenecek kişilerden oluşacak. 27 Mayıs darbesinin gerçekleştiremediğı reformların yapılabilmesi için gerekli tedbirler alınacak. Eski Milli

¹²⁸⁶ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.315, Dündar Seyhan 9 Şubat protokolünün üç maddeden oluştuğunu söyler. Bu üç maddeler ise şunlardır. 1- Türk Silahlı Kuvvetler Birliğı, hiyerarşik nizama uygun olarak, iktidara el koyacaktır. 2- harekât için Hava Kuvvetlerinin muvaffakiyetini almak şarttır. 3- harekât, 28 Şubat'a kadar olan müddet içinde icra edilecektir. Seyhan, Gölgedeki Adam, s.175.

Birlik Komitesi üyeleri otuz yedi kişi olarak kabul edilecek ve seçilenler Milli Meclis'te görev alabilecek. EMİNSU'lardan inkılâp hareketinin kilit noktalarında faydalanılacak ve ulusal antlaşmalarda değişikliği gidilmeyecektir.

Bu ek protokol ve 9 Şubat Protokolü Ankara'da 28. Tümen Komutanı hariç Jandarma Genel Komutanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı, Kara kuvvetleri Komutanı ve Kurmay Başkanı tarafından imzalandı. Hava Kuvvetleri askeri müdahale konusunda çekimser kaldı. Talat Aydemir'e göre Hava Kuvvetleri, CHP'nin iktidara gelmesi taraftarıydı. Ancak Hava Kuvvetleri'nin endişesi askeri müdahalenin gerçekleşmesi durumunda, 14 lerin yurda dönmesi ve Hava Kuvvetleri'ne müdahalede bulunmalarıydı. Dolayısıyla bu endişe Hava Kuvvetleri'nin askeri müdahaleye taraftar olmasına engel oluyordu.¹²⁸⁷

9 Şubat Protokolü de 21 Ekim Protokolü gibi Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve İsmet İnönü tarafından duyuldu¹²⁸⁸ bu durum karşısında İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve İrfan Tansel ile görüştü ve orduyu darbeye sürükleyen askerlerin cezalandırılmasını ayrıca bu subayların kilit noktalardan uzaklaştırılmasını istedi. Cevdet Sunay ise İsmet İnönü'nün bu isteğinin ancak geniş bir zaman içinde gerçekleşebileceğini söyledi.

Genelkurmay Başkanı, Ankara'da 18 Şubat 1962 tarihinde İstanbul'da bulunan 1. Orduya bağlı Kolordu Komutanlarını, İstanbul Valisi Refik Tulga'yı, Harp Akademileri Komutanı Tuğg. Faruk Güventürk'ü ve Harp Filosu Komutanı Ankara'ya çağırarak bu komutanlarla yedi saat süren bir toplantı yaptı. Fakat komutanlar, bu toplantıya katılmadan önce kendi aralarında bir ön toplantı yaptılar. Bu toplantıya albaylar cuntasından Talat Aydemir, Dündar Seyhan, Necati Ünsalan ve Selçuk Atakan, İstanbul'dan ise Korg. Refik Tulga, Tuğg. Faruk Güventürk, 5. Kolordu Komutanı Gen. Refet Ülgenalp ve Silahlı Kuvvetler Birliği Genel Sekreteri Faruk Gürler katıldı. Bu toplantıda Talat Aydemir, generallere 21 Ekim Protokolü'nde olduğu gibi caymamalarını tembihledi. Faruk Gürler ise Aydemir'in bu sözüne karşılık emeklilik dilekçesini ve rütbelerini ceplerine koyarak geldiklerini cevabını verdi.

¹²⁸⁷ Talat Aydemir, Hatıratım, s.94-95, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.314.

¹²⁸⁸ Osman Deniz, Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'a bu protokolü ihbar edenin Kuzey Saha Deniz Komutanı ve aynı zamanda örgüt üyesi olan Bahattin Özülker olduğunu söyler. Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s. 63, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.314

Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan toplantıda ise albaylar, Silahlı Kuvvetler'in bir karar aldığını ve askeri müdahalenin yapılacağını söylediler. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ise artık seçimlerin yapıldığını, İsmet İnönü başkanlığında bir hükümetin kurulduğunu, kendisinin İsmet İnönü'ye herhangi bir askeri müdahalenin olmayacağına dair söz verdiğini ifade etti ve protokolü imzalamadı.¹²⁸⁹

Sıtkı Ulay, Cevdet Sunay'ın kendisine yeni bir darbe ve müdahale konusunda *“benim ölüm üzerinden geçilmedikçe İnönü'ye karşı ve İnönü'ye rağmen bir hareketi tatbika koydurmam.”* Deddiğini söyler.¹²⁹⁰ Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın 9 Şubat Protokolü'nü imzalamaması ve bu protokole imza atanlardan vazgeçmelerini istemesi üzerine ilk vazgeçenlerin biri 66. Tümen Komutanı Faruk Güventürk oldu. Faruk Güventürk vazgeçmesine gerekçe olarak darbeye karşı olduğunu ve İsmet İnönü'nün de ihtilale karşı olmasından dolayı Cevdet Sunay'ın darbe hareketine onay vermediğini gösterdi.

Faruk Güventürk'ün bu kararından sonra İstanbul örgütü de bir toplantı yaptı. Bu toplantıda örgüt üyeleri, Genelkurmay Başkanı, protokole onay vermediği ve durumdan İsmet İnönü haberdar olduğu için protokolün uygulanmasından oybirliğiyle vazgeçme kararı aldı. Böylelikle İstanbul örgütü için 21 Ekim Protokolü gibi 9 Şubat Protokolü de kâğıt üzerinde kalmaktan öteye geçemedi. Bu durumda Ankara örgütü yalnız kaldı ve bundan sonraki gelişmeleri tek başına üstlendi.¹²⁹¹

Mehmet Emin Aytekin, 9 Şubat Protokolü'nü, 21 Ekim Protokolü'nden çok farklı bulmakla birlikte, bu protokolü tahrirler ve tertipler protokolü olarak değerlendirmektedir ve Aytekin'e göre yasal yollardan parlamento kurulmasına rağmen 9 Şubat Protokolünün ortaya çıkmasındaki sebepler şunlardır. 21 Ekim Protokolü 9 Şubat Protokolü'ne bir temel oluşturmuştur ve 21 Ekim Protokolü ile orduda ortaya çıkan eğilim gelenek haline gelmiştir. Darbe sonrası parlamenter faaliyetlerin 27 Mayıs ilkelerini yok edecek bir güce sahip olduğunu göstermesi, 27 Mayıs darbesi öncesi dönemin yeniden getirilmesi ve canlandırılması şeklinde değerlendirilmiş ve orduyu, 27 Mayıs darbesini yapanlara karşı 27 Mayıs'ı koruma yönünde harekete geçirmesini zorunlu kılmıştır. Genel siyasi atmosferdeki kışkırtmalara ilave olarak yürütme organının yetkilerinin sınırlı oluşu ve Başbakan İsmet İnönü'nün şahsi tahrirleri ordunun yasal anlayışını zedelemiştir. Ordunun

¹²⁸⁹ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, 63, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.314-315.

¹²⁹⁰ Ulay, Harbiye Silah Başına, s.208.

¹²⁹¹ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.64-70.

içerisindeki huzursuzluklar, ordu içi guruplaşmalar, kışkırtmalar ve kıt'a kaydırmaları ordu geleneğini ve ordu disiplinini yıkarak 9 Şubat kararının alınmasına neden olan bir anarşi aracı yaratmıştır ve orduda İsmet İnönü'nün Türkiye'yi kurtarmada yeterli yeteneğe sahip olmadığı inancı ortaya çıkmıştır.¹²⁹²

6.7. 22 Şubat Olayı

Alb. Talat Aydemir, 27 Mayıs darbesi öncesinde gizli bir komite kurmuş 9 Subay olayından sonra ise diğer gizli darbe komiteleri içinde yer almış aktif bir subaydı. Fakat 27 Mayıs darbesi gerçekleşmeden önce Kore'ye tayini çıktı ve 11 Temmuz 1959 da Kore'de göreve başladı. Dolayısıyla bu darbenin içinde yer alamadı ve darbenin yapıldığı haberini Kore'de iken aldı. 8 Ağustos 1960 tarihinde ise Kore'deki görevini tamamlayarak Türkiye'ye geri döndü ve Milli Birlik Komitesi tarafından Harp Okulu Komutanı olarak atandı.¹²⁹³ Aslında Komite içerisinde Talat Aydemir'in Harp Okulu'na atanmasına karşı olan şahıslarda bulunmaktaydı. Örneğin Şükran Özkaya, Aydemir'in Harp Okulu'na atanacağı haberini duyunca bu atamayı yapan Osman Köksal ve Sezai Okan'a ordu içerisinde Aydemir'den daha kıdemli subayların alt kademelerde görev yaptığını, Aydemir'in Harp Okulu'na atanması karşısında bu subayların komiteye karşı tavır alacağını, ayrıca Aydemir'in komite üyesi olmamasından dolayı şahsi davranarak hatalar yapabileceğini dahası Gürsel'in ve Madanoğlu'nun Aydemir'e karşı güvenin olmadığını söyler. Özkaya, Aydemir'e karşı olan vefa borçlarını ise kendisine yurt dışında bir görev vererek yerine getirilmesini önerir fakat Özkaya'nın bu sözleri ve tavsiyesi Köksal ve Okan tarafından kabul görülmez.¹²⁹⁴

Sadi Koçaş, Aydemir'in Milli Birlik Komitesi içerisinde yer almadığı için kırılgan olduğunu söyler ve Aydemir ile karşılaştığında Aydemir'e kendilerinin 27 Mayıs darbesini yıllarca memleketi ekonomik bakımdan peşişan eden, siyasi bakımdanda da birbirine düşman iki grup haline getiren Atatürk ilkelerinden ödünler veren bir yönetimden kurtarmak ve bir dikta yönetimine olanak vermemek için yaptıklarını fakat darbenin yapılışında bulunamadıklarını lakin bunun bir öneminin olmadığını kendisini general olmadığı halde Harp Okulu Komutanlığı görevinin verildiğini söylediğini ifade eder. Aydemir'in ise kendisine cevaben Komite üyelerini kastederek *“iyi ama hangisine güvenebiliriz bunların. Hangisinde liderlik niteliği var bunların? Hangisini tanıyorsun.*

¹²⁹² Aytekin, İhtilal Çıkmazı, s.187-188.

¹²⁹³ Talat Aydemir, Hatıratım, s.43- 59.

¹²⁹⁴ Özkaya, Adım Adım 27 Mayıs, s.311-312.

Hepsini ben yönettim bu konuda yıllarca hayatımda en büyük hatam şu Kore'ye gitmemdir bu işin başında ben bulunmalıydım yapamazlar bu işi. Görüyorsunuz yapamıyorlar” dediğini söyler.

Koçaş, Aydemir'in bu cevabı karşısında ise kendisinin Kore'ye gitmesinin iyi olduğunu gitmemiş dahi olsa darbe komitesine alınmayacağını, ayrıca kendisini Kore'ye gönderenin de bu komite olduğunu söylediğini dile getirir. Koçaş dahası Aydemir'in albay rütbesinde olmasına rağmen Harp Okulu komutanlığı'nı beğenmeyerek “*Harp Okulu pasif bir görev ben ne yapacağım burada? Ben fiilen yönetimin başında olursam yararlı olabilirim*” dediğini söyler.¹²⁹⁵

Talat Aydemir, Milli Birlik Komitesi'nin içerisinde yer almadı ve bunu da hiçbir zaman unutmadı. Dahası Komite ile hiçbir zaman samimi bir ilişki içinde olmadı. 15 Ekim seçimlerinden sonra ise CHP ve AP koalisyonun kurulmasından memnun kalmadı. Çünkü Aydemir'e göre İsmet İnönü ülke sorunlarını çözemezdi, AP ise intikam alma duygusu içerisindeydi ve bu nedenle AP'ye güvenilmezdi bu durumda müdahale şart idi.¹²⁹⁶

Genel anlamda ise Talat Aydemir'e göre 22 Şubat ayaklanmasının başlıca sebepleri şunlardı.

- 1- 27 Mayıs ihtilalinin hedefine ulaşamamış olması.
- 2- 27 Mayıs 1960'tan önceki durumda olduğu gibi halkın iki guruba ayrılmış olması ve Milli Birlik ruhunun yaratılamamış olması.
- 3- Parlamento içinde bir kısım siyasilerin maksatlı tutumları ile Silahlı Kuvvetlerin halk ile karşı karşıya getirilmiş olması.
- 4- Seçim sonrası, siyasi ortamda istikrarlı ve dinamik bir hükümetin kurulamayışı yüzünden ülkenin asıl temel davası olan reformların ele alınmayışı.¹²⁹⁷

22 Şubat öncesi ilk dört gün şu şekilde yaşandı.

6.7.1. 19 Şubat 1962 Günü Yaşanan Gelişmeler

18 Şubat 1962 tarihinde Genelkurmay Başkanı'nın Ankara'da Kuvvet, Ordu ve Kolordu komutanlarıyla yaptığı toplantıda herhangi bir müdahaleye taraftar olmadığını dile getirmesinin ardından aynı tarihte Harp Okulu'nda Birlik Komutanlarının katıldığı bir

¹²⁹⁵ Sadi Koçaş, Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar, Cilt:2, İstanbul, 1977, s.760-763.

¹²⁹⁶ Erkanlı, Askeri Demokrasi, s.101.

¹²⁹⁷ Yeşim Demir, “Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt:5, Sayı:13, Yıl: 2006, s.161-162, **Hürriyet, Son Havadis**, 22 Haziran 1962, s.1-5.

toplantı yapıldı. Toplantıda Alb Necati Ünsalan Komutanlara derhal toplantının akşamı harekete geçilmesini aksi takdirde bu duruma kesin bir şekilde son verilmesini teklif etti. Bu teklifi toplantıya katılardan bazıları olumlu karşılarken Alb Selçuk Atakan Hava Kuvvetleri Komutanı ile herhangi bir uzlaşma sağlanamadığını dolayısıyla müdahalenin yapılamayacağı görüşünü savundu. Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, Harp Okulunun derhal harekete geçmek için hazır olmadığını, Harp Okulu Alay Komutanı Alb. Turgut Alpagut ise Harbiye'nin çok kısa bir sürede hazır hale gelebileceğini ve harekete geçilebileceğini söyledi. 19 Şubat 1962 tarihinde Genelkurmay Başkanlığında tekrar bir toplantı daha yapıldı. Toplantıya Kuvvet Komutanları, jandarma genel komutanı, Alb. Necati Ünsalan, Merkez Komutanı Selçuk Atakan, Alb Talat Aydemir, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür ve Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk katıldı. Toplantıda Alb Necati Ünsalan tek başına hareket etmenin mümkün olmadığını ancak siyasi liderlerin tutumunun kışkırtıcı, amacının ise Silahlı Kuvvetler Birliği mensuplarını ortadan kaldırmak olduğunu bunun için de her çareye başvurdıklarını dile getirdi. Dahası Alb Selçuk Atakan emekli edilmeye veya istifa etmeye hazır olduklarını sözlerine ekledi.

Alb. Talat Aydemir de yine arkadaşları ile aynı görüşte olduğunu ifade etti. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay bu sözler karşısında “*evlatlarım beni bırakıp nereye gidiyorsunuz? Ben bugüne kadar bütün icraatımı sizlere güvenerek yaptım. Size şeref sözü veriyorum, cesedim sokaklarda çiğnenmedikçe kılınıza kimse dokunmayacaktır.*” dedi. Toplantının sonunda komutanların haberi olmadan herhangi bir harekete geçilmeyeceğine dair kesin karar alındı. Toplantıdan sonra albayların bu kararlı tutumu karşısında İsmet İnönü durumdan haberdar edildi. Bunun üzerine bu cuntayı etkisiz hale getirmek için 21 Şubat gecesi Hava Kuvvetlerini alarma geçirerek cuntanın liderlerini etkisiz hale getirmeye ve yerlerine yeni komutanların atanmasına karar verildi.¹²⁹⁸

Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, 19 Şubat'ı 20 Şubat'a bağlayan gece ABD Büyükelçiliği Barneds'in evine konuk oldu. Aynı evde ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Talbott, Kasım Gülek, Yeni Türkiye Partisi'nden Hikmet Belbez ve Metin Toker bulunmaktaydı. Talbott bu dönemde sivil idarenin bir darbeye devrilip devrilmeyeceğini araştırmak için Türkiye'de bulunmaktaydı. Ama asıl amacı darbe sonrası kurulacak olan

¹²⁹⁸ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.180-183, Talat Aydemir, Hatıratım, s.96, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.324-325.

askeri hükümetin ülkesiyle nasıl bir ilişki kuracağını ve nasıl bir yol izleyeceğini öğrenmekti.¹²⁹⁹

6.7.2. 20 Şubat 1962 Günü Yaşanan Gelişmeler

20 Şubat'ı 21 Şubat'a bağlayan gece Ankara Merkez Komutanlığı'nda bulunan Alb Selçuk Atakan'a Hava Kuvvetleri'nin harekete geçtiğine dair bir haber geldi. Bu haber üzerine Atakan, haberin doğru olup olmadığını araştırmaya başladığı esnada İstanbul'da bulunan 15. Kolordu Komutanı Fikret Esen Alb. Talat Aydemir ile irtibata geçti. Fikret Esen, Ankara'da harekete geçildiğine dair haber aldığını kendi kendilerine iş yapmamalarını, bu işin İstanbul ile bağlantılı yapılacağını ve kendilerinin Kasımpaşa'da Deniz Kuvvetleri Komutanı, Hava Kuvvetleri Komutanı ve diğer komutanlarla toplantı yaptıklarını söyledi. Aydemir ise Fikret Esen'e bunun doğru olmadığını komutanların izni olmadan böyle bir müdahalenin gerçekleşmeyeceğini ifade etti. Yine buna benzer bir konuşma Harp Akademileri Kurmay Başkanı Alb. M. Emin Aytekin ve Talat Aydemir arasında geçti. Bu konuşmaların hemen ardından 229. Piyade alayından Yüzbaşı Süleyman isimli bir subay Alb. Talat Aydemir'e Kara Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri ve Deniz Kuvvetleri Komutanları'nın birlikte alaya geldiklerini, alayı kontrol ettiklerini kendilerinin ise harekete geçip geçmeyeceğini sorması üzerine Alb. Talat Aydemir buna gerek olmadığını söyledi ve haberin doğru olup olmadığını anlamak için ise Merkez Komutanı Selçuk Atakan'ı aradı. Atakan haberin doğru olduğunu ve durumu soruşturduklarını söyledi. Bu esnada odaya giren tank yüzbaşısı *"sarıldınız emirlerinizi bekliyoruz."* dedi. Bunun hemen ardından, Tank Taburu nöbetçi subayı telefonla *"albayım sarıldınız genelkurmay başkanı sizi gözaltına alıyor, emriniz?"* dedi. Bunun üzerine Merkez Komutanı Selçuk Atakan, derhal harekete geçmelerini söyledi. Bu esnada Selçuk Atakan'ın yanında bulunan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay durumu teftiş etmek ve olaya müdahale etmek üzere Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na gitmek için Selçuk Atakan'ın yanından ayrıldı.¹³⁰⁰

Bu arada Alb Necati Ünsalan, Alb Halim Menteş tarafından Hava Kuvvetleri Karargâhına çağrıldı. Karargâhta bulunan Milli Birlik Komitesi üyelerinden olan General Mucip Ataklı, Alb. Haydar Tunçkanat ve Alb. Ekrem Acuner, Necati Ünsalan'a, ihtilale mi kalkıştınız şeklinde bir soru yöneltti. Fakat Necati Ünsalan Ankara'da böyle bir şeyin

¹²⁹⁹ Arcayürek, Darbeler, s.71-72.

¹³⁰⁰ Talat Aydemir, Hatıratım, s.98, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.326-327.

mümkün olmadığını söyledi.¹³⁰¹ Sonrasında Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat resmi elbiseli olarak, Ekrem Acuner ise sivil kıyafetle Meclis'e geldi ve Meclis Muhafız Taburu'nun nöbetçi subayı olan Hava Üsteğmeni'ne Harp Okulu'nun Meclis'i kuşattığını söyledi ve derhal alarma geçmelerini istedi.¹³⁰² Meclis Muhafız Taburu'nun, havacılar tarafından harekete geçmelerinin ardından Tank Taburu, ardından 229. Piyade Alayı ve Süvari Grubu da alarma geçti. Bu arada Hv. Alb. Fevzi Arsin, Necati Ünsalan'a, Tank Taburu'nun harekete geçtiğini, Ankara'ya doğru hareket ettiğini söyledi. Bunun üzerine Necati Ünsalan Ankara'ya doğru ilerleyen Tank Taburu'na ulaştı. Tank Tabur Komutanı Yrb. Haldun Doran, Hava Kuvvetleri'nin alarma geçtiğini, subay ve astsubayların toplandığını ayrıca komutanların tutuklandığını haber aldıklarını söyledi. Ünsalan ise bunun doğru olmadığını ve tabura dönmelerini istedi.

Tank Taburu'nun harekete geçtiği haberi Alb. Talat Aydemir'e de ulaştı. Aydemir Kur. Bnb. Bahtiyar Yalta'yı hareketi önlemesi için görevlendirdi. Alb Necati Ünsalan, Tank Taburunun hareketini önledikten sonra tekrar Hava Kuvvetleri Karargâhı'na döndü ve herhangi bir darbe girişiminin olmadığını bir komplo hazırlandığını anlattı. Aynı şekilde durumu Genelkurmay başkanına da açıkladı.¹³⁰³

Bu arada havacılar, Cevdet Sunay'a Kara Kuvvetleri'nin saat 3'te harekete geçeceklerini söylediklerini ve haklı çıktıklarını söyledi. Bunun üzerine Cevdet Sunay, Muhittin Önür, Hüsnü Özkan ve Turgut Özel'den oluşan Kumanda Heyeti olay yerine geldi. Fakat kıtalar yanlışlığı anladıkları ve alarmı terk etmekte oldukları için ayaktaydılar. Bu durum heyet tarafından Kara Kuvvetleri'nin harekete geçtiği şeklinde anlaşıldı. Genelkurmay İkinci Başkanı Memduh Tağmaç ise Harp Okulu'na geldi ve öğrencilerin uyku halinde olduğunu gördü ve geri döndü. Aynı şekilde kumanda heyeti de Harp Okulu'nun nizamiye kapısına kadar gelip Harp Okulu'nun durumundan emin olduktan sonra tank taburuna gitti. Cevdet Sunay Tank Taburuna neden harekete geçtiklerini sordu. Tank Taburu Komutanı Haldun Doran ise *"albaylarımızı ve generallerimizi havacılar merkez komutanlığında tutukladılar. Sizleri kurtarmaya geliyorduk paşam..."* cevabını verdi. Sunay ise büyük bir şaşkınlıkla *"otur oğlum"* dedi ve böylelikle olay sona erdi.¹³⁰⁴

Talat Aydemir'e göre bu olayı planlayanlar şunlardı. Hava Kuvvetleri Alb. Halim Menteş, Alb. Fevzi Arsin, Hava Kurmay Başkanı General Hüsnü Özkan, Bnb. Avni Güler,

¹³⁰¹ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.184.

¹³⁰² Talat Aydemir, Hatıratım, s.100.

¹³⁰³ Seyhan, Gölgedeki Adam, s.184-185.

¹³⁰⁴ Talat Aydemir, Hatıratım, s 100, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.327-328.

Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, tabii senatörlerden Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Emanullah Çelebi, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Rafet Aksoyoğlu, Şükran Özkaya, İsmet İnönü, Turhan Feyzioğlu, İsmail Rüştü Aksal ve birçok CHP li.¹³⁰⁵

6.7.3. 21 Şubat 1962 günü Yaşanan Gelişmeler

21 Şubat 1962 günü 229. Piyade Alay Komutanı Alb. İhsan Erkan ile Tank Tabur Komutanı Haldun Doran'a mecburi izin verildi. Ardından Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Alb. Talat Aydemir'i, Necati Ünsalan'ı ve Selçuk Atakan'ı Genelkurmay Başkanlığına çağırdı. Cevdet Sunay'ın yanında Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür ve Jandarma Komutanı Abdurrahman Doruk bulunmaktaydı. Cevdet Sunay Talat Aydemir'e hitaben *"evladım, yavrum hava kuvvetleri bana bir ultimatoma verdi. Akşam Kara Kuvvetlerine alarmı sen vermişsin. Yerleriniz değiştirilmedikçe Hava Kuvvetleri alarmı kaldırmayacak. Sizleri feda etmek zorundayım, ancak hepiniz himayemdesiniz. Sizlerin yerini değiştiriyorum."* dedi. Bunun üzerine Talat Aydemir Allah'tan başka kimsenin himayesi altına giremeyeceğini ve suçlu olmadığını, asıl suçlu olanın Hava Kuvvetleri ve Cevdet Sunay'ın kendisinin olduğunu, bir kuvveti bir kuvvet üzerine planlarla kullanmaya kalktıklarını ve Milli Birlik Komitesi ve CHP'lilerin oyununa geldiklerini söyledi. Aydemir, ayrıca tabancasını masanın üstüne koyarak *"beni şimdi ya bununla temizlersiniz ya da Divan-ı Harbe verirsiniz. Eğer geceki harekete ben sebep olduysam, beni kurşuna dizdirirsiniz. Benim damarlarımda CHP kanı dolaşmıyor, vatanseverlik kanı dolaşıyor. Böyle bir haksızlığa tahammül edemem. Siz şayet kumandansınız esas suçluları cezalandırınız."* dedi. Sunay, Aydemir'in bu sözlerine karşılık Hava Kuvvetleri'nin hala alarm halinde olduğunu söylemesi üzerine Aydemir kendilerinin de yarı alarm halinde olduklarını, Hava Kuvvetleri'nin baskısı altına giremeyeceklerini gerekirse çarpışabileceklerini söyledi. Ordunun parçalanmasından endişe duyan Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür'e ise Aydemir, Hava Kuvvetleri Komutanı ile kendisinin yüzleştirilmesini teklif etti.¹³⁰⁶ Bunun kabul edilmesiyle Tuğg. Hüsnü Özkan, Genelkurmay'a gelerek Muhittin Önür'e hitaben *"siz değil miydiniz? Şimdi paşalar bir kenara çekilip bizi alaylarla karşı karşıya bırakıyorsunuz"* dedi. Bu olaylardan

¹³⁰⁵Talat Aydemir, Hatıratım, s.99.

¹³⁰⁶Cevdet Sunay'ın bu sözünü Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür de onayladı. Önür, Aydemir'in tabancasındaki kurşunları çıkararak ağlamaya başladı. Aydemir Paşa'ya neden ağladığını kendisinin bir albay olarak bir avuç Hava Kuvvetine karşı Kara Kuvvetlerinin saygınlığını korumak için çalıştığını, Önür'ün ise acizlik edip gözyaşı döktüğünü söyledi ve Önür'den kendilerine sahip çıkıp, haklarını korumalarını istedi. Talat Aydemir, Hatıratım, s.101, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.329.

sonra sonuç olarak bir yanlış anlaşılma olduğu üzerinde anlaşmaya varıldı. Ardından ise Genelkurmay Başkanı, Hava Kuvvetleri Komutanı'na derhal alarmı kaldırmaları için emir verdi. Bunun üzerine Hüsnü Özkan, Hava Kuvvet Komutanı'nın İstanbul'da olduğunu, buna onun karar vereceğini söyledi.

Hava Kuvvetleri Komutanı Korg. İrfan Tansel, İstanbul'dan Ankara'ya geldikten sonra Talat Aydemir ile görüşmek istedi. Fakat Aydemir tutuklanacağı endişesiyle hasta olduğunu bahane ederek görüşmek istemediğini bildirdi.¹³⁰⁷ Bunun üzerine Harp Okulu Tabur Komutanı Kur. Bnb. Bahtiyar Yalta Hava Kuvvetleri'ne davet edildi. Bahtiyar Yalta İrfan Tansel tarafından karşılandı. Tansel'in yanında Hv. Kuv. Kur. Başk. Fevzi Arsin da bulunmaktaydı. Yapılan görüşmede Bahtiyar Yalta, olayların bu şekilde gelişmesinde Hava Kuvvetleri'nin verdiği alarmın neden olduğunu ve kaldırdığı takdirde olayların yatışacağını, en büyük amaçlarının orduda yardımlaşmanın bozulmaması olduğunu söyledi. İrfan Tansel ise Hava Kuvvetleri'nde alınan bütün tedbirlerin kaldıracağını ve durumun düzelmesi için fedakârlıktan kaçınmayacaklarını söyledi. Ayrıca 22 Şubat günü Genelkurmay'da üç kuvvetin temsilcisinin katılacağı bir toplantı yapılması ve olaylara adı karışanlar yatıştırılarak barıştırılması için karar alındı. Böylece durumun düzeleceğine dair bir ümit doğdu.

Bahtiyar Yalta, "Yalta Konferansı Protokolü" olarak isimlendirilen bu kararı Talat Aydemir'e açıkladı. Fakat Aydemir, bunun bir tuzak olabileceği gerekçesiyle bu karara karşı çıktı.¹³⁰⁸ Bu arada Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı General Zeki İlter, Harp Okulu'nu kontrol için geldi. Fakat o sırada öğrencilerin uyuduğunu görünce kuvvetler arasındaki suçlamaların böyle devam etmeyeceğini bir çare bulunması gerektiğini ve Askeri Şûranın toplanarak komutanlar seviyesinde bir toplantı yapılmasını teklif etti. Bu teklif karşısında bu toplantıya katılması için Kara Kuvvetleri, Selçuk Atakan'ı sözcü olarak seçti.¹³⁰⁹

¹³⁰⁷Talat Aydemir, Hatıratım s.102, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.330, Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Hüsnü Özkan, Talat Aydemir'in kıtaları harekete teşvik ettiğini ve bir darbe hazırlığı içerisinde olduklarını ve elinde bu görüşünü kanıtlayacak bir delil dosyası bulunduğunu ayrıca Aydemir'in harekete kalkışması halinde bu delilleri radyoda okuyacağını söyledi. Aydemir, buna karşılık bu evrakların daha önceden komutanlar tarafından hazırlanmış bir plan olduğunu ve bu evrakın incelenmek üzere M. Emin Arat ve Necati Ünsalan tarafından Hava Kuvvetleri'ne verildiğini söyledi. İsen, Geliyorum Diyen İhtilal, s.50.

¹³⁰⁸ İsen, Geliyorum Diyen İhtilal, s.50-51, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.330.

¹³⁰⁹ Talat Aydemir, Hatıratım, s.102.

6.7.4. 22 Şubat 1962 Günü Yaşanan Gelişmeler

22 Şubat 1962 tarihinde Harp Okulu Komutanı Kur. Alb. Talat Aydemir, Harp Okulu Alay Komutanı, Kur. Alb. Turgut Alpagut, Ankara Merkez Komutanı Kur. Alb. Selçuk Atakan, Genelkurmay harekât dairesinde görevli Kur. Alb. Dünder Seyhan, Muhafız Alay Komutanı Kur. Alb. Şükrü İlkin, Jandarma Subay Okulu Komutanı Necati Ünsalan Ankara'dan uzaklaştırılarak Doğuda bulunan birliklere tayin edildi. Bazı subaylara ise mecburi izin verildi. Tayin edilen subayların yerlerine ise Harp Okulu Komutanlığı'na Tuğg. Semih Sancar, Muhafız Alay Komutanlığı'na Kur. Alb. Cihat Alpan, Harp Okulu Alay Komutanlığı'na Alb. Mithat Ceylan, Ankara Merkez Komutanlığı'na Kur. Alb. Kemal Taran, 229. Alay Komutanlığı'na ise Kur. Alb. Cihat Akyol atandı.¹³¹⁰

Harp Okulu Komutanlığı'na atanan Semih Sancar, heyeti ile birlikte Harp Okulu'nun giriş kapısında okul muhafızları tarafından karşılandı ve silahları alındı. Durum karşısında şaşkınlık geçiren Sancar, kendisini Genelkurmay Başkanı'nın gönderdiğini söyledi. Talat Aydemir ise bu heyete Harp Okulu'nun Komutanı'nın olduğunu, bu şekilde bir dayatmanın yapılamayacağını ve tayinlerin bir yönteminin olduğunu dolayısıyla Sancar'ın elinde bulunan atama emrinin geçersiz olduğunu söyledi ve heyeti geri gönderdikten sonra Genelkurmay Başkanlığı'na yazılı bir rapor gönderdi. Aydemir raporda, Hava Kuvvetleri Birliği'ni Kur. Başkanı Hüsnü Özkan ile birlikte işgal eden Haydar Tunçkanat ve Mucip Ataklı'nın yasalara aykırı olan hareketlerinin durdurulması ve haklarında yasal işlemlerin yapılmasını aynı zamanda Genelkurmay'da tutuklu bulunan albayların serbest bırakılmasını, bu isteklerin yerine getirilmemesi durumunda ise harekete geçeceğini dile getirdi.¹³¹¹ Aydemir yapılan tayinlere tepkisini “*Ülke bir barut fıçısı gibidir. Ben de elimde bir meşale tuttuğum halde fıçının üzerinde oturuyorum, canımın istediği anda fıçıyı havaya uçurabilirim. Karşımda bulunanlar parmak bile oynatamazlar*” diyerek kamuoyuna duyurdu.¹³¹²

Bu arada Alay Komutanı Turgut Alpagut, Selçuk Atakan, Şükrü İlkin Tank Taburu Komutanı Yrb. Haldun Doran tutuklandı. Talat Aydemir Genelkurmay Başkanı tarafından çağrılmasına rağmen durumu anladı ve gitmedi.¹³¹³ Talat Aydemir, Seyhan

¹³¹⁰ İsen, Geliyorum Diyen İhtilal, s.57.

¹³¹¹ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.74, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.328-329.

¹³¹² Diren Çakmak, “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”, Gazi Akademik Bakış Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Yıl: 2008, s.43.

¹³¹³ Talat Aydemir, Hatıratım, s.103, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.331.

Dündar ile birlikte Ankara'daki durum hakkında bir rapor hazırladı ve sabah saati 10.20 de Akademi Kurmay Başkanı olan M. Emin Aytekin'e gönderdi. Raporda

1- 20/21 Şubat gecesi Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat resmi elbiselerini giyerek Fevzi Arsin ve Halim Mentеш ile beraber Hava Kuvvetleri Karargâhına gittiler.

2- Meclis Muhafız Birliği nöbetçi subaylarına, meclisin Harp Okulu tarafından sarıldığını bildirerek alarm yapılması emrini verdiler.

3- Muhafız Alay Kumandanı Kur. Alb. Şükrü İlkin ile 229. Piyade Alay Kumandanı Alb. İhsan Erkan'ın yerlerine yeni kumandanlar tayin edildi. Tank Taburu Bölük Kumandanları'nın tayinleri çıkarıldı.

4- Genelkurmay Başkanı'na bir hareketin başlamak üzere olduğu ve birliklerin alarm yaptığı haberi ulaştırıldı.

5- Hava Kuvvetleri genel alarma geçirildi.

6- Genelkurmay İkinci Başkanı, Genelkurmay'daki Hava, Kara ve Deniz subaylarına silahlı olarak vazifeye gelme emri verdi.

7- Genelkurmay Başkanı, Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı'nı yanına alarak birlikleri dolaştı. Neticede herhangi bir fevkaladelik olmadığı anlaşıldı.

Bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığı'ndan şu hususları talep ettik.

A- Resmi elbiselerini giyerek harekâta geçen Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat hakkında kanuni işlem yapılması.

B- Genelkurmay İkinci Başkanı'nın durumunun gözden geçirilmesi.

C- Tayinleri yapılan subayların tayinlerinin durdurulması.¹³¹⁴

Kur. Alb. Talat Aydemir'in Kur. Alb. M. Emin Aytekin'e gönderdiği rapora karşılık olarak Aytekin, dikkatli olmaları ve sakinliklerini korumaları gerektiğini, İstanbul grubunun kendilerini desteklemeyeceğini, elinde 5. Kolordu Komutanı'nın raporunun bulunduğunu ve bu rapora göre Ankara'da herhangi bir hareketi desteklemeyecekleri bilgisinin yazdığını aynı şekilde diğer komutanların da aynı görüşü paylaştığını söyledi. 22 Şubat günü akşam saatlerinde M. Emin Aytekin tekrar Talat Aydemir ile irtibata geçti. Aydemir, konuşmasında bu koşullar altında Genelkurmay'da gözü altında bulunan arkadaşlarını kurtarmak için harekete geçmeye mecbur olduğunu söyledi. Aytekin ise alarma geçtiği takdirde yalnız kalacağını, Osman Deniz'i kastederek İstanbul'da güvendiği kimselerin verdiği bilgilere güvenmemesi gerektiğini, gözaltına alınan arkadaşları için harekete geçmenin hata olacağını ve sorumlu olacağını söyledi.

¹³¹⁴ Talat Aydemir, Hatıratım, s.97-98, Seyhan, Gölgedeki Adam, s.191.

Sonrasında Aytekin durumu Refik Tulga'ya açıkladı. Tulga, Aydemir ile irtibata geçerek protokol şartlarının uygulanmasını gerektirecek şartların oluşmadığını ve genelkurmayın emrine itaat etmesini söyledi. Lakin Tulga'nın bu ifadesi de olumlu sonuç vermedi. M. Emin Aytekin son kez Talat Aydemir ile irtibata geçti. İstanbul'da bulunan komutanların kendisini kesin olarak desteklemeyeceğini ve harekete kalkıştığı takdirde karşısında yer alacaklarını bu durumda ailesini ve Harp Okulu öğrencilerini göz önünde bulundurmasını ayrıca Harp Okulu'nun tarihine leke sürmeye hakkının olmadığını söyledi. Buna rağmen Talat Aydemir ailesinin de kendisi ile ölüme razı olduğunu ayrıca karşısına kim çıkarsa çıksın sonuna kadar mücadele edeceğini söyledi.¹³¹⁵

Kur Alb. Talat Aydemir, Subay Taburuna çıktı ve asteğmenlerin hareket halinde olmalarından dolayı onları yatıştırmak için onlara dört gündür yaşanan olayları anlattı. Onlar ise Talat Aydemir'i hiçbir surette teslim etmeyeceklerini söyledi. Bunun üzerine Aydemir, Harp Okulu'nu ve kıtaları alarma geçirdi. Bu arada ayaklanmayı bastırmak için Genelkurmay Başkanlığı tarafından Çubuk'tan getirtirilen 230. Piyade Alayı ve Polatlı'dan getirtirilen Topçu Alayı Aydemir'in emri altına girdi.¹³¹⁶ Ayrıca Tank Okulu Süvari Grubu, Muhabere Okulu, Zırhlı Birlikler Eğitim Merkezi, Jandarma Okulu kendiliğinden alarma geçerek¹³¹⁷ Genelkurmay Başkanlığı ve TBMM' ne kadar genişlediler.

Bu arada Ankara Radyosu'nun Etimesgut'taki verici istasyonu 20.15 İsmet İnönü konuşma yapmaya başladığı sırada şehir dışındaki kuvvetler tarafından ele geçirildi. Bu kuvvetler aynı andan itibaren Etimesgut'tan oradaki stüdyolar aracılığıyla müzik yayını yapmaya başladı ve bu yayın 21.45 e kadar devam etti. Bu saatten itibaren merkezden kuvvetler Etimesgut verici radyo istasyonunun cereyan almasına engel oldular böylece Ankara Radyosu tamamen sustu. Sonrasında merkezdeki kuvvetler yayın yapmak için yeni bir radyo aramaya başladılar. Önce Esenboğa Havaalanı'nda küçük bir verici istasyonunun Ankara Radyosu frekansı üzerinden yayın yapılması düşünüldü fakat bu istasyonun yayın yapması sağlanamadı. Bunun üzerine Polis Radyosu düşünüldü fakat

¹³¹⁵Talat Aydemir, Hatıratım, s.98, Aytekin, İhtilal Çıkmazı, s.190 192.

¹³¹⁶ Talat Aydemir, Hatıratım, s. 103.

¹³¹⁷ **Hürriyet, Milliyet**, 23 Şubat 1962, s. 1-5, Osman Deniz, 229. Piyade Alayı'nın da harekete geçtiğinden bahseder. Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s. 75, Fakat Seyhan Dünder 229. Piyade Alayı hariç diye bir ifade kullanır. Seyhan, Gölgedeki Adam, s.195.

hükümete karşı kuvvetlerin radyo istasyonunun yakınlarında bulunması nedeniyle bu düşünceden vazgeçildi.¹³¹⁸

Bu durum siyasi çevrelerde panik yarattı. Hükümet Başkanı İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ile görüştü ve durumu toplu halde görüşmek için en uygun yerin Çankaya Köşkü olduğunu söyledi. Çankaya Köşkü'nün seçilmiş olmasının nedeni köşkün Muhafız Alayı'nın kontrolünde olması ve bu alayın komutanı olan Şükrü İlkin'in yerine Cihat Alpan'ın atanmış olmasıydı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan İsmet İnönü, Bakanlar Kurulu, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve diğer Kuvvet Komutanları'nın Çankaya Köşkü'nde toplantı halinde oldukları esnada basında ve halk arasında darbe olduğu haberi yayıldı. Bu arada Muhafız Alayının Süvari Grubu, Binbaşı Fethi Gürcan'ın emriyle Cihat Alpan'ı tutukladı. Köşkü kuşatma altına alarak köşke giriş ve çıkışları yasakladı. Bu durum üzerine toplantı halinde bulunan devlet yetkilileri önlem olarak hükümet'in Eskişehir'e taşınması fikrini ortaya attı. Fakat bu öneriye CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı *"Meclis'i kapatacağımıza bizim dört günlük defterimiz dürülsün daha iyi. Gideriz Meclis'e; gelip hepimizi öldürsünler Meclis'te..."* diyerek karşı çıktı. Bu nedenle hükümetin Eskişehir'e taşınması fikrinden vazgeçildi. Fethi Gürcan, köşkü kuşattıktan sonra Kara Harp Okulu'nda bulunan Talat Aydemir'e telefonla bağlandı ve Muhafız Alayı'nın emir ve kumandasını eline geçirdiğini ve köşkü kuşatma altına aldığını, köşkte Cemal Gürsel'in, İsmet İnönü'nün, Cevdet Sunay'ın ve kuvvet komutanlarının toplantı halinde olduğunu söyledi. Ardından o tarihi soruyu sordu *"onları toparlayıp tutuklayım mı"* Talat Aydemir ise tarihi cevabı verdi. *"Benim onlarla bir işim yok. Onları salıverin."* Bu emrin ardından Fethi Gürcan, köşkte bulunanların serbest olduğunu bildirdi.¹³¹⁹

Talat Aydemir'in neden böyle bir karar verdiğini Erol Dinçer, Harp Okulu'nda Talat Aydemir'in yanında bulunan subayların kararlı olmamalarından dolayı Aydemir'i tereddüte düşürdüklerini ayrıca Fethi Gürcan'ın telefonda konuştuğu kişinin Talat Aydemir olmadığını iddia eder.¹³²⁰

¹³¹⁸ **Hürriyet, Milliyet**, 23 Şubat 1962, s. 1-5.

¹³¹⁹ Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.333-336, Nesrin Turhan, İhtilalin Süvarisi, Doğan Yayınları, İstanbul 2004, s.200-203, Fethi Gürcan'ın ilerleyen zamanlarda alarma geçişin yalnızca bir blöften ibaret olduğunu bilseydim hiç harekete geçmezdim. Buna rağmen kendi kararımı köştekileri tutuklamadığıma sonradan pişman oldum ben böyle bir emir alacağımı hiç düşünmemiştim dediği iddia edilmektedir. Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.78.

¹³²⁰ Fethi Gürcan, Ben İhtilalcim, s.172.

Orhan Erkanlı ise Fethi Gürcan'ın, Alay Komutanını tutukladıktan ve alayı ele geçirdikten sonra Talat Aydemir'e hükümet yetkililerinin Çankaya'da bir toplantı halinde olduklarını ve tutuklamak için kendisinden emir beklediğini, bir kurye subay ile Aydemir'e bildirdiğini söyler. Aydemir'in ise aynı kurye ile Fethi Gürcan'a orada bulunanları tutuklaması için emir gönderdiğini fakat kuryenin bu haberleri şahıslara ulaştırdığı esnada zaman kaybettiğini ve bu arada Çankaya'dakilerin de köşkü terk ettiğini ifade eder.¹³²¹

Talat Aydemir'in böyle bir karar almasının ardından ilk olarak Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları köşkten ayrıldı. Arkasından İsmet İnönü ve bakanlar ayrıldı. İsmet İnönü yanındakilere *“Talat Aydemir işte şimdi kaybetti”* dedi. Cemal Gürsel Ankara'nın dışında bulunan Mürted Havaüssü'ne, Genelkurmay Başkanı ve komutanlar, Genelkurmay, İnönü ve bazı bakanlar ise eski Hava Kuvvetleri Karargâhı'na sığındılar.¹³²²

Cemal Gürsel, Mürted Havaalanı'na geldikten sonra subaylara hitaben bir konuşma yaptı. Gürsel, bu konuşmada *“bu çıban başı mutlaka koparılmalı, artık iş çığırından çıktı. Bu mesele her yola başvurularak halledilmelidir.”*¹³²³ diyerek Talat Aydemir'e olan tepkisini ortaya koydu.

Bu arada Genelkurmay Başkan tarafından, Harp Okulu'na bir uzlaşma heyeti gönderildi. Fakat heyet geri çevrildi. Bu sefer yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı olan ve aynı zamanda Talat Aydemir ile akrabalık bağı bulunan Ekrem Alican, Talat Aydemir ile görüştü. İsmet İnönü, buna ilk başta hükümet temsilcisinin asi bir albayla siyasi teması şeklinde yorumlanacağı gerekçesiyle karşı çıktı, fakat hiçbir taviz vermeyeceği şartıyla kabul etti.¹³²⁴ Ekrem Alican ile Talat Aydemir görüşmesi sırasında Aydemir, hükümete, dört maddeden oluşan şu şartları öne sürdü.

- 1- İki yüz milletvekilinin vekilliğinin düşürülmesi veya parlamentonun fesh edilmesi.
- 2- Anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi.

¹³²¹ Erkanlı, Askeri Demokrasi, s.109.

¹³²² Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.78.

¹³²³ Yeşim Demir, Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Türk Demokrasi Sürecine Olan Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2003, s.61.

¹³²⁴ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.76-79.

- 3- Kurmay Alb. Talat Aydemir'in tekrar Harp Okulu Komutanlığı görevine iade edilmesi.
- 4- Hareketi yapanlara karşı hiçbir muameleye girişilmemesi konusunun hükümet ve Genelkurmay Başkanlığınca kabul edilmesi.¹³²⁵

Aydemir, bu şartlar kabul edilmediği takdirde tekrar harekete geçeceğini yazılı olarak dile getirdi. Ekrem Alican, Aydemir'in şartlarını İsmet İnönü'ye bildirdi.¹³²⁶ İnönü Aydemir'in anayasa ile ilgili istekleri karşısında son söz olarak *“sayın albayın başka istekleri yok mu? Genelkurmay Başkanlığı'na tayin edilmek istiyorlar mı? Kendisine söyleyiniz hiçbir taviz vermeme ve fedakârlık yapmama imkân yoktur. Yalnız bir şey yapabilirim; eğer kan dökmeksizin teslim olurlarsa Divanı Harbe vermem, adli kovuşturma yaptırmam. Ama derhal emekliye sevk ederim.”*¹³²⁷ cevabını verdi.

İsmet İnönü, eski Hava Kuvvetleri Karargâhı'ndan ayrılarak Genelkurmay'a geldi ve burada Cevdet Sunay, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı bir toplantı yaptı. Toplantıda Kara Kuvvetleri ve Jandarma Genel Komutanları Aydemir'in isteklerinin kabul edilmesi gerektiği görüşünü savundular. Bunun üzerine İsmet İnönü *“sizler teslim olabilirsiniz ama ben asla teslim olmam. Tek başıma gider Meclis'te otururum. Gelsinler beni oradan alsınlar sizlerle aynı fikirde değilim harekete geçerlerse karşı geleceğiz. Harekete geçmezler ve kan dökülmezse hepsini emekli ederim.”* dedi. İnönü'nün bu sözlerine istinaden İsmet İnönü'nün imzasını taşıyan ve bu olaya katılanların mahkemeye verilmeyip affedileceklerini bildiren bir belge hazırlandı. Bu belge Kara Harp Okulu'na, kurye ile gönderildi. Fakat Talat Aydemir, bu belgenin hukuki bir değerinin olmadığını, Genelkurmay Başkanı'nın da imzasının bulunduğu bir belge istediğini söyledi. Genelkurmay Başkanı'nın imzasının bulunduğu belge hazırlandı ve Talat Aydemir'e teslim edildi. Böylece bir darbe daha kan dökülmeden önlenmiş oldu.

İsmet İnönü'nün 22 Şubat'a katılanların affedileceğini söylemesi hükümetin uzlaşma taraftarı olduğunun bir göstergesi olarak algılandı. Hükümetin uzlaşmaya taraftar olma sebeplerinden biri olarak ise 22 Şubat olayından önce Haydar Tunçkanat ve Mucip

¹³²⁵ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 23 Şubat 1962, s.1-5.

¹³²⁶ Ekrem Alican olay bastırıldıktan sonra gazetecilere verdiği demeçte Talat Aydemir ile akraba olması nedeniyle görüşüğünü söyledi. Harp Okulu'na gittiği zaman subayların saat 24'te Meclis fesh edilsin. Hükümet başka bir şehre taşınsın. Kendimize göre bir seçim sistemimiz var, buna göre biz bir Meclis oluşturacağız. 250 bin kişiye bir vekil seçeceğiz ve okuma yazma bilenler oy kullanacaktır. Oy pusulaları el yazısıyla doldurulacaktır. Ayrıca hükümet son tayinleri de durdursun şeklinde konuştuklarını ve bu şartların telsizle İsmet İnönü'ye bildirdiklerini İnönü'nün ise *“böyle saçma şey olmaz”* cevabını verdiğini söyledi. **Hürriyet**, 24 Şubat 1962, s.1-5.

¹³²⁷ İlhan K. Turan, İsmet İnönü Konuşma, s.63.

Ataklı'nın Hava Kuvvetleri'ni harekete geçirmesi ve CHP'nin, konunun hukuksal incelenmesi sırasında kendi tarafında yer alan subayların ortaya çıkarılarak ordudan tasfiye edilmesini engellemek istemesi gösterildi.¹³²⁸

Orhan Erkanlı ise İsmet İnönü'nün 22 Şubatçıları affetmek zorunda kaldığını şayet affetmez ve bu olay mahkemeye taşınmış olursa başta Cevdet Sunay dâhil bütün subayların, profesörlerin ve birçok sivil vatandaşın mahkeme önüne çıkabileceğini dolayısıyla İnönü'nün bu durumu önlemek istediğini ifade eder.¹³²⁹

Kur. Alb. Talat Aydemir, alarmı kaldırdıktan sonra Harp Okulunda öğrencilere kan dökülmesini engel olmak ve ülkeyi dış etkenlerden korumak için hareketi durdurduklarını, aksi halde bir iç savaşın çıkabileceğini, bu durumda Rusya'nın doğudan, ABD'nin ise batıdan saldırıya geçeceğini söyledi. Öğrencilerin tepki göstermesi karşısında Aydemir, *"bu dava burada bitmeyecektir. Devam edeceğiz"* dediği iddia edildi.¹³³⁰ Ayrıca aynı konuşma sırasında Aydemir'in öğrencilere *"siz çok gençsiniz bu dava burada kapanıyor ben kendimi feda ediyorum."* diyerek tabancasını çekip intihara kalkıştığı, bazı öğrencilerin ise Aydemir'in elinden silahını alarak kendisini komutan odasına yatırdıkları, Dündar Seyhan'ın ise bu olaydan önce öğrencilere *"sizin her birinizden akacak kan milyarlarca değer..."* dediği ve hareketin sona erdiğini açıkladığı iddia edildi.

Talat Aydemir ve olayda rol alan arkadaşları, olaydan sonra Genelkurmay'a gelerek teslim oldular. Harp Okulu öğrencilerine ise yirmi günlük izin verildi ve memleketlerine gönderildi.¹³³¹ Böylece parolası "halaskar", işareti "fedailer" olan 22 Şubat olayı önlenmiş oldu.

İsmet İnönü, 26 Şubat tarihinde Türk Milleti'ne hitaben radyodan bir konuşma yaptı. İnönü bu konuşmasında 22 Şubat olayı sırasında yaşananları ve artık tehlikenin ortadan kalktığını anlattı. Ayrıca konuşmasında Ankara'da genç ve orta rütbede bir subay grubunun, Harp Okulu öğrencilerini ve bazı birlikleri aldatarak harekete geçirdiğini ve memleketin idaresini ele alarak kendi fikirlerine göre bir rejim kurmaya teşebbüs ettiğini

¹³²⁸ Kurtuluş Kayalı, Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.103.

¹³²⁹ Erkanlı 22 Şubat'ın asıl liderinin Talat Aydemir değil Dündar Seyhan olduğunu fakat Aydemir'in Harp Okulu öğrencileri tarafından sevildiği için öne çıktığını söyler. Erkanlı dahası Dündar Seyhan'ın bu hareketi 14 ler adına hazırladığını örgütü Seyhan'ın güçlü hale getirdiğini ayrıca kendisine göre uygun gördüğü bir zamanda yanlışlıkla düğmeye bastığını ifade eder. Erkanlı, Anılar... Sorunlar, s.189-190.

¹³³⁰ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.80-81.

¹³³¹ Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, 23 Şubat 1962, s.1-5.

söyledi.¹³³² İnönü'nün bu konuşmasının ardından izinde bulunan Harp Okulu öğrencileri, İstanbul, Ankara ve İzmir'de Atatürk'ün anıtlarının önüne üzerinde "*Harbiyeli aldanmaz*" yazan çelenkler koydular. Fakat bu durum İnönü'nün tepkisine sebep oldu ve öğrenciler, İsmet İnönü tarafından mahkemeye verildi.¹³³³

Ankara'da bu olaylar yaşanırken İstanbul'da bulunan 1. Ordu Komutanı Korg. Cemal Tural ile 66. Tümen Komutanı Tuğg. Faruk Güventürk, 66. Tümen Komutanlığı Karargâhında durumu takip etti. Ayrıca her iki komutan Ankara ile iletişime geçerek Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a, İstanbul'da durumun sakin olduğunu, Cumhuriyet ilkelerine bağlı olduklarını, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, Genelkurmay Başkanı'nın emrinde olduğunu ayrıca 27 Mayıs'ın ve Atatürk ilkelerinin her türlü saldırıya karşı savunulacağı ve yaşatılacağını dile getirdiler.¹³³⁴ M. Emin Aytekin 22 Şubat olayında İstanbul grubunun göstermiş olduğu tavrı şu şekilde değerlendirmektedir. 21 Ekim ve 9 Şubat müdahale kararları İstanbul grubu tarafından ortaya atılmasına rağmen, Ankara grubunu buna sürüklemiş sonrasında ise bu karardan yine İstanbul grubu vazgeçmiştir. İstanbul grubu tarafından alınmış olan bu kararların uygulanmasının Ankara'da gerçekleştirilmiş olması, Ankara grubunu ağır bir sorumluluk altına sokmuştur. Ayrıca İstanbul grubunun aldığı kararların uygulanmasında gösterdiği tutarsızlık Ankara grubunu şüpheli ve suçlu duruma düşürmüştür.¹³³⁵

6.7.5. 22 Şubat Olayı Sonrası Gelişmeler

Ankara il radyosunun faaliyete geçmesinden ve 22 Şubat olayının bastırılmasından sonra 23 Şubat sabahı CHP Genel Başkanı ve Başbakan İsmet İnönü, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, radyodan ortak bir bildiri yayınladılar. Bu bildiride bugünkü meşru düzenin 27 Mayıs darbesi ile atıldığı, 27 Mayıs darbesinin ise meşru ve zorunlu bir hareket olduğu ve bunun yeni anayasa ile millet tarafından kabul edildiği, Türk Ordusu'nun gerçekleştirdiği 27 Mayıs darbesinin, meşrutiyeti karşısında girişilen açık veya kapalı her türlü hareketin, intikamcı güçlerin ve millet iradesi ile kabul edilen anayasanın getirmiş olduğu düzeni bozmaya kalkanların karşısında olduklarını dile

¹³³² **Hürriyet, Milliyet**, 27 Şubat 1962, s. 1-5.

¹³³³ Talat Aydemir, Hatıratım, s. 112, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s. 343, Nesrin Turhan, İhtilalin Süvarisi, s.211-212.

¹³³⁴ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 23 Şubat 1962, s. 1-5.

¹³³⁵ Aytekin, İhtilal Çıkmazı, s.196.

getirdiler. Ayrıca siyasi liderler Türk Milleti için tek kurtuluş yolunun demokratik rejime bağlılık olduğunu ve Türk Ordusu'na sonsuz güven duyduklarını ifade ettiler.

Parti liderlerinden başka Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de Türk Milleti'ne hitaben bir mesaj yayınladı. Gürsel, Türk Milleti için çıkar yolun, anayasa ve demokratik rejime saygı yolu olduğunu, Türk Milleti'nin çoğunluğu tarafından kabul edilen anayasanın milletin malı, aynı zamanda 27 Mayıs'ın ve 27 Mayıs'ı başaran Türk Silahlı Kuvvetleri'nin eseri olduğunu ifade etti.

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ise millete hitaben ayaklanmanın çıkış sebebini, bu konuda gerekli tedbirlerin alındığını ve Ankara dışındaki kuvvetlerin demokratik rejime ve genelkurmay başkanlığına bağlı olduklarını ifade eden 4 madde halinde bir tebliğ yayınladı.¹³³⁶

Olayın bastırılmasından sonra hükümet birtakım tedbirler aldı. Orduda ise yeni tayinler yapıldı. İstanbul Valisi Korg. Refik Tulga Karargâhı Konya'da olan 2. Ordu Komutanlığı'na tayin edildi.¹³³⁷ Harp Okulu Komutanlığı'na Tuğg. Kemalettin Eken, Harp Okulu Alay Komutanlığı'na Kur. Alb. Fahri Paksoy Ankara Merkez Komutanlığı'na Kur. Alb. Orhan Çokdeğer, Merkez Piyade Alay Komutanlığı'na Piy. Alb. Fahrettin Melen atandı.¹³³⁸

Milli Savunma Bakanlığı yirmi subayı emekliye sevk etti, on dört subayı ise başka yerlere görevlendirdi. Harp Okulu Komutanı Kur. Alb. Talat Aydemir, Jandarma Genel Komutan Yardımcısı Kur. Alb. Emin Arat, Genelkurmay Sivil İşler Şube Müdürü Kur. Alb. Dündar Seyhan ve Harp Okulu Subay Taburu Komutanı Kur. Alb. Turgut Alpagut'un garnizon içerisinde herhangi bir disiplin dışı davranışa hedef olmamaları için geçici bir süreyle koruma altına alındı ve aynı zamanda emekliye sevk edildi. Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür görevinden istifa etti ve 42 Sayılı Kanun hükümleri gereğince emekliye ayrıldı. Ayrıca Ankara Merkez Komutanı Top. Kur. Alb. Selçuk Atakan, Harp Okulu'ndan Top. Kur. Yb. O. Daniş Çağlar, Harp Okulu'ndan P. Bnb. Osman Üçok, 2. Ordu Lojistik Başkan Yrd. P. Kur. Alb. Muammer Şahin, Harp Okulundan Muh. Kur. Yrb. Fahrettin Ermutlu, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'ndan Sv. Bnb. H. Fethi Gürcan, Harp Okulu'ndan P. Kur. Bnb. Kadri Çıtak, Harp Okulu'ndan P. Kur. Bnb. Bahtiyar Yalta, Harp Okulu'ndan P. Yb. Necdet Efe, 229. Piyade Alay

¹³³⁶Hürriyet, Akşam, Cumhuriyet, Milliyet, Öncü, 23 Şubat 1962, s.1-5.

¹³³⁷Hürriyet, 24 Şubat Milliyet, 25 Şubat 1962, s.1-5.

¹³³⁸Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet, 4 Mart 1962, s.1-5.

Komutanlığı'ndan P. Alb. İhsan Erkan, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'ndan Top. Kur. Alb. Şükrü İlkin, Kara Kuvvetleri Lojistik Başkanlığı'ndan Top. Kur. Yb. Mustafa Ok, Zh. Eğt. Mrk. Kur. Başkanı Tank. Kur. Alb. İhsan Sürek, Cumhurbaşkanlığı Muh. Alayı Sv. Gr. K. sv. Yb. Şükrü İnanç, K. K. Kom. Prs. Bşk. 1. Yrd. Kur. Alb. Asım Mutludoğan, Gn. Kur. Bşk Hrk Dairesi'nden Kur. Alb. Orhan Alpagan olmak üzere toplam 20 subay emekliye sevk edildi.¹³³⁹ Bu listenin ardından Millî Savunma Bakanlığı 19 Mart 1962 tarihinde altmış dokuz subay ve dört astsubayı daha emekliye sevk etti.¹³⁴⁰

İsmet İnönü, bu olayın ardından Dışişleri Bakanı Selim Sarper'den de istifa etmesini istedi. Bunun üzerine Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı görevinden ayrıldı. Selim Sarper'in yerine ise Feridun Cemal Erkin atandı. İsmet İnönü'nün Selim Sarper'den görevinden istifa etmesini istemesinin sebebi ise Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesinin gündemde olduğu dönemde Selim Sarper görevi gereği bir toplantıya katılmak üzere New-York'a gitti ve orada 14 lerden Orhan Erkanlı ile bir görüşme yaptı. Bu görüşme esnasında Orhan Erkanlı Selim Sarper'e Cumhurbaşkanlığı görevine seçilmesini teklif etti. Böyle bir teklifi hiç beklemeyen Selim Sarper Erkanlı'ya *"beni eski ve yeni şeflerime karşı çıkarmak mı istiyorsunuz?"* şeklinde bir cevap verdi. Bunun üzerine Erkanlı, kendisinin Türkiye'de ve dünyada tanınmış bir diplomat olduğunu özellikle Birleşmiş Milletler üyeliği esnasında Rusya'dan büyük bir övgü aldığını ayrıca Gürsel'in hasta olduğunu ve cumhurbaşkanı seçildiği takdirde bu görevi yapmakta zorlanacağını dahası ihtilalin başının cumhurbaşkanı seçilmesinin yabancı devletler tarafından da olumlu karşılanamayacağını bunun askeri idarenin devamı şeklinde anlaşılacağını ifade etti. Erkanlı bundan başka Gürsel'in orduyla arasının bozulduğunu bu nedenle yeni olayların yaşanabileceğini oysa ki Türkiye'nin huzura ordunun ise asıl görevinin başına dönmeye ihtiyacı olduğunu söyledi. Erkanlı, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasını ise Mecliste eski DP kökenli olanların kesinlikle istemeyeceğini, 27 Mayıs darbesinin CHP ve İsmet İnönü'nün desteğiyle CHP'yi iktidara getirmek için yapıldığı gibi söylentilerin olduğunu dolayısıyla İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesinin bu iddiaların kanıtı anlamına geleceğini bu durumda halkın bunu kabul etmeyeceğini ve ikiye bölüneceğini söyledi. Erkanlı, ayrıca böyle bir seçimin ayaklanmak için fırsat arayan Silahlı Kuvvetler Birliği için iyi bir bahane olabileceğini ve iktidara el koyabileceğini dile getirdi. Selim Sarper Orhan Erkanlı'dan bu nedenlerden dolayı

¹³³⁹ **Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet, Dünya, Öncü**, 25 Şubat 1962, s.1-5.

¹³⁴⁰ Talat Aydemir, Hatıratım, s.117.

cumhurbaşkanlığı teklifi aldıktan bir gün sonra Paris'te Orhan Kabibay ile görüştü ve bu görüşmeden sonra Orhan Kabibay Türkiye ile irtibata geçti fakat Kabibay geç kaldığını Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçildiğini öğrendi. 22 Şubat olayının patlak vermesinin ardından ise Selim Sarper Dışişleri Bakanlığı görevinden ayrıldı.¹³⁴¹

22 Şubat olayı, 27 Şubat 1962 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nun da gündem konusu oldu. Cumhuriyet Senatosu, orduya şükran, takdir ve aynı zamanda duyduğu güveni dile getiren bir önerge verdi. Altında CHP'yi temsilen Hıfzı Oğuz Bakata'nın, YTP'yi temsilen Cemal Tarlan'ın, AP'yi temsilen Osman Saim Sarıgöllü'nün, CKMP'yi temsilen Niyazi Ağırnaslı'nın, tabii üyelerden Mucip Ataklı'nın ve Kazım Orbay'ın imzaları bulunan önerge şu şekildedir. *“Büyük Türk Milleti'nin ayrılmaz bir parçası olan ve yeminine daima sadık kalan kahraman ordumuz temeline şerefini koyduğu Cumhuriyet Anayasasının demokratik nizamı, vatan ve millet bütünlüğünü her zaman her yerde ve her şeye rağmen koruyacağını 22-23 Şubat 1962 olaylarıyla bir daha ispat etmiştir.*

*Bu suretle aziz milletimizin büyük bir badireden kurtarılması karşısında bu hareketi şükranla layık bulan cumhuriyet senatosu, Türk Silahlı Kuvvetlerine olan millet ölçüsündeki takdir ve güvenini teyit ve tekrar etmekle bahtiyardır.”*¹³⁴²

23 Şubat 1962 tarihinde TBMM'de ise Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu, 22 Şubat gecesi Türk Silahlı Kuvvetlerinin, demokratik rejimi ve anayasa düzenini korumak için savunmaya geçtiğini ve bunda başarılı olduğunu dile getirdi. Feyzioğlu, konuşmasında ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bütün yurt genelinde vatan sevgisi ve düzene bağlılık yönünden başarılı bir sınavdan geçtiğini bu nedenden dolayı milletin şükranına hak kazandığını ayrıca siyasi parti liderlerinin de 22 Şubat gecesi hükümetin yanında yer aldığını ifade etti.¹³⁴³

22 Şubat olayı sonrası emekliye ayrılan Talat Aydemir, kendisini evinde ziyaret eden bir basın mensubuna 22 şubatin amacına ulaşması halinde Yasama organı olarak Güvenlik Konseyi adı altında asker sivil karışımı 25 kişilik bir ihtilal konseyi kurulacağını, bunların beş tabii üyesinin devlet reisi, dördünün kuvvet komutanı olacağını ayrıca konseyin bütün üyeleri memur statüsüne tabi olacağını, bir süre sonra ise milli bir Meclis kurulacağını ve bu Meclis'in kooperatif yapıda olup vilayetlerin nüfusuna göre tanınacak kontenjana göre iki dereceli olarak seçileceğini söyledi. Aydemir ayrıca

¹³⁴¹ Orhan Erkanlı, Askeri Demokrasi, s. 201-206, **Dünya**, 16 Mart 1962, s. 1-5.

¹³⁴² **CSTD**, Cilt: 3, B: 40, s. 64.

¹³⁴³ **TBMMTD**, Cilt:3, B: 54, s. 243.

Bakanlar Kurulu'nun, memleketin en seçkin sivil kişilerinden ve konsey tarafından seçileceğini, askerlerin hiçbir şekilde sivil sektörde görev almayacağını ayrıca Kemalist ilkelere bağlı bir parti kurulacağını ifade etti. Aydemir, dahası darbenin hazırlanmasında ve gerçekleşmesinde görev alan şahısların rütbeleri korunmak şartıyla darbenin emniyet kuşağını oluşturan kilit noktalarda kalacaklarını ve 27 Mayıs darbesi yetkilerine dokunulmayacağını, Eski Milli Birlik Komitesi üyelerinin 14 lerinde yurda dönmeleriyle birlikte 37 kişi olarak kabul edileceğini ayrıca içlerinden seçilenlere milli Meclis'te görev verileceğini söyledi. Aydemir, NATO ve CENTO devletleri ile yapılan antlaşmalara sadık kalınacağını, Silahlı Kuvvetler'de tasfiye hareketine girilmeyeceğini ve hierarşik düzen korunarak, EMİNSU'lara kilit noktalarda görev verileceğini, yeni anayasa yapılarak anayasaya aykırı kanunları kaldırılacağını ve son olarak 27 Mayıs darbesinin gerçekleştiremediği köklü reformları ele alarak sırası ile yapılacağını sözlerine ekledi.¹³⁴⁴

6.7.6. 22 Şubat Olayı'nın Dış Basında Yankıları

22 Şubat olayı yabancı ülkelerin radyolarında da yer aldı. Özellikle B.B.C. Amerika'nın Sesi ve Paris Radyosu genel olarak Türk Ordusu'nun bir kez daha başarılı bir imtihandan geçtiğini belirterek ordunun demokrasiye olan bağlılığından bahsettiler. Ayrıca İsmet İnönü'ye orta-şarkın kudretli adamı olarak hitap ettiler ve İnönü Türkiye'yi ve demokrasiyi bir kez daha uçurumun kenarından kurtardı şeklinde bir ifade kullanarak Türk Ordusu'nu ve onu yönetenleri tebrik ettiler.

BBC Radyosu, Ankara'da Başbakan İsmet İnönü'nün, Bakanlar Kurulu'nun ve siyasi parti liderlerinin uzun süren bir toplantıya başladığını bu sırada resmi binaların askeri denetim altında olduğunu, toplantının ise Silahlı Kuvvetler içinde koalisyon hükümetine karşı genişleyen muhalefetle ilgili olduğu şeklinde açıkladı. Ayrıca radyoda Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın yayınladıkları mesajlara yer verdi.

Paris Radyosu, askerlerin idareyi sivil idareye bıraktığı andan itibaren başlayan siyasin krizin 22 Şubat'ta patlak verdiğini, İnönü'nün Silahlı Kuvvetlerle iş birliği halinde olduğunu dolayısıyla Genelkurmay Başkanı'nın ve Kuvvet Komutanları'nın ikinci bir ihtilale taraftar olmadığını belirtti. Ayrıca ikinci ihtilale sebep olanların doğuya

¹³⁴⁴ **Son Havadis**, 22 Haziran 1962, s. 1-5.

gönderildiğini, Ankara’da durumun gergin olduğunu, radyoevinin ve Millî Savunma Bakanlığının etrafının sarıldığını ifade etti.¹³⁴⁵

Gazetelerde ise bu olay şu şekilde yer aldı.

Londra’da yayınlanan Daily Telegraph Gazetesi olayı siyasi sebeplerden çok askerin bir protestosu olduğu şeklinde yorumladı. Ayrıca ayaklanmaya sekiz bin kişinin katılmasının göz önünde bulundurulması halinde olayın hafif bir olay olmadığını, ordunun büyük bir kısmının ve emniyet teşkilatının hükümete sadık kalmaması durumunda çok büyük sonuçlar doğuracağını, Türkiye’deki kanunların ve siyasi sorumluluğun galip geldiğini fakat hükümetin ordunun desteği olmadan ayakta kalamayacağını yazdı.

London Gazetesi Etimesgut’ta başlayan olayın Türkiye’de iç kaynaşmanın bir sonucu olduğu şeklinde yorumladı. İsmet İnönü hakkında ise İnönü’nün çok yetenekli bir usta olduğunu, iyi bir arabulucu olduğunu ifade etti. Ayrıca İnönü’nün son iki senedir memleketin bozulan düzeninin tekrar düzelmesi için huzura ihtiyaç duyduğunun, memleketin önemli bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kaldığının farkında olduğunu ifade etti. Gazete, bunun yanında İnönü’nün kendisini eleştirenlere karşı gösterdiği tepkinin gayet mantıklı bir hareket olduğunu, parti liderlerinin ve ordu mensuplarının anlaşmalara sadık kaldığı sürece İnönü’nün sarsılamayacağını bununla birlikte ülkede huzursuzluğun devam ettiğini dile getirdi.

New-York Herald Tribune Gazetesi 22 Şubat olayının ordunun genç subayları tarafından yapıldığını ve kolay bastırılabilen bir olayın tekrar etme ihtimalinin olduğunu yazdı ve bu olayı “*yelek cebi ihtilali*” şeklinde yorumladı. Gazete, ihtilal teşebbüsüne sebep olarak Türkiye’deki koalisyon hükümetinin önemli yenilikler yapmadığını gösterdi. Ayrıca bu olayın Türkiye’nin parlamenter sistemine aykırı, anayasa’ya ise karşı olduğunu ifade etti.

New- York Gazetesi Türkiye’de yaşanan olaylar hakkında bir başmakale yayınladı. Bu makalede, Türkiye’de hükümetin büyük bir dezavantajlarla kurulduğunu ve bu koalisyon hükümetinin parti çekişmeleri yüzünden verimli bir şekilde çalışmadığı, zamanını kavga ederek geçirdiğini, sosyal ve ekonomik gelişmenin şartı olan kanunları çıkarmak için çaba sarf etmediği ifade edildi. Ayrıca makalede, 22 Şubat olayının hükümet ve hükümete bağlı ordu tarafından bastırılmasıyla Türkiye’de demokrasiye yeniden bir

¹³⁴⁵ Cumhuriyet, 23 Şubat 1962, s. 1-5.

şans verildiği bu sayede siyasi partilerin birlikte çalışma gayreti içinde olacağı ve bu şekilde milli menfaatlerin gerçekleşeceği dile getirildi.¹³⁴⁶

6.7.7. Tedbirler Kanunu'nun Çıkarılması

22 Şubat olayından sonra Basın- Yayın ve Turizm Bakanı Kâmuran Evliyaoğlu'nun, 27 Mayıs ruhunu korumak için alınacak tedbirler hakkında Başbakan'ın parti liderleri ile temaslarda bulunacağını ifade etmesi üzerine, her partiden iki temsilcinin katılacağı bir toplantının yapılması kararı alındı.¹³⁴⁷ Bu karar gereğince 25 Şubat 1962 tarihinde toplantı yapıldı ve bu toplantıya Başbakan İsmet İnönü, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu, Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu, Bayındırlık Bakanı Emin Paksüt, CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal, YTP İkinci Başkanı Raif Aybar, YTP Genel Sekreteri İrfan Aksu, CHP Meclis Üyesi Kemal Satır, AP Senato Grup Başkanı Ferit Alpiskender, AP Meclis Grup Üyesi İhsan Köknel, CKMP Genel İdare Kurulu Üyeleri Hasan Dinçer, Fuat Arna, Hüseyin Ataman ve Nurettin Arıçoğlu katıldı. Toplantıda ilk olarak tedbirleri kaleme almak üzere Sahir Kurutluoğlu, Ragıp Gümüşpala, Osman Bölükbaşı, Ekrem Alican ve İsmail Rüştü Aksal'dan oluşan bir komisyon kuruldu. Görüşmelerin sonunda alınan kararlar hakkında bir de bildiri yayınlandı. Bu bildiride şu kararlar yer aldı. Mevcut düzene karşı yapılan 22 Şubat ayaklanması demokratik rejimin koruyucusu olan kuvvetlerin ve kuruluşların ortak anlayışı ve gayretleri sonucunda önlenmiştir. Bu durum Türk Milleti'nin demokratik rejime bağlı ve layık olduğunun bir göstergesidir. Ordunun gerçekleştirdiği 27 Mayıs darbesini meşruluğuna ve anayasal düzene karşı yapılan her türlü hareketin önlenmesi gereklidir. Ayrıca bildiride bu kararlardan başka, gerekli esasları hazırlamak için hükümet ve parti temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulduğu da belirtildi.¹³⁴⁸

Hukukçular komisyonu tarafından hazırlanan ve dokuz maddeden oluşan tedbirler tasarısı, 27 Şubat 1962 tarihinde Başbakan İsmet İnönü başkanlığında yapılan toplantıda, siyasi parti liderleri tarafından kabul edildikten sonra parti meclis gruplarının müzakeresine sunulmasına karar verildi.¹³⁴⁹ Parti grupları da tasarıyı inceledikten sonra

¹³⁴⁶ **Hürriyet**, 25 Şubat 1962, s.1-5.

¹³⁴⁷ Fatih Tuğluoğlu, "27 Mayıs'ı Restore Etme Projesi: Tedbirler Kanunu (1962)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 35, Yıl: 2019, s.7.

¹³⁴⁸ **Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet**, 26 Şubat 1962, s.1-5.

¹³⁴⁹ **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 28 Şubat 1962, s.1-5.

parti liderlerine tasarıyı imzalamaları için yetki verdi ve bunun üzerine parti liderleri tasarıyı imzaladılar.¹³⁵⁰

Tasarının parti liderleri ve parti grupları tarafından kabul edilmesinin ardından Kanun komisyonu, kanun teklifine son şeklini verdikten sonra anayasaya hükümleri ile çelişip çelişmediği konusunu bir ilim heyetine inceletme kararı aldı. Bu amaçla Ankara Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri profesör ve doçentlerinden Faruk Erem, Bahri Savcı, Muammer Aksoy ve Münci Kapani'den oluşan bir İlim Heyeti kuruldu ve bu heyet, kanun teklifinin hükümleri ile anayasanın tedbirlere izin vermeyen hükümlerini karşılaştırdı ve kanun teklifini anayasaya aykırı olmayacak şekilde hazırladı. Son şeklini alan tasarı, Meclis tarafından görevlendirilen komisyona havale edildi. Bu arada, Başbakan İsmet İnönü, CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican tarafından imzalanan bir önerge verildi. Önergede anayasa düzenini milli güvenlik ve huzuru bozan bazı eylemler hakkında bir kanun teklifi hazırlandığı ve bu kanun teklifinin Adalet ve Anayasa Komisyonları'ndan oluşan bir karma komisyonda görüşülmesi istendi. CKMP'den Ahmet Tahtakılıç, AP'den İbrahim Ülkü, Abdurrahman Güler, İhsan Tonbus, Nevzat Şener, YTP'den Nihat Diler, CHP'den ise Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bu önerginin aleyhinde konuşarak bu teklifin normal komisyonlarda konuşulmasını istedi. Bu talebin ardından kanun teklifinin Anayasa ve Adalet Komisyonları'ndan oluşan bir komisyonda görüşülmesine karar verildi.¹³⁵¹ Kanun teklifi karma komisyonda görüşüldükten ve kabul edildikten sonra büyük Millet Meclisi'ne getirildi. Meclis'te kanun teklifi hakkında lehte ve aleyhte fikirler beyan edildi. örneğin Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu teklifin aleyhinde olduğuna dair bir konuşma yaptı ve 27 Mayıs'ın getirdiği bir anayasanın ve bu anayasaya bağlı kurum ve kuruluşların işlevini sürdürürken bu kurum ve kuruluşları, kendi kuvvetlerinden ve işlevlerinden başka kuvvetlerle ve kanunlarla desteklemeye lüzum olmadığını, 27 Mayıs'ın daha çok hürriyet ve daha sağlam bir demokrasi kurmak için yapıldığını dolayısıyla birtakım şiddetli tedbirler alınarak huzur ve düzeni sağlamanın 27 Mayıs'ın ruhuna ve hedefine dahası insan haklarına, söz ve düşünce özgürlüğüne aykırı olduğunu söyledi.¹³⁵² Evliyaoğlu'ndan başka kanun teklifinin aleyhinde konuşan diğer bir milletvekili de Samsun Milletvekili Osman Şahinoğlu oldu. Şahinoğlu bu kanunun tedbirler kanunu olmayıp politik bir kanun

¹³⁵⁰ **Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet**, 1 Mart 1962, s.1-5.

¹³⁵¹ **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 3 Mart 1962, s.1-5.

¹³⁵² TBMMTD, Cilt: 4, B: 62, s.24.

olduğunu ve bu amaçla getirildiğini söyleyerek, Demokrat Parti döneminde çıkarılan Tahkikat Komisyonu'nun kuruluşuna dair kanundan anayasaya aykırılık bakımından hiçbir farkı olmadığını dile getirdi.¹³⁵³ Kanun lehinde konuşan Ordu Milletvekili Ferda Güley bu kanun teklifinin altında dört büyük parti liderinin imzasının bulunduğunu bunun ise siyasi eğilim olarak Türk Milleti tarafından imzalandığı anlamına geldiğini, bu kanun teklifinin anayasaya, insan haklarına ve demokrasi rejimine aykırı olmadığını ayrıca bu kanun teklifinin, Büyük Millet Meclisi'nin ve meclislerin 27 Mayıs'ın meşruluğu üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri gibi ve onun kadar titrediğinin bir göstergesi ve 27 Mayıs'ın ve onun üstündeki demokratik rejimin onun tarifnamesi olan anayasanın nefis müdafaası kanunu olduğunu söyledi.¹³⁵⁴ milletvekillerinin kanun hakkında fikirlerini ifade etmelerinin ardından söz alan Başbakan İsmet İnönü, memlekette iki türlü tehlikenin var olduğunu bunlardan birincisinin 27 Mayıs'ın üzerinde söylenen sözler ile ordunun sürekli ve her türlü tahriklere ve saldırılara maruz kalması ve 27 Mayıs'ın kurduğu temele dayanan anayasa düzeninin muallakta bırakılması diğerinin ise demokratik rejimin aleyhinde olup mutlakiyet rejimini, dikta rejiminini savunarak ülkeyi bu rejimlerin selamete götüreceğine inanların yaptığı tahrikler olduğunu söyledi. İnönü, dolayısıyla bu tahrikleri önlemek için parti liderleri ile bu kanun teklifini hazırladıklarını ifade etti.¹³⁵⁵

Parti liderlerinin de görüşlerini ifade etmelerinin ardından kanun teklifi Meclis tarafından kabul edilerek Cumhuriyet Senatosu'na gönderildi.¹³⁵⁶ Büyük Millet Meclisi'nde olduğu gibi Cumhuriyet Senatosu'nda da kanun teklifinin lehinde ve aleyhinde konuşmalar yapıldı. Kanun teklifinin aleyhinde konuşanlar arasında bulunan CHP'li Turgut Göle kanunun hukuk bakımından anayasaya aykırı olduğunu söyleyerek özgür basın sesinin kısılmasının rejimin menfaati ve selameti için zararlı olacağını çünkü demokratik rejimin herşeyden önce basın özgürlüğü ile belli olduğunu ifade etti.¹³⁵⁷ Kanun teklifinin aleyhinde konuşan diğer bir senatör Yusuf Demirağ, Tedbirler Kanunu'nun anayasayı koruma amacı taşımadığı gibi anayasayı ihlal kanunu olduğunu, antidemokratik bir kanun olmakla birlikte anayasayı ve insan hakları prensiplerini inkâr edeceğini dahası bu kanun çıktığı takdirde ülkede güvenin kalmayacağını dile getirdi. Kanunu çok ağır bir şekilde eleştiren Demirağ, “*Tedbirler Kanunu ile Tahrir-i Sükûn ve Sultan Hamit zamanının jurnalcilik devri geri getirilmiş olacaktır.*” dedi. Bu kanun ile

¹³⁵³ TBMMTD, Cilt: 4, B: 62, s.30.

¹³⁵⁴ TBMMTD, Cilt: 4, B: 62, s.26-29.

¹³⁵⁵ TBMMTD, Cilt: 4, B: 62, s.41.

¹³⁵⁶ **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 4 Mart 1962, s. 1-5.

¹³⁵⁷ CSTD, Cilt:3, B: 43, s.140.

birlikte basın hürriyetinin kısıtlanacağını ifade eden Demirağ, bu kanunu kabul ettirmeye çalışanlar ile Meclis'e getirenleri tarih önünde milletin talihıyla oynamakla itham etti.¹³⁵⁸ CHP'li Muhittin Kılıç, AP'li Ferit Alpiskender, Amil Artus, CKMP'li Niyazi Ağmaslı, Emin Açar gibi senatörlerin çoğunlukla kanun lehinde konuşmalarının ardından Cumhuriyet Senatosu kanun teklifini aynen kabul etti. Maddelerin tümünün kabul edilmesinin ardından altında imzaları bulunan YTP'den Osman Hacıbaloglu, Halit Zarbun, Sebahattin Orhon, Sırrı Uzunhasanoğlu, Cevdet Geboloğlu, Sabri Topçuoğlu, Halil Açar, Ali İhsan Akpolat, Latif Aykut, Hasan Hulusi Söylemezoğlu, Ahmet Nihat Çekemoğlu, Rıfat Öçten, Selami Üren, Mehmet Ali Demir, Azmi Erdoğan ve Rahmi Sanalan kanunun tümünü açık oyla oylanmasını isteyen bir önerge verdi. Bu önergenin kabul edilmesinin ardından açık oylama yapıldı. Oylamaya 133 senatör katıldı. Senatörlerden 100'i kabul oyu verirken 21'i ret oyu kullandı. 12'si ise çekimser kaldı. Oylama sonucunda çoğunluğun kararıyla kanun teklifi kabul edildi.¹³⁵⁹ 7 Mart 1962 tarihinde ise Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Dokuz maddeden oluşan Kanununun bazı maddeleri şu şekilde idi.

Madde-1 A- Anayasa ve Hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla geçerliliğini kaybettiği Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sıyla da kabul edilen DP iktidarı karşı direnme hakkını kullanarak normal demokratik rejimi bütün teminatıyla kurmak amacıyla Türk Milleti'nin gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 devrimini söz, yazı, haber olay, resim karikatür vs. gibi araçlarla yersiz, haksız veya geçersiz görenler veya üstü kapalı da olsa yönü belli olacak şekilde böyle göstermeye çalışanlar,

B-27 Mayıs ihtilalini zedeleyebilecek şekilde,

Bu devrimin neticesi olarak Yüksek Adalet Divanı veya Yargı Kurumları tarafından verilmiş ve kesinleşmiş olan karar ve hükümleri söz, yazı, haber, olay, resim, karikatür gibi araçlarla ve yazılarla kötüleyenler veya üstü kapalı da olsa yönü belli olacak şekilde kötülemeye çalışanlar veya mahkûm edilenlerin mahkûmiyetlerine esas teşkil eden eylemlerini veya şahıslarını övenler veya neticelenmiş hazırlık, ilk, son soruşturma veya infaz safhalarıyla ilgili resim, hatırat, röportaj yayınlayanlar veya demeç verenler,

¹³⁵⁸CSTD, Cilt: 3 B: 43, s.147.

¹³⁵⁹CSTD, Cilt:3 B: 43, ss.180, **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Dünya**, 6 Mart 1962, s. 1-5.

C-mahkumiyetlerin infazı süresince B maddesinde sözü geçen mahkumlarla ilgili siyasi veya 27 Mayıs 1960 devrimini zedeleyici nitelikte veya uydurma demeci basına verenler veya basın yoluyla yayanlar veya açıkça iletenler,

D-27 Mayıs devrimini yersiz, haksız veya geçersiz gösterecek şekilde kaldırılmış demokrat partinin iktidarını övenler veya savunanlar,

E-mensubu oldukları partinin kaldırılmış demokrat partinin devamı olduğunu ileri sürenler veya herhangi bir parti lehine bu tarzda faaliyet gösteren veya propaganda yapanlar,

Madde -2 Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasa ile belirlenmiş temel vasfı olan insan hak ve hürriyetlerine dayanan çok partili demokratik düzeni söz, yazı haber olay resim vs. vasıta ve yazıyla zedelemeye veya tehlikeye düşürmeye yönelik olarak kötöleyenler veya bu düzenin Türkiye'de yürütülemeyeceği yolunda propaganda yapanlar hakkında eylemleri daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde birinci maddede yazılı olan cezalar uygulanır.

Madde -3 birinci maddenin A, B ve D maddeleriyle 2. Madde de yazılı olan suçların meydana gelmesi için Türk Ceza Kanunu'nun 153'üncü maddesindeki aleniyet şarttır.

Madde- 4 kanunların kapsamında önceden faaliyet göstermiş veya faaliyet göstermekte bulunan herhangi bir siyasi partiye mensup veya oy vermiş olanları aşağılayıcı sıfatlarla tamamen kötüleyerek vatandaşlar arasında düşmanlık, intikam duygusu doğuracak veya kışkırtacak nitelikte söz, yazı, olay, haber, resim vs. araçlarla faaliyette bulunanlar veya propaganda yapanlar üç aydan iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.

Madde-5 bu kanunda yazılı eylemler basın yoluyla işlendiği takdirde suç konusunu kapsayan süreli yayınlar vs. basılmış eserler sulh hâkimi kararıyla toplattırılabilirler.

Madde-6 bu kanunda yazılı eylemlerle ilgili iftira suçu işleyenler hakkında Türk Ceza Kanunun 285. Maddesinde yazılı cezalar bir misli arttırarak uygulanır.

Madde-7 bu kanuna giren suçlarda hazırlık soruşturması bizzat Cumhuriyet Savcıları veya yardımcıları tarafından yapılır.¹³⁶⁰

¹³⁶⁰ RG No:11053, 7 Mart 1962, s. 6837-6838.

27 Mayıs aleyhinde yapılan propagandaları önlemek için hazırlanan bu tasarı bu yönüyle kabul edilirken metni bakımından büyük tepkiyle karşılandı. Çünkü tasarı sadece kötü niyet taşıyan tahrikleri değil, aynı zamanda iyi niyetle yapılan tahrikleride önleyebilecekti. Tasarıya bu yönden bakan şahıslar bu kanun ile özellikle basın hürriyetine büyük bir darbe vurulabileceğini öne sürdüler. Bu düşünceyi savunanların yanında tasarının, ülkenin korunmasında yetersiz olduğunu savunanlar da bulunmaktaydı. Örneğin Nadir Nadi, Türkiye'nin içine saplandığı çıkmazdan kurtarmanın tek yolunun 27 Mayıs'tan ziyade devrim ilkelerini korumaya çalışmak olduğunu öne sürdü.¹³⁶¹

Tedbirler Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, yaptığı açıklamada hükümetin çıkarmaya mecbur kaldığı Tedbirler Kanunun sürekli devam etmiyeceğini ve hükümetin zamanı gelince yürürlükten kaldıracağını söyledi. Fakat kanun hakkındaki tepkiler devam etti. Örneğin Manisa Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Tedbirler Kanunu'nun Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle CHP parti meclisi üyeliğinden istifa etti. Karaosmanoğlu, istifasının ardından yazılı olarak verdiği beyanatta *"yaptık, yakıştırdık, Türk siyasi hayatını berbat bir vaziyete soktuk, aydın geçinenler olarak suç bizimdir. Fakat fevkalade tedbirlerle milleti ve basını suçlandırıp, suçluları orada aramaya gayret ediyoruz"* diyerek tepkisini ortaya koydu.¹³⁶² Karaosmanoğlu'nun istifasını YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın istifası takip etti. Alican istifa sebebi olarak, partinin, Tedbirler Kanunu'nun kabul edilmesi için olumlu karar almasına rağmen parti içinde bazı milletvekili ve senatörlerin kanun hakkında olumsuz oy kullanmalarını ve partiden ayrılmak istediklerini gösterdi.¹³⁶³ Genel olarak bakıldığında tepki gösterenlerin ortak görüş noktası bu kanunun anayasaya aykırı olduğu iddiası idi. Kanun yürürlüğe girdikten sonra bu kanuna aykırı olarak hareket edildiği gerekçesiyle açılan davalarda yargılanan birçok şahıs bu görüşü dile getirmekten geri durmadı ve davanın anayasa mahkemesine sevk edilmesini istedi. Örneğin Yeni Demokrat Partisi Genel Başkanı Fuat Köprülü'nün 21 Nisan 1962 tarihinde parti genel merkezinde yaptığı basın toplantısında basın mensubunun sorduğu bir soruya *"siyasi kanaatten dolayı kimseye ceza verilemeyeceğine göre af ancak bir haksızlığın tamiri olacaktır"* cevabını verdiği için tedbirler kanunun 1. Maddesinin B maddesine aykırı hareket ettiği gerekçesiyle hakkında kamu davası açıldı. Yine Son Havadis Gazetesi'nin

¹³⁶¹ Ayten Güler, Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2002, s.85

¹³⁶² **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet, Dünya**, 5 Mart 1962, s.1-5.

¹³⁶³ **Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet**, 8 Mart 1962, s.1-5.

31 Ağustos 1962 tarihli baskısında “*beraberliği sağlamakta hala mı tereddüt*” başlıklı yazıda 27 Mayıs 1960 darbesinin komünistlerin tahrikiyle yapılmış gibi gösterildiği suretiyle tedbirler kanunun 1. Maddesinin A bendine aykırı davranıldığı gerekçesiyle kamu davası açıldı. Bu iki davadan başka Yeni Adana gazetesinin 20 Ağustos 1962 tarihli baskısında yayımlanan ve Hakkı Gülmen’in kaleme aldığı “*aç gözünü vatandaş*” başlıklı yazıdan dolayı gazete hakkında kamu davası açıldı. Her üç davanın görüldüğü mahkemede sanık avukatları sanıklar hakkında uygulanmak istenen Tedbirler Kanunu’nun anayasaya aykırı olduğunu savunarak davanın Anayasa Mahkemesi’ne sevk edilmesini istedi ve bu isteğin mahkemeler tarafından kabul edilmesiyle üç davada Anayasa Mahkemesi’ne sevk edildi.¹³⁶⁴

Kanunun çıktığı ilk günden itibaren başlayan bu tepkiler 1969 yılına kadar devam etti ve her fırsatta siyasetin gündem konusu oldu. Fakat Tedbirler Kanunu’nu kaldıran tasarının, ilk olarak 28 Nisan 1969 tarihinde Büyük Millet Meclis’nde 15 Mayıs 1969 tarihinde ise Cumhuriyet Senatosu’nda kabul edilmesiyle¹³⁶⁵ birlikte 38 sayılı ve anayasada geçen ismiyle Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında kanun, yürürlükten kaldırıldı.¹³⁶⁶

6.8. 21 Mayıs Olayı

22 Şubat olayından sonra emeklilik hakkı tanınmadan emekliye sevk edilen subaylara aralarında Emin Arat, Dündar Seyhan, Asım Mutludoğan, Necati Ünsalan, Bahtiyar Yalta, Galip Gültekin, Turgut Alpagut ve Kadri Çıtak’ın bulunduğu 22 Şubatçılara maddi anlamda destek olmak amacıyla bir Yardım Sandığı kurmaya karar verdiler. Sandığın idare kurulunu seçmek için kendi aralarında bir oylama yaptılar ve oylama sonucunda sandık idare kurulu başkanlığına Emin Arat, Genel Sekreterliğe Dündar Seyhan, Sandığın muhasebesini tutmak için de Asım Mutludoğan seçildi. Turgut Alpagut ve Kadri Çıtak ise yedek üye seçildi. Erdoğan Örtülü bu Yardım Sandığının kurulmasından Talat Aydemir’in haberi olmadığını bundan dolayı da tepki gösterdiğini dile getirirken Fethi Gürcan Aydemir’in yapılan oylamada sadece iki oy aldığını söyler. Talat Aydemir’e hiçbir görev verilmemesi Fethi Gürcan tarafından tepkiyle karşılandı ve

¹³⁶⁴ Hikmet Özdemir, *Rejim ve Asker*, Afa Yayınları, İstanbul, 1989, s.310-313.

¹³⁶⁵ CSTD, Cilt: 53, B: 63, s.502.

¹³⁶⁶ RG No: 13210, 30 Mayıs 1969, s.14.

22 Şubatçı genç subaylar arasında duyuruldu. Böylelikle Yardım Sandığı adı altına kurulan bu komite yalnızca bir gün yaşayabildi.¹³⁶⁷

22 Şubat olayından sonra emekli edilen 69 subayın içinde yer alan Dünder Seyhan, Necati Ünsalan ve Kadri Kaplan tarafından Talat Aydemir'e bir lider önderliğinde ve grup halinde çalışmak için teklif geldi. Talat Aydemir bu teklifi kabul etti ve ardından emekli edilen 69 subayın katılımıyla bir seçimin yapılmasını teklif etti fakat seçim otuz- otuz beş subay arasında yapıldı. Oylama sonucunda çoğunluğu Talat Aydemir almakla birlikte Kur. Alb. Emin Arat, Kur. Alb. Dünder Seyhan, Kur. Alb. Necati Ünsalan, Kur. Alb. Turgut Alpagut, Kur. Alb. Asım Mutludoğan, Kur. Bnb. Bahtiyar Yalta, Kur. Yb. Mustafa Ok, Sv. Bnb. Fethi Gürcan ve Kur. Bnb. Kadri Çıtak seçildi. Sonrasında ise gizli oyla Emin Arat başkan, Dünder Seyhan genel sekreter, Necati Ünsalan ve Talat Aydemir üye, Asım Mutludoğan ise muhasebeci seçildi. Bu oylamadan memnun olmayan Talat Aydemir Başkan Emin Arat'a bu kadro içinde görev almayacağını ve köşesine çekileceğini söyledi. Fakat Emin Arat, Aydemir'in bu teklifini kabul etmedi. Bunun üzerine Talat Aydemir başkan seçildi.¹³⁶⁸

Osman Deniz ise bu olayı şu şekilde anlatır. 22 Şubatçılar kendi aralarında lider seçimi için Ankara'da bir kampanya başlattılar. Bu kampanyaya göre 22 Şubatçılar liste halinde bir yönetici kadro seçecek, seçilen bu kadro ise kendi aralarında bir başkan belirleyecekti. Bunun için Necati Ünsalan'ın evinde bir toplantı yapıldı. Listelere göre Talat Aydemir, Dünder Seyhan, Emin Arat, Necati Ünsalan, Bahtiyar Yalta, Fethi Gürcan ve Mustafa Ok olmak üzere toplamda yedi kişi seçilmişti. Talat Aydemir yönetici kadronun belli olduğunu bu kadronun kendi arasında bir başkan seçmesinin sağlıklı olmayacağını ve başkan seçiminin de tek dereceli seçimle yapılmasını teklif etti. Fakat Dünder Seyhan'ın yeni bir seçimin yapılmasına gerek olmadığını söyleyerek karşı çıkması üzerine başkan seçimi kendi aralarında gizli oy ve açık sayımla yapıldı ve Emin Arat başkan seçildi. Bunun üzerine Talat Aydemir bu duruma tepki gösterdi. Aydemir, Emin Arat'a güveninin sonsuz olduğunu, oyunu da Emin Arat'a verdiğini ancak kendisinin bu kadrodan çekildiğini söyledi ve toplantıyı terk etti. Ertesi gün başkan seçimi için Dünder Seyhan'ın evinde tekrar bir toplantı yapıldı. Fakat bu toplantıya Talat Aydemir katılmadı. Bu toplantıda kimin başkan olması konusunda yapılan tartışmaların ardından Emin Arat,

¹³⁶⁷ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.289-290, Fethi Gürcan, Ben İhtilalciyim, s. 184, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.357-358.

¹³⁶⁸Talat Aydemir, Hatıratım, s.120-121.

başkanlık görevinden istifa etti ve yerine Talat Aydemir başkan, Dünder Seyhan ise Genel Sekreter seçildi.¹³⁶⁹

6.8.1. Talat Aydemir'in Tutuklanması

İkinci Koalisyon Hükümeti'nin kurulmasının ardından 14 lerden yurda izinli olarak ilk dönenler Orhan Kabibay ve Rıfat Baykal oldu. Orhan Kabibay ile Rıfat Baykal Kadıköy'de bulunan Orhan Kabibay'ın ablasının evinde Ankara'dan gelen 22 Şubatçılardan Alb Dünder Seyhan, Tabii Senatörlerden Kadri Kaplan ve Suphi Karaman ile görüştüler. Bu görüşmede ayrıca Selahattin Özgür, Muzaffer Yurdakuler, Ruhi Soyuyüce, Bekir Tümay ve Ahmet Çelikoğlu da bulundu.¹³⁷⁰

Kabibay ve Baykal'ın subayın Ankara'ya dönüşünün ardından Necati Ünsalan'ın evinde bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya Talat Aydemir, Orhan Kabibay, Rıfat Baykal, Osman Deniz, Fethi Gürcan, Cevat Kırca, Necati Ünsalan, Emin Arat, Mustafa Ok, Bahtiyar Yalta ve Dünder Seyhan katıldı. Toplantıda Talat Aydemir, kendileri ile birlikte çalışmayı isteyenler ile birleşebileceklerini ancak kendilerinin Kemalizm'e inandıklarını ve 14 ler içerisinde Kemalizm'e inanmayan şahısların bulunduğunu bu nedenle 14 lerin bir bütün halinde olduklarını ilan etmeleri şartıyla birleşebileceklerini söyledi. Dolayısıyla toplantıdan önemli bir sonuç çıkmadı.¹³⁷¹ Orhan Kabibay ve Rıfat Baykal Ankara'da bulunduğu zaman zarfında tabii senatörlerden Suphi Karaman, Muzaffer Yurdakuler, Milli Türk Talebe Derneği yöneticileri, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile görüştüler. Cemal Gürsel bu görüşmeden sonra gazetecilere aralarında bir anlaşmazlığın olmadığını ve 13 Kasım gününü kastederek, o günkü şartların öyle gerektirdiğini söyledi.¹³⁷²

Alb Adnan Çelikoğlu ve Osman Deniz 22 Şubat olayından sonra kendilerinin emekliye sevk edilmeleri için büyük çaba sarf eden Cemal Tural'ı kendilerine yazılı olarak hakaret ettiği gerekçesiyle mahkemeye verdiler. Bu olayın hemen ardından 5 Temmuz 1962 tarihinde Ergin Konuksever isimli bir gazeteci Yeni Sabah Gazetesi'nde 21 Ekim Protokolü'nü açıklayan bir haber çıkardı. Bütün bu yaşananlar İsmet İnönü'nün canını fazlasıyla sıktı ve 7 Temmuz 1962 tarihinde ikinci koalisyon hükümetinin Meclis'ten

¹³⁶⁹ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.123-125.

¹³⁷⁰ **Hürriyet, Yeni İstanbul**, 3 Temmuz **Son Havadis**, 4 Temmuz 1962, s.1-5.

¹³⁷¹ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.128.

¹³⁷² Ferit Salim Sanlı, "27 Mayıs'ın "Zoraki Diplomatları":14 lerin Yurt Dışı Faaliyetleri", Akademik Bakış, Cilt: 11, Sayı: 23, Yıl: 2018, ss.242, Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.277.

güvenoyu almasının ardından 22 Şubat'ı yapanları itham eden bir konuşma yaptı.¹³⁷³ İnönü'nün bu konuşması 22 Şubatçılar arasında tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine Dündar Seyhan'ın evinde başkan seçimi için yapılan toplantıda Talat Aydemir'in başkan seçilmesinin ardından Dündar Seyhan tarafından bir bildiri hazırlandı ve Osman Deniz ve Bahtiyar Yalta tarafından Talat Aydemir'e verildi. Talat Aydemir 8 Temmuz 1962 tarihinde 22 Şubatçılar adına bu demeci basına verdi. Bir gazetecinin İsmet İnönü'nün hiç bu kadar ağır eleştirilmediğini ve bu bildiriye vermekten çekinmiyor musunuz sorusuna ise Aydemir, *"ben davaya baş koymuş bir adamım. Bildiriye aynen olduğu gibi yayınlayın"* cevabını verdi.¹³⁷⁴ Aydemir, *"İnönü'nün ismi zekâsından büyüktür, İnönü tükenmiştir, İnönü'yü tekrar başında görmek bu milletin talihsizliği oldu."*¹³⁷⁵ gibi itham içeren bu konuşmanın ardından tedbirler kanunun suç kabul ettiği bir olayı övdüğü gerekçesiyle ilk olarak savcı yardımcısı Turan Bilgin Türk Ceza Kanunu'nun 312/2 maddesi¹³⁷⁶ gereğince sorgusu yapılmak üzere Nöbetçi Sulh Ceza Mahkemesi'ne

¹³⁷³Talat Aydemir, Hatıratım, s.126, **Hürriyet, Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1962, s.1-5.

¹³⁷⁴ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.125-126, **Hürriyet, Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1962, s.1-5

¹³⁷⁵Talat Aydemir'in konuşmasının tam metni. "İnönü güven oyunu aldıktan sonra uzun senelerden beri malum ve kendine has statik ve tabiatını bir kere daha göstermiştir. Bu beyanatındaki 22 şubatçılarla ilgili hususları şiddetle reddederiz. Senelerden beri asla milletin hayrına işlememiş olduğumu bildiğimiz bir takdiğin sahibinin karşısında olduğumuz için sergüzeştçi olarak damgalanıyorsak bu kolaylıkla kabul edebileceğimiz bir sıfattır. Bu sebeple takbihe değer husus İnönü'nün siyaset zümre ve şahıs menfaatleri üstüne çıkamıyarak aziz ulusumuzun sesine kulak vermeyen zihniyetidir. Bir hususu açıkça beyan etmek isteriz ki İnönü'nün ismi zekasından büyüktür. Bu zaviyeden tetkik edilince Atatürk'ün dehasının stratejik yaratıcılığından sonraki reformlardan mahrum statik devrin asıl sebebi anlaşılacaktır. İnönü tükenmiştir. Reformlara en çok ihtiyacımız olduğu bu devrede bütün hayatı statikoyu muhafaza ile geçmiş İnönü'yü tekrar başında görmek bu milletin talihsizliği olmuştur. 22 Şubat vahim bir tecrübeye teşebbüs değil, memleketin sayısız dertlerini bir tarafa iterek İnönü'nün yarattığı siyasi keşmekeşe karşı bir reaksiyondur. Demokrasinin bir türlü rayına oturtulmak istenmeyişinden ıstırap duyanların bir ikazıdır. Bu hareketlerin altında vatanperverane bir duygu yatmaktadır. Ordu hakkında bir hayal mahsulü olarak ifade ettiği parçalayıcı ve yıpratıcı beyanlarını kendimizi ordu'dan henüz bir parça addettiğimiz şu anda şiddetle reddederiz. Ordunun partilerüstü bir görüşe sahip olduğu hakkındaki inancımızı 22 Şubat'ta ortaya koyduk. Bizlerin ağır suçlu olduğumuzu Meclis kürsüsünden söylemek, hangi takibat ve mahkeme ilamına istinat etmektedir. Olay mahkemeye intikal etmiş olsaydı. O zaman kimin suçlu olduğu daha iyi anlaşılacaktı. Beyanatta 22 Şubat olaylarını bir taraftan hukuk dili dışında ağır suç olarak belirtirken diğer taraftan itaatsizlik şeklinde tavsifi beyanat sahibini tezada düşürmüştür. Bizlerin hiçbir hareketi ve düşüncesi kendisinden bir parça olmakla gurur duyduğumuz şanlı Silahlı Kuvvetlerimizi, halkımızı ve Parleментoyu ayırıcı olmadığı gibi birinin diğerine güvenini sarsıcı da değildir. Kanuni haklarımızın kullanılmasından infial duyulmasını insan hakları muvacehesinde uygun bulmuyoruz. Beyanat sahibinin açık rejim içerisinde bulunduğumuzu hatırlaması gerekir. TBMM'de temsil edilmediğimiz ve Meclis içinde savunma imkânımız olmadığının bilinmesine rağmen güven oyunu meteakip çok ehemmiyetli bir anda memleketin milli, sosyal, ekonomik ve siyasi büyük meseleleri bir tarafa itilerek baştan sona kadar ithamkar bir taktikle, ordu'ya ve ulusuna saygısı ve hizmet aşkını cesaretle ortaya koymuş 22 Şubat grubuna parlamento usulleri dışında yapılan ithamları esefle karşılarız. Kendilerine o mukaddes kürsüde cevap vermek imkanından mahrum olmamız sebebiyle, yaptıkları bu konuşmanın mana ve güttüğü hedefi büyük milletimizin sağduyusuna arz ederiz." Talat Aydemir, Hatıratım, s. 128, **Yeni İstanbul**, 9 Temmuz 1962, s.1-5.

¹³⁷⁶Madde: 312- Kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna itaatsizliğe veyahut cemiyetin muhtelif sınıflarını umumun emniyeti için tehlikeli bir tarzda kin ve adavete tahrik eyleyen kimse, üç aydan bir seneye kadar hapis ve 50 liradan 500 liraya kadar ağır

gönderdi. Aydemir burada yapılan sorgusunun ardından Hâkim Celal Erdoğan tarafından Ankara Merkez Cezaevi'ne gönderildi. Aydemir'in Avukatı Saffet Olgaç 10 Temmuz günü Asliye Mahkemesine başvurdu ve Ceza Kanunu'nun 117. Maddesi gereğince kefalet ödenmesi şartıyla serbest bırakılmasını istedi fakat mahkeme bu teklifi reddetti. Bu arada Aydemir ile birlikte Aydemir'in konuşmasını yayınlayan Yeni Sabah, Hür Vatan, Ekspres, Yeni İstanbul, Zafer, Dünya ve Hürriyet olmak üzere yedi gazetenin sorumlu Yazı İşleri Müdürleri de yargılandı.¹³⁷⁷ Aydemir Ankara Cezaevi'nde on gün kaldıktan sonra üç bin liralık kefaletle 18 Temmuz günü toplu Basın Mahkemesi'nin kararı ile serbest bırakıldı. Aydemir, cezaevinden çıktığı esnada kendisini karşılayan gazetecilere bir beyanat verdi. Aydemir, bu beyanatta cezaevinde kaldığı süre boyunca çok rahat ettiğini, moralini bozmadığını ayrıca arkadaşlarının da tutuklanacağını beklediğini bunun gerçekleşmemesinden dolayı memnun olduğunu dile getirdi. Aydemir dahası Türk Adliyesi ile ilk defa karşılaştığını ve Türk Adliyesi'ne her zaman olduğu gibi yine güvendiğini söyledi.¹³⁷⁸

6.8.2. Talat Aydemir'in İstanbul Ziyareti

Talat Aydemir, serbest bırakılmasının ardından 24 Temmuz günü Yrb. Rıfki Ertem ve Mustafa Pakoba ile birlikte İstanbul'a gitme kararı aldı. Aydemir İstanbul'a gidişine sebep olarak Orhan Kabibay'ın yurda döndükten sonra çevresindekilere 22 Şubat'ı yapanların bir düşünceye sahip olmadığını, her şeyin kendilerine ait olduğunu, 22 Şubatçıları kaba bir askeri kuvvet ve 14 ler adına çalışanlar olarak göstermesi nedeniyle İstanbul çevresine 22 Şubat'ı tanııtma amacını gösterdi.¹³⁷⁹ Osman Deniz'e göre Talat Aydemir'in basın yoluyla verdiği mücadele ve İsmet İnönü hakkında verdiği demeç İstanbul çevresinde büyük bir taraftar topladı. İstanbul'da bulunan *Dünya* ve *Yeni Dünya* Gazeteleri Talat Aydemir'i ve 22 Şubat olayını öven yazılar yazmaya başladı. Bunun üzerine Osman Deniz, Cevat Kırca, Selçuk Atakan ve Adnan Çelikoğlu, Talat Aydemir'i İstanbul'a davet etti. Aydemir, burada Osman Deniz, Adnan Çelikoğlu, Cevdet Kırkan, Celal Baykam, Selçuk Atakan, birtakım gazeteciler ve Tuzla Piyade Okulu'ndan bazı genç subaylar tarafından karşılandıktan sonra kendisini karşılayan gazetecilerin sorularına

para cezasına mahkûm olur. Yukarıdaki fıkra yazılı suçları neşir yolu ile işleyenlere verilecek ceza bir misli artırılır. **Hürriyet, Cumhuriyet, Yeni İstanbul**, 10 Temmuz 1962, s.1-5.

¹³⁷⁷Talat Aydemir, Hatıratım, s.129, **Hürriyet, Cumhuriyet, Son Havadis**, 11 Temmuz 1962, s.1-5.

¹³⁷⁸**Hürriyet, Cumhuriyet, Son Havadis, Yeni İstanbul**, 19 Temmuz 1962, s. 1-5, Talat Aydemir, Hatıratım, s.132, Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.284.

¹³⁷⁹ Talat Aydemir, Hatıratım, s.135.

cevap verdi.¹³⁸⁰ Aydemir, İstanbul'da bulunduğu zaman zarfında *Yeni Sabah* Gazetesi sahibi ve Başyazarı Safa Kılıçoğlu ve *Dünya* Gazetesi sahibi ve yazarı Bedii Faik, Falih Rıfkı Atay ve Nadir Nadi ile görüştü.¹³⁸¹ Aydemir, basın mensuplarının dışında birde Eminsu'cular ile görüşme yaptı. İlk olarak İstanbul Eminsu Derneği Başkanı Orhan Türkkan ile irtibata geçti. Yapılan görüşmeler sonunda Orhan Türkkan ve kardeşi Selim Türkkan Aydemir ile iş birliği yapmaya karar verdi. Eminsu'cuların isteği 27 Mayıs'tan sonra emekli edilen subaylardan isteyenlerin orduya dönmelerini sağlamak, Yassıada hükümlülerinin affedilmesi, darbe sonrasında aktif görev alanların yeteneklerine göre görev verilmesi ve 27 Mayıs darbesinin yanlış uygulamalarının ortadan kaldırılması ayrıca bunu yapanlardan hesap sorulması idi. Daha sonra Selim Türkkan'ın evinde bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya genel olarak gecekondlu bölgelerinden gelen halk temsilcileri katıldı. Aydemir, bu toplantıda toplantıya katılanların dertlerini ve sıkıntılarını dinledi ve onların bu sıkıntılarına çözüm bulacağını bunun için mücadele ettiğini ifade etti. Halk temsilcileri ise Türkiye'de bir darbe olursa destek vereceklerini ve Talat Aydemir'e güvendiklerini dile getirdiler. Aydemir, bu toplantıda Selim Türkkan'dan Cevat Kırca ile birlikte haksız yere emekli edilen ve orduya dönmesi gerekli olan subayları araştırıp liste halinde kendisine verilmesini istedi. Selçuk Atakan ve Adnan Çelikoğlu Eminsucular ile iş birliği yapılmasına karşı olmalarına rağmen Talat Aydemir tarafından ikna edildiler. Aydemir İstanbul'da iş adamları ile de görüşmek istedi fakat iş adamları görüşmeye taraftar olmadıkları için bu düşünceden vazgeçildi. Aydemir, İstanbul'da yaptığı temaslardan sonra son olarak *Yeni Sabah* Gazetesi'nin Muhabirlerinden Ergin Konuksever'in, Adnan Çelikoğlu ve Osman Deniz tarafından hazırlan sorularına Ankara dönüşü Haydarpaşa Garı'nda cevap verdi ¹³⁸²

6.8.3. 14 lerin Brüksel Toplantısı

Orhan Kabibay ve Rıfat Baykal izin sürelerinin dolmasının ardından Türkiye'den ayrılarak Brüksel'e döndüler. Burada 23 Temmuz 1962 tarihinde 14 lerin katılacağı bir toplantı düzenleme kararı aldılar. Fakat Alparslan Türkeş'in o tarihe kadar Brüksel'e gelmesinin gecikmesi üzerine toplantı ancak 28 Temmuz tarihinde yapıldı.

Alparslan Türkeş'in, toplantıya katılmasından önce Orhan Erkanlı'nın başkanlığında yapılan ilk toplantıda çalışma programını belirlemek üzere komisyonlar

¹³⁸⁰ **Son Havadis, Yeni İstanbul, Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1962, s.1-5.

¹³⁸¹ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.137-138, Talat Aydemir, Hatıratım, s.135.

¹³⁸² Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.139-143, **Son Havadis, Yeni İstanbul**, 29 Temmuz 1962, s.1-5.

kuruldu. Ayrıca 14 lerin yurda döndüklerinde nasıl bir yol izleyecekleri ile ilgili görüşmeler yapıldı.

28 Temmuz'da yapılan son toplantıya nihayet Alparslan Türkeş de katıldı. Toplantı'da ilk sözü Alparslan Türkeş aldı. Türkeş 14 ler içerisinde en kıdemli olarak kendisinin olduğunu bu nedenle 14 lerin liderinin kendisinin olması gerektiğini teklif etti. Lakin Türkeş'in bu teklifi Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı tarafından tepkiyle karşılandı. Muzaffer Özdağ'ın katılmadığı fakat alınan karara onay verdiği tartışmalı geçen bu toplantının sonunda Orhan Kabibay 14 lerin dağıldığını açıklayan bir bildiri yayınladı. Bu bildiride *"14 ler topluluğunu, memleketimizin içinde bulunduğu şartlar muvacehesinde her şeyden evvel milli menfaatleri göz önünde tutarak Türk tarihinin vefakâr sinesine terk etmiş bulunmaktayız. Bundan böyle 14 ler fikriyatını milletin sinesinde hür birer vatandaş sıfatı ile ferdan taşıyacağız."* ifadeleri yer aldı.¹³⁸³

Böylelikle 1 yıl, 8 ay, 28 gün sonra toplu halde hareket eden 14 ler, bu toplantıdan sonra bireysel olarak faaliyetlerini sürdürme kararı aldılar. Brüksel Toplantısı'nın bu şekilde sonuçlanmasının ardından 14 ler gibi 22 Şubatçılar arasında da parçalanmalar başladı. Dündar Seyhan ve Necati Ünsalan 22 Şubatçılardan ayrıldı.¹³⁸⁴

6.8.4. 22 Şubatçıların Teşkilatlanma Faaliyetleri

14 lerden Orhan Erkanlı izinli olarak Türkiye'ye ilk gelişinden itibaren dağınık halde bulunan ve birleşmeleri kolay olan grupları bir araya getirmenin ve bir güç birliği oluşturmanın faydalı olacağı düşüncesindeydi. Bu güç birliğinin parti kurulması yoluyla mı yoksa bağımsız bir denetleme grubu ile mi oluşacağını tespit etmenin yolunun bu gruplarla birleştikten ve görüşmeler yaptıktan sonra anlaşılacağı düşüncesiyle koordinasyon toplantıları adı verilen çalışmalara başladı.¹³⁸⁵

Orhan Kabibay grubunu temsil eden Orhan Erkanlı, Atatürk'çü gruplarla irtibata geçerek bunlarla İstanbul'da geniş çapta bir toplantı yapmak ve Atatürkçü adında bir parti kurmak için çalışmalarına başladı ve bu kararını Talat Aydemir'e açıkladı. Ayrıca Aydemir'den İstanbul'da yapılacak bu toplantıya 22 Şubatçılardan da temsilci

¹³⁸³ Sanlı, "27 Mayıs'ın "zoraki diplomatları": 14 lerin Yurtdışı faaliyetleri", s.243, Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.285-287, **Hürriyet, Son Havadis**, 30 Temmuz 1962, s.1-5.

¹³⁸⁴ Deniz, Harbiyeli Aldanmaz, s.133

¹³⁸⁵ Bedii Faik, Talat Aydemir'in Mamak Mahkemesinde hiçbirine katılmadığı Koordinasyon Toplantılarından kendi eseri, kendi fikriymiş gibi bahsettiğini fakat bu toplantıların asıl Orhan Erkanlı'nın buluşu olduğunu söyler. Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s. 250-251, Talat Aydemir ise 22 Şubatçıları kuvvet olarak her kuvvetin üstünde tutmak istediği için çok ısrar edilmesine rağmen katılmadığını ve temsilci gönderdiğini söyler. Talat Aydemir, Hatıratım, s.138

gönderilmesini istedi. Bunun üzerine 22 Şubatçılar bir araya gelerek fikri doktrinlerini belirlemek için birlik kurmaya karar verdiler. Bu birliğin amacını dokuz kişiden oluşan bir grup belirleyecek ve bu grup aynı zamanda birliğin idare kurulu görevini de üstlenecekti. Bu kararın ardından Talat Aydemir grup başkanı, Fethi Gürcan, Emin Arat, Turgut Alpagut, Galip Gültekin, Bahtiyar Yalta, Mustafa Ok, Cevat Kırca ve Osman Deniz ise başkan yardımcıları oldu.¹³⁸⁶ Dokuz kişiden oluşan bu grup fikir doktrinini belirlemek üzere Emin Arat, Bahtiyar Yalta ve Mustafa Ok'tan oluşan bir komisyon kurdu.¹³⁸⁷ Nihayetinde 22 Şubatçılar özellikle Emin Arat ve Bahtiyar Yalta'nın gayretleri ile hazırlanan "Kemalizm" doktrini kabul ettiler.¹³⁸⁸ 22 Şubatçılar ve grup temsilcileri aynı zamanda İstanbul'da ve Ankara'da yapılmak üzere Koordinasyon Toplantılarına başladılar.

6.8.4.1. İlk Koordinasyon Toplantısı

22 Şubatçıların Kemalizm doktrinini kabul etmesinin ardından ilk Koordinasyon Toplantısı Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Halit Ziya Konuralp'in evinde yapıldı. Bu toplantıya 22 Şubatçıları temsilen Mustafa Ok, Adnan Çelikoğlu ve Selçuk Atakan katıldı. Tabii Senatörleri temsilen Mucip Ataklı, Sezai Okan ve Muzaffer Yurdakuler, ondörtlerden Orhan Kabibayı temsilen Orhan Erkanlı katıldı. Bu şahıslardan başka CHP Milletvekili Avni Doğan, Dokuz Subay olayından sonra emekli edilen Cemal Yıldırım, Hukuk Fakültesi Dekanı Naci Şensoy, Prof. Halit Ziya Konuralp, Prof. Cihat Abaoğlu, Bedii Faik ve Prof. Lütfi Duran katıldı.¹³⁸⁹ Toplantıda memleketin içinde bulunduğu durum, partilerin izledikleri siyasi faaliyetler ve parti liderlerinin Atatürk ilkelerinden uzaklaştıkları tartışılarak bu sorunlara çözüm bulmaya çalışıldı. 22 Şubatçılar adına söz alan Mustafa Ok, Kemalizm doktrinini gerçekleştirecek bir kuruluşun kurulması gerektiğini belirterek "*Atatürk İlkeleri ve Kemalizm doktrini*" adlı bir rapor okudu. Mustafa Ok'un bu önerisine karşılık diğer temsilciler kurulacak olan kuruluşun yasal ve siyasi bir cemiyet olması gerektiğini dile getirdiler.¹³⁹⁰ Bu toplantıdan sonra Orhan Erkanlı Ankara'ya geldi ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile bir görüşme yaparak kendisinin başkanı ve lideri kabul edildiği yeni koordinasyon faaliyetlerini anlattı. Cemal Gürsel bu

¹³⁸⁶ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.291.

¹³⁸⁷ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.291-292, Öymen, Bir İhtilal Daha Var, s.359.

¹³⁸⁸ Kemalizm, Ferdi ve Toplumunu düşünme ve yaşama seviyesine kendi bünyesine uygun olarak içinde bulunduğu ve geleceğin şartlarına göre, müstakar, Demokratik, Devrimci ve Cumhuriyetçi bir devlet düzeni içinde yükseltmek ve korumaktır. Talat Aydemir, Hatıratım, s.120-122.

¹³⁸⁹ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi s.296, Talat Aydemir, Hatıratım, s.137.

¹³⁹⁰ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.296.

heyet ve 22 Şubatçılar ile gizli temas sağlamak için Cumhurbaşkanı kontenjanından Senatör olan Sadi Koçaş'ı görevlendirdi. Orhan Erkanlı bu görüşmeyi Talat Aydemir grubuna anlattı. Talat Aydemir ise kabul etti.¹³⁹¹

6.8.4.2. İkinci Koordinasyon Toplantısı

İkinci Koordinasyon Toplantısı Ankara'da ve Sıtkı Ulay'ın evinde yapıldı. Bu toplantıya CHP Milletvekillilerinden Kenan Esengil, Avni Doğan ve Celal Sungur, Cemal Yıldırım katıldı. Tabii Senatörler adına Sıtkı Ulay, Sezai Okan, Muzaffer Yurdakuler, Kadri Kaplan ve Mucip Ataklı katıldı. 22 Şubatçılar adına Necati Ünsalan, Dünder Seyhan ve Mustafa Ok, 14 ler adına ise Fazıl Akkoyunlu ve Orhan Erkanlı kontenjanından senatörlerden Esat Çağa Prof. Cihat Abaoğlu, Bedii Faik, Dr. Esat Eğilmez, Av. Yusuf Kazancı ve Fikret Ekinci katıldı. Bu toplantıda siyasi bir parti veya cemiyet kurulması gündeme geldi. Mucip Ataklı, Cemal Gürsel'in, kendisine kurulacak olan siyasi parti veya cemiyetin başkanı olmak şartıyla ordu desteğini sağlayacağını söylediğini dile getirdi. Cemal Gürsel'in, bu isteği kabul edildi ve kendisine bildirildi. Fakat Cemal Gürsel, olayın duyulması nedeniyle bu isteğinden vazgeçti ayrıca herhangi bir siyasi parti ve cemiyetin başkanı olmadığına dair bakanlıklara bir de genelge gönderdi.¹³⁹²

6.8.4.3. Üçüncü Koordinasyon Toplantısı

Üçüncü kez yapılan Koordinasyon toplantısı yine Ankara'da ve Avni Doğan'ın evinde yapıldı. Bu toplantıya ise 22 Şubatçılar adına Dünder Seyhan ve Mustafa Ok katıldı. Ayrıca Avni Doğan, Sıtkı Ulay, Bedii Faik ve Prof. Cihat Abaoğlu toplantıya katılanlar arasında idi. Bu arada 22 Şubatçıları temsil eden grup bir operasyon planı hazırladı ve bu plan bu toplantıda Mustafa Ok tarafından açıklandı. Bu operasyonun ana hatları şu şekildi idi.

Baş Operasyonu: bu operasyonun amacı Cemal Gürsel'i İsmet İnönü'nün baskısından ve etrafını saran çıkarıcılardan tayin yolu ile kurtarmaktı.

¹³⁹¹ Talat Aydemir, Hatıratım, s.138.

¹³⁹² Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s. 297-298, Talat Aydemir, yapılan bu İkinci Koordinasyon toplantısına Fazıl Akkoyunlu, Celal Sungur, Kenan Esengil, Avni Doğan, Cemal Yıldırım, Sıtkı Ulay, Sezai Okan, Muzaffer Yurdakuler, Kadri Kaplan, Necati Ünsalan, Dünder Seyhan, Bedii Faik ve Prof. Cihat Abaoğlu'nun katıldığını söyler. Talat Aydemir, Hatıratım, s.138

Kurt Adam Operasyonu: bu operasyonun amacı İsmet İnönü'yü basında, zinde kuvvetlerde ve partilerde yıpratmak ayrıca CHP' nin içerisinde karşısına bölücü bir güç çıkarmaktı.

Şövalye Operasyonu: bu operasyonun amacı Silahlı Kuvvetler içerisinde yer alan subaylardan taraftar toplamak anlamına gelen ve Talat Aydemir tarafından bulunan Çengel Atma taktiğini uygulamaktı.

Muşta Operasyonu: Bu operasyonun amacı ise gerektiği durumda kumanda kademesinin yapacağı bir ihtilal hareketi üzerinden geçmek veya şartlar gerçekleştiği zaman kendi iradesi ile hareket etmektir. Bu operasyonların dışında Basın Operasyonu, Üniversite Operasyonu, Parlamento Operasyonu, Adalet Operasyonu ve Mali Yardım Operasyonları bulunmaktaydı. Bu operasyonların amacı basında Atatürkçü yazarları bir araya toplamak, başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere Kemalizm fikirlerini yaymak parlamentoda ise Atatürkçü Milletvekilleri bir tarafta toplamaktı. Hepsinin ortak amacı ise 22 Şubatçıları desteklemektir.¹³⁹³

Bu toplantıların dördüncüsü ve sonuncusu Celal Sungur'un evinde yapıldı. Yapılan Koordinasyon toplantılarının sonunda 22 Şubatçıların böyle bir operasyon planları hazırlamaları ve bu planları açıklamaları Talat Aydemir ve taraftarlarının asıl amacını ortaya çıkardı ve koordinasyon toplantılarından hiçbir sonuç elde edilemeden dağıldı. Aynı zamanda bu toplantılara katılanlar da dâhil olmak üzere birçok kimse 22 Şubatçıları ve bu toplantıları yapanlarla yollarını ayırdı.¹³⁹⁴ Yapılan tüm Koordinasyon toplantılarına katılan Dünya Gazetesi'nin Başyazarı Bedii Faik bu toplantıların hiçbirinde ne ihtilal planları yapıldığına ne de Talat Aydemir'in anladığı gibi toplantıya katılanların ona bu konuda destek verdiğine şahit olmadığını söyler. Faik, CHP milletvekillerinin, 22 Şubatçıların, 14 lerin, profesörlerin ve daha birçok grupların katıldığı bu toplantılarda kanun dışı bir konuşmanın ve tartışmanın yaşanmadığını ve kendisinin Talat Aydemir'in yapacağı herhangi bir harekete katılmayacağını söylediğini dile getirir. Bedii Faik, yakın dostları olan Avni Doğan, Cihat Abaoğlu ve diğer profesörlerle Koordinasyon toplantılarından sonra bir araya gelerek bu toplantılar hakkında konuşmalar ve tartışmalar

¹³⁹³Talat Aydemir, Hatıratım, s.138-139, Örtülü, bu toplantıda 22 Şubat'ı temsil eden grubun 6 maddelik bir plan hazırladığını bunların ise Baş Operasyonu, Şövalye Operasyonu, Kurt Operasyonu, İnönü Operasyonu, Mushta Operasyonu ve Kademe Operasyonu olduğunu söyler. Örtülü ayrıca bu operasyonların amacını açıklayan Mustafa Ok'un Mushta Operasyonu'nun amacını bilmediğini ifade ettiğini söyler. Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s. 298-299.

¹³⁹⁴ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.299.

yaptıklarını ayrıca Koordinasyon toplantılarının bu toplantıya katılanları kendi kafalarında değerlendirmelerinin sonucu olarak yavaş yavaş dağıldığını dile getirir.¹³⁹⁵

6.8.5. Harp Akademisi Öğrencilerinin Örgütlenmesi

22 Şubat olayından sonra Harp Akademisi öğrencileri de kendi aralarında örgütlenmeye başladılar. Aslında Harp Akademisi öğrencileri 22 Şubat olayından sonra emekli edilen Harp Akademisi Komutanı Talat Aydemir ile ilişkilerini hiçbir zaman kesmemişlerdi. Şöyle ki Talat Aydemir emekli olduktan sonra her akşam düzenli olarak Zafer Anıtı'nın karşısında yer alan Zafer Çay Bahçesine gelir, burada vakit geçirirdi. Bunu bilen Harp Akademisi öğrencileri hafta sonu izne ayrıldıklarında eski komutanlarına olan sevgi ve bağlılıklarından dolayı saygı duruşunda bulunurlardı. Dolayısıyla bu durum öğrencilerin Aydemir'den kopmamalarına ve örgütlenmelerinde önemli bir etken oldu. Harp Akademisi öğrencilerinin örgütlenmelerinde etken olan diğer sebep ise 22 Şubat olayının ertesi günü okula gelen hava ve deniz subaylarının Harp Akademisi öğrencilerinin gözleri önünde tüfeklerinin mekanizmalarını sökmeleri oldu.

Harp Akademisi öğrencilerinden Osman Yetki'nin ifadesine göre ilk örgüt 1962 yılının yaz aylarında İzmir- Menteş kampında kuruldu. Osman Yetkin, Menteş Kampı'nda Talat Aydemir'in ilerleyen zamanda bir darbe yapacağını ve kendisinin de bu ihtilalin içinde yer alarak Aydemir'e yardımcı olmak niyetinde olduğunu Günuğur Tecimen'e ifade etti. Bunun üzerine Yetkin ve Tecimen, derhal örgüt kurmaya karar verdiler ve güvendikleri Önder Aydın, Tarık Uğur, Kemal Ülkü Tanak, Selçuk Alpay ve Hasan Acar'ı bu örgüte dahil ettiler.¹³⁹⁶ Önder Aydın, bu örgütün 5 Temmuz 1962 tarihinde karargâh ve bölük hücreleri şeklinde ikili hücre sistemiyle kurulduğunu, genel karargâhın 10 kişiden oluştuğunu ve bölüklerde bir lider ve yardımcısının olduğunu ifade eder.¹³⁹⁷ Ümmet Sarı ise İzmir- Menteş Kampı'na gittiklerinde Kenan Dikici isimli arkadaşının 22 şubat olayının bitmediğini, ikinci bir ihtilalin yapılacağını söylemesi ve bu ihtilalde görev alacak olanların silahı üzerine yemin ettirmesiyle örgüte katıldığını söyler.¹³⁹⁸

6.8.6. 21 Mayıs Olayı Hazırlıkları

Koordinasyon toplantılarından önemli bir sonuç elde edilememesinin ardından 22 Şubatçılar bir araya gelerek Alb. Turgut Alpagut'un akrabasının evinde bir toplantı

¹³⁹⁵ Faik, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, s.251-253.

¹³⁹⁶ Ömer Gürcan, Fethi Gürcan'ın Harbiyelileri, İleri Yayınları, İstanbul 2005, s.43-46.

¹³⁹⁷ Ömer Gürcan, Fethi Gürcan'ın Harbiyelileri, s.70.

¹³⁹⁸ Ömer Gürcan, Fethi Gürcan'ın Harbiyelileri, s.106-107.

yaptılar. Bu toplantıda 22 Şubat olayından önce kurulmuş olan Türk Silahlı Kuvvetler Birliği'ni tekrar canlandırma, 21 Ekim ve 9 Şubat Protokolüne imza atanlar ve Atatürkçü gruplarla irtibata geçme gibi birtakım kararlar aldılar ve bu karar doğrultusunda çalışmalarına başladılar. İlk olarak İstanbul ve Ankara'da bulunan Kıta Komutanları hariç generaller ile irtibata geçtiler. Daha sonra hava kuvvetleri komutanlığı içerisinde yer alan ve sonradan emekli edilen 11 havacı subaya kendileri ile birlikte çalışma teklifinde bulundular. Bu teklif ilk olarak emekli Kur. Bnb. Rauf Gökçe aracılığı ile Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Hüsnü Özkan'a yapıldı. Sonrasında Yüksek Mühendis Naim Okyay aracılığı ile Halim Menteş, Fevzi Arsin, Tufan Akkoç, Nuri Hazer, Emanullah Çelebi ve Avni Güler'e yapıldı. En son ise Talat Aydemir'in Avukatı Kudret Bosuter aracılığı ile Mucip Ataklı'ya yapıldı fakat bu şahısların hiç birisi görüşmelere olumlu cevap vermediler ve yapılan teklifi ret ettiler.¹³⁹⁹ 22 Şubatçılar kendilerine taraftar bulma arayışı içerisinde iken 2 Ekim 1962 tarihinde Ankara'da beklenmedik olaylar yaşandı. AP Genel Merkezi ile bu partiye ait binalar, bazı gazete büroları ve matbaaları tahrip edildi. AP milletvekillerinden Gökhan Evliyaoğlu dövüldü. Olay, ellerinde Başbakan İsmet İnönü'yü istifaya çağıran pankartlar taşıyan on kişilik bir grup tarafından çıktı. Bu gruba, çoğu gençlerden oluşan bir grup İsmet İnönü lehine tezahürat yaparak karşılık verdi. Olaylar subayların araya girmesiyle kan dökülmeden önlendi.¹⁴⁰⁰ Bu arada Orhan Kabibay'ın ikinci kez Türkiye'ye gelmesi üzerine 22 Şubatçılar, 14 ler konusunda kendisi ile görüşme kararı aldılar. Görüşmeyi gerçekleştirmeden önce Necati Ünsalan'ın evinde kendi aralarında bir toplantı yaptılar. Bu toplantıya Talat Aydemir, Emin Arat, Deniz Alb. Galip Gültekin, Necati Ünsalan, Seyhan Dünder, Turgut Alpagut, Mustafa Ok, Bahtiyar Yalta, Cevat Kırca, Fethi Gürcan, Daniş Çağlar ve P. Bnb. Osman Üçok katıldı. Toplantıda Dünder Seyhan 14 lerin Türkes ve Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay grubu olmak üzere ikiye ayrıldığını söyledi. Dünder ayrıca 22 Şubatçıların Türkes grubu ile birleşmesine imkân bulunmadığını, Orhan Kabibay ile birleşmenin ise Orhan Kabibay'ın lider olması veya Talat Aydemir ile liderlik konusunda eşit şartlara sahip olmasıyla mümkün olacağını aksi takdirde kendisinin 22 Şubatçılardan ayrılacağını söyledi. Fakat Dünder Seyhan'ın bu teklifi 22 Şubatçılar tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine Dünder Seyhan, 22 Şubatçılardan ayrıldı. Seyhan'ın ardından Necati Ünsalan, Kadri Kaplan, Daniş Çağlar, Şefik Soyuyüce, Ruhi Soyuyüce ve Muammer Şahin de 22 Şubatçılardan ayrıldı. Türkes taraftarlarının da ayrılmasıyla Ankara'da Talat Aydemir,

¹³⁹⁹ Talat Aydemir, Hatıratım, s.140-141.

¹⁴⁰⁰ **Hürriyet, Cumhuriyet**, 3 Ekim 1962, s.1-7.

Emin Arat, Galip Gültekin, Fethi Gürcan, Mustafa Ok, Turgut Alpagut ve Bahtiyar Yalta olmak üzere 7 kişilik bir grup oluştu. İstanbul'da ise Cevat Kırca ve Osman Deniz idareci olarak belirlendi.¹⁴⁰¹ Böylelikle 14 Mayıs ihtilalini yapacak olan grupta ortaya çıkmış oldu. Bu grup ilk olarak ordu içerisinde taraftar ve kuvvet toplama faaliyetlerine başladı ve bunun için ilk olarak Jandarma Genel Komutanlığı Kur. Alb. Rumi Ahıskalı ile Emin Arat ve Turgut Alpagut aracılığı ile irtibata geçildi ve yapılan görüşmeler sonucunda Ahıskalı'dan yüksek rütbeli komutanlar ile irtibata geçeceğine dair söz alındı. 22 Şubatçılar bu görüşmenin ardından kendi aralarında bir de görev dağılımı yaptılar. Buna göre Talat Aydemir ve Turgut Alpagut Harp Okulu öğrencilerinin desteğini sağlamaya çalışacaktı. Fethi Gürcan ile Erol Dinçer Tank Okulu'nun desteğini sağlayacaktı. Yaşar Başaran, Hakkı Sümer ve Rıfki Erten 229. Piyade Alayının, Yaşar Başaran, Hakkı Sümer ve Tevfik Saltoğlu Genelkurmay Kışla Komutanlığı'nın, Talat Aydemir, Yaşar Başaran ve Fethi Gürcan Jandarma Subay Okulu ve Jandarma Birliği'nin, Fethi Gürcan Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nın, İzzet Köz ise Hava Kuvvetleri'nin desteğini sağlayacaktı. İstanbul'da ise Osman Deniz Kartal'da bulunan İkinci Zırhlı Tugay Komutanlığının, Cevat Kırca Birinci Zırhlı Tümen Komutanlığı'nın, Fethi Gürcan ve Osman Deniz Süvari Atlı Yarışmalar Grubunun, Osman Deniz ayrıca Deniz Harp Okulu'nun desteğini sağlayacaktı.¹⁴⁰² Ordunun desteğini kazanmak için görevlendirilen bu şahıslar görüştükleri ordu mensuplarını toplantılara çağırdılar ve onlara Kemalizm doktrinini anlatarak ikna etme yoluna gittiler. Ayrıca ikna ettikleri subaylardan, kadronun genişletilmesi için diğer subayları ikna etmelerini istediler.¹⁴⁰³ 22 Şubatçılar görevlendirildikleri komutanlıklardaki ordu mensuplarının desteğini kazanmada başarılı oldular. Başarılı olmalarında ise ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunların payı büyük oldu.

İstanbul'da 1. Zh. Tümen'de Muh Grb. Komutanı olan Kur. Alb. İsmail Ergüder, Talat Aydemir'i ziyaret ederek Türkeş grubu hariç 11 havacı ve Orhan Kabibay grubu ile birleşme teklifinde bulundu. Bu teklif, Galip Gültekin'in evinde yapılan ve Talat Aydemir, Galip Gültekin, Emin Arat, Turgut Alpagut, Bahtiyar Yalta, Mustafa Ok, Fethi Gürcan, Adnan Çelikoğlu, Selçuk Atakan ve Kur. Alb. İsmail Ergüder'in katıldığı toplantıda görüşüldükten sonra kabul edildi. Bunun üzerine 3 Mart 1963 tarihinde İsmail Ergüder'in evinde bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya Halim Menteş, Hv. Alb. Tufan Akkoç, Necati

¹⁴⁰¹Talat Aydemir, Hatıratım, s.143-144.

¹⁴⁰² Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.303.

¹⁴⁰³ Örtülü, Üç İhtilalin Hikayesi, s.306.

Ünsalan, 22 Şubatçılar adına ise Selçuk Atakan, Bahtiyar Yalta, Fethi Gürcan, gözlemci olarak da Yüksek Mühendis Naim Okyay katıldı. Bu toplantının amacı Silahlı Kuvvetler içerisinde oluşan gruplaşmaları ortadan kaldırmak ve ordu dışında kalan ve darbeci olarak tanınan grupları kendi aralarında birleştirmektir. Bu toplantıda yapılan görüşmeler sonunda bir fikir birliğine varıldı ve bazı keskin görüşler bir nebze de olsa esnetildi.¹⁴⁰⁴ Bu toplantıdan sonra 28 Mart 1963 tarihinde Emin Arat'ın evinde bir toplantı daha yapıldı. Bu toplantıya Talat Aydemir, Turgut Alpagut, Galip Gültekin, Bahtiyar Yalta, Mustafa Ok ve Fethi Gürcan katıldı. Toplantıda Mustafa Ok Türkeş Grubu ile birleşme teklifinde bulundu ve bu teklif toplantıya katılanlar tarafından kabul edildi. Bu toplantıdan sonra 31 Mart 1963 tarihinde Talat Aydemir grubu bir harekât yapma kararı aldı. Fakat bazı subayların bir girişim için erken olduğunu, harekâtı yapacak şahıslar arasında koordinasyonun sağlanması ve kara ve hava ordusu içinde görev yapan subayların bu koordinenin içinde yer almasının sağlanması gibi bazı hazırlıkların yapılmasını teklif etmeleri üzerine bu karardan kısa sürede vazgeçti. Aydemir'e göre bu harekâttan vazgeçilmesinin sebebi bu harekâtın hükümet tarafından duyulması ve Genelkurmay Başkanı'nın bazı kıtaları alarma geçirerek tedbir alma yoluna gitmesi ayrıca zinde kuvvetlerin Adalet Partisi'nin aleyhinde olması ve yapılacak bir harekâtın Celal Bayar veya Adalet Partisi adına yapılmış sayılacağı idi.¹⁴⁰⁵ Fakat Aydemir grubu içinde yer alan Deniz Harp Okulu grubu Aydemir'in harekâta geçmekten vazgeçtiğinden haberi olmadı ve harekete geçti. Bunun üzerine genç Kemalistler ordusu adı altında birleştikleri ve ordu içerisinde orduyu darbeye teşvik ettikleri, ayrıca siyasi parti ve parlamento üyelerini şiddetli şekilde itham eden bir beyanname dağıttıkları gerekçesiyle Kur. Yrb. Talat Turan, Muhabere Üstğ. Halim Hatipoğlu, Ulaştırma Bnb. Ferhan Yırtlan, Jandarma Üstğ. Sedat Varan, Personel Bnb. İsmet Yeşil adlı bu beş Deniz Subayı tutuklandı.¹⁴⁰⁶

31 Mart harekâtından vazgeçilmesinin ardından kokteyl grubu olarak adlandırılan 11 Havacı, Dünder Seyhan, Necati Ünsalan ve Orhan Kabibay Grubu Rauf Gökçe aracılığıyla Talat Aydemir Grubu ile birleşme teklifinde bulundu. Bu teklif Fethi Gürcan'ın ısrarı üzerine kabul edildi ve 9 Nisan 1963 tarihinde Söğütözü toplantısı yapıldı. Bu toplantıya Talat Aydemir, Bahtiyar Yalta, Fethi Gürcan, Mustafa Ok, Halim Menteş, İrfan Solmazer ve Kadri Kaplan katıldı. Bu toplantı her iki tarafın birbirlerinin

¹⁴⁰⁴İsmail Ergüder'in evi Lale Apartmanında bulunduğu için bu toplantı mahkeme tarafından Lale Apartmanı toplantısı olarak isimlendirildi. Talat Aydemir, Hatıratım, s.151-152.

¹⁴⁰⁵Talat Aydemir, Hatıratım, s.266.

¹⁴⁰⁶ **Hürriyet**, 22 Nisan, **Ulus**, 23 Nisan 1963, s.1-7.

düşüncelerini öğrenme şeklinde geçti ve toplantının sonunda Aydemir grubu Türkeş Grubunun düşüncesini öğrendikten sonra kendilerine kesin bir cevap vereceklerini bildirmeleriyle sona erdi.

Söğütözü toplantısının ardından iki buçuk yıldan sonra 23 Şubat 1963 tarihine Türkiye'ye gelen Alparslan Türkeş'in fikrini öğrenmek için 10 Nisan 1963 tarihinde Talat Aydemir, Alparslan Türkeş, Mustafa Ok, Bahtiyar Yalta, Rıfat Baykal ve Muzaffer Özdağ, Dikmen'de bir araya geldiler. Fakat görüşme Alparslan Türkeş ile Talat Aydemir arasında yapıldı. Bu görüşmede Alparslan Türkeş, Talat Aydemir'e 22 Şubatçıların kendisinin liderliğini kabul etmeleri ve kendisinin emri altına girmeyi kabul etmeleri şartıyla birleşmeyi kabul edebileceğini söyledi. Bunun üzerine Aydemir, böyle bir teklifin kabul edilmesinin mümkün olmayacağını söyledi.¹⁴⁰⁷

27 Nisan 1963 tarihinde Piyer Loti Otelinde bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya 14 ler adına Orhan Kabibay, 11 ler adına, Halim Menteş, 22 Şubatçıları adına Seyhan Dünder ve bazı sivil gruplar katıldı. Bu toplantının amacı dağınık halde bulunan çeşitli grupları birleştirmek ve uzun zaman içerisinde bir hazırlık ve destekleyici grupları belirlemektir. Toplantının sonunda şu kararlar alındı. Uzun zaman alsa dahi bir darbe yapmak mecburidir. Grupların kendi düşünce ve ilişkilerine göre darbe bazı kuruluşlar ve şahıslar tarafından desteklenecektir. Darbe hazırlıkları uzun zaman alacağı için 1965 seçimleri sonrasında yapılacaktır. Fakat bu zaman zarfında her türlü fırsattan faydalanarak amaca ulaşmak için çaba sarf edilecektir. Darbenin yapılmasına engel olacak kişiler ile her türlü irtibat kesilecektir. Türkeş ve Aydemir, bu faaliyetlere kesinlikle dâhil edilmeyecektir. Orhan Erkanlı, darbenin hukuki ve idari kısmının planını hazırlayacak ve zırhlı birlikleri teşkilatlandırma görevini üstlenecektir. Talat Aydemir, bu toplantıda alınan kararları öğrendikten sonra kendisinin liderlikten saf dışı edilmek istendiği endişesi içine girmesi ayrıca diğer gruplarla birleşmenin mümkün olmayacağının anlaşılması üzerine toplantı yapmaksızın yakın arkadaşları ile ayrı ayrı görüşmeler yaparak darbe planını hazırlama yoluna gitme kararı aldı.¹⁴⁰⁸

6.8.7. 21 Mayıs Olayı'nın Gerçekleşmesi

Talat Aydemir ve arkadaşları günler öncesinden darbe hazırlıklarını ve planını tamamladıktan sonra 21 Mayıs 1963 tarihinde harekete geçmeye karar verdiler. Aslında

¹⁴⁰⁷Talat Aydemir, Hatıratım, s.153-158.

¹⁴⁰⁸ **Hürriyet, Milliyet**, 8 Haziran 1963, s.1-7.

darbe günü olarak 19 Mayıs 1963 günü belirlenmiş ancak bu tarih Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkışına atıfta bulunur nitelikte görülebileceğinden ve yeni bir cumhuriyet mi geliyor sorusunu beraberinde getireceğinden kaygı ve endişe duyulduğu için girişimin bu tarihte yapılmasından vazgeçildi. Çünkü darbeyi yapanların amacı yeni bir cumhuriyet kurmak değil, Atatürk'ün kurduğu cumhuriyete sahip çıkmak ve yaşatmaktır. Bu nedenle girişimin 21 Mayıs tarihinde yapılması kararı alındı.¹⁴⁰⁹ Bu kararın ardından saat 24 sularında üç tank Ankara Radyoevi önlerine geldi. Ardından sivil olarak gelen Eski Merkez Komutanı Yaşar Başaran, Eski Radyo Spikerlerinden ve Emekli Subay Ekrem İrge ve İsmet isiminde bir üsteğmen radyo evini işgal etti. Saat 00.15 sularında ise radyoda Tank Üsteğmen İlhan Baş tarafından bir tebliğ okundu. Türk Silahlı Kuvvetleri adına ve Emin Arat tarafından hazırlanan ve Talat Aydemir imzası ile yayınlanan bu tebliğde TBMM ve onun hükümetlerinin Atatürk ilkelerinden ayrıldığı, Anayasa ve Kanunları ihlal ederek partizan bir zihniyetle hareket ettiği, ekonomik ve siyasi yönden devleti güç duruma soktuğu gerekçesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koyduğu ifade edildi. Millet Meclisi'nin ve Cumhuriyet Senatosu'nun, Siyasi partilerin, bu partilere bağlı derneklerin kapatıldığı ayrıca her türlü siyasi faaliyetlerin yasaklandığı dile getirilen bu tebliğde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Atatürk ilkelerine bağlı olarak milletin ihtiyaç duyduğu kuvvetli istikrarlı, devrimci ve demokratik cumhuriyet idaresi kuracağı, ülkeye huzur, barış eşitlik getireceği aynı zamanda birlik ve beraberliği sağlayacağı ifadeleri yer aldı. Bu tebliğin ardından beş dakika sonra ikinci tebliğ yayınlandı. Bu tebliğde ise sokağa çıkma yasağı konulduğu, Ankara ve İstanbul'da örfi idare ilan edildiği, parolayı bilmeden sokağa çıkanlara ateş edileceği bildirildi. Bu tebliğlerin ardından hükümet taraftarı subaylar radyoyu ele geçirdi ve Ankara Garnizon Komutanlığı Kurmay Başkanı Yrb. Ali Elverdi hareketin bastırıldığını ve yapılan yayınların doğru olmadığını, halkın bu tarz yayınlara kanmaması gerektiği ve hükümetin iş başında olduğu ve Silahlı Kuvvetleri'nin, hükümetin emri altında olduğunu bildiren belli aralıklarla bir birkaç tane tebliğ yayınladı. Ayrıca Elverdi, hareketi yapanlardan sergüzeştçi ve serseri olarak bahsetti. Bu arada darbeci güçler Etimesgut Verici Radyo İstasyonu'nu ele geçirdi ve buradan Silahlı Kuvvetleri'nin idareye el koyduğunu bildirdiler. Ayrıca Harp Okulu öğrencileri etrafa ateş etmeye başladılar.

¹⁴⁰⁹ Bengü Öztan, Zişan Ataman Çelik, "27 Mayıs'ın Gölgesinde Bir Albay: Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", Türkiye'nin 1960'lı Yılları, Hazırlayan Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.172.

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay Kuvvet Komutanları ile bir toplantı yaparken aynı zamanda darbeyi bastırmak için tedbirler alındı. Ankara’da özellikle Harp Okulu üzerinde jetler alçaktan uçmaya başladı. Hava Kuvvetleri’ne bağlı bu jet uçakları hükümetin emriyle Harp Okulu’nun binasının etrafını iki kez bombaladı. Ardından Harbiyeliler ile hükümet kuvvetleri arasında karşılıklı çarpışmalar başladı. Bu olaylar sonucunda, Genelkurmay Merkez Dairesi Başkanı Tuğg. Nihat Günacan, Harp Okulu öğrencisi Mustafa Gürtekin Muhafız Kıtası Emir Subayı olan Bnb. Cafer Atilla, Muhafız Kıtasına bağlı Fahri Morkaya ve İsmail Senpar, Mustafa Sak ve Astsubay Kasım adında iki er, bir astsubay olmak üzere toplamda 7 kişi şehit oldu. 24 kişi ise yaralandı.

Saat 05.25 sularında ise Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Harbiyelilere kışlalarına dönmelerini bildiren bir tebliğ yayınladı. Bu tebliğin yayınlanmasının ardından darbeci güçler yavaş yavaş çözülmeye ve teslim olmaya başladılar.¹⁴¹⁰ Böylelikle 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra Talat Aydemir girişimiyle meşru hükümete karşı yapılan ikinci bir darbe girişimi daha Hükümet ve Silahlı Kuvvetler tarafından önlenmiş oldu.

6.8.8. 21 Mayıs Olayı Sonrası Yaşanan Gelişmeler

Ayaklanmanın bastırılmasının ardından Başbakan İsmet İnönü, Milli Güvenlik Kurulu’nu toplantıya çağırdı. Bu toplantı sonrası Ankara, İstanbul ve İzmir’ de sıkıyönetim ilan edildi ve bununla ilgili bir tebliğ yayınladı. Bu tebliğ aynen şöyleydi.

“20-21 Mayıs 1963 gecesi önceden yapılmış tertipler neticesinde, anayasayı ihlal amacını güden silahlı bir ayaklanma teşebbüsü vuku bulduğundan, anayasanın 124. Maddesi gereğince, 21 Mayıs 1963 tarihinden itibaren bir ay süre ile Ankara, İstanbul ve İzmir illeri sınırları içerisinde sıkıyönetim ilanı bakanlar kurulunca 21 Mayıs 1963 tarihinde kararlaştırılmıştır.” Bu tebliğin ardından Örfi İdare Komutanlıkları’na tayinler yapıldı. Ankara Örfi İdare Komutanlığı’na İkinci Ordu Komutanı Cemal Tural, İstanbul Örfi İdare Komutanlığı’na Birinci Ordu Komutanı Refik Yılmaz, İzmir Örfi İdare Komutanlığı’na ise Tüma. Ferit Denizmen atandı. Hükümetin aldığı bu tedbirlerin ardından başta olayın baş aktörü olan Talat Aydemir’in 22 Şubat olayında adı geçen Em. Yrb. Tekin Pakova’nın evinde tutuklanmasının ardından Fethi Gürcan, Alparslan Türkeş, Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Muzaffer Özdağ, Selçuk Atakan, Turgut Alpagut, Turgut Ulusoy, Amerikan elçiliğinde şoför olan ve aynı zamanda Aydemir’in akrabası olan şoför Nihat, Ekrem Birgiç, Dündar Seyhan, Emin Arat, Bahtiyar Yalta, İlhan Baş, Mustafa

¹⁴¹⁰ **Hürriyet, Ulus, Milliyet**, 21-22 Mayıs, 1963, s. 1-7, Talat Aydemir, Hatıratım, s.172-180.

Avcı, Orhan Türkkan, Selim Türkkan, Cevat Kırca, Osman Deniz, Nihat Sertöz, Tevfik Ecemiş, İhsan Sürek, Ali Necdet Efe, Nihat Oğuzer, Mustafa Rekobu, Asım Mutludoğan ve Ruhi Soyuyüce tutuklandı.¹⁴¹¹

21 Mayıs ayaklanması içinde yer alan ve tutuklu bulunan mahkûmların yargılamalarının yapılması için 1 Numaralı Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi Mamak Muhabere Okulu'nda, 2 Numaralı Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi Harp Okulu'nda, 3 Numaralı Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi Sıkıyönetim Karargâhı'nda Mahkeme Usulü Kanunu'nun 31. Maddesi gereğince kuruldu.¹⁴¹² 103 sanığın yargılanacağı ilk duruşma 7 Haziran 1963 tarihinde başkanlığını Tuğg. Fevzi Basmacı'nın yaptığı Mamak Muhabere Okulu'nda başladı. Mahkemede duruşma hâkimi olarak Alb. Numan Özdalga, üye ise Hava Tuğg. Lütfi Ergüven görev aldı. Başkanlığını hâkim Bnb. Turgut Akan'ın yaptığı İddia makamı ise Hâkim Bnb. Naci Turanay Hâkim Yüzbaşı Burhanettin Kelev ve Hâkim Yüzbaşı Oktay Sedef'ten oluştu. Mahkeme 36 sanık hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 146. Maddesinin uygulanması istendi. Bu isimler şunlardır. Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Rıfki Ertem, Turgut Alpagut, Bahtiyar Yalta, Tevfik Ünlüer, Hakkı Sümer, Galip Gültekin, Yaşar Başaran, Mustafa Pakova, Tevfik Saltoğlu, Erol Dinçer, Turgut Saltoğlu, Münip Tepeci, Remzi Kılıç, Nihat Sertöz, Tevfik Ecemiş, İzzet Köz, Cemal Özdemir, Necdet Öz, Ömer Tekebaş, Feridun Erman, İlhan Baş, Sedat Ünal, Mehmet Gül, Savaş Kilimci, Erol Akkılıvcım, Mustafa Karazeybek, Atilla Altugan, Ziya Gökaltı Pusat, Hüsamettin Paksoy, Kadir Yıldırım, Önder Aydın, Zihni Çetiner, Nezihi Fırat, Nihat Conguroğlu.¹⁴¹³ Osman Deniz, Selim Türkkan, Cevat Kırca, Recep Uslu, Gazi Alankuş, Muzaffer Güney, Ahmet Yücealp ve Mustafa Üstünel.¹⁴¹⁴ Talat Aydemir, mahkemede 21 Mayıs olayının gerekçelerini 25 madde halinde özetledi. Aydemir'e göre Türkiye 27 Mayıs 1960 gününden beri darbe ortamı içerisindeydi, rejim sorunu hala çözülememişti. Türkiye'nin kültürel, iktisadi, sosyal ve siyasi olmak üzere birçok sorunları bulunmaktaydı ve bu sorunların Büyük Millet Meclisi ve Senato'nun tutumundan dolayı radikal reformlarla çözülmesi mümkün değildi. Dahası Büyük Millet Meclisi'ne zor kullanılarak

¹⁴¹¹ **Hürriyet, Milliyet, Ulus**, 22 Mayıs 1963, s.1-7.

¹⁴¹² **Hürriyet, Milliyet, Ulus**, 4 Haziran 1963, s.1-7.

¹⁴¹³ **Hürriyet, Milliyet**, 8 Haziran 1963, s.1-7.

¹⁴¹⁴ 146. Madde: Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan büyük Millet Meclisini iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler idam cezasına mahkûm olur. 65. Maddede gösterilen şekil ve suretlerle gerek yalnızca gerek birkaç kişi ile birlikte kavli veya tahriri veya fiili fesat çıkararak veya meydan ve sokaklarda veya nasın toplandığı mahallerde nutuk, irat veyahut yafta talik ve neşriyat icra ederek bu cürümleri işlemeğe teşvik edenler hakkında yapılan fesat, teşebbüs derecesinde kalsa dahi idam cezası hükmolunur. **Hürriyet, Milliyet**, 18 Haziran 1963, s.1-7.

süngülerin tehditi altında cumhurbaşkanı seçilmişti. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı ve onun seçmiş olduğu Başbakan hukuken yasal değildi. Türkiye’de hiçbir parti bir ilkeye sahip değildi ve kurulan koalisyon hükümeti çok zayıftı. 80 yaşında tarihi görevini tamamlamış bir lider şahsi kaprisleriyle memleketi uçuruma götürmekteydi. Devletin içerde ve dışarda hiçbir itibarı kalmamıştı.¹⁴¹⁵

Duruşma esnasında en dikkat çeken ifade şahit olarak dinlenen Emekli Albay Fuat Uluç’un ifadesi oldu. Uluç, olay gecesini 20.30- 21.00 sularında Alparslan Türkeş’in kendisini telefonla aradığını ve darbe hazırlıklarını haber verdiğini bu ihtilalin ise ya 21 Mayıs gecesini veya 22 Mayıs gecesini olabileceğini söylediğini ifade etti. Uluç, bunun üzerine Hasan Dinçer’i ve Mustafa Kepir’i parti binasına çağırdığını, Dinçer’in gelmesinin gecikmesi üzerine kendisini aradığını fakat Dinçer’in İsmail Hakkı Yılanlıoğlu’nun evine gittiğini ayrıca Türkeş’in darbe yapılacağı haberini Yılanlıoğlu’na da haber verdiğini öğrendiğini dile getirdi. Uluç ifadesinin devamında Hasan Dinçer ve İsmail Hakkı Yılanlıoğlu’nun da birlikte partiye geldiklerini ve Dinçer’in, Yılanlıoğlu’nu ve kendisini daha fazla bilgi almak için Türkeş’in evine gönderdiğini dile getirdi. Uluç, ayrıca Türkeş’in dört partinin ortak bir bildiri yayınlaması gerektiğini olayın ancak bu şekilde önlenebileceğini söylediğini, Türkeş ile görüştüktan sonra tekrar partiye geldiklerinde ise Hasan Dinçer’in Başbakan İsmet İnönü’yü arayarak durumu anlattığını dile getirdi. Alparslan Türkeş’in Fuat Uluç’un söylediklerini doğrulaması ile birlikte hükümetin 21 Mayıs olayından nasıl haberdar olduğu ortaya çıkmış oldu.¹⁴¹⁶

Bin dört yüz elli dokuz Harp Okulu öğrencilerinin davasına 13 Haziran 1963 tarihinde Harp Okulu sinema salonunda Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 2 numaralı Mahkemesi’nde Tuğg. Nihat Günaşan başkanlığında başladı. Duruşma hâkimi olarak hâkim Yzb. Mehmet Karaarslan üye olarak Kur. Alb. Haydar Topçak görev aldı. İddia heyeti ise Hâkim Yzb. Talat Onmuş, Hâkim Yzb. Nejat Öztaşkent ve Hâkim Yzb. Sami Gerçal’dan oluştu.¹⁴¹⁷ Mamak’ta 1 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi kararları 5 Eylül 1963 tarihinde açıklandı. İki yüz otuz dokuz sayfalık Mahkeme kararına göre başta Talat Aydemir olmak üzere 7 kişi hakkında idam, 29 kişi hakkında müebbet hapis cezası, başta Alparslan Türkeş olmak üzere 45 kişi hakkında ise beraat kararı verdi. İdam cezası verilen

¹⁴¹⁵Talat Aydemir, Hatıratım, s.284-286.

¹⁴¹⁶Hürriyet, Milliyet, 4 Temmuz 1963, s.1-7.

¹⁴¹⁷Hürriyet, Milliyet, 14 Haziran 1963, s.1-7.

diğer şahıslar şunlardı. Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İlhan Baş, Cevat Kırca, Osman Deniz ve Ahmet Güçal.¹⁴¹⁸

2 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi kararları 11 Eylül 1963 tarihinde açıklandı. Mahkeme kararına göre sanık olarak yargılanan 1459 Harp Okulu öğrencisinden 1293 öğrenci beraat etti, 75 öğrenci 4 yıl, 2 ay hapis cezasına, 91 öğrenci ise 3 ay hapis cezasına mahkûm oldu.¹⁴¹⁹ Ayrıca bu öğrencilerin Harp Okulu ile ilgileri de kesildi.

Askeri Yargıtay Birinci Ceza Dairesi idam cezasına mahkûm edilen 7 sanıktan Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer ve Osman Deniz'in cezasını onayladı. Ahmet Güçal, İlhan Baş ve Cevat Kırca'nın cezasını bozdu. Ayrıca müebbet hapis cezası verilen 29 sanıktan 15'inin cezasını onayladı, 14 sanığın cezasını ise bozdu. Müebbet cezası onaylanan isimler şunlardı. Fevzi Bingöl, Muzaffer Güney, Salim Miman, Remzi Kılıç, Tevfik Saltoğlu, Erbil Yücelten, Aycan Ünlü, Nihat Conguroğlu, Önder Aydın, Kadir Yıldırım, Rıfki Erten, Savaş Kilimci, Yaşar Başaran, Mustafa Karazeybek ve Ferit Kelecek. Cezası bozulan isimler ise şunlardı. İzzet Köz, Recep Uslu, Hakkı Sümer, Ziya Gökalt Pusuat, Hüsamettin Paksoy, Atilla Altugan, Tuncay Yener, Feridun Erman, Cemal Özdemir, Galip Gültekin, Bahtiyar Yalta, Turgut Alpagut, Mustafa Ok ve Emin Arat.¹⁴²⁰

Askeri Yargıtay tarafından idam cezaları onaylanan mahkûmların idam kararları 7 Kasım 1963, tarihinde Millet Meclisi'ne gönderildi. Bu sanıkların avukatları tarafından idam cezalarının müebbet hapis cezasına çevrilmesi için TBMM Dilekçe komisyonuna müracaat yapıldı. TBMM Dilekçe komisyonu avukatların bu talebini oya sundu ancak oylama sonucunda bu istek bir oyla ret edildi. Oylama yapılan toplantıya on üç üye katıldı. Üyelerden Muzaffer Yurdakuler, Fahir Giritlioğlu, Sabri Kılıç, Fikret Filiz ve Vasfi Gerger idam cezasının müebbet hapis cezasına çevrilmesinin lehinde oy kullanırken Mehmet İlkuçan, Hidayet Aydın, Mahmut Deniz, İbrahim Saffet Omay, Reşat Turhan ve Ahmet Çakmak müebbet hapis cezasının aleyhinde oy kullandı. Reşat Özarda ve Fuat Ak ise oy kullanmayıp çekimser kaldı.¹⁴²¹ Ayrıca Millet Meclisi Adalet Komisyonu idam kararının uygulanmasına dair kanun tasarısını MP'den Halil Özmen'in ret oyuna karşılık on üç kabul oyu ile onayladı.¹⁴²² Askeri Yargıtay Daireler Genel Kurulu 20-21 Mayıs sanıklarından kırk sekiz şahıs hakkında yaptığı incelemeler sonucunda idama mahkûm

¹⁴¹⁸ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 6 Eylül 1963, s.1-7.

¹⁴¹⁹ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 12 Eylül 1963, s.1-7.

¹⁴²⁰ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 1 Kasım 1963, s.1-7.

¹⁴²¹ **Cumhuriyet, Hürriyet**, 20 Aralık 1963, s.1-7.

¹⁴²² **Cumhuriyet, Hürriyet**, 10 Ocak 1964, s.1-7.

edilen Ahmet Güçal, Cevat Kırca ve İlhan Baş'ın cezaları da dâhil 24 kişinin cezasını bozdu. Diğer 24 kişinin cezasını ise kabul etti. Müebbet hapis cezası verilen Bahtiyar Yalta, İzzet Koz, Cemal Özdemir, Feridun Erman, Ziya Gökalp Pusat, Emin Arat, Galip Gültekin cezaları bozulan şahıslar arasında yer aldı.¹⁴²³

Yargıtay'ın bu kararının ardından aydemir ve arkadaşları hakkında idam cezasının müebbet hapis cezasına çevrilmesi için İzmir Senatörü Enis Kansu ile Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan Meclis'e bir teklif verdiler. Bu iki senatörün verdiği teklif ile Adalet Komisyonu'nun aldığı karar Büyük Millet Meclisi'nde birlikte görüşüldü. Fakat görüşmeler bir hayli tartışmalı geçti. Mustafa Kemal Erkovan idamda toplumsal bir faydanın olmadığını, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise siyasi suçlarda ölüm cezasının hiçbir meseleyi çözmediğini söyledi. Tartışmalar bu şekilde devam ederken Aydemir ve üç arkadaşı hakkında idam cezalarının açık oya sunulması için yirmi milletvekili bir önerge verdi. İlk olarak Erkovan ve Kansu'nun verdiği teklif oya sunuldu fakat teklif 51 oya karşılık 241 oyla reddedildi. 45 üye çekimser kaldı. 4 oy ise boş çıktı. Ardından sanıklar için ayrı ayrı oylama yapılmasına karar verildi. Aydemir için 293 milletvekili oylamaya katıldı. Bunlardan 220'si idam lehinde, 47'si ret, 23'ü çekimser oy kullandı 3'te boş çıktı. Fethi Gürcan için 187 kabul, 67 ret, 30 çekimser, 9 boş, Osman Deniz için 156 kabul, 87 ret, 42 çekimser, 8 boş, Erol Dinçer için ise 113 kabul, 126 ret 43 çekimser, 9 da boş oy kullanıldı. Bu oylama sonucuna göre Talat Aydemir, Fethi Gürcan ve Osman Deniz'in idam cezasının uygulanmasına, Erol Dinçer'in ise cezasının idam hükümlüsü olarak müebbet hapis cezasına çevrilmesine karar verildi.¹⁴²⁴

Meclis, idam cezasının uygulanması hakkındaki kanun tasarısını 5 Şubat 1964 tarihinde ikinci ve son kez görüştü ve Talat Aydemir, Fethi Gürcan ve Osman Deniz'in cezasının uygulanmasına Erol Dinçer'in cezasının idam hükümlüsü olarak müebbet hapis cezasına çevrilmesine karar verdi.¹⁴²⁵

Millet Meclisi'nin bu kararı, Cumhuriyet Senatosu'nda görüşüldü. Ardından Adalet ve Anayasa Komisyonu raporu doğrudan oya sunuldu. Her şahıs için yapılan oylama sonucunda Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın idam cezasının uygulanmasına Osman Deniz ve Erol Dinçer'in cezasının uygulanmamasına karar verildi. Talat Aydemir için yapılan oylamaya yüz yirmi altı Senatör katıldı. Oylama sonucuna göre seksen üç kişi

¹⁴²³ Cumhuriyet, Hürriyet, Dünya, 26 Ocak 1964, s.1-7.

¹⁴²⁴ Cumhuriyet, Hürriyet, Dünya, 29 Ocak 1964, s.1-7.

¹⁴²⁵ Cumhuriyet, Hürriyet, Dünya, 5 Şubat 1964, s.1-7.

idam edilmesi yönünde oy kullanırken, 26 kişi ise idam edilmemesi için oy kullandı, 9 kişi çekimser kalırken 8 kişi ise boş oy kullandı. Fethi Gürcan için yapılan oylamaya 107 Senatör katıldı. Altmış üç kişi idam edilmesi için oy kullanırken, otuz beş kişi idam edilmemesi için oy kullandı. Ayrıca on üç kişi çekimser kaldı, 6 kişi de boş oy kullandı.¹⁴²⁶

18 Mart 1964 tarihinde Tabii Senatör Mucip Ataklı, Fethi Gürcan'ın idam cezasının uygulanmaması için Cumhuriyet Senatosu'na bir önerge verdi. Verilen bu önerge Senatoda oylamaya sunuldu. Komisyon ve hükümetin katılmadığı oylama sonucuna göre önerge 52 oya karşılık 54 oyla kabul edildi. Önergenin kabul edilmesinin ardından Talat Aydemir'in ölüm cezasının yerine getirilmesi için oylama yapıldı. Bu oylamaya 127 kişi katıldı. Oylama sonucunda 29 ret, 8 çekimser, 9 boş oy, 81 ise kabul oyu çıktı. Çoğunluğun kabul oyu vermesiyle Talat Aydemir'in ölüm cezası onaylanmış oldu. Osman Deniz'in cezasının yerine getirilmemesi için yapılan oylamaya 127 kişi katıldı. 29 kişi ret, 8 çekimser, 3 boş oya karşılık 87 kabul oyuyla Osman Deniz'in ölüm cezası reddedildi. Erol Dinçer'in ölüm cezasının kaldırılması için yapılan oylamaya ise 123 kişi katıldı. Oylamada 123 kişiden 28'i ret, 6'sı çekimser, 2'si boş, 87'si ise kabul oyu kullandı.

Aydemir, Dinçer ve Deniz için yapılan oylamadan sonra Fethi Gürcan'ın ölüm cezasının yerine getirilmemesi için oylama yapıldı. Oylamaya 130 kişi katıldı. Oylama sonucuna göre 53 ret, 9 çekimser, 4 boş oya karşılık 64 kabul oyu ile kabul edildi. Böylelikle oylama sonuçlarına göre Talat Aydemir hakkında verilen idam cezası kabul edilmiş, Gürcan ve Deniz hakkında verilen ölüm cezasının ret edilmesi Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilmiş, Dinçer'in ölüm cezasının kaldırılmasında Senatoda yapılan ikinci kez oylama sonucu kesinleşmiş oldu.¹⁴²⁷ Cumhuriyet Senatosu'nun böyle bir karar alması üzerine idamlar hakkındaki Kanun Tasarısı yeniden incelenmek üzere Millet Meclisine gönderildi. Fakat Millet Meclisi, Fethi Gürcan'ın idam cezasının uygulanmasına karar verdi. Ayrıca Meclis Talat Aydemir'in idam cezasının uygulanmasına Erol Dinçer ve Osman Deniz'in ise cezalarının müebbet hapis cezasına çevrilmesine karar verdi. Aydemir'in ve Dinçer'in haklarında verilen karar kesinleştiğinden dolayı Osman Deniz'in idam cezasının uygulanmaması hakkındaki karar oylamaya sunuldu. Karar 57'ye karşı 134 oyla kabul edildi. Fethi Gürcan hakkında Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasındaki fikir ayrılığını gidermek için 6 senatör ve 6 milletvekilinden oluşan bir

¹⁴²⁶ **Cumhuriyet, Hürriyet, Dünya**, 12 Mart 1964, s.1-7.

¹⁴²⁷ **Cumhuriyet, Hürriyet, Dünya**, 18 Mart 1964, s.1-7.

komisyon kurulmasına karar verildi.¹⁴²⁸ Bu karar doğrultusunda kurulan TBMM Karma Komisyonu 16 Haziran 1964 tarihinde yaptığı toplantıda Fethi Gürcan hakkında verilen idam cezasının uygulanmaması gerektiği yönünde karar aldı.¹⁴²⁹ Fakat Millet Meclisi Karma Komisyonu’nun aksine Talat Aydemir ve Fethi Gürcan’ın idam cezalarının uygulanmasına karar verdi. Bu doğrultuda çıkarılan 480 numaralı kanun 26 Haziran 1964 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlandı. Bu kanuna göre Talat Aydemir ve Fethi Gürcan’ın idam cezaları uygulanacak, Osman Deniz ve Erol Dinçer’in ise haklarında verilen idam cezası ise uygulanmayacaktı.¹⁴³⁰ Kanunun Resmî Gazete yayınlanmasının ardından Fethi Gürcan 27 Haziran 1964 tarihinde Ankara Merkez Cezaevi’nde idam edildi.¹⁴³¹ Talat Aydemir, Avukatı Orhan Pekey aracılığı ile Mamak 1 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi’ne Askeri Yargıtay’a verilmek üzere son bir kez daha itiraz dilekçesi verdi. Orhan Pekey bu itiraz dilekçesinde CKMP Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk’ün siyasi suçlulara idam cezası verilmemesi hakkındaki kanun teklifinin görüşülmesine kadar cezanın uygulanmasının ertelenmesini istedi.¹⁴³² Fakat Askeri Yargıtay’ın bu talebi ret etmesiyle birlikte Talat Aydemir 5 Temmuz 1964 tarihinde Ankara Merkez Cezaevi’nde saat 02.50 de idam edildi. Talat Aydemir’in idamı gerçekleşmeden evvel *“bu benim için hayırlı oldu”* ifadesini kullandığı iddia edildi.¹⁴³³

¹⁴²⁸ **Hürriyet**, 14 Mayıs 1964, s.1-7.

¹⁴²⁹ **Hürriyet**, 17 Haziran 1964, s.1-7.

¹⁴³⁰ RG No: 11738, 26 Haziran 1964, s.6

¹⁴³¹ **Hürriyet**, 27 Haziran 1964, s.1-7.

¹⁴³² **Hürriyet**, 5 Temmuz 1964, s.1-7.

¹⁴³³ **Hürriyet**, 6 Temmuz 1964, s.1-7.

YEDİNCİ BÖLÜM

1965 GENEL SEÇİMLERİ VE KOALİSYON HÜKÜMETLERİNİN SONU

Yüksek Seçim Kurulu 10 Ekim 1965 tarihinde yapılacak olan milletvekili seçimlerine 17 Temmuz 1965 gün ve 103 sayılı karara göre AP, CHP, CKMP, MP, TİP ve YTP'nin katılmasına karar verdi. Bu kararın ardından 3 Ağustos 1965 tarihinde resmi olarak seçim hazırlıklarının başlamasıyla birlikte siyasi partiler seçim faaliyetlerine hız verdiler ve adaylarını belirledikten sonra 3 Eylül 1965 tarihinde aday listesini Yüksek Seçim Kurulu'na teslim ettiler. Bu listeye göre AP ve CHP 67 ilden 450 aday, TİP 51 ilden 385 aday, MP 52 ilde 381 aday, CKMP 48 ilde 356 aday, YTP ise 48 ilde 335 aday gösterdi.¹⁴³⁴

7.1. Süleyman Demirel'in Siyasete Atılışı

Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın kalp krizi geçirerek vefat etmesi üzerine partinin genel başkanlığına parti tüzüğü'nün 37. maddesinin ikinci fıkrası¹⁴³⁵ gereğince Isparta Milletvekili Sadettin Bilgiç'in vekâlet etmesi kabul edildi.¹⁴³⁶ 18 Haziran 1964 tarihinde ise parti grubu yaptığı toplantıda çoğunluğun kararıyla büyük kongreye kadar Sadettin Bilgiç'i partinin genel başkanlığına seçti.¹⁴³⁷

Bu arada partinin genel başkanlığı için adaylar belli olmaya başladı. Adaylar arasında Sadettin Bilgiç, Süleyman Demirel, Tekin Arıburun ve Ali Fuat Başgil yer aldı. Fakat mücadele daha çok Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel arasında geçti. Lakin bu adaylara tepki gösterenlerde oldu. Örneğin Gökhan Evliyaoğlu, Süleyman Demirel'in ve Ali Fuat Başgil'in adaylarına tepki gösterdi. Evliyaoğlu bu tepkisini “*AP İsviçre'den veya*

¹⁴³⁴ **Hürriyet**, 4 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴³⁵ Genel başkanlığın inhiyal halinde merkez temsilciler meclisi azami 15 gün içerisinde toplanarak ilk büyük kongreye kadar vazife görmek üzere bir (genel başkan vekili) seçer. Bu seçime kadar genel başkanlık işlerini teşkilat başkanı yürütür.

¹⁴³⁶ **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1964, siyasetle uğraşan bir ailenin çocuğu olan ve asıl mesleği tıp doktoru olan Sadettin Bilgiç, DP Milletvekillerinden ağabeyi Sait Bilgiç ile birlikte siyasete başladı. Abadan, Anayasa Hukuku, s.120.

¹⁴³⁷ **Hürriyet**, 19 Haziran 1964, s.1-7.

*Parlamento dışından idare edilemez. AP'nin lideri ancak AP'nin çilesini çekmiş kimse olabilir” sözleriyle dile getirdi.*¹⁴³⁸

Adayların belli olmasının ardından adaylar derhal kendilerini tanııtma hazırlığına başladılar. Adaylardan Süleyman Demirel kendi biyografisinin, resimlerinin ve hakkında gazetede çıkan haberlerin yer aldığı 19 sayfadan oluşan “Genel Başkanlığa Adaylığımı Neden Koyuyorum” adlı bir kitap bastırdı ve bu kitabı delegelere dağıttı.¹⁴³⁹

Nihayet 27 Kasım 1964 tarihinde partinin genel başkanlığı seçimi için büyük kongresi toplandı. Kongreye bin dokuz yüz delege katıldı ve kongreye başkanlık etmesi için Talat Asal seçildi. Kongrenin açılışından sonra ilk konuşmayı adaylardan Saadettin Bilgiç yaptı. Sadettin Bilgiç, konuşmasında vatandaşların farklı siyasi partilere mensup olmalarının normal bir davranış olduğunu söyleyerek “*ayrı siyasi düşüncelere sahip olmak asla bölünmek anlamına gelmez...*” şeklinde bir ifade kullandı. Sadettin Bilgiç konuşmasında ayrıca Türkiye’de küçük partilere gerek olmadığını söyledi ve konuşmasını hükümeti tenkit ederek bitirdi.¹⁴⁴⁰

Adaylardan Süleyman Demirel ise “ben bir medeniyet meşalesinin, ümran, refah ve huzur meşalesinin taşınması için hizmete talibim. Türk vatanına hizmeti ibadet saydığım için talibim.” İfadelerini kullandı. Ayrıca Demirel, kahraman Türk Ordusu ile Türk halkını karşı karşıya getirenlerin sonunun her daim hüsrarla sonuçlanacağını ve Türk halkının asil ve kahraman ordusuna minnet ve şükranla, sevgi ve muhabbetle bağlı olduğunu söyledi.¹⁴⁴¹

AP kongresi 29 Kasım 1964 tarihinde sona erdi. Kongrede Süleyman Demirel 1679 delegeden 1072 delegenin oyunu alarak birinci turda AP Genel Başkanı seçildi. Sadettin Bilgiç 552 delegenin oyunu aldı. Üçüncü aday Tekin Arıburun 39 delegenin oyunu aldı. Adaylığını İsviçre’den koyan Ali Fuat Başgil’e ise yalnızca 6 delege oy verdi. Oylamada 10 da boş oy çıktı.¹⁴⁴²

Süleyman Demirel’in AP Genel Başkanı seçilmesi muhalefet parti içerisinde bazı gruplar tarafından olumlu karşılanırken bazıları tarafından da olumsuz karşılandı. Örneğin CHP Genel Sekreter Yardımcısı Cihat Baban, Süleyman Demirel’i tebrik ederek

¹⁴³⁸Elif Uzun Sümercan, 1. Demirel Hükümetinin Siyasi Faaliyetleri (1965- 1969), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s.48.

¹⁴³⁹Hürriyet, 27 Kasım 1964, s.1-7.

¹⁴⁴⁰Hürriyet, 28 Kasım 1964, s.1-7.

¹⁴⁴¹Hürriyet, Ulus, 29 Kasım 1964, s.1-7, Demirel, Yazdıkları ve Söyledikleri, s.37-39.

¹⁴⁴²Hürriyet, Milliyet, 30 Kasım 1964, s.1-7.

görevinde başarılar dilerken¹⁴⁴³ CHP Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu ise CHP Millet Meclisi Başkanlığı'na Süleyman Demirel ile ilgili olarak İmar ve İskân ve Milli Eğitim Bakanları'nın tutumu hakkında bir önerge verdi.¹⁴⁴⁴

Süleyman Demirel AP Genel Başkanlığı'na seçildikten sonra ilk olarak merkez idare kurulu üyeleri ile birlikte Çankaya Köşkü'ne giderek Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i ziyaret etti. Gürsel, ziyaret esnasında *"bu hava içinde çalıştığınız takdirde, memlekette huzur ve sükûnun avdet etmemesi için hiçbir sebep yoktur."* ifadelerini kullandı. Cemal Gürsel'in bu sözlerine karşılık Süleyman Demirel, *"AP olarak memleketimizde demokratik düzenin sağlanması ve huzurun temini için elimizden geleni sarf edeceğiz ve gerekli iş birliğine de hazırız."* Cevabını verdi.¹⁴⁴⁵ Demirel, 10 Aralık tarihinde ise Milli Birlik Grubuna mensup tabii senatörlerle görüştü ve bu görüşmede Senatörlerden ülkede huzurun yerleşmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istedi.¹⁴⁴⁶ Demirel'in tabii senatörlerle yaptığı bu görüşmenin asıl amacının AP hakkındaki önyargıları değiştirmek ve olası bir AP iktidarına karşı askeri çevrenin tepkilerini yumuşatmak olduğu şeklinde yorumlandı.¹⁴⁴⁷

7.2. Seçim Kanunu'nun Değiştirilmesi ve Milli Bakiye Sisteminin Kabulü

Milli Bakiye Sistemi, nispi temsilin uygulandığı bazı ülkelerde uygulanmaktaydı. Bu sistemde seçmenler tarafından verilen oyların hepsi değerlendirilmekle birlikte birkaç uygulama şekli bulunmakta idi. Bakanlar Kurulu, Seçim Kanunu'nun değiştirilerek milletvekili seçimlerinde "milli bakiye" sisteminin uygulanması için bir kanun tasarısı hazırladı. Bu tasarı 24 Aralık 1964 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda görüşüldü ve şu değişikliklerle kabul edildi. Bütün Türkiye'de baraj kalkacak, tercihli usul kullanılmayacaktır. Geçerli oy sayısı milletvekili sayısına bölünüp seçilmek için gerekli oy sayısı bulunacak ve bölünmeden sonra alınan oylardan artan rakamlar Yüksek Seçim Kurulu'nda toplanacaktır. Her partiden artanlar yüksek seçim kurulunda toplanacak Yüksek Seçim Kurulu, partilere artan oylarını bildirecektir. Her partinin milli bakiyeden ne alacağı da yine yüksek seçim kurulu tarafından ilan edilecektir. Partiler bu arada kazanamayan adayları ile merkezden gösterilecek adaylarını Yüksek Seçim Kurulu'na bildirecektir. Kanun tasarısında bu konuda kazanamayan adaylara aldıkları oy sırasına

¹⁴⁴³ **Ulus**, 3 Aralık 1964, s.1-7.

¹⁴⁴⁴ **Son Havadis**, 2 Aralık 1964, s.1-7.

¹⁴⁴⁵ **Hürriyet, Milliyet**, 2 Aralık 1964, s.1-7.

¹⁴⁴⁶ **Hürriyet, Son Havadis**, 11 Aralık 1964, s 1-7.

¹⁴⁴⁷ Halit Kaya, Adalet Partisi, s.200-201.

göre üçte iki, parti genel merkezlerine de üçte bir oranında hak tanınmıştır. Genel merkezler artan oyların üçte birini kullanacaklardır. Milli Bakiyenin Türkiye ölçüsünde uygulanması yine seçim bölgelerine göre olacak Yüksek Seçim Kurulu bu seçim bölgelerini de ilan edecektir.¹⁴⁴⁸

İsmet İnönü, CHP ortak grubunda yaptığı toplantıda Seçim Kanunu'nun değiştirilmesi ve "Milli Bakiye Sistemi'nin" getirilmesi ile ilgili olarak bu sistemde yeni hükümetlerin kesinlikle koalisyon hükümeti olacağını, koalisyon hükümetlerinin doğasında fayda ve sakıncaların olduğunu, koalisyonda partilerin şiddet kullanamayacağını ve zulme alet olmayacağını söyledi. İnönü, bütün bunların gerçekleşmesi için de küçük partilerin kalkınmasının sağlanması gerektiğini dile getirdi.¹⁴⁴⁹

AP Millet Meclisi grubu bu konuda bir bildiri yayınladı. AP bu bildiride CHP'nin kendi menfaati için Seçim Kanunu'nu değiştirmek istediğini ve bunun için hukuku zorladığını böylelikle de millet çoğunluğunun irade, arzu ve eğilimlerinin reddedildiğini ifade etti. Süleyman Demirel ise "Milli Bakiye Sistemi'ni" Adalet Partisi'nin iktidara gelememesi konusunda eleştirmediklerini, seçime yakın bir dönemde seçim kanunlarının değiştirilmesinin sakıncalı olması nedeniyle karşı olduklarını ayrıca batı demokrasilerinin kuvvetli ve istikrarlı bir hükümet için herşeyi yaptıkları bir dönemde Türkiye'nin sorunlarını halledebilmek için kuvvetli ve istikrarlı bir hükümete ihtiyaç duyduğu bir zaman da bu imkandan mahrum kalmasını istemedikleri için karşı olduklarını ifade etti. Demirel aynı zamanda milli bakiye sistemine göre bazı illerin kendi milletvekillerini kendilerinin seçemeyeceğini dolayısıyla millet tarafından istenmeyen ve seçilmeyen bazı kişilerin tayin yoluyla milletvekili olabileceklerini dile getirdi.¹⁴⁵⁰

9 Ocak 1965 tarihinde Millet Meclisi'nde yapılan görüşmeler sonucunda tasarının geçici komisyona sevk edilmesine CHP, YTP, CKMP ve MP'nin oylarıyla karar verildi.¹⁴⁵¹ Bu karar doğrultusunda Anayasa Komisyonu tarafından ve Anayasa Komisyonu üyelerinden seçilen altı kişilik bir Geçici Komisyon kuruldu. Bu komisyonda CHP Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu, Bolu Milletvekili Zeki Baltacıoğlu, AP Çorum Milletvekili İhsan Tonbus, Kahramanmaraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, YTP

¹⁴⁴⁸ **Milliyet**, 26 Aralık 1964, s.1-7.

¹⁴⁴⁹ **Hürriyet, Milliyet**, 8 Ocak 1965, s.1-7.

¹⁴⁵⁰ **Hürriyet, Milliyet**, 13 Ocak 1965, s.1-7. Demirel, Yazdıkları ve söyledikleri, s.76

¹⁴⁵¹ **Milliyet**, 9 Ocak 1965, s.1-7.

Ankara Milletvekili Burhan Apaydın ve M.P. Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan yer aldı.¹⁴⁵²

Geçici Komisyon 13 Ocak 1965 tarihinde toplandı. Toplantıda komisyon başkanlığına Hayri Mumcuoğlu, sözcü olarak ise İsmail Hakkı Akdoğan seçildi. Komisyon başkanı ve sözcü seçiminin ardından AP iç tüzük gereğince tasarının görüşülmesinin bir gün sonraya bırakılması ile ilgili bir öneri verdi. Bu önerinin kabul edilmesi sonucunda tasarının görüşülmesine ise 14 Ocak tarihinde başlandı. Görüşmeler esnasında AP Milletvekili Refet Sezgin tasarıda yer alan “Milli Bakiye Sistemi’ne” karşı önce barajı aşamayan partilerin, milli bakiyelerinin hesaplanmamasını sonrasında ise “Riyazî Adalet Sistemini” teklif etti. Fakat Sezgin’in bu teklifi kabul edilmedi.¹⁴⁵³ Nihayetinde yapılan görüşmeler sonunda “Milli Bakiye Sistemi” AP’nin aleyhte oy kullanmasına rağmen 4 karşı 7 oyla kabul edildi.¹⁴⁵⁴ Tasarının Geçici komisyonda kabul edilmesinin ardından 21 Ocak tarihinde Millet Meclisi’nde görüşülmeye başlandı ve görüşmeler sonunda 22 Ocak tarihinde çoğunluğun kararıyla kabul edildi. Görüşmeler esnasında CHP, YTP ve CKMP’nin aldıkları ortak karar ile birleşik oy pusulası teklif etmeleri AP’nin ve MP’nin Meclis’i terk etmesine neden oldu. AP böyle bir teklifin öne sürülmesiyle demokrasinin boğdurulmak istendiğini, MP ise bu uygulamanın milli iradenin tam olarak yansımaya fırsat vermeyeceğini dile getirdi. Kayseri Milletvekili Prof Turhan Feyzioğlu da müşterek oy pusulasının aleyhinde oy kullananlar arasında yer aldı.¹⁴⁵⁵ AP ve MP’nin karşı çıkmasına rağmen milletvekili genel seçiminde “Birleşik Oy Sistemi’nin” uygulanmasına karar verildi. Bu sistem Milli Bakiye Seçim Sistemi Kanun tasarısına bir madde ilavesiyle kabul edildi.¹⁴⁵⁶

Millet Meclisi’nde kabul edilen tasarı AP’nin gayretleri sonucunda Senato karma Komisyonu’nda 5’e karşı 7 oyla reddedildi. Oylamada 3 CHP, bir kontenjan ve bir YTP Senatörü kanun lehinde oy kullanırken Başkan Saim Sarıgöllü ile 5 AP’li ve Bağımsız

¹⁴⁵² **Ulus**, 12 Ocak 1965, s.1-7.

¹⁴⁵³ **Milliyet, Hürriyet**, 12 Ocak 1965, s.1-7.

¹⁴⁵⁴ **Milliyet, Hürriyet, Ulus**, 17 Ocak 1965, s.1-7.

¹⁴⁵⁵ **Milliyet**, 23 Ocak, **Ulus**, 24 Ocak 1965, s.1-7.

¹⁴⁵⁶ Amerika’da uygulanmakta olan bu sistem gereğince bütün partilerin aday listeleri dikey şekilde bir kâğıtta bulunacak seçmen oy odasında kendisine verilen aday listelerinden hangi partiye oy verecekse o partinin listesine damga vuracak ve bütün listeyi sandığa atacaktır. Bağımsız adayların isimleri de birleşik oy pusulası üzerinde bulunacak, bağımsızlara oy vermek isteyen vatandaşlar bu kısım üzerine damga vuracaklardır. Sayımda ise damgalı liste geçerli sayılacak bu nedenle partiler oy pusulası bastırıp dağıtamayacaklardır. Listeler Yüksek Seçim Kurulu tarafından bastırılarak bütün illere gönderilecektir. **Milliyet**, 24 Ocak 1965, s.1-7.

Rifat Öçten kanun aleyhinde oy kullandı. Tabii Senatörlerden Kadri Kaplan ve Mucip Ataklı ise çekimser kaldı.¹⁴⁵⁷

Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı AP Aydın Senatörü Saim Sarıgöllü “Milli Bakiye Seçim Sistemi’nin” kabul tasarısının ret edilme gerekçesinde Kurucu Meclis’in yetkilerine alaka göstermenin her vatandaşın hakkı ve görevi olduğunu, iktidar partisinin ve hükümetin ilmi ve sosyolojik olarak bir inceleme yaptırmadan seçime yakın bir dönemde çok acil bir şekilde Seçim Kanunu’nu değiştirmesinin vatandaşın vicdanında haklı olarak kendi çıkar ve rakip parti aleyhinde harekete geçtiği düşüncesini doğuracağını belirttikten sonra bu tasarının vatandaşların oyunu kullanmasına imkân vermeyen ve bir ıstırap kaynağı olarak vatandaş vicdanında yer eden seçmen kütüklerine temas etmediğini söyledi. Tasarı, karma komisyonda ret edilmesinin ardından Senato Genel Kurulu’na sevk edildi.¹⁴⁵⁸ Tasarı, 9 Şubat 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu’nda tekrar görüşülmeye başlandı. Görüşmeler sonunda Cumhuriyet Senatosu, Karma Komisyonun tasarımı reddeden raporu 170 üyenin katıldığı açık oylamada 77’ye karşı 92 oyla reddedildi.¹⁴⁵⁹ Fakat Anayasanın 92. Maddesine göre Millet Meclisi’nde kabul edilen kanun metninin komisyonlar dahil görüşme süresi kaç gün ise Cumhuriyet Senatosu’nda o kadar süre içinde görüşüp karara bağlaması gerektiğinden ayrıca bu sürenin dolmuş olmasından dolayı Cumhuriyet Senatosu Milli Bakiye Sistemi Kanun Tasarısını Millet Meclisi’nin kabul ettiği şekliyle onayladı. Böylece Türk Parlamento Tarihi’nde ilk kez bir tasarı üzerindeki görüşmeler yarıda kalarak kanunlaştı¹⁴⁶⁰

7.3. 1965 seçimleri Süreci

27 Mayıs darbesinden sonra ilk kez yapılan 1961 seçimlerinden sonra ikinci kez yapılan 1965 genel seçimleri de 1961 seçimlerinde olduğu gibi ülke genelinde büyük bir heyecanla karşılandı. Her seçim döneminde olduğu gibi bu seçim döneminde de seçim kampanyasının başlamasıyla birlikte seçime katılacak olan partiler hazırlıklarına başladılar. Partiler bu anlamda gerek seçim gezileri gerekse radyoda yaptıkları konuşmalarda seçim vaatlerine yer vererek seçmenin sempatisini kazanmaya çalıştılar.

¹⁴⁵⁷ **Milliyet**, 30 Ocak 1965, s.1-7.

¹⁴⁵⁸ **Hürriyet**, 2 Şubat 1965, s.1-7.

¹⁴⁵⁹ **Milliyet**, 12 Şubat 1965, s.1-7.

¹⁴⁶⁰ Tasarının 7. Maddesine kadar olan maddeler kabul edildi. 7. Madde ise ancak normal sürenin bitiminden sonra açık oylama sonucu 73’e karşı 82 oyla kabul edildi. **Milliyet**, 13 Şubat 1965, s.1-7.

7.3.1. AP'nin Seçim Propagandası

AP seçim kampanyasına başlamadan önce partinin “kitap, doğan ve güneş” olan amblemini Yüksek Seçim Kurulu’nun da onayıyla resmen “kırat” olarak değiştirdi ve bu konuda yayınladı bildiride atın her şeklinin ve renginin dahil olduğu her türlü kompozisyonun kendisine ait olduğunu dile getirdi.¹⁴⁶¹ AP’nin amblemini “kırat” olarak değiştirmesi CHP’nin dikkatinden kaçmadı. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Suphi Baykam bu konudaki düşüncesini şu sözlerle dile getirdi. *“AP’nin kırat sembolünü alması Demokrat Parti’yle olan ilgisini tescil etmiştir. Seçim arefesinde bunu yapmış olanlar dikkati çekicidir. Herhalde sorumluluğunu da beraber düşünmüşlerdir”*¹⁴⁶² AP’nin amblemini kırat olarak değiştirmesine CHP’den başka Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Cumhurbaşkanı kontenjanından senatör olan Osman Köksal da tepki gösterdi. Süleyman Demirel, bu tepkilere karşılık at işaretinin DP ile hiçbir ilgisinin olmadığını, AP’nin ise bu partinin adını taşımadığı gibi işaretini de taşımadığını, böyle bir amblem kullanmalarının sebebinin seçmenin doğru oy kullanmasını sağlamak olduğunu ayrıca neden attan bu kadar korkulduğunu anlamadığını, atın kimseye zarar vermediğini ve Türklerin Orta Asya’dan at üzerinde geldikleri ifadelerini kullandı.¹⁴⁶³ Demirel, bir gazetecinin AP’nin kırat konusunu istismar ettiği şeklindeki sorusuna ise DP’nin kurulmuş ve kapanmış bir parti olduğunu AP’nin hiçbirşeyi istismar etme durumunun olmadığını, milli bakiye sisteminin Türkiye’de milli iradenin gerçekleşmesinde zora sokan bir engel olduğunu ve bu nedenle AP’nin beyaz atı amblem olarak kullanılmasının istismar konusu olarak yorumlanmaması gerektiğini dolayısıyla AP’nin halka dayanan ve gücünü halktan alan bir parti olduğu cevabını verdi.¹⁴⁶⁴

Süleyman Demirel, partinin seçim sloganını ise halkın kolay anlayacağı “çileye paydos”, “herkese iş”, “herkese refah”, “halkı seven, halkı sever”, “AP’de birleşiniz gibi kısa cümleler kurarak belirledi.¹⁴⁶⁵

19 Eylül 1965 tarihinde seçim kampanyasının başlamasıyla birlikte AP Genel Başkanı Süleyman Demirel gezi programını düzenleyerek seçim hazırlıklarına başladı. Büyük bir çoğunluğun oyunu alarak tek başına iktidara gelmeyi hedefleyen ve

¹⁴⁶¹ **Cumhuriyet, Akşam** 21 Temmuz 1965, **Milliyet**, 19 Temmuz 1965, s.1-7, Kırat amblemi AP’nin ilk çekirdek kadrosunu oluşturanlar arasında yer alan ayrıca Süleyman Demirel’i destekleyen Mühendis Mehmet Turgut tarafından bulundu. Kahraman, Devr-i Süleyman, s.59.

¹⁴⁶² **Cumhuriyet, Son Havadis**, 21 Temmuz 1965, s.1-7.

¹⁴⁶³ Abadan, Anayasa Hukuku, s.123-124, Uzun Sümercan, 1. Demirel Hükümetinin, s.56.

¹⁴⁶⁴ **Cumhuriyet, Akşam**, 21 Temmuz 1965, s.1-7.

¹⁴⁶⁵ **Yeni İstanbul**, 12 Ağustos 1965, s.1-7.

programında bu yönde belirleyen Demirel'in seçim programında şu konular yer aldı. Türkiye'nin genel durumu, birlik ve beraberlik, huzur, barış ve güven, istikrarlı hükümetler şarttır, seçim sistemi, idarede reform, emniyet ve asayiş, hürriyet rejiminin korunması, sosyal hizmetler, milli eğitim politikası, üniversite ve yüksek öğretim, vicdan ve din hürriyeti, vakıf ve hayır kurumları, basın ve radyo televizyon, adalet, ekonomik kalkınma ve sosyal politika, karma ekonomi, sosyal adalet, sosyal güvenlik, çalışma, iş ve işçi sorunları, serbest teşebbüs, devlet ve özel sektör ilişkileri, planlı kalkınma, köy ve tarım politikası, toprak reformu, su ürünleri ve su kaynakları, sanayii teşvik, petrol politikası, turizm, yabancı sermaye ve milletlerarası işbirliği, dış politika ve milli savunma gibi konular yer aldı.¹⁴⁶⁶

Süleyman Demirel, ilk seçim gezisine Erzurum'dan başladı ve Demirel'e bu seyahatleri boyunca Sağlık Bakanı Dr. Faruk Sükan, Çalışma Bakanı, İhsan Sabri Çağlayangil, Gümrük ve Tekel Bakanı Ahmet Topaloğlu, Sanayii Bakanı Ali Naili Erdem, Genel İdare Kurulundan Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal, Dr. Sadettin Bilgiç, Prof. Aydın Yalçın ve diğer milletvekilleri eşlik etti.¹⁴⁶⁷ Demirel seçim kampanyası boyunca seçime katılan parti liderleri arasında en çok seyahat eden lider oldu. Karadeniz Bölgesi'nde Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize başta olmak üzere bu bölgede toplam 7 il ve 37 ilçeyi gezdi. Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Erzurum, Kars, Urfa, Antep, Malatya, ve Elazığ, ayrıca Sakarya Zonguldak, Eskişehir gibi illerde dahil olmak üzere Karadeniz İlleri ile birlikte toplamda 22 il gezdi.¹⁴⁶⁸ Bu illerde halka hitaben yaptığı konuşmalarda genel olarak halkın anlayacağı cümleler kurdu ve halkın diline yerleşmiş terimler kullandı.¹⁴⁶⁹ Seçim kampanyası boyunca gezdiği illerde halka seçim beyannamesinde yer alan konuları anlattı ve yol güzergahı boyunca uğradığı yerlerde halkın içine girerek onlarla sohbet etti ve dertlerini dinledi. Örneğin Samsun'a gitmek için yol boyunca uğradığı Kırıkkale, Sungurlu Merzifon ve Havza'da halkla sohbet etti. Demirel ayrıca halkın merak ettiği konular hakkında sorduğu sorulara da cevap verdi. Örneğin Çorum'da yaptığı bir konuşma sırasında vatandaşın her geçen gün yayılan komünizm karşısında ülkenin durumunun ne olacağı sorusuna hükümetin her zaman komünizmi ezmeye

¹⁴⁶⁶ **Son havadis**, 19 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁶⁷ **Son Havadis**, 17 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁶⁸ Demirel, Yazdıkları ve Söyledikleri, s.160-196.

¹⁴⁶⁹ Abadan, Anayasa Hukuku, s.126.

gücünün yettiğini buna karşılık halkın da komünizm karşısında uyanık olması gerektiğini söyledi.¹⁴⁷⁰

Demirel, seyahati boyunca uğradığı illerde muhalefet partilere karşı da eleştirici sözler sarfetti. Fakat bu eleştirilerini daha çok TİP ve CHP üzerinde yoğunlaştırdı. CKMP, MP ve YTP'ye karşı ise herhangi bir eleştirici ifade kullanmadı.¹⁴⁷¹ Örneğin Eskişehir'de konuşan Süleyman Demirel CHP'ye çattı ve *"telaş ve korku atmosferi yaratma gayretleri içinde olanlar ancak bu atmosferin içine kendileri girmektedir..."* dedi.¹⁴⁷² Demirel, "kırat" ile ilgili eleştirilere karşı ise *"kırat refah kervanını çekiyor, kırat imanlıdır. Muvaffak olacaktır..."* cevabını verdi.¹⁴⁷³ Sadettin Bilgiç, Balıkesir'de yaptığı konuşmada *"seçim mücadelesini yeniden bir kör dövüşü haline getirmeye çalışıyorlar. CHP seçim mücadelesine bize karşı haksız iftiralar ve yersiz yakıştırmalarla başlamıştır... işte onlar budur. Yapmaya gelince yoklar, yatırıma gelince yoklar. Hizmete gelince yoklar. Ama tehdide, iddiaya ve yalana gelince onlaradan ileri kimse gidemez"* ifadelerini kullandı.¹⁴⁷⁴ Demirel CHP'ye karşı en sert konuşmasını ise Giresun'da yaptı. CHP'ye oy hırsızları, şakiler... diye hitap ederek, *"millet yolunda, hak yolunda sizi sefaletten kurtarmak için yola çıktık bu beni nereye götürür? Nereye götürürse oraya kadar götürür... Türk Milleti uğruna darağacına gitmek azdır. Ben Süleyman Demirel olarak ıstıraplarınız dininceye kadar darağacından sonra cehenneme gidilecekse cehenneme kadar gitmeye razıyım"* dedi.¹⁴⁷⁵ Süleyman Demirel, konuşmalarında bu ifadelere yer verirken CHP'yi genel olarak koyu devletçilik politikası uygulamakla, solcuları ve solculuğu desteklemekle, partizanlıktan çekinmemekle ayrıca iki yüzlü politika gütmekle ve iktidarda kalabilmek için anayasaya aykırı kanun çıkarmakla suçladı ve CHP dönemini yasaklar, kırımlar, sandıklar, çalınan oylar dönemi olarak niteledi.¹⁴⁷⁶

Demirel, Sakarya'da yaptığı konuşmada ise ilk kez Demokrat Parti'den bahsederek DP'ye oy vermiş olan DP taraftarlarının suçlu sayılmadığını söyledi.¹⁴⁷⁷ Süleyman Demirel, seçim kampanyası boyunca yalnızca seçim gezileri yapmakla kalmadı aynı zamanda radyoda da halka hitaben konuşmalar yaptı. AP 67 ilden 450 aday gösterdi. AP'nin aday listesine bakıldığında Sadettin Bilgiç, Melahat Gedik, Talat Asal, Hasan

¹⁴⁷⁰ Demirel, Yazdıkları ve Söyledikleri, s.160.

¹⁴⁷¹ Abadan, Anayasa Hukuku, s.135.

¹⁴⁷² **Hürriyet**, 22 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁷³ **Hürriyet**, 23 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁷⁴ **Hürriyet**, 25 Eylül, **Son Havadis**, 24 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁷⁵ **Hürriyet**, **Akşam**, 28 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁷⁶ Abadan, Anayasa Hukuku, s.135.

¹⁴⁷⁷ **Hürriyet**, 5 Ekim 1965, s.1-7.

Dinçer, Yüksel Menderes, Nilüfer Gürsoy gibi önemli isimler yer aldı.¹⁴⁷⁸ AP'ne seçim kampanyası boyunca kendi bünyesinde bulunan gençlik ve kadın kolları destek oldu. Kadın kolları özellikle Ege Bölgesi'nde açık hava mitingleri düzenleyerek destek oldular. Bu mitinglerde baş sözcü Aydın'da Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes, Bursa'da ise Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy oldu.¹⁴⁷⁹

7.3.2. CKMP'nin Seçim Propagandası

17 Haziran 1965 tarihinde CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz'un CKMP'ye yeni katılanların tutumları ile huzursuzluğun arttığı, verimli bir çalışma imkânı bulamadığı ve parti içerisinde danışmayı sağlamak için yaptığı çalışmaların sonuç vermemesi gerekçesiyle başkanlık görevinden istifa etmesinin ardından¹⁴⁸⁰ CKMP 1 Ağustos 1965 tarihinde yaptığı büyük kongresinde partinin genel başkanını seçti. Genel başkan seçimine Ahmet Tahtakılıç ve Alparslan Türkeş aday oldu. İki aday arasında yapılan oylamada Alparslan Türkeş, 697, Ahmet Tahtakılıç ise 517 oy aldı ve oylama sonuçlarına göre Alparslan Türkeş 180 oy farkıyla CKMP genel başkanı seçildi. Partinin Genel İdare Kuruluna ise Ahmet Tahtakılıç, Abdülhadi Toplu, Gökhan Evliyaoğlu, Sıtkı Çörtoğlu, Mehmet Altınsoy, Mustafa Kepir, Muzaffer Özdağ, Hasan Dinçer, Ahmet Er, Dündar Taşer, Kâmil Koç, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Rıfat Baykal, Mustafa Kaplan, Kemal Cabioğlu, Numan Esin, Cevad Odyakmaz, Saadet Kaçar, Talat Öztaşkın, İsmail Sefa Akay, Fuat Uluç, Seyfi Öztürk, Hasan Gülsoy, Mustafa Kemal Erkovanlı, Hikmet Tanyu, Mehmet Kılıç, Ahmet Oğuz ve Faruk Küreli seçildi.¹⁴⁸¹ CKMP Genel Başkanı'nı ve Genel İdare Kurulu'nu belirledikten sonra seçim kampanyasının başlamasıyla birlikte seçim hazırlıklarına başladı ve bir seçim bildirisi hazırladı. CKMP'nin seçim bildirisine bakıldığında ekonomik konularda dengeli kalkınma ilkesini reddettiği ve Türkiye'nin sahip olduğu geniş kaynaklara ve çok sayıda insan gücüne dayanılarak tam çalıştırma gücünün harekete geçirilmesi şartıyla yüzde 7 gelişme hızı hedefine ulaşabileceği düşüncesini savunduğu görüldü. Ayrıca bildiride Türkiye'deki ekonomik gelişmelerin kendiliğinden vergi gelirini yükselteceği, milli endüstriye önem verilmesi, Türkiye'nin ortak pazara üye olması şartıyla milli sanayinin gelişeceği düşüncesi de yer aldı. Bu anlamda ise yabancı sermaye yardımına ihtiyaç duyulduğu görüldü. Ayrıca ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için devlet müdahalesinin yanında özel teşebbüsün de

¹⁴⁷⁸ **Hürriyet**, 4 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁷⁹ Abadan, Anayasa Hukuku, s.142, **Son Havadis**, 5 Ağustos 1965, s.1-7.

¹⁴⁸⁰ **Son Havadis**, **Hürriyet**, 18 Haziran 1965, s.1-7.

¹⁴⁸¹ **Hürriyet**, **Son Havadis**, **Milliyet**, 1 Ağustos 1965, s.1-7.

gerekli olduğunu savunulmakla birlikte emeklilik yaşının kadınlarda 55, erkeklerde 65 olması gerektiği gibi konular da yer aldı.¹⁴⁸²

CKMP seçim mitinglerinde marşlar çalarak, şiirler ve türküler söyleyerek seçmenin dikkatini çekmeye çalıştı. Mitinglerde kullanılan pankartlarda “emperyalizme paydos”, “toplum için toplumla birlikte”, “çalana, çarpana, şiddetli yalana paydos”, “herşey Türklük için”, “komünizm Türklük için ölümdür” gibi ifadeler yer aldı.¹⁴⁸³

Seçim kampanyasına ilk olarak Ankara’ dan başlayan CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, seçim konuşmalarında özlü ve kısa ifadelerle seçim bildirisinde yer alan konuların yanında komünizme ve komünizmin önlenmesi için Türk gençliğine ve Türk halkına milli şuurun, milli ülkünün aşılması, sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanması ve kanunların ve devlet kuvvetlerinin ilme dayalı tedbirler alması gerektiğinden bahsetti.¹⁴⁸⁴ Alparslan Türkeş, konuşmalarında muhalefet partilerden başta CHP olmak üzere diğer partileri eleştirmekten çekinmedi. Özellikle TİP’e ağır bir dille itham etti. Örneğin Edirne’de yaptığı konuşmada *“Türkiye’yi parçalıyarak memlekette enternasyonal kızıl bir idare kurmak isteyenlerin karşısına dikileceğiz ve onları yok edeceğiz”* dedi.¹⁴⁸⁵ 48 ilde 356 aday gösteren CKMP’nin adayları arasında Muzaffer Özdağ, Ahmer Er, Orhan Kaftancı, Turhan Onat, Ahmet Tahtakılıç, Gökhan Evliyaoğlu gibi isimler yer aldı. ¹⁴⁸⁶ Türkeş, seçim kampanyası boyunca Sivas, Kayseri, Edirne, Eskişehir, Konya, İzmir, Bursa ve İstanbul şehirlerine seçim gezisi yaptı. Ayrıca radyoda yaptığı konuşmalarla seçim kampanyasını yürüttü. Seçim gezilerinde Muzaffer Özdağ, Fuat Uluç, Gökhan Evliyaoğlu, Dünder Taşer, Rıfat Baykal, Numan Esin Türkeş’in yanında yer aldı.¹⁴⁸⁷

7.3.3. CHP’ nin Seçim Propagandası

CHP’nin “CHP verdiği sözü tutar, tutamayacağı sözü vermez” sloganı ile başlayan seçim beyannamesinde CHP’nin 27 Mayıs Anayasası’na yalnızca siyasi yönden değil sosyal ve ekonomik yönde bağlı olduğu belirtilmekle birlikte milli ekonominin gelişmesine zarar vermemesi şartıyla yabancı sermaye yatırımlarına izin verilmesi, petrol kanunu’nda Türk Devleti’nin ve devlet sermayesi ile kurulmuş milli petrol kuruluşlarının,

¹⁴⁸² Abadan, Anayasa Hukuku, s.218-219, **Akşam**, 7 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁸³ Abadan, Anayasa Hukuku, s.223, **Akşam**, 20 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁸⁴ Abadan, Anayasa Hukuku, s.220.

¹⁴⁸⁵ **Son Havadis**, 29 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁸⁶ **Son Havadis**, 4 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁸⁷ Abadan, Anayasa Hukuku, s.216.

petrol arama ve işletme yetkilerini sınırlayan hükümlerin değiştirilmesi ancak yabancı şirketlere verilen ruhsatlardan iyi kullanılmış olanlarına dokunulmaması, toprak reformu, kooperatifçilik, dış politikada NATO, CENTO ve BM'ye bağlı kalınması, batı ittifak sisteminin dışında bulunan devletlerle dostluk ve iyi ilişkiler geliştirilmesi gibi hususlar yer aldı.¹⁴⁸⁸

Seçim gezisine ilk olarak Malatya'da başlayan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, seçim kampanyası boyunca, seçim beyannamesinde yer alan petrolün millileştirilmesi, toprak ve vergi reformları, seçim kanunu, sol akımlara karşı mücadele, karma ekonomi ve plan gibi konuların yanında, seçim öncesinde ilk kez 29 Temmuz 1965 tarihinde Milliyet Gazetesi'ne verdiği demeç¹⁴⁸⁹ ile halka açıkladığı ortanın solu deyiimi hakkında geniş açıklamalarda bulundu. İnönü seçim kampanyası boyunca ortanın solunu 1961 anayasasına dayandırmakla birlikte ortanın solunun dışardan yürütülmediğini meşru anayasal rejimin içinden doğduğunu ve anayasal sınırlar içerisinde hareket ettiğini anlatmaya çalıştı.¹⁴⁹⁰

İnönü, seçim gezileri sırasında ise ortanın solu terimini ilk kez Trabzon'da yaptığı konuşma sırasında açıkladı. Trabzon'dan sonra Samsun il merkezinde yaptığı konuşmada da ortanın solunda bir anlayışın memleketi komünizme, faşizme götürmeyecek tek politika anlayışı olduğunu ayrıca aşırı ideolijileri durdurabilecek en etkili panzehir olduğunu söyledi. Seçim gününden iki gün önce radyoda yaptığı konuşmada ise vatandaşın gördüğü bütün eksiklerden ve çektiği bütün mahrumiyetlerden devleti muhatap ve sorumlu tuttuğunu ve bunda da haklı olduğunu söyledikten sonra *“varlıklı bir insanın yaşayışından mahrum olan vatandaşın vatandaşın ihtiyaçları ile meşgul olmayı devlet ve anayasa ile taahhüt etmiştir. Bizim devletimiz bu vasfı ile ortanın solundadır. Anayasanın icabı olarak devlet vatandaşın ihtiyaçlarını temin etmek için plan içinde çalışacaktır. Köylüye toprak sağlanacaktır. Hastalar parası olmasada bakılacaktır. Vatandaş ev sahibi yapmak devletin ödevidir. Çalışma emniyet içinde insan gibi olacak ve herkese iş bulunacaktır. Ortanın solu işte budur.”*¹⁴⁹¹ diyerek “ortanın solu” teriminin ne demek olduğunu açıkladı. Seçim kampanyası boyunca Malatya, Elâzığ, Trabzon ve Samsun'a

¹⁴⁸⁸ **Akşam**, 18 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁸⁹ **Milliyet**, 29 Temmuz 1965, Altuğ Koç, “1965 Seçimleri Öncesinde “Ortanın Solu” Söyleminin Ortaya Çıkışı”, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl:2017, Cilt:6, Sayı:2, s.46.

¹⁴⁹⁰ Rafet Uçkan, “Altmışlı Yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu”, Türkiye'nin 1960'lı Yılları, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.456.

¹⁴⁹¹ Abadan, Anayasa Hukuku, s.158-159, **Akşam**, 8 Ekim 1965, s.1-7.

gezi düzenleyen İnönü, seçim gezilerini sınırlı tuttu. Bu nedenle CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Suphi Baykam, Turhan Feyzioğlu, Nihat Erim, Coşkun Kırca, Emin Paksüt ve Cihat Baban gibi partinin önde gelenleri seçim kampanyası boyunca aktif bir rol üstlendiler.¹⁴⁹²

Yaptığı mitinglerde büyük bir kalabalık ve yoğun bir coşku ile karşılanan İsmet İnönü, AP'yi eleştirmesine rağmen AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in şahsına karşı herhangi bir eleştiride bulunmadı. Örneğin Malatya'da yaptığı konuşmada AP'ye hitaben *“aslında eski Demirkırat'ın mirasını paylaşmak gayretinden başka esaslı hiçbir çabaları olmayan siyaset adamları, bu sekiz aylık müddet içinde neler yapmaya istidatlı olduklarını birer birer göstermişlerdir...”* dedi.¹⁴⁹³ Karadeniz seyahatinde Trabzon, Samsun'da yaptığı konuşmalarda huzurun ve emniyetin her zaman en önemli bir mesele olduğunu ve siyaset adamlarının geçmişte yaşananlardan ders almaları gerektiğini vurguladı.¹⁴⁹⁴ Seçim kampanyası boyunca CHP gençlik ve kadın kollarının yanında teşkilatlarını Seçim Kanunu'na göre tamamlayamadığı için seçimlere katılamayan Sosyal Demokrat Partisi'nden büyük destek gördü. Sosyal Demokrat Partisi, CHP'yi destekleme karar aldı ve bunu altında Genel Başkan Sıtkı Ulay'ın imzasının bulunduğu bir bildiri ile teşkilatına duyurdu. Bu genelgede CHP'nin ortanın solunda bulunduğunu açıkça belirtmiş olmakla, geri kalmış türk milletinin kalkınması için, batılı reformcu ve çağdaş sosyal dünya düzenine girmiş, toplumun çalışkan çiftçisi, esnafı ve dar gelirli vatandaşın sorunlarına ve ihtiyaçlarına yönelmiş olduğu yer aldı. Ayrıca Türk Milleti için ortanın solunun, anayasanın öngördüğü demokratik ve sosyal bir devlet düzeninde vergi adaleti, çiftçiye toprak, herkese iş ve ekmek gibi her türlü ihtiyacı karşılayan bir medeniyet ve kurtuluş yolu olduğu bu nedenle genel seçimlerde CHP'yi destekleyeceği belirtildi.¹⁴⁹⁵ Bu kararın alınmasının ardından Sıtkı Ulay ve Parti Genel Başkan Yardımcısı Alaaddin Tiritioğlu Ege ve Trakya'yı içine alan bir seçim gezisi düzenledi¹⁴⁹⁶ 67 ilden 450 aday gösteren CHP'nin aday listesine bakıldığında İrfan Solmazer, İsmail İnan, Orhan Kabibay, Nihat Su, Fuat Sirmen, Kâmuran Evliyaoğlu, Haluk Gürtan, İsmail Arar, Şerafettin Korunay Hüsnü Özkan gibi isimler yer aldı.¹⁴⁹⁷

¹⁴⁹² Abadan, Anayasa Hukuku, s.161.

¹⁴⁹³ **Hürriyet**, 21 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁹⁴ **Hürriyet**, 4 Ekim 1965, s.1-7.

¹⁴⁹⁵ **Ulus**, 5 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁹⁶ **Ulus**, 10 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁹⁷ **Son Havadis, Hürriyet, Akşam**, 4 Eylül 1965, s.1-7.

7.3.4. YTP'nin Seçim Propagandası

YTP, 50 sayfasını ekonomik sorunlara ayırdığı 80 sayfalık seçim beyannamesinde siyasi, eğitim, sosyal ve ekonomik sorunlar hakkında şu görüşlere yer verdi. Siyasi hayatta oy kaygısından uzak bir zihniyet reformuna ihtiyaç vardır. Nispi Seçim Sistemi devam etmelidir. Koalisyon hükümetleri iş başına gelmelidir. Anayasanın kabul ettiği kuvvetler ayrılığı ilkesi tam olarak uygulanmalıdır.¹⁴⁹⁸ Beyannameye göre YTP devlet ve özel teşebbüs unsurlarının birleştiği karma ekonomi modelini benimsedi. Ancak özel sektörden büyük sermayedar grupların anlaşılması gerektiğini vurguladı. Ayrıca ekonomik kalkınmanın sermaye piyasasının canlandırılması yoluyla gerçekleştirilmesini ve vergi reformunun yapılmasını gerekli olduğunu savundu.¹⁴⁹⁹

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, seçime katılan diğer partilerin genel başkanlarından farklı olarak seçim kampanyası boyunca görüşlerini ve fikirlerini halka miting konuşmaları yaparak ifade etmek yerine parlamento konuşmaları yaparak dile getirdi. Ayrıca yine diğer partilerden farklı olarak en sert eleştirilerini CHP'ye yöneltmekle birlikte CHP liderinin şahsına yönelik eleştiri yapmaktan kaçındı. Yalnızca CHP liderine “kurnaz politikacı” demekle sınırlı kaldı.¹⁵⁰⁰ Alican, Koalisyon ortağı olmasına rağmen AP'yi de suçlamaktan da geri kalmadı. Verdiği bir beyanatta “her iki partinin ne olursa olsun çoğunluk sağlama ihtirasları memleketi ideolojik bir sınıflaşma hareketine doğru itmektedir” diyerek her iki partiyi de tenkit etti.¹⁵⁰¹ Ayrıca Ekrem Alican hiçbir partinin tek başına iktidara gelemeyeceğini bu seçimlerde üçüncü büyük parti olacaklarını, 50 ye yakın sandalye alacaklarını ve AP'nin birinci CHP'nin ise ikinci parti olacağını dahası AP-CHP koalisyonunun kurulması halinde esaslı bir muhalefet yapacaklarını bir dönem sonra ise iktidara geleceklerini söyledi.¹⁵⁰² Seçim konuşmalarının çoğunluğunda ekonomik sorunları dile getirmekle birlikte Türkiye'nin en büyük sorununun fakirliği yenmek olduğunu dile getiren Alican, Komünizm ile mücadele etmek için akıllı bir devlet idaresinin kurulmasının şart olduğunu ifade etti. Ekrem Alican Kadıköy'de yapılan bir toplantıda partisinin orta yol partisi olduğunu söyleyerek “orta yol milli güvenlik ve anayasa yoludur. Sosyal güvenlik ve sosyal adalate dayanan yoldur.”¹⁵⁰³ Dedi. Alican, bu ifadesiyle partisinin sosyal politika konusunda izlemiş olduğu hedefi de

¹⁴⁹⁸ **Akşam**, 22 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁴⁹⁹ Abadan, Anayasa Hukuku, s.205.

¹⁵⁰⁰ **Tercüman**, 27 Ağustos 1965, s.1-7.

¹⁵⁰¹ **Hürriyet**, 26 Ağustos 1965, s.1-7.

¹⁵⁰² **Hürriyet**, 26 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁵⁰³ **Akşam**, 27 Eylül 1965, s.1-7.

göstermiş oldu. YTP seçim kampanyası boyunca “ne sol ne sağ, orta yol”, “sol sağ deme sonra gelirsın oyuna”, “kul şaşar oy şaşmaz”, “oy isteyen çok olur, iş yapan az olur”, “ilk hedef fakirlikle savaş”, “işçiye iş”, “emek ve sermayede denge”, “üretimde yüksek verim” sloganlarını kullandı.¹⁵⁰⁴ 48 ilde 335 aday gösteren YTP’nin aday listesinde Raif Aybar, Muhittin Onur, Sırrı Öktem, Mustafa Akçalı gibi isimler yer aldı.¹⁵⁰⁵

7.3.5. MP’nin Seçim Propagandası

MP’nin 16 Temmuz 1965 tarihinde yapılan ikinci kongresinde ikinci kez parti genel başkanlığına seçilen Osman Bölükbaşı¹⁵⁰⁶ seçim kampanyasının başlamasıyla birlikte seçim hazırlıklarına başladı ve giriş kısmında “*önce vatan sonra parti*” sloganının yer aldığı 28 sayfadan oluşan seçim beyannamesini hazırladı. MP seçim beyannamesinde ekonomik konularda serbest rekabet esasına dayanan özel teşebbüsü savunarak Türkiye’nin sosyal ve ekonomik problemlerinin ancak liberal bir yol izlenerek çözülebileceğini dile getirdi. Ayrıca bildiride zirai reformun ve onun parçası olan toprak reformunun da gerekli olduğu vurgulandı.¹⁵⁰⁷

Seçim kampanyasını yaptığı seçim gezileri ve radyo konuşmaları ile yürüten MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, mitinglerde yaptığı konuşmalarda seçim beyannamesinde yer alan konuları ifade etmenin yanında diğer partileri de eleştirdi. Bu konuda özellikle CHP ve TİP’i hedef aldı. Örneğin ilk konuşmasını Konya’da yapan Osman Bölükbaşı CHP ile bir koalisyon kurmayacağını söyleyerek İsmet İnönü için “*bir taraftan huzur için çalıştığını söylerken her hali ile ateş üstüne benzin sıkan tahrik huyundan geri kalmıyor*” dedi.¹⁵⁰⁸ Taksim Meydanı’nda yaptığı konuşmada ise İsmet İnönü’yü ortanın solu sloganıyla solculara göz kırpmakla ve mavi boncuk politikası yapmakla suçladı.¹⁵⁰⁹ Bölükbaşı, Erzurum’da yaptığı konuşmada TİP’i eleştirdi ve bu partiyi “*rahman kılığına bürünmüş komünist şeytanlar*” olarak itham etti ve Moskova’dan verilen talimatla hareket ettiklerini iddia etti.¹⁵¹⁰ Konuşmalarında TRT konusunu da ele alan Bölükbaşı “CHP kifayesiz bir TRT Kanunu’nun verdiği imkanlardan faydalanarak devlet radyosunu kendi partizanlarının bir karargâhı haline getirmiştir.” dedi.¹⁵¹¹

¹⁵⁰⁴ Abadan, Anayasa Hukuku, s.207.

¹⁵⁰⁵ **Son Havadis**, 4 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁵⁰⁶ **Hürriyet**, 18 Temmuz 1965, s.1-7.

¹⁵⁰⁷ Abadan, Anayasa Hukuku, s.193-194.

¹⁵⁰⁸ **Hürriyet, Akşam, Milliyet**, 24 Eylül 1965, s.1

¹⁵⁰⁹ **Akşam**, 3 Ekim 1965, s.5

¹⁵¹⁰ **Hürriyet, Son Havadis**, 30 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁵¹¹ **Hürriyet**, 5 Ekim 1965, s.1-7.

Bölükbaşı Ankara’da yaptığı konuşmada ise koalisyon hükümetlerinin kurulmasının zorunlu olduğunu belirterek bu konuda “*koalisyon, partizanlığa karşı en iyi panzehirdir*” ifadesini kullandı.¹⁵¹² Bölükbaşı, seçim kampanyası boyunca İstanbul, Ankara Konya, Erzurum ve Samsun’a geziler düzenledi ve radyoda yaptığı 160 dakikalık seçim konuşması ile radyoda en çok konuşan lider oldu. 52 ilde aday gösteren MP’nin 381 kişilik aday listesinde Osman Bölükbaşı, Orhan Alp, Hüseyin Ataman, Celâlettin Üzer, Kudret Bozüter, Suphi Rıza Doğukan, Mesut Özensu, Saki Zorlu, Hilmi İşgüzar, Kemal Ataman, Haydar Gürel gibi isimler yer aldı.¹⁵¹³ MP seçim kampanyası boyunca önceden hazırladığı “önce vatan sonra parti”, “sosyal adaleti gerçekleştireceğiz”, “biri yer biri bakar kıyamet bundan kopar”, “olmazsa bir yerde sosyal adalet, ortadan kalkmaz fakr-ü sefalet”, “Allahsız komünizme karşıyız, komünizmin ne solundayız ne sağındayız, sadece onun karşısındayız”, “komünizmin vaadi cennet, getirdiği cehennemdir”, “denenmiş deneyip aldanma, kırk yıllık kurdu da kuzu sanma”, “vatandaş konma daldan dala, bağla kaderini kartala”, “yaraları kanatmayacağız, onları saracağız.” sloganlarını kullandı.¹⁵¹⁴

7.3.6. TİP’in Seçim Propagandası

Seçim arefesinde AP, TİP’in seçime girecek kadar teşkilata sahip olmadığını Yüksek Seçim Kurulu’na başvurarak gündeme getirdi. Ayrıca AP bu işleri yürütmek için AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal, Sadettin Bilgiç ve Cevat Önder’den oluşan bir heyet oluşturdu.¹⁵¹⁵ Seçim Kurulu, AP’nin bu talebini yeterli delillerin elde edilmesi halinde kabul edileceğini öne sürdü. Bunun üzerine AP gerekli delilleri elde edebilmek için TİP’in teşkilatlarının bulunduğu illerin valiliklerine yazı göndererek o illerde TİP’in teşkilatının olup olmadığının araştırılmasını istedi. AP’ye göre TİP’in yalnızca İstanbul, Kocaeli, İzmir, Gaziantep ve Kırklareli’nde teşkilatları bulunmaktaydı.¹⁵¹⁶ AP, elinde TİP’in teşkilatlarının eksik olduğuna dair bazı vasikaların olduğunu iddia ederek bu partinin 306 sayılı kanun gereğince seçime katılmaması için 5 Eylül 1965 tarihinde ikinci kez Yüksek Seçim Kurulu’na müracaat etti. Ayrıca TİP’i küçük bir parti değil minicik bir parti olarak değerlendirdi.¹⁵¹⁷ Fakat AP’nin ikinci müracaatıda reddedildi ve AP üçüncü kez başvurdu. Ancak Yüksek Seçim Kurulu

¹⁵¹² **Hürriyet**, 27 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁵¹³ **Son Havadis, Hürriyet, Akşam**, 4 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁵¹⁴ **Hürriyet**, 23 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁵¹⁵ **Akşam**, 27 Temmuz 1965, s.1-7.

¹⁵¹⁶ **Hürriyet**, 29 Temmuz 1965, s.1-7.

¹⁵¹⁷ **Akşam**, 5 Eylül 1965, s.1-7.

AP'nin üçüncü kez müracaatını, başvuru yapan milletvekilin kanuni süreyi geçirmiş olduğu gerekçesiyle reddetti.¹⁵¹⁸ Böylelikle AP'nin TİP'i seçimlere sokmama gayretleri boşa çıkmış oldu.

TİP, işçiler, ırgatlar, köylüler, zanaatkarlar, subaylar, memurlar, emekliler, Atatürkçü toplumcu aydınlar, tüm emekçiler diye başlayan 30 sayfalık bir seçim bildirisi hazırladı. Bu bildiride TİP, kalkınmanın halktan yana planlı bir devletçilik ile özel sektörün sınırlanması şartıyla mümkün olabileceğini savundu. Bunun için ise başta demir-çelik, petrol ve diğer endüstri kolları olmak üzere sanayinin büyük bir kısmının ve yabancı sermaye yatırımlarının, bankaların, petrol şirketlerinin ve dış ticaretin devletleştirilmesinin, vergi adaletinin ve toprak reformunun şart olduğu ifade edildi.¹⁵¹⁹

TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, ilk seçim konuşmasını İstanbul'da Spor ve Sergi Sarayı'nda yaptı ve seçim bildirisini burada açıkladı. Aybar ayrıca burada yaptığı konuşmada iktidara geldiği takdirde dış ticareti, bankacılığı, sigortacılığı devletleştirerek ağır vergi yükünü hafifleteceğini ve tasarruf bonosunu kaldıracağını ayrıca toprak kanunu çıkararak topraksız ve toprağı yetmeyen köylüye toprak vereceği vaadinde bulundu.¹⁵²⁰

Seçim kampanyası boyunca TİP'nin sözcüleri Diyarbakır, Gaziantep, Adana, Ankara ve İstanbul'da açık veya kapalı toplantılar düzenlemekle birlikte Ankara'da büyük sinemada ve özellikle 50 bin kişinin katıldığı Taksim Meydanı'nda yapılan mitingler büyük ilgi gördü. Bu mitingde Raif Aybar, Çetin Altan, Sadun Aren ve Kemal Nebioğlu halka seslenerek yurt sorunlarını ve iktidara geldikleri takdirde yapacakları vaatleri dile getirdiler.¹⁵²¹

TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, diğer parti liderlerini eleştirmekten geri durmadı. İzmir'de kapalı spor salonunda konuşan Aybar, CHP'ni itham ederek *“ortanın solundayız, ortanın ortasındayız diye kendi aralarında post kavgası yapanlar da telaş içindedirler”*¹⁵²² dedi.

Seçim kampanyasını maddi imkânsızlık nedeniyle sınırlı imkanlar dahilinde yürüten TİP, özellikle radyoyu etkili bir biçimde kullandı. Radyo konuşmalarında Yaşar Kemal, Can Yücel gibi isimlerin yanında Gaziantep'te çobanlık yapan Hamdi Doğan

¹⁵¹⁸ **Akşam**, 11 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁵¹⁹ Abadan, Anayasa Hukuku, s.240- 241.

¹⁵²⁰ **Hürriyet**, 20 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁵²¹ **Akşam**, 4 Ekim 1965, s.1-7.

¹⁵²² **Akşam**, 3 Ekim 1965, s.1-7.

isimli bir emekçinin konuşması ilgi çekici oldu.¹⁵²³ TİP sınırlı imkanlar dahilinde yürüttüğü seçim kampanyası boyunca “yarının şarkısı” isimli şarkıyı çaldı. Böylece Türkiye’de seçim kampanyasında müzik kullanan ilk parti oldu. Mitinglerde afişlere de yer veren TİP “Göz Nuru, Alın Teri” yazan bir afiş kullandı.¹⁵²⁴ Afişlerin yanında TİP taraftarlarının resmi olmayan yayın organı olan ve yazar kadrosunda Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren, Behice Boran, Rıza Kuas gibi isimlerin yer aldığı aylık siyasi fikir dergisi “sosyal adalet” de propaganda aracı olarak kullanıldı.¹⁵²⁵ 51 ilden 385 aday gösteren ‘TİP’nin aday listesinde Ali Karcı, Salih Özkarabay, Rıza Kuas, Behice Bora, Şaban Yıldız, Çetin Altan, Kemal Nebioğlu gibi isimler yer aldı.¹⁵²⁶

7.3.7. 1965 Genel Seçimleri Sonuçları

Yüksek Seçim Kurulu’nun sonuçlarına göre Siyasi partilerin seçimlerde aldıkları oyların dağılışı şöyleydi.¹⁵²⁷

Partiler	İl Seçim Çevresi	Milli Seçim Çevresi
AP	4.908.125	658.138
CHP	2.675.808	589.433
CKMP	208.694	208.694
MP	582.710	457.004
TİP	276.100	235.872
YTP	346.476	293.385
Genel Toplam:	8.997.913	2.442.526

Siyasi partilerin il ve milli seçim çevresinden çıkardıkları milletvekili sayısı ise şöyleydi.

Partiler	İl Seçim Çevresi	Milli Seçim Çevresi	Toplam
AP	204	36	240
CHP	102	32	134
CKMP	-	11	11
MP	6	25	31
TİP	2	13	15
YTP	3	16	19
Genel Toplam:	317	133	450

Bu seçim sonuçlarına göre AP, oyların yüzde 53’ünü alarak tek başına iktidarı ele geçirdi. Ülke genelinde büyük bir başarı elde eden AP aldığı oyların çoğunluğunu Batı Bölgesinden elde etti. Ege Bölgesi’nde kendi ortalamasını yüzde 10,8 Marmara

¹⁵²³ Abadan, Anayasa Hukuku, s.243-244, **Akşam**, 29 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁵²⁴ Gençalp, “Türk Siyasal Yaşamında Ana-Akım Dışı Bir Siyasi Parti” s.222.

¹⁵²⁵ Gençalp, “Türk Siyasal Yaşamında Ana-Akım Dışı Bir Siyasi Parti” s.225.

¹⁵²⁶ **Son Havadis, Hürriyet, Akşam**, 4 Eylül 1965, s.1-7.

¹⁵²⁷ **Hürriyet, Son Havadis**, 15 Ekim 1965, s.1.

Bölgesi'nde yüzde 8'i aştı. Buna karşılık Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ortalamasının gerisinde kaldı. CHP'nin oyları yüzde 29 altına (28,7) düştü. CKMP oylarının bir kısmı bu seçimde MP'ye kaydı. MP oylarının yüzde 20'sini Orta Anadolu'da Amasya, Yozgat ve Nevşehir'den elde ederken yüzde 50'sini ise Kırşehir'den elde etti. YTP ise Doğu ve Güneydoğu illerinden Bingöl, Diyarbakır, Hakkâri, Tunceli ve Ağrı'dan yüzde 20 oy topladı. Bu durum YTP'nin oy tabanının bu bölgelerde daraldığının bir göstergesiydi.

Milli Bakiye Sistemine göre yapılan 1965 seçimlerinin en önemli sonucu yüzde 2,97 oyla Sosyalistlerin Parlementoda ilk kez (TİP) 15 kişilik grup kurmaları oldu.¹⁵²⁸ Bu 15 kişilik grupta Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren (İstanbul), Behice Boran (Şanlıurfa), Şaban Erik (Malatya), Tarık Ziya Ekinci (Diyarbakır), Rıza Kuas (Ankara), Yahya Kanbolat (Hatay), Cemal Hakkı Selez (İzmir), Yunus Koçak (Konya), Adil Kuntel (Kars), Muzaffer Karan (Denizli), Ali Karcı (Adana), Kemal Nebioğlu (Tekirdağ), Yusuf Ziya Bahadınlı (Yozgat), ve ilk olarak seçimlere bağımsız katılan sonrasında ise TİP'e katılan Çetin Altan yer aldı.¹⁵²⁹

¹⁵²⁸ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", s.216-217, Varel, "Altmışlı Yıllar Türkiye'sinde Sınıf ve Siyaset" s.409

¹⁵²⁹ Mutlu Akkurt, "1961-1971 Yılları Arasında Türkiye'de Kürtçülük", SEFAD,2019; (42), s.326-327

SONUÇ

Genel anlamda darbe siyasi, sosyal ve iktisadi bakımdan geri kalmış ülkelerde görülen baskıcı mevcut yönetime karşı bir başkaldırı hareketidir. Dünyada birçok darbe örneğine rastlanmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde görülen ilk darbe hareketi 27 Mayıs 1960 tarihinde, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesiyle birlikte ikinci muhalefet partisi olarak 1946 yılında kurulduktan sonra 1950 yılında milli irade ile iktidara gelmiş ve 1960 yılına kadar Türkiye'nin siyasi hayatında önemli bir yer almış Demokrat Parti'ye karşı yapılmış askeri bir harekettir. Demokrat Parti, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve iktisadi hayatında önemli bir yere sahip olmasına rağmen iktidarının son yıllarında başında milli mücadelenin önemli şahsiyetlerinden biri olan İsmet İnönü'nün bulunduğu güçlü bir muhalefet partisi olan CHP karşısında iktidarını korumak için bazı basın özgürlüğünü kaldırma, tahkikat komisyonu kurma her türlü toplantı, gösteri ve yürüyüşleri kaldırma gibi baskıcı yollara başvurmuştur. Dolayısıyla Demokrat Parti'nin bu tarz girişimleri, her zaman ülkeyi korumayı kendine amaç edinen subayları ülkeyi bu durumdan kurtarmanın yollarını aramaya sevk etmiş ve subaylar çareyi kendi aralarında örgütlenerek komiteler kurmakta ve bu partiyi darbe yolu ile indirmekte görmüşlerdir. Bu nedenle tüm hazırlıklarını yaptıktan sonra 27 Mayıs 1960 tarihinde harekete geçerek Demokrat Parti'yi iktidardan indirmişlerdir. Böylelikle darbeci güçler Milli Birlik Komitesi adı altında Türkiye'nin idaresini ele almışlardır. Bu hareketlerini ise daha ihtilalin ilk günü ilim adamlarından oluşan bir komisyonun hazırladığı rapor ile meşru hale getirmişlerdir. Darbeci güçler aynı zamanda bu darbe ile Türk halkının askeri yönetim ve darbe ile tanışmasına sebep olmuşlardır. Beyaz ihtilal olarak da tanımlanan 27 Mayıs darbesi gerçekleştiği andan itibaren darbe hareketinin de önünü açmıştır. Bunun en güzel örneği daha 27 Mayıs'ın üstünden çok geçmeden Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in biri 22 Şubat 1962 tarihinde diğeri ise 21 Mayıs 1963 tarihinde olmak üzere iki kez darbe girişimine kalkışması olmuştur.

Milli Birlik Komitesi, 27 Mayıs darbesini başarı ile tamamladıktan sonra Demokrat Parti mensuplarını ilk olarak Marmara denizinde bulunan Yassıada'ya götürmüşler ve Yüksek Adalet Divanı huzurunda özel bir mahkeme olan Yassıada mahkemelerinde yargılamışlardır. Yaklaşık bir yıl süren bu mahkemelerde Demokrat Parti mensuplarını halkın gözünden düşürmek için köpek davası, bebek davası gibi davalar açmışlar ayrıca bu davalarda dahil olmak üzere tüm diğer davaları anayasayı ihlal

davası ile birleştirerek sanıkları da anayasayı ihlal etmekten yargılamışlardır. Salim Bařol başkanlığında kurulan Yůksek Adalet Divanı, mahkemelerin sonunda Bařbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışışleri Fatin Růřtů Zorlu hakkında idam cezası vermiş ve bu şahışlar  mralı adasında asılarak idam edilmişlerdir. Hakkında idam cezası verilen şahışlardan biri de Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmuş fakat Celal Bayar, Milli Birlik Komitesi tarafından çıkarılan bir kararla 65 yař  stů olduğu için idam cezası müebbet hapis cezasına çevrilmiştir. Milli irade ile iktidara gelen Demokrat Parti'nin bu üç mensubunun idam edilmesi Türkiye'nin siyasi hayatında önemli yara açmıştır. İsmet İ on 'n n de dediği gibi 27 Mayıs darbesi hafızalardan bir nebze de olsa silinmiş fakat idam edilenler hiçbir zaman unutulmamıştır.

Milli Birlik Komitesi, her ne kadar Türkiye'nin askeri yönetim ile tanışmasına sebep olmuş olsa da Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan bir Kurucu Meclis kurmuşlar ve bu Meclis'e, 1961 Anayasası'nı hazırlatma görevi vermişlerdir. Ayrıca bu anayasayı halkın onayına sunarak ilk kez halkın anayasaya onay vermesi sağlanmıştır. 1961 Anayasası, yasama yürütme, yargı ve insan hakları gibi her alanda birçok haklar,  zg rl r ve yenilikler getiren geniş bir anayasadır. Bu anayasanın getirdiği önemli yeniliklerden biri anayasa mahkemesinin kurulması olmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin kurulması ile birlikte anayasanın üstünlüğü kabul edilmekle birlikte, kanunların anayasaya uygunluğunun ve siyasi partilerin denetiminin  n  açılmıştır. Bunun yanında 1961 Anayasası Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşan çift meclis sistemini getirmiş ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni egemenliği millet adına kullanan tek organ olmaktan  ıkarımış ve anayasada yer alan yetkili organlardan biri haline getirmiştir. Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olması sağlanmıştır. Üniversitelere ve TRT gibi kurumlara özerklik tanımıştır. Tüm bunların yanında 1961 Anayasası'nda sosyal adalet, hukuk devleti, sosyal devlet gibi kavramlara da geniş yer verilmiştir.

Anayasanın halk tarafından kabul edilmesiyle birlikte demokrasinin  n  açılmış ve demokrasinin temel araçlarından biri olan yeni siyasi partiler, siyasi alanda yerini almıştır. Bu dönemde Ekrem Alican  nderliğinde Yeni Türkiye Partisi, Ragıp Gümüşpala  nderliğinde Adalet Partisi gibi partiler kurulmuş fakat bu iki parti izlemiş olduğu politikadan dolayı demokrat partinin devamı şeklinde yorumlanmıştır. Özellikle Adalet Partisi bu tutumundan dolayı zaman zaman Cemal G rsel'in uyarılarına maruz kalmakla birlikte kapatılması dahi gündeme gelmiştir. Bu partiler dışında birde sendikacılar tarafından Türkiye İşçi Partisi kurulmuştur. Bu partinin önde gelen isimleri gerek seçim

kampanyalarında gerekse verdikleri demeçlerde işçilerin sorunlarını ele alarak işçilerin haklarını savunmaya çalışmıştır. İşçiler de bu dönemde yaptıkları mitinglerle haklarını arama yoluna gitmişlerdir. 1961 Anayasası'nda da işçilere geniş haklar verilmekle birlikte, işçi hakları ile ilgili sendika kanunu, grev ve lokavt kanunu çıkarılmıştır.

27 Mayıs darbesinden sonra ilk genel seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına iktidarı ele geçirecek kadar oy alamamıştır. Seçimlerin ardından darbenin yapıldığı gün kapatılan Türkiye Büyük Millet Meclisi yeniden açılmıştır. Meclis'in açılmasıyla birlikte cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmış, Org. Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Türkiye genelinde partilerin gerekli çoğunluğu elde edememesinden dolayı Türk tarihinde ilk kez koalisyon hükümetleri kurulmuştur. İlk Koalisyon Hükümeti İsmet İnönü başkanlığında CHP ile AP arasında kurulmuş fakat Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın hapis cezasına mahkûm edilen Demokrat Parti mensuplarının affedilmesi konusunda ısrarcı bir politika izlemesi bu koalisyon hükümetinin dağılmasına neden olmuştur. İkinci Koalisyon Hükümeti, İsmet İnönü Başkanlığı'nda CHP, YTP ve CKMP arasında kurulmuştur. Üç parti arasında kurulan koalisyon hükümeti, yerel seçim sonuçlarına göre az oy alan YTP ve CKMP'nin koalisyondan çekilme kararı almasıyla dağılmıştır. İsmet İnönü Başkanlığı'nda kurulan son koalisyon hükümeti CHP ve bağımsızlar arasında kurulmuştur. Bu hükümet döneminde Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefat etmesiyle partinin başına Süleyman Demirel geçmiştir. Süleyman Demirel genel başkanlığa seçildikten sonra ilk işi CHP- bağımsızlar koalisyonunu düşürmek olmuştur ve bunu da başarmıştır. Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin düşmesiyle birlikte son koalisyon hükümeti Hayri Ürgüplü Başkanlığında AP- CKMP- YTP ve MP arasında kurulmuştur. Bu koalisyon hükümeti 1965 genel seçimlerine kadar iktidarda kalmıştır.

1961 seçimlerinin yapılması ile birlikte her ne kadar darbeci güçler ülkenin, idaresini sivil yönetime bırakmış olsalar da aslında geri planda ülkeyi yöneten yine asker olmuştur. Darbe hazırlıklarının yapıldığı dönemde rol üstlenmesine rağmen çeşitli nedenlerden dolayı ihtilalin yapılmasında katkısı bulunmayan ayrıca Milli Birlik Komitesi içerisinde yer alamayan subaylar Silahlı Kuvvetler Birliği adında bir örgüt kurmuşlardır. 27 Mayıs darbesinin amacına ulaşmadığını düşünen bu örgüt 1960 ile 1964 yılına kadar Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesinden, Menderes'in, Polatkan'ın ve Zorlu'nun idam edilmesine kadar ülkenin yönetiminde önemli bir güç olmuştur.

27 Mayıs darbesi İstanbul, Ankara kısmen de İzmir’de büyük bir coşkuyla karşılanırken ülkenin genel durumuna bakıldığında halk darbeyi sakin karşılamıştır. Darbeyle birlikte özgürlüğüne kavuşan basın kuruluşları ise genel anlamda darbeyi desteklemişlerdir. Gazeteler özellikle Yassıda mahkemesi duruşmalarını yakından takip etmişler ve günlük sayfalarında davalarla ilgili gelişmeleri gerek karikatürlerle gerekse manşet halinde işleyerek geniş yer vermişlerdir. Böylelikle hem halkı davaların durumundan haberdar etmişler hem de halkın dikkatini bu yöne çekmişlerdir. 1961 seçimleri ile sivil yönetime geçildikten sonra Vatan, Dünya ve Ulus Gazeteleri CHP’nin yanında yer alırken, Son Havadis Gazetesi ise Demokrat Parti’nin devamı gözüyle bakılan Adalet Partisi’ne destek vermiştir. Vatan, Dünya ve Ulus Gazeteleri, taraftarı oldukları partileri desteklemekle birlikte Yassıda mahkemelerinden çıkan idam kararlarının uygulanmasını istemişlerdir. Örneğin Adnan Menderes’in idam edildikten sonra sehpadaki fotoğrafını hiçbir gazete sayfasına koymazken tek Dünya Gazetesi sayfasına koymuştur. Son Havadis Gazetesi ise Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu’nun idam edildikten sonraki fotoğraflarını koymuştur. Gazetelerin dışında İsmet İnönü’nün damadı Metin Toker tarafından çıkarılan Akis Dergisi de bu süreçte önemli rol oynamıştır. Akis Dergisi darbeye destek vermekle birlikte daha ilk günden gerek yazdığı yazılarla gerekse derginin kapağına koyduğu resimlerle Demokrat Parti mensuplarının idam edileceği hükmünü vermiştir ki bunun en güzel örneği 20 Temmuz 1960 tarihli derginin kapağına Celal Bayar’ın resminin üstüne yağlı urgan koymasındır.

KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLAR

Akşam

Cumhuriyet

Dünya

Gece Postası

Güneş

Hürriyet

Milliyet

Öncü

Sabah

Son Havadis

Tercüman

Ulus

Vatan

Yeni Gün

Yeni İstanbul

Yeni Sabah

RESMİ GAZETELER

RG No: 8641, 23 Şubat 1954

RG No: 10515, 30 Mayıs 1960

RG No: 10529, 18 Haziran 1960

RG No:10540, 1 Temmuz 1960.

RG No:10541, 2 Temmuz 1960.

RG No: 10548, 11 Temmuz 1960.

RG No: 10584, 22 Ağustos 1960

RG No: 10638, 19 Ekim 1960.

RG No: 10641, 28 Ekim 1960

RG No: 10657, 17 Kasım 1960

RG No: 10682, 16 Aralık 1960

RG No: 10702, 9 Ocak 1961

RG No:10771, 1 Nisan 1961

RG No: 10908, 16 Eylül 1961

RG No: 11053, 7 Mart 1962

RG No: 11381, 13 Nisan 1963

RG No: 11462, 24 Temmuz 1963

RG No: 13210 30 Mayıs 1969

BELGELER

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30- 1-0-0, Dosya No: 10, Sıra No: 2, *27 Mayıs İnkılap Hareketi Niçin Yapıldı* (08. 07. 1960)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-1-0-0, Doya No:329, Sıra No:2, *Milli Birlik Komitesi Bakanlar Kurulu Listesi* (05.01.1961),

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-18-1-2, Doya No:1, Sıra No:1, 30.05.1960 *Pazartesi günü Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Başvekil Cemal Gürsel'in başkanlığında ilk toplantısını yapan yeni kabinenin alacağı tedbirleri gösterir beyanları* (30.05.1960)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-18-1-2, Dosya No: 4, Sıra No: 2, *Bazı Kişilerin Yüksek Adalet Divanı ile Yüksek Soruşturma Kurulu'na Aday Gösterilmeleri* (25.06.1960)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-1-0-0, Dosya No:38, Sıra No: 2, *Milletlerarası Hukukçular Komisyonu Genel Sekreteri Leslie Monroe ile Alman Plessen'in Yassıada'da ölüm Cezasına çarptırılan 16 kişinin affının talebi hakkında yazdıkları yazı* (16.09.1961)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-11-1-0, Dosya No: 16, Sıra No: 1, *Başbakanlık Müsteşarlığına Kur. Alb. Alparslan Türkeş'in tayini* (30.05.1960)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-1-0-0, Dosya No: 329, Sıra No: 3, *İsmet İnönü Başkanlığındaki Birinci Koalisyon Hükümetinin Programı* (27.11.1961)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-1-0-0, Dosya No: 329, Sıra No: 4, *İsmet İnönü Başkanlığındaki İkinci Koalisyon Hükümetinin Programı ve Bakanlar Kurulu Listesi* (02.07.1962)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-11-1-0, Dosya No: 10, Sıra No: 11, *Yassıada mahkumlarından Emin Kalafat'a verilen müebbet ağır hapis cezasının rahatsızlığı sebebiyle kaldırılması* (03.07.1964)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No: 30-11-1-0, Dosya No: 36, Sıra No: 2, *Anayasayı ihlal suçundan Yüksek Adalet Divanı'na müebbet ağır hapse mahkûm edilen Ethem Yetkiner'in sürekli hastalıkları sebebiyle cezasının affı* (27.10.1964)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), Fon No:30-1-0-0, Dosya No: 329, Sıra No: 5, *İsmet İnönü Başkanlığındaki, Üçüncü Koalisyon Hükümetinin programı ve bakanlar kurulunun listesi* (30.12.1963)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Fon No:30-1-0-0, Dosya No: 10, Sıra No:1, *Milli Birlik Komitesi Tebliğleri* (07.07.1960)

DERGİLER

Akis

Forum

Kim

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 3, Birleşim 40-43, 1962

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 19, Birleşim 47, 1964

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 53, Birleşim 63, 1969

Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Cilt: 1

Milli Birlik Komitesi Tutanak Dergisi, Cilt: 2, Birleşim 24, 1960

Milli Birlik Komitesi Tutanak Dergisi, Cilt: 6, Birleşim, 105, 1961

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 1, Birleşim 2- 11-22-24-26, 1961

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 2, Birleşim 37, 39, 40, 1961

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt:4, Birleşim 54, 1961

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 5, Birleşim 63, 1961

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 1, Birleşim, 2, 1961

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 3, Birleşim 54, 1962

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 4, Birleşim 62, 1962

“Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü’nün Gerekçeli ANAYASA TASARISI ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1960

KİTAPLAR

ABADAN, Nermin, Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966

AĞOĞLU, Samet, Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler, Alkım Yayınları, İstanbul, 2004

AĞAOĞLU, Samet, Yassıda, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri, Yayına Hazırlayan Gülay Sarıçoban, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013

AĞAOĞLU, Süreyya, Bir Ömür Böyle Geçti Sessiz Gemiye Beklerken, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1984

AHMAD, Feroz, Modern Türkiye’nin Oluşumu, Türkçesi: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995

AHMAD, Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Türkçeleştiren: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2010

AKALIN, Cüneyt, Askerler ve Dış Güçler “Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs olayı” İstanbul, 2000

ALTUĞ, Kurtul, Olaylar- Belgeler- Anılar 27 Mayıs’tan 12 Mart’a, Koza Yayınları Ankara, 1975

ALDIKAÇTI, Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982

APUHAN, Recep Şükrü, Öteki Menderes, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997

ARCAYÜREK, Cüneyt, Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965, Bilgi Yayınları, Ankara, 1984

ARCAYÜREK, Cüneyt, Darbeler ve Gizli Servisler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995

ARSEL, İlhan, Türk Anayasa Hukuku’nun Umumi Esasları, Mars Matbaası, Ankara, 1965

ARSLAN, Zühtü, Türk Parlamento Tarihi, Cilt:1, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2009

AYBAR, Mehmet Ali, Türkiye İşçi Partisi Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014

AYDEMİR, Şevket Süreyya, İhtilalin Mantığı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999

- AYDEMİR, Şevket Süreyya, Menderes'in Dramı, Simge Yay, İstanbul, 2000
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, İkinci Adam, Cilt:3, Simge Yayınları, İstanbul, 2000
- AYDEMİR, Talat, Hatıratım, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2010
- AYDIN, Süavi, TAŞKIN, Yüksel, 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015
- AYTEKİN, M. Emin, İhtilal Çıkmazı, Dünya Matbaası, İstanbul, 1967
- BABAN, Cihat, Politika Galerisi (Büstler ve Portreler), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970
- BAĞLUM, Kemal, Bir Dönemin Uyuyan Kulağı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2001
- BATUR, Muhsin, Anılar ve Görüşler, "Üç Dönemin Perde Arkası", Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985
- BAŞGİL, Ali Fuad, Ali Fuad Başgil'in Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990
- BAŞGİL, Ali Fuad, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, Çevirenler: M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2017
- BAYAR, Celal, Başvekilim Adnan Menderes, Derleyen: İsmet Bozdağ, Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1986
- BAYAR, Celal, Kayseri Cezaevi Günlüğü, Hazırlayan Yücel A. Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999
- BAYKAM, Bedri, 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994
- BELEN, (KELEŞ), Nebahat, Türkiye'ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir Yaşam Dr. Baha Akşit, Turgut yayıncılık, 1994
- Beyaz Kitap 147 ler Meselesi, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962
- BİLGİÇ, Sadettin, Hatıralar, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998
- BOZBEYLİ, Ferruh, Yalnız Demokrat, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009
- BOZDAĞ, İsmet, Bir Darbenin Anatomisi Celal Bayar Anlatıyor, Emre Yayınları, İstanbul, 2006
- BÖLÜKBAŞI, Deniz, Osman Bölükbaşı Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2005,
- BURÇAK, Rıfkı Salim, İdamların İçyüzü, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1997
- BURÇAK, Rıfkı Salim, Yassıada ve Öncesi, Çam Matbaası, Ankara, 1976
- CİZRE, Ümit, AP- Ordu İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

- ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri, “Kader Bizi Una Değil, Üne İtti” Çağlayangil’in Anıları, Bilgi yayınevi, Ankara, 2007
- ÇAVDAR, Tevfik, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995), İmge Kitabevi Yay. Ankara, 1996
- ÇELİKOĞLU, Adnan, Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası, Yayına Hazırlayan: Ergin Konuksever, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010
- ÇETİNER, Yılmaz, Nefes Nefese Bir Ömür, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2006
- ÇÖLAŞAN, Emin, Unutulmayan Söyleşiler, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006
- Darbeler, “Demirkırat”lar ve 27 Mayıs, Hazırlayan: Sadık Göksu, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul
- DEMİREL, Süleyman, Yazdıkları ve Söyledikleri, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1965
- DEMİREL, Tanel, Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011
- DENİZ, Osman, Parola: Harbiyeli aldanmaz, Yay Haz. Yasemin Bradley, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2002
- DOĞRU, Osman, 27 Mayıs Rejimi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998
- DURSUN, Davut, 27 Mayıs 1960 Darbesi, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001
- EKŞİ, Rasim, Yassıada Çılgılığı, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2005
- ELEVLİ, Avni, 1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi “Türkiye”, Cilt: 1, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1967,
- ELEVLİ, Avni, Hürriyet İçin 27 Mayıs 1960 Devrimi, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1960
- ER, Ahmet, 27 Mayıs’tan 12 Eylül’e Hatıralarım, Alternatif Yayınları, Ankara, 2000
- ERER, Tekin, Yassıada ve Sonrası, Yeni Matbaa, İstanbul, 1965
- EREZ, İsmail Selçuk, 147 ler Meselesinin İç yüzü... Sıralar Matbaası, İstanbul, 1961
- ERİM, Nihat, Günlükler 1925-1979, II. Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005
- ERKANLI, Orhan, Anılar... Sorunlar... Sorumlular, Baha Matbaası, İstanbul, 1972
- ERKANLI, Orhan, Askeri Demokrasi, 1960-1980, Güneş Yayınları, İstanbul, 1987
- EROĞUL, Cem, Demokrat Parti ve İdeolojisi, Yordam Kitap, İstanbul, 2013
- ESİN, Numan, Devrim ve Demokrasi Bir Mayısçının Anıları, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2005

- EVLYAZADE, Mehmet Özdemir, Onları Anlatıyorum, Yeni Doğu Matbaası, İstanbul, 1960
- FAİK, Bedii, İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci, İstanbul, 1967.
- FERSOY, Orhan Cemal, Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes, Garanti Matbaası, İstanbul, 1971
- GEVGİLİLİ, Ali, Yükseliş ve Düşüş, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987
- GİRİTLİ, İsmet, 27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyete, Gençlik Yayınları, İstanbul, 1961
- GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Yayınları, Bursa, 2009
- GÖZLER, Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınları, Bursa 2019.
- GÖZLER, Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Yayınları, Bursa 2015
- GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt:1, Ekin Yayınları, Bursa, 2010
- GÖZLER, Kemal, Kurucu İktidar, Ekin Yayınları, Bursa, 1998
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Açıklamalı Türk Anayasaları Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişiklikler, Turhan Yayınları, Ankara, 2005
- GÜNGÖR, Celalettin, 27 Mayıs ve Partileşme Sorunu, Nurol Matbaası, Ankara, 1992
- GÜRCAN, Fethi, Ben İhtilalciyim, Yayına Hazırlayan: Ömer Gürcan, Süvari Yayınları. Ankara, 2005.
- GÜRCAN, Ömer, Fethi Gürcan'ın Harbiyelileri, İleri Yayınları, İstanbul, 2005
- GÜRSOY, Nilüfer, 27 Mayıs Darbesi ve Bizler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014
- GÜRYAY, Tarık, Bir İktidar Yargılanıyor, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971
- GÜVEN, Cemal, Anayasalar, Kanunlar ve TBMM Kararları, Eğitim Yayınları, Konya, 2016
- HALE, William, Türkiye'de Ordu ve Siyaset, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014
- HALK OYLAMASI SONUÇLARI 2007, 1988, 1987, 1982, 1961, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2008
- HEKİMOĞLU, Müşerref, 27 Mayıs Romanı, Çağdaş Yayınları, İstanbul
- HÜSMAN, Hadi, Hatırladıklarım Düşündüklerim, Baha Matbaası, İstanbul, 1975
- ILICAK, Nazlı, Bitmeyen Hasret, Dem Yayınları, İstanbul, 1989
- ILICAK, Nazlı, Menderes'i Zehirlediler, Dem Yayınları, İstanbul, 1989

- ILICAK, Nazlı, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor, Cilt:1, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975
- ILICAK, Nazlı, 15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor, Cilt:2, Kervan Yayınları, İstanbul, 1978
- İBA, Şaban, Ordu Devlet Siyaset, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 1998.
- İMRE, Halil, Bir Ömür, Üç Kitap, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976
- İNÖNÜ, İsmet, Defterler 1919-1973, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017,
- İPEKÇİ Abdi, COŞAR, Ömer Sami, İhtilalin İçyüzü, Uygun Yayınları, İstanbul, 1965.
- İSEN, Can Kaya, Geliyorum Diyen İhtilal 22 Şubat-21 Mayıs, Kaknüs Yayınları. İstanbul 2004.
- KAHRAMAN, Ahmet, Devr-i Süleyman, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1993
- KARAL, Enver Ziya, 27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960
- Kansız İhtilal, Hazırlayan: Vecdi Bürün, Ekicigil Yayınevi, İstanbul, 1960
- KARAMAN, SUPHİ, 14'lerden S. Karaman'a İhtilal Mektupları, Yayına Hazırlayan: Cumhuriyet Utku, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006
- KARANİS, Fikri, Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul, 1994
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, Politikada 45 yıl, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013
- KARAVELİOĞLU, Kâmil, Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007
- KARPAT, Kemal H, Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.
- KARPAT, Kemal H. Türk Siyasi Tarihi Siyasi Sistemin Evrimi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013
- KAYALI, Kurtuluş, Ordu ve Siyaset 27 Mayıs- 12 Mart, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000
- KAYNAR, Reşat, Üniversiteye Darbe (147 ler Mücadelesi), İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1963
- KİLLİ, Suna, "Suphi Karaman Röportaj", 27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, Editör: Suna Killi, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1998
- KOCABAŞ, Süleyman, İdamların İçyüzü, Mutlu Basım Yayın, İstanbul, 2013

- KOÇAK, Cemil, Darbeler Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016
- KOÇAŞ, Sadi, Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar, Cilt: 1, İstanbul, 1977
- KOÇAŞ, Sadi, Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar, Cilt:2, İstanbul, 1977
- KORALTAN, Refik, Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar DP'nin Kurucusu Anlatıyor, Yayına Hazırlayan Kâmil Maman, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013
- KÜÇÜK, Sami, Rumeli'den 27 Mayıs'a, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008
- MARAŞLI, Erol, Balans Ayarları Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar, Metropol Yayınları, İstanbul, 2008
- MARAŞLI, Erol, Darbe İçinde Darbe, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2010
- MAZICI, Nurşen, Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri, Gür Yayınları, İstanbul, 1989
- MENDERES, Aydın, Babam ve Ben, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2012
- MUMCU, Uğur, İnkılap Mektupları, Um:ag Vakfı Yayınları, Ankara, 2019
- ONAR, Sıddık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esasları, Cilt: 1, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966,
- ONUŞ, Sinan, Sıfır General Parola: İnkılâp, Dama Yayınları, Ankara, 2010
- ÖNDER, Necmettin, Siyasi Hesaplaşma Yahut 27 Mayıs, Yayına Hazırlayan: Mehmet Gürlek, Ankara, 2008
- ÖRTÜLÜ, Erdoğan, Üç İhtilalin Hikâyesi, İrfan Matbaası, İstanbul, 1974
- ÖYMEN, Örsan, Bir İhtilal Daha Var 1908-1980, Doğan Yayınları, İstanbul, 1986
- ÖZDAĞ, Ümit, Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs, Boyut Yayınları, İstanbul, 2004
- ÖZDEMİR, Hikmet, Rejim ve Asker, Afa Yayınları, İstanbul, 1989
- ÖZGİŞİ, Tunca, Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu, TBMM, Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2012
- ÖZKAYA, Şükran, Adım Adım 27 Mayıs, İleri Yayınları, İstanbul, 2005
- ÖZTUNA, Yılmaz, GÖKDEMİR, Ayvaz, Türkiye'de Askeri Müdahaleler, İstanbul, 1987
- ÖZTÜRK, Mehmet Utku, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2016
- ÖZTÜRK, Kazım, Gerekçeli Anayasa, Bilgi Yayınları, Ankara, 1971

- ÖZTÜRK, Kazım, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, Ak Yayınları, İstanbul, 19681
- ÖZTÜRK, O. Metin, Ordu ve Politika, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000
- PERİN, Mithat, Menderes'i Kim Astırdı, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1995
- PERİN, Mithat, Yassıada Faciası, Cilt: 1, Dem Yayınları, İstanbul, 1990
- SAROL, Mükerrerem, Bilinmeyen Menderes II, Kervan Yayınları, İstanbul, 1983
- SEYHAN, Dünder, Gölgedeki Adam, Nurettin Uycan Matbaası. İstanbul, 1966
- SOYSAL, Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997
- TANÖR, Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019
- TANSEL, Selahattin, 27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960
- TEZİÇ, Erdoğan, 100 Soruda Siyasi Partiler, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976
- TOKATLI, Orhan, Kaybolan Yıllar 1961/1973, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2000
- TOKER, Metin, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Demokrasiden Darbeye 1957-1960, Bilge Yayınları, Ankara, 1991
- TOKER, Metin, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Yarı Silahlı, Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991
- TOKER, Metin, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 İnönü'nün Son Başkanlığı 1961- 1965, Bilgi Yayınları, Ankara, 1992
- TURAN, K. İlhan, İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1961-1965, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2004
- TURAN, Şerafettin, İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Bilgi Yayınları, Ankara, 2003
- TURAN, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, Cilt: 4, Bilgi Yayınları, Ankara 1999
- TURAN, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, Cilt: 5, Bilgi Yayınları, Ankara, 2002
- TURGUT, Hulusi, Şahinlerin Dansı Türkes'in Anıları, ABC Basın Ajansı Yayınları, İstanbul, 1995
- TURGUT, Hulusi, Yassıada'da Yaptırılmayan Savunmalar, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2007
- TURHAN, Nesrin, İhtilalin Süvarisi, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2004

- TURHAN, Talat, 27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri, Sorun Yayınları, İstanbul, 2001
- TURHAN, Talat, Genç Kemalistler Ordusu, İleri Yayınları. İstanbul, 2004
- TUNAYA, Tarık Zafer, Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1966
- TUNÇKANAT, Haydar, 27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye), Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996
- TÜRKEŞ, Alparslan, 27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler, Dokuz Işık Yayınları, İstanbul, 1977
- TÜRKEŞ, Alparslan, Türkiye'nin Meseleleri, Kutluğ Yayınları, İstanbul
- Türkiye İşçi Partisi Programı, Karınca Matbaası, İstanbul, 1964
- Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, Yayına Hazırlayan Mükremin Kocataşkın, T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998
- ULAY, Sıtkı, Harbiye Silah Başına (27 Mayıs 1960), Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul
- ULAY, Sıtkı, Giderayak, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996
- ÜNSAL, Artun, Türkiye İşçi Partisi 1961-1971, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2006
- YALANSIZ, Nedim, Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2006
- Yassıada Zabıtları-V Anayasa Davası 1, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011
- Yassıada zabıtları-V Anayasa davası 2, hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011
- Yassıada zabıtlar-V Anayasa Davası 4, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011
- Yassıada Zabıtları-IV Bebek Davası, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008
- Yassıada Zabıtları- VII Demokrat İzmir Gazetesi Davası, Hazırlayan Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012
- Yassıada Zabıtları-IX İstimlak Davası, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012
- Yassıada Zabıtları- X Topkapı Olayları Davası 2, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012

- Yassıada Zabıtları-I Ödenek Davası, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları İstanbul, 2005
- Yassıada Zabıtları-VIII Kayseri Olayları Davası, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları İstanbul, 2012
- Yassıada Zabıtları-VI Vatan Cephesi Davası, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları İstanbul, 2011
- Yassıada Zabıtları- II 6-7 Eylül Olayları Davası, Hazırlayan Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007
- Yassıada Zabıtları – XI Zimmet Davası, Vinylex Davası, İpar Davası, Döviz Davası, Değirmen Davası, Arsa Davası, Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014
- Yüksek Adalet Divanı Kararları, Editör: Seçkin Erdi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006
- YILDIZ, Ahmet, İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2001
- YURDSEVER, Nevin, Türkiye’de Askeri Darbe Girişimleri (1960-1964), Üçdal Yayınları, İstanbul, 1983
- ZÜRCHER, Erik Jan, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, Çeviren: Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010
- WEİKER, Walter F., 1960 Türk İhtilali, Çeviren: Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1967
- 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları, Cilt: 1 (2 Haziran 1960-6 Ocak 1961), Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010

MAKALELER

- AKGÜN KARAL, Seçil, “Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış”, Atatürk Yolu Dergisi, Cilt:11, Sayı:43, yıl: 2009, 407-466
- AKKURT, Mutlu, “1961-1971 Yılları Arasında Türkiye’de Kürtçülük”, SEFAD, 2019; (42),323-340
- ALÇİTEPE, Galip, “Kıbrıs Bunalımı ve Barış Harekâtı (1963-1974), Türkler Ansiklopedisi, Cilt:17, Editörler: H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 116-122
- ALKAN, Mehmet Ö. “1960 Darbesi ve Üniversiteden Tasfiyeler:147 Olayı”, Toplumsal Tarih 286 Ekim 2017

- ARSLAN, Ali, ÇAĞLAYANDERELİ, Mustafa, “Cumhuriyet’in Müstesna Siyaset Adamı: Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil”, “Ali Fuad Başgil ve Siyasi Mücadeleleri” Uluslararası Sempozyumu, (13-14 Ekim 2017), Çarşamba-Samsun, 2-21
- AYDEMİR, Sefa Salih, “27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreçte Üniversite’nin Etkisi”, IJOEEC, Sayı:1, Yıl:2016, 9-22
- AZRAK, A. Ülkü “Türk Anayasa Mahkemesi Anayasa Düzenindeki Yeri-Teşkilatı-Fonksiyonları”, 55 Yıl 55 Makale, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2017, 13-56
- BABAOĞLU, Resul, “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kurulması ve Makarios’un Türkiye Ziyareti 22-26 Kasım 1962”, Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu, 11-13 Aralık 2014, Bildiri Kitabı, Yayına Hazırlayan: Duygu Türker Çelik, Ankara, 2016, 301-328
- BAL, İdris, “Türk Dış Politikası (1960-1980)”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt:17, Editörler: H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 90-109
- BOLAT, Mahmut, “27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı (1963-1980)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2018; 34 (2): 98, 377-410
- BÖRKLÜOĞLU, Levent, “27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği”, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Aralık 2017,13-28
- BULUT, Sedef, Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, Akademik Bakış, Cilt: 2, Sayı: 4, Yaz 2009, 125-145
- ÇAKMAK, Diren, “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”, Akademik Bakış Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Yıl: 2008, 35-68
- ÇAKMAK, Fevzi, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisinin Mallarına El Konulması”, History Studies, Cilt: 7, Sayı: 3, Eylül 2015, 1-21
- DAĞLIOĞLU, Burcu, ÜNÜVAR, Süleyman, “Kıbrıs Politikası Bağlamında 6-7 Eylül Olayları ve Yassıada Yargılamalarındaki Yeri” Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:7, Sayı: 91, Nisan 2019, 312-325
- DEMİR, Deniz Cenk, “Altmışlı Yıllarda Merkez Sağ: Demirkırat’tan Adalet Partisi’ne Merkez Sağın Sancılı Serüveni”, Türkiye’nin 1960’lı Yılları, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017,483-517
- DEMİR, Şerif, “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları" Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Sayı: 12, Yıl: 2007, 37-63
- DEMİR, Şerif, “Adnan Menderes’e Göre Cumhuriyet Halk Partisi ve İhtilal”, History Studies, 11/6, Aralık 2019, 2347-2361

- DEMİR, Yeşim, “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt:5, Sayı:13, Yıl: 2006, 155-171
- DİKİCİ, Ali “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Türk Polisi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXX/ Temmuz 2014, Sayı: 89, 11-59
- DUMAN, Önder, “1961 Seçimleri ve Ali Fuat Başgil”, Vefatının 50.Yıl Dönümünde Bir Düşünce İnsanı Olarak “Ali Fuat Başgil ve Siyasi Mücadeleleri”, “Ali Fuad Başgil ve Siyasi Mücadeleleri” Uluslararası Sempozyumu, (13-14 Ekim 2017), Çarşamba- Samsun, 430-438
- DUMAN, Önder, “Anayasaya Hayır Demek”: 1961 Anayasa Referandumu ve Samsun, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Güz 2018;(25):225-246
- DUNBAY, Seda, 1961 Anayasası Perspektifinden Parlamenter Bağışlıklar, TBB Dergisi 2016 (124): 153-182
- EKİNCİKLİ, Mustafa, ŞAHİN, Alparslan, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Öncesinde Kurulan “İhtilal Örgütleri” ve “Dokuz Subay Olayı”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 70, Kasım- Aralık 2018, 39-54
- ERDEM, Can Şerafettin, “Türk Siyasetinde Etkin Bir Genelkurmay Başkanı: Cevdet Sunay” Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt: 123, Sayı: 242, Eylül- Ekim 2019, 157-182
- ERDOĞAN İNCE, Dilşen, “Güçbirliği Karşısında Adnan Menderes’in Siyasi Manevrası: Vatan Cephesi (Manisa Örneğinde)”, Belgi Dergisi, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını Kış 2020/1,1910-1924
- ESEN, Selin, “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu”, Mülkiye Dergisi, Cilt:34, Sayı:267, Yıl: 2010, 167-192
- GENÇALP, Ebru, “Türk Siyasal Yaşamında Ana-Akım Dışı Bir Siyasal Parti ve Propaganda Örneği: TİP ve 1965 Seçimleri”, PICS 2018, Aydın, 2018, 211-231
- GÜLEN, Ahmet, “İsmet İnönü’ye Düzenlenen Suikast ve Suikastın Yankıları”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Yıl: 2012/2, Cilt: 11, Sayı: 22, 1-22
- GÜLMEZ, Nurettin Gülmez, AŞIK, Süleyman, “Celal Bayar’ın Kayseri Cezaevinden Tahliyelerinin Basına Yansımaları”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XIV/29 (2014- Güz), 249-282
- İLYAS, Ahmet “27 Mayıs Askeri Darbesinin Sancıları ve Orduda Tasfiyeler 1960-1964”, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi 22, 163-178
- İNAN, Süleyman, “İngiliz Belgelerinde Adnan Menderes’in Uçak Kazası”, Belgi Dergisi, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını Kış 2020/1, 1884-1909

- KARAKARTAL, Bener, “Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:38, Sayı:34,161-180
- KARAYAMAN, Mehmet, İsmet İnönü’nün Uşak’ta Taşlanması Olayının Sebepleri ve Sonuçları, Tarih Okulu Dergisi, Sayı: VIII, Yıl: 2010, 19-49
- KİLLİ, Suna, “1961 Anayasası ve Devlet Anlayışı”, 27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, Editör: Suna Kili, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1998, 51-65
- KOÇ, Altuğ, “1965 Seçimleri Öncesinde “Ortanın Solu” Söyleminin Ortaya Çıkışı”, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl:2017, Cilt:6, Sayı:2, 36-50
- KÖPRÜLÜ, Gülşah “Cemal Gürsel Dönemi Dış Politikasının Dinamikleri”, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt:3, Sayı:3, Yıl: 2018, 34-56
- LİMONCU, Alihan, “Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)”, Akademik Hassasiyetler, Cilt:5, Sayı:10, Yıl: 2018, 145-155
- MAZICI, Nurşen, “Türkiye’de Ordu ve Siyaset”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt:17, Editörler: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 48-53
- ONAR, Sıddık Sami, “Benim Anayasalarım”, İÜHFM C. L’XIX, S.1-2,2011, 1-36
- ÖNAL, Tekin, “27 Mayıs İhtilali’nin Geride Bıraktıkları ve İnönü Hükümetleri Döneminin Önemli İç Siyasi Gelişmeleri (1961-1965)”, Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, (2017) 1 (1): 10-25
- ÖZDEMİR, Hikmet, “1960-1980 dönemi”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt:17, Editörler: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 15-47
- ÖZDEMİR, Hikmet, “Siyasi Tarih (1960-1980)”, Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, 4. Cilt, İstanbul, 1997, 227-286
- ÖZTAN, Bengü, ATAMAN ÇELİK, Zişan, “27 Mayıs’ın Gölgesinde Bir Albay: Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, Türkiye’nin 1960’lı Yılları, Hazırlayan Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, 155-177
- SANLI, Ferit Salim, “13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi İçinde İhtilaf”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl:14, Sayı:27 (Bahar 2018), 213-249
- SANLI, Ferit Salim, “27 Mayıs’ın “Zoraki Diplomatları”: 14’lerin Yurtdışı Faaliyetleri”, Akademik Bakış, Cilt: 11, Sayı: 23, Yıl: 2018, 221-248
- SARISIR, Serdar, “Millî Mücadele’den Türk Siyasal Hayatına; Alâettin Tiritöğlu (1903-1969)”, Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 44, Yıl: 2009, 649-671

- SAVRUN, Ergenekon, TINAL, Melih “Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964)”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XVII/34 (2017 Bahar), 349-371
- ŞAHİN, Enis, TUNÇ, Bilal “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)”, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Yıl: 2015, 31-69
- ŞİMŞEK, Derya, Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP-AP Koalisyonu, (1961-1962), Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığında “ICANAS” Uluslararası Konferansı, Ankara, 10/15 Eylül 2007, 2951-2969
- TEMİZGÜNEY, Firdevs, 1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl: 14, Sayı: 27(Bahar 2018), 181-211
- TOPÇU, İlyas, TOPÇU AKILMAK, Sema, “Adnan Menderes’in Yargılanması ve İdamı” Akademik Bakış Dergisi, Sayı:61, Mayıs-Haziran 2017, 59-80
- TOPÇU, İlyas, TOPÇU AKILMAK, Sema, “Yassıada’dan İmralı’ya Fatin Rüştü Zorlu” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Ekim 2018 22(özel sayı):1829-1844
- TUĞLUOĞLU, Fatih, “1961 Anayasa Referandumu ve DP Tabanı”, Gazi Akademik Bakış, Cilt:12, Sayı:24, Yıl: 2019, 135-162
- TUĞLUOĞLU, Fatih, “27 Mayıs’ı Restore Etme Projesi: Tedbirler Kanunu (1962)”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Sayı: 35, Yıl: 2019, 1-26
- TÜRK, Hikmet Sami, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, Anayasa Yargısı 23 (2006), 75-113
- UÇKAN, Rafet, “Altmışlı Yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu”, Türkiye’nin 1960’lı Yılları, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, 453-472
- VAREL, Anıl, “Altmışlı Yıllar Türkiye’inde Sınıf ve Siyaset: Meşruiyet Savaşımı, Siyasal Yükselişi ve İç Bölünmeleriyle TİP”, Türkiye’nin 1960’lı Yılları, Hazırlayan Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, 397-433
- VATANSEVER, Müge, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi” Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12, Özel S.,2010, (Basım Yılı:2012), 1487-1530
- YALANSIZ, Nedim, “27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri”, *Turkish Studies*, Cilt: 7/3, 2012, 2585-2598
- YAVAŞÇA, Kerem, “Ada’da Bir Müsamere: Düşükler Yassıada’da”, Türkiye’nin 1960’lı Yılları, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017,117-138

YAVUZ, Bülent, BÜLBÜL, Mahmut, “Çift Meclis Sistemi ve Türkiye” Gazi Üniversitesi Hukuk Dergisi, Cilt XVI, Yıl: 2012, Sayı:1, 217-260

YILMAZ, Erdal, “Türk Siyasi Tarihinde Askeri Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasi Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Yıl:2017/2, Cilt: 16, Sayı:32, 21-64

TEZLER

AKKAŞ, Salih, Adalet Partisi ve İdeolojisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989

BÖRKLÜOĞLU, Levent, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye’de Ordu- Siyaset İlişkisi (1960-1965), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2010

ÇOLAK, Melek, Yeni Türkiye Partisi (1961-1973), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997

DEMİR, Yeşim, Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri ve Türk Demokrasi Sürecine Olan Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2003

DEMİRTAŞ, Seher, Kuruluş Aşamasında Adalet Partisi’nin Fikri Yapısı (1961-1964), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000

ELTETİK, Havva, Fatin Rüştü Zorlu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2009

GAYTANCIOĞLU, Serkan, Demokrat Parti iktidarı ve Vatan Cephesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2011

GÜLER, Ayten, Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2002

KAYA, Gazanfer, Türkiye’de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımları (Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi Örneği: 1960-1980), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2009

KAYA, Halit Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014

- KAYA, Mehmet Orhan, Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi (1961- 1971), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2004
- KENAROĞLU, Barış, Cumhuriyet Senatosu'nda Milli Birlik Grubu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006
- KOÇ, Rasim, Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009
- KURU, Hanife, Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1996
- KURULOĞLU, Fehim, 1960- 1965 Yılları Arası Türkiye'de Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Hayat, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2016
- KÜÇÜKCAN, Bilgi, 1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997
- PANCAROĞLU, Adnan Feruh, Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Afyonkarahisar, 2006
- SARIGÜL, Nimet, 27 Mayıs ve Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri (22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001
- SÜMERCAN, UZUN, Elif, 1. Demirel Hükümetinin Siyasi Faaliyetleri (1965- 1969), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009
- TANITTIRAN, Hakan, 1960 Askeri Darbesi Üzerine Bir Değerlendirme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992

ÖZGEÇMİŞ

İlk, Orta ve Lise öğrenimimi tamamladıktan sonra 2007 yılında Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldum. 2008 yılında Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans eğitimine başladım. Bir yıl süren ders dönemini tamamladıktan sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne yatay geçiş yaptım. 2011 yılında “*Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Ziyaretleri*” konulu Yüksek Lisans tezimi başarıyla tamamladım. 2014 yılında yine aynı üniversite ve enstitüde Doktora eğitimine başladım.

2008 – 2009 öğretim yılında Samsun Recep Tanrıverdi Lisesi'nde ücretli Tarih derslerine girdim. 2009 – 2010 öğretim yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Vezirköprü Meslek Yüksek Okulu'nda bir yıl, 2009 – 2011 öğretim yılında Terme Meslek Yüksek Okulu'nda iki yıl ve 2010 – 2011 öğretim yılında da Çarşamba Meslek Yüksek Okulu'nda bir yıl TC Atatürk İlke ve İlkeleri derslerine ücretli olarak girdim. 2011- 2012 öğretim yılında da Samsun - Atakum İlçesi Halk Eğitim Müdürlüğü'nde “*ana-kız okuldayız*” adlı kampanyada görev alarak öğreticilik yaptım.

2013 yılında Ahi Evran Üniversitesi'nde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi bölümünde okutman olarak göreve başladım. Halen aynı göreve devam etmekteyim.